

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

RIBE KATEDRALSKOLES HISTORIE

STUDIER OVER 800 AARS DANSK
SKOLEHISTORIE

AF
BJØRN KORNERUP

I
(1145 — 1660)

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1947

RIBE KATEDRALSKOLES
HISTORIE

København, den 4. September 1948.

Den højt ansete Kirkehistoriker og vor fineste Kender af ældre dansk Skolevæsen, Overarkivar, Dr. theol. Bjørn Kornerup, har i den nu udsendte første Del, der dækker Tiden 1145—1660, ikke blot skildret Ribe lærde Skoles Historie i det paagældende Tidsrum, men har formaaet at give Skildringen saa vide Rammer, at det foreliggende Bind maa betegnes som værende af grundlæggende Karakter m. H. t. Skildringen af det højere Skolevæsens Historie i ældre Tid. Da anden Del vil blive gennemført efter samme Linjer, og en vigtig Side af vor Kulturhistorie, naar dette foreligger fuldendt, for første Gang vil være skildret i Sammenhæng, er det højst ønskeligt og betydningsfuldt, at Værkets Fuldendelse sikres ved Bevilling af et tilstrækkeligt Beløb.

Astrid Friis,
Professor. Dr. phil.

Undervisningsministeren, den 21. August 1948.

Jeg har med største Beundring læst Overarkivar Bjørn Kornerups Skildring af Ribe Katedralskole, og jeg finder, at det er et centralt Værk i dansk Kulturhistorie, hvis Fortsættelse i høj Grad fortjener Støtte.

Hartvig Frisch.

Culepins latinske Leksikon. oprindelig lænket fast i Skolestuen

Rigsarkivet, den 27. August 1948.

Paa Grundlag af en udtømmende og omhyggelig Gennemgang af, saavidt jeg kan se, det hele foreliggende trykte og utrykte Materiale giver det udkomne første Bind nye og væsentlige Bidrag først og fremmest naturligvis til selve Ribe Katedralskoles Historie, men ogsaa til Kundskaben om Byens Udvikling.

Bogen kaster samtidig Lys over dansk Skole- og Lærdomshistorie, behandler Emnet paa Baggrund af Forholdene udenfor Landets Grænser og faar derved et videre Perspektiv end noget andet eksisterende Værk af tilsvarende Karakter.

Axel Linvald.

Den 27. August 1948.

Opbygget paa meget dybtgaaende og omfattende Studier, som det foreliggende I. Bind er, udarbejdet med stor Omhu og behandlet i et velplejet, smukt Sprog, betegner dette Arbejde et saa værdifuldt Bidrag til dansk Kulturhistorie, at det vilde være meget beklageligt, om økonomiske Vanskeligheder skulde forhale eller forhindre Offentliggørelsen af det følgende Bind.

Hugo Matthiessen.

Københavns Universitet, den 20. August 1948.

Jeg kan paa det varmeste anbefale, at der ydes et Tilskud til Videreførelsen af Overarkivar Dr. Bjørn Kornerups Værk om Ribe Katedralskoles Historie. Det forekommer mig, at Kombinationen af et vigtigt Emne og en meget kyndig Forsker — den bedste, der staar til Raadighed — her i ret ualmindelig Grad foreligger.

J. Nørregaard,
Professor. Dr. theol.

Nationalmuseet, København, den 3. September 1948.

Paa givne Foranledning skal jeg gerne udtale, at jeg maa tillægge det den største Betydning, at Dr. theol. Bjørn Kornerups Værk om Ribe Katedralskoles Historie bliver fortsat. Dr. Kornerups Bog er en af de vigtigste i sin Art.

Poul Nørlund,
Dr. phil., Direktør.

Nogle Presseudtalelser

„Berlingske Tidende“ 2. Marts 1948.

Med dette Værk har Forfatteren leveret den første samlede Fremstilling af det højere Skolevæsens Historie, og den ærværdige Katedralskole i Ribe kan tilegne sig en Del af Æren herfor.

Dr. Kornerups Værk med de mange Detailler og tilbunds-gaaende Undersøgelser vedrørende Forhold og Personer vil blive staaende ikke blot som Historien om Ribe Katedralskole, men tillige som den højere danske Skoles Historie«.

Aage Hjuler i „Nordsjællands Socialdemokrat“ 31. Marts 1948.

En omfattende Skildring af det højere Skolevæsen i Oldtid og Middelalder.

Bjørn Kornerup har løst den store og krævende Opgave paa fremragende Vis og virkelig trængt ned i det omfangsrige og ofte svært tilgængelige Stof. Gyldendals Forlag har givet hans Værk en smuk Udførelse, og det er spækket med Billeder og Kildehenvisninger, saa man kan se, hvilken uhyre Flid og Belæsthed, der ligger bag Værket.

Chr. Kirchhoff-Larssen i „Børsen“ 19. Maj 1948,

Talen er ikke blot om en Skildring af Ribe Katedralskole som Institution, men om fyldige Bidrag til Belysning af den skolehistoriske Helhedsudvikling i Danmark... Med rigt Udbytte og med stor Fornøjelse fordyber man sig i Dr. Kornerups levende Bog og værdifulde Værk.

N. Sch. i „Nationaltidende“ 23. Maj 1948.

Man faar ikke alene Ribe Domscoles Historie, men i Virkeligheden hele det danske Latinskolevæsens ældste Udvikling nøje beskrevet.

...det er en Tilfredsstillelse at se, hvor udtømmende og overskueligt, der er gjort Rede for de litterære og pædagogiske Strømninger...

Det er det mindst kendte og vanskeligst tilgængelige Stof, Bjørn Kornerup i sit første Bind har behandlet... Men det foreliggende Førstebind vil i lang Tid fremover hævde sig som en af de mest dybtgaaende Undersøgelser af det Kulturliv, der gennem 500 Aar knyttede sig til Skolen og dermed til alt dansk Aandsliv. Det er en uundværlig og værdifuld Forøgelse af vor Viden om dansk Aandshistorie som Helhed.

F. Elle Jensen i „Højskolebladet“ 15. Juni 1948.

Det er en lærd Bog — se blot Noterne bagi — men det tjener Forfatteren til megen Ære, at det alligevel er lykkedes ham trods den videnskabelige Form at give en Skildring, ikke alene af Ribe Katedralskoles Historie og dens ledende Mænd, men ogsaa af Fortidens lærde Skolevæsen i det hele taget, saaledes at den kan læses med Udbytte af alle interesserede.

Lektor Carl J. Frejlev i „Fyens Stiftstidende“ 22. Juni 1948.

Man kan af det første Bind se, at det vil blive ikke blot et grundlæggende, men kort sagt Værket om den danske lærde Skole, livligt skrevet uden at være tyngt af den grundige Lærdom, som ligger bag, hvilket tydelig tilkendegives af det uhyre Noteapparat... en Bog, hvorigennem man bliver klogere paa Mennesker og Forhold.

Den danske Skole er et saa vigtigt Grundlag for vor Kultur og vort hele Samfund, at det maa hilses med stor Glæde, at vi nu faar en samlet Fremstilling af dens Udvikling.

K. S. „Ekstrabladet“ 25. Februar 1948.

Det storartede Værk om dansk Skole er blevet den længe tiltrængte, omfattende og dybtgaaende Monografi over den lærde Skoles Historie i Danmark... En Skildring, som — takket være sin Indlevelse i vore kulturhistoriske Kilder fra Middelalderen og en sjælden Evne til at skelne det væsentlige fra det ligegyldige og til at understrege det almene uden at glemme det specifikke — vil blive et Standardværk paa sit Omraade, som Forskningen har skyldt sig selv og os andre saalænge.

„Jyllands-Posten“ 24. Februar 1948.

Det er et meget betydeligt Værk, fordi det ikke alene giver en Skildring af Ribe Skolevæsens Udvikling og samtlige Paralleler i dansk Skolevæsens Udvikling indenfor dette Tidsrum, men Dr. Kornerup har samtidig i Værkets første Bind givet en alment omfattende Fremstilling af Skolevæsenet i Europa fra de ældste Tider som Baggrund for sin Fremstilling. — Gennem denne omfattende Skildring faar man Forstaaelsen af det internationale videnskabelige Samvirke, som trivedes højt i Middelalderen, da i hvert Fald tre Ripensere blev Rektorer ved Sorbonne i Paris.

Synonoma et Equiuora magistri Joannis de garlandia

Skolemester med sine Disciple (Køln ca. 1500)

Danmarks ældste Skole

Ribe Katedralskoles Historie

Studier over 800 Aars
dansk Skolevæsen

Af
Bjørn Kornerup

*

Til gamle og nye Bidragydere

Som det maaske vil være de fleste af Ribe Katedralskoles gamle Elever bekendt, er første Bind af Overarkivar, Dr. theol. Bjørn Kornerups Værk »Ribe Katedralskoles Historie, Studier over 800 Aars dansk Skolehistorie«, udsendt af Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, i Slutningen af Februar 1948 som en stor, meget smuk og stilfuldt udstyret Bog paa ca. 500 Sider med 114 fint udførte Illustrationer.

Som det fremgaar af de nedenfor anførte meget korte Uddrag af fremragende Historikers Udtalelser og af Anmeldelser i Pressen, kan Ribe Katedralskole med Rette være stolt af med dette Værk af Dr. Kornerup at have tilvejebragt en enestaaende og grundlæggende Skildring af nordisk Skolevæsens Udvikling i de forløbne Aarhundreder.

Dr. Bjørn Kornerup er fuldt optaget af Arbejdet med det afsluttende Bind, der antagelig vil blive af samme Omfang som det foreliggende og formentlig vil udkomme i Løbet af Aaret 1950.

Da det første Bind blev betydelig større end oprindelig beregnet, og da samtidig den af Forlaget paatænkte Pris: Kr. 40,00 af Udvalget blev nedsat til Kr. 25,00, kom der paa Budgettet for Udgifterne til andet Bind til at mangle ca. 9—10.000 Kr. Heraf

har Carlsbergfondet velvilligt givet Tilsagn om et Beløb af indtil Kr. 5.000,00 foruden det til første Bind ydede Beløb paa Kr. 2.000,00. Tilbage bliver altsaa at tilvejebringe 4—5.000 Kr.

For at søge dette Beløb skaffet til Veje henvender Udvalget sig paany til Ribe Katedralskoles gamle Elever, baade til dem, der allerede til første Bind saa venligt har indsendt Bidrag, men som maaske har Raad til at bringe endnu et Offer, og til dem, der ikke fik Lejlighed til at yde deres Skærv. Endvidere henvender vi os til en Række yngre Aargange blandt Ribe Katedralskoles gamle Elever, der nu kan tænkes at have opnaaet Stillinger, der muligvis kan sætte dem i Stand til at yde et Bidrag til deres gamle Skoles Historie.

Naar Værket er afsluttet, vil der foreligge udførligt Regnskab for Anvendelsen af de indkomne Beløb.

Vedlagt følger en Giro-Blanket til Brug ved Indsendelsen af det Beløb, De kunde tænke Dem at afse til Formaalet.

I Udvalget for Værkets Tilvejebringelse:

Johannes Jørgensen,
Rektor.

E. Askgaard,
Lektor.

Louise Mortensen,
Lektor.

C. Willemoës,
fh. »Ribe Stifts-Tidende«

Udtalelser af fremragende Historikere og Skolefolk

Rathsacksvej 5, den 27. August 1948.

Overarkivar, Dr. theol. Bjørn Kornerups Skrift: »Ribe Katedralskoles Historie I (1145—1660)« løser paa en fortrinlig Maade den meget krævende Opgave at give en paa engang tilfredsstillende, saglig og tillige levende Skildring af det lærde Skolevæsens Udvikling gennem Middelalderens og Nutidens Perioder indtil Suverænitets Indførelse.

Opgaven frembyder for Middelalderens Vedkommende store Vanskeligheder, men Forfatteren behersker med metodisk Sikkerhed det desværre ofte mangelfulde Kildemateriale, som er levnet os, og da han tillige besidder et indgaaende Kendskab til den udenlandske Forskning af de pædagogiske Tankers og Skoleformers Udvikling, er det lykkedes ham at give os en saa udmærket Fremstilling af det lærde Skolevæsens Tilstand her i Landet og specielt i Ribe, som det overhovedet er muligt at fremstille.

Det vil være af største Betydning for dansk Forskning af vort lærde Skolevæsens Udviklingshistorie, om der gives Dr. Kornerup Lejlighed til at fuldføre dette værdifulde Arbejde indtil vore Dage.

J. Oskar Andersen,
Professor, Dr. theol.

Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne, den 25. August 1948.

Bjørn Kornerups Bog har udviklet sig til at blive det længe savnede Værk om den samlede danske lærde Skoles Udvikling gennem 800 Aar. Bjørn Kornerups Bog, der i bred Fremstilling af den skolehistoriske Baggrund inddrager tilgængelige trykte og utrykte Kilder, er derfor et Værk, hvis Værdi ikke let kan overvurderes, og det er meget ønskeligt, at der skabes den nødvendige økonomiske Basis for dets Fuldførelse.

Højberg Christensen.

Rigsbiblioteket, den 19. August 1948.

Værkets Betydning rækker langt udover det lokale Emne. Fremstillingen synes mig at være overordentlig værdifuld, ikke blot fordi den bygger paa et stort og hidtil for en stor Del ubearbejdet Kildemateriale, men ogsaa fordi Bogen er skrevet paa en saadan Maade, at den i lige Grad vil kunne tilfredsstille Videnskabsmanden og den læge Læser. Ogsaa Bogens store Noteapparat maa fremhæves som meget værdifuldt, og endelig er Billedstoffet af betydelig Interesse.

Svend Dahl.

Åsljunga, Skaane, den 3. September 1948.

Dr. Bjørn Kornerups Værk »Ribe Katedralskoles Historie I (1145—1660)« viser en vid Horisont og en Lærdomsfylde, som er usædvanlig. Bygget op paa bredt Grundlag behandler den hele Skolevæsnets Udvikling i Oldtiden og Middelalderen, og Forfatteren er grundigt hjemme i vore danske Kilder, baade de trykte og de utrykte, ligesom han forstaar paa dette Grundlag at tegne et levende Billede af Udviklingen inden for den lærde Skole og af de indenfor den optrædende Personligheder. Det er derfor et værdifuldt videnskabeligt Bidrag til vor Aandshistorie, som denne Bog frembyder.

Knud Fabricius,
Professor, Dr. phil.

RIBE KATEDRALSKOLES HISTORIE

STUDIER OVER 800 AARS DANSK
SKOLEHISTORIE

AF
BJØRN KORNERUP

I
(1145 — 1660)

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1947

FR. BAGGES KGL. HOFBOGTRYKKERI
KØBENHAVN

FORORD

Under Forberedelserne til Højtideligholdelsen af Ribe Katedralskoles 800-Aars Jubilæum 1945 opstod Ønsket om at faa tilvejebragt en Fremstilling af Skolens Historie. Udarbejdelsen blev overdraget undertegnede, og det var oprindelig Tanken at udsende Bogen til Jubilæumsdagen. En Række uforudsete Omstændigheder, navnlig som Følge af Verdenskrigens mange Slags Forstyrrelser, i Forbindelse med Omfanget af de Forundersøgelser, det viste sig nødvendigt at anstille, har imidlertid medført, at Afslutningen selv af det nu foreliggende, første Bind er blevet mere forsinket, end baade Skolen og Forfatteren havde kunnet tænke sig. Forhaabentlig vil Udsigterne for Udsendelsen af andet Bind tegne væsentlig gunstigere.

Som nærmere fastlagt under Forhandlingerne med Skolen, er det blevet set som Opgaven paa Grundlag af omfattende Førstehaandsstudier at levere en Fremstilling, der har sit Tyngdepunkt i Skildringen af Ribe Katedralskole betragtet som Institution, og som derigennem tillige tilsigter at give fyldige Bidrag til at belyse den skolehistoriske Helhedsudvikling i Danmark. Hovedvægten er lagt paa de ældre Perioders Historie, Tiden efter 1848 vil blive mere kortfattet behandlet, og Aarene 1903—20 blot som et Rids. Medens det er tilstræbt at give en meget bred skolehistorisk Baggrundsskildring, er derimod det rige personalhistoriske Specialstof vedrørende Lærerpersonele og Dimitterede behandlet med langt ringere Udførlighed og kun i Forhold til den Betydning, de paagældende Personligheder har haft for Helheden.

Ved Udsendelsen af det foreliggende Bind er det mig en kær Pligt at give Udtryk for min Taknemmelighed over for dem, der paa forskellig Vis har bidraget til at bane Vejen for Bogens Fremkomst. Min Tak gælder i første Række Rektor AAGE WILLUMSEN, der i Forbindelse med Skolens øvrige Lærerpersonele har taget Initiativet til dette Værk, og som siden har fulgt Udarbejdelsen med levende In-

II

teresse. Som Skolen retter ogsaa Forfatteren en ærbødig Tak til de Institutioner, uden hvis velvillige økonomiske Støtte dette Skrift ikke havde kunnet se Lyset: Undervisningsministeriet, Carlsbergfondet, Ribe Byraad, Dyrebys Legat, Spare- og Laanekassen for Ribe By og Omegn og Ribe Discontobank samt en talrig Kreds af tidligere Ripensere.

Rigsbibliotekar SVEND DAHL, Lektor, Dr. phil. HANS H. FUSSING, Overinspektør GEORG GALSTER, Arkivar P. B. GRANDJEAN, fhv. Museumsdirektør, Dr. phil. M. MACKEPRANG og Museumsinspektør HUGO MATTHIESSEN beder jeg modtage min bedste Tak for den Hjælp, de har ydet mig paa specielle Punkter, ligesaa Ribe Katedralskoles lærde Bibliotekar, cand. theol. et mag. R. MADSEN for aldrig svigtende Hjælpsomhed ved at fremskaffe Materiale fra Skolens Haandskriftsamling.

I ganske særlig Taknemmelighedsgæld staar jeg dog til Ribe Bys højt fortjente Æresborger, Redaktør C. WILLEMOËS, der bestandigt med sin sjældne Energi har kæmpet for at tilvejebringe det fornødne økonomiske Grundlag, og som altid ved sin trofaste Støtte og ukuelige Optimisme har bidraget til at overvinde mangeartede Vanskeligheder.

København, den 1. September 1947.

BJØRN KORNERUP.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	Side I
Indholdsfortegnelse	III

FØRSTE HOVEDAFSNIT:

TIDEN INDTIL REFORMATIONEN (1145-1536)

<i>Kapitel I: Det højere Skolevæsen i Oldtid og Middelalder</i>	3
<p>1. Indledning. Skolevæsenet som Forbindelsesled med Oldtidens Kultur. Augustins Stilling. S. 3. 2. Skolevæsenet i den romerske Oldtid og i tidlig Middelalder. Trivium og quadrivium. S. 4. 3. Klosterskoler. S. 7. 4. Bispeskoler (Katedralskoler) og Kapitelsskoler (Stiftsskoler). Den karolingiske Renæssance. S. 8. 5. Kapitelsskolernes Organisation. Scholasticus, rector scholarum, locati. Disciplenes Forhold. Skoletugt. Skolefester. S. 10. 6. Almenkirkelige Bestemmelser om Skolevæsenet. Kapitelsskoler som Præsteseminarier. S. 12. 7. Katedralskolernes Betydning i Senmiddelalderen. Stadsskoler. S. 14.</p>	
<i>Kapitel II: Middelalderligt Skolevæsen i Danmark</i>	18
<p>1. Indledning. Kildernes Sparsomhed. Hvornaar er de første Katedralskoler i Danmark stiftet? S. 18. 2. Kapitlernes Forhold til Katedralskolerne (Lund, Roskilde, København, Odense, Børglum, Viborg, Aarhus, Haderslev, Slesvig). S. 19. 3. Indre Forhold i de danske Katedralskoler. Scholasticus, rector scholarum, locati. Disciplenes Forhold. Deltagelse i Gudstjenester. Skoletiggeri. Almissegaver. Elementarskoler og Præsteskoler. S. 27. 4. Klosterskoler. S. 34. 5. Stadsskoler, især Skolen i Malmø. S. 36.</p>	
<i>Kapitel III: Ribe Katedralskoles almindelige Historie til Aar 1500</i> . .	39
<p>1. Ribe Bys Udvikling. Ansgars Missionsvirksomhed. Byens ældste Kirkehistorie. Skoleforhold før 1145. S. 39. 2. Domkirken Opførelse. Domkapitlets Stiftelse. Brevet af 13. Juni 1145. S. 41. 3. Domkapitlets Udvikling. S. 44. 4. Biskop Elias. Levned og Eftermæle. S. 45. 5. Fortolkningen af Brevet af 1145. S. 48. 6. Scholasticus i Ribe. Rector scholarum. Kapitlets Forhold til Katedralskolen. S. 49. 7. Ribe-Bispers Indsats til Fremme af Skolevæsenet. Stiftelserne af 1278 og 1298. S. 51. 8. Skolaster, Rektorer og Hørere i Ribe. S. 54. 9. Disciplene. Deres Kaar og Stand. Gaver til Disciplene. Hr. Vilhelms Testamente 1338.</p>	

S. 60. 10. Disciplene betænkes ved Aartidsstiftelser. Andre Testamentgaver i Penge eller Naturalier. S. 64. 11. Disciplenes Deltagelse i Guds-tjenester. Specialbestemmelser. Ildpanden indstiftes 1474. Løbedegne-tjeneste i Omegnens Kirker fastslaaes 1514. S. 66. 12. Skoleliv. Peblinge-gildet. S. 72. 13. St. Nicolaus som Skolepatron. S. 76. 14. Skolebyg-ningen. Dens skiftende Beliggenhed. S. 78.

Kapitel IV: Puggaard 83

1. Kollegier for Skoledisciple. Puggaard stiftes 1298. S. 83. 2. Stifte-rens, Biskop Christierns, Levned. S. 85. 3. Hvad skal der forstaaes ved »Pukætøft«? Navnets Oprindelse. S. 88. 4. Søsters Gave 1299. Stad-fæstelsesbreve og Privilegier. S. 92. 5. Stiftelsens Statuter, »Regel« og Administration. Dens Provisor eller Procurator (Forstander). S. 96. 6. Godsgaver til Puggaard. S. 97. 7. Stridigheder om Gods, især i Mjøl-den 1373—86. S. 98. 8. St. Michaels Kirke ved Puggaard. Dens Ka-rakter. Afladsbreve. Inventar, Altre og Præster. S. 101. 9. Forstandere for Puggaard. S. 106. 10. Stiftelsens Forandring til »geistlig Forlening« i Senmiddelalderen. Dens Midler og Bygninger. S. 114.

Kapitel V: Undervisning og Skolebøger i Middeltalderen 118

1. Indledning. Undervisningens almindelige Præg. S. 118. 2. Pæda-gogisk Metode (Udenadslæren). S. 119. 3. Undervisningsstoffets Om-fang og Bestanddele. Trivium og quadrivium. S. 119. 4. Grammatik. Middeltalderlatin. S. 122. 5. Elementær Latinundervisning. Donat. Cato. S. 125. 6. Videregaaende Latinundervisning. Metrikens Betyd-ning. S. 129. 7. Rhetorik. Dialektik. S. 132. 8. Quadriviums Fag. S. 134. 9. Middeltalderlige Skolebøger i Danmark. S. 136. 10. Ribe Katedralskoles Stilling som middeltalderlig Undervisningsanstalt. S. 141. 11. Doctrinale. S. 143. 12. Graecismus. S. 148. 13. Laborintus. S. 152. 14. Facetus. S. 160.

Kapitel VI: Humanisme og Reformation 167

1. Humanismens Frembrud. Dens pædagogiske Ideal. Humanistlatin. S. 167. 2. Rudolf Agricola, Jacob Wimpheling, Erasmus Roterodamus. S. 169. 3. Martin Luther og Philip Melanchton. Den melanchtoniske Humanisme. S. 172. 4. Humanismen i Danmark. De nye Skolebøger. S. 174. 5. Christiern II's Skoleordinans. S. 177. 6. Christiern Peder-sens Reformkrav. S. 179. 7. Humanistiske Skolemænd i Danmark. S. 180. 8. Ribe Katedralskoles Historie 1500—1536. Dens Forhold til Humanismen. S. 182.

Kapitel VII: Disciple og Dimitterede 188

1. Disciple i Ribe Katedralskole. Bekendte Ripensere. S. 188. 2. Ri-pensere i Paris og ved andre udenlandske Højskoler. S. 189.

ANDET HOVEDAFSNIT:
TIDSRUMMET 1536—1805
A: 1536—1660

- Kapitel I: Det latinske Skolevæsenes almindelige Udvikling i Danmark*
1536—1660 197
1. Indledning. Den lutherske Bevægelses Reformkrav. S. 197. 2. Kirkeordinansens Bestemmelser. S. 199. 3. Christian III's Tidsalder. Skolerne ophjælpes økonomisk. Melanchtons Formaning. S. 203. 4. Peder Palladius. Uniformitetstabellen 1546. S. 205. 5. Frederik II's Tidsalder. Stiftelse af Kommuniteter og Skoler. Filippisternes Skoleinteresse. Den omarbejdede Kirkeordinans fra ca. 1560. S. 208. 6. Skolevæsenets Tilbagegang. Jesuiterskolernes Tiltrækning. Reformen 1604. Hans Poulsen Resen og Jens Dinesen Jersin. Stiftsgymnasier. Skolereglementer 1632 og 1656. S. 210.
- Kapitel II: Ribe Katedralskoles Historie i Christian III's Tidsalder*
(1536—1559) 217
1. Reformationsbevægelsen i Ribe. S. 217. 2. Skolens Tilstand 1536—37. Dens Ret til Puggaard sikres. S. 220. 3. Skolens principielle Stilling efter 1536. De nye Latinskoler i Stiftets mindre Købstæder. S. 224. 4. Skolens Overbestyrelse. Kapitlets Patronatsforhold. S. 225. 5. Superintendenterne Johann Wenth og Hans Tausen. Deres pædagogiske Forudsætninger. S. 227. 6. Skolemesterens Indtægtskilder. S. 231. 7. Hørernes Indtægtskilder. Understøttelser til Disciplene. S. 234. 8. Kampen om Puggaard. Gunde Langes Død 1547. Thomas Knudsen bliver Forstander. Forleninger og Tiendeindtægter. S. 235. 9. Puggaards Regnskaber 1547—49 og 1552—53. S. 239. 10. Reformen af Puggaard 1551 ff. Hospitalets Fundats af 11. Januar 1554. S. 243. 11. Rektorembedets Karakter. Rektorer i Ribe 1536—42 (Hans Tullensen, Peder Madsen Duus, Hans Orgemester, Peder Duus, Jens Knudsen Holm). S. 246. 12. Jens Pedersen Grundet 1542—50. S. 248. 13. Jacob Sørensen 1550—57. S. 257. 14. Hans Thomesen 1557—61. S. 259. 15. Tidens Undervisningsplaner. Skolebøger og Skolebibliotek. S. 264. 16. Den teologiske Læsemester (Lektor). S. 273. 17. De første lutherske Superintendenter i Ribe som Lektorer. Lektoratet i Ribe oprettes 1543 og doteres. S. 274. 18. Faste Lektorer: Jens Knudsen Holm 1544—55. S. 278. 19. Hans Laugesen 1555—69. S. 279.
- Kapitel III: Ribe Katedralskoles Historie i Frederik II's Tidsalder*
(1559—1588) 284
1. Skolens almindelige Stilling. Renæssancens Indflydelse i Ribe i Frederik II's Tid. S. 284. 2. Skolens Overbestyrelse. Biskopperne Poul

Madsen og Hans Laugesen. Domkapitlet. Jens Viborg og Anders Sørensen Vedel. Byens Præsteskab. S. 286. 3. Rektors og Høreres økonomiske Kaar. Darum Tiende 1572. S. 292. 4. Disciplenes økonomiske Stilling. Løbedegnekald. Tilfældige Indtægter. Legater. S. 294. 5. Skolebygningen. Hørernes Bolig. S. 297. 6. Rektorer: Laurids Ægidiisen 1561—65. S. 299. 7. Jacob Madsen Vejle 1565—67. Laurids Ægidiisen 1567—69. S. 300. 8. Peder Hegelund 1569—80. Hans Kalenderoptegnelser. Hans Ungdomsudvikling. S. 304. 9. Hegelund som Rektor. Hans pædagogiske Idealer og teologiske Standpunkt. S. 309. 10. Ejendommeligheder ved Hegelund som praktisk Skolemand. S. 311. 11. Hegelund som Skolebogsforfatter. Mindeskriftet over Lauge Laugesen. S. 314. 12. Skolekomedien. Opførelser i Ribe. S. 318. 13. »Susanna« og »Calumnia«. S. 322. 14. Skolekomediens ydre Apparat, scenariske Forhold, Iscenesættelse. S. 326. 15. Hegelunds private Forhold som Rektor. S. 332. 16. Skoleliv under Peder Hegelund. Skoletugten. S. 334. 17. Ferier. Skolefester. »Føre Sommer i By«. Sang for Godtfolks Døre. S. 337. 18. Sangopvarthning. Skolebespisning i Hospitalet (Puggaard). Kommunitetets Bibliotek. S. 339. 19. Hegelunds Afgang. Niels Villumsen 1580—85. S. 340. 20. Mads Pors 1585—90. S. 342. 21. Det teologiske Lektorat. S. 345. 22. Peder Hegelund som teologisk Læsemester 1580—88. S. 346. 23. Niels Sørensen Glud 1588—96. S. 348.

Kapitel IV: Ribe Katedralskoles Historie 1588—1660 349

1. Indledning. Skolens Overbestyrelse. Biskop, Kapitel, Præsteskab, Lensmand. S. 349. 2. Biskopperne: Peder Hegelund. Den gamle »Skolebog«. S. 351. 3. Iver Hemmet, Jens Dinesen Jersin, Hans Borchardsen, Erik Monrad, Peder Jensen Kragelund. S. 356. 4. Skolens Organisation. Oprettelsen af Konrektoratet 1642. S. 361. 5. Rektors Lønning. S. 363. 6. Hørernes Lønning. Legater for Hørerne. S. 364. 7. Disciplenes Indkomster. Legater for Disciplene. S. 366. 8. Almisseuddelingen. Fattigvæsenets Ordning 1630. S. 370. 9. Bespisningen i Kommunitetet. S. 374. 10. Skolebygningen. S. 376. 11. Rektorembetet. Rektorer: Iver Iversen Hemmet 1590—96. S. 378. 12. Ægidius Lauridsen 1596—1605. S. 382. 13. Poul Mortensen Aastrup 1605—10. Agonothesia. S. 386. 14. Jørgen Pedersen Hegelund 1610—14. Christen Nielsen Friis 1614—23. S. 392. 15. Jens Kjeldsen 1623—31. Den sidste Skolekomedie. S. 394. 16. Anders Pedersen Romdorp 1631—41. Striden om Testimonierne. S. 397. 17. Hans Meier 1641—47. S. 403. 18. Christen Rasmussen Brod 1647—51. S. 408. 19. Christen Lauridsen Aagaard 1651—58. S. 409. 20. Konrektorer. S. 411. 21. Hørere. Deres Forseelser. S. 412. 22. Undervisningens Tilstand. Latinske Stile. Examina og Skolefester. S. 416. 23. Planerne om Oprettelse af et Gymnasium i Ribe 1636—40. S. 421. 24. Sangopvarthning og anden Kirketjeneste. S. 425. 25. Skoleliv og Skoletugt. S. 430. 26. Det teologiske Lektorat. Læsemestrene. S. 434. 27. Krigsaarene 1657—60. Afslutning. S. 438.

VII

	Side
<i>Kapitel V: Disciple og Dimitterede</i>	445
1. Disciplenes Tal, Stand, Kaar, Hjemhørighed. Overflyttelse til andre Skoler. S. 445. 2. Antal Dimitterede. Berømte Ripensere. Uheldige Elementer. S. 447. 3. Kapitlets Forpligtelser over for Ribe-Studenten. S. 448. 4. Ripensere i København og Udlandet. Tilknytning til Skolebyen. S. 451.	
<i>Noter og Kildehenvisninger</i>	454
<i>Billedfortegnelse</i>	496

FØRSTE HOVEDAFSNIT

Tiden indtil Reformationen

(1145 — 1536)

*Innumeros huius celebris schola protulit urbis
Doctrina claros moribus atque uiros.*

JOHANNES FRANCISCI
de schola Ripensi

*Talrige Mænd, berømte ved Lærdom og dydige Sæder,
udgik fra Ribe Skoles navnkundige Hus.*

HANS FRANSEN
om Skolen i Ribe.

KAPITEL I

DET HØJERE SKOLEVÆSEN I OLDTID OG MIDDELALDER

1. I henved 1500 Aar har i Europas Lande den højere Skole paa særlig Maade dannet Forbindelseslinien mellem de senere Tidsaldres Aandsliv og Oldtidens Kultur. Gennem de Sprog, som lærtes her, gennem de Forfattere og hele den Kundskabsmængde, der udgjorde Genstanden for den saakaldte lærde Undervisning, formidledes baade direkte og indirekte Kendskabet til den Tankeverden, som den antike Kultur havde efterladt Menneskeheden som en fælles Arv. Tilegnelsen af de enkelte Dele af denne har ganske vist været meget forskellig i de forskellige Tidsaldre, lige som Bedømmelsen af, hvad der var det egentlig værdifulde i Oldtidens Kultur, i høj Grad har skiftet efter de vekslende Tidens Idealer og hele Livsopfattelse. Men hvad enten man satte denne eller hin Side højst, hvad enten man var sig det fuldt bevidst eller ej, byggede man indtil vore Dage trygt videre paa det Grundlag, som var skabt af Hellas og videre udformet af Rom.

Ikke mindst tydeligt træder dette Fællesskab for Dagen ved Overgangen fra Oldtiden til Middelalderen. I mange Henseender staar Middelalderens Kirke som det romerske Imperiums Arvtager, mangfoldige Institutioner fra den gamle Verden levede i omformet Skikkelse videre i Kirken, og rige Kulturværdier blev netop gennem den romerske Kirke bevaret, fordi de indgik som Led i en ny, stor Kultursammenhæng. Dette gælder først og fremmest paa Studiernes og Skolevæsenets Omraade. Medens man i den tidlige Oldkirke havde mærket en tydelig Spænding mellem Kristendommens Indhold og den gamle Dannelses, havde Kirken ved Overgangen til Middelalderen forstaaet i sig at optage væsentlige Dele af den klassiske Kulturarv og smelte dem sammen med Kirkelæren¹.

Som en fremtrædende — og for hele Middelalderen indflydelsesrig — Repræsentant for denne Formidlingsproces staar Kirkefaderen AUGUSTIN († 430), der selv sad inde med Tidens højeste Viden og i

sin personlige Udvikling havde bevæget sig gennem mange Dannelsesstadier. Som han i sin teologiske Helhedsopfattelse trods alt vedblev at være præget af sin Fortid som Nyplatoniker, saaledes har han i mangfoldige af sine Værker aflagt fyldige Vidnesbyrd om, hvor gennemtrængt han var i sin hele Forestillingskreds af den antike Kultur¹. Ogsaa paa det pædagogiske Omraade har han sat dybe Spor og ogsaa her skabt et Grundlag for Aarhundreders Arbejde. Særlig gælder dette hans Skrifter om Indførelsen af de umodne Katekumener i Kristendommen (*De catechizandis rudibus*) og om den kristne Lære (*De doctrina Christiana*). Det er saaledes i det sidstnævnte Arbejde, at han leverer sit berømte Forsvar for Tilladeligheden af de Kristnes Beskæftigelse med hedensk Litteratur og Filosofi. Den Lignelse, han her bruger: at lige som Jøderne ved Udgangen fra Ægypten medtog Ægypternes Guld- og Sølvskaale for at gøre en bedre Brug deraf, saaledes bør ogsaa de Kristne holde fast ved det værdifulde i den hedenske Kultur, blev for lange Tider en Programudtalelse, man tillagde den største Autoritet².

2. I Romerriget³ var al Undervisning oprindelig en Privatsag, men fra Vespasians Tid støttes Skolevæsenet i dets forskellige Former bevidst fra Statens Side, og de senere Kejsere begunstigede i høj Grad offentligt Skolevæsen. Undervisningens elementære Trin (indtil det 12. Aar) omfattede i Rom normalt Vejledning i Læsning, Skrivning og Regning og foregik ofte hos en Lærer (litterator), der boede paa et befærdet Sted, vistnok oprindelig et Hjørne, hvor flere Veje stødte sammen, et trivium. Med et — som det synes — heraf afledet Ord betegnede man da denne Begynderlærdom som en scientia trivialis og — langt ned i Tiden — Skoler, hvor en saadan Undervisning blev meddelt, som Trivialskoler⁴. Efter det 12. Aar overførtes Disciplen til en grammaticus, der gav Undervisning i »Grammatik«, det vil efter Tidens Sprogbrug sige i grundig Indøvelse i det latinske Sprogs Ejendommeligheder samt i den latinske Litteratur (især Digterne). Hertil kom siden Midten af det 2. Aarhundrede f. Kr., efter at Indflydelsen fra Grækenland havde gjort sig stærkt gældende, en temmelig omfattende Undervisning ogsaa i græsk Sprog og Litteratur. Den afsluttende Uddannelse modtog de unge især i Rhetorskolerne, hvor de i Teori og Praksis indøvedes i alle Talekunstens fint udformede Regler og Kunstgreb. Cicero og Quintilian var her de store Mestres, der stilledes frem til Efterligning. Ikke blot i Rom, men ogsaa overalt

i Provinserne opstod der efterhaanden talrige Grammatik- og Rhetorskoler baade af privat og kommunal Art.

Da al forberedende Undervisning laa i Hænderne paa hedenske Lærere, maatte ogsaa de Kristne søge til saadanne Skoler, om de ønskede at faa Del i Tidens almindelige Dannelse. Meningerne om de Kristnes Forhold til denne var længe delte. Medens Tertullian

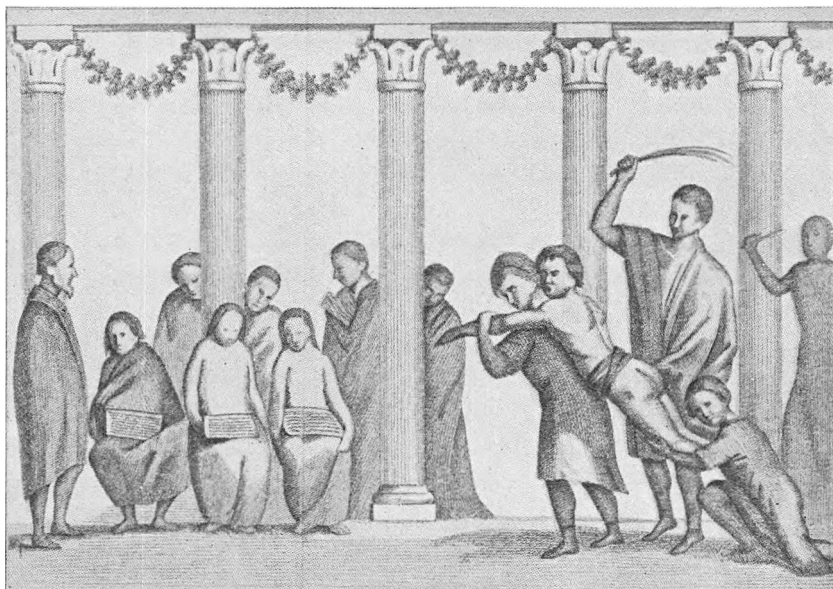

Fig. 1. Romersk Skolescene (fra et Vægmaleri i Herculaneum).

udtalte sig imod, at Kristne kunde virke som Lærere i hedenske Skoler, holdt Clemens Alexandrinus og Origenes paa, at man netop skulde tage de pædagogiske Opgaver op, for at Undervisningen derigennem kunde blive præget af Kristendommens Aand. Denne Opfattelse blev den sejrende, og ved Oldtidens Slutning fandtes talrige Skoler, der blev ledet af kristne Lærere¹.

Havde det været Maalet for den gammelromerske Dannelse at lede Barnet og den unge til at blive en god Borger i Staten bl. a. ved at gøre ham fortrolig med de Idealer, den klassiske Litteratur stillede for Øje, saa stræbte Kirken først og fremmest gennem Paavirkning af Følelse og Vilje efter at gøre ham til Kirkens lydige, af Tro og Ærefrygt gennemtrængte Søn². Men trods al Forskel i Livsidealer maatte baade den hedenske og den kristne Skole i vid Udstrækning

arbejde med det samme Kundskabsstof. Det var derfor vel forstaaeligt, at man jævnlig fra kirkelig Side med Betænkelighed saa paa de unges stadige Beskæftigelse med et Kulturgrundlag, som i sin Oprindelse var Kristendommen fremmed, og frygtede, at de herved skulde indsuge Modvilje mod kristelige og kirkelige Idealer. Ved Oldtidens Slutning tabte denne Frygt sig dog mere og mere. Dels kom jo Undervisningen i stadig stigende Grad til at foregaa ved kristne Lærere, og dels forandrede Undervisningen selv ret stærkt Karakter. Medens den i det gamle Rom for en stor Del havde haft Skikkelse af en propaganderende Indførelse i en Verden af antike Idealer, indsnævredes den i Tidens Løb til at sigte mod en Uddannelse af overvejende formal Art. Saaledes udjævnedes allerede derved i al Stilhed mange Kontroverspunkter.

Betegnende for den Sammensmeltning af den klassiske Kultur og den kristne Kirke, som blev Udviklingens endelige Resultat, er ogsaa den Omstændighed, at der i det 5.—6. Aarhundrede fremtraadte en Række Forfattere, der selv tilhørte Kirken, og som satte sig til Opgave efter de forandrede Tidsforhold at sammenfatte det overleverede Lærestof i Fremstillinger, der kunde tjene et pædagogisk Formaal. Blandt de betydeligste af disse kan nævnes MARTIANUS CAPELLA († ca. 439), BOËTHIUS († 525), CASSIODORUS († 580) og ISIDORUS AF SEVILLA († 636). Særlig bør dog fremhæves Capella, der med Benyttelse af klassiske Forbilleder (især Varro) skrev et Værk om de syv frie Kunster (*artes liberales*), der blev normgivende for mange Aarhundreders pædagogiske Arbejde.

Capella og hans Efterfølgere¹ delte Undervisningsfagene i to Hovedgrupper, *trivium*, bestaaende af de tre Discipliner Grammatik, Rhetorik og Dialektik, og *quadrivium*, omfattende Fagene Aritmetik, Geometri, Musik og Astronomi. Ordet *trivium* — »de tre Fags Gruppe eller Vej« — blev nu afledet paa anden Maade end før i Tiden, og den herved betegnede Faggruppe laa Middelalderen igennem til Grund for Undervisningen paa de første Dannelsesstrin. En vigtig Forandring foregik derimod i denne Periode, idet Rhetoriken, der i klassisk Tid havde udøvet en altoverskyggende Indflydelse som Kronen paa Uddannelsesværket, nu maatte nøjes med en langt mere tilbagetrukket Plads. Til Gengæld rykkede Grammatikundervisningen frem i første Linie. For enhver, der vilde erobre en Plads i Kirkens eller Statens vidtforenede Samfund, blev det af afgørende Betydning at kunne mestre det latinske Sprog. Latinen var jo ikke blot Kirkens

hellige Tungemaal, men som Statens officielle Regeringssprog i Vesten det store Enhedsbaand mellem Rom og Provinserne, senere mellem alle de nye Riger, der opstod uden om den gamle Kærne.

3. Ved Overgangen til Middelalderen blev det Kirkens Opgave at indføre de unge Folkeslag i Kristendommen og at bibringe dem den latinske Dannelse. De følgende Aarhundreders Udvikling viste klart nok, at den virkelig magtede denne meget krævende Dobbeltopgave og derved at skabe en Enhedskultur, som vel i høj Grad havde et egenartet Præg, men tillige dybe Rødder i Oldtidens Aandsliv. Som en vigtig Faktor i hele denne Formidlingsproces maa Tidens Skolevæsen fremhæves. Ogsaa dette gennemløb en ejendommelig Udvikling, og dets Historie i Middelalderen kan deles i to store Perioder: Tiden fra Oldtidens Slutning indtil Aar 1200, og Tiden fra 1200 til 1500¹.

I Begyndelsen af den første af disse Perioder spillede endnu de gamle Grammatik- og Rhetorskoler, navnlig i Gallien (saaledes især i Bordeaux)², en betydelig Rolle, men en frugtbar Fornyelse paa dette Omraade kom med *Klosterskolerne*. Den Munkeorden, som BENEDICT AF NURSIA stiftede paa Monte Cassino 529, var vel oprindelig ikke i særlig Grad interesseret i Skolevæsen eller Studier, men i Tidens Løb udviklede netop Benediktinerklostrene sig til at blive vigtige Arnesteder for lærd Dannelse og boglig SysseL. Dette skyldes frem for alle CASSIODOR († ca. 580), der gjorde det til Pligt for Munkene i sit Kloster Vivarium i Syditalien foruden med legemligt Arbejde at beskæftige sig med Studier og derved banede Vejen for den afgørende Vending paa dette Omraade. Ikke mindst fik denne Reform Betydning, fordi de mange nystiftede Benediktinerklostre i Gallien og Tyskland fulgte i Cassiodors Fodspor. For Nordeuropa blev det af særlig Betydning, at Tysklands Apostel BONIFATIUS grundede talrige Benediktinerklostre og bevidst støttede den Aandskultur, der fik sit Hjemsted her.

Allerede Benedicts berømte Munkeregel taler om en Skole i Klosteret for de Børn, der skænkedes til dette med det Formaal til sin Tid at indtræde i Munkesamfundet, de saakaldte pueri oblati³, og senere skabtes der ogsaa i Forbindelse med Klostrene Skoler for Børn, der vel ikke skulde optages i Ordenen, men som man ønskede at give en fyldigere Uddannelse. Man sondrede da mellem scholae claustrae eller interiores for den første Slags Disciple og scholae canonicæ eller exteriores for den sidste Slags. Gennem dette dobbelte

Sæt af Skoler, der begge tillige havde Karakteren af Opdragelsesanstalter (convictus), fik Benediktinernes Undervisning stor samfundsmæssig Betydning og afgav Forbilledet for andre Former for Skolevæsen i Middelalderen. En Række Klostre i Gallien, Schweiz og Tyskland, i Irland, Skotland og England vandt særlig Berømmelse ved deres Indsats i pædagogisk Henseende. Blandt saadanne vil der i denne Fremstilling særlig være Grund til at nævne Corbie i Picardiet og Ny Corvey ved Weser, de Klostre, hvorfra Ansgar udgik.

Undervisningen i Benediktinernes Klosterskoler blev ledet af en magister principalis og omfattede en større eller mindre Del af de syv artes liberales. Om Enkeltheder i denne og anden middelalderlig Undervisning skal der tales i en anden Sammenhæng. Her maa det være nok at fremhæve, at der findes levnet tilstrækkeligt Materiale til at godtgøre, at en lang Række klassiske Forfattere, baade Digtere, Filosoffer, Talere og Historieskrivere, med stor Iver blev læst i disse Skoler, lige som Benediktinermunkene udfoldede en omfattende Virksomhed som Afskrivere af Haandskrifter, hvorved de har indlagt sig Fortjeneste af at have overleveret mange Oldtidstekster til Efterverdenen. Til Benediktinerklostrene var ogsaa knyttet Tidens lærdeste Mænd — Beda, Alcuin, Hrabanus Maurus o. fl. —, altsammen Vidnesbyrd om, at den Undervisning, som meddeltes i disse Klosterskoler, i sig selv var indholdsrig og velegnet til at danne Grundlaget for senere Studieliv.

4. Benediktinerskolerne var dog ikke den eneste Nydannelse paa Skolevæsenets Omraade i Middelalderen. Ikke mindre vigtige blev de *Katedral- og Stiftsskoler*, som til Dels med Klosterskolerne som Forbilleder blev grundlagt ved Bispesæderne og de større Kirker. Fra gammel Tid havde Biskopperne Pligt til at sørge for, at der i deres Stifter uddannedes et passende Antal Gejstlige til Betjening af de almindelige (sækulære) Præsteembeder. Til at varetage denne Uddannelse udvalgte Biskoppen da en af de yngre Klerikere ved sit Bispesæde (cathedra), og heri har man Oprindelsen til Katedralskolerne¹.

Stiftsskolerne (Kapitelskolerne) derimod skylder deres Tilblivelse eller nærmere Udformning den Kreds af Gejstlige, som under Navn af Kapitler (Domkapitler eller Kollegiatkapitler) samledes henholdsvis ved Bispe(Dom)kirkerne eller andre større Kirker². For Udbygningen af disse Kapitler blev det af væsentlig Betydning, at Biskop

CHRODEGANG AF METZ († 766) med visse Ændringer indførte Benedicts Regel som Rettesnor for Præsteskabet ved sin Domkirke. Herved forberedte han en fastere Organisation af Kapitlerne og banede Vejen ogsaa for en stærkere Udvikling af Skolevæsenet¹.

En mærkelig, næsten hektisk, Blomstring oplevede dette især under KARL DEN STORE († 814), der ikke blot skabte en Mønsterskole ved sit Hof, men ogsaa interesserede sig levende for at opbygge Skolevæsenet over hele sit Rige. I berømte Rundskrivelser fra 786 og 787 til alle Biskopper og Abbeder i Riget fremhævede han Vigtigheden af, at Gejstligheden lagde sig alvorligt efter Sprogstudiet for derigennem at vinde den fornødne indtrængende Forstaaelse af den hellige Skrift². En Synode i Aachen 789 indskærpede da ogsaa, at der i alle Klostre og Domstifter skulde findes Skoler, hvori der undervistes i Sang, Læsning, Latin og kirkelig Festberegning³. To andre Synoder i Aachen 816 og 817 fremmede i høj Grad Udviklingen af Kapitlerne gennem Fastsættelse af en ny Regel for disse Samfund⁴, i hvis Hænder Uddannelsen af den vordende Gejstlighed mere og mere kom til at hvile.

Det Højdepunkt af Dannelse, som var naaet under den saakaldte karolingiske Renæssance, blev vel ikke uforandret bevaret i de følgende Aarhundreder, men siden denne Tid vedblev Katedral- og Kapitel-skoler at være faste og uundværlige Led i Middelalderens hele kirkelige Organisme. De havde en dobbelt Opgave at løse dels at meddele de ganske unge de fornødne Kundskaber i triviums og quadriviums Fag, dels at virke som Præsteuddannelsesanstalter for de vordende Klerikere.

Ikke blot i Frankerriget, men overalt, hvor Kirken slog Rod, træffer man en lignende Udvikling. Det gælder saaledes England, hvor Skoleforholdene — fraregnet visse lokale Ejendommeligheder — udformedes paa væsentlig samme Maade, efter at den første Katedral-skole var blevet grundet i Canterbury ca. 597⁵, og det gælder i høj Grad Tyskland. Af forbilledlig Betydning for Danmark blev vistnok især Skolevæsenet i Nordtyskland. Det er da interessant at se, at der fra tidlig Tid var knyttet Skoler til Bispesæderne i Bremen og Hamburg⁶. Det sidstnævnte Sted var det oprindelig Benediktiner-munke, der varetog Skolearbejdet, men da der her 1015 blev stiftet et virkeligt Domkapitel, fik dette Omsorgen for Skolevæsenet overdraget⁷. Lignende Forhold lader sig ogsaa paavise i Lübeck fra Kapitlets Oprettelse 1163⁸, og i Mecklenburg (med Kapitler i Schwerin fra 1171, i Güstrow fra 1226, i Bützow fra 1248)⁹.

5. Medens Kilderne til Kundskab om den Undervisning, der blev ydet i Domskolerne, flyder noget sparsommere, foreligger der i temmelig vid Udstrækning Materiale til Oplysning om deres Organisation og ydre Forhold, saadan som de uden større Forskelle udformedes fra ca. 1200 til hen imod Reformationstiden. Saa længe Kapitlerne var regulære, d. v. s. bundne i deres Livsførelse til klosterlignende Regler, synes de at have været særlig ivrige for at fremme Skolevæsenet, men ogsaa, efter at de fleste ved at blive sækulære havde tilkæmpet sig en større Frihed, indlagde de sig vedblivende betydelige Fortjenester paa dette Omraade.

Denne Side af Kapitlernes Virksomhed røgtedes fortrinsvis gennem et af deres Medlemmer, den saakaldte *scholasticus*. Oprindeligt betød denne Titel, at vedkommende Kannik virkelig havde et direkte Forhold til Katedral- eller Kapitelskolen, idet han som Rektor i denne selv besørgede i hvert Tilfælde en Del af Undervisningen. Senere — formodentlig fra Slutningen af det 12. Aarhundrede — skiftede Stillingen paa afgørende Maade Karakter. *Scholasticus* var nu ikke længere den Kannik, der selv trælledede i Skolestøvet, men han blev Indehaver af en høj kirkelig Værdighed, ofte en af Kapitlets Prælater. Han fik nu til Opgave at føre det almindelige Tilsyn ikke blot med Domskolen, men med Skolevæsenet i hele Stiftsbyen eller i hele Stiftet, idet al Undervisning efter kanonisk Ret hørte ind under Kirkens Magtomraade. Medens *Scholasticus* selv stadig sorterede under Domkapitlet, havde han over for Lærere og Disciple en vis Disciplinarret (*disciplinarius correctio*), om end han i alvorligere Tilfælde maatte henvende sig til Kapitlet. Den Anseelse, som efterhaanden blev tillagt Skolaststillingen, viste sig ogsaa derigennem, at der med denne jævnlige blev forenet de vigtige Funktioner som Kapitlets Notar, Arkivar og Bibliotekar¹.

Til Gengæld for sit Tilsyn med Skolevæsenet havde Skolasten Ret til at opkræve Skolepenge, »Skolegæld« eller »Pastus« (*pretium scholasticum*) af Disciplene². Denne kunde dog fordeles paa forskellig Maade. Der forekommer saaledes Eksempler paa, at blot $\frac{1}{3}$ tilfaldt *scholasticus*, medens $\frac{1}{3}$ gik til Lærerne, og $\frac{1}{3}$ til Skolens forskellige Fornødenheder³.

Undervisningen i Skolen blev nu ikke længere besørget af *scholasticus*, men af en *rector scholarum* i Forbindelse med hans Medhjælper, Hørerne⁴. Rektoren modtog sin Lønning af Skolasten, men det ser jævnlige ud til, at denne, der som Regel selv sugede alle

Skolepengene til sig, har haft en vis Tilbøjelighed til at holde sine Medarbejdere paa Smalkost. Det er uden Tvivl ret betegnende, at der undertiden i Dokumenter tales om, at der skal sikres Rektoren en for hans Arbejde passende Betaling (competens sui laboris stipendium)¹.

Rektoren igen ansatte sine Medhjælpere, de saakaldte *locati* (Locater). Dette Ord er blevet afledet af »locare«, at leje, og skulde derved betegne Hørernes økonomiske Afhængighed af Rektoren. Sandsynligere er det maaske at forstaa det som en Afledning af »loca« i Betydning Klasser — i hvert Tilfælde forekommer foruden Formen *locati* ogsaa Parallelbetegnelsen *locatenentes* ∴ de, der opretholder (eller styrer) Klasser².

Disciplene var i det store og hele henvist til at skaffe sig deres Underhold ved Almisser og andre Gaver fra Godtfolk, hvis de da ikke var Børn af velstaaende Forældre. I Dokumenter fra Middelalderen vrimler det med Bestemmelser om mindre Pengebeløb og andre Gaver, som skænkedes til de fattige Disciple, idet man ansaa denne Form for veldædig Menneskekærlighed som en særdeles gudvelbehagelig Gerning. Desuden kendes der baade fra Tyskland og fra England Eksempler paa Stiftelsen af særlige Kollegier eller Fripladser i Klostre og Hospitaler for fattige Disciple³.

En speciel Aarsag til, at baade private og Kirken som Institution interesserede sig saa stærkt for fattige Skoledisciple, maa endvidere søges i den Omstændighed, at Disciplene allerede i deres Skoletid medvirkede ved Gudstjenesten, baade ved den daglige Korsang (Tidebønslæsningen) og ved Messelæsningerne. Næsten overalt i de store Domkirkers Historie vil man finde Oplysninger om saadanne »*scholares choro ligati*« (de til Koret knyttede Disciple), som de gerne kaldtes, og adskillige, stærkt detaillerede Forskrifter for deres Deltagelse i de mangeartede Gudstjenester findes bevaret fra mange Steder⁴.

At man paa forskellig Maade søgte at lette Skoledisciplene Vejen til Studierne, kunde i mere end en Henseende gøres fornødent, thi Skolelivet bar gennemgaaende et usædvanligt barsk Præg. I middelalderlige Kilder møder man ikke sjældent Klager over Skolearbejdets Møjsommelighed, over de tunge Kaar, der var beskaaret Flertallet af Disciplene, og over den haarde Skoletugt. Fra Antiken havde man overtaget Ferlen og Riset, og heller ikke i de følgende Perioder glemte nidkære Skolemestre tidligt og sildigt at bringe disse Symboler paa

Lærerembedets majestas i Anvendelse. Det er karakteristisk, at den middelalderlige Katedralskole i Oslo i sit Segl førte just disse to Marterredskaber¹, og ikke mindre betegnende er det, at man i middelalderlige Fremstillinger af Scener fra Skolelivet ofte ser en Discipel, der bliver tugtet af sin Lærer. Flere Steder havde Disciplene endog Pligt til selv at fremskaffe de Ris, de selv senere skulde piskes med, og ejendommeligt nok betegnede man denne Indsamling af Ris med

Ordet virgidemia, Rishøsten (dannet i Lighed med vindemia, Vinhøsten)².

Fig. 2. Oslo Katedralskoles Segl, hvori ses korslagt en Ferle og et Ris.

Kun faa og beskedne var de Glæder og Adspredelser, Disciplene kunde gøre sig Haab om. Blandt disse kan særlig fremhæves Festlighederne paa den store Skolepatron St. Nicolaus' Navnedag (6. December) og paa de uskyldige Børns Dag (28. December). Disciplene havde da Lov til at vælge sig en »Skolebiskop« eller »Julebiskop«, der var deres Foresatte i denne Tid under alle mulige Løjer, som dog ofte udartede

til temmelig tøjlesløse og grovkornede Spektakler. Nævnes bør det ogsaa, at mange Steder opførte man ved de store kirkelige Højtider under Deltagelse af baade Lærere og Disciple religiøse og moraliserende Skuespil, Forløbere for de senere »Skolekomedier«³.

6. Vigtigheden af for Kirken at have et Skolevæsen, som kunde give især de opvoksende Klerikere de fornødne Forudsætninger for senere at kunne bestride deres gejstlige Embedspligter, blev tidligt erkendt ikke blot i Praksis, men ogsaa i Teori. Eksempler foreligger i de ovenfor citerede Statuter fra Synoderne i Aachen 789 og 817, men ogsaa fra senere Tider kan der anføres en Række officielle kirkelige Udtalelser, der peger i samme Retning.

Den 3. Lateransynode 1179 bestemte saaledes, at der ved enhver Katedralkirke skulde stiftes et Præbende for en Lærer, som uden Betaling skulde have Pligt til at undervise de hertil knyttede Klerikere og fattige Skolarer. Denne Bestemmelse blev stadfæstet af Innocens

III paa den 4. Lateransynode 1215, idet det tilføjedes, at Undervisningspligt i Grammatik (in grammaticæ facultate) og andre Fag ikke blot skulde paahvile Katedralkirkerne, men ogsaa alle større Kirker (Kirker ved Kollegiatkapitler). Dog skulde en Lærer i saadanne Fag ikke lønnes med et Kanonikat, men med et Honorar. Ved enhver Metropolitankirke (Erkebispesæde) skulde der tillige ansættes en Teolog, der var i Stand til at undervise i den hellige Skrift (sacra pagina) og i alt, hvad der angik Sjælesorgen. Ogsaa Innocens III's Efterfølger Honorius III var i høj Grad interesseret i Studiernes Opkomst og støttede gennem Privilegier dem, der vilde uddanne sig til at beklæde de teologiske Lærerstillinger, hans Forgænger havde ønsket oprettet ved Metropolitankirkerne. Baselerkonciliet 1438 udvidede paa ny Bestemmelsen af 1215 til at gælde alle Katedraler, og paa den 5. Lateransynode 1516 fornyede Leo X dette Paabud med Tilføjelse af, at den omtalte Lektor skulde være en virkelig *canonicus*. Som i 1438 betonedes det, at den paagældende skulde være en gradueret Person og have studeret 10 Aar ved et Universitet¹.

Med Hensyn til den indre Organisation af Katedralskolerne tør man da vistnok gaa ud fra, at de i Almindelighed faldt i to Hovedafdelinger, en Skole i snævrere Forstand for Børn og ganske unge, der fortrinsvis skulde undervises i Trivialfagene, og et Fortsættelseskursus med videregaaende Undervisning væsentlig af teologisk Art for de ældre Disciple, der snart skulde gaa ud i Præstetjeneste. Trivialskolen henhørte under *scholasticus* og kunde undertiden — saaledes flere Steder i Tyskland — lige som Klosterskolerne være delt i en Afdeling for dem, der havde til Maal at blive Gejstlige, og en Afdeling for andre, der blot havde Brug for en vis elementær Uddannelse.

Præsteskolens eller Præsteseminariets ledelse blev derimod væsentligt ledet af Kapitlets Kantor, hvad der var saare naturligt, da Undervisningen her først og fremmest bestod i Indøvelse i den kirkelige Liturgi især gennem Deltagelse i Korets Tidebønslæsning og anden Gudstjeneste, som netop sorterede under Kantoren. Hertil kom Forelæsninger, især af bibelforklarende Art, af de ovennævnte Lektorer. Der er dog den Mærkværdighed, at saadanne Lektorer omtales meget sjældent (og sent) i hvert Tilfælde i Nordtyskland, hvis skolemæssige Ordninger øjensynligt danner det nærmeste Forbillede for tilsvarende danske Forhold. Heller ikke i Sverige træffer man Omtale af Lektorer².

Forøvrigt vil det sikkert være rigtigt ved Betragtningen af middel-

alderligt Skolevæsen at have i Tankerne, at man ikke alt for skarpt bør fremhæve den ovennævnte principielle Sondring mellem de forskellige Trin i Skolelivet. Lige som senere ved de middelalderlige Universiteter samme Mand kunde være Lærer (Docent) i et lavere Fakultet og dog Lærling i et højere, saaledes var sikkert Grænsen mellem Disciplene paa Trivialskolens ældste Trin og de ganske unge Klerikere i Præsteseminariet ofte temmelig flydende. Ganske særlig gælder dette Norden, hvor de mere beskedne Forhold i det hele synes at have gjort Udviklingen mindre sammensat.

7. Det er ikke ualmindeligt at træffe den Opfattelse, at efter Aar 1200 er Katedralskolernes Blomstringstid forbi¹. Denne Opfattelse kan dog kun godkendes med visse Indskrænkninger. Det er sandt, at efter 1200 blev Katedral- og Klosterskolerne ikke længere de eneste højere Uddannelsesanstalter, idet Universiteterne nu begynder at dukke frem, først enkeltvis i det sydlige Europa, senere i det 14. og 15. Aarhundrede stadig talrigere ogsaa i Nordeuropa. Men det maa tages i Betragtning, at det varede en rum Tid, før de unge fra Katedralskolerne kunde faa deres afsluttende Uddannelse ved Universiteterne. Alene den Omstændighed, at det først er i det 15. Aarhundrede, at Stiftelsen af Universiteter i Tyskland tager Fart, viser, at den nævnte Tidsgrænse ved Aar 1200 maa være alt for tidligt ansat for Nord-europas Vedkommende. Ganske vist kunde en Del Skolarer søge til Højskolerne i Paris og Italien, men det blev dog altid Undtagelsen, aldrig Regelen.

Frem for alt gælder dette Norden. Her blev de første Universiteter stiftet saa sent som 1477 (Uppsala) og 1479 (København), og hvor mange nordiske Studenter man end har paavist i udenlandske Universitetsmatrikler², saa var det dog bestandig kun et forsvindende Mindretal af samtlige Katedralskoledisciple, der naaede saa vidt, at de kunde lade sig indskrive ved en af Udlandets Højskoler. For det store Flertal af Senmiddelalderens Gejstlige vedblev nu som før i Tiden den hjemlige Katedralskole med paafølgende Tjeneste i Domkirkens Kor at være det Sted, hvor de baade tilegnede sig Indsigt i Trivialfagene og i den forskelligartede Kundskab, som var direkte nødvendig for gejstlig Virksomhed.

Heller ikke er der Grund til at antage, at selve Undervisningen i Katedralskolerne er undergaaet nogen væsentlig Forringelse efter Aar 1200³. Naar man oftere har været tilbøjelig til at mene dette,

Prima pars doctrinalis Ale
xandri cum sententijs .notabili
bus. et vocabulorum lucida expositione .nonnullisq; annexis
argumentis cum eorundem replicis. ad nouelloꝝ in gram
matica incipientiuꝝ profectiuꝝ. cuꝝ quibusdam alijs additis pro
in sciētijs aliquantuliter prouectis. de nouo diligentissime reuisa.

E O L O R A J B

Fig. 3. Middelalderlig Skolescene
(Titelblad til Alexanders Doctrinale, Udgaven Köln 1500).

skyldes det vistnok i høj Grad, at man har set paa Undervisningens Tilstand med den paafølgende Humanismes kritiske Blik. Hvor meget Undervisningen end efter Aar 1200 skiftede Karakter i Forhold til tidligere Perioder, kan der dog næppe fremføres noget væsentligt til Støtte for den Antagelse, at den inden for sin Art skulde have staaet paa et lavere Trin end før og maalt efter middelalderlige Forudsætninger skulde have haft Præg af det mindre forsvarlige. I England har man endda kunnet paavise, at det pædagogiske Arbejde i det 14.—15. Aarhundrede fuldt ud stod paa Højde med — eller snarere overgik — Højmiddelalderens Indsats¹.

Ikke heller er det nødvendigt at tro, at just den Omstændighed, at Kapitlets scholasticus trak sig tilbage fra det praktiske Skolearbejde, har behøvet at medføre nogen egentlig Forringelse af dette. Var Undervisningen blot i Hænderne paa dygtige Rektorer, var dette tilstrækkelig Borgen for dens Kvalitet.

Den Ændring, der begynder at indtræde omkring Aar 1200, bestaar da i, at der indledes en Udvikling, i Henhold til hvilken Katedral- og Klosterskoler ikke længere skulde komme til at indtage Enepladsen som Forvaltere af boglig Uddannelse. Medens de ældre Dom- og Klosterskoler vedblivende afgav Forbilledet for de mange nye Klosterskoler og -studier, som opstod i Tilknytning til de Munkeordener, der nu stiftedes, maatte de i det lange Løb — især i Middelalderens sidste Aarhundrede — træde noget i Skygge for Universiteterne, hvis filosofiske Fakulteter overtog en Del af den videregaaende Undervisning i artes liberales, som de hidtil havde haft Eneret paa at meddele.

Endvidere skete der en Forandring derved, at der nu og endnu mere i hele Senmiddelalderen opstod en anden Slags Skoler, som delvis var af konkurrerende Art. Det var de saakaldte *Stadsskoler*, lavere Trivialskoler, som stiftedes i de nu saa stærkt opblomstrende Købstæder, og som i deres Tilrettelægning af Undervisningen ofte tog noget Hensyn til det Undervisningsstof, der var fornødent for det praktiske Livs Mænd. Dog maa det fremhæves, at ogsaa disse Skoler overvejende bar et kirkeligt Præg. Tilmed kunde de opfattes som en Slags Underbygning under Katedralskolerne, idet det jævnlig blev Skik, at Disciplene begyndte i saadanne Skoler før senere at overflyttes til de større og bedre Katedralskoler. Pædagogisk set betød Stadsskolerne dog en interessant Nydannelse, og ofte maatte de føre en haard Kamp med de gamle Skoler for at hævde deres Eksi-

stensberettigelse, navnlig hvis Byens Raad ønskede at øve Indflydelse paa Ansættelse af Lærerpersonalet. Prisen herfor var i Regelen, at de maatte bøje sig for den Tilsynsret, som Byens eller Stiftets scholasticus fra gammel Tid var vant til at udøve, og som han værgede med stor Nidkærlighed¹.

Betragtet under eet maa det siges, at alle Middelalderens Skoleformer — Klosterskoler, Dom- og Stiftsskoler, Stadsskoler — væsentlig havde det samme Formaal: at tjene den katolske Kirke. Dette Maal beherskede baade Undervisningen, Skolens Organisation og Livsformerne, men i Valget af Midler byggede man stadig — mere eller mindre bevidst — paa Traditionerne fra Antiken.

Det har været nødvendigt at vende Blikket langt tilbage i Tiden, naar Baggrunden for Ribe Katedralskoles Historie skulde ridses op. Hører denne Skole end ikke til de Lærdomssæder, der har vundet europæisk Berømmelse, saa kan der dog ikke tvivles om, at ogsaa den i Middelalderen har udfyldt en vigtig og hæderfuld Plads i vort Lands Kulturhistorie. Uden at have ydet nogen Indsats af nyskabende Art har den efter alt at dømme i al Beskedenhed været med til at formidle det rige Aandsliv, som rørte sig i Middelalderen, og til at afspejle et Dannelsesideal, der havde Aarhundreders Hævd. Ganske særlig maa det fremhæves, hvorledes det i Virkeligheden er den gammelromerske Grammatikskoles Elementer, der vedblivende udgjorde Kærnen i den Undervisning, den middelalderlige Ribe Katedralskole kunde byde paa.

Er det end kun sørgeligt lidt, der er overleveret om denne Skoles Plads i Tidens Arbejde for at vinde og udbrede Kundskab, saa er det saa meget desto vigtigere at fortolke de faa og løsrevne Enkeltheder i dens Historie ud fra et fyldigt Kendskab til de almindelige Forhold. Kun med Aarhundreders Udvikling som Baggrund er der Haab om at skabe et Billede, der ikke helt mangler det rette Perspektiv.

KAPITEL II

MIDDELALDERLIGT SKOLEVÆSEN I DANMARK

1. Udviklingen af Middelalderens Skolevæsen i Danmark synes stort set at have fulgt de samme Linier som i Udlandet, dog med forskellige Ændringer, idet især de mere beskedne Forhold i Norden ikke har tilladt Skolevæsenet at naa en saadan Blomstring, som kan iagttages adskillige Steder i Tyskland og Frankrig. I det hele synes det danske som det øvrige nordiske Skolevæsen vel at være udformet efter det fælles europæiske Mønster, men gennemgaaende i en mindre Maalestok. Desværre er vi dog kun tarveligt underrettet om, hvorledes Forholdene har artet sig i de enkelte Skoler i dette lange Tidsrum. Kildematerialet til Oplysning herom er ikke blot — som saa ofte for dansk Middelalders Vedkommende — gennemhullet, men mangler ganske for vigtige Omraader og længere Perioder. Eksempelvis kan nævnes, at der om saa betydningsfulde Institutioner som Katedralskolerne i Viborg og Aarhus kun er levnet nogle ganske faa Notitser fra hele Middelalderen, og selv der, hvor Stoffet er lidt fyldigere, indeholder det sjældent noget om Kærnepunktet i Skolevæsenet, Undervisningens Tilstand og Udvikling. Det er derfor kun et højst mangelfuldt Billede, man kan danne sig af Middelalderens Skole i Danmark i dens Egenskab af Kulturfaktor i Datidens Samfundsliv.

Blandt de faa sikre Holdepunkter, der findes, kan dog anføres, at man aabenbart ogsaa i Danmark har regnet med tre Slags middelalderlige Skoler: Domskoler (Kapitelskoler), Klosterskoler og kommunale Stadsskoler. Af disse synes Domskolerne at være de ældste. Et vigtigt Spørgsmaal er nu det, hvor gamle er disse Skoler, og hvilken blandt dem er den ældste? For ingen af dem findes overleveret nogen Efterretning om Stiftelsesaaret, og det er ret tilfældigt, naar de første Gang optræder i Historien. Skolen i Ribe forekommer saaledes første Gang 1145, men allerede ca. 1130 tales der om en Skole

i Viborg, og Domskolen i Lund synes endog at have været til 1085, i hvert Tilfælde før 1123. Disse Angivelser kan da ikke danne Grundlaget for at fastslaa de paagældende Skolers absolute Alder, og man er i det hele paa dette Omraade henvist til Analogislutninger og Sandsynlighedsberegninger.

Vigtigt er det i saa Henseende at have Udviklingen i Udlandet for Øje. Her var det — som tidligere fremstillet — fast Regel, at der ved Bispesæderne grundedes Skoler først og fremmest til Oplæring af de unge Klerikere. Et lignende Forhold maa tænkes ogsaa at have gjort sig gældende i Danmark, ja i hele Norden. Det var jo en tvungende Nødvendighed, at man havde en Slags Læreanstalter, hvor Stiftets vordende Præster kunde modtage en nødtørftig Uddannelse til deres kommende Gerning, og dette maatte blive saa meget mere paakrævet, som man efterhaanden — vistnok især fra Svend Estridsens Tid¹ — gik over til at forsyne Landet med indfødte Præster. Det er derfor i højeste Grad sandsynligt, at der ogsaa herhjemme fra den ældste Tid til hvert Bispesæde har været knyttet en Bispes- eller Domskole (Katedralskole), og man bør ikke lade sig vildlede af den Omstændighed, at der tilfældigvis først omtales Skoler paa et senere Tidspunkt, efter de egentlige Domkapitlers Stiftelse eller i Forbindelse hermed. Det vilde dog være utænkeligt, om der i det lange Tidsrum (100—200 Aar), som hengik mellem Oprettelsen af et Bispesæde og Organiseringen af et Kapitel i strengere Forstand, aldeles skulde have manglet Skoler i Stiftsbyerne under en eller anden Form, hvori de vordende Gejstlige kunde tilegne sig de nødvendige Kundskaber².

Har den her fremstillede Opfattelse Sandsynligheden for sig, er det naturligt at tænke sig, at ogsaa Skolernes Alder i det væsentlige maa svare til de enkelte Bispesæders. Som de første danske Bispesæder nævnes ca. 948 Ribe og Aarhus (samt Slesvig), dernæst Odense 988, Roskilde og Lund ca. 1020, Vestervig og Viborg ca. 1060³. Ved sidstnævnte Tidspunkt fastlægges ogsaa de endelige Grænser for de jyske Stifter. Med denne Beregning som Udgangspunkt maa man da antage, at Skolerne i Ribe og Aarhus er de ældste i Danmark, men noget direkte Kildevidnesbyrd herom findes ikke.

2. Hvor vigtige saadanne Bispeskoler end kan have været i den danske Kirkes tidlige Perioder, vandt de dog først deres fulde Betydning, da de blev henlagt under de Domkapitler, som voksede frem af Præsteskabet ved de enkelte Katedralkirker, og hvis Opbygning

herhjemme falder i Tiden ca. 1085—1200. Denne skelsættende Omdannelse af Skolerne i Forbindelse med Kapitlerne betyder som anført ikke, at de først nu blev stiftede, men blot, at de fik en anden Organisationsform og rigere Muligheder for deres Virke.

For nærmere at belyse dette skal der i det følgende meddeles en kort Oversigt over de enkelte Skolers Udviklingshistorie¹. Netop fordi hele det skolehistoriske Materiale fra dansk Middelalder er saa overordentlig sparsomt, vil det være af Betydning som Baggrund for den enkelte Skoles Historie at sammenstille visse Træk fra de andre Skolers for derigennem saa vidt muligt at vinde Klarhed over, hvad der var ejendommeligt for disse Institutioners Udvikling og Karakter.

Den Skole, der nævnes tidligst i Litteraturen, er Domskolen i Lund². Allerede fra Tiden før 1123 forekommer en Presbyter Ebbo som »scholasticus« i Lund³, og da Knud den Hellige ved i sit saakaldte Gavebrev af 21. Maj 1085 at give Gods til en Række Præbender i Lund grundede et Domkapitel her, indstiftede han ogsaa et Skolebeneficium (scholarum beneficium), hvad der formodentlig skal forstaaes som Henlæggelse af Midler til Lønning af Skolepersonalet. Dette nævnes vel ikke udtrykkeligt i Kongens »Gavebrev«, men i en kongelig Stadfæstelse paa dette af 1186⁴. At det ikke desto mindre er historisk rigtigt, synes dog at fremgaa af et Gavebrev allerede af 1145 fra den berømte Erkebiskop Eskil, uden Sammenligning den største, mest europæisk prægede Bispeskikkelse i vor ældre Kirkehistorie. I Anledning af Domkirkens Indvielse og i Forbindelse med en Række andre Donationer til Kapitlet forøgede nu Eskil Kongens Gave til det bestaaende Skolebeneficium med det tredobbelte Beløb af, hvad det før havde været. Dette skete, for at Adgangen til Skolen skulde staa aaben for alle, saa at der ikke skulde kræves noget i Skolepenge af de fattige og fremmede Disciple, der vilde søge til den⁵.

Den gentagne Omtale af Gaver til Skolen umiddelbart i Forbindelse med Foundationer til Kapitlet gør det sandsynligt, at Lunde Domskole lige fra 1085 har været en Kapitelskole, og Listerne over Skolens Velgørere og Lærere (scholastici, scholares, magistri scholarum)⁶ vidner klart nok om den nøje Tilknytning, der bestod mellem Skole og Kapitel gennem hele den følgende Del af Middelalderen.

Allerede Skolebeneficiets Indstiftelse og senere Forøgelse ved Erkebiskop Eskil viser, hvilken Betydning man tillagde Tilstedeværelsen af en Stiftsskole i Forbindelse med Domkirke og Kapitel, men endnu tydeligere ses dette af en anseelig Gave fra en anden af Middelalde-

rens magtfulde Kirkemænd, Erkebiskop Jacob Erlandsen. Denne Mand skænkede nemlig en Gang mellem 1256 og 1268 en Del Jordegods til Domskolen i Lund, for at der af Indtægterne af dette kunde underholdes et Antal fattige Disciple i Skolen. Erkebiskoppen foreskrev udtrykkeligt, at der til at nyde dette Privilegium skulde udvælges saadanne Disciple, som udmærkede sig baade ved en god Karakter og lyst Hoved (*agilitas ingenii*), og om hvem man kunde have et begrundet Haab, at de vilde gøre Fremgang i boglige Studier¹. Antallet blev nogle Aar senere fastsat til 12, og andre — Gejstlige som verdslige Stormænd — fulgte i Erkebiskoppens Fodspor ved at skænke Gaver til Underhold af disse »*scholares præbendarii*« eller »*præbendales*«, som de kaldtes². Ogsaa senere tilfaldt der Lunde Katedralskole og dens Disciple mangfoldige Gaver. Ikke mindst kan der nævnes en Række Testamenter, hvori »*pauperes scholares*« — de fattige Skoledisciple — blev betænkt paa en eller anden Maade³.

Interessant er det desuden at se, hvorledes der foreligger forskellige Vidnesbyrd om, at Disciplene i Lunde Katedralskole ikke blot havde til Opgave at tilegne sig Kundskaber i Skolen, men ogsaa — i Forbindelse med Lærerne — at tage virksom Del i de forskelligartede Gudstjenester i Domkirken. Saaledes findes der i de nye Bestemmelser, som Erkebiskop Magnus 1386 fastsatte for Kortjenesen i Domkirken, Forskrifter om, hvorledes kun de Disciple, der besad Dygtighed nok til at deltage i Korsangen, skulde have Adgang til Kirkens liturgiske Bøger, hvorimod de, der ikke endnu kunde synge, først skulde lære det i Skolen⁴.

Videre kan nævnes, at der i den nordre Gang i Domkirken fandtes et særligt Skolealter (*altare scolarium*), hvor Lærerne (*scolares*) læste Messer til Jomfru Mariæ Ære⁵, og ved en af de mange Gudstjenester, som Erkebiskop Birger Gunnensen († 1519) indstiftede i Krypten (Kraftkirken) i Lunde Domkirke, omtales ogsaa Medvirken af baade større og mindre Disciple fra Katedralskolen (»to store Degne og to smaa *versicularii*«)⁶. Den gavmilde Erkebiskops Testamente er i det hele et karakteristisk Udtryk for den høje Værdsættelse, Skolevæsenet og Fromhedsgerninger mod Skolepersoner var Genstand for i Middelalderen. Der nævnes saaledes Forbønner for den Erkedeg, der i sin Tid havde kaldet Birger selv til Rektor i Lund, for hans Skolemesters og Høreres Sjæle og for en lang Række Personer, der havde gjort vel imod ham under hans Skolegang. Desuden tales der stadig ved hans mange Gudstjenestestiftelser om Gaver til fattige Skoledisciple⁷.

Der kan næppe herske Tvivl om, at Skolen ved det lundske Erkesæde har indtaget en fremtrædende Plads i Middelalderens Skolevæsen i Norden, men ogsaa andre betydelige Skoler kan udpeges. Vender vi os til Sjælland, maa først og fremmest Domskolen i Roskilde nævnes. Man har i ældre Tid ment, at Skoledisciple — og følgende ogsaa Skolen — i Roskilde allerede skulde være omtalt 1074, men dette skyldes utvivlsomt en Misforstaaelse paa Grundlag af en Kilde fra det 14. Aarhundrede¹. Den ældste sikre Efterretning om Skoleforhold i denne By findes vistnok hos Saxo, der under Aaret 1158 omtaler en vis Arnfast, der gjorde Skoletjeneste (scholæ ministerio functus), og som paa det nævnte Tidspunkt var med til at aabne Biskop Vilhelms Grav². Denne Arnfast var aabenbart ikke nogen ubetydelig Person, hvad der fremgaar dels af den Begivenhed, hans Navn sættes i Forbindelse med, dels deraf, at det utvivlsomt er ham, der under Betegnelsen »Præst, Kannik i Roskilde« har faaet en Plads i det lundensiske Nekrologium³. Den jydsk Krønike, der bringer en Omskrivning af Saxos Historieværk, betegner sikkert træffende Arnfast som »scolasticus«⁴, og Forekomsten af ham 1158 kan vel i det hele tages som et uforkasteligt Vidnesbyrd om, at Roskilde Skole ved Midten af det 12. Aarhundrede var blevet en Kapitelskole.

At man ogsaa i Roskilde har haft fuld Forstaaelse for, hvor betydningsfuldt det var for Gejstlighedens hele Uddannelse at have en Skole i Stiftsbyen, fremgaar klart nok af et Gavebrev fra 1253. Den samme Jacob Erlandsen, der som Erkebiskop viste sig saa nidkær for Lunde Domskoles Trivsel, havde nemlig faaet Aar tidligere, da han endnu var Biskop i Roskilde, med ikke mindre Gavnildhed taget sig af Skolen ved sit Bispesæde. Da Biskoppen i det nævnte Aar flyttede Helligaandshuset uden for Roskilde ind i selve Byen, bestemte han tillige, at der i dette aarligt skulde underholdes 12 Skoledisciple, om hvis gode Sæder og hele Livsførelse man gennem en længere Tids Erfaring havde faaet Vished. Ved hvert Aars Ende skulde de underkastes en nøje Prøve med Hensyn til deres Anlæg og Fremgang, for at de til Studier egnede vedblivende kunde nyde godt af Pladsen i Hospitalet, og de uegnede udskilles. Disse Skoledisciple, der af Hensyn til deres Læsning skulde have deres Opholdsrum i en fredelig og stille Del af Hospitalsbygningen, skulde i Skolen først og fremmest lægge sig efter »Grammatik«, d. v. s. lære at læse og skrive Latin, og efter Sang. Dog aabnedes der dem ogsaa Adgang til at erhverve en

større Kundskabsmængde end den rent elementære derved, at Biskoppen skænkede Helligaandshuset en lang Række Bøger henhørende til andre Fag (de diversis facultatibus). Desuden blev det fastsat, at Beneficiarerne skiftevis efter nærmere udformede Regler skulde gøre Tjeneste i Domkirken ved Messer og Korsang. Hvor stor en Betydning man allerede nu tilkendte en saadan Skole som et forberedende Stadium til videregaaende Studieudvikling, fremgaar endelig af den afsluttende Bestemmelse i Gavebrevet om, at hvis der blandt Beneficiarerne fandtes to, der havde vist sig at være i Besiddelse af udmærket Dygtighed, saa skulde Hospitalet drage Omsorg for, at de blev sendt til Paris eller til et andet større Lærdomssæde (majus studium), og i to Aar udrede Midlerne til deres Ophold der¹.

Biskop Jacob Erlandsens Gavebrev af 1253 har bl. a. den store Interesse, at det paa dansk Grund er det Dokument, der tydeligst og fyldigst stiller os for Øje, hvad man ansaa for Maalet for en middelalderlig Domskole. Her tales saaledes baade om Undervisningsgenstandene, om Skolen som Forberedelse til et senere Studium i Udlandet og om Disciplenes Pligt til allerede i Skoletiden at tage Del i Gudstjenesten i Domkirken. Dette sidste Moment, hvis Vigtighed allerede er fremhævet under Omtalen af Skoleforholdene i Lund, kan yderligere belyses ved andet Materiale fra Roskilde. Da saaledes Biskop Oluf et lille hundrede Aar senere — ca. 1320 — skænkede en Del Gods til Bedste for de fattige Skoledisciple (pauperes scolares), skete det med den Begrundelse, at de desto ivrigere skulde tjene Gud i Kirkens Kor og i det Jomfru Maries Kapel, som Biskoppen ved samme Lejlighed stiftede², og andre Kilder taler ligeledes jævnlig om Skoledisciple, der deltog i Kirkens forskellige Gudstjenester, foruden om Gaver til fattige Skolarer³.

Flere Gange i Høj- og Senmiddelalderen nævnes en og anden roskildensisk Kannik som »scholasticus«, formodentlig i Betydning af det Kapitelsmedlem, der førte det almindelige Tilsyn med Skolen, og et Pavebrev af 1364 synes at tilkende Indehaveren af denne Værdighed en særlig anset Stilling, idet han forekommer i Forbindelse med Kapitlets Provst og Dekan som Pavens betroede Kommissær til at udføre et bestemt Hverv⁵. Forøvrigt maa man antage, at der gælder det samme om den middelalderlige Roskilde Skole som om den tilsvarende i Lund, at den gennem Aarhundreder har været en frugtbar Uddannelsesanstalt for Stiftets Gejstlige. Paa Reformations-

tiden var den søgt af mange hundrede Disciple — 900, siger Peder Palladius¹, maaske med nogen Overdrivelse —, og i Niels Black († 1562) havde den en dygtig og anset Rektor².

Foruden Skolen ved Bispesædet fandtes der i det middelalderlige Roskilde Stift endnu en lærd gejstlig Skole, Kapitelskolen i *København*, den nuværende Metropolitanskoles tidligste Forgænger. Det er ikke usandsynligt, at denne Skole er oprettet samtidig med Kapitlet, der stiftedes ca. 1200 af Biskop Peder Sunesen, men først fra 1246 haves et udtrykkeligt Vidnesbyrd om dens Tilværelse, idet der i dette Aar nævnes en Magister Toti som »rector scholarum in Haffn«³. Herved hundrede Aar senere hører man igen Tale om Kapitelskolen i København, idet det ved en indgaaende Visitation af Kapitlet 1343 bestemtes, at Skolen skulde have en dygtig Skolemester, indsat af Biskoppen eller af Kapitlet⁴. Just paa dette Tidspunkt synes der at være blevet skabt særlig gode Forudsætninger for Skolens Trivsel, idet Hertuginde Ingeborg af Sverige, Halland og Samsø 1340 havde skænket Kapitlet Asminderød Kirke, for at Indtægterne heraf kunde bruges til et Skolepræbende (scolastria)⁵. Af de spredte Efterretninger, der fra de følgende Aarhundreder er levnet om Skolens Disciple og Lærere, fremgaar det, at det ogsaa i Københavns Skole var Skik, at Peblingene deltog i Kortjenesten. Kort før Reformationen havde Skolen en fremragende Rektor i den senere saa bekendte Professor ved Universitetet Christiern Torkelsen Morsing, der netop i sin Rektortid viste sin Interesse for Latinundervisningen ved at udgive en lille Lærebog i latinsk Grammatik og Syntaks (1519)⁶.

I *Odense* fandtes ikke et egentligt Kapitel, men Benediktinerkonventet i St. Knuds Kloster indtog et Domkapitels Plads baade med Hensyn til Pligter og Rettigheder. Dette viste sig ogsaa paa Skolevæsenets Omraade. 1277 (næppe 1271) grundede eller vel snarere doterede saaledes Biskop Johannes en Stiftsskole i nøje Forbindelse med dette Kloster⁷, og hans Eftermand, Biskop Gisico († 1300), der genopbyggede Klosteret efter en Brand, bestemte tillige, at dette skulde have Pligt til at underholde Skolemesteren og 16 Disciple⁸. 1349 stadfæstedes det, at Sognekirken i Sørslev altid skulde være henlagt til Skoleembedet i Odense (scholastria Ottoniensis)⁹, 1365 bekræftede Biskop Erik Krabbe, at en af Munkene i St. Knuds Kloster altid skulde være Rektor i Skolen¹⁰, og 1434 opnaaede Brødrene af Erkebiskop Peder Lykke det vigtige Privilegium, at det blev forbudt alle andre at oprette særskilte Skoler (scolae particulares) ved

Siden af den ene almindelige Skole (*scola communis*) ved Domkirken og en Pugeskole, der desuden fandtes i Byen¹. Herved understregedes yderligere Kapitelskolens Betydning som almindelig Stiftsskole, og forskellige Gaver fra Biskopperne vidner om deres Iver for at sikre og underbygge dens Tilværelse. Dette gælder særlig Biskop Peder Pagh (1300—39), der ogsaa gjorde sig fortjent ved at henlægge flere Kirker (Stenløse, Paarup) til Understøttelse for de Munke i St. Knuds Kloster, som studerede i Paris eller andetsteds i Frankrig². Ogsaa Klosterbrødrene har sikkert omfattet deres Skole med Interesse; allerede 1277 nævnes en Prior Hennechin, der indlagde sig megen Fortjeneste af Børneskolen i Odense³. Skolen ved St. Knud bar i Almindelighed Navnet St. Albani Skole efter det Sogn (Domsognet), hvori den var beliggende.

Trods Bestemmelserne af 1434 tillod Knudsbrødrene dog 1447 St. Hans Kloster at oprette sin egen Skole (*scolae particulares*), kun paa Betingelse af, at Disciplene ikke maatte være over femten Aar gamle, at der ikke maatte optages Disciple fra St. Albani Sogn, og at Brødrene i St. Hans Kloster ikke maatte lade foranstalte offentlige Optog eller Fastelavnsskuespil (ved Disciplene?)⁴. Disse Indskrænkninger viser klart nok, at man vedblivende ønskede at bevare Primatet for St. Albani Skole som Byens (og Stiftets) Hovedskole, og det blev da ogsaa denne, der efter Reformationen fortsatte som Byens lutherske Katedralskole.

Den i Brevet af 1434 omtalte »Pugeskole« er formodentlig identisk med Skolen i det tredie Sogn i Odense, Vor Frue Skole, der synes stiftet ca. 1308, ogsaa den stærkt støttet af Biskop Peder Pagh, der henlagde betydelige Midler baade til Skolemesterens Lønning og til 32 Disciples Underhold⁵. Hertil føjede Erik (VI) Mændved 1319 Stiftelsen af et rigt doteret Kollegium for 12 Skolarer for at øge Gudstjenesten og højne Præsteuddannelsen⁶. Efter Brevet 1434 at dømme synes Skolen dog i Tidens Løb at have faaet en mere beskeden Karakter. Givet er det i hvert Tilfælde, at Odense paa Reformationstiden havde tre Skoler, som det bl. a. fremgaar af ikke faa Bemærkninger i Dronning Christines Regnskabsbøger. Optegnelserne heri viser ogsaa, at ældre og yngre Disciple fra alle tre Skoler — her som i andre Byer — medvirkede ved Gudstjenesten i Byens Kirker⁷. Dette forudsættes for Resten allerede i det oftere citerede Brev af 1434.

Adskillige Indførsler i Regnskaberne vidner iøvrigt om, at den

fromme Dronning i høj Grad har delt Senmiddelalderens Opfattelse af det fortjenstlige i at støtte Skoler og Skolebørn. Hun holdt selv flere Drengene til Skole, og hun betænkte gerne baade dem og andre Skolepersoner med milde Gaver¹. Om Undervisningens Tilstand i Odense Skoler foreligger ingen direkte Efterretninger. Kun fortjener det i denne Sammenhæng at anføres, at Mag. Hans Urne († 1503), der en Aarrække var Domprovst i Odense, ved sit Testamente skænkede Skolebørnene i denne By 200 Eksemplarer af en Række af Tidens mest kendte Skolebøger, som han selv havde ladet trykke².

Det nordligste Stift i Jylland, Vendelbo Stift, havde saa lidt som Fyens Stift et egentligt Domkapitel, men ogsaa her fungerede et Klostersamfund, Præmonstratenserne i *Børglum*, som Kapitel, og til dette Kloster var Stiftets Skole knyttet. Allerede 1389 hører man ved en Aartidsstiftelse Tale om »Peblingen« i Børglum Kloster, og naar det her siges, at de bl. a. skulde have 1 Tønde Øl og 100 Brød, tør man deraf slutte, at de har udgjort et ikke helt ringe Antal³.

I *Viborg* fandtes fra gammel Tid en Katedralskole, men de Efterretninger, der er levnede om dens middelalderlige Historie, er saa tarvelige som vel muligt. I Levnedsskildringen af den vibergensiske Helgen St. Kjeld († 1150), der vistnok selv havde gaaet i Skole i Viborg, hedder det, at da han var blevet regelbundet Kannik i Kapitlet i Viborg, virkede han i sin første Tid som Rektor ved Skolen (magister puerorum) foruden som Afskriver af Bøger. Skolen maa da paa dette Tidspunkt (ca. 1130) allerede have været en Kapitelskole⁴. Et hundrede Aar senere hører vi tilfældigvis i den berømte Biskop Gunners Vita, at det morede denne vellærde Kirkemand, selv en gammel Pariserklerk, at prøve Disciplene i Byens Skole i, hvad de havde lært baade af Sang og andre Fag⁵. Først 200 Aar senere er der igen Tale om Katedralskolen i Viborg. Ved Kapitlets Omdannelse til et sækulært Kapitel 1440 blev det nemlig bestemt, at Skolen skulde have en dygtig »scholasticus«, indsat af Biskoppen og Kapitlet. Denne, der tillige skulde være Sognepræst ved St. Hans Kirke, skulde lægge Vægt paa, at Disciplene forfremmedes ikke blot i Kundskaber, men ogsaa i gode Sæder, og paase, at de tilegnede sig den fornødne Dygtighed til at kunne deltage i Kortjenesten i Domkirken⁶.

Lidt fyldigere er de Oplysninger, der foreligger om *Aarhus* Katedralskole⁷. Den forekommer første Gang omtalt i et Gavebrev 1280⁸, men hører som tidligere omtalt utvivlsomt til de allerældste Skoler i Danmark. De aarhusianske Biskopper synes at have interesseret

sig for Skolen — saaledes henlagde Biskop Johannes 1303 Vellev Sogne kald til Rektorembedet (officium scholasticum) i Aarhus, da han fandt, at Embedets møjsommelige Arbejde stod i Misforhold til de Indtægter, der var knyttet til det¹. Ogsaa Kapitlet tog sig med Interesse af denne Institution. I de udførlige Kapitelstatuter fra 1388 bestemtes det saaledes, at hver Kannik daglig skulde give i det mindste to Skolarer et Maaltid Mad. Forøvrigt tegner disse Statuter det samme Billede, som er vel kendt fra andre Stiftsstæder, naar de lægger Vægt paa, at Kapitlets »scholasticus« ved Indstilling til Understøttelse skulde vælge Beneficiarerne blandt de ældre Disciple, der til Gengæld blev forpligtede til at deltage i Kortjenesten². Det er saaledes her som andetsteds Kapitelskolens Betydning for Gudstjenestelivet, som er et fremherskende Moment. At Undervisningen i Aarhus Katedralskole har holdt Maal med den, der blev ydet i Landets andre Katedralskoler, er paa Forhaand sandsynligt at antage, men der foreligger næsten intet herom. Fra Skolens middelalderlige Periode er der kun bevaret Navnet paa een af dens Rektorer, men til Gengæld et Navn, der med Rette staar omstraalt af en særlig Glans. Det er Digteren MORTEN BØRUP († 1526), der ikke blot vandt sig Berømmelse ved sin skønne latinske Majvise, men ogsaa ved sin nidkære Indsats som Rektor skaffede Skolen et stort Ry over hele Landet³.

For *Ribe* Katedralskoles Udvikling skal der redegøres i det følgende, og for Fuldstændigheds Skyld skal det her blot nævnes, at der ogsaa lader sig paavise middelalderlige Kapitelskoler i *Slesvig* og i *Haderslev*, om end disse kun foreligger yderst sparsomt belyste i Kilderne. Skolen ved Kollegiatkapitlet i Haderslev nævnes blot en enkelt Gang (1473)⁴; Kapitelskolen i Slesvig, første Gang omtalt 1307, synes oprindeligt at have staaet under hele Domkapitlets Tilsyn, men henlagdes senere under den yngste Kannik og fra 1461 under Kapitlets Lektor. Fra da af mistede Embedet som »rector scholarum« sin tidligere Anseelse og blev nu beklædt af en af de lavere Gejstlige⁵. — En lignende Udvikling som i Danmark synes ogsaa Dom(Kapitel)-skolerne i Norge og i Sverige at have gennemløbet⁶.

3. Er det kun smaat bevendt med vor Viden om de enkelte middelalderlige Skolers almindelige Historie, staar det endnu ringere til med Kendskabet til disse Skolers Organisation og indre Liv. I Tiden efter Kapitlernes og Kapitelskolernes Oprettelse henlaa Skolevæsenet

under Kapitlernes Bestyrelse, idet det var fast Skik, at en af Kannikerne fungerede som »scholasticus«¹. Her som i Udlandet betød dette vel oprindeligt, at den paagældende Kannik selv tillige var Skolemester, »rector scholarum«, men senere hen i Middelalderen synes ogsaa her Stillingen at have faaet et noget andet Indhold og et mere fornemt Præg. Scholasticus blev nu Navnet paa den Kannik, der førte Tilsynet med Skolevæsenet og forestod den økonomiske Forvaltning af det², medens den egentlige Skolegerning blev besørget af lavere Gejstlige (jvfr. S. 10).

Dette kan iagttages tydeligt i Ribe allerede 1338 og i Roskilde 1493, hvor Skolens Rektor blot var en af de »evige Vikarer«³, Præsten ved St. Martins Alter i Domkirken, men Kildematerialet tillader ikke med Bestemthed at angive, hvornaar denne principielle Forandring i Skolastens Stilling er indtraadt. Antagelig har det været forskelligt de forskellige Steder. Forøvrigt kender man i Danmark intet Eksempel paa, at Embedet som scholasticus skulde have udgjort en af de høje Værdigheder — »Digniteterne« — i Kapitlerne. Det har formodentlig snarere blot været et Hverv, et »officium«, knyttet til et af de almindelige Kanonikater og oprindeligt flere Steder identisk med det »scholastria«, til hvis Bestridelse der henlagdes Præstekald eller Gods. Skolasten sorterede selv under Kapitlet, er at opfatte som dettes Repræsentant i Skolespørgsmaal, men var ingenlunde eneraadende paa dette Omraade. Ansættelsen af en Rektor skulde saaledes flere Steder (Viborg, Lund, København)⁴ ske ved Biskop eller (og) Kapitel, og det var Kapitlet som saadant, der besad Højhedsretten paa Skolevæsenets Omraade. Interessante Eksempler paa Hævdelsen af denne Ret forekommer i Odense 1434 og 1447⁵. Forskellige Aktstykker viser, at det fra meget gammel Tid var fast Skik, at Skolasten (og senere Skolens Rektor) havde Ret til at oppebære et vist Beløb af Disciplene som Skolepenge, »Skoleleje« eller »Past«⁶.

Kapitlernes ledende Stilling paa dette Omraade udelukkede dog ikke, at Stiftets Biskopper jævnlig med stor Kraft greb ind til Fordel for Stiftsskolerne og saaledes vedblivende understregede disses gamle Karakter af Katedralskoler. I det store og hele maa man vistnok sige, at medens den løbende Skoleadministration laa i Hænderne paa Kapitlerne, er det gennemgaaende det danske Episkopat, der har Fortjenesten af at have tilvejebragt Mulighederne for en større pædagogisk Virksomhed, for de virkelige Fremskridt i Skolevæsenet. Der

Synonoma et Equiuora magistri Joannis de garlandia

Fig. 4. Skolemester med sine Disciple.
(Titelblad til Johannes de Garlandia, Synonyma, Udgaven Köln 1500).

er i det foregaaende givet Eksempler herpaa baade fra Lund og Roskilde, fra Odense og Aarhus. Hertil kan ogsaa føjes Ribe.

I sin Egenskab af undervisningsmæssig Leder af Skolen kaldes Skolasten lige som senere hans Stedfortræder i denne Stilling med en Række forskellige Navne. Foruden det dobbelttydige scholasticus forekommer Betegnelser som magister scholarum¹ eller magister scolarium², ogsaa slet og ret magister³, desuden rector scholarum⁴ eller rector scolarium⁵ eller endog rector scholasticorum⁶. Paa Dansk kaldtes han Skolemester⁷ som paa Tysk scholmester⁸. Om hans Pligter bruges i Lund 1518 det betegnende Udtryk, at han skulde altid holde de fattige Peblinge »ved ret scola »aghe« (∴ Ave) med ærlig Tugt og Lærdom, som god Skolemester bør at gøre⁹.

Jævnlig — særlig i Senmiddelalderen — har Skolens Rektor til Medhjælper haft en eller flere Lærere, der almindeligvis kaldtes Locater, locati¹⁰. Dog forekommer allerede 1386 i Lund Betegnelsen auditores som direkte Oversættelse af det danske Hørere¹¹. At der saaledes undertiden nævnes Hørere, viser, at de større Skoler, som rimeligt var, har været delt i flere Klasser (Lektier). Ogsaa Kirkeordinansen af 1537, der kaster et Blik tilbage paa den katolske Tids Forhold, taler om Skoler, hvori der »plejer« at være baade en Skolemester og fire-fem Hørere¹². Blandt saadanne Skoler kan nævnes Roskilde Domscole, om hvilken man tilfældigvis ved, at den 1480 havde ikke mindre end seks Lokater. 1485 omtales her tre Hørere, og i Tidsrummet 1486—1501 forekommer jævnlig adskillige Personer opført som locati ved denne Skole¹³.

For Disciplene var den gængse Betegnelse scolares. Lige som Ordet scholasticus kan dog ogsaa denne Benævnelse oftere være vanskelig at bestemme nøjagtigt. Efter middelalderlig Sprogbrug kan scholaris betyde Lærer ved en Skole¹⁴, og i denne Betydning forekommer det vel ogsaa nu og da herhjemme, men i det langt overvejende Antal Tilfælde er scolares klart nok at opfatte som Skoledisciple¹⁵. Paa Dansk kaldtes de større Disciple Degne, de mindre Peblinge¹⁶. Efter deres forskellige Hverv ved Gudstjenesten forekommer Degne under specielle Navne af Stænkedegne (til at stænke med Vievand)¹⁷ og Kapeldegne¹⁸, medens de smaa Peblinge undertiden kaldes Korspeblinge (Kordreng)¹⁹ eller versicularii (jvfr. Udtrykket »scolares versiculos et graduale cantare scientes«)²⁰. Det sidste Navn antyder, at de ved Celebreringen af Messen deltog i Afsyngelsen af Korsvarene (versiculi).

Det er det gennemgaaende Indtryk fra Middelalderen, at Skole-

disciple ikke hørte til de meget agtede Medlemmer af det borgerlige Samfund. Hovedparten af dem var fattige, »Guds Almissebørn«, der maatte tigge sig gennem Tilværelsen og bede baade om Husly, Føde og Klæder. Gennem Aarhundreder¹ havde dette Skoletiggeri udviklet sig til en fast Praksis, som saa at sige gik i Arv fra det ene Slægtled Pablinge til det andet. Bekendt er Peder Palladius' Fortælling om, hvorledes han selv som Discipel i Assens Skole gav en Kammerat en dansk Hvid, for at han skulde lære ham »at gaa om By og tigge Almisse«, en Kunst, som han dog tilegnede sig saa hurtigt, — i Løbet af en Middagsstund —, at han ikke længere trængte til Vejledning². Interessant er ogsaa den Skildring af Skoletiggeriet, som foreligger fra en Mand, der havde gaaet i Vor Frue Skole i København, Historikeren Hans Svaning, senere Dekan i Ribe. Han fortæller, hvorledes Disciplene, naar de gik rundt og tiggede for Godtfolks Døre, da var iført en lang Kappe, hængt op over venstre Skulder, saa at den dækkede hele Kroppen undtagen højre Arm, saa de kunde strække Haanden ud for at tage mod de Gaver, der blev tilbudt dem. Paa Hovedet bar de en rund Hætte (capitium), oftest af sort Stof, der endte i en lang snoet Hale, som hang ned over Nakken. Svaning tilføjer, at da Sigbrit havde sat sig i Hovedet, at den her beskrevne Dragt var vel egnet til at skjule Tyvekoster i, helmede hun ikke, før end hun havde faaet Christiern II til at udstede Forbud mod, at fattige Skolebørn søgte Livets Ophold paa denne Maade, hvad der skal have haft en meget ugunstig Indflydelse paa Tilgangen til de latinske Skoler. Virkelig findes der ogsaa i Christiern II's Love Forbud mod alt Skoletiggeri³.

Skoletiggeriet, som vel ofte kunde være plagsomt nok, foregik under højtideligere Former paa Helligaftener, naar Disciplene gik rundt i Byen og sang for Dørene. I Dronning Christines Regnskabsbøger har Skriveren jævnlig opført Beløb, der blev uddelt til Degne og Pablinge, som Jule-, Nytaars- og Mortensaftener sang Diskant »for min Frues Dør«⁴. Regnskabsbøgerne tegner i det hele et anskueligt Billede af, hvorledes en naadig og gavmild Dame i Senmiddelalderens Danmark stadig følte det som sin Pligt paa forskellig Maade at støtte fattige Skoledisciple snart ved direkte Almisser »for Guds Skyld«⁵, snart ved Hjælp til Skolepenge⁶, snart ved Gaver til Sko, Klæder og Skrædderløn, til Øl og Kost saa vel som til Bøger, Papir og Lys⁷.

Regnskabsnotitserne giver tillige et godt Indtryk af de mange forskellige Gøremaal, Datidens Skoledisciple kunde anvendes til. Var

Skolelivet ensformigt, var deres øvrige Tilværelse broget nok. Foruden at Disciplene paa den ene eller anden Maade gjorde Tjeneste ved Korsang og Messer¹, omtales det, at de »traadte« Orglet², »holdt Blus« (d. v. s. vaagede) over afdøde³, gik Ærinder ofte flere Mil ud i Landet⁴, ja end ikke regnedes for gode til at »vende Steg« ved Bryllupsfester⁵. Mindre nuancerede end Regnskabsindførslerne, men iøvrigt paa samme Linie er de mange Bestemmelser i Middelalderens Testamenter om Gaver ved Aartider til fattige Skolarer (pauperes scolares). Kun alt for betegnende hedder det ofte i saadanne Dokumenter, at der skulde uddeles saa og saa meget til Skoledisciple »og andre fattige«⁶. Gaverne havde i Reglen Form af beskedne Pengebeløb⁷, nu og da ogsaa af et Festmaaltid, bestaaende af Øl, Flæskesider og Brød⁸, sikkert et stort Lyspunkt i en graa og trang Tilværelse, undertiden ogsaa af en Badstuegang⁹. Under saadanne Forhold forstaar man, hvor værdifuldt det var, at man flere Steder (Roskilde, Lund, Aarhus, Odense) havde truffet særlige Foranstaltninger, hvorved dog et vist Antal Skoledisciple kunde gøre Regning paa fast Op- hold og Forplejning.

I Udlandet sondrede man ofte ved Kapitelskolerne mellem den egentlige Elementarskole og en dertil knyttet Præsteskole af videregaaende Karakter. Det er overvejende sandsynligt, at en lignende Sondring har gjort sig gældende i Danmark, men der vides næsten intet med Vished herom. Hovedformaalet med Undervisningen i den egentlige Børneskole har utvivlsomt — som det hedder i Jacob Erlandsens Foundation af 1253 — været at meddele Færdighed i at læse og skrive Latin samt Oplæring i (kirkelig) Sang¹⁰. Men da Kapitel-skolen for det store Flertal af Disciplene — som for de viderekomne, de unge Gejstlige i Koret, Korvikarerne — tillige udgjorde Stiftets Præsteskole, maa den elementære Kundskabsmeddelelse nødvendigvis være blevet suppleret med nogen Undervisning i Teologi og Liturgi. Ogsaa dette antyder Jacob Erlandsens ovennævnte Brev, naar det heri hedder, at Biskoppen til Disciplenes Brug skænkede en Del Bøger henhørende til de højere Fakulteter. Antagelig peger det i samme Retning, naar der 1465 stiftes et Lektorat ved Kollegialkapitlet i Haderslev. Lektoren her fik ikke blot til Pligt at prædike offentligt, men to Gange ugentligt skulde han tillige holde en Forelæsning (lectio aut spiritualis exhortatio) for Gejstligheden¹¹. Betegnende er det sikkert ogsaa, at Lektoren i Slesvig i Senmiddelalderen havde Tilsynet med Domskolen¹². Kirkeordinansen forudsætter lige-

ledes, at Kapitlerne i den katolske Tid havde haft Pligt til at holde en Lektor, der paa Latin kunde læse over den hellige Skrift for Kannerer og »Skoledegne«¹.

Den vigtigste Forberedelse til senere gejstlig Virksomhed fik Disciplene dog ad praktisk Vej, gennem Deltagelse i Korsangen og andre Gudstjenester, især i Domkirkerne. Bestemmelser bl. a. fra Slesvig, Viborg, Aarhus og Roskilde Kapitler viser den Betydning, man tillagde denne liturgiske Indøvelse². Disse Korskolærer og Kapelskolærer, som man træffende har kaldt dem³, indtog aabenbart en privilegeret Stilling i Forhold til — som det hedder et Sted — »de fattige Skolærer og andre offentlige Tiggere«⁴. Paa Grund af deres Deltagelse i Kirketjenesterne kunde de gøre Regning paa faste Indtægter og var ikke som den store Sværm af fattige Disciple henvist til Tiggeri som eneste Levevej. I Skoledisciplenes brogede Verden udgjorde de aabenbart et Slags Aristokrati, udmærket ogsaa derved, at de ved Gudstjenesten skulde møde i den hvide Korskjorte, et løst nedfaldende Klædebon med meget vide Ærmer (superpelliceum), hvorfor de da ogsaa jævnlig udtrykkeligt kaldes »scolares superpellicati« i Modsætning til de andre⁵.

De Skoler, der fandtes i Forbindelse med Dom- og Kollegiatkapitler, har uden al Tvivl udgjort et meget betydningsfuldt Dannelseselement i Middelalderens Danmark. Det var den vigtigste og for Flertallet af de Gejstliges Vedkommende eneste Vej, ad hvilken de kunde faa Del i Tidens Kundskabsfyldte og hele aandelige Kultur, men man gør sikkert vel i ikke at danne sig alt for overdrevne Forestillinger om Gejstlighedens almindelige Dannelsesstandpunkt. En Pavebulle fra 1220 taler vel med Anerkendelse om en dansk Provsts Kundskaber, men følger rigtig nok meget sigende til, at man bør sætte saa meget mere Pris herpaa, som det er velbekendt, at lærde Mænd kun sjældent forekommer i hine Egne!⁶ Selv om Lærdom i de følgende Aarhundreder blev en mere almindelig Foreteelse, har den Uddannelse, som Katedralskolerne kunde give, næppe været mere end til Husbehov og har for Størstepartens Vedkommende ikke ført til andet end det ret beskedne Kundskabsmaal, som nu en Gang var nødvendigt for at beklæde almindelige gejstlige Stillinger.

Paa den anden Side maa det dog ikke glemmes, at Undervisningen i saadanne Skoler var tilstrækkelig til at lægge en solid Grundvold hos de enkelte, der vilde søge videre ud, først til Pariskolerne, senere til Senmiddelalderens mange Universiteter, deriblandt fra 1479

den nystiftede Højskole i København¹. Om mange af Tidens fremtrædende Kirkemænd ved vi, at de har studeret udenlands, og vore Dages Undersøgelser af fremmede Universiteters Matrikler har igen kaldt til Live Navnene paa en lang Række danske Mænd, kendte og

Fig. 5. Jesus føres til Skolegang i Templet.

Til højre Skolemester med Ferle og Ris, i Forgrunden tre Skoledisciple.

ukendte, der har søgt Visdom under en videre Himmel, end det kunde ske hjemme. Naar de med Udbytte har kunnet følge Undervisningen ved de europæiske Lærdomsæder, maa de have medbragt Forudsætninger herfor, men disse Forudsætninger var netop for en stor Del tilvejebragt i deres Hjemlands Kapitelskoler.

4. Foruden Kapitelskolerne har sikkert ogsaa Klosterskolerne — herhjemme som andetsteds — spillet en betydelig Rolle, men det er yderligt faa Spor, de har efterladt sig i den historiske Overlevering. Mange Steder var Klosterskolerne delt i »indre« Skoler for Ordenens

vordende Medlemmer og »ydre« for Børn, der ikke var bestemt til at optages i Klosteret. Klosterskolerne har vistnok især haft indadrettet Betydning som Planteskoler for de enkelte Munkeordener.

Den i Danmark tidligst forekommende Orden, *Benediktinerne*, havde fra gammel Tid vist Interesse for Skolevæsen og Studier, og herhjemme er det denne Ordens pædagogiske Virksomhed, som foreligger relativt fyldigst belyst. St. Knudsklosteret i *Odense*, hvis Skole faktisk havde Skikkelse af en Kapitelskole, er allerede omtalt, men ogsaa fra *Skovkloster*, det senere Herlufsholm, kan der fremdrages forskellige Vidnesbyrd om Brødrenes Interesse for Skolevæsen. I dette Kloster nævnes allerede 1398 en »scolasticus«¹, og i Herlufsholms Kirke findes endnu bevaret en Ligsten over en vis Lambert Jacobsen († 1408), der kaldes »scolaris«², hvad enten dette nu her betyder Lærer eller Discipel. Endvidere kan det nævnes, at der i Det kgl. Bibliotek gemmes en lille Samling senmiddelalderlige Skolebøger, som bevisligt har været brugt i Skolen ved Skovkloster³.

Cistercienserne var oprindelig ikke i samme Grad som Benediktinerne skole- og studieinteresserede, men senere førte især Kappestriden med Tiggerordenerne denne Ordens Medlemmer til at omfatte Skolevæsenet med større Interesse. Kun faa Oplysninger findes dog bevaret fra Danmark herom. Vort Kendskab til Cistercienserklostrenes som til de andre Herreklostres pædagogiske Indsats hviler i det hele mere paa Slutninger ud fra almindelige Forhold end paa foreliggende konkrete Efterretninger. Vigtig er saaledes især en Bestemmelse i Kirkeordinansen af 1537, der fastslaar, at der i de Herreklostre, som endnu fik Lov til at bestaa en Tid efter Reformationen, skulde være en teologisk Læsemester, lige som det i den samtidige Universitetsfundats anordnes, at der i Herreklostrene skulde være Skoler for unge Mennesker⁴. Disse Bemærkninger tillader sikkert visse Tilbageslutninger til ældre Tidens Forhold, hvad der ogsaa kan støttes ved Vidnesbyrd ad anden Vej. Det vides saaledes, at der i Senmiddelalderen og endnu paa Reformationstiden fandtes store og berømte Skoler i Tilknytning til Cistercienserklostrene i *Sorø*⁵ og i *Øm*⁶. Den sidstnævnte Skole bestod — om end i omformet Skikkelse — lige til 1560, Skolen i Sorø vistnok til 1586.

Præmonstratenserne havde, som tidligere omtalt, bl. a. en Skole i *Børglum*, og om *Johanniterne* vides det, at de baade havde særlige Præsteskoler, saaledes i *Antvorskov*, og Børneskoler. I St. Hans Kloster i *Odense* havde Skolen sin egen Bygning⁷, og ogsaa fra Johanniter-

klosteret *Dueholm* paa Mors har man Efterretning om Tilstedeværelsen af en Skole¹. *Augustinerkannikerne* har ligeledes givet sig af med Børneundervisning, — i *Æbelholt* Kloster omtales allerede i Abbed Vilhelms Tid en femtenaarig Pebling (scolaris)² —, men især synes i Senmiddelalderen *Karmeliterne* at have haft Betydning paa dette Omraade. Denne Orden betragtede overhovedet Studierne som en af sine vigtigste Opgaver, og i flere Karmeliterklostre som f. Eks. i *Helsingør* og i *København* fandtes der gode Uddannelsesanstalter for unge, fortrinsvis dog for dem, der var traadt i Ordenens Tjeneste³. I Klosterskolen i *Varberg* synes Karmeliternes berømteste Medlem herhjemme, Lektor Paulus Helie, at have modtaget sin første Uddannelse⁴.

Endelig kan det nævnes, at ogsaa de andre Tiggerordener, *Franciskanere* og *Dominikanere*, maa antages at have haft baade videregaaende Læreanstalter (under Ledelse af Lektorer) for Ordenens egne Medlemmer og Elementarskoler, men der foreligger kun faa konkrete Oplysninger om de sidstnævnte for Danmarks Vedkommende. Det er dog ejendommeligt at se, at i det lille Fragment, der er bevaret af Ribe Sortebrødreklosters Necrologium, forekommer der ikke mindre end syv »Lectores«. — Ogsaa i Graabrødreklostre nævnes jævnligt Lektorer, især i Lund, hvor der fandtes et stort »studium« for Ordenens Medlemmer⁵.

Trods den brudstykkeagtige Karakter, vor Viden har, hører en Omtale af Klosterskolerne dog med, naar man vil danne sig et Helhedsbillede af det middelalderlige Skolevæsen i Danmark.

5. Foruden Kapitel- og Klosterskoler maa endnu omtales den tredie Art af Skoler, som især skød frem i Senmiddelalderen, de kommunale Stadsskoler. Af dem har der aabenbart været adskilligt flere, end man tidligere har antaget. I en Række af vore mindre Købstæder — saaledes i Malmø, Kalundborg, Randers, Helsingborg, Skelskør, Helsingør, Næstved, Rønne, Faaborg og Flensborg — er Tilstedeværelsen af saadanne Skoler blevet fastslaaet i Aarene mellem 1406—1523⁶. Et og andet tyder paa, at den Slags Skoler har udfyldt en vigtig Plads som forberedende Elementarskoler i de mange, nu opblomstrende Købstæder, der ikke som de gamle Stiftsbyer var Sæde for Kapitelskoler. Blandt Skoler af denne Type kan fremhæves *Næstved* Skole, der fra gammel Tid⁷ synes at have staaet i et vist Afhængighedsforhold til Skovkloster.

Bedst underrettet er vi dog om Skolen i *Malmø*, da vi har bevaret selve Stiftelsesbrevet — i Form af en Bulle fra Pave Innocens VII — af 1406¹. Dette Aktstykke rummer en Sum af værdifulde Oplysninger. Man ser bl. a. heraf, at det er Borgerne selv, der paa Grund af Byens stærke Vækst har ansøgt Paven om Tilladelse til at maatte oprette

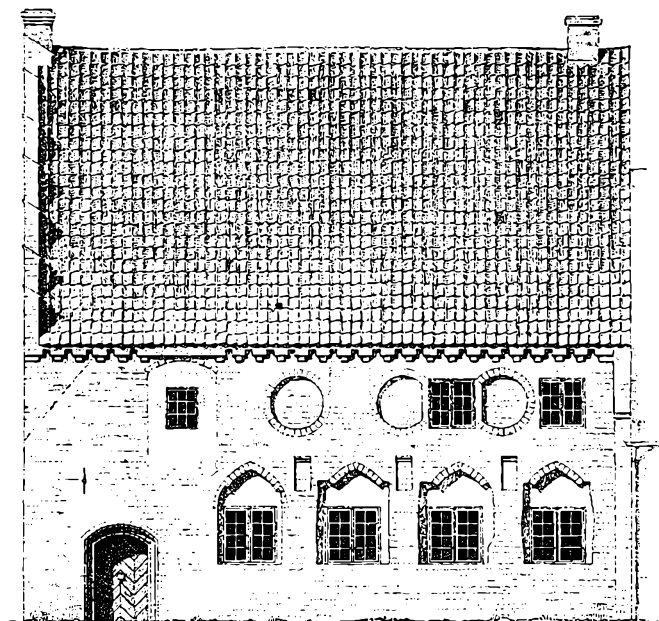

Fig. 6. En typisk senmiddelalderlig Stadsskole, det nu nedbrudte »Peder Syvs Hus« i Næstved.

en Skole. Disciplene i denne skulde indtil videre modtage Undervisning i [latinsk] Grammatik og andre elementære Fag, men Hovedhensigten med Skolen var aabenbart, at den skulde bidrage til, at Gudstjenesten i Byens Kirke, St. Peders Kirke, kunde komme til at foregaa under højtideligere Former, eller med andre Ord: man ønskede, at Sognekirkens gejstlige Betjening skulde suppleres ved Deltagelse af Skolens Degne og Peblinge.

Om end Skoler som denne og andre var af mere beskedent Format end Katedralskolerne, og i Modsætning til disse skyldte det kommunale Initiativ deres Tilblivelse, bar de dog i alt væsentligt et kirkeligt Præg. Der maatte søges om Kirkens Tilladelse til deres Opretelse, Lærerne var gejstlige Personer, og Disciplene anvendtes her

som andetsteds til Kirketjeneste. Normalt var Skoler af denne Art vistnok blot beregnet paa at lægge det første Kundskabsgrundlag. Ønskede nogen at gaa videre, maatte han — lige som senere efter Reformationen — søge til de større Kapitelskoler. Man har da ogsaa andetstedsfra sikre Efterretninger om, at adskillige unge i denne Periode er vandret fra Skole til Skole. Det gælder saaledes Hans Tausen, der gik i Skole i Odense og Slagelse, før end han kom til Antvorskov; Peder Palladius, der har tilbragt sine Skoleaar i Ribe, Assens og Roskilde foruden vistnok flere andre Steder, og især Niels Hemmingsen, der har besøgt Skolerne i ikke mindre end syv Købstæder: Nysted, Nakskov, Nykøbing F., Næstved, Slagelse, Roskilde og Lund¹.

Naar der med Hensyn til Malmø Skole tales om Undervisning i andre Elementarfag end latinsk Grammatik, ligger det nær at antage, at den tillige har udfyldt Pladsen som dansk (og tysk) Regne- og Skriveskole. Dette er saa meget mere sandsynligt, som der i Ansøgningen om Skolens Oprettelse tales om, at der adskillige Steder fra strømmede fremmede Købmænd til Byen, og at særdeles mange af dem slog sig ned her. Kirkeordinansen betragtede siden en saadan Sammenblanding af forskelligartet Undervisning som fordærvelig for Latinkundskaben og forbød rent ud »hine andre Pugeskoler«, i hvert Tilfælde betragtede som Led af den højere Undervisning².

I hele dette System af middelalderlige Skoler føjer ogsaa Katedralskolen i Ribe sig ind som en selvstændig og betydningsfuld Stiftelse. Herom skal der berettes paa de følgende Blade.

KAPITEL III

RIBE KATEDRALSKOLES ALMINDELIGE HISTORIE TIL AAR 1500

1. Første Gang Katedralskolen i Ribe træder frem i Historiens Lys, er i Aaret 1145, da Biskop Elias stiftede et Domkapitel i denne By og overdrog dette Omsorgen for Skolevæsenet. Som allerede tidligere sandsynliggjort, kan der i denne Sammenhæng næppe være Tale om en Nystiftelse af Skolen, men blot om en Omorganisation af en bestaaende Institution, der antagelig allerede havde en aarhundredlang Historie bag sig.

Ribe hører til de ældste Byer i Danmark. Rige Fund fra Byens nærmeste Omegn fra den romerske Jernalder og de umiddelbart følgende Perioder vidner om, at Ribe allerede paa et meget tidligt Tidspunkt har været et Knudepunkt for Handel og Skibsfart, betydningsfuldt som Forbindelsesled mellem Norden og Sydens og Vestens Kulturlande¹. At ANSGAR ca. 860 af Kong Haarik den Yngre fik Tilladelse til at opføre en Kirke i Ribe², kan yderligere tages som et tungt vejende Vidnesbyrd om Byens Betydning paa dette Tidspunkt, thi den nordiske Mission fulgte nøje de gamle Handelsveje og gjorde de store Handelssteder til Udgangspunkter for sin Virksomhed. Byens hele Udvikling i den kommende Tid gjorde det naturligt, at den 948 blev ophøjet til Bispesæde (for en Missionsbiskop), og da den samtidigt oprettede Bispestol i Aarhus snart forsvandt, var Ribe i et hundrede Aar det eneste af denne Art i Nørrejylland, indtil Halvøen ca. 1060 blev delt i fire Stifter og Stiftsgrænserne fastlagt³.

Om de kirkelige Forhold i Ribe i den ældste Tid vides saa godt som intet. Den Kirke, der blev opført her i Ansgars Tid, har naturligvis været af Træ og er formodentlig identisk med en nu forsvundet Kirke, St. Peders Kirke, som laa i Forstaden Nord for Ribe Aa⁴. Om der i Forbindelse med denne ældste Missionskirke i Ribe skulde have været nogen Art af Skole, vides der endnu mindre om. Helt umuligt er det dog ikke. Ansgar, der selv fra sin Ungdom havde

beskæftiget sig med Undervisning i Klosteret Corbei og siden i det meget skoleinteresserede Ny Corvei Kloster ved Weserfloden, hvori han tilsidst virkede som Førstander for Klosterskolen¹, viste altid stor Iver for at forbinde Skolevæsenet med Missionsvirksomheden. Selv begyndte han i Danmark med at oprette en Skole for mindst 12 løskøbte hedenske Dreng², og siden sørgede han som Erkebiskop i Hamburg for 834 at stifte en Skole i Tilknytning til Domkirken. Denne Skole havde bl. a. til Opgave at virke som en

Fig. 7. Ribe-Mønter fra Knud den Stores Tid.

Missionsanstalt, hvori løskøbte Danske og Slaver blev underviste i Latin og Kirkemusik³. Det kunde derfor være fristende at antage, at man ogsaa i Ribe har virkeliggjort Tanken om en Missionsskole, men som sagt foreligger der intet herom i Kilderne.

Sandt at sige tier Kilderne ogsaa om den Katedralskole, som maa antages at have bestaaet i Forbindelse med det senere Bispesæde i Ribe. Som Støtte for den i sig selv rimelige Tanke, at der har været en saadan Katedralskole her, kan bl. a. nævnes, at i hvert Tilfælde et Par af de tidlige Ribe-Biskopper var vel uddannede Mænd, der kan formodes til Ribe at have forplantet den Skoletradition fra Erkesædet i Bremen, som de fra deres Ungdom var fortrolige med.

Dette gælder saaledes særlig om den berømte Biskop ODINKAR DEN YNGRE († 1043), der efter Adam af Bremens Vidnesbyrd indlagde sig de største Fortjenester af Kristendommens Udbredelse i Danmark. Samme Forfatter beretter, at Odinkar var uddannet i Domskolen i Bremen, og i en gammel Tilføjelse til hans Skrift hedder det, at Odinkar tillige havde studeret baade i England og Frankrig, saaledes

at han var blevet en lærd og forstandig Mand. Han stod i stor Anseelse for sin fromme Vandel hos den mægtige Kirkefyrste, Erkebiskop Adalgag i Bremen¹. Det er lidet tænkeligt, at en Biskop af denne Type ikke i Tidens Aand skulde have interesseret sig for at have en Præsteskole i sin Stiftsstad. Det samme gælder vel ogsaa hans Efterfølger VAL, der ligeledes var udvalgt blandt Bremerkirkens Gejstlighed (a Bremensi choro)².

2. I de ca. 300 Aar, der ligger mellem Opførelsen af den første Kirke i Ribe og Stiftelsen af Domkapitlet her, maa man formode, at Byen vedblivende har kunnet gøre sig gældende som vigtig Handelsplads, om end Slesvig ved sit storartede Opsving i denne Periode for en Tid tog Førerskabet³. Paa det kirkelige Omraade skred Udviklingen maalbevidst videre. Ikke mindst efter Reguleringen af Stiftsgrænserne i Jylland ca. 1060 faar Kirkeforholdene et fastere Præg. Det er tvivlsomt, hvilken Kirke i Ribe der er den ældste, men selv om det skulde være St. Peders Kirke i den nordlige Forstad, maa der allerede paa et tidligt Tidspunkt være blevet rejst en (Træ)Kirke paa den nuværende Domkirkes Plads, thi man hører, at Ribes første Biskop Leofdag i anden Halvdel af det 10. Aarhundrede blev begravet paa Kirkegaarden ved denne⁴. Efterhaanden følte den oprindelige Trækirke ikke længere tidssvarende, og man gik da i Gang med at lade den afløse af en Stenkirke.

Ribe Bispekrønike, der synes forfattet i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, fortæller, at det var den Biskop THURE, der 1134 faldt i Slaget ved Fodevig, som først af alle begyndte paa at opbygge Ribe Domkirke af Sten (primus fundare coepit lapideo tabulatu). Et Arbejde af denne Karakter kunde imidlertid kun gaa langsomt fremad, og først under Thures tredie Efterfølger, Biskop ELIAS (Helias) synes det at være kommet til en relativ Afslutning⁵. Det staar da formodentlig i Forbindelse med Indvielsen af Domkirken i dens nye skønne Skikkelse, at Elias nu — 1145 — fandt Tidspunktet velegnet til at stifte et Domkapitel i Ribe, bl. a. for at Gudstjenesten kunde foregaa under højtideligere Former ved Tjenestegøring af et større Præsteskab.

Herom underrettes man i et Brev, udstedt paa Bispens Gaard i Henne den 13. Juni 1145. Originalen til dette Brev er forlængst gaet tabt, men Ordlyden kendes fra en Stadfæstelse paa Brevet, udstedt 100 Aar senere, den 12. September 1245, af en af Elias' Efterfølgere,

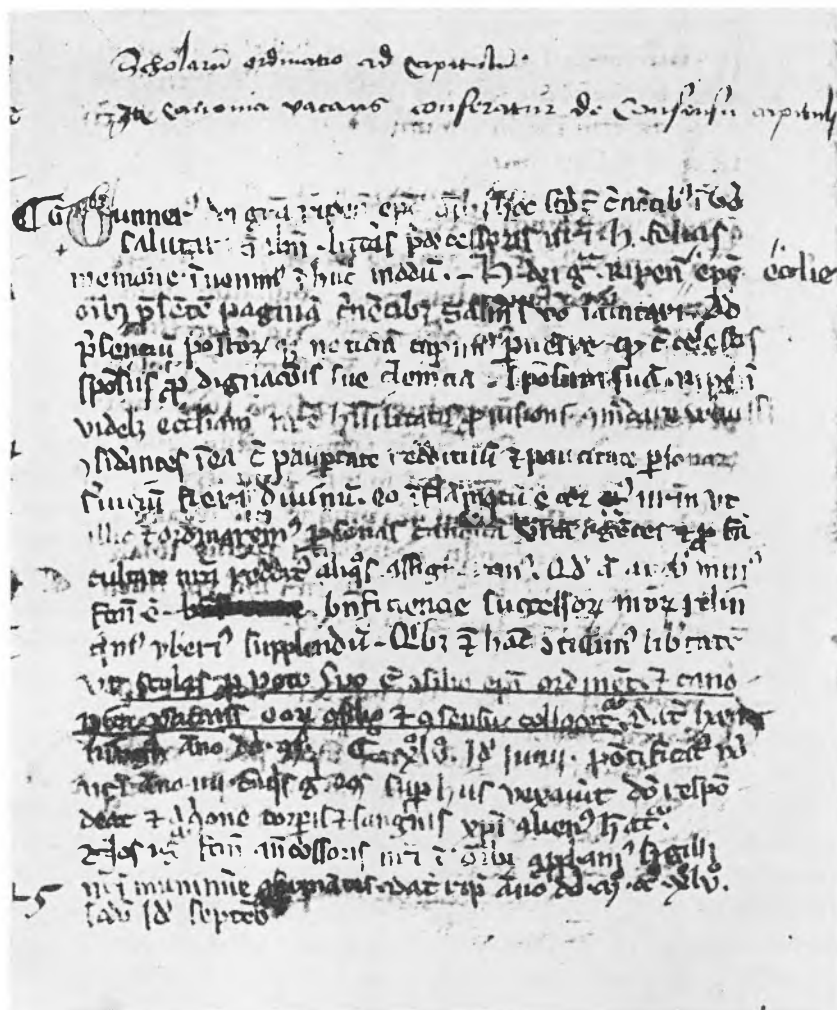

Fig. 8. Biskop Elias' Brev af 13. Juni 1145 om Skolens Overdragelse til Domkapitlet
(i »Ribe Oldemoder«).

Biskop Gunner. Heller ikke det originale Stadfæstelsesbrev har vi dog længere, men en Kopi af det er optaget i den vigtige middelalderlige Samling af Privilegier, Adkomstbreve, Statuter o. l. vedrørende Ribe Domkapitel og Bispestol, som fra gammel Tid bærer Navnet »Ribe Oldemoder« (Avia Ripensis)¹.

Brevet er saa vigtigt, at det fortjener at anføres her i sin Helhed (i moderne dansk Oversættelse):

»Gunner, af Guds Naade Biskop i Ribe, hilser alle, der ser dette Dokument, i den saliggørende Sandhed. Vi har forefundet et Brev, udstedt af vor Forgænger H(elias), salig Ihukommelse, af dette Indhold:

»H(elias), af Guds Naade Biskop over Ribe-Kirken, hilser alle, der ser dette Brev, i den saliggørende Sandhed. Til de nulevendes og til de efterkommendes Kundskab ønsker vi, at det skal naa, at da den himmelske Brudgom efter den Mildhed, hvormed han værdiges at give, havde villet betro sin ripensiske Brud, det vil sige Kirken, til vor Ringheds Omsorg, og da vi betænkte, at Guds-tjenesten i den foregik med ringe Midler og ved et Faatal af Personer, saa er vort Hjerte derved blevet opflammet til, at vi der baade skulde indsætte Personer, som kunde føre et kanonisk Liv, og efter vor Evne henlægge nogle Indtægter dertil. Men hvad der er forsømt af os, overlader vi til vore Efterfølgeres Gavnildhed rundeligere at udfylde. Disse (3: Personer) har vi ogsaa *skænket denne Frihed, at de efter Samraad med Biskoppen maa styre Skolen efter deres Ønske**, og at et ledigt Kanonikat skal besættes med deres Raad og Samtykke. Givet i Henne i det Herrens Aar 1145 den 13. Juni og i vor Bispetids fjerde Aar. Hvis derfor nogen volder dem Hindringer med Hensyn til disse Ting, skal han staa Gud til Regnskab og udelukkes fra Christi Legemes og Blods Samfund.

Men vi billiger i alt vor Forgængers Bestemmelse, idet vi bekræfter den med vort Segls Stadfæstelse. Givet i Ribe i det Herrens Aar 1245 den 12. September«.

3. Det her meddelte Brev er et af de vigtigste Aktstykker i Ribe Bys Kirkehistorie, og den Institution, Biskop Elias grundede, fik gennem Aarhundreder en dybt indgribende Betydning for By og Stift og derigennem baade indirekte og direkte ogsaa for Ribe Skole.

Brevet selv giver kun knap Besked om Organiseringen af det nye Domkapitel, men dets sparsomme Oplysninger kan udfyldes ved, hvad den gamle Ribe Bispekrønike ved at berette¹. Man ser af denne, at der aabenbart var Tale om Oprettelsen af et regelbundet Kapitel (sub regulari forma), og at Kannikerne antog »Augustins Regel« som Rettesnor for deres Fællesliv, hvad der stadfæstedes af Biskop Elias i Forening med Erkebiskop Eskil antagelig ved et Besøg af denne i Ribe. Da det samtidig oplyses, at Kannikesamfundet blev ledet af en Dekan (Prior) og en Erkedegn (archidiaconus), kan der dog næppe

*) »vt scolas pro voto suo cum consilio episcopi ordinant«.

være Tale om den virkelige Augustinerregel, der ikke kender disse Værdigheder, men snarere om en Form af den saakaldte Aachenerregel¹. Imidlertid viste det sig meget tidligt, at Kannikerne kun var

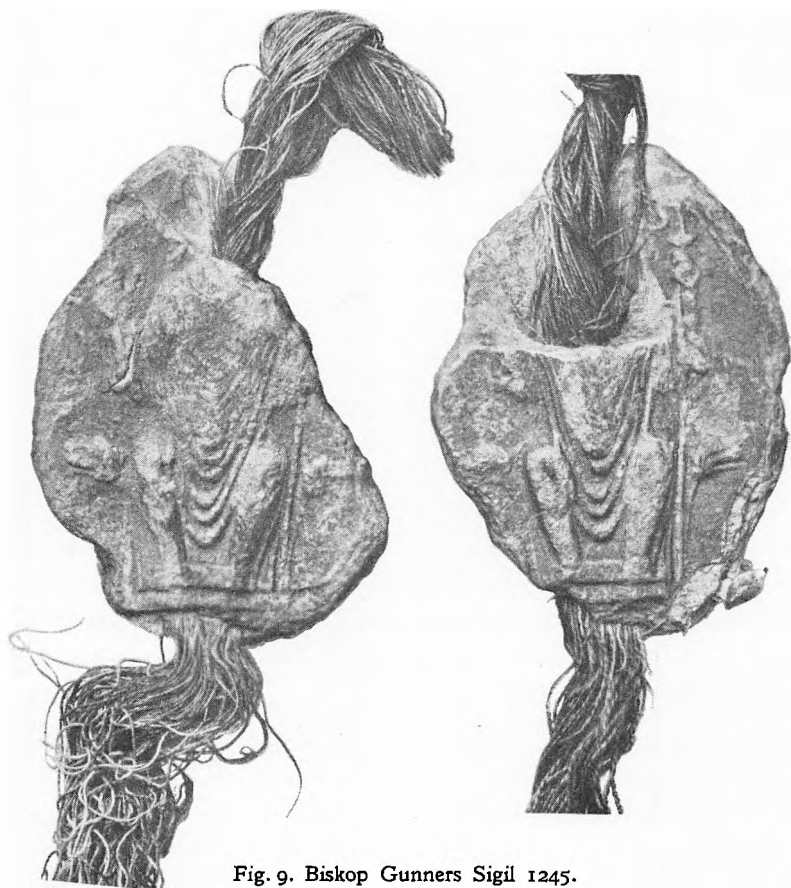

Fig. 9. Biskop Gunners Sigil 1245.
(To Fragmenter).

lidet tilbøjelige til at lade deres Tilværelse indsnævre af de strenge Former, som Regelen krævede. Der udbrød uhyggelige Stridigheder om, hvilken Karakter Kapitlet skulde antage, og først under Biskop Omer (1176—1204) ordnedes Forholdet saaledes, at det regelbundne Kannikesamfund afløstes af et sækulært Kapitel, bestaaende af 12 Kanonikater og ledet af en Erkedegn. En Tid bibeholdt man dog den fælles Bolig, som Elias havde indrettet, og først under Biskop

Tuvo (1214—30) fik hver Kannik sin egen Kannikegaard¹. Den senere Middelalder betød stort set en betydelig Udvidelse af Ribe-Kapitlets Magtstilling og Rigdom. Allerede 1291 fandtes der 21 Kanonikater, og paa Reformationstiden var Tallet vokset til 24².

Skønt Kapitlet saaledes i Løbet af et forholdsvis kort Tidsrum ganske fjernede sig fra, hvad der havde været Biskop Elias' Ideal, blev dets Betydning som kirkestyrende Organ og som Overinstans for Skolen ikke mindre af den Grund, og der tilkommer derfor Stifteren Biskop Elias en fremtrædende Plads i ripensisk Kirke- og Skolehistorie. Det vil da være rimeligt at samle de Træk, der er overleveret om ham, for om muligt at danne sig et Helhedsbillede af den Mand, der har sat sig saa dybe Spor i Byens Udvikling.

4. Bispekrøniken fortæller³, at ELIAS stammede fra Flandern, men at han havde maattet flygte herfra for at redde sit Liv, da han forfulgtes af sine Brødre paa Grund af Deltagelse i et Oprør. I

Danmark maatte han først tage til Takke med den beskedne Stilling som Ringer, men snart arbejdede han sig fremad, og ved sine Forbindelser i Stormændenes Kreds lykkedes det ham 1142 at blive Biskop i Ribe. Han synes at have spillet en ikke ubetydelig politisk Rolle, idet han under Tronstridighederne sluttede sig til Svend Grathe, der til Gengæld ca. 1151 meddelte Ribe Bispestol vigtige Privilegier⁴. Tiderne var urolige, og det var vistnok nu, at han en Overgang maatte holde sig skjult oven over Koret i sin Domkirke, lige som han ogsaa nødtes

Fig. 10. Ribe Kapitels Sigil 1318.

til at befæste en Del af de Gaarde, der hørte til Bispegodset. Blandt disse kan sikkert i første Række nævnes Hennegaard, hvor han 1145 udstedte det ovenomtalte Brev¹. 1157 optraadte Elias som Mægler mellem de tre Tronprætendenter, men sluttede sig senere til Valdemar (I) den Store².

Naar man ser, at Elias med Erkebiskop Eskils Støtte indrettede et regulært Domkapitel i sin Stiftsby, lige som han ogsaa har været medvirkende ved Stiftelsen af Cistercienserklosteret Vitskøl 1158³,

Fig. 11. Ribe-Mønter fra Svend Grathes Tid.

maa man have Lov til at slutte, at han har hørt hjemme i Tidens kirkelige Reformretning, der netop i Erkebiskop Eskil havde sin ypperste Repræsentant her i Landet. Kirkepolitisk kunde han derimod ikke følge Erkebiskoppen, idet han i den store Strid mellem Kejser og Pave sammen med Kong Valdemar og flere andre danske Biskopper sluttede sig til den skismatiske Pave Victor IV mod den kanonisk valgte Alexander III⁴. Denne hans Holdning i det store verdenshistoriske Drama er uden Tvivl Aarsagen til, at der er kommet til at foreligge en Skildring af ham, der giver et væsentligt andet Indtryk, end man ellers faar gennem hans Virksomhed.

En Munk, Herbert, i det berømte Kloster Clairvaux, siden Erkebiskop i Torres paa Sardinien, har skrevet et stort Værk »Liber miraculorum«, hvori han har indarbejdet et Afsnit om Erkebiskop Eskil⁵. Til Dels hviler disse Optegnelser paa mundtlige Meddelelser fra den store Erkebiskop, der tilbragte sine Alderdomsaar i Clairvaux, hvor han ogsaa fandt sit sidste Hvilested. I dette Afsnit af Herberts Værk findes tillige et Stykke om Biskop Elias, der skildres paa en alt andet end tiltalende Maade. Herbert beretter, at da Erkebiskop Eskil en

Gang var i Ribe, hvor han celebrerede Messen, opdagede han til sin Forfærdelse, at Hostien, før end den skulde modtages af Kommunionkanterne, laa delt i fem Stykker. Skønt Erkebiskoppen gennemførte den hellige Handling paa sømmelig Maade, anede han meget vel, at den sønderbrudte Hostie maatte være Forbud paa kommende Ulykker. Ikke længe efter fik han da ogsaa en dybere Forstaaelse af, hvad dette betød. Da den skismatiske Pave Victor IV var blevet valgt, sluttede nemlig ikke mindre end fem danske Bisper sig til ham og blandt dem — som den første og den ledende Aand — Biskop Elias i Ribe. Dette kunde aabenbart kun forklares ved — som den gamle Krønikeskriver gør det —, at Elias var et »kødeligt« Menneske af en upaalidelig Karakter, en Mand, der var som en rasende Ulv, mere optaget af at flaa Herrens Hjord end af at føde den.

Som en retfærdig Gengældelse for sin Slethed fik han da ogsaa en forfærdelig Død. Da han laa paa sit Yderste, vilde han hverken skrifte sine Synder eller modtage Sakramentet, og da hans Venner i den Anledning gav sig til at jamre og klage, vendte han paa Øglevis det døve Øre til, lod sig ikke bevæge af deres advarende Tale og gav dem kun knubbede Ord til Tak for deres Omsorg. Endog sin egen Søn talte han haardt til og sagde: »Du, min Søn, der er født af en skamløs Hore, jeg forstaar godt, hvad der bor i dit falske Hjerte — du ønsker kun med gridske Hænder at rive mit Gods til dig«. Tilsidst jog han alle ud for at være i Fred, men da hans Husfolk efter nogen Tids Forløb vendte tilbage for at se til ham, kunde de til deres Forundring ikke straks finde ham; først tilsidst opdagede de, at hans Lig laa oppe under Loftet paa en svær Bjælke. Det blev da ganske klart for alle, at Elias maatte være blevet kvalt af Djævelen og hans Haandlangere, og, slutter den fromme Moralist med løftet Pegefinger sin Beretning, »saaledes bør jo alle de ophøjes og belønnes, som skiller sig fra Christi Legeme og ikke undser sig for at blive Satans Lemmer«.

Det er let at se, at den her gengivne Skildring ikke kan opfattes som et objektivt Kildevidnesbyrd. Rent bortset fra den legendarisk udsmykkede Fortælling om Biskoppens Død bærer hele Fremstillingen et stærkt Præg af det tendensiøse. Det er en Modstanders lidenskabelige, hadefulde Tale, der lyder her, og Aarsagen til, at Elias skildres som et udvalgt Djævelens Redskab, der tilsidst faar sin velfortjente Straf, giver Forfatteren os selv Forklaringen paa: Elias' uaftvættelige Brøde bestod deri, at han selv sluttede sig til den skismatiske Victor IV og fik andre til at gøre det samme. Derfor afmales

han med de sorteste Farver, derfor trækkes alle hans Svagheder frem i Dagens Lys, medens der hersker fuldkommen Taushed om, hvad han ellers maatte have udrettet af godt og stort, og derfor fremstilles hans dramatiske Bortgang som en sand Gudsdom. Det hele er som et Skoleeksempel fremsat til Belæring om, hvordan det vilde gaa enhver, der veg bort fra den kanoniske Kirkevej.

Historieforskningen kan imidlertid ikke lade denne ensidige Partigænger beholde det sidste Ord. Lad være, at Elias har haft sine personlige Skrøbeligheder — ogsaa Ribe Bispekrønike f. Eks. taler om en naturlig Søn af ham, hvem han hjalp frem til en høj kirkelig Værdighed —, saa giver dog andre Kilder Indtrykket af en kraftig og virkelysten Personlighed, der ikke mindst ved sit Kirkebyggeri og sin Stiftelse af et Domkapitel (med Skole) har søgt at virke i Overensstemmelse med Tidens højeste kirkelige Idealer og derved har sikret sig en Plads som en af de fremragende Skikkelser i Ribes Kirkehistorie i Højmiddelalderen. I denne By har man aabenbart ogsaa haft en bedre Forstaaelse for hans virkelige Fortjenester, thi da han døde (formentlig 1162), gravsatte man ham ved Siden af Ribekirkens første Tilsynsmand, Martyrbiskoppen Leofdag¹.

5. Ved Biskop Elias' Brev af 1145 blev der ikke blot stiftet et Domkapitel i Ribe, men Ribe Skoles Bestyrelse overdraget til Domkapitlet, dog under et øverste Tilsyn af Biskoppen². Paa et Par Punkter kan dog Fortolkningen af dette Brev synes mindre sikker.

Da Brevet tilsyneladende ikke taler om een Skole, men bruger Flertalsformen (*scolae*), har man ment, at der kunde være Tale om flere Skoler i Ribe³, men lige som dette i sig selv vilde være højst usandsynligt paa et saa tidligt Tidspunkt i Middelalderen, saaledes maa en saadan Opfattelse tillige af formelle Grunde siges at bygge paa en urigtig Forstaaelse, idet det var fast middelalderlig Sprogbrug at anvende Flertalsformen »*scolae*« i Betydning af »een Skole«, hvad der kan belyses ved talrige Eksempler ogsaa fra danske Kilder⁴. Her kan utvivlsomt kun være Tale om den ene Katedralskole.

Lidt mere tvivlsom er Fortolkningen af Sætningen om, at Kanikerne fik det Privilegium, »at et ledigt Kanonikat skulde besættes eller anvendes (*collocetur*) med deres Raad og Samtykke«. Paa Grund af Sætningens umiddelbare Forbindelse med den foregaaende om Ret til at ordne Skolen, kunde det være nærliggende at opfatte den som, at et ledigt Kanonikat skulde anvendes som Skolepræbende⁵.

Sandsynligere er det dog formodentlig, at Sætningen skal tages i videre Betydning om Kapitlets Ret til i al Almindelighed at øve Indflydelse paa Besættelsen af ledige Kanonikater. Saaledes synes man da ogsaa i Senmiddelalderen at have opfattet den, som det fremgaar af den Overskrift, hvormed man paa et senere Tidspunkt (i det 15.—16. Aarhundrede) har forsynet Afskriften af Brevet i »Oldemoder«.

6. Hvorledes man end vil forstaa den her omtalte Sætning, saa synes det i hvert Tilfælde givet, at fra et meget tidligt Tidspunkt har Hvervet som Kapitlets *scholasticus* været forbundet med et Kanonikat. Allerede fra Elias' Efterfølgers, Biskop RADULFS Bispetid (1162—71) har man et ejendommeligt Vidnesbyrd herom. Under denne Biskop opstod der heftige Stridigheder i Kapitlet, fordi han mod dettes Vilje vilde have sin Kapellan Vincentius gjort til Kannik. Det kom i den Anledning til stormende Optrin i Kapitelsalen, og Uenigheden udartede til et regulært Slagsmaal, hvorunder man sønderflængede Biskoppens Korskjorte og gennemptryglede en Mand, Magister BONIFACIUS, der formodentlig har hørt til Biskoppens Parti, og netop denne Mand kaldes »scholasticus et canonicus«¹. Den næste *scholasticus*, der forekommer i Ribe, omtales i 1232 og var ogsaa Kannik², og i de følgende Aarhundreder nævnes stadig med Mellemrum Mænd inden for Kapitlet, der har ført Titel af *scholasticus*.

Spørgsmaalet bliver nu: hvad skal der nærmere forstaas ved denne Stilling, og hvilke Pligter var der knyttet til den? Den almindelige Udvikling gik jo som omtalt (jvfr. S. 10, 27) i den Retning, at *scholasticus* vel oprindelig var ensbetydende med *rector scholae*, men senere i Middelalderen overlod han Skolearbejdet dette til lavere Gejstligt og forbeholdt sig blot selv Administrationen af Skolevæsenet, særlig af dets Økonomi³.

Det ser ud til, at den samme Udviklingslinie har gjort sig gældende ogsaa i Ribe, men det er ikke muligt med fuldkommen Vished at bestemme Tidspunktet for, hvornaar denne betydningsfulde Forandring i Skolastens Stilling er indtraadt. Rent bortset fra, at Kildematerialet er spinkelt, frembyder ogsaa det dobbelttydige i Betegnelsen *scholasticus* Vanskeligheder for Forstaaelsen. Et Brev fra 1278 synes dog klart nok at vise, at *scholasticus* endnu paa dette Tidspunkt selv bestred Undervisningen i Skolen og oppebar en særlig Løn herfor⁴, men det ser ud til, at den omtalte Forandring i hans Stilling er indtraadt i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede. Meget vigtig i saa

Henseende er et Testamente fra 1338, hvori der flere Gange tales baade om en scholasticus Hr. Michael, der tillige var Medlem af Kapitlet, og om en Hr. Jacob, som var prepositus scolarium (eller scolarum), og som fik skænket nogle Skolebøger¹; denne Mand er aabenbart Skolens Rektor.

Formodentlig har man da i Resten af Middelalderen haft disse to Stillinger, scholasticus og rector, jævnsides. 1394 nævnes udtrykkeligt en Rektor (ipsarum scolarum rector)², 1464 optræder for første Gang paa Dansk »scolemeister i Ripæ«³, og 1498 tales der atter i et Testamente om »rector scolarium«⁴. Fra Tiden efter 1500 har man i en Beretning i Skolens ældste (men først 1590 indrettede) Regnskabsbog opbevaret Navnene paa en Række senmiddelalderlige Rektorer. Naar der blandt disse ogsaa findes opført en Kannik Mag. Mads Højne, er der dog maaske Grund til at betvivle, om han virkelig har været Rektor, thi i et Dokument fra 1514 kaldes han netop »scholasticus«⁵ og optræder forøvrigt i en Sammenhæng, der synes at antyde en højere Stilling end en Rektors. Dog er det muligt, at scholasticus paa dette Tidspunkt igen er blevet ensbetydende med Skolens Rektor. I hvert Tilfælde bemærkes det udtrykkeligt i Regnskabsbogen, at nu — i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede — var Hvervet som scholasticus, naar Nødvendigheden krævede det, knyttet til de laveste Kanonikater⁶, hvorfor det stadig skiftede, men det er dog usikkert, hvor megen Vægt man skal tillægge en Bemærkning i en saa forholdsvis sen Kilde.

Medens der desværre kun findes overleveret yderst faa Efterretninger om nogen Ribe-Skolasts Deltagelse i den egentlige Skolegerning, foreligger der lidt flere Vidnesbyrd om hans almindelige Tilsyn med Skolevæsenet og om hans Indflydelse paa den økonomiske Forvaltning af dette. Saaledes kan det nævnes, at det 1338 i Anledning af en Testamentgave paalægges scholasticus i Forening med Kapitlets Kantor at foranstalte en Aartid afholdt for den afdøde Donator og til Gengæld oppebære et Beløb, som de skulde uddele til de fattige Skoledisciple⁷. 1397 hører man om, at Kapitlets Udlejning af en Gaard, skænket til Ribe Skole, skete med Tilladelse fra scholasticus og paa Betingelse af, at Huslejen indbetaltes til denne⁸. Endelig omtales det 1514, at det fra gammel Tid var Skik, at »scholasticus Ripensis« beskikkede Degne til en lang Række Kirker i og omkring Ribe, og denne Ret stadfæstes nu paa ny⁹.

Af det ovennævnte Lejebrev af 1397 synes det forøvrigt at frem-

gaa, at scholasticus ikke kan have været eneraadende med Hensyn til Skolens Økonomi, navnlig ikke, naar der var Tale om Dispositioner vedrørende Formueobjekter. Brevet er nemlig udstedt af Erke-
degnen, Kantoren og hele Kapitlet, og det siges, at baade Biskoppens og Skolastens Samtykke var blevet indhentet ved denne Lejlighed. Ved Udlejning af noget Jordegods 1464 — det saakaldte »Skolegods« paa Holmsland, hvoraf Renten tilfaldt Skolemesteren — hører man overhovedet ikke Tale om nogen Medvirkning fra scholasticus — det er alene Erke-
degnen og Kapitlet, som udsteder Brevet herom¹. Forøvrigt var det i god Overensstemmelse med kanonisk Ret, at Skolasten sorterede under Domkapitlet i dets Helhed. Vel havde han selv en vis Disciplinarret over for Lærere og Disciple for mindre Forseelser, men i alvorligere Tilfælde maatte han indberette Sagen til Kapitlet. Et Brev allerede fra 1278 viser, at ogsaa Skolasten i Ribe som underordnet Kapitlet maatte gøre Regnskab for Disciplene over for Erke-
degnen og Kantoren².

At ikke blot Kapitlet som Helhed, men ogsaa Medlemmer af Kapitlet enkeltvis har vist deres Interesse for Ribe Skole, kommer frem ved flere Lejligheder, særlig gennem Testamenter. Saaledes betænkte 1394 en Kantor, 1498 en Erke-
degn, 1429, 1442 og 1474 tre ripensiske Kanniker i deres sidste Vilje Skolarerne i Ribe med forskellige Gaver³, og da det trods alt kun er et Faatal af de middelalderlige Testamenter, der er bevaret fra Ribe, er det rimeligt at antage, at adskillige andre af Kapitelsmedlemmerne ved Testamentgaver har vist et lignende Sindelag som de her omtalte.

7. Det ovennævnte Brev af 1397 er tillige et Eksempel paa, hvorledes man i den daglige Administration fortolkede Biskop Elias' Bestemmelse om Ribe-Biskoppens Overtilsyn med Skolen. Der kan næppe være Tvivl om, at dette Tilsyn i Aarhundre-
dernes Løb har gjort sig gældende i mangfoldige Tilfælde, som vi nu savner Kendskab til. Saa meget mere interessant er det da at se, at der med Hensyn til nogle ripensiske Biskopper foreligger Vidnesbyrd om, at deres Interesse for Skolens Vel gik langt ud over, hvad der kunde forventes af en blot administrativ Tilsynsmand.

Flere af Biskop Elias' Eftermænd synes at have været bogligt interesserede Mænd. Saaledes hører vi, at Biskop OMER († 1204) skænkede sin Bogsamling, der havde kostet 60 Mark Sølv, til Domkirken⁴. Ogsaa hans Efterfølger, Biskop OLUF († 1214), forærede en Bog,

TUKO dei gra ríþen eps Omnibus p̄sens scriptum inspecturis salutem in
dño sempiternam. P̄uide decreuit antiquitas ut ea q̄ geruntur in tempe ne sint
labantur cū tempe. Septuaginta testimonia reapentur firmamentum. Inde est qd̄ scire volumus
p̄sentis et postol̄ nō lace. qd̄ nos nō solum capituli n̄ri. Verū etiam aliorū tam laycorū
q̄ clericorū fide dignorū hinc casibus cū uoluntate prophanorū ecclesie darū scilicet ordi
natum de ecclesia antedicta. qd̄ ibi semp̄ maneat pecunia uicarius. qui annuatim
solaris duas marchas filiginis de ead. quas deputatum ad usum paup̄um solarū
ríp̄ tali r. ad. ut quāvis solaris p̄ tempe fuit. omnes solaris de ead. p̄fecti
tam paup̄es q̄ diuites. cū centū solarib. paup̄ib. n̄ris sine quocūq̄ salario
maiore et minime in truat. nullū eis grauari pecuniarū p̄ eorū doctrina impo
nendo. Solum etiam qd̄ solaris qui p̄ tempe fuit. unus canonicus et archidiaconus
ríp̄en reddat plenū copiam et rationem singul̄ annis de num̄o solarū sup̄dicta
Ordinatum etiam qd̄ si iste due marchas filiginis p̄ quoscūq̄ ad alios usus
conuocantur dyocesanis loca qui p̄ tempe fuit potestate habeat p̄dictam ordina
tionem. et de illa ecclesia sic de ead. ecclesie sue dyoc. ordinandi. In cuius f̄ra memo
riam p̄sentis licet sigillo n̄ro. vna cū sigillo capituli n̄ri. diximus
volentes. Id̄ actu ap̄d claustrū loca dei Anno dñi. m̄. cc̄. lxx
viij. In dñica / lecare ip̄erim

Fig. 12. Biskop Tuko af Ribe henlægger 27. Marts 1278 en Afgift af Darum Sognekald til de fattige Skolere i Ribe.

indeholdende Homilier, til Kirken¹, og en lignende Boggave sættes senere i Forbindelse med Biskop JENS HEE († 1327)². Disse Gaver tilfaldt vel ikke Skolen, men kunde dog altid senere blive af Betydning for dens ældre Disciple, der søgte videregaaende Kundskaber. Af direkte Betydning var det derimod, at Biskop GUNNER († 1245) i sit Dødsaar stadfæstede Biskop Elias' Brev af 1145 om Skolens Be-

Fig. 13. Darum Kirke i Gørding Herred.

styrelse³, men endnu vigtigere var de store Dotationer, som hans nærmeste Efterfølgere lod Skolen blive til Del.

Den første af disse hidrører fra Aaret 1278, da Biskop TYGE (Tucho, † 1288) ved et Brev, udstedt i det Ribe-Bisperne saa kære Cistercienserkloster Løgum, bestemte, at der for Fremtiden ikke skulde være nogen egentlig Sognepræst i Darum Sogn, men blot en fast Vikar (perpetuus vicarius), og at denne aarligt skulde udrede 2 Mark Korn (Rug) af Kaldets Indkomster til Hjælp for de fattige Skoledisciple (scholares) i Ribe. Afgiften skulde erlægges til Ribe Skoles scholasticus, der til Gengæld skulde have Pligt til aldeles gratis at undervise alle Disciple — fattige saa vel som rige — fra Darum Sogn og desuden 100 fattige Disciple fra hele Ribe Stift. For Antallet af Disciple skulde Skolasten hvert Aar gøre Regnskab for Kantoren og Erkedegnen⁴. Denne Gave, som bl. a. tydeligt fremhæver Skolens

Karakter som Stiftets almindelige Skole, danner saaledes en nøje Parallel til den tidligere omtalte Dotation af lignende Karakter fra Erkebiskop Eskil til Lunde Domskole 1145.

I den følgende Tid var Sognekaldet i Darum aabenbart undertiden forenet med selve Skolastembedet. Det var saaledes Tilfældet 1330¹, og fra Slutningen af Middelalderen har man bevaret et Kollatsbrev, udstedt den 21. Juli 1500 af Biskop Iver Munk, hvorved han beskikkede en Præst fra Ribe Stift, Hr. Christiern Andersen, til Præst ved St. Laurids' Kirke i Darum. I Brevet betones det dog udtrykkeligt, at Præsten skulde være pligtig til aarligt at yde Skolastembedet (scolastia) i Ribe 1 Mark Sølv efter Sædvane fra Arilds Tid². Man ser heraf, at den oprindelige Naturalieydelse nu aabenbart var blevet afløst af et Beløb i Penge.

Var Biskop Tyges Gave sikkert af stor Betydning for Ribe Skole, saa staar den dog i Skygge for den storslaaede Dotation, som hans Eftermand, Biskop CHRISTIERN (I) betænkte Skolen med, da han 1298 grundlagde den ejendommelige Stiftelse, der bærer Navnet Puggaard. Denne skal dog nærmere behandles i en anden Sammenhæng³.

8. Det vil være rimeligt paa eet Sted at søge at sammenstille alle de Efterretninger, som findes overleveret om de scholastici og rectores, der vides at have været knyttet til den middelalderlige Ribe Skole. Det sker dog med alt Forbehold specielt med Hensyn til Forstaaelsen af Ordet scholasticus.

Den første Skolast, hvis Navn kendes, er som nævnt BONIFACIUS (mellem 1162—71)⁴. Den næste er den JOHANNES (RUFFUS) scholasticus, som omtales 1232 i en meget vigtig kirkehistorisk Sammenhæng, idet det var ham, der den Gang Franciskanerne barbenede holdt deres Indtog i Danmark, skaffede dem den Grund i Ribe, hvorpaa de kunde bygge deres første Kloster i Norden. Skolasten Johannes, der var baade Magister og Kannik, viser sig ved sin Holdning over for Franciskanerne aabenbart i Pagt med Tidens kirkelige Fremskridtsretning og stod saaledes paa samme Linie som sin Biskop, Gunner, der netop roses for sin varme Interesse for »de smaa Brødre«⁵.

1263 nævnes som Vidne i et Brev Magister JACOBUS som scholasticus (og tillige som Kannik)⁶, og efter Terpagers Vidnesbyrd begraaves i Aaret 1306 paa den gamle Kirkegaard ved Domkirken »Lindgaarden« en scholasticus ved Navn LAURENTIUS⁷. Samme Navn LAURENTIUS bar ogsaa en anden scholasticus, nævnt som saadan 1310,

Anno dñi .m. cc. xv. o.
 Simonai scolasticus expen. q̄ dedit annuū suū
 ex officio scolaz. de cui⁹ pensione et̄ q̄ dñi
 annuū vigiliū & missē mēstruē .viii. sol.
 p̄. vicari. duos. sol. & paupes scolares. duos
 sol. hęc debeant immutari

Anno dñi .m. cc. xli. s̄do. obiit magr̄ Jacobus de hincap
 obitus culpa, qui fuit canonicus ep̄ni & sleswicensis & vici⁹
 loci p̄ plures annos scolasticus & exim⁹ scolariū eruditior
 hic dedit ad amūsarū suū q̄dam et̄as in portu hincap
 thorp. de q̄b̄ solent solui. viii. sol. anno & modiolus
 vicari ammutari. de ista pensione debet vicari spe
 mē den. & paupes scolares tunc. / coe⁹ q̄ residuum
 mē canonicos q̄ vigiliū & missē mēstruē quiddam
 & ē sepultus sleswikt. Refectat cū scis n̄ pace

Anno dñi .m. cc. lxi. o. obiit vir venerandus dñs michael deus cult
 canonicus ep̄ni q̄ pluribz annis fuit ibid scolasticus & cui⁹ am
 usarum & sonale depuravit dimidietate fundi. que ante
 de q̄at. a. eca vultus. mē cām plebam hęc agis. & cām in q̄
 quidam tunc t̄t. rydemann. leda. sturcum.

ti bauonis confessoris. Anno dñi .m. cc. lxx. o. obiit dñs
 Olaus canonicus & scolasticus ep̄ni. Ad cui⁹ annuū suū p̄p̄nctus est
 tunc sol. s̄s̄s̄ de talborne ex optata p̄uicenti p̄p̄ni

Fig. 14—17. Notitser i Ribe Domkirkes Dødebog om Skolasterne Laurentius († 1315), Jacobus Talpa († 1342), Michael († 1361) og Olaus († 1379).

og som i Følge det ældre Necrologium for Ribe Domkirke døde den 19. Januar 1315¹. Han ejede en Gaard lige over for Skolen, og denne skænkede han som Sjølegave til Kapitlet, idet han tillige bestemte, at ved den Aartid, som skulde holdes for ham, skulde ogsaa de fattige Skoledisciple betænkes med en Almisse².

1327 forekommer igen en Magister JACOBUS som scholasticus Ripensis³, og han er efter alt at dømme identisk med den Mag. Jacob fra Lintrup, der bar det mærkelige Tilnavn »talpa« (Muldvarp), formodentlig efter sin Hjemby, Mulvad i Bramminge Sogn. Han var Kannik baade i Ribe og Slesvig og virkede begge Steder i flere Aar som Skolast. Til sidst flyttede han til Slesvig, hvor han døde 1342 og blev begravet. Det er Ribe-Nekrologiet, vi skylder disse Oplysninger, og naar det i dette hedder, at han var en fortræffelig Lærer for Skolebørn (eximius scolarium eruditor)⁴, tør man vel tage det som et Vidnesbyrd om, at Skolasten endnu i hans Tid virkede som Rektor ved Skolen. Formodentlig er han ogsaa den sidste Skolast, om hvem dette kan siges, thi som nævnt var senest 1338 Skolegerningen udskilt fra Skolastens Virksomhed⁵.

Ikke længe efter Mag. Jacob omtales — vel som hans Efterfølger — 1330 (og 1335) Præsten Hr. MICHAEL som scholasticus⁶. Han var det endnu 1338⁷, og i hvert Tilfælde 1330 var han tillige Sognepræst ved Kirken i Darum (rector ecclesiae Darum), der jo siden 1278 stod i en særlig Forbindelse med det ripensiske Skolastembede. Efter al Sandsynlighed er det denne Hr. Michael, som forekommer i Nekrologiet med Tilnavnet »Tuly«. Her kaldes han ogsaa Kannik i Ribe, og det siges, at han i adskillige Aar var Skolast i denne By. Han døde 1361⁸.

Maaske var hans nærmeste Efterfølger som Skolast Kanniken Hr. OLAUS, som døde 1379⁹. Formodentlig er han den »Olauus de Ripis Dacus«, som studerede i Prag 1372¹⁰. 1388 nævnes i den ripensiske Biskop Johannes' Testamente Skolasten Hr. NICHOLAUS JOHANNIS (Hr. Niels Jensen), som fik tillagt en Guldnobel. Han optræder vistnok tillige blandt Brevets Medbeseglere og kaldes der Kannik¹¹. Det er uden Tvivl ham, der allerede 1381 findes immatrikuleret ved Universitetet i Prag som »Nicolaus Joannis, canonicus Ryppensis«¹². I Ribe nævnes han første Gang 1385 (som Kannik, men ikke som Skolast); i et senere Brev (af 1396) optræder ligeledes denne Kannik Niels Jensen, men synes nu ikke længere at have været scholasticus¹³. Derimod var han 1404 Forstander for Puggaard¹⁴. Det er sikkert ham,

der senere (1408, 1411) forekommer som Kantor i Kapitlet. 1413 var han død¹.

Til Eftermand som Skolast har Hr. Niels Jensen formodentlig faaet Kanniken NICHOLAUS SYØBO (Niels Sjøbo), nævnt 1394, men først

Fig. 18. Eneste bevarede Brudstykke af Skolasten Michaels Segl (1338).

Fig. 19. Skolasten, Kannik Nicolaus Johannis Segl 1388. Heri en glorieomgivet St. Nicolaus(?) paa en Prædikestol med højre Haand løftet til Velsignelse.

1397 optrædende som scholasticus, da han sammen med Kapitlet bortlejede en til Skolen skænket Grund i Ribe². Han var aabenbart en velstuderet Mand. 1394 omtales det, at Kapitlets Kantor havde overladt ham to Gulddaler til at studere for i Prag³. 1399 findes da ogsaa »Nicolaus Syebo, canonicus Ripensis« immatrikuleret ved dette berømte Lærdomssæde⁴, der just nu befandt sig i en Blomstringsperiode. Siden (1408 ff.) nævnes Niels Sjøbo oftere i Testamenter, men ikke længere med Betegnelsen scholasticus⁵. I det hele forekommer han jævnligt i de Breve, der er bevaret fra Ribe-Arkiver fra denne Periode. Han synes at have været en velstaaende Mand, der stadig var indblandet i økonomiske Transaktioner. 1404 blev han den sejrende i en Proces med Puggaard, idet noget Gods i Aarre

Fig. 20. Skolasten, Kannik Niels Sjøbos Segl.

(Oruæ) i Skads Herred, som Forstanderne for Puggaard havde tilegnet sig paa Stiftelsens Vegne, blev tildømt Niels Sjøbos Præbende¹. 1416 var han paa Kapitlets Vegne indviklet i en ny Stridighed om en Gaard i Puggaardsgade, hvori han boede, og fik ogsaa denne tildømt af Biskoppen i Ribe². 1411 omtales det, at en Enke i Lübeck, Tilze Sperling, »for sin Sjæls Saligheds Skyld« havde testamenteret ham til Hjælp i hans præstelige Stand en Række Pengesummer, som forskellige Personer var hende skyldige³.

Fig. 21. Puggaards Forstander, den tidligere Rektor Vilhelms Segl 1338. Heri den tronende Gud Fader med Haanden oprakt til Velsignelse og med Evangeliebogen.

Af sin Medkannik, Provst i Vardssyssel Otto Boesen, fik han 1429 testamenteret et forgyldt Bæger, to Sølvskeer og seks af denes bedste Dynner eller Puder⁴. Endvidere vides det, at han havde Penge paa Rente i Wismar, og at han ejede forskelligt Gods i Jylland⁵. Denne velstaaende og bjergsomme Mand levede langt ned i Tiden — først 1441 døde Niels Sjøbo og blev begravet foran St. Marie Magdalene Alter i Domkirken, ved hvilket Alter der skulde læses to Messer for hans Sjæl⁶.

Som den sidste kendte scholasticus i Ribe forekommer formodentlig Kanniken MADS NIELSEN HØJNE. Som ovenfor omtalt er det ikke helt klart, hvad der i denne Forbindelse skal forstaas ved scholasticus. Han omtales i denne Egenskab i et Brev, udstedt 13. April 1514 af Biskop

Iver Munk, og det siges i dette, at han da nylig havde overtaget Posten som scholasticus⁷.

Af Rektorer fra før Aar 1500, der ikke tillige har været Skolaster, kendes næppe Navnene paa flere end fire. Den ene var den WILHELMUS, om hvem Ribe-Nekrologiet beretter, at han døde 1338 som Forstander for »Pukhus« og som tidligere Foresat for Skolebørnene (prepositus scolarium)⁸. At nu denne sidste Titel ikke er ensbetydende med scholasticus, men maa forstaas om Skolens Rektor, fremgaar klart nok af hans Testamente af 1338, hvor der nævnes baade en scholasticus og en prepositus scolarium som fungerende samtidigt⁹. Da man tillige ved, at Hr. Vilhelm allerede 1330 var Forstander for Puggaard¹⁰, maa hans Rektortid aabenbart falde før dette Tidspunkt. Skolens Vel synes at have ligget Vilhelm paa Sinde, i to forskellige Stillinger havde han haft Lejlighed til at virke i dens Tjeneste,

og i sin sidste Vilje lagde han paa forskellig Maade sin Skoleinteresse for Dagen. Han betænkte baade i Almindelighed de fattige Skoledisciple og bestemte Gaver til en enkelt navngiven Skolar, til Skolens Rektor og til scholasticus. Flere af disse Gaver bestod netop i Bøger, der havde direkte Tilknytning til Undervisningen. Under Behandlingen af Puggaards Historie vil der iøvrigt blive Lejlighed til nær-

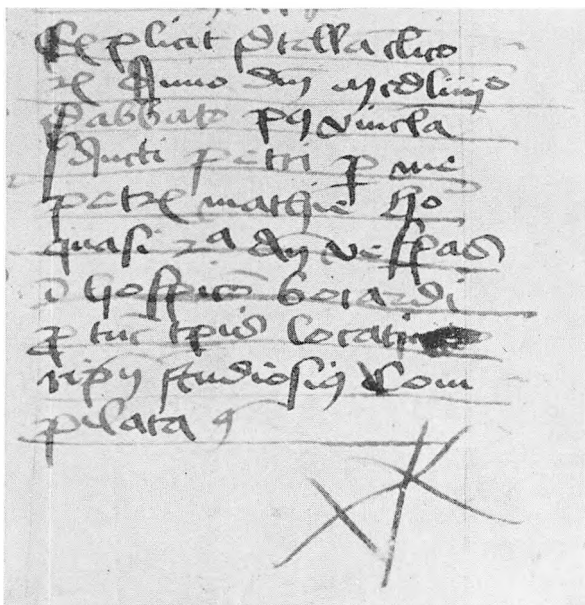

Fig. 22. Haandskrevet Notits fra 1454 om den tidligst kendte Hører (Locat) i Ribe, Botardus.

mere at omtale Hr. Vilhelm. — Det er ogsaa gennem denne Mands Testamente, at vi ved, at Skolens Rektor 1338 hed Hr. Jacob (JACOBUS)¹.

Medens saaledes Skolens Leder i Begyndelsen af det 14. Aarhundrede bar Titel af »prepositus scholarium«, forekommer den direkte Betegnelse »rector scholarum« først i Slutningen af samme Aarhundrede (1394)². Paa dette Tidspunkt meddeles dog ikke Navnet paa Embedets Indehaver, og først langt senere optræder igen en Rektor, Hr. JOHANNES BREDAL. Han er den første, der nævnes i Terpagers Liste over Rektorerne, men uden Angivelse af Aarstal³. Da han imidlertid opføres som Rektor lige før den følgende Hans Barfod, maa hans Rektortid formentlig ligge omkring 1480—90. I Aaret 1500 fore-

kommer en Jens Bredal, der var evig Vikar i Vejle og vistnok er den samme, som 1503 var Official i Vejle og Præst i Skibet¹, men om han er identisk med Rektoren i Ribe, lader sig næppe afgøre med Sikkerhed.

Den næste Rektor paa Terpagers Liste er Hr. JOHANNES BARFOD. Han er utvivlsomt den samme som den »Mester« (Magister) Hans Barfod, der 1494 optræder i en Sag paa Ribe Kapitels Vegne, og som 1497 kaldes Magister og Kannik i Ribe². 1483 findes han immatrikuleret i Rostock som »Johannes Barvoet de Dacia«³.

Det er en rimelig Formodning, at Skolens Rektor, efterhaanden som Discipeltallet voksede, har haft Brug for en eller flere Medhjælpere i Undervisningsarbejdet. Det vides dog ikke, hvornaar man i Ribe er begyndt at antage Hørere, og fra hele Middelalderen kender man kun Navnet paa to ripensiske Hørere⁴. Den første er en BOKARD (Botard), der var »locatus« 1454, og hvis Navn er blevet opbevaret

Fig. 23. Høreren Peder Madsens Segl 1496. Heri et P.

derved, at der paa dette Tidspunkt i hans Hus opholdt sig en Peder Madsen, siden Sognepræst ved St. Peders Kirke i Ribe, der her paabegyndte Afskrivningen af en i Middelalderen meget yndet og udbredt Haandbog for Præster »Stella clericorum«, som Bokard formodentlig har været Ejer af. Peder Madsens Haandskrift findes endnu bevaret⁵ og er et af de meget faa Vidnesbyrd, der er levnet om litterært Liv i Middelalderens Ribe.

Den anden Hører, hvis Navn er kommet til vore Dage, hed PER MADSEN og nævnes 1496 i et Pantebrev, som han og en anden Mand, Jes Olufsen i Skanderup, har udstedt til Kolding Kirke som Forsikring for 40 gode rhinske Gylden, som de havde laant af Kirken⁶.

9. Skole og Puggaard, Gavebreve og Stiftelser, scholasticus, Rektor og Hørere var, naar alt kom til alt, blot at betragte som Rammen om Skolens egentlige Indhold: Disciplene. Det vil da være et Forsøg værd at prøve at danne sig et Billede af deres Forhold, især af Kaarene for deres Tilværelse.

Første Gang Disciplene i Ribe omtales nærmere, er i Biskop Tyges Gavebrev af 1278 paa Afgiften af Darum Sognekald¹. Man kan af dette Brev lære adskilligt om deres Forhold. For det første ses det, at Skolen allerede paa dette Tidspunkt var vokset op til en anseelig Institution. Foruden Disciplene fra Darum Sogn regnes der nemlig med mindst 100 andre Disciple fra hele Ribe Stift, der nu fik Undervisning her. Dernæst viser Brevet, at der var saa vel fattige som velhavende Disciple i Skolen, thi begge Slags Disciple fra Darum Sogn blev scholasticus nu forpligtet til at give gratis Undervisning. Endelig ser man — i Lighed med, hvad der var Skik baade udenlands og andetsteds herhjemme —, at scholasticus havde Ret til at opkræve Skolepenge af de Disciple, der var betroede hans Omsorg, og det var denne Afgift, der nu for de 100 fattige Disciples Vedkommende gennem Biskoppens Gave blev afløst af en fast Betaling andetstedsfra. Hvor meget det i Ribe havde været Skik at opkræve af Disciplene, siges ikke, men 1349 hører man i Odense, at Rektoren plejede at faa Halvdelen af, hvad Disciplene tiggede sammen eller paa anden Maade fik udbetalt. Sikkert ikke uden Grund hedder det i den Anledning, at denne Skik havde været i høj Grad byrdefuld for Disciplene og tvunget mange haabefulde unge Mennesker til at forlade Skolen og opgive Studierne². Har lignende Forhold gjort sig gældende i Ribe, hvad der vel kan være sandsynligt, forstaar man, hvor værdifuldt et Fremskridt Biskop Tyges Gavebrev af 1278 betød.

At der 1278 ogsaa nævnes velhavende Disciple i Ribe Skole, ligger i Sagens Natur. Da Katedralskolen var Stiftets almindelige Skole (og antagelig den eneste højere Skole i hele Stiftet), maatte alle, der vilde frem ad den gejstlige Vej, søge til den, uanset deres økonomiske Vilkaar. Der er forøvrigt Grund til at antage, at Antallet af velstaaende Disciple snarere er blevet forøget end formindsket i de følgende Aarhundreder. Den overordentlig stærke Vækst i Kirkens Rigdom og i Antallet af gejstlige Embeder af alle Slags, som er saa karakteristisk for Udviklingen i den senmiddelalderlige Kirke, maatte i stadig stigende Grad lokke Børn ogsaa af Adelige og Borgerfolk til Skolen. Det er om denne Tids Forhold, at Peder Palladius, der selv havde gaaet i Ribe Skole ca. 1510—15, siden sagde, at Skolerne var fyldte af Disciple, »ikkun for at de skulde blive Munke og Alterpræster, ja ædel Folk holdt ogsaa deres Børn til Skole for store Præbender og kostelige Len«³.

Hovedmængden af Disciplene har utvivlsomt her som andetsteds

bestaaet af fattige Børn, som kunde have al mulig Hjælp behov. Sikkert mere end een af de ripensiske Disciple vilde kunne have udtalt de Ord, der lægges Discipelen i det gamle Skuespil »Kortvending« i Munden:

Hvad jeg haver haft stor Fattigdom,
 Siden jeg først af Ungdom kom!
 Et ret godt Maaltid jeg aldrig fik,
 Siden jeg først til Skolen gik,
 Men Hunger og Tørst med Kuld og Frost
 Det haver været min meste Kost¹.

Bortset fra de daglige Almisser, som godhjertede Mennesker lod Skolebørnene blive til Del², var det af stor Vigtighed, at der ved særlige Stiftelser blev draget Omsorg for, at mere eller mindre omfattende Understøttelser kunde tilflyde Disciplene. En saadan Gave af indirekte Art var det ovennævnte Brev fra Biskop Tyge 1278, idet det tilsikrede en større Del af Peblingene fri Undervisning. Ikke mindre betydningsfuldt blev det, at Puggaard, som senere skal omtales, blev stiftet som et Kollegium for en særlig udvalgt Kreds af Disciplene. Den Mand, der stiftede Puggaard, Biskop CHRISTIERN, viste forøvrigt ogsaa paa anden Maade sin Interesse for Skolen. Dette kom 1296 frem paa en Maade, der er ret betegnende for Skolens Ejendomsforhold. I dette Aar skænkede nemlig en Præst i Jernved, Hr. Tuvo, sin Gaard i Skolegaden til St. Laurentii Kapel i Ribe Domkirke, idet han dog forbeholdt sig Ret til at bebo den i sin Livstid. Til Gengæld henlagde Biskoppen og Kapitlet en Del af Skolens Grund til denne Gaard ligeledes til Benyttelse for Hr. Tuvo, og for at Skolen ikke skulde lide noget Tab ved denne Foranstaltning, bestemte man, at de fattige Skoledisciple i Understøttelse aarligt skulde nyde $\frac{1}{2}$ Mark Korn af de Kornindtægter, som var henlagt til det nævnte St. Laurentii Kapel ved Domkirken, og som i Almindelighed var bestemt til Uddeling blandt fattige³. St. Laurentii (senere kaldet Bethlehems) Kapel var blevet stiftet 1292 af Biskop Christiern, der havde doteret det med en større Godsmængde, hvoraf Indtægten skulde bruges dels til Kapellets Administration og til Præsteskabets Aflønning, dels til Understøttelse for de fattige⁴.

Ogsaa andre betænkte Skolen med rundelige Gaver. Det gælder saaledes Forstanderen for Puggaard, Hr. VILHELM († 1338), der i sit Testamente bestemte, at den Grund med paastaende Stenhus (domus

lapidea), som han besad (i St. Hansgade) i Ribe, delvis skulde komme Skolen til Gode. Kapitlets Kantor og scholasticus skulde forestaa Administrationen af det, betale en Del af Indtægterne til en Aartid for Giveren og anvende Resten til de fattige Skolarer efter deres eget Skøn. Testator var endda saa forsynlig at tilføje, at skulde der opstaa Strid om Ejendomsretten til nævnte Stenhus, henlagde han i dets Sted en Grund i Nærheden af »Puukfloo« — antagelig Aaen ved Puggaard — og en Grund, han havde købt i Farup, til det samme Formaal¹.

For yderligere at sikre Efterlevelsen af sine Dispositioner indfandt Hr. Vilhelm sig paa Ribe Byting tre Uger efter Affattelsen af sit Testamente — den 10. Juni 1338 — og fik nu af den holstenske Grev Gerhard (Gert), som paa dette Tidspunkt havde hele Nørrejyland i sin Besiddelse, et Vidnesbyrd om, at han den nævnte Dag havde tilskødet en Præst [som Repræsentant for sine Testamentseksekutorer] sin Gaard paa de i Testamentet angivne Betingelser². Ikke længe efter viste det sig nu, at Hr. Vilhelms Betænkksomhed aabenbart ikke havde været ilde anbragt. Endnu før end han havde lukket sine Øjne, udbrød der Strid om Ejendomsretten til Stenhuset. En Mand ved Navn Jens Splitaf optraadte som Fordringshaver paa Huset og fik udvirket et for sig gunstigt Brev fra Grev Gerhard. Imidlertid laa de Mænd, der var udset til at være Eksekutorer af Hr. Vilhelms Testamente, Kanniken Hr. Jens Brun, Skolasten Hr. Michael samt Præsten Hr. Haagen (Haquinus), ikke paa den lade Side, og den 23. Juni 1338 opnaaede de et andet Brev, udstedt af Grev Gerhards Foged (advocatus) i Ribe, Gotskalk Hvid, af det Indhold, at da han paa Grevens Vegne havde oppebaaret fuld Erstatning (ialt 14 Pund Sterling) for al dennes Ret med Hensyn til det nævnte Stenhus, baade for saa vidt angik det Brev, der var udstedt mod Hr. Vilhelm og hans Besiddelse af Gaarden, og de Bygninger, som der var blevet beskadigede, erklærede han Hr. Vilhelm og hvem, der ellers maatte blive interesserede i Gaarden, fri for enhver Fordring af denne Art³. Imidlertid døde Hr. Vilhelm den 12. August, og formodentlig ikke ret længe efter (i alt Fald før 1340) udstedte ogsaa Grev Gerhard selv et (udateret) Brev om, at han tildømte de fattige Skolarer det omstridte Stenhus og kasserede det Brev, som Jens Splitaf uretmæssigt havde erhvervet mod Hr. Vilhelm og hans Arvinger⁴. Kun Hovedtrækkene i hele denne Sag ligger klart belyste. Den testamentariske Disposition fra Hr. Vilhelm til Fordel for de fattige Skolebørn, Ind-

sigelsen mod dens Lovlighed og den endelige Sejr for Eksekutorerne staar fast, men derimod er den Rolle, som Jens Splitaf spillede, noget dunkel. Antagelig maa hele hans Opræden ses som et Forsøg paa at udpresse Penge til Fordel for Grev Gerhard. For Skolen blev Hr. Vilhelms Gave af et Stenhus af stor Betydning, thi næppe længe efter fandt den i dette den ydre Ramme om sin Virksomhed¹.

10. Allerede det her omtalte Eksempel viser, hvorledes Gaver til fattige Skolarer kunde være knyttet sammen med Bestemmelser om Afholdelsen af en Aartid for Giveren, og lignende Forhold gør sig gældende hele Middelalderen igennem baade i Ribe og andetsteds. Typisk for denne Periodes Fromhedsliv var det at vise den største Omsorg for de henfarne Sjæle, hvis Pinsler i Skærsilden det gjaldt at lindre ved Hjælp af Forbønner og Sjælemesser. Mangfoldige fromme Stiftelser af Messer havde netop til Formaal at skaffe de afdøde Delagtighed i »Messefrugterne«, den Velsignelse, der udgik fra den sakramentale ublodige Gentagelse af Kristi Offerdød. Det var da i høj Grad forstaaeligt, at man ikke lod sig nøje med at lade læse Messer (og Bønner) for andre, men ogsaa var betænkt paa sit eget Sjælevel. Denne religiøse Omsorg gav sig særlig Udtryk gennem Stiftelsen af de saakaldte »Aartider« eller »Begængelser«, Mindegudstjenester for en afdød, i Almindelighed afholdt een Gang om Aaret paa vedkommendes Dødsdag og ofte bestaaende af en Vigilietjeneste Aftenen forud og en Messe den følgende Dag. Alt efter den enkelte Stifters Formuesforhold kunde en saadan Aartid være mere eller mindre rigt udformet, indeholde flere eller færre Bestemmelser om Messeformularer, Læsestykker og Bønner, foregaa under Deltagelse af et større eller ringere Antal Gejstlige af forskellige Klasser o. s. v., men et gennemgaaende Træk ved enhver lidt rundeligere udstyret Aartidsstiftelse var en Bestemmelse om, at de fattige, som oftest ogsaa de fattige Skolarer, skulde betænkes med et lille Pengebeløb eller en anden Gave ved denne Lejlighed².

Ogsaa fra Ribe vil der kunne anføres en Række Eksempler paa denne Skik. Den første Gave af saadan Art, som nu er kendt, forekommer 1287, da en Provst i Harsyssel, Esger, bestemte, at hans Efterfølgere skulde foranstalte hans Aartid, ved hvilken »pauperes scolares« i Ribe skulde have Trediedelen af tre Mark³. Faa Aar senere — 1294 — forpligtede Ribe Biskop og Kapitel sig i Anledning af Overtagelsen af en Gaard i Skolegaden, der blev indrettet til Kannikebolig, paa

visse nærmere Betingelser til at foranstalte en Aartid og derunder til at udrede 18 Skilling til de fattige Skoledisciple¹.

Efter denne Tid forekommer følgende Gaver til samme Formaal i Anledning af Indstiftelser af Aartider:

1304 efter CHRISTIAN TUPISEN (Skoledisciplene $\frac{1}{4}$ Del af Aartidsbeløbet)².

1305 efter Provsten NICHOLAUS KOTKARL (Skoledisciplene lige saa meget som de tjenestegørende Korvikarer, $\frac{1}{2}$ Mark)³.

1315 efter Skolasten og Kanniken LAURENTIUS (Skoledisciple og Korvikarer hver 2 Skilling Sterling)⁴.

1334 efter Hr. NICHOLAUS PALNYSEN, Kannik i Aarhus og Ribe (den ene Halvdel af Indtægten af en Gaard til Kannikerne, den anden Halvdel til Skoledisciple og andre fattige)⁵.

1342 efter Skolasten, Mag. JACOBUS TALPA (en Trediedel af Aartidsbeløbet til Kannikerne, en Trediedel til Vikarerne og en Trediedel til de fattige Skolarer)⁶.

(14. Aarh.) Prior NICHOLAUS (3 Mark Penge til Skoledisciplene)⁷.

(14. Aarh.) MENALDUS, kaldet KALIKÆ (16 Skilling til Skoledisciplene)⁸.

Foruden Gaver i fast Ejendom eller i Forbindelse med Aartidehold forekommer ogsaa jævnlig Gaver til Disciplene i Penge eller under anden Form, hyppigt som Testamentgaver. I et i den historiske Litteratur ofte paaberaabt Testamente fra 1307, hvori en adelig Dame ved Navn Cecilie Litle betænkte en overordentlig lang Række gejstlige Stiftelser og Personligheder i Danmark, nævnes ogsaa de fattige Skolarer i Ribe, til hvem der bestemtes 3 Mark Penge⁹. Andre Testamentgaver i Mønt blev senere skænket dem af Ribe-Biskoppen Johannes 1388 (2 lybske Mark) og af Ribe-Kanniken, Provst Otto Boesen 1429 (Beløbet at fastsætte efter Eksekutorernes Skøn)¹⁰.

Ikke mindre kærkomne end disse Smaaskillinger var sikkert de Testamentgaver, som havde Form af Naturalier. 1442 betænkte saaledes Kanniken Jonas Pedersen Skoledisciplene i sin Hjemby med 1 Tønde Øl med tilhørende Brød af 1 Ørtug Rug¹¹, og flere andre fulgte hans Eksempel: 1458 Præsten Clemens Madsen i Gram med 1 Flæskeside, 1 Tønde Øl og Brød af 1 Ørtug Rug¹², 1459 Dekanen Anders Skeel — endnu rundeligere — med 2 Tønder Øl, 3 Flæskesider og tilhørende Brød¹³, 1474 Kanniken i Ribe, Mag. Mathias

Hansen (Medelfar) med 200 Brød, 3 Flæskesider og 1 Tønde Øl, hvortil han føjede 20 Par Støvler til Uddeling blandt de fattige¹, og endelig 1498 Erkedegnen Johannes van Haghen (Vamehaghen) med 2 Tønder Øl, 15 Skæpper Mel og 1/2 Tønde Sild («Silff»)². Hertil kunde det være nærliggende at føje ogsaa den ripensiske Kantor Anders Brocks Testamente af 1462, hvori der bestemmes 60 Mark, 1 Tønde Øl, 1 Flæskeside, 100 Brød og et Bad til de fattige i Ribe (pauperes Ripenses)³. Sammenhængen i Brevet kunde tyde paa, at der paa dette Sted i den Afskrift, hvori det alene er overleveret, er faldet et »scholares« ud, og i hvert Tilfælde kunde man næppe komme uden om, at til Ribe Bys Fattige 1462 hørte ogsaa en betydelig Del af Skolarerne.

11. Alle de her omtalte Gaver af den ene eller anden Art har været Almisser, der blev skænket de fattige Disciple uden Fordring om nogen Slags Gengæld. Der forekommer dog ogsaa Gaver, som stillede bestemte Krav om en Ydelse fra Modtagernes Side. Der tænkes her ved paa de Stiftelser af Aartider, som man udtrykkeligt ønskede foranstaltede under Deltagelse ogsaa af Skoledisciplene. Allerede omkring Aar 1300 nævnes det i Anledning af Christiern Lændis og hans Søns, Ridderen Niels Lændis Aartidsstiftelse, at ved den Aartid, der skulde holdes for dem ved »St. Jeps Alter under Sejerværket«, skulde baade (Kor)vikarer og Skolebørn være til Stede og til Gengæld oppebære 1/2 Mark Penge hver Gang⁴.

1338 omtales det i Hr. Vilhelms Testamente, at der under særlige Forudsætninger skulde fejres en Aartid for Testator, foranstaltet af Forstanderen i Puggaard »ved« Skolarerne fra denne Stiftelse, der i den Anledning skulde have en Tønde Øl⁵. En beslægtet Bestemmelse findes ogsaa i et Gavebrev fra Dronning Margrethe fra 1407. Dronningen stiftede i dette Aar et Alter (Rorate Alter) i Ribe Domkirke og bestemte, at der ved dette skulde holdes en Aartid for hende selv, hendes Fader, Forfædre og Venner. Blandt andet hedder det i Stiftelseshæftet, at »Peblingene (peblingenæ) skal bedes helligt (fri) den Dag (2. Dag efter Frue Dag annunciationis 3: Mandagen efter 25. Marts), og dem skal da gives en Tønde Øl og 100 Brød og Mad dertil, og de skulde synge det samme Vor Frue Lov, som hedder Ave Maria gratia plena etc. den samme Aften i fornævnte Vor Frue Kirke og for Vor Frues Alter«⁶.

Ogsaa fra 1411 findes i en Aartidsstiftelse en Bestemmelse, der

Wij Eschel metth gud mittre Veyrup q. Tyre or at Capitel. I then pima p. with f. metth thetta l. ut. q. u. l. l. p. at
hovhoren p. p. m. a. u. d. i. g. i. s. f. i. d. u. r. i. n. g. u. l. l. i. m. e. t. r. e. q. u. i. d. o. r. l. o. u. f. l. e. d. e. s. h. e. d. e. r. h. a. p. t. e. r. u. t. o. r. g. e. t. t. e. r.
p. m. h. u. n. d. e. r. s. t. e. t. i. c. u. s. i. d. o. r. p. r. o. t. e. o. f. u. n. d. e. r. s. a. n. t. h. e. t. a. l. t. a. r. e. o. r. e. e. n. e. a. n. d. e. n. a. u. s. s. e. q. u. i. d. o. u. m. b. i. t. e. i. p. p. e.
m. a. d. e. p. m. h. e. r. e. s. t. e. r. f. o. l. g. e. r. f. o. r. t. a. t. a. t. h. e. p. m. l. u. g. e. m. p. t. b. i. g. g. e. r. t. h. e. t. f. o. r. n. e. p. t. a. t. a. l. t. a. r. e. q. u. i. d. o. u. m. b. i. t. e. i. p. p. e.
i. p. p. e. o. r. l. o. u. g. h. e. r. u. a. f. l. a. v. e. t. i. l. o. r. h. a. l. d. e. e. n. f. a. n. g. e. n. a. u. s. s. e. f. o. r. e. d. a. n. n. a. t. i. o. n. e. h. l. e. n. d. a. g. h. e. r. e. d. e. y. m. e. l. i. c. a. i. n. t. i. d. e.
o. n. e. d. a. g. h. o. r. e. a. f. f. i. r. m. i. n. t. i. t. e. p. i. m. a. m. a. s. s. e. p. m. l. u. t. t. u. g. h. e. d. a. r. e. r. e. l. i. q. u. i. d. o. u. m. b. i. t. e. i. p. p. e. o. r. m. a. d. e. n. m. a. s. s. e. p. o. l. d. i. n. g. e. t. i. n.
p. m. l. b. r. u. m. e. s. e. t. h. o. v. o. r. o. r. h. i. b. o. r. d. a. g. h. e. m. p. t. a. f. t. e. r. t. h. e. p. i. m. a. m. a. s. s. e. p. m. l. p. o. l. d. i. n. g. e. s. e. t. l. e. s. t. a. f. f. d. a. r. p. l. a. v. e. i. n. h. e. d.
d. i. u. e. m. a. n. a. q. u. i. p. l. e. n. a. o. r. o. r. f. o. r. e. t. h. e. n. e. a. u. s. s. e. p. m. p. o. l. d. i. n. g. e. s. p. m. l. u. t. t. u. g. h. e. d. a. r. e. a. t. r. a. v. e. p. m. p. o. r. a. r. p. u. s. t. p. m. l.
e. n. g. e. n. a. n. a. m. a. s. s. e. m. e. d. i. o. l. o. n. g. e. s. o. t. i. l. p. a. n. c. p. r. i. n. c. i. p. i. s. a. r. q. u. i. d. o. u. m. b. i. t. e. i. p. p. e. o. r. m. a. d. e. n. m. a. s. s. e. p. o. l. d. i. n. g. e. t. i. n.
e. r. m. e. n. a. t. h. a. v. e. r. e. p. m. l. a. l. l. e. g. e. d. a. l. b. e. p. e. n. d. e. r. l. i. a. p. o. l. d. i. n. g. e. s. a. f. t. e. r. t. h. e. i. n. h. a. v. o. r. t. i. e. n. o. r. p. r. i. n. c. i. p. i. s. o. r. f. u. n. d. e. r. s.
p. m. l. a. g. l. o. r. i. o. r. b. e. p. a. n. d. e. l. p. e. o. t. p. m. l. g. o. v. e. r. p. r. i. n. c. i. p. i. s. b. i. s. p. a. v. o. s. d. i. r. i. n. g. u. n. g. e. n. s. p. a. d. e. r. o. r. h. e. n. e. s. p. r. a. e. l. d. i. n. e. o. r. b. e. n. e. d. e. r. o. r. h. e. n. e. s.
o. r. b. e. n. e. d. a. n. t. i. s. t. i. c. h. l. i. c. e. t. a. r. u. n. a. n. d. a. g. h. e. m. p. t. a. f. t. e. r. l. o. u. f. l. e. d. e. s. d. a. g. h. a. n. n. a. t. i. o. n. e. i. p. p. e. o. r. m. a. d. e. n. m. a. s. s. e. p. o. l. d. i. n. g. e. t. i. n.
p. p. e. o. r. o. p. p. a. t. h. e. n. p. i. m. a. d. a. g. h. p. m. l. t. h. e. n. p. m. t. h. e. r. p. r. i. n. c. i. p. i. s. a. t. r. a. v. e. f. i. n. e. p. r. a. n. d. e. r. e. p. l. o. v. e. a. n. n. e. f. u. n. c. t. e. i. t. h. e. n. p. i. m. a.
p. m. l. p. a. v. o. s. d. a. g. h. e. n. e. r. e. i. p. m. l. a. u. l. p. e. n. o. r. b. e. n. a. s. t. r. a. n. c. e. n. t. p. l. p. a. n. c. i. p. i. s. q. u. i. d. o. u. m. b. i. t. e. i. p. p. e. o. r. m. a. d. e. n. m. a. s. s. e. p. o. l. d. i. n. g. e. t. i. n.
b. l. a. n. d. t. h. o. m. a. f. t. e. r. t. h. e. n. p. i. m. a. l. o. u. f. l. e. d. e. s. p. e. t. i. o. n. a. u. s. s. e. o. f. p. m. l. t. h. e. n. p. i. m. a. m. a. s. s. e. o. r. a. l. t. a. r. e. s. f. o. r. p. r. a. n. d. i. t. e. p. l. e.
u. t. f. u. n. d. e. n. t. e. t. h. e. t. b. a. p. t. a. h. u. m. b. i. n. t. i. o. l. o. r. u. a. r. o. p. p. a. t. h. e. n. d. a. g. h. e. r. p. e. p. t. i. n. g. e. n. a. p. m. l. b. e. d. e. s. t. h. a. l. l. a. s. t. t. h. e. n.
d. a. g. h. o. r. t. h. o. m. p. m. l. t. h. e. r. e. s. t. e. r. e. e. n. t. o. n. a. o. d. o. r. e. e. t. h. u. n. d. e. r. s. b. i. s. o. r. n. a. t. t. h. e. n. t. i. l. o. r. t. h. e. p. m. l. a. p. o. l. d. i. n. g. e. t. i. n.
p. i. m. a. l. o. u. f. l. e. d. e. s. l. o. s. t. p. m. h. e. d. e. r. t. u. e. m. a. r. i. a. q. u. i. p. l. e. n. a. o. r. t. h. e. n. p. i. m. a. a. f. t. e. r. i. p. r. i. n. c. i. p. i. s. l. o. u. f. l. e. d. e. s. f. r. a. n. c. i. s. t. i. c. t. e.
l. o. u. f. l. e. d. e. s. a. t. r. a. v. e. p. m. l. b. y. g. g. e. s. p. m. l. o. r. l. o. u. g. h. e. d. e. s. l. o. u. f. l. e. d. e. s. t. i. l. p. m. p. l. e. s. a. r. p. u. s. t. o. t. i. l. m. o. r. e. b. e. l. o. u. n. g. o. r. b. e. p.
e. n. o. r. a. l. l. i. a. t. i. p. p. e. p. o. s. s. i. p. t. u. s. p. r. i. n. c. i. p. i. s. e. l. o. u. m. e. l. i. c. a. g. o. v. e. r. h. a. l. d. e. o. r. f. o. l. l. o. p. n. e. s. o. m. e. t. h. e. n. d. a. g. h. o. r. a. l. l. i. a. m. l.
l. o. u. f. l. e. d. e. s. o. r. l. o. u. n. g. e. s. f. o. r. t. h. e. n. d. a. g. h. o. r. t. i. l. t. e. r. m. o. s. t. i. n. t. i. s. h. a. p. t. a. u. h. e. r. e. p. l. o. v. e. a. n. n. e. f. u. n. c. t. e. i. n. t. o. m. a. d. e. l. o. u. f. l. e. d. e. s.
l. o. u. f. l. e. d. e. s. m. e. n. d. a. s. p. m. o. r. a. n. t. h. e. v. e. r. y. p. p. e. a. f. f. u. n. d. d. a. g. h. p. a. r. t. h. e. a. f. f. h. a. s. t. i. l. l. e. h. e. d. e. s. t. i. p. p. a. r. t. a. f. f. d. e. r. e. g. i. s. t. e.
h. e. r. e. n. o. n. d. a. n. d. e. s. t. h. e. r. f. o. l. m. a. r. p. e. r. o. p. p. i. s. h. e. r. a. n. d. e. r. s. p. e. r. o. p. p. i. s. h. e. r. p. e. t. i. o. m. e. l. i. s. t. a. f. f. e. g. a. r. d. h. e. r. p. o. s. t. a. n. s. t. a. n. t. i. s.
p. e. n. d. e. r. s. t. h. e. r. o. r. m. e. l. i. s. t. h. e. r. a. r. g. u. m. e. n. t. u. m. h. e. r. p. e. n. d. e. s. m. e. l. i. s. t. a. f. f. u. n. a. n. t. i. l. i. c. h. h. e. r. p. e. r. p. h. o. s. t. a. n. s. t. a. n. t. i. s.
p. o. s. t. a. n. s. t. a. n. t. i. s. o. r. h. e. r. b. i. o. r. y. o. l. a. s. s. i. n. s. p. i. d. e. r. e. l. i. d. e. r. t. h. e. r. m. a. g. i. s. t. e. r. h. e. n. d. e. s. m. e. l. i. s. t. a. f. f. d. a. r. i. p. p. e. t. h. r. o. u. m. e. l. i. s. t. h. e. r.
b. i. s. a. l. l. i. a. q. u. a. d. r. i. n. g. e. n. s. i. n. o. p. e. t. i. o. n. e. p. m. l. p. e. p. o. n. d. i. n. s. p. a. n. l. i. n. m. a. t. h. e. r. a. p. h. i. s. e. l. o. u. f. l. e. d. e. s.

Fig. 24. Brev af 19. September 1407 om Dronning Margrethes Indstiftelse af en Aartid i Ribe Domkirke. Heri Bestemmelsen om, at »Peblingene skal bedes helligt den Dag, og dem skal da gives en Tønde Øl og 100 Brød og Mad dertil».

godtgør Disciplenes Deltagelse i Gudstjenesterne. Hr. Jens Nielsen i Vilslev ønskede nemlig, at der i Anledning af hans Aartid skulde udbetales 2 Skilling Sterling til de fattige Skoledisciple, som deltog i Højmessen Paaskedag¹. Langt mere i Enkeltheder gaar dog de Bestemmelser, som findes i et Brev udstedt 1460 af de to Brødre Eggert og Johan Frille. Heri fastsættes det bl. a., at der hver Dag i Aaret igennem skulde læses en Sjælemesse i Ribe Domkirke ved Trinitatis Alter for Stifternes Slægt og deres Hustruers, og det blev i den Anledning paalagt Kapitlet at vaage over, at naar der om Lørdagen blev læst en Messe af Formularen »de beata virgine«, skulde der dertil synges Sekvensen »Ave preclara«, saa ofte som den maatte synges. Naar dette skete, skulde det yderligere paases, at to Gradualarii (∴ Skoledisciple, der synger Gradualet) eller to andre i »Rykkelin« (∴ Korskjorte) klædte Personer skulde holde to tændte Vokslys for Højalteret og det baade Vinter og Sommer, skønt det ikke var Sædvane »Peblinge i Rykkelin at stande om Vinteren«. Videre skulde det iagttages, at naar man kom til det Sted i Sekvensen, hvor der synges »Ora virgo, audi nos« og »salva nos«, da skulde Peblingene synge det liggende paa Knæ, og derpaa hele Koret gentage det. For nu at opmuntre til Efterlevelsen af disse forfinede Regler bestemte Giverne, at straks naar Sekvensen var sunget til Ende, skulde de to Peblinge, der »holdt Blus«, have udbetalt hver 2 Penninge af Sakristanen i Domkirken².

De her gennemgaaede Bestemmelser viser, hvorledes Skoledisciplene ved specielle Lejligheder deltog i Sangen ved Messen. Der kan næppe heller være Tvivl om, at Disciplene i et større eller mindre Antal i Ribe — som i Roskilde og Lund, i Aarhus og Odense — gjorde Tjeneste ved den daglige Tidebønlæsning (Korsang) i Koret Morgen og Aften, men mærkeligt nok foreligger der fra Ribe intet Materiale til nærmere at belyse dette³. Man maa nøjes med at sige, at det er ganske utænkeligt, at der ikke i Ribe ved Korbønnen skulde være optraadt »scolares superpellicati«⁴, saadan som det er velkendt andetstedsfra. Det var et vigtigt Uddannelsesled for alle, der vilde forberede sig til gejstlig Virksomhed, allerede som Skolarer at faa Lov til at deltage i Kapitlets regelmæssige Gudstjenester. De indøvedes derved i Liturgi og Kirkesang ganske paa samme Maade som de lidt ældre Korvikarer, de unge Præster, der skulde tjene et Par Aar i en Domkirkes Kor, før end der kunde betroes dem en selvstændig Præstegerning⁵.

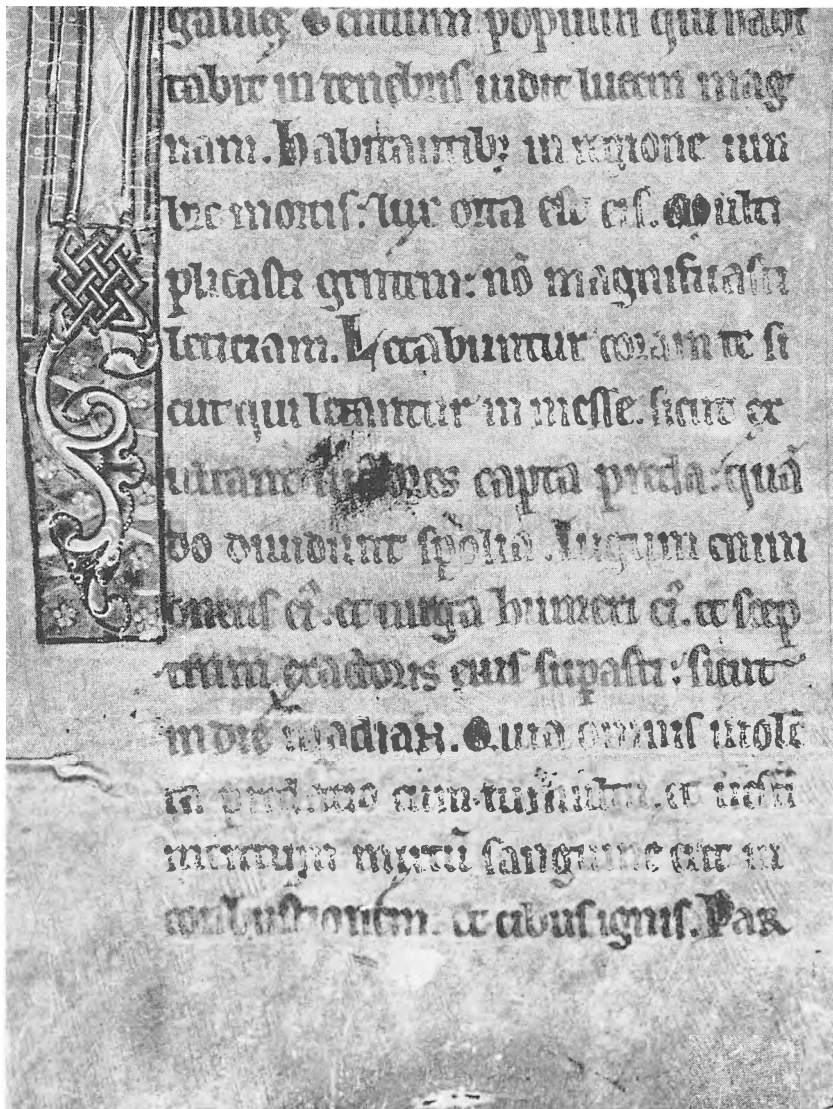

Fig. 25. Fragment med Initial (i Guld) af et liturgisk Haandskrift fra Ribe, siden brugt som Omslag om Ribe Fattigregnskab fra 1629.

Et vigtigt, om end indirekte, Kildevidnesbyrd om, at Skoledisciple i Ribe i Middelalderens Slutning overhovedet har været tjenestegørende ved Gudstjenester i Domkirken, foreligger dog i en ejendommelig Stiftelse fra 1474¹. En Borger i Ribe ved Navn Radke Bolken stiftede i dette Aar en »Kulpande« (eller Ildpande) »i Vor Frue Kirke inden den Nør Kirkedør til Præsters og fattige Peblingers

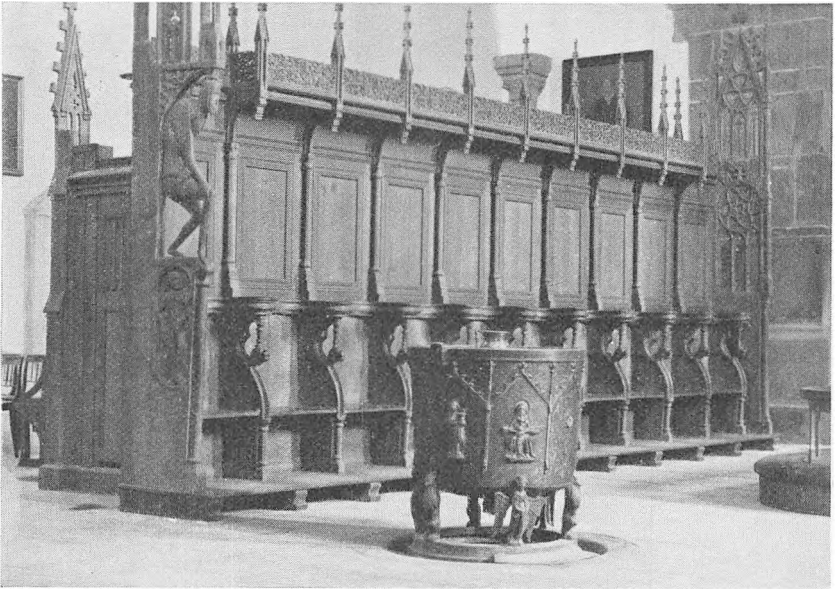

Fig. 26. Korstole i Ribe Domkirke.

og menige fattige Folks Behov og Nytte«. Ikke længe efter overdrog han Vikarerne (de evige Vikarer?) Bestyrelsen af Kulpanden. Som saa ofte i Middelalderen bærer ogsaa denne hyggelige Stiftelse et mærkeligt livsnært Præg af det almenmenneskelige og konkrete. Den brave Ribe-Borger, der skænkede Kulpanden, har sikkert villet raade Bod paa en Nødstilstand, som han ofte selv maa have haft for Øje, og der hører ikke megen Fantasi til for at forestille sig, hvor velgørende hans Gave maa have virket. Bag Aarhundreders Slør kan man lige som skimte, hvorledes en Skare blaafrøse Skolarer og Vikarer med Velbehag krøb sammen om Ildpanden med de glødende Kul, naar de paa iskolde Vinterdage eller taagede Efteraarsmorgener samledes i den gamle Domkirke for at forrette Dagens Dont. Kulpanden i Ribe Domkirke, hvortil der fandtes en nøje Parallel i Vor Frue Kirke

Alle mine tider biff ic alle hore luse helpe jeh mine pffiffi doebne kerliget me guds wils bringer jeh
 wdi tje myt obue biff tje jeh haffu vphæren aff thime biff duse kirkeløften thar ic huf mit pæmige
 til myn more som dæ pæmige s i rube pæged ure for hualke ure mit pæmige jeh me min huffe dæ h
 se samt alle fiske for ic madke og huf arlung fortan tume full til uding i mine ure tje jeh som keel ic
 me sude huf alle ure pæd ure ure jeh ure i lange tude guden och. Bude jeh d fanton i lue bode og
 lang og i tje more ande ure ulne bode og ure behæren thæren pæren ure anen ure som huf
 gæmest och mff jeh smidj ure ure lue. Thise for som tume kuf jeh ure ure ure ure ure ure ure ure
 smakwul then tilmid jeh megi og ure huff ure och begg ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure
 ste mude dugt til ure fure bode til tje edpæne som for iude huffi ladet styfte i wor fe bode
 me tje more bode dæ til ptere och fatigj pæplmst og mome fatigj folter behoff och nytte och aff
 thise som tje fuf sehal huffi huffi ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure
 ure
 forde som tje fuf me ste mude dugt som for seffuffetj pæd ure sehal forde mde hufan alle ure ure
 alle huf tje biff huffi me huf mine huffue mægt matthære forde kuf aff megi alle aff me ure ure
 alle aff ure
 besidde ure huf som forde ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure
 och ure huff ure
 begg ure
 me huf huf huf huf tje ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure
 kuf til arligj ure aff forde ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure ure
 alle ure
 huf ure
 mest huf ure
 dæ ure

Fig. 27. Brev af 4. August 1474 om Indstiftelsen af en Kulpande i Vor Frue Kirke inden den nørre Kirkedør til Præsters og fattige Peblingers og menige fattige Folks Behov og Nytte.

i København¹, kom til at gøre Nytte i lange Tider efter Reformationen og forsvandt først i Slutningen af det 18. Aarhundrede².

Formodentlig har Disciplene fra Ribe Skole ikke blot haft gudstjenstlige Pligter at røgte i Domkirken, men ogsaa i Byens andre Sognekirker, maaske tillige i Klosterkirkerne. Desuden gjorde de fra et tidligt Tidspunkt Tjeneste som Degne (ministrantes) baade i Ribe selv og i Omegnens Landsbykirker. Hvornaar denne Skik er begyndt at vinde Indpas, vides ikke, men at den gik langt tilbage i Tiden, fremgaar af et meget vigtigt Brev herom, udstedt 1514 af Biskop Iver Munk og rettet til Sognepræsterne i 21 Sogne i og ved Ribe. Ved dette tilsikrer Biskoppen Ribe Skole dens ældgamle Rettighed at beskikke Degne (ministri servientes) i følgende Kirker: Vor Frue, St. Hans, St. Peders og Gravs Kirker i Ribe, desuden Farup, Vilslev, Fole, Jernved, Darum, Hunderup, Lintrup, Rødding, Hygom, Gjor- ding, Vester Vedsted, Sem, Spandet, Hvidding, Roager, Rejsby og Vodder. Under Trusel af Afsættelse befalede Iver Munk Sognepræsterne at modtage de Degne, som scholasticus Ripensis præsenterede dem blandt sine større og mere fremmelige Disciple³. Brevet er vigtigt ogsaa som Forudsætning for den Løbedegneinstitution, som spillede en saa stor Rolle efter Reformationen.

12. Bortset fra de ovenfor omtalte Efterretninger om den materielle Underbygning for Disciplenes Liv og om deres Deltagelse i forskellige Gudstjenester foreligger der desværre fra før Aar 1500 intet til nærmere Belysning af Rammerne for deres daglige Tilværelse. Man kan med stor Sikkerhed gaa ud fra, at de efter Tidens Skik har maattet bøje sig under den haarde Skoletugt, da Ris og Ferle førte det store Ord, men helt blottet for Opmuntringer og Glæder har deres Tilværelse næppe været. Helligdagsaftener har de uden Tvivl fejret med Sang for Godtfolks Døre, og det er vel ikke usandsynligt, at de ved Majdagstid har »ført Sommer i By«. Denne Skik, som siden blev kendt som et saa karakteristisk Led af ripensisk Skoleliv, gaar antagelig ogsaa her tilbage til Tiden før Reformationen og har i hvert Tilfælde en sikkert paaviselig førreformatorisk Parallel fra Aarhus Skole, til Brug for hvilken Morten Børup havde digtet sin skønne, livsfriske Hymne »In vernalis temporis ortu lætabundo«. Det kunde tyde paa aarhundredgammel Tradition, naar vi siden hører, at den blev sunget i Ribe ved Majfester efter Reformationen⁵.

Under Omtalen af Skolelivet bør dog nævnes en ejendommelig

Institution, der stod i Forbindelse med dette, det saakaldte Peblingegilde. Det var et overmaade karakteristisk Kendemærke ved Middelalderen, at Mennesker følte en stærk Trang til at slutte sig sammen i forskelligartede Gilder til fælles Hjælp i Liv og Død. Baade hos verdslige og gejstlige gjorde denne Trang sig gældende, og der er fra dansk Middelalder bevaret en temmelig lang Række Gildeskraaer og beslægtede Dokumenter, som tillader Eftertiden at faa et ganske godt Indblik i disse mærkelige Institutioner, i den Aand, der prægede dem, og i de Omgangsformer, der efterhaanden med ret stor Ensartethed uddannede sig. Gilderne var Broderskaber, der efter hverts særlige Formaal forpligtede Medlemmerne til at staa hverandre bi i Udøvelsen af visse Kaldspligter, til at være til gensidig Støtte i Sygdom og Nød og til at sørge for en hæderlig Begravelse og Messelæsning for de afdøde. En eller flere Gange om Aaret samledes man gerne til festlige Maaltider dels for at skaffe sig en glad Stund midt i det barske Liv, dels for at bekræftes i Samdrægtigheds Aand. Gildeskraaerne indeholder jævnlig meget detaillerede og i kulturhistorisk Henseende interessante Bestemmelser om Beskaffenheden af disse Fællesmaaltider og om Gildebrødres og -søstres passende Optræden ved saadanne Lejligheder, men ulige vigtigere er den Idé, der ligger bag alt dette. Bordfællesskabet er først og fremmest at forstaa som et Symbol paa et aandeligt Broderskab, der rækker ind bag Døden.

Det var især Senmiddelalderens Købstadssamfund, der afgav den frugtbare Jordbund for disse Gilder, og blandt Sammenslutninger af denne Art med et specielt Navn træffes ogsaa Skolegilder. Det var saaledes Tilfældet i Flensborg og Ribe. Fra 1432 kendes en Skraa for Helliglegemsgildet (ogsaa kaldet Skolelavet eller der scholer lach) i Flensborg, og det fremgaar af denne, at Gildets Hovedøjemed var at skaffe Medlemmerne en anstændig Begravelse bl. a. ved, at Skolemesteren med sine Disciple i Procession skulde følge de afdøde Brødres og Søstres Lig til Jorde. Til Gengæld skulde Skolens Personer være fritaget for at betale »Indgang«, Indskrivningspenge ved Optagelse i Gildet. Der er saaledes her Tale om et Gilde med et almenmenneskeligt Formaal, og det bærer i første Række sit Navn af Skolegilde paa Grund af den vigtige Rolle, Skolemestre og -disciple spillede for Gildets væsentligste Funktion¹.

Lignende Forhold har formodentlig ogsaa gjort sig gældende i Ribe, hvor der en lille Menneskealder senere — 1456 — for første Gang dukker et St. Nicolai Gilde op. Dets officielle Navn var »Con-

Fig. 28. Otte Biskopper udsteder 30. Juni 1466 et Afladsbrev til Fordel for Kristi Legemes Alter i Ribe Domkirke og St. Nicolai Gilde, almindeligt kaldet »Peblinghilde».

vivium sancti Nicholai« eller »Convivium scolarium«, men baade den Gang og siden (1466, 1498, 1513) blev det i daglig Tale kaldet Ribe Skoles »Peblingegilde« (»peblingh gilde scole Ripensis«)¹. Ti Aar senere omtales Gildet i et Afladsbrev, der er udstedt af Erkebiskop Tuve Nielsen i Lund i Forening med 6 danske Biskopper (deriblandt Biskop Peder Nielsen af Ribe) og Biskoppen over Grønland, der den 30. Juni 1466 havde været samlet i København til et vigtigt kirkeligt Møde. Afladsbrevet blev udstedt til Fordel dels for Kristi Legems Alter i Ribe Domkirke, dels for Peblingegildet, og hver af de tilstedeværende 8 Biskopper lovede 40 Dages Aflad, altsaa i alt 320 Dages Afkortelser af de timelige Straffe her i Verden eller i Skærsilden til alle, der øvede visse Fromhedsgerninger. Blandt saadanne nævnes foruden en Række almindeligt forekommende Andagtsøvelser særskilt at skænke Midler til Alterets eller Gildets Byggefond (fabrica) og — for Gildebrødrene selv — at besøge syge blandt Gildets egne Medlemmer². Navnlig den sidste Bestemmelse er interessant i denne Sammenhæng. Næppe uden Grund har man nemlig formodet, at der blandt de her nævnte syge Gildebrødre først og fremmest kan være tænkt paa syge Skoledisciple³.

Naar man ser, at den nyvalgte, men iøvrigt senere ildeberyggede Biskop Peder af Ribe var med blandt dette Afladsbrevs Udstedere, ligger det nær at formode, at det netop er Ribebispen, der har udvirket Brevet til Fordel for Skolegildet i hans egen By. Ogsaa andre har i Aarenes Løb vist sig som dette Gildes Velgørere. 1458 skænkede saaledes Sognepræsten Hr. Clemens Madsen i Gram i sit Testamente et Bistade, som han havde staaende i Sem, til Kristi Legems Alter eller Alteret for convivium scolarium i Ribe⁴, 1474 Kanniken, Mag. Mads Hansen Medelfar altare scolarium 1 Mark til Prydelser og et Linklæde⁵, og 1498 betænkte Erkedegnen Johannes van Haghen i sit Testamente Peblingegildet med 2 Mark⁶.

Af det ældste bevarede Brev vedrørende Peblingegildet kan der hentes nogle Oplysninger om dets Organisation og indre Forhold. Gildet kan ikke have været helt uformuende, thi i det her omtalte Brev af 1456 bevidner en Borger i Ribe Oluf Svendsen af Gildet at have oppebaaret 4 rhinske Gylden og 3 lybske Mark og sælger til Gengæld herfor til dette 10 Skillings Rente i sit Hus i Grønergaden, idet han dog forbeholder sig Tilbagekøbsretten. 1513 var Gildet saa velhavende, at det kunde yde en Mand ved Navn Simon Mathiesen et Laan paa 22 danske Mark. Til Gengæld pantsatte Laantageren sin

Gaard i Jernvedlund til Gildet, saaledes at han mod en Aarsafgift af 20 Skilling dsk. fik Brugsretten overladt i sin, Hustrus og Arvingers Livstid. Desuden var han saa forsynlig at sikre sig, at de blev »delagtige ad de gode Gerninger, som gøres i forskrevne Gilde«¹.

I Brevet af 1456 tales der baade om Gildets Forstander — paa det daværende Tidspunkt en Kannik, Hr. Niels Esgesen — og om »Aldermænd« (Oldermænd) sammesteds². Endnu 1513 nævnes Gildet, og Forstander var da Rektoren ved Katedralskolen, Hr. Backen³, og formodentlig er det som saa mange andre Gilder vedblevet at bestaa til hen imod Reformationen. 1535 synes det endnu at have været til⁴.

Som det fremgaar af de ovenfor citerede Breve af 1458 og 1466, nævnes Gildet i disse i umiddelbar Forbindelse med Kristi Legemes Alter i Domkirken. Man kan heraf slutte, at dette Alter i særlig Forstand har været Gildets Kultsted, men om Formerne for Gildets Gudstjenester eller om Alterets hele Administration er iøvrigt intet bekendt. I denne Forbindelse er det lærerigt at se, at der ogsaa i Lunds Domkirke fandtes et »altare scholarium«⁵.

13. Naar dette Gilde til Skytspatron havde den folkekære Helgen St. Nicolaus, var det ikke uden en bestemt historisk Grund. St. Nicolaus var nemlig ikke blot Sømændenes Helgen, — ogsaa i den gamle Søfartsstad Ribe fandtes der en til St. Nicolaus viet Kirke og et St. Nicolai Kapel i Domkirken —, men han blev fremfor nogen anset for at være en Beskytter af Præster og Peblinge⁶.

Den historiske Nicolaus, der skjuler sig bag den berømte, vidt-favnende Helgenskikkelse af samme Navn, hører hjemme i den græske Kirke og synes at have været Biskop i Myra en Gang i det 4. Aarhundrede⁷. Tidligt kom han i stor Anseelse, og Legenderne rantede sig yppigt om hans Skikkelse. Ikke mindst blev dette Tilfældet, da man i Middelalderen for Alvor begyndte at dyrke ham i Vesten, hvor Legenderne skød nye kraftige Skud. I Nordfrankrigs Kloster- og Domskoler spillede han en betydelig Rolle, og her synes han først — fra Begyndelsen af det 12. Aarhundrede — at være blevet æret som den, der i særlig Forstand var Skolebørns og farende Studenters Beskytter. Dette Skolepatronat, der var ukendt i den græske Kirke, kunde bl. a. støtte sig til Fortællingerne i de oprindelige Legender om hans usædvanligt tidlige Udvikling og Lærvillighed som Barn⁸, men affødte selv en Legende, som igen underbyggede Patronatstanken paa dette Omraade og iøvrigt blev af den allerstørste Betydning for St. Nico-

lauskultens videre og videre Udbredelse i Senmiddelalderen og for Kunstens Opfattelse af den mangesidige Helgen¹.

I forskellige Former, snart kortere, snart mere udførligt, fortæltes en mærkelig Beretning om, hvorledes tre færende Skolarer en Aften

Fig. 29. Den hellige Nicolaus opvækker de tre unge Skolarer af Døde.
(Træsnit fra 1488). (Jvfr. Fig. 30 og 41).

var kommet til et Herberg med en slet Vært, der om Natten myrdede dem for at røve de Kostbarheder, han mente, de førte med sig, og derpaa lagde dem ned i et Saltmadsfad for siden at bruge deres Kød. Men Gud sendte da St. Nicolaus i Skikkelse af en Tigger til Herberget, og takket være dennes Hellighed blev de tre unge Mænd paa hans Forbøn kaldt til Live igen. Fortællingen herom blev Udgangspunktet for en hel Type billedlige Fremstillinger, der anbragte St. Nicolaus, som oftest klædt i Bispeskrud, ved Siden af et Kar, hvoraf de tre genskabte Skolarers nøgne Legemer ses at dukke op².

Den uhyre Popularitet, Nicolaus-Skikkelsen blev Genstand for i

Fig. 30. Træstatue i en Kirke i Poivres af St. Nicolaus med de tre Skolarer.

Nordfrankrig, i Nederlandene og i Nord- og Nordvesttyskland, førte til, at Middelalderens største Skolefest paa »de uskyldige Børns Dag« den 28. December overflyttedes til hans Helgendag den 6. December, og han blev nu Hovedpersonen i Optog og andre Festligheder, der knyttede sig hertil. Siden — især efter Reformationen — blev St. Nicolaus sat i Forbindelse med Julen, og i de nævnte Egne kaarede Folketroen ham til den store Julemand, der hemmeligt om Natten bringer Børnene Gaver¹.

I Danmark tabte Forbindelsen mellem St. Nicolaus og Julen sig tidligt², men der findes Spor af, at han ogsaa her efter god middelalderlig Skik er blevet dyrket som Patron for Skolebørn. I Odense blev Peblingene i Senmiddelalderen paa St. Nicolai Dag trakterede med 2 Tønder Øl³, og naar man i Ribe havde valgt denne Helgen til Patron for Peblingegildet, var dette aabenbart et Udtryk for en allerede da ældgammel Tradition⁴, der iøvrigt kunde finde Støtte i den udbredte

Dyrkelse, St. Nicolaus var Genstand for i hele Ribeegnen. Der er saaledes god historisk Sammenhæng mellem den oldkirkelige Biskop af Myra og Peblingene i Ribe By, selv om Forbindelseslinien gaar over den i Nordfrankrig omskabte, middelalderlige Helgenskikkelse.

14. Et vigtigt Spørgsmaal staar endnu tilbage at undersøge: hvor laa den middelalderlige Ribe Katedralskole? Medens ethvert Barn i Nutidens Ribe for den ikke stedkendte Besøgende vêd at udpege den statelige Skolebygning fra Christian Falsters Tid som »den gamle

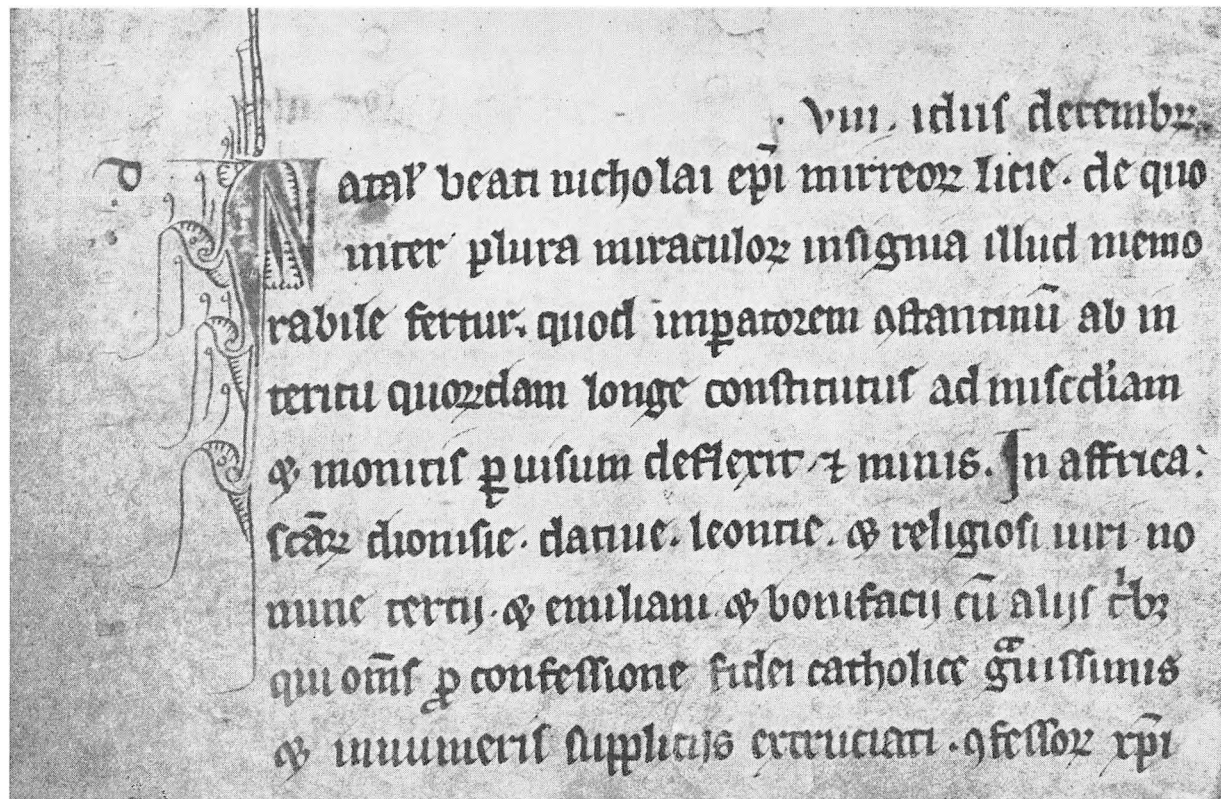

Fig. 31. Helgenofficiet i Ribe-Nekrologiet til St. Nicolaus' Dag (den 6. December).

Skole«, er det ikke saa lige en Sag at afgøre, hvad der til enhver Tid skal menes med dette Begreb.

Hverken Brevet af 1145 eller andre af de bevarede Dokumenter af grundlæggende Betydning for Skolens Historie nævner med et eneste Ord Skolens Beliggenhed, og man er da henvist til ad andre Veje at søge Klarhed over dette Spørgsmaal. 1294 tales der om en Gaard i »Skolegade«, og denne Gade nævnes igen 1346 og 1397 (*vicus scholarum*, *plathea scholarum*, *platea Skoelgaath*)¹. Herved maa aabenbart forstaaes den nuværende Puggaardsgade, thi i et Udtog fra 1553 af Skolasten Laurentius' Testamente fra ca. 1315 omtales en Gave til det ældre Skolehus (*domus antiquioris scholæ*) i »Pugardtgade«². Heraf kan man slutte, at Ribe Katedralskole fra meget gammel Tid har ligget i Nærheden af den Plads, hvortil den igen 1856 blev flyttet hen. Dette bestyrkes yderligere ved et Brev fra 1310, hvorved Møntmesteren Herman Haghmot sælger Skolasten Laurentius Halvdelen af en Grund, der strakte sig Øst for Skolen³, og netop denne Jord betegnes senere (1509) som »gamle Skolejord hos St. Mikael's Kirke«⁴, d. v. s. den Kirke, som stod i Forbindelse med Puggaard. Endelig kan det anføres, at endnu i Byens ældste Jordebog fra ca. 1450 kaldes Puggaardsgade med Navnet Skolegade⁵.

Af Laurentius' Testamente fremgaar det endvidere, at Skolehuset i Puggaardsgade paa et senere Tidspunkt maa være blevet betragtet som det ældre i Modsætning til det nyere, men hvor laa da dette nyere Skolehus? Antagelig maa der herved tænkes paa det grundmurede Hus i St. Hansgade, som Forstanderen i Puggaard Hr. Vilhelm ved sit Testamente 1338 skænkede Skolen (Kapitlet), og om Ejendomsretten til hvilken der stod en saa haard Kamp⁶. At det Hus, Hr. Vilhelm bortskænkede, virkelig er blevet benyttet til Skolelokale, fremgaar af en Bemærkning — aabenbart dog fra en senere Tid — i en Registrant over Kapitlets Breve fra 1553, der under Omtalen af Hr. Vilhelms Testamente giver den vigtige Oplysning: »thet er ther, som then gamell schole stodt i fordom tidt«⁷. Yderligere bekræftes det ved en Indførsel fra 1453 i Kapitlets Fortegnelse over Jordskyld i Ribe (i »Oldemoder«), hvor det under St. Hansgade hedder, at der betaltes 6 Skilling af Skolegaarden (*de curia schole*)⁸. Fra St. Hansgade til Skolegade og videre til St. Mikkelsgade gik da ogsaa i Middelalderen en Færdingssti, som bar det betegnende Navn »Peblingslippen«⁹.

Heller ikke i St. Hansgade lykkedes det den middelalderlige Ribe-Skole at finde blivende Sted. Formodentlig i sidste Trediedel af det

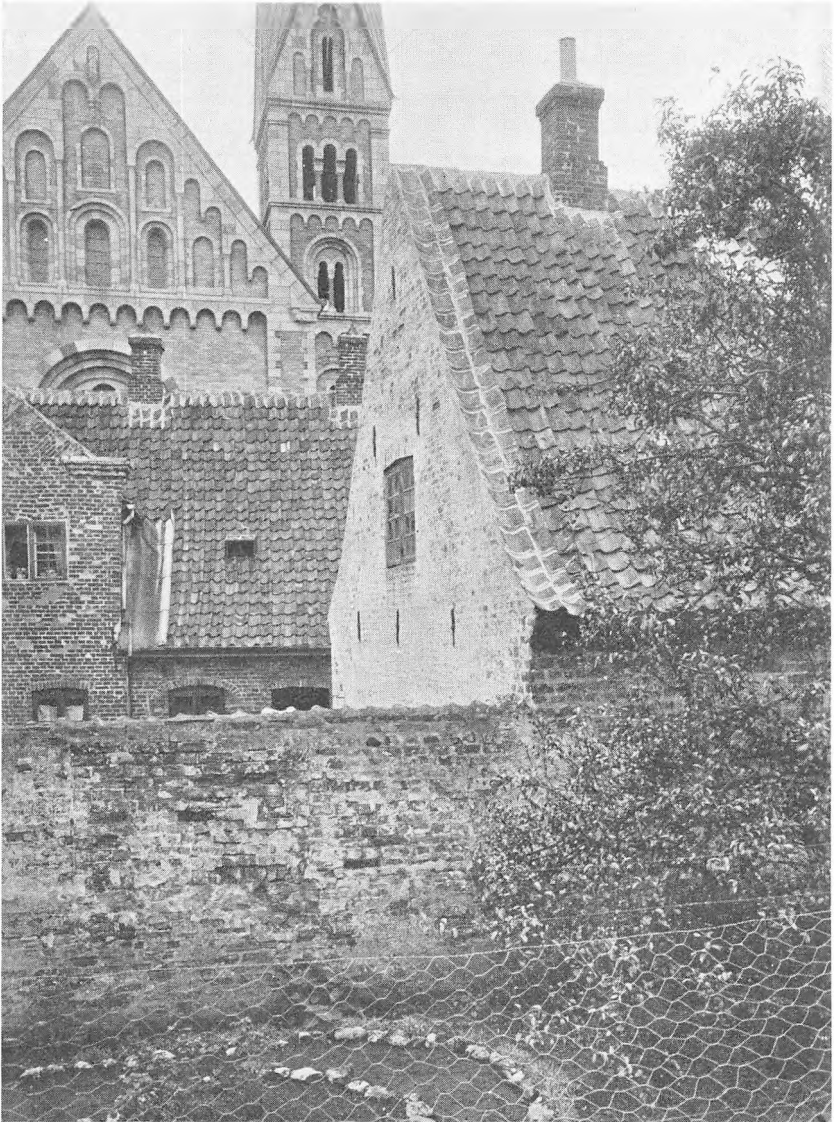

Fig. 32. Den senmiddelalderlige Ribe Katedralskole (til højre i Billedet). Muren i Forgrunden en Rest af den nu nedbrudte Del af Skolehuset.

15. Aarhundrede blev Skolen flyttet hen paa Hjørnet af den nuværende Skolegade og Grydergade. Her fandtes Skolen i hvert Tilfælde 1509, da Kapitlet tog en Lovhævd paa alle sine Ejendomme. I denne nævnes særskilt »Skolegaarden« i Vor Frue Sogn i Graabrødregaden (nu Grydergade)¹. Endnu findes i Baggaarden til »den gamle Skole« bevaret en solid middelalderlig Bygning, der er en Rest af Reformationstidens Skolehus. Dette har i sin Tid været dobbelt saa langt som det, der er bevaret til vore Dage, idet den Mur, som nu bruges til Havemur, er det nederste af en nedrevet Del af Skolehuset. Om denne Bygnings Historie, før end den blev Skole, ved man, at den ved Midten af det 15. Aarhundrede blev pantsat af en vis Mikkell Hvorn til den bekendte Kantor Anders Brock († 1462), og at senere en Slægtning af denne, Peder Brock, solgte Huset til Ribe Domkapitel².

Hvad der til vore Dage er bevaret af den middelalderlige Skole i Ribe, er vel kun sparsomme Rester af et saare beskedent Musernes Tempel, men ikke desto mindre kunde de fortjene at løses ud af den Fornedrelsens Tilstand, hvori de for Øjeblikket er nedsunket. Baade Bygningsværkets egen Karakter og Mindet om det ejendommelige Liv, der er blevet levet bag disse Mure, vilde gøre det naturligt, om det gamle Skolehus blev underkastet en Istandsættelse, der kunde være et Kulturminde mærke af denne Karakter værdig.

KAPITEL IV

PUGGAARD

1. I den historiske Overlevering er Skolen i Middelalderens Ribe paa ejendommelig Maade kædet sammen med den mærkelige Stiftelse Puggaard, der den Dag i Dag med sine svære røde Mure staar som et talende Vidnesbyrd om svundne Tiders Studieliv. Skønt meget er dunkelt og fragmentarisk i denne Stiftelses Udvikling, fortjener den dog en indgaaende samlet Behandling, naar Talen er om at give et Helhedsbillede af Ribe Katedralskoles Historie¹.

Flere Steder i Udlandet sørgede man i Middelalderen for at samle Skoledisciple — lige som senere Studenter — til et Fællesliv i »Kolleger«, hvor de ikke blot kunde faa Husly og Føde, men i det hele leve under betryggede Former². Det er tidligere omtalt, at man ogsaa i Danmark var betænkt paa det samme. Karakteristiske Eksempler paa dette kan allerede fra det 13. Aarhundrede fremføres fra Roskilde og Lund, senere — fra det 14. Aarhundrede — tillige fra Odense³. Det var da kun naturligt, at man ogsaa i den vigtige Skoleby Ribe fulgte den almindelige Udvikling paa dette Punkt, men der skulde dog gaa mere end 150 Aar efter Skolens Indordning under Kapitlets Styre, før man naaede saa vidt, og kun takket være en energisk Ribe-Biskops Initiativ.

Den 7. April 1298 udstedte Biskop CHRISTIERN i Ribe et Dokument, hvorved han grundede et Kollegium til Fordel for en mindre, udvalgt Skare af Katedralskolens Disciple. I den højtidelige Indledning, som han efter god middelalderlig Brevskik har forsynet Stiftelsesbrevet med, giver han en dybere Begrundelse for sit Forehavende. Omsorgen for det kirkestyrende Embede, Biskoppen havde overtaget, — hedder det her —, gjorde det naturligt at lade de Personer, der kunde være nyttige for Kirken, blive en ganske særlig Yndest til Del. Skønt Biskoppen følte sig kaldet til at bistaa alle, der havde Krav paa hans Godgørelse, burde dog de Personer, der lagde Vind paa gejstlige Videnskaber (scientia clericalis), for at de gennem Præstestanden kunde komme til at tjene Kirken, med særlig Føje understøttes netop af Kirkens Gods,

Fig. 33. Puggaard set mod Skolegaarden.

saaledes at de kunde faa Midler til Livets Ophold af den, hvem de forpligtedes til Lydighed imod. Derfor skænkede Biskoppen nu en Række Godsbesiddelser, som han ved Midler fra sin fædrene Arv havde erhvervet i den Tid, han havde beklædt Bispeembedet i Ribe, for at de til Guds Hæder og Ære og med Kapitlets fuldkomne Samstemmen skulde anvendes til Underhold for tyve flittige Skoledisciple, der var vel skikkede til Studier (idonei ad literas discendas) og hjemmehørende overalt i Ribe Bispedømme. I Ribe By skulde disse Disciple have deres fælles Bolig, og her skulde de ogsaa føre et Samliv i Overensstemmelse med en for dem passende Form og Regel, som skulde have stedsevarende Gyldighed, idet Erkedeggen og Kapitlet i Ribe indsattes som Tilsynsførende ved Stiftelsen.

De Ejendomme, som Biskop Christiern bortskænkede til dette Formaal, var følgende: 1 Gaard i Uxeby (Oksby), 4 Gaarde i Methum (Madum) med Møllen sammesteds, 1 Gaard i »Finekier« i Sallingssyssel, 1 Gaard i Wilstrup i Almindsyssel med et Bol sammesteds, 1 Gaard i Hotrop (Hørup?), som kunde tilbagekøbes af Biskoppen eller hans Efterfølgere for 200 Mark Penge, ligeledes at anvende til Bedste for de fattige Skolarer; 1 Gaard i Skotborg (Skodborg), alle Biskoppens Jorder i Segærsløff (Sejerslev i Emmerlev Sogn), i Skastath (Skads), i Forbalgum (Forballum) og i Randerup (Randrup); Jord, skyldsæt for 10 Øre, i Gertrup (Gettrup i Tislund Sogn) med 20 Læs Hø sammesteds, alle Giveren tilhørende Ejendomme i Bøle (Bøl) i Lønborg Sogn, og endelig 40 Mark Penge eller 5 Pund Sterling af Sognekalderet i Hening (Henne), hvortil Biskoppen havde Patronatsret. Hertil kom yderligere en Række andre Ejendomme, som formodentlig har været opregnede i det originale Stiftelsesbrev, men over hvilke Fortegnelsen mangler i de Afskrifter, hvorigennem dette alene er overleveret til Eftertiden. Sluttelig forbeholdt Biskop Christiern sig dog Ret til under paakommende Omstændigheder at tage de nævnte Ejendomme tilbage, idet han da vilde ombytte dem med andre, der var lige saa gode eller endnu bedre¹.

2. Biskop CHRISTIERN, der saaledes nu ved sin varme Skoleinteresse fulgte i den store Erkebiskop Jacob Erlandsens Fodspor, hører til Middelalderens mest fremragende Ribe-Bisper. Det vil da være naturligt at skænke Puggaards Stifter en nærmere Omtale, om det end her som saa ofte i dansk Middelaldershistorie er vanskeligt at faa et

Billede frem af den enkelte Personlighed, og man i Stedet maa nøjes med et Omrids af hans Gerning og almindelige Betydning.

Biskop Christiern, der var af adelig Byrd, havde paa flere Maader Tilknytning til Ribe, da han 1288 blev Biskop i denne By. Han var saaledes en Søstersøn af den næstforrige Biskop her, Esger, og selv havde han været Erke-
 degn i Kapitlet sammesteds¹. I sin Bispetid kom han til at spille en betydelig Rolle ikke blot paa det kirkelige, men ogsaa paa det politiske Omraade. Allerede mens han var Erke-
 degn, havde han haft Lejlighed til at vise sin Hengivenhed over for Erik Klipping, og kort efter at han havde opnaaet Bispeværdigheden, gav han til Kende, at han ogsaa var den unge Kong Erik Mændved en fuldtro Mand. Som Tak for hans Holdning udstedte Kongen 1288 to Breve, der dels skulde holde ham skadesløs for, hvad han maatte have lidt af Tab i Kampen for Kongens Skyld, dels sikre Ribe

Fig. 34. Biskop Christierns Sigil 1305.

Bispestol alle dens Rettigheder og Friheder i Ribe².

Naar ogsaa Ribe By i samme Aar af Kongen opnaaede et Frihedsbrev i naadige Udtryk³, er det sandsynligt, at det just er Byens Biskop, der har udvirket dette. Til sin Død bevarede Biskop Christiern det Sindelag, som han tidligt havde givet Prøver paa, og ganske særlig fik han Betydning ved at være Kongens Tillidsmand i de langvarige Stridigheder med Erkebiskop Jens Grand. Han synes i det hele at have indtaget en usædvanlig Stilling, saaledes at han f. Eks. i lige Grad kunde glæde sig ved Kongens og den pavelige Legat Isarnus' Tillid, og jævnlig blev hans Medvirken benyttet ved vigtige politiske og kirkelige Forhandlinger⁴.

Ogsaa i sit Stiftsstyre har Biskop Christiern utvivlsomt hørt til de

Bispekikkelser, hvis Virksomhed ikke gik sporløst hen. Muligt er det endog, at han er optraadt med saa stor Myndighed, at det har vakt Misfornøjelse hos Domkapitlet. I hvert Tilfælde ser det mærkeligt ud, at Kapitlet 1298 fornyede en tidligere mellem Kannikerne indgaaet Forpligtelse om, hvorledes hver Kannik skulde forholde sig, hvis han skulde blive valgt til Biskop. Forpligtelsen indeholder mange Bestemmelser om, hvorledes Biskoppen skulde føre sit Embede paa sømmelig og forsvarlig Maade, og om, hvorledes han under ingen Omstændigheder maatte krænke Kapitlets gamle, velhjemlede Friheder og Rettigheder¹. Der er noget gaadefuldt ved hele dette Aktstykke, som paa en eller anden, nu ukendt Maade kan have haft en skjult Brod imod Biskop Christiern, skønt der iøvrigt intet vides om, at han skulde have begaaet Overgreb i sit Bispestyre. Tværtimod giver de bevarede Efterretninger om hans hele Optræden Indtrykket af en virksom Personlighed, der var levende besjælet af Ønsket om paa forskellig Maade at gavne Kirke og Gejstlighed i det Stift, som var ham betroet².

Ved Arv var Biskop Christiern blevet en meget formuende Mand, og en Del af sin Rigdom anvendte han med stor Rundhaandethed til kirkelige og veldædige Formaal. Pinsemandag 1292 stiftede han saaledes et nyt Kapel, St. Laurentii Kapel, ved sin Domkirke paa en Række Godsbesiddelser, han havde erhvervet, og fastsatte med stor Omhu Regler for de Gudstjenester, der skulde finde Sted her³. Da han aabenbart nogle Aar senere — 1298 — havde taget en Del af Godset tilbage for at anvende det til et andet kirkeligt Formaal (Puggaard), sørgede han 1306 for, at Kapellet fik rundelig Erstatning i andre Gaarde og Jorder⁴. Det Kapel, som skyldte Biskop Christiern sin Oprettelse, bar vistnok senere i Middelalderen Navnet »Bethlehems Kapel« og hører til de mest kendte Dele af den middelalderlige Ribe Domkirke⁵. Før sin Død indstiftede Biskop Christiern en Aartid for alle troende afdøde samt en lignende til Bedste for sig selv, og i det gamle Ribe-Necrologium hedder det udtrykkeligt, at han med stor Gavnildhed betænkte og prydede sin Domkirke⁶. Ejendommeligt er det ogsaa at se, hvorledes der netop i Biskop Christierns Embedstid ogsaa gennem andres Gaver tilførtes Kirken i Ribe en saa anseelig Tilvækst ved Stiftelser af Præbender, Altere og Aartider, at det er velbegrunderet at antage, at det er den gavmilde og nidkære Biskops Autoritet, der ogsaa indirekte har øvet sin Indflydelse.

Efter at have styret Ribe Stift i henved en Menneskealder døde

Biskop Christiern den 1. Juni 1313 og blev begravet midt i sin Domkirkes Kor under en blaa Sten¹. En middelalderlig Aarbog, som er forfattet i Ribe, gav den afdøde Biskop et smukt og træffende Eftermæle, naar den sammenfattede hans Betydning i disse knappe Ord: »paa fremragende Maade var han sin Kirkes Styret og Velgører, i Ribe stiftede han et Kollegium for Skolarerne, og rundhaandet uddelte han Almisser«².

3. Biskop Christierns Brev af 1298 taler blot i al Almindelighed om Oprettelsen af et Kollegium for Skoledisciple i Ribe. At dette Kollegium er identisk med den senere under Navnet Puggaard bekendte Stiftelse, fremgaar dog af et Brev allerede fra det næste Aar, hvori der udtrykkeligt tales om »de fattige Skolarer i Stenhuset i Pukætøft«³. Det ligger da nær at spørge: hvem har bygget dette Hus? En Beretning fra det 16. Aarhundrede, som skyldes den historisk interesserede Ribe-Kannik Thomas Knudsen, vil vide, at Biskop Christiern selv havde skænket et [allerede bestaaende] Stenhus til Brug for denne Stiftelse⁴. Imidlertid hedder det i et ganske samtidigt Vidnesbyrd, et Pavebrev fra 1303, at Biskop Christiern af sine egne Midler havde ladet opbygge et Stenhus til Bedste for Stiftelsens Fostersønner⁵. Det er aabenbart dette Kildeforhold, som har ledet J. Kinch ind paa et Vildspor, idet han for at harmonisere de foreliggende to Efterretninger regner dels med et fra tidligere Tid stammende Stenhus, skænket af Biskop Christiern, dels med et nyt Stenhus, opført af samme Biskop⁶. Det synes dog at være det sandsynligste, at det af Thomas Knudsen nævnte Stenhus just er det samme, som alene omtales i det samtidige Pavebrev som opbygget paa Biskop Christierns Bekostning. Det vilde næppe heller være rimeligt at tænke sig, at der paa et saa forholdsvis tidligt Tidspunkt af Middelalderen i Ribe skulde være Behov for to Stenhuse til at rumme blot 20 Disciple.

1304 kaldes Stiftelsen »Huset Pukætøft«, men 1303 vist korrektere »Huset i Puketøft«, og samme Udtryk møder man igen 1326⁷. 1310 og 1323 tales der derimod om Skolarerne i »Pukhus« (Puukhos)⁸, og lige saa igen 1338, 1373, 1379, 1386 og 1389⁹. Navnet »Puggaard«, der i hele Senmiddelalderen og derefter blev det almindelige, synes første Gang at forekomme 1404 (»pugahaar«)¹⁰ og nævnes f. Eks. igen 1473, 1475, 1499 og 1507¹¹. Puggaardsgade (»Pugardtgade«) omtales først ca. 1500¹².

Fra gammel Tid har Forstaaelsen af dette mærkelige Navn »Puk-

Fig. 35. Puggaard set mod Haven.

hus«, »Puggaard«, været omstridt. Nærmestliggende er vistnok den Forklaring, der sætter Navnet i Forbindelse med Ordet »Pug« (Pog), saaledes at det skulde betyde Huset eller Gaarden, der var stiftet til Fordel for Pogene (Skoledisciplene). Navnet maatte da tænkes først at være opstaaet efter Oprettelsen af Stiftelsen. Til denne Opfattelse er P. N. Thorup og Kinch¹ nærmest tilbøjelige til at slutte sig, men allerede Terpager har gjort opmærksom paa, at Navnet kan have en helt anden Oprindelse, idet det kan være afledt af et Personnavn »Puk« eller »Pug«. Som Støtte for sin Opfattelse anfører Terpager, at der i 1350 i Ribe levede en Mand ved Navn »Petrus Nicolai Puk«, men der er det uheldige ved hans Eksempel, at det stammer fra et Tidspunkt, der ligger længe efter Puggaards Stiftelse. Det var derfor tænkeligt, at det anførte Personnavn kunde være en sekundær Dannelse afledt af »Pukhus«, lige som de Bondenavne »Puggaard«, som Terpager citerer fra sin egen Tidsalder, og som er opstaaet paa Grund af de paagældendes Tilknytning paa en eller anden Maade til Stiftelsen Puggaard². Imidlertid er det ikke usandsynligt, at Terpagers Forklaring alligevel er den rette. Selve det første af de tre Navne, Puktoft, Pukhus og Puggaard, gør rent umiddelbart mere Indtryk af at være et Stednavn med Tilknytning til en Person — »Puks Toft eller Grund« — end just at staa i Forbindelse med »Pug« (Pog), hvad der passer bedre til Navnene Pukhus og Puggaard. Men hertil kommer, at baade i det 13. og 14. Aarhundrede var Navnet Pug, Puge, Puke (Pukæ) et Efternavn, der kan paavises forskellige Steder i det danske Rige. Navnlig er det interessant, at der flere Aar før Stiftelsen af Puggaard i dansk Landomraade (Lunde Stift) kan eftervises, at der fandtes en Mand ved Navn Walterus Puke. Terpager har vel ikke kendt hans Eksistens, men den er afhjemlet sikkert nok, idet han nævnes i et Pavebrev 1291. Det er formodentlig samme Slægt, som siden genfindes i Ribe, hvor der ca. 1350 fandtes baade en Mag. Nicholaus Pukæ og en Ridder Esgerus Pukæ³. Det forekommer mig derfor sandsynligst at tænke sig, at »Puktoft« var Navnet paa en allerede 1298 vel bekendt Lokalitet i Ribe, og at det oprindeligt staaer i Forbindelse med et Personnavn »Puk« (Puke). Først senere i Middelalderen har der maaske under Indflydelse fra det lydbeslægtede »Pug« (Pog) fundet en Forskydning Sted, saaledes at man nu ved »Pughus« eller »Puggaard« maatte tænke paa Huset eller Gaarden, der var de fattige Skolepoges Hjem⁴.

Naar Kinch endvidere gør sig til Talsmand for den Opfattelse, at »Pukhus« er en Betegnelse for den Bygning, hvori Skoledisciplene havde Bolig, hvorimod »Puggaard« skulde være en særlig Bygning

opført i det 14. Aarhundrede til Brug for Stiftelsens Forstander, og hvis Mure »endnu i det Væsentlige« skulde være bevarede i den Bygning i Ribe, der bærer samme Navn', saa maa det siges, at han her bevæger sig paa gyngende Grund. I de middelalderlige Kilder, der er kommet til os, synes der ikke at være nogensomhelst Hjemmel for en Adskillelse af Navnene paa den her angivne Maade — begge Beteg-

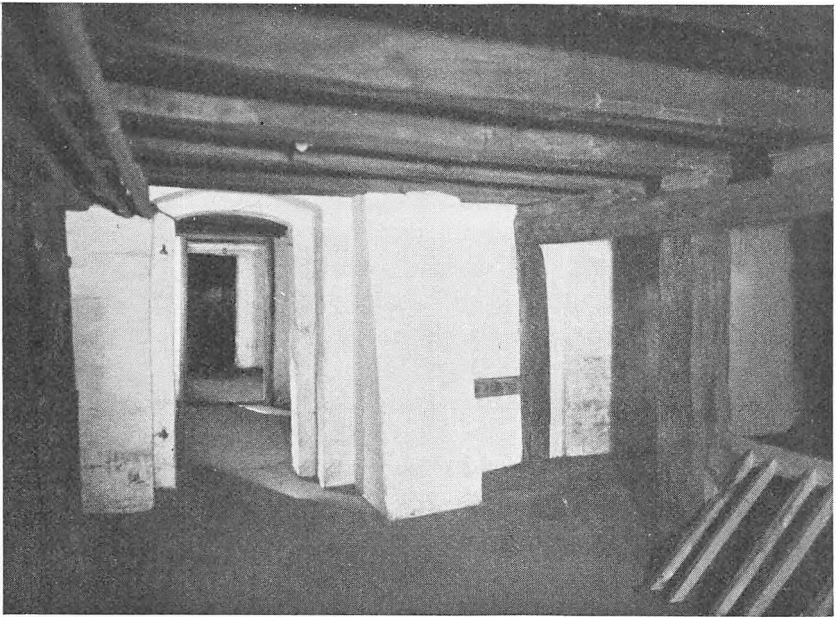

Fig. 36. Kælderrum under Puggaard.

nelser bruges i Flæng om den *hele* Stiftelse, og flere Vidnesbyrd fra det 16. Aarhundredes Begyndelse (1507, 1509, 1526) viser klart nok, at man ved »Puggaard« simpelt hen forstod »de fattige Peblings Hus i Ribe«².

Ganske urigtigt er det fremdeles af Kinch at formode, at det nuværende Puggaard skulde indeholde Levninger af Stiftelsens Bygninger fra Højmiddelalderen. Som M. Mackeprangs Undersøgelser før Restaurationen 1912—13 har godtgjort, kan denne Bygning ikke være det Stenhus, der omtales som bygget af Biskop Christiern eller eventuelt i den nærmest følgende Periode. Murværkets hele Karakter i Forbindelse med Stilen (især de store fladbuede Vinduer og Døre) viser med Sikkerhed, at man staar over for en Bygning, der er opført i Tiden efter 1450³.

4. Det maa have været en Tilfredsstillelse for Biskop Christiern at se, at allerede Aaret efter Pukhusets Stiftelse var der andre, som vandrede i hans Fodspor. Den 16. April 1299 kunde han og Kapitlet i Ribe i et Brev bevidne, at en Kvinde ved Navn SØSTER havde skænket 16 Læs Hø af de Enge, hun ejede i Lille Jerne i Skads Sogn, til de fattige Skolarers Hus i Ribe (*domus pauperum scolarium Ripensium*). Til Gengæld tilsikrede Biskop og Kapitel Giverinden fri Bolig i det Hus, hvori hun boede i Bredegade i Ribe ved St. Mikkels Port, saa længe hun levede. Skulde det ske, at dette Hus afbrændte, forpligtedes de fattige Skolarers Hus til aarligt at betale hende 4 Mark i Erstatning¹.

Kun fire Dage efter Udstedelsen af dette Brev gav Biskop Christiern Huset et nyt Bevis paa sin Interesse for det. I Stiftelsesbrevet havde han som ovenfor nævnt bestemt, at det aarligt skulde oppebære 40 Mark Penge af Henne Sognekald. Nu — den 20. April 1299 — udstedte han med Kapitlets Samtykke et særligt Brev til Bekræftelse paa denne Gave. Brevet indeholdt for saa vidt intet nyt, som det blot gentog, at den residerende Præst (*vicarius perpetuus*) i Henne, til hvilket Kald Biskoppen havde Patronatsretten, skulde udrede det nævnte Beløb (40 Mark Penge eller 5 Pund Sterling) til »de fattige Skolarer i Stenhuset i Pukætøft«, idet Biskoppen mente, at der trods dette var levnet Præsten tilstrækkelige Indtægter til sit Underhold². Brevet er dog i sig selv et Vidnesbyrd om den Kærlighed, Biskoppen nærede til sin unge Stiftelse, og dets Udstedelse skyldes formodentlig Hensynet til, at den paagældende Disposition krævede et udtrykkeligt Samtykke af Biskoppens Deltagere i Stiftsstyrelsen, Domkapitlet³. Forøvrigt lettedes Gennemførelsen af hele denne Ordning sikkert derved, at Henne Sognekald paa det paagældende Tidspunkt stod ledigt.

I det hele maa det siges, at Biskop Christierns og andres Bestræbelser i disse Aar i høj Grad gik ud paa at sikre Stiftelsens Fremtid saa meget som muligt. Efter at det sidstnævnte Brev om Afgiften af Henne Kald var udstedt, udvirkede Biskop Christiern og Kapitlet, at Rigets Erkebiskop stadfæstede baade denne Ordning og hele Oprettelsen af Huset paa »Puketøft«. Hvilken Erkebisp der har udstedt Stadfæstelsen, siges ikke, men det er rimeligvis den bekendte franskfødte Nuntius Isarnus, der 1302 blev Erkebiskop i Lund, og med hvem Biskop Christiern var traadt i nærmere Forbindelse under de langvarige Stridigheder mellem den tidligere Erkebiskop Jens Grand og

Kong Erik Mændved. I selve Stiftelsesaaret for Puggaard havde Isarnus saaledes besøgt Ribe¹.

Antagelig skyldes det da ogsaa Isarnus, at Stiftelsen den 20. November 1303 opnaede en pavelig Stadfæstelse af Benedict XI², thi netop i dette Aar var Isarn draget til Rom for at hente det erkebiskoppelige Kendetegn, Palliet³. Pavens Stadfæstelsesbrev oplyser, at For-

Fig. 37. Henne Kirke i Vester Horne Herred.

standeren (rector) og Skolarerne i Huset i Puketoft havde ansøgt ham om Bekræftelse paa deres Stiftelse, idet de havde berettet for ham, hvorledes Biskop Christiern ved sine egne Midler havde stiftet og ladet opbygge et saadant Hus til Bedste for fattige Skolarer, der tragtede efter at vinde »Videnskabernes Perle« (margarita scientiæ), d. v. s. Indsigt i Teologien, og hvorledes hans rundhaandede Gaver — bl. a. Afgiften fra Henne Kirke — havde gjort det muligt, at der til evige Tider i denne Stiftelse paa sømmelig Maade kunde underholdes 20 fattige Skolarer, der lagde sig efter Skolefagene (disciplinæ scolasticæ). I Henhold til alt, hvad der var blevet ham forelagt, kunde Paven da ikke andet end ganske at stadfæste og billige den Stiftelse, som Biskop Christiern saa fromt og forudseende havde grundlagt.

Som om det med alle Midler gjaldt at værgе den unge Stiftelse mod Farer og Angreb, lod man sig imidlertid ikke nøje med den pave-lige Stadfæstelse alene. De fattige Skolarer fra Huset [i] »Pukætoft« med deres »procurator« i Spidsen ansøgte yderligere Landets Konge, Erik Mændved, om hans Beskyttelse, og den 1. Juli 1304 udstedte ogsaa denne et Stadfæstelsesbrev, ved hvilket han tog Stiftelsen, dens Alumner og Forstander og alt dens Gods under sin kongelige Beskærmelse. Men hertil føjede Kongen flere vigtige Privilegier: alt Husets Gods skulde være fritaget for at svare de sædvanlige Afgifter til Kongen, bl. a. »Inne« og »Stud«, og Stiftelsen skulde have Ret til af alle dens Bønder og Tjenere med Undtagelse af dem, der hørte under Havneinddelingen, at oppebære Bøder i 40 Marks Sager og mindre Sager, idet Kongen dog forbeholdt sig Indtægter af Fredkøb og Vrag-gods. Til Gengæld tiltog han sig Ret til at besætte en af Pladserne i Stiftelsen, saaledes at en af Alumnerne under iøvrigt lige Vilkaar stadig skulde underholdes »i Kongens Navn«. Brevet slutter med det sædvanlige Forbud rettet til Kongens Fogeder og andre Embedsmænd mod paa nogen Maade at øve uberettiget Indgreb mod Personer eller Gods, som hørte Huset til'.

Spørger man om, hvem der kan tænkes at have udvirket dette Brev, kan Svaret næppe blive tvivlsomt. Det er efter al Sandsynlighed Biskop Christiern, der stod saa vel anskrevet hos Kong Erik Mændved. Der kan heller ikke være Tvivl om, at Brevet repræsenterede en Række i høj Grad værdifulde Privilegier, og den Pris, man fra Stiftelsens Side maatte betale, Opgivelsen af Patronatet til een Alumne-plads, var næppe værd at tale om, i Grunden var den ikke stort mere end en blot Høflighedsbevisning.

Det er meget rimeligt, at man ogsaa senere har vist Iver for ved Regenskifter at faa dette Beskyttelsesbrev fornyet. Af saadanne, i det væsentlige enslydende, Bekræftelser findes der dog kun bevaret to (i Afskrift). Den ene er udstedt den 20. December 1326 af Christoffer II's Modkonge, Valdemar (III) Eriksen, der samme Aar var blevet sat paa Tronen i Danmark af Grev Gerhard af Holsten. I December opholdt den mindreaarige Konge sig just i Ribe, og her er det nævnte Brev da ogsaa dateret. Det fremgaar tillige af dette, at det er blevet til under Medvirkning af Marsk Ludvig Albertsen Eberstein († 1328), der havde brudt med Kong Christoffer og sluttet sig til Oprørspartiet. Til Belønning var han 1326 bl. a. blevet forlenet med Ribe. Under saadanne Omstændigheder forstaar man, at det har været

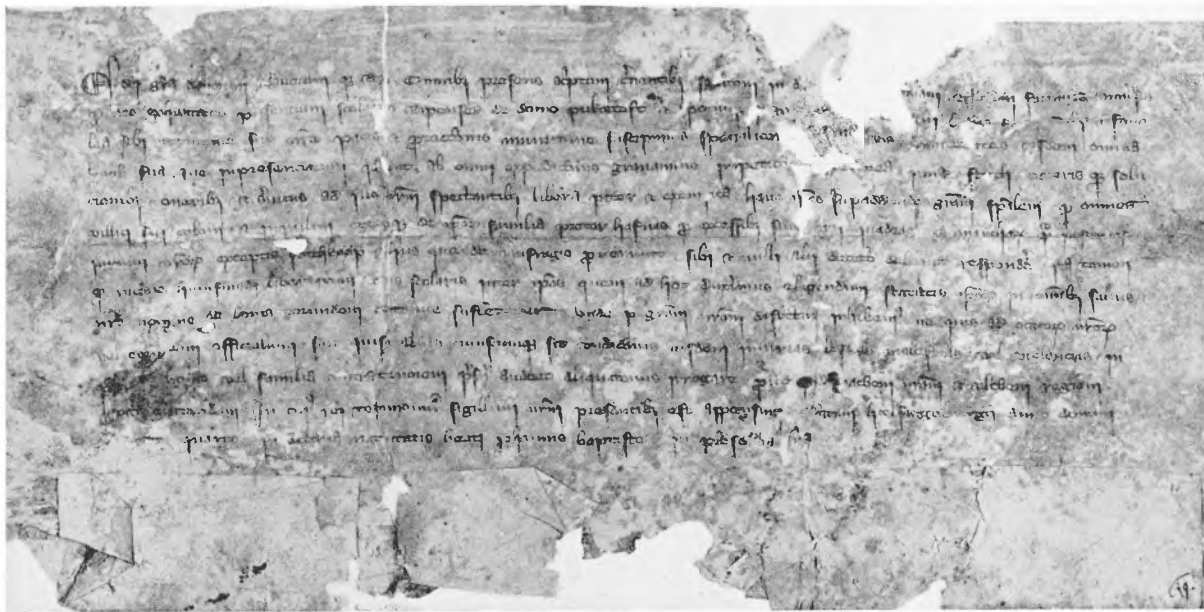

Fig. 38. Kong Erik Mændved tager Puggaards Alumner (scolares Ripenses de domo Pukætøft) i sin Beskyttelse den 1. Juli 1304.

Skolekollegiet i denne By om at gøre at faa sine Rettigheder sikret hos de nye Magthavere¹.

Det andet Brev af lignende Karakter er udstedt en halv Snes Aar senere, den 1. April 1337, af Valdemar, »Hertug af Jylland«². Det er aabenbart den samme Valdemar, som har givet det førstnævnte Brev, og som nu — siden 1330 — alene var Hertug i Sønderjylland. At man senere i Middelalderen efter almindelig Skik har søgt at erhverve flere lignende Beskyttelsesbreve af fyrstelige Personer, er sandsynligt nok, men der foreligger ingen Efterretninger herom.

5. Hensigten med Stiftelsen af Pukhus er klar nok, men desværre er vi meget sparsomt underrettet om de Former, hvorunder de 20 fattige Skoledisciple maatte henleve deres Liv. Kong Eriks Beskyttelsesbrev af 1304 taler om Stiftelsens Statuter (statuta) men uden at gaa nærmere ind paa disse, og selve Stiftelsedokumentet bringer blot den vigtige Oplysning, at Disciplene i Pukhus skulde være underkastet en »passende Form og Regel« (forma et regula eis competens)³. Uheldigvis mangler vi ethvert Kendskab til denne »Regel«, men der er Grund til at antage, at der herved skal forstaas en halvt klosterlig Norm, som satte temmelig snævre Grænser for Alumnernes Bevægelsesfrihed og hele Livsudfoldelse. Det er vistnok ogsaa til denne Regel, at der sigtes et lille hundrede Aar senere, naar der 1386 tales om det Fællesliv, som de fattige Skolarer i Pukhus førte (communem vitam ducentes)⁴.

Efter Stiftelsedokumentet er det endvidere ganske klart, at Overbestyrelsen af hele Stiftelsen skulde være betroet Domkapitlet i Ribe med Erkedegnen som dets Førstemand. Skønt det ikke udtrykkeligt siges, maa der formodentlig (som ved Skolens Nyordning 1145) være underforstaaet, at ogsaa Stiftets Biskop skulde have et Ord med i Laget. I Overensstemmelse med Fundatsen ser man ogsaa af og til, at Repræsentanter for Kapitlet optræder som Stiftelsens »Forsvar«, saaledes 1373, da Erkedegnen med Kantoren greb ind i en Godstrætte i deres Egenskab af højeste Tilsyn med Stiftelsen (conventualis ordinator bonorum Pukhws adjacencium)⁵.

Stiftelsesbrevet indeholder derimod intet om, hvem der skulde lede den daglige Administration, men allerede 1299 tales der om en »provisor«⁶, aabenbart den Mand, der stod i Spidsen for Stiftelsens økonomiske Forvaltning. Naar den samme Person 1303 kaldes »rector«⁷, kan der maaske heri ligge en Antydning af, at han tillige var den aandelige

Leder af Alumnesamfundet. Benævnelsen »rector« i denne Forbindelse forekommer igen 1338¹; 1304, 1326 og 1337 tales der i samme Betydning om Skolarernes »procurator«², men ellers sejrede den ældste Benævnelse »provisor« (1338, 1373, 1379, 1404)³. Ejendommeligt er det dog at se, hvorledes de to sidstnævnte Betegnelser kunde bruges i Flæng — i et Brev af 1330 forekommer baade »provisor« og »procurator« i aldeles ens Betydning⁴. Det samme var endnu Tilfældet 1373 i et andet Brev. Senere (1475, 1485, 1499) tales der om »Forstander i Puggaard«⁵.

Forstanderen synes oprindelig blot at have været en almindelig Gejstlig — endnu 1338 var den daværende Forstander kun »Præst« (sacerdos)⁶, men senere blev denne Værdighed forbeholdt Kannikerne. Sin Bolig havde Forstanderen aabenbart i selve Stiftelsen. Allerede fra saa tidligt som 1330 kan dette godtgøres, idet et Dokument fra samme Aar just er udstedt i de fattige Skolarers Gaard, kaldet St. Michaels, »i dens Forstanders Stue« (in camera procuratoris ejusdem)⁷.

6. Medens der ikke er overleveret noget om Forstanderens Virksomhed indtil som Bestyrer af Skolarsamfundet, findes der dog nogle Efterretninger om hans udadvendte Gerning som Forvalter af det Gods, der hørte under Stiftelsen. Allerede Biskop Christiern havde henlagt betydelige Godsbesiddelser til Puggaard, og i Aarenes Løb kom der ved Gaver eller paa anden Maade mere til. At holde sammen paa alt dette, gennem Rettergang at værge Stiftelsens Rettigheder, at skaffe de aarlige Indtægter til Huse og forvalte dem efter Alumnernes Tarv kunde nok lægge Beslag paa en Mands Kræfter ikke mindst i en Tidsalder, da Samfærdselsmidler og en gennemført Naturaliehusholdning gjorde den Slags Forretninger dobbelt besværlige.

Af Godsgaver til Puggaard i Tiden efter 1298 kendes der nogle, men det er sandsynligt, at der kan have været Tale om adskilligt flere, hvorom man nu mangler Oplysning. En Gang mellem 1332 og 1344 testamenterede en Erkedegn, Peder, en Del Gods til Kapitlet, deriblandt en Gaard i Tarm, hvis aarlige Afgift skulde tilfalde Helligaands-huset i Ribe og »Pugehus« sammesteds i Forening, med Halvdelen til hvert⁸. 1338 skænkede Pukhus' provisor Hr. Vilhelm en Grund i Ribe og en i Farup dog paa den Betingelse, at Stiftelsens Forstander med Husets Skolarer skulde foranstalte Giverens Aartid, i Anledning af hvilken der skulde spenderes en Tønde Øl af god Kaliber. Desuden

testamenterede han Pukhus alle sine Kogekar af Kobber, som der nok kan have været god Brug for i en saa vidtløftig Husholdning¹.

Det store Jubelaar 1350 fejrede en Kannik i Ribe Peder Nielsen (Petrus Nicolai) med Tilnavnet »Puck« ved at skænke Stiftelsen noget Jordegods i Mjolden Sogn², men derefter gaar der meget lang Tid, før end man atter hører om Gaver til Pukhus. Først 1485 er der Tale om en Aartidsstiftelse, hvortil en Kannik Hr. Ared Henriksen havde givet 100 Mark dansk³, og naar det i den Anledning hedder, at blev Aartiden forsømt, skulde Kapitlets Erkedegn og Forstanderen i Puggaard have Fuldmagt til at kræve de 100 Mark tilbage og bruge dem til anden Gudstjeneste, saa ligger det nær at antage, at det oprindelige Gavebrev, som ikke mere kendes, har indeholdt Bestemmelser, hvorved der tilsikredes Puggaard økonomiske Fordele i Forbindelse med denne Aartidsstiftelse. Fra 1499 haves et Lejebrev paa »en Puggaards Gaard« i Vilstrup, hvad der beviser, at Stiftelsen endnu paa dette Tidspunkt som i 1298 maa have besiddet Gods det nævnte Sted⁴, og i et Brev af 1513 tales der om en Lovhævd, som var erhvervet paa Puggaards Gods i Skads Herred, herunder bl. a. en Gaard med et øde Byggested i Arndrup, der formentlig paa Grund af sin Tilhørighed til Puggaard bar Navnet »Pughus«⁵. Om det her drejer sig om senere tilkommet Gods, eller om Gods, der kan indbefattes under det, som Biskop Christiern 1298 betegner som »alle vore Jorder i Skastath«, er dog usikkert.

7. Oplysninger om andet, Stiftelsen tilhørende Jordegods kan udvindes gennem forskellige Aktstykker om de Retstrætter, som Puggaard paa visse Tidspunkter var indviklet i. Som saa mange Stiftelser i Datiden blev nemlig ogsaa denne jævnlig udsat for Angreb fra andre Institutioner og private paa dens lovligt erhvervede Jordegods, og det gjaldt da at værge for sig.

Den mest langstrakte og mærkelige af de Stridigheder, Puggaard førtes ind i, gjaldt dens Gods i Ottersbøl i Mjolden Sogn, som var skænket af Kanniken Peder Nielsen (Puck). Det er ikke muligt med fuldkommen Sikkerhed at udrede alle Traade i disse langvarige Trætter, da flere af de bevarede Dokumenter nu foreligger i en stærkt mutileret Skikkelse og allerede i Terpagers Tid har været saa medtagne af Tidens Tand, at hans Gengivelse af dem er blevet højst mangelfuld.

Det første, der foreligger i Sagen, er et Brev fra Aaret 1373, der

oplyser, at en Lægmand i Ottersbøl i Mjolden Sogn Niels Pedersen (Nicolaus Petri dictus Naamæ) havde været indstævnet for Kapitlet i Ribe af sit Herskab, Forstanderen i Pukhus, fordi han — som det synes — havde tilbageholdt den Huset tilkommende Landgilde af en Fæstegaard og havde nedbrudt Dele af Gaardens Bygninger. Da han nu ikke efterkom denne Stævning, var han paa Grund af sin aabenbare Trods blevet exkommuniceret. Imidlertid henvendte han sig siden til Erkedegnen i Ribe, Hr. Oluf Jensen (Olauus Johannis) for at faa Exkommunikationen hævet. Saa vidt man kan skønne af Brevet, hvoraf store Dele mangler, kom det nu til et Forlig mellem Niels Pedersen og Stiftelsen. Han lovede ikke at forholde Pukhus dets retmæssige Landgilde og at genopbygge, hvad der var nedbrudt, og til Gengæld fritog Erkedegnen ham for Exkommunikationen¹.

Der er adskilligt, der er mindre klart i dette Brev, deriblandt Om-talen af en vis Væbner, Niels Slet, men noget mere Lys falder der over Sagen gennem et andet Brev, udstedt i Ribe 8 Maaneder senere, den 8. Oktober 1373, af den samme Erkedegne Oluf Jensen. To Bønder fra Mjolden, Bonde Hansen og Niels Lille, aflagde nu for denne Vidnesbyrd om, at de hørte til Pukhus' Fæstere (til dets »familia«), men at de gennem flere Aar voldeligt var blevet tvunget af Væbneren Niels Hansen Slet til Gudumlund og hans Foged Niels Pedersen (aabenbart den i det foregaaende Brev nævnte Niels Pedersen Naamæ) til at betale Landgilden til Væbneren, ikke til Pukhus. De var blevet nødt dertil under Trusel af at blive jaget ud af deres Gaard og selv blive mishandlede. Desuden oplystes det, at Høvedsmanden paa Riberhus Henrik v. d. Eest havde taget deres Heste, Okser og Køer fra dem (formodentlig er der her Tale om en Udpantning til Fordel for Pukhus). Paa Stiftelsens Vegne som øverste Tilsyn og i Forening med Kapitlets Kantor afkrævede nu Erkedegnen Bønderne Løfte om, at de i Fremtiden altid rettelig vilde svare Pukhus Landgilde; til Gengæld vilde man sørge for, at der blev tilbagegivet dem, hvad der var fjernet fra dem².

Kapitlet kunde nok faa Magt med de to Bønder, værre var det at faa Væbneren Niels Slet til at makke ret. Han vilde aabenbart ikke give Slip paa det uretmæssigt tilegnede Jordegods, og Pukhus' Forstander klagede da til Paven i Rom. Han paalagde Abbed Jacob i Ry Kloster at dømme i Sagen, og denne gjorde Brug af sin Bemyndigelse til at bandlyse Niels Slet, men heller ikke dette hjalp. Den næste Abbed i Ry Kloster, Abbed Niels, fulgte i sin Forgængers Fodspor

og udstedte den 20. August 1379 et Brev til alle Slags gejstlige Værdighedsindehavere i Danmark (med Undtagelse af Lunde Stift) og Nordtyskland, hvori han i Kraft af Pavens Bemyndigelse befalede dem hver Søn- og Helligdag med vanlige Ceremonier at exkommunicere Niels Slet, der skulde opholde sig i Aarhus Stift, indtil han havde givet det Gods fra sig, som han havde tilranet sig¹.

Man skulde nu tro, at den gode Herremand havde maattet falde til Føje, men han har aabenbart været en haard Hals, og han forstod at trække Sagen ud i endnu syv Aar. Først 1386 kom det til en endelig Afslutning paa alle disse Stridigheder. I dette Aar mødtes Forstanderen for Pukhus og Niels Slet i Viborg Domkirke for Kong Oluf og en fornem Forsamling af gejstlige og verdslige Stormænd. Forstanderen anklagede igen Niels Slet for ulovlig Beslaglæggelse af Godset i Mjolden (her betegnes det aldeles nøjagtigt som Vestregaard i Ottersbøl), og Niels Slet maatte da uden Omsvøb indrømme, at Forstanderen havde Ret. Godset tilhørte ikke Niels Slet eller hans Arvinger, men var 1350 skænket til de fattige Skolarers Hus i Ribe. Han benægtede dog at have nogen Lod og Del i den paaklagede Tilbageholdelse af Landgilden, som maatte være sket uden hans Vidende eller Samtykke. Han fralagde sig i det hele ethvert Ansvar for Beslaglæggelsen af det omstridte Gods, og udtalte sin Misbilligelse af denne. Til Vidnesbyrd herom udfærdigedes af Biskopperne af Ribe, Viborg og Børglum Stifter et højtideligt, endnu bevaret Dokument, beseglet af alle de tilstedeværende Dignitarer². Man maa nu haabe, at Stiftelsen fik Fred for denne plagsomme Voldsmand. I hvert Tilfælde høres der ikke mere om ham.

Sagen mod Niels Slet blev ikke den eneste af denne Art. 1389 forekommer en lignende Stridighed mellem Pukhus og Ridderen Henning Meinstrup, Hovedsmand paa Koldinghus. Han og nogle andre skulde have ødelagt en Del Gods, tilhørende Pukhus i Madum Sogn i Harsyssel. Da Stiftelsen derved havde lidt et alvorligt Tab, rejste dens Forstander Anklage mod Hr. Henning. Efter at Sagen formodentlig først var blevet behandlet for Kapitlet i Ribe, blev den appelleret til Erkebiskoppen i Lund (Magnus, † 1390). Sikkert har man fundet villige Øren hos denne Erkebiskop, der var vel kendt som en energisk Bekæmper af alle Angreb paa den kirkelige Ejendomsret, og han udstedte da ogsaa den 30. Juli 1389 et Brev, hvorved han paalagde alle Præster i Lunde Stift at exkommunicere Hr. Henning Meinstrup og hans Fæller, hvis de ikke gav Pukhus fuld Erstatning for det bort-

røvede eller inden tredive Dage saa sig i Stand til at give en tilfredsstillende Forklaring paa deres Optræden. Heller ikke denne Sags videre Udvikling er bekendt¹.

Medens Pukhus i de her nævnte Tilfælde var den fornærmede Part, kan der ogsaa anføres et Eksempel paa, at Stiftelsen havde overskredet sin Kompetence, idet den i mange Aar beslaglagde noget Gods i Aarre Sogn, Skads Herred, som oprindeligt var givet til et Kannikepræbende i Ribe, et af de saakaldte præbendæ communes, der havde Andel i en Række Fællesindtægter. Endnu 1291 havde det nævnte Gods hørt til dette Præbende, men senere havde Puggaards Forstandere tilegnet sig det, uvist under hvilket Paaskud. Imidlertid blev Spørgsmaalet taget op til Undersøgelse, da den tidligere omtalte scholasticus Hr. Niels Sjøbo havde faaet Præbendet, og efter speciel Ordre af Biskop Eskil († 1409) blev der i Nærvarelse af Kapitlets Erkedegn, Provsten i Harsyssel og to menige Kanniker 1404 fældet Dom i Sagen af Magister Otto, Provst i Varsyssel, og denne tilkendte Præbendet Godset².

Endelig kan som et sidste Vidnesbyrd om Stiftelsens Bestræbelser for at holde sammen paa sit Jordegods anføres, at i Aaret 1481 lod den daværende Forstander ved Malt Herreds Ting »indvorde«, d. v. s. ved Lovhævd fastslaa Besiddelsen af en Gaard, Brendgaard i Estrup, Malt Sogn³.

8. Foruden Renten af det Jordegods, som Tid efter anden blev tillagt Puggaard, kunde Stiftelsen gøre Regning paa mere uvisse Indtægter i Form af milde Gaver ved Testamenter, Aartidsstiftelser o. l., hvorpaa der allerede i det foregaaende er nævnt enkelte Eksempler⁴. Flere af disse Gaver kom dog kun paa indirekte Maade Stiftelsen til Gode, hvad der staar i Forbindelse med et Forhold af særegen Natur.

I et ovenfor citeret Brev fra 1330 tales der i Forbigaaende om, at de fattige Skolarers Gaard bar Navn efter Erkeenglen St. Michael⁵. Hvilken Tilknytning havde da Puggaard til denne folkekære Helgen, efter middelalderlig Tankegang den store Sjælevejer og »Himmeriges Bannerfører«, der leder de retfærdige Menneskers Sjæle til Paradis? Svaret ligger lige for Haanden: det skyldes den umiddelbare Forbindelse med en lille Kirke eller et Kapel, der var indviet til St. Michael.

Allerede det nævnte Brev synes at vise, at Kirken var til den Gang, men ad anden Vej ved man, at den er en lille Menneskealder ældre.

Antagelig er den grundlagt aldeles samtidigt med Oprettelsen af Pukhuset selv, og rimeligvis er det Biskop Christiern, der har bygget den. Dette fremgaar med temmelig stor Sandsynlighed af et Testamente, udstedt 1309 af en vis Tuvo Atenmark, der bl. a. skænkede en Eng i Risby (Rejsby) Mark, som aarlig afkastede 14 Læs Hø, hvilket Udbytte skulde gaa til Lys paa St. Hans' Alter i St. Hans' Kirke i Ribe og paa St. Michaels Alter i Ribe, og Testator tilføjer udtrykkeligt — for aabenbart at undgaa Forveksling med St. Michaels Alter i Domkirken —: »jeg mener St. Michaels Alter i hans Kirke, hvilket nylig er stiftet af Biskoppen Hr. Christiern« (et intelligo altare sancti Michaelis in ecclesia sua noviter per dominum Christiernum episcopum constitutum)¹.

Næste Gang, man hører Tale om Kirken, er den 23. Juli 1330, da den skoleinteresserede Biskop Peder af Odense tilstod alle, der besøgte St. Michaels Kirke i Ribe, 40 Dages Aflad. Naar det siges i Brevet, at Kirkens egne Midler ikke strakte til til at bestride Reparationsudgifterne², tør man vel deraf slutte, at St. Michaels Kirke paa det daværende Tidspunkt ikke har besiddet nogen større Kirketiende, af hvis Udbytte Byggeudgifter normalt blev afholdt, ja næppe har været nogen egentlig Sognekirke, men blot et Kapel af speciel Karakter. Dets Opgave har formodentlig i første Række været at tjene som Huskapel for Alumnerne i den Stiftelse, som ogsaa havde Biskop Christiern til Grundlægger. 1386 kaldes det udtrykkeligt »Erkeenglen St. Michaels Kapel henhørende til de fattige Skolarers Kollegium i Ribe i Huset Pukhus«³, og 1465 siges det, at Kapellet laa i den Gaard, som var Embedsbolig for Dekanen (der da aabenbart tillige var Forstander for Stiftelsen)⁴.

I Senmiddelalderen var man i Ribe af den Opfattelse, at allerede Biskop Christiern havde tillagt St. Michaels Kirke Kirketienden af Lustrup⁵, en lille By Syd for Ribe. Første Gang, man hører Tale om dette, er dog saa sent som den 9. August 1475, da Ribe Kapitel stadfæstede Henlæggelsen af Tienden til Puggaard til »St. Michaels Kirkes Bygnings Behov«, eftersom det var blevet oplyst, at saa længe nogen kunde mindes, havde den været anvendt til dette Formaal, »thi at til fornævnte Kirkes Bestandelse og Magtblivelse ej andre Renter tilskikket er, af hvilke kun kan holdes og blive bestanden«⁶. Mærkeligt nok synes dog denne Kapitlets Stadfæstelse ikke at have været helt tilstrækkelig. I hvert Tilfælde har man ønsket yderligere at sikre Kirkens gamle Rettighed. Derfor samlede Stiftelsens For-

stander i de følgende 14 Dage nye Vidnesbyrd til Oplysning om dette Forhold. Den 15. August 1475 vidnede saaledes 12 Dannemænd paa Vester Vedsted Kirkegaard, at Lustrup Korntiende altid havde ligget til Puggaard til St. Michaels Kirkes Bygnings Behov¹, og faa Dage senere afgav andre 24 Dannemænd paa Hvidding Herreds Ting deres Vidnesbyrd i samme Retning (»det den Korntiende af Lustrup ved Ribe liggende haver »leyen« (o: ligget) til Puggaard til Sancti Michaelis Kirkes Bygnings Behov i Mands Minde og af Arild Tid²).

Om Vidnesbyrdene fra 1475 virkelig har Ret med Hensyn til det tidlige Tidspunkt for Henlæggelsen af Lustrup Tiende til St. Michaels Kirke, faar staa hen, men selv, hvis de har Ret, maa det antages, at Tiendeindtægterne herfra har været meget knappe og langt fra tilstrækkelige til at fyldestgøre de Krav, som Kirkens Reparationer i Tidens Løb medførte. Dette Forhold gjorde for saa vidt Kapellet til en Byrde for hele Stiftelsen, som denne i paakommende Tilfælde maatte skyde til af sine egne Midler. Man forstaaer derfor meget vel, at Pukhus maatte se sig om efter Udveje for paa anden Maade at blive holdt skadesløs. Efter Tidens hele Tankegang kunde dette væsentlig kun ske gennem Erhvervelse af Afladsbreve, og som man allerede 1330 havde opnaaet et saadant, om end af beskedent Omfang, saaledes gik man senere i Middelalderen med ikke ringe Held videre og videre ad samme Bane. Da derfor Kapellet 1386 befandt sig i en ynkelig Tilstand og truede med at styrte sammen, fordi Puggaards egne Midler ikke var tilstrækkelige til at holde det vedlige, lykkedes det at udvirke et nyt Afladsbrev fra Erkebiskopperne af Lund og Nidaros samt fire Biskopper (hvortil kom specielle Begunstigelser fra Erkebiskoppen af Lund og Biskoppen af Slesvig) til Fordel for St. Michaels Kapel³.

Ogsaa i Slutningen af Middelalderen vedblev man at skabe Indtægtskilder ved Hjælp af nye Afladsbreve. Særlig heldig i saa Henseende var man 1434, da Erkebiskop Peder Lykke af Lund (tidligere Biskop i Ribe) og Erkebiskop Aslak af Nidaros i Forening med ikke mindre end 14 Biskopper i Danmark, Norge, Sverige og Nordtyskland hver skænkede 40 Dages Aflad (saaledes i alt $16 \times 40 = 640$ Dages Aflad) til alle, der besøgte St. Michaels Kirke og udøvede bestemte Fromhedsgerninger i denne. Ved samme Lejlighed stadfæstede Biskop Christiern (III) af Ribe dette og alle andre Afladsbreve, der var tilstaaet Kapellet⁴. 1465 skænkede yderligere Biskop Niels af Slesvig Kapellet et Afladsbrev, og endelig opnaaede det 1476 et lignende

af fire jyske Biskopper i Forening med Biskop Albert af Lübeck¹.

De Fromhedsgærninger, som foreskrives for at blive delagtige i Afladen, er selvfølgelig væsentlig af samme Karakter som de, der træffes i andre Afladsbreve fra samme Periode, men der lader sig dog fremhæve visse specielle Træk. 1330 tales der blot i al Almindelighed om at yde en »hjælpende Haand« til Kirkebygningen og om andægtige Besøg i denne. Brevet af 1386 er derimod langt mere detailleret. Skønt det er meget mangelfuldt overleveret, fremgaar det dog af det, at man knyttede Afladen til Besøg i Kapellet paa en Række nærmere bestemte Festdage, deriblandt i første Række Kapellets Dedikationsdag (St. Mikkelsdag), dernæst de store kirkelige Højtider ved Jul, Paaske og Pinse og alle Jomfru Mariæ Hovedfester. Besøg paa saadanne Dage for at høre Messer og Prædikener i Forbindelse med Gaver til Kirkens Bygning samt til Anskaffelse af Lys og Ornamenter gjorde fromme Mennesker værdige til at opnaa de omtalte 40 Dages Aflad af hver af de Biskopper, der havde udstedt Brevet. Hertil føjede Erkebiskop Magnus den særlige Gunstbevisning, at Manddrabere, der skænkede 1 Skilling Grot til Kapellet, og at de, som havde ligget deres Børn ihjel, og som ligeledes betænkte Kapellet med $\frac{1}{2}$ Skilling Grot, derved skulde opnaa en Afkortning i deres Bodstid.

De følgende Afladsbreve taler overvejende om Deltagelse i forskelligartede Gudstjenester og om Gaver til fromme Formaal. Afladsbrevet af 1465 er typisk for Senmiddelalderens stærkere og stærkere Fremhævelse af Kristi Lidelser, idet det som en særlig fortjenstfuld Gerning foreskriver fem Gange at bede Fader vor og Ave Maria til Ære for Kristi fem Vunder. Det senest udstedte Afladsbrev (af 1476) udmærker sig ved under Omtalen af Gaver til kirkelige Formaal at bringe en speciel Opregning af alle Slags vasa sacra og liturgiske Klædningsstykker, som der kunde være Brug for i Kapellet.

Naar det sidstnævnte Afladsbrev derigennem saa stærkt betoner Værdien af at forøge de liturgiske Virkemidler, hænger det sikkert sammen med Senmiddelalderens stadig mere fremtrædende Interesse for at gøre Gudstjenesten saa pragtfuld og afvekslende som muligt. Lejlighedsvis (1309, 1338) omtales ogsaa Gaver til »Prydelser« af denne Kirke, og 1462 skænkede Kantoren Anders Brock til den 24 Mark Penge til at lade afskrive et Missale for samt en hvid Messehagel af »Sayn« (et fint uldent Stof) og en hvid Korskjorte (alba)².

Fra Tiden kort før Reformationen har man desuden en Kvittering for, at Christian III ved en af sine Sekretærer havde »annammet« en uforgyldt Kalk og Disk paa 19 Lod fra dette Kapel¹. Alligevel maa man dog sikkert tænke sig, at Gudstjenesten i den lille St. Michaels Kirke vedblivende har været ret beskeden, skønt Kirken med Tiden kom i Besiddelse af flere Altre.

Kirkens Hovedalter har efter alt at dømme været indviet til St. Michael. Dette Alter omtales første Gang 1309.² Ikke mange Aar senere forekommer et andet Alter, der var blevet stiftet af Præsten Hr. Ugot, som døde 1323³. 1453 nævnes et Vor Frue Alter⁴, og i et Brev fra Frederik II's Tid et St. Andreas' Alter⁵. Om der i disse Tilfælde er Tale om forskellige Altre, eller om ikke snarere flere af dem i Virkeligheden er identiske, men blot — hvad der ofte var Skik i Middelalderen — i Aarenes Løb har skiftet Navn, faar staa hen.

Ogsaa om Præster ved St. Michaels Kirke eller Kapel har vi bevaret enkelte Efterretninger. 1399 gav saaledes Paven en Kannik i Slesvig Poul Mikkelsen Tilladelse til med en Række andre kirkelige Beneficier at forene ogsaa Præstetjenesten ved St. Michaels Kirke i Ribe (perpetua vicaria in ecclesia S. Michaelis Ripensis)⁶. Maaske er der her tænkt paa Præstetjenesten ved St. Michaels Alter; fra 1453 har vi derimod flere Breve om Præsteembedet ved Vor Frue Alter. I dette Aar hører vi nemlig, at en Ribe-Biskop Christiern (III) efter Kong Christiern I's Anmodning overdrog Hr. Tyge Therkelsen »den Altere i Scti Michaelis Kirke i Ribe«⁷. Nogen Tid senere (den 10. Maj 1453) fandt der i den Anledning en ejendommelig Retshandling Sted i Koret i Sortebrødre Klosterkirke i Roskilde i Nærværelse af Kong Christiern samt Biskopperne Marcellus af Skálholt og Dr. Knud Mikkelsen af Viborg. Ved denne Lejlighed nedlagde den udvalgte Biskop af Børglum Jep (Jacob) Friis, tidligere Kannik i Ribe, frivilligt sit Embede som »evig Vikar« ved Vor Frue Alter i St. Michaels Kirke i Ribe til Fordel for en anden ripensisk Kannik, den ovennævnte Tyge Therkelsen, idet han dog klogeligt forbeholdt sig Embedet, hvis han ikke skulde blive »konfirmeret« som Biskop i Børglum Stift⁸. Dette skete imidlertid, og den omtalte Kannik maa da tænkes at være blevet hans Eftermand i Ribe. Som Kannik her nævnes han endnu 1463⁹.

1475 forekommer en vis Bonde Lassen som Præst og vicarius perpetuus ved St. Michaels Kirke, og 1536 hedder det kort og godt, at Hr. Mads Hvid havde »den Altere [uvist hvilket] udi Sancti Michaelis Kirke udi Forlening«. Denne Mand er identisk med den senere

Sognepræst i Holstebro af samme Navn, en af Tidens kendte og mærkelige Skikkelser¹.

Skønt St. Michaels Kirke var ganske lille, maa man dog saaledes tænke sig, at der stadig var mindst et Par Alterpræster (»evige Vikarer«) tjenestegørende i den. I høj Grad overensstemmende med dette Kapels særegne Karakter var den Gudstjeneste, som den ovennævnte Præst Ugot indstiftede her. Præsten ved det Alter, som Ugot havde ladet opbygge, forpligtedes til at afholde en Aartid med to Messer for Stifteren og til at give de fattige Skoledisciple (i Pukhus), som deltog i denne Aartid, en Tønde Øl, desuden Byens fattige 3 Mark Penge. Endvidere skulde Pukhus' Forstander aarligt udrede 2 Mark Penge til alle fattige Skoledisciple i Ribe »for Hr. Ugots Sjæl« af Renten af det Gods, han havde skænket til dette Formaal².

Stedet, hvor St. Michaels Kirke har ligget, har J. Kinch bestemt med stor Nøjagtighed, idet han har paavist, at Kirken har haft Plads umiddelbart ved Puggaard ud mod den nuværende Puggaardsgade lige over for Stiftamtet³. Derimod har Kinch Uret i sin bestemte Hævdelse af, at Hovedpartiet af det endnu bevarede Puggaard er at anse for »den gamle S. Mikael's Kirke«⁴. En i nyere Tid foretaget, mere indgaaende Undersøgelse har godtgjort, at det Puggaard, som endnu staar tilbage, aldrig kan have haft anden Bestemmelse end at tjene til Beboelse⁵.

Naar der i Afladsbrevet af 1434 tales om, at der skænkes Aflad til alle dem, der besøger Kirkegaarden ved St. Michaels Kirke⁶, ligger det nær deraf at slutte, at denne Kirke har været omgivet af en Kirkegaard. Dette vilde dog maaske være en forhastet Slutning; antagelig er det anførte Sted blot at opfatte som en mekanisk Gentagelse af en almindelig Formel, som gaar igen i næsten alle Afladsbreve.

9. Paa Grundlag af det foreliggende Kildemateriale lader det sig ikke gøre at opstille en fuldstændig Liste over alle dem, der har været Forstandere i Puggaard, men Navnene paa enkelte af dem er dog kendt.

Det er muligt — som man har formodet⁷ —, at den ovenfor nævnte Præst Hr. UGOT († 1323) har været en af Stiftelsens første Forstandere, men noget positivt foreligger ikke herom. Den ældste Forstander, der med Vished kendes, er den tidligere i en anden Sammenhæng omtalte Præst Hr. VILHELM. 1330 nævnes han første Gang som »provisor curie pauperum scolarium« [i Pukhus]⁸, og samme Titel førte

han 1338, da han gjorde sit Testamente. Samme Aar døde han¹. Hr. Vilhelm synes at have været en meget skoleinteresseret Personlighed. Efter vort middelalderlige Kildemateriales Beskaffenhed kan man ikke vente at finde mange Træk bevaret til en nærmere Karakteristik af en saadan Mand, men saa meget mere Grund er der til at paaskønne, at man dog har hans Testamente i Behold, idet der heraf lader sig udlæse ikke saa lidt om hans personlige Forhold og hele Sindsretning. Dette Dokument giver Indtrykket af en Mand, der baade var vel-

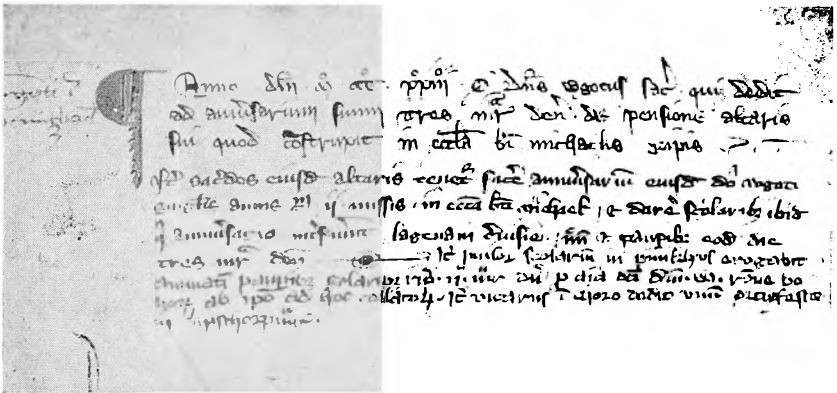

Fig. 39. Notits i Ribe Domkirkes Dødebog om Præsten Ugotus († 1323) og det af ham stiftede Alter i St. Michaels Kirke.

staaende, belæst og i udpræget Grad kirkeligt sindet. Her — som saa ofte i lignende Tilfælde — fornemmer man Middelalderens Mennesker paa en mærkelig fortrolig Maade, naar man ser dem med deres Endeligt for Øje træffe Bestemmelser om alt det, der i Livet havde været dem dyrebart.

Hr. Vilhelm indleder sit Testamente² med i Forbindelse med Stiftelsen af en Aartid for sin Sjæl at skænke det tidligere omtalte Hus i St. Hans' Gade til selve Skolen i Ribe. Dernæst betænker han Pukhus med et Par Jorder paa Betingelse af, at ogsaa dette Huses Forstander vilde foranstalte en Aartid for ham (formodentlig i St. Michaels Kirke) ved de fattige Skolarer, der i den Anledning skulde have en Tønde godt Øl. Pukhus gav han desuden alle sine Kobberpotter, og en Skolar — maaske blandt Husets Alumner — den Seng, som han plejede at sove i, og en Bog af Seneca. Stiftelsens Kirke, St. Michaels, fik 18 Skilling Sterling at anvende til Prydelser. Men Hr. Vilhelms Gavnildhed havde et videre Sigte end hans nærmeste Kreds,

og hans testamentariske Bestemmelser giver derved i Virkeligheden et godt Overblik over kirkelige Institutioner og gejstlige Personligheder i Ribe ved det 14. Aarhundredes Midte. Domkirken, Vor Frue Kirke, hvori han valgte sit sidste Hvilested, fik en Gave, og det samme

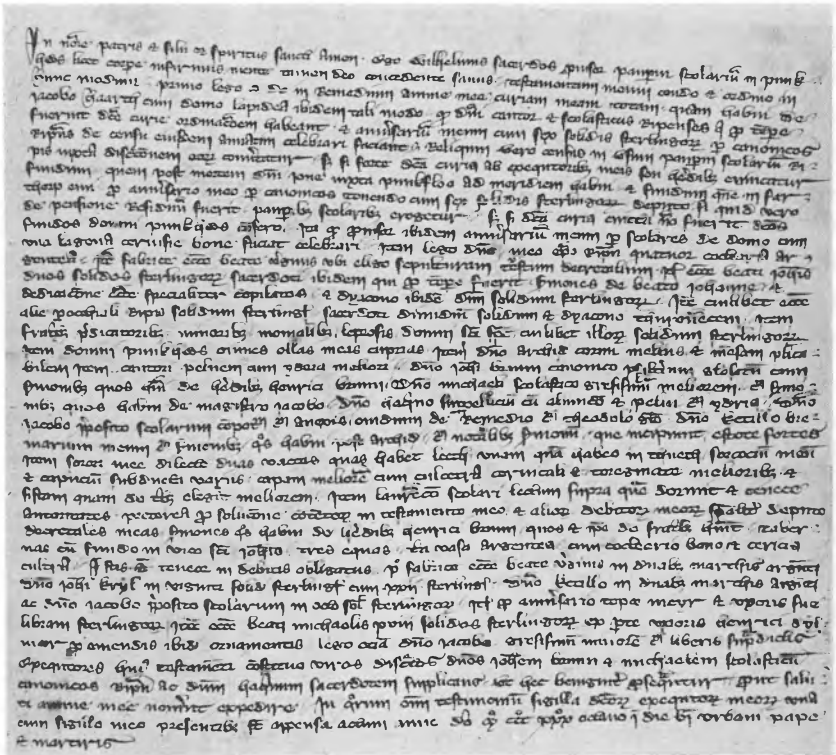

Fig. 40. Puggaards Forstander, Præsten Vilhelms Testamente af 25. Maj 1338. (Formindsket).

var Tilfældet med hans Sognekirke, St. Hans' Kirke, og med alle de øvrige Sognekirke i Byen, desuden med Sortebrødrenes, Graabrødrenes og Nonnernes Klostre, med den hellige Aands Hus og de spedalskes Hospital. Heller ikke glemte han Stadens gejstlige Dignitarer. Biskoppen, Erkedegnen, Kantoren, flere Kanniker og Præster, Kapitlets scholasticus og Skolens Rektor nævnes alle og hver for sig som Legatarer. Betragter man nu de Formuesgenstande og de Ejendele, der blev borttestamenterede, saa vidner de om solid Velstand. Der er Tale om Gaarde og Jorder, om 3 Hopper og 2 Køer (de sidste

var bestemt for »min elskede Søster«), om Sølvseer og Kobberkar, om Pelsværk og andre Klædningsstykker. Mærkeligt er det dog især at se, hvorledes Testamentet indeholder en Opregning af et større Antal Bøger, end man ellers plejer at træffe i saadanne Aktstykker. Der nævnes forskellige Skolebøger, Klassikere som Seneca og Ovid, desuden flere Prædikensamlinger, et Breviarium til Brug ved den daglige Tidebønslesning, et Psalterium samt kirkeretslige Kildesam-

Fig. 41. Puggaards Forstander, Kannik Nicolaus Krooks Segl 1385 med Fremstilling af Legenden om St. Nicolaus, der opvækker de tre Skolarer. (Jfr. Fig. 29—30).

Fig. 42. Dekanen, Puggaards Forstander Johan Gummesens Segl 1453. Heri St. Georg med Dragen.

linger (Dekretalerne). Alt i alt maa Hr. Vilhelm siges at have været Ejer af et efter Tidens Forhold usædvanligt stort og velvalgt Bibliotek. Selv har han da formodentlig ogsaa maattet kaldes en boglærd Mand, velegnet til at være Forstander for en Studiestiftelse som de fattige Skolarers Hus.

En lille Menneskealder senere forekommer som Forstander i Pukhus Hr. NIELS KROOK (Nicolaus Kroog, Krook), første Gang nævnt i denne Stilling 1373, sidste Gang 1389. Begge Gange var han tillige Kannik i Domkapitlet¹. Han synes at have været Stiftelsen en god Mand, der med stor Nidkærhed stod paa dens Ret i de langvarige Stridigheder om Godset i Mjolden Sogn. Som et Symbol paa hans Interesse for Skolevæsenet kan man vel tage det, at han i sit Signet bar et Billede af den hellige Nicolaus, just fremstillet som Skolepatron². De faa Aktstykker, der endnu findes bevaret med Omtale af Niels Krook, viser, at han aabenbart oftere har været indblandet i

forskellige Slags administrative Forretninger. Allerede 1367, da han første Gang forekommer, hedder det, at han til Gengæld for det Arbejde og de Udlæg, han havde ydet i Ribe-Kirkens Tjeneste, skulde oppebære en aarlig Afgift af Henne Sogne kald¹. Lige som Hr. Vilhelm synes ogsaa Hr. Niels Krook at have været en veluddannet Mand. Maaske har han særlig lagt sig efter Lægekunsten, ved sin Død skændede han i hvert Tilfælde Kapitlet nogle medicinske Skrifter, deriblandt af den arabiske Filosof Avicenna. Denne Forstander døde den 4. April 1389².

Det er muligt, at Hr. Niels Krook til Efterfølger i Puggaard har faaet den tidligere Skolast Hr. NIELS JENSEN, der i hvert Tilfælde var Forstander 1404³. I Aaret 1465 ser det ud til, at Dekanen i Ribe Domkapitel Hr. JOHAN GUMMESEN (Johannes Gummonis) har været Stiftelsens Forstander, da han af Biskoppen af Slesvig opnaaede et Afladsbrev til Fordel for St. Michaels Kirke⁴. Johan Gummesen forekommer fra 1451 som Kannik i Ribe, 1456 var han Provst i Jelling Syssel, og 1459 blev han Dekan og dermed en af Kapitlets Prælater. Han døde 1466⁵.

Den næste kendte Forstander er Kanniken Hr. HENNEKIN SAXEN, der styrede Stiftelsen i en lang Aarrække lige indtil 1507, da han omtales som nylig død⁶. Om hans Nidkærhed som Forstander foreligger der gode Vidnesbyrd, idet han ved forskellige Lejligheder stræbte at sikre Stiftelsens Gods og Rettigheder, deriblandt Stadfæstelsen af Lustrup Tiendes Henlæggelse til St. Michaels Kirke. Hr. Hennekin Saxen synes at have indtaget en temmelig fremtrædende Plads i Ribe Bys kirkelige Historie gennem 40 Aar. Han forekommer første Gang 1471 som Kannik i Kapitlet⁷, og ikke længe efter optræder han tillige som dettes Notarius eller Sekretær, en Værdighed, han beklædte endnu 1491, da han desuden førte Titel af offentlig Notar (*publicus notarius*)⁸. Ikke blot underskrevet af ham, men helt igennem skrevet med hans egen Haand findes endnu bevaret det mærkelige Dokument af 4. Marts 1474, hvorved de i Ribe residerende Kanniker paa det alvorligste formanede deres ryggesløse Biskop Peder Nielsen til at føre et mindre udsvævende Levned og til overhovedet at respektere god kirkelig Orden i sit Stiftsstyre⁹. I det hele lader Hennekin til at have været en Mand, der stod afgjort paa Kapitlets Rettigheder. Sammen med en Række andre Kanniker forfattede han ca. 1495—98 i Anledning af et forestaaende Bispevalg en Skrivelse, hvori de paa det bestemteste protesterede mod, at Kapitlets gamle

Friheder og Rettigheder paa nogen Maade skulde blive krænkede af den nye Biskop Hartvig Juel. Til sin Underskrift føjede Hr. Hennekin en Bemærkning, der sikkert i høj Grad er betegnende for hans Standpunkt: han lovede af al sin Kraft at bekæmpe ethvert Forsøg fra Biskoppens Side paa mod hævdvunden Skik at paalægge Kapitlet større Afgifter eller at formindske Omfanget af dets Jurisdiktion¹. Om hans Deltagelse i Kapitlets Administration findes en temmelig lang Række Aktstykker bevarede². At hans Virksomhed ogsaa strakte sig ud over den økonomiske Interessesfære, fremgaar af et interessant Brev af 28. Oktober 1499, ved hvilket han af Biskop Iver Munk fik overdraget Lønne Sognekald. Indtægten heraf skulde dog ikke udelukkende komme ham selv til Gode, men skulde ogsaa anvendes til at underholde de Personer, som gjorde Tjeneste ved de »Vor Frues Tider« i Jomfru Mariæ Kapel i den nedre Del af Domkirken, som nylig var indstiftet af Dekanen Thomas Lange. Af Brevet fremgaar det endvidere, at hele Administrationen af denne Gudstjeneste var blevet overdraget Hr. Hennekin. Han havde Myndighed til at indsatte de tjenestegørende, og det paahvilede ham at oplære dem i den Kirkesang, som denne specielle Form for Gudstjeneste krævede³.

Efter den gamle, indflydelsesrige Hr. Hennekin Saxens Død »forlenede« Kantor og Kapitel 1507 Dekanen, Mester GUNDE NIELSEN (LANGE) med Puggaard. I Brevet herom tilsikredes der ham Besiddelse af Stiftelsen i hans Livstid mod Forpligtelse til at holde den ved Hævd, forbedre Husene og udrede den Tyngde, den skulde svare⁴. Derimod tales der intet specielt om Forsørgelsen af de fattige Skolarer, der dog efter middelalderlig Opfattelse maatte kaldes »Husets Herrer«. Mag. art. Gunde Lange hørte som Dekan til Prælaterne i Ribe Domkapitel, i hvilket hans Slægt i flere Led havde udøvet en betydelig Indflydelse. Han var af adelig Herkomst og havde 1503—05 studeret i Köln⁵. Han var en meget velstaaende Mand, bl. a. Herre til Tornumgaard, og har efter alt at dømme været en ret typisk Repræsentant for Senmiddelalderens verdsliggjorte Prælattype⁶. Bortset fra, at han 1526 og 1529 ved kgl. Rettertingsdomme fik fastslaet Puggaards Ejendomsret til den Eng i Lille Jerne, som allerede 1299 var blevet den skænket, og som nu en Adelsmand ved Navn Hans Munk til Krogsgaard havde tilegnet sig⁷, synes han ikke at have indlagt sig Fortjeneste af Stiftelsen. Efter Reformationen blev der (1537 og 1542) rettet stærke Angreb paa hans Administration⁸, og 1548 — kort efter hans Bortgang — hedder det, at han havde ladet Puggaards

Bygning forfalde. Han beklædte dog Forstanderstillingen lige til sin Død 1547¹, og han har formodentlig ikke været uden en vis praktisk Dygtighed — en Overgang var han saaledes Skriver og Skatteopkræver for Christiern II. Han levede sammen med en Kvinde, han ikke var ægteviet til, og havde med hende flere Børn. Da Hans Tausen var blevet Biskop i Ribe, følte han sig forarget over dette Samliv og krævede ham til Regnskab for, om han var gift eller ej. Mester Gunde gav dog kun et undvigende Svar, men mange Aar efter hans Død blev Børnene af denne Forbindelse erklæret for at være uægte. Hans Konkubine maa formodentlig have været langt yngre end han, thi endnu 1585 levede hun — i Fattigdom og Nød².

En Overgang i Begyndelsen af sin Forstandertid maa Gunde Lange have været borte fra Puggaard i længere Tid. Den 23. Maj 1513 fik han nemlig i Rom af Pave Leo X meddelt Fritagelse for at residere ved sine Embeder, saa længe han opholdt sig i Rom eller for sine

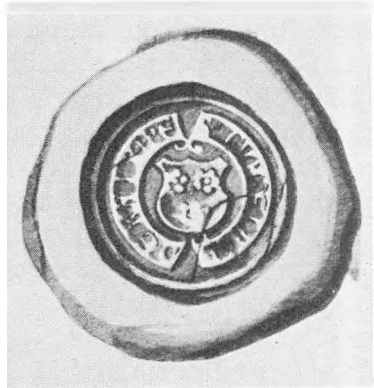

Fig. 45. Dekanen Gunde Langes Segl.

Studiers Skyld ved et studium generale. Blandt hans Beneficier nævnes ved denne Løjlighed (lidt unøjagtigt) hans »Kannikegaard, almindeligvis kaldet Puggaard, hvilken kræver personlig Tilstedeværelse«³. Det staar vel i Forbindelse med hans Fraværelse, at det allerede den 1. Februar 1513 var Mester CLAUS GORTZE, Kannik i Ribe, der paa Puggaards Vegne lod tage en Lovhævd paa alt Stiftelsens Gods i Skads Herred⁴. Formodentlig har da denne Mand virket som vikarierende Forstander. Claus Gortze eller Claus Gjordsen († 1532) er iøvrigt en vel kendt Skikkelse i Tidens kirkelige og politiske Historie. 1514—26 var han Domprovst og 1526—32 Erkedegne i Ribe Domkapitel, og fra 1523 var han tillige Frederik I's Kansler, i hvilken Stilling han indlagde sig Fortjeneste som en dygtig og virksom Embedsmand. Desuden opnaede han forskellige andre Embeder og Forleninger⁵.

Gunde Lange forstod paa mesterlig Maade at udnytte sit Ophold i Rom til at skaffe sig en lang Række pavelige Gunstbevisninger. Da dette hører med til hans Karakteristik som en af Tidens bjergsomme

Embedsjægere, vil det være rimeligt at give en Oversigt over, hvad han ved sine aabenbart gode Forbindelser ved Leo X's Pavehof forstod at skrabe sammen. Skønt han ca. 1505 havde faaet et saa anseeligt gejstligt Embede som Dekanatet i Ribe, fik han dog Fritagelse for i to Aar at lade sig præstevie, og da denne Frist 1507 var udløbet, forlængedes den med endnu et Aar¹. 1512 opnaaede han for en Sikkerheds Skyld ny pavelig Provision (Udnævnelse) paa Dekanatet i Ribe og Tilladelse til med dette at forene et ellers uforeneligt Embede, desuden s. A. (ny) Provision paa Sognekaldet i Aal i Ribe Stift². I de Maaneder, han dernæst opholdt sig i Rom 1513, erhvervede han Slag i Slag det ene Privilegium og Embede efter det andet. Først fik han Tilladelsen til med Dekanatet i Ribe at forene et ellers uforeneligt Embede udvidet til at gælde to saadanne Embeder, dernæst opnaaede han samme Dag Kantoriet og et Kanonikat i Aarhus, et Kanonikat i Viborg og et Landsbykald (uvist hvilket) i Viborg Stift. Om Dekanatet i Ribe maatte han føre Proces med en anden Embedsjæger, men vandt Processen og fik nu ny pavelig Provision paa dette (og paa Aal Sognekald). Nogle Dage senere fik han Brev paa Dekanatet ved Vor Frue Kirke i København og paa det store Sognekald Toreby paa Lolland med den specielle Gunstbevisning i et halvt Aar at maatte besidde begge Dekanater. Det er dog højst tvivlsomt, om han er kommet i reel Besiddelse af det københavnske Dekanat, og ogsaa ved Aal Sognekald maa der have været Vanskeligheder, da han ansaa det for fornødent den 22. Juni 1513 for tredie Gang at faa pavelig Provision paa det. I Mellemtiden havde han opnaaet den omtalte Fritagelse for at residere ved sine Embeder, og i de samme Dage fik han fornyet Tilladelse til at maatte udsætte sin Præstevie i endnu to Aar³. Ogsaa efter sin Hjemkomst til Danmark synes Mag. Gunde Lange at have spejdet efter indbringende Embeder. Skønt han vedblivende var Dekan i Ribe, gav et Pavebrev 1524 ham Provision paa Kantoriet og et Kanonikat i Viborg Domkapitel, Sognekaldet i Selde (i Viborg Stift) samt Provstierne for Mors og Han Herreder⁴. Mag. Gunde Langes konsekvente Embedspolitik taler sit tydelige Sprog: han har aabenbart været en vindskibelig Natur, ikke ufølsom over for Værdien af jordisk Gods. Om hans aandelige Interesser hører man derimod intet.

10. Et Blik paa Listen over Forstanderne i Puggaard viser, at medens den første i Rækken blot var en almindelig Præst, synes det fra Midten

af det 14. Aarhundrede at være blevet fast Skik, at denne Post blev beklædt af et Medlem af Domkapitlet, ja flere Gange af en af Prælaterne inden for dette. Denne Udvikling blev ikke til Gavn for Stiftelsen. Det gik nemlig her som ved saa mange andre gejstlige Beneficier, at det oprindelige Formaal forflygtigedes, efterhaanden som Stiftelsen mere og mere blev opfattet som en indbringende »Forlening« for Forstanderen. Vel havde han vedblivende Forpligtelsen til at underholde et vist Antal fattige Skoledisciple, men dette Antal skrumpede stadig mere og mere ind.

Om Tilstanden i Puggaard i senkatolsk Tid foreligger der et Par meget talende Vidnesbyrd, der klart nok godtgør, hvor meget man i Aarenes Løb havde fjernet sig fra det Ideal, som havde foresvævet den gavmilde Biskop Christiern, da han i sin Tid 1298 havde bestemt, at der i Pukhus til Stadighed skulde underholdes 20 Disciple. Den 18. April 1542 lod den daværende Forstander, Dekanen Mag. Gunde Lange to gamle Præster afgive Vidnesbyrd for Byens Borgmester og to Borgere om, hvordan Forholdene havde været i Puggaard, den Gang de i deres Barndom havde modtaget Understøttelse af denne Stiftelse. Den ene, Hr. Claus Lustrup, vidnede da, at da han for 47 Aar siden (○: 1495) under Hr. Hennekin Saxen i fem Aar havde faaet sin Kost i Puggaard, »da var der ikke flere »Degne« (Disciple) udi Kost end fire«, og heller ikke da den anden, Hr. Jens Mikkelsen, for 40 Aar siden (○: 1502) havde været almisenyndende i Puggaard, havde Forholdene været anderledes. Lidet opmuntrende hedder det til Slut, at de ikke kunde mindes, at der nogen Tid havde været flere, og paa samme Maade vidnede ogsaa ved denne Tid Hr. Laurids Nielsen, Sognepræst i Lintrup, der ligeledes for 40 Aar siden havde været Kostgænger i Puggaard. Tilmed tales der nu udelukkende om Kostgængere i Puggaard, ikke om Alumner, som havde haft Bolig i Gaarden og der ført et Fællesliv, som i gamle Dage¹.

Disse Oplysninger gør ikke noget godt Indtryk. At det oprindelige Formaal i den Grad var kommet til at staa i Skygge, kunde naturligvis tænkes at staa i Forbindelse med en stærk Formindskelse af Stiftelsens Godsindtægter i Senmiddelalderen, og man har da ogsaa gjort opmærksom paa, at medens Puggaards aarlige Kornindtægter oprindelig udgjorde 24 Læster (= 956 Ørter), viser et Regnskab fra 1552—3, at der nu blot var 120 Ørter, altsaa blot $\frac{1}{8}$ Del af det oprindelige Beløb, til Raadighed². Hertil er imidlertid først at bemærke, at man ingen absolut Sikkerhed har for, at det oprindelige Beløb

var saa stort, som her angivet, da Opgivelsen kun bygger paa en gammel Optegnelse paa anden Haand og ikke er dokumentarisk afhjemlet. Desuden kan man ikke fra de stærkt formindskede Indtægter en lille Menneskealder efter Reformationen med Vished slutte, at det samme var Tilfældet i Senmiddelalderen, selv om det nok er muligt — som det blev fremført 1537¹ —, at noget af Puggaards Gods i Tidens Løb var gaaet tabt. Der er saaledes næppe nogen Grund til at antage, at Tilbagegangen i Skolarantallet skulde skyldes væsentlig ringere Indtægter, langt snarere er det »Forleningssynspunktet«, der har udøvet sine uheldige Virkninger, og det er da gaaet nøjagtigt her i Ribe, som det gik i Roskilde med Jacob Erlandsens gamle Stiftelse for fattige Skoledisciple. I Roskilde skulde der oprindeligt (fra 1253) underholdes 12 Skolarer i Helligaandshuset (hvad der yderligere sikredes ved en ny Gave 1330 fra Biskop Johannes Hind), men af et Brev fra 1517 ser man, at Huset nu var blevet en Forlening for en Kannik, der blot forpligtedes til at underholde 4 Skoledisciple og 1 Locat (Hører)².

At Puggaard virkelig i Senmiddelalderen har været solidt funderet, er der flere Ting, der tyder paa. Da Kapitlet 1507 bortforleenede Stiftelsen, kaldes den »en vor Hovedgaard«³, et Udtryk, der tyder paa en økonomisk Helhed af anseelig Karakter. Hertil kommer endvidere, at der i denne Periode har været Raad til at opføre de Bygninger, som udgør det nuværende Puggaard. Indgaaende Undersøgelser i Anledning af den store Restaurering 1912—13 har godtgjort⁴, at Puggaard, som det kendes nu, maa være opført i Perioden 1450—1550, hvad baade Stil, Materiale og Murværkets ejendommelige Karakter (»Munkeforbandt«) viser. Det fremgik endvidere med stor Sikkerhed, at Bygningen bestaar af to Huse, en mindre Østdel paa to Stokværk og en større Vestdel paa eet Stokværk. Alt taler for, at det østre Hus er det ældste, og at det oprindeligt har været udstyret med (Trappe)Gavle i Øst og Vest. Antagelig har der været tre og tre Vinduer i øverste, to og to i nederste Stokværk. Ved Restaureringen fandt man Rester af en Kamin og Vægniche (til Gemmesteder) samt svage Levninger af senmiddelalderlig Dekoration, bestaaende af spinkle røde og grønne Planteslyng. Efter alt at dømme har dette østre Hus, sit beskedne Omfang til Trods, nok kunnet hævde sin Plads i Bybilledet, præget af sin karakterfulde, fornemme Holdning.

Ikke mange Aar senere har man for at skaffe bedre Plads mod Vest

tilbygget den lavere Bygning paa eet Stokværk, men omtrent dobbelt saa lang som det østre Hus (13,8 m). Materialet — svære, røde Munkesten — var væsentlig det samme som i det andet Hus, men dog med visse mindre Forskelligheder. Der er et og andet, der kunde tyde paa, at dette Hus er blevet opført i to Tempi. I god Samklang med det østre Hus blev det vestre udstyret med (seks) store fladbuede Vinduer.

Alt i alt maa det sikkert siges, at Puggaard i de sidste Menneskealdre før Reformationen har været en velstaaende Stiftelse, rig paa Gods og Jorder og grundmurede Huse, lystelig at skue for mangan en bjergsom Domherre, men kun lidet svarende til det gamle smukke Navn »de fattige Skolarers Hus i Ribe«.

KAPITEL V

UNDERVISNING OG SKOLEBØGER I MIDDELALDEREN

1. Hvor knappe de Efterretninger end er, som findes overleveret om Ribe Katedralskoles ydre Skikkelse i Middelalderen, saa byttede man dog gerne Størstedelen af denne sparsomme Viden bort mod fyldigere Kundskab om Undervisningens Form og Indhold i den samme Periode. Paa dette Omraade staar man nemlig desværre næsten helt paa bar Bund og er mere end ellers henvist til Analogislutninger paa Grundlag af andetstedsfra kendte Forhold.

En formildende Omstændighed er det dog, at saa vidt man kan dømme, var Undervisningen i de middelalderlige Katedralskoler overalt i Nordeuropa i Perioden mellem 1200 og 1500 præget af en mærkelig Ensartethed. Efter alt, hvad der foreligger, ser det ud til, at det i denne Tidsalder i alle Lande hovedsageligt var det samme Lærestof, der undervistes i, de samme Metoder, hvorefter man gik frem, og i vid Udstrækning ogsaa de samme Lærebøger, der brugtes. Skolens som Kirkens Liv var behersket af Traditionalisme og Internationalisme, og kunde der end gøre sig lokaltfarvede Forskelligheder gældende, saa var det hele Skolevæsen dog i Aarhundreder opbygget efter et temmelig ensartet Skema, der ikke synes at have levnet synderlig Plads for en individuelt præget Udvikling.

Der er derfor ingen Grund til at antage, at just Ribe Katedralskole skulde have indtaget en Særstilling i pædagogisk Henseende. Med det her sagte i Erindring vil det da være forsvarligt at søge at give en Skildring af middelalderlig Undervisning ud fra almindelige Forudsætninger, idet det dog villigt skal indrømmes, at de Traade, der fra den enkelte Skoles specielle Historie fører til det almene, er faa og spinkle. Et Omrids af Undervisningens hele Karakter i Middelalderen bør dog ikke savnes i en Fremstilling som den nærværende.

2. Den, der f. Eks. ved Aar 1200 eller 1400 vilde træde inden for i en af Tidens Katedralskoler for at overvære en Time, vilde snart blive slaaet af, i hvor høj Grad Undervisningen var behersket af Udenadslæren. Læreren sagde Ordene for, og Disciplene gentog dem og vedblev at gentage dem, indtil de var indprentede i Hukommelsen¹. Fra et mecklenburgsk Kloster er der saaledes fra ca. 1400 bevaret en pædagogisk Anvisning, som paa ejendommelig Maade viser, hvorledes Disciplen maatte lige som snappe hvert Ord fra Lærerens Mund og gengive det (*αποστοματίζειν*)². Jævnlig suppleredes dog ogsaa den mundtlige Undervisning ved Disciplenes Nedskrift efter Lærerens Diktat.

Paa et lidt mere fremskredent Trin af Undervisningen bestod denne i hvert Tilfælde nogle Steder af en »lectio«, en Gennemgang ved Læreren af en foreliggende Tekst, i Regelen en Oldtidsforfatter, hvorunder man lagde Vægt paa baade at bibringe Disciplene grammatisk Forstaaelse, forklare Tankesammenhængen og endelig tilsidst pege paa den dybere aandelige Mening (sententia), den »Moral«, der kunde uddrages af det paagældende Stykke. Efter en saadan Gennemgang fulgte undertiden en »collatio«, en Samtale mellem Lærer og Discipel om det lige gennemgaaede Stof³.

Udenadslæringen og Gentagelsesmetoden havde uden Tvivl for en Del sin Grund i, at Skolebøger i Størstedelen af Middelalderen var haandskrevne og derfor forholdsvis sjældne og dyre. Som oftest tjente de vistnok i højere Grad som Rettesnor for Læreren end som Hjælpemidler for Disciplene. I en Skoleordning for Wismar fra 1297 findes den ejendommelige, men for saa vidt ikke ubegrundede Bestemmelse, at de Disciple, der benyttede sig af Lærerens Bog, skulde betale højere Skolepenge end de, der selv var i Besiddelse af Skolebøger⁴. Først hen imod Middelalderens Slutning efter Bogtrykkerkunstens Opfindelse fandt en stærkere Udbredelse af Skolebøger Sted. Det er i saa Henseende sikkert meget betegnende, at det netop er til Fremstilling af Skolebøger, man i København først af alt anvendte den sorte Kunst. Ikke mindre karakteristisk for middelalderligt Skolevæsens Traditionsbundethed er det, at de Skolebøger, som man begyndte at trykke, netop er de samme, som ad haandskriftlig Vej var vandret Europas Skoler rundt Aarhundrede efter Aarhundrede⁵.

3. Lærestoffet i Middelalderens Kloster- og Katedralskoler dannede et omfattende System, præget af en mærkelig Enhed. Det er

som en Pyramide, der hviler paa et bredt Fundament af forskellige Slags Kundskaber, og ad hvilken man ved Hjælp af mange Trin arbejder sig op til den højeste Tinde, Teologien. Ikke for intet hedder det i den pavelige Stadfæstelse af 1303 paa Biskop Christierns Stiftelse Puggaard, at det endelige Maal for Disciplenes Stræben bestod i at vinde »al Videns Perle« d. v. s. Indsigt i Teologi¹. Dette Synspunkt er i god Overensstemmelse med den altbeherskende Opfattelse i Middelalderen, der tilkendte Teologien Rangen som Dronningen over alle Videnskaber. Vejen til Maalet var dog baade lang og trang.

Som i de gamle romerske Skoler forløb ogsaa i de middelalderlige Uddannelsen gennem en Række Stadier. Allerede i Karolingertidens Skoler gjaldt det paa det første, elementære Trin om ved Hjælp af en ABCtavle at lære Bogstaverne, dernæst om at lære at læse latinske Tekster indenad, hvortil føjedes Udenadslæren af Psalteren og — lidt senere — Indøvelse i Skrivning, først paa Vokstavler, siden med Blæk og Pen paa Pergament. Haand i Haand med disse indledende Øvelser gik den første, meget tidtagende, Undervisning i Kirkesang².

Skolegangens Mellestadium, hvorom Katedralskolernes Arbejde hovedsageligt samlede sig, havde til Maal at meddele den grundlæggende almenvidenskabelige Forberedelse til de højere Studier. Som allerede tidligere omtalt havde Middelalderen fra Oldtidens Studieordning overtaget de saakaldte syv frie Kunster, *septem artes liberales*, en Fagkreds, der i sin Grund synes at gaa helt tilbage til den græske Encyklopædist Poseidonius, men som især var blevet udformet af M. Terentius Varro³.

Med Tidens Lyst til at allegorisere talte man om disse syv Fag som de syv Søjler i Visdommens Tempel, idet de opfattedes som uomgængeligt nødvendige Forudsætninger for alle videregaaende Studier. Medens antike Forfattere som Cicero og Seneca havde kaldt disse Fag for »frie« (liberales), fordi de alene sømmede sig for fribaarne Mænd i Modsætning til de Kundskaber, der kunde være gode nok for Kræmmere og Haandværkere, tydede Middelalderens Pædagoger Ordet »liberalis« paa en anden Maade. De afledte det af »liber«, en Bog, og betegnede derved denne Kreds af Fag som Discipliner, som kunde tilegnes ved Hjælp af boglige Studier.

Et i Middelalderen meget udbredt Huskevers angiver de enkelte Fags Omraader saaledes⁴:

Margarita philosophica

Fig. 46. Allegorisk Fremstilling af Filosofiens Væsen i Gregor Reisch, Margarita philosophica, Freiburg 1503. Den tredelte Filosofi (Naturvidenskab, Logik og Etik) har som sine Tjenerinder »de syv frie Kunster«. Som Repræsentanter for henholdsvis Naturvidenskaben og Etiken ses forneden Aristoteles og Seneca, som Repræsentanter for den guddommelige Filosofi foroven de fire store Kirkelærere Augustin, Gregor den Store, Hieronymus og Ambrosius.

Gramm. loquitur; Dia. vera docet; Rhe. verba colorat;
Mus. canit; Ar. numerat; Geo. ponderat; As. colit astra*.

Efter den gængse Inddeling faldt artes liberales i to Hovedgrupper: *trivium* og *quadrivium*. Under den førstnævnte indbefattede man de formale Videnskaber (artes formales, sermocinales), nemlig Grammatik, Rhetorik og Dialektik; under den sidstnævnte de reale Fag (artes reales) Aritmetik, Geometri, Musik og Astronomi. Ogsaa andre Inddelinger kendes, lige som de enkelte Fags Rækkefølge kunde være afvigende, og ikke sjældent var det at sammenfatte dem alle under Navnet philosophia.

Den, der havde tilegnet sig et grundigt Kendskab til disse Videnskaber, var moden til at overgaa til det tredie og afsluttende Stadium i sin intellektuelle Udvikling, Studiet af Teologien, der dels fandt Sted ved Kapitlerne i Fortsættelse af Katedralskolernes Undervisning, dels (i det 14. og 15. Aarhundrede) ved de stadig talrigere Universiteter.

Som en Sammenfatning af Middelalderens Syn paa hele denne Studiebane specielt med Hensyn til de syv frie Kunster som Forberedelse til et højere Maal kan anføres et Sted fra en af Tidens store Lærefædre, ALCUIN, hos hvem det hedder¹: »Per has vero, filii charissimi, semitas vestra quotidie currat adolescentia, donec perfectior ætas et animus sensu robustior ad culmina sanctarum Scripturarum perveniat. Quatenus hinc inde armati veræ fidei defensores et veritatis assertores omnimodis invincibiles efficiamini«**.

4. Medens det var Rhetoriken, som spillede Hovedrollen i de antike Skoler, var det Grammatik og Dialektik, som førte det store Ord i Middelalderens Katedralskoler og andre Trivialskoler. Ikke mindst gælder dette *Grammatiken*, og det vil da være rimeligt at skænke dette Grundelement i Skolens Liv en udførligere Omtale².

Saa lidt som i Oldtiden forstod man i Middelalderen ved dette

*) Grammatiken taler; Dialektiken lærer, hvad der er Sandhed; Rhetoriken giver Ordene Farve; Musiken synger; Aritmetiken tæller; Geometrien maaler (egt. vejer); Astronomien dyrker Stjernerne.

**) Ad disse Stier, mine allerkæreste Sønner, bør I i Eders Ungdom dagligt færdes, indtil I i en modnere Alder og med et Sind, der er styrket ved Eftertanke, bliver i Stand til at bestige den hellige Skrifts Tinder, paa det I bevæbnede paa alle Kanter paa enhver Maade kan bevise Eder som den sande Tros Forsvarere og Sandhedens uovervindelige Forkæmpere.

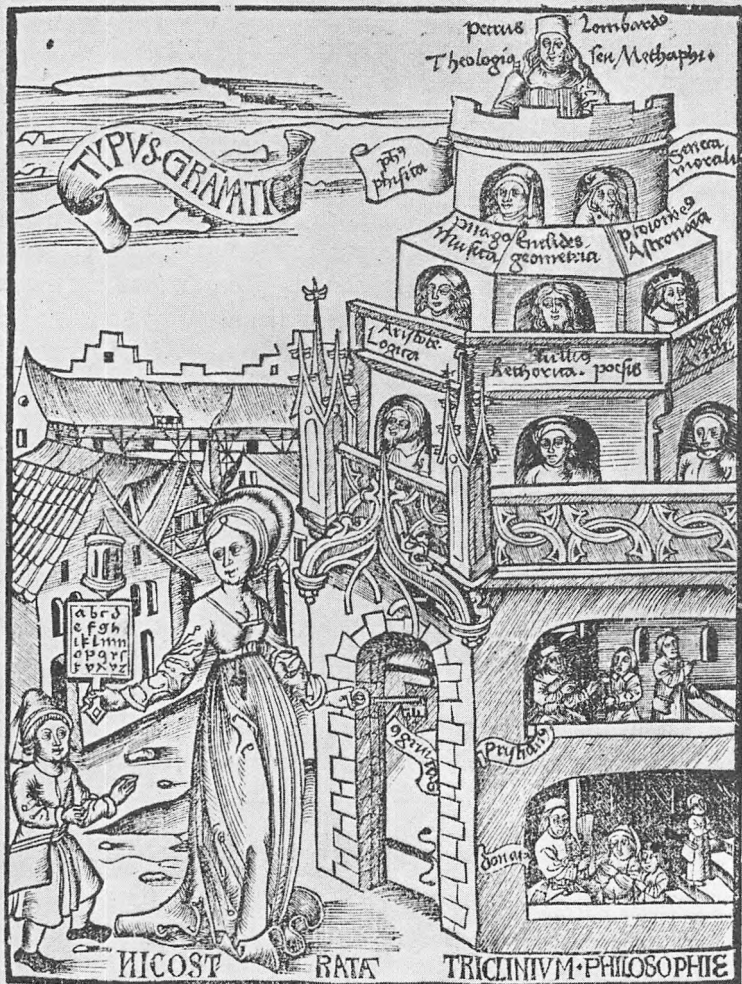

Fig. 47. Allegorisk Fremstilling af Grammatikens Væsen i G. Reisch, Margarita philosophica, 1503. Holdende ABC-Tavlen i højre Haand fører hun den lille Skolepog ind i Visdommens Tempel. I de nederste Stokværk hersker Grammatikerne Donat og Priscian, højere oppe Repræsentanter for Logik, Rhetorik, Poesi og Aritmetik, videre for Musik, Geometri og Astronomi samt for Fysik og Etik. Øverst troner Petrus Lombardus som Teologiens eller Metafysikens Konge. »Nicostrata» er opr. en arkadisk Nymfe, hvem man tillagde Fortjenesten af at have opfundet Alfabetet.

Fag alene Grammatik i Ordets snævrere Betydning. Vel var den stadige Indøvelse i det latinske Sprogs grammatiske og syntaktiske Ejendommeligheder en Hovedopgave for Undervisningen, men Faget havde en langt større Spændvidde: det omfattede tillige antik og anden Forfatterlæsning samt Indøvelse i at udtrykke sig mundtligt og skriftligt paa Latin baade i Prosa og i bunden Stil.

En Række af Middelalderens berømte Lærefædre har opstillet mere eller mindre indgaaende Definitioner paa dette Fag. Kort og fyndigt bestemte allerede Alcuin dets Opgave som at være en Læremester i Kunsten at tale og skrive Latin rigtigt (*Grammatica est litteralis scientia, et est custos recte loquendi et scribendi*)¹, og i samme Aand, men fyldigere hedder det hos Hraban Maurus²: »*Grammatica est scientia interpretandi poëtas atque historicos, et recte scribendi loquendique ratio*«³). De mange forskellige, men i Hovedsagen kun lidet afvigende Definitioner vidner klart nok om, hvor megen Betydning man tillagde denne Disciplin, som med et bekendt Ord af Hraban Maurus blev anset som baade Oprindelsen til og Fundamentet for de syv frie Kunster³.

Denne Grammatikens grundlæggende Betydning for Middelalderens Skole- og Studieliv staar selvfølgelig i nøje Forbindelse med den Plads, som Latinen i det hele taget havde i Datidens Kultur. Paa dette Sprog forelaa Bibelen i Vulgata-Oversættelsen, og i dette foregik Kirkens mange Slags Gudstjenester, gennem latinske Tekster formidledes de antike Kulturelementer, som man havde Brug for, og endelig var Latin det officielle Forhandlingssprog, paa hvilket alle Breve og Aktstykker udfærdigedes.

Hos en ældre Tids klassiske Filologer var det ikke ualmindeligt at møde en vis Ringeagt over for Middelalderens Latinitet. »Munkelatin« eller »Klosterlatin« var just ikke Hædersnavne, og man havde et skarpt Blik for den Degeneration, som ofte prægede det latinske Sprogs Udvikling i Middelalderen i Sammenligning med det klassiske. I nyere Tid har Helhedsopfattelsen paa dette Omraade dog ændret sig i betydelig Grad. Uden at ville benægte, at den middelalderlige Latinitet jævnlig kan bære stærke Mærker af Forfald og Barbari, har man nu paa en helt anden Maade faaet Øjet op for, at den repræsenterer en selvstændig Sprogform, der paa sin Vis er ligeberettiget med den klassiske. Middelalderlatinene skal ikke ensidigt

*) Grammatiken er den Videnskab, der forklarer Digtere og Historikere, og Metoden til at tale og skrive korrekt.

bedømmes ud fra antike Normer, men maa ses og forstaas som et historisk Fænomen, der i sine bedste Former afgav et ypperligt Medium for Tanken. Den var et virkeligt levende Sprog og besad en ejendommeligt Evne til Fornyelse, til smidigt at skabe Udtryksformer for de Begreber, som Tidens fremadskridende Kulturudvikling i stigende Grad affødte¹.

5. I den middelalderlige Grammatikundervisning synes man at kunne skelne mellem to store Tidsrum. I det første, der strækker sig fra Udgangen af Oldtiden til ca. 1200, er det de sproglige og humanistiske Synspunkter, der er de fremherskende. Efter dette Tidspunkt forandrer Undervisningen i flere Henseender Karakter, idet navnlig den specielle Grammatikundervisning under Indflydelse fra den parisiske dialektiske Skole udformes i spekulativ Retning, og den antike Forfatterlæsning trænges tilbage.

Uden at ville paastaa, at den middelalderlige Undervisning i Latin overalt til enhver Tid foregik under nøjagtigt de samme Former, er der dog visse Fællestræk, der kan genfindes. Det gælder saaledes Formaålet for hele Undervisningen. Dette var i første Række af udpræget praktisk (formal) Natur. Skolens Arbejde gjaldt ikke at fremhjelpe en forstaaende Indlevelse i den antike Kulturverden, men Indøvelse i at forstaa og at beherske det latinske Sprog til mundtlig og skriftlig Brug. Derfor var Forfatterlæsningen for saa vidt blot af sekundær Betydning, et Middel til at opnaa den eftertragtede Læse-, Tale- og Skrivefærdighed.

Men hertil kom et andet Formaal, som ikke mindst i den senere Del af Middelalderen gjorde sig stærkt gældende. Uden helt at opgive den oprindelige Bestemmelse opfattede man nu Grammatikundervisningen fortrinsvis som et Redskab til Skærpelse af Tanken, hvad der især var af Vigtighed for det følgende Studium af Skriften, for til fulde at trænge ind i alle dennes skjulte og aabenbare Sandheder².

Som Hjælpemiddel ved den elementære Latinundervisning i Middelalderen³ og siden gennem mange Aarhundreder maa i første Række nævnes den Grammatik, som under Navnet *Donat* bl. a. er bekendt fra Holbergs Erasmus Montanus⁴, og som i ændret Skikkelse benyttes i Danmark saa langt ned i det 18. Aarhundrede, at den endnu hørte til Grundtvigs latinske Børnelærdom⁵. Sit Navn skylder den Grammatikeren DONATUS (ca. 350 e. Chr.), Kirkefaderen Hierony-

Distinctio libri.

qui dicitur hinc
His defectiua suberunt et anomala verba

quoniam dicitur
Verborum formas exinde notabo quaternas

quoniam dicitur
Hinc pro posse meo vocum regimen referabo

quoniam dicitur
Quo iungenda modo constructio sit sociabo

quoniam dicitur
Post hec pandetur que syllaba quanta locetur

quoniam dicitur
Accentus normas exhibere variare docebo

quoniam dicitur
Eandem grammatice pro posse docebo figuras

quoniam dicitur
Quamuis hec non sit doctrina satis generalis

quoniam dicitur
Proderit ipsa tamen plus nugis Maximiiani

quoniam dicitur
Post alphabetum minus hec doctrina legetur

quoniam dicitur
Inde legent maius mea qui documenta sequuntur

quoniam dicitur
Iste fere totus liber est extractus ab illo

quoniam dicitur
Ectis as es a dat declinatio prima

quoniam dicitur
Atque p am ppria quedas ponunt hebreica

quoniam dicitur
Dams ac dypthongon genitiuis atque datiuis

quoniam dicitur
Am seruat quartus, Lam en au aut en reperimur

Fig. 48. En Side af »Donat« i en Udgave fra ca. 1500, forsynet med haandskrevne Marginal- og Interlinearkommentarer.

**Cato cum glosa
et moralisatione.**

Fig. 49. Titelblad til «Cato», Udgaven Leipzig 1494.

mus' Lærer i Latin, og dens rette Titel er *De partibus orationis ars minor* (i Modsætning til et større Værk af samme Forfatter, kaldet »ars major«)¹. Det er en lille Oversigt over den latinske Grammatik opløst i Spørgsmaal og Svar som en Katekismus, den udmærker sig ved Korthed og Klarhed og var derfor velegnet til at danne Grundlaget for Begynderundervisningen. Hertil kunde komme Glosesam-

.Ture deū placa. vitulū sine crescat aratro
 Ne credas placare deū dum cede litatur
 .Cede loco levis fortuna cede potēti
 Ledere qui potuit pdesse aliqñ valebit
 .Cum quid peccaris castiga te ipse subinde
 Vulnera dū sanas dolor ē medicina doloris.
 .Damnaris nunq̄ post longū temp? amicu? }
 Mutarūt mores. s; pignora prima memento }
 .Gratior officijs quo sis magē charior esto
 Ne nomē subeas quod dicit officiperdi
 .Suspectus caueas ne sis miser oib? horis
 Nam timidis ⁊ suspectis aptissima mors est.
 .Cum fueris seruos p̄rios mercatus in usus
 Hos famulos dicas. hoies tñ esse memēto
 .Quā primū capiēda tibi est occasio prima
 Ne rursus queras que iā neglexeris ante
 .Morte repētina noli gaudere maloz
 Felicis obeūt quoz sine crimine vita est
 .Cū cōiunx tibi fit nec res sed fama laborat
 Vitandū ducas inimicū nomen amici
 .Cū tibi cōtingat studio cognoscere multa
 Fac discas multa. ⁊ vita nō velle doceri
 .Miraris verbis nudis me scribere versus
 Hos breuitas sensus fecit cōiungere binos

*officij de
amperioribus*

*Vimilia famula
vires parit gregem*

Finis disticha Catonis ad filiū suū.

Fig. 50. Sidste Side af Catos Disticha i en Deventer-Udgave fra før 1500.

linger (Vocabularier) i Form af Parlører, desuden forskellige Læsebøger. Blandt disse var særlig yndede Fabelsamlinger af Æsop (i latinsk Bearbejdelse) og Avian¹, men frem for alle den saakaldte CATO d. v. s. *Disticha Catonis de moribus ad filium*². Dette Skrift indeholder i fire Bøger en Mængde Vers, hvert bestaaende af to Heksametre, desuden 56 Læresætninger paa Prosa, der altsammen paa Grund af det strengt moralske Indhold blev tillagt den ældre Cato. Ogsaa denne Bog holdt sig i Skolerne i mange Aarhundreder og ikke uden Grund. De moralsk betonedede Læresætninger, der ved deres versificerede Form havde let ved at bide sig fast i Hukommelsen, de mange Eksempler, den indirekte frembød paa grammatiske og metriske Ejendommeligheder, de enkelte Læsestykkers kortfattede og til en Lektion passende Karakter maatte gøre den fortrinligt skikket til pædagogisk Brug for Begyndere.

Hovedformaalet med den elementære Latinundervisning synes at have været at skaffe Disciplene et nogenlunde fyldigt Ordforraad, som kunde danne Grundlaget for den Latintalen, som man saa stærkt ønskede fremmet fra første Begyndelse. Derimod ser det ud til, at Udbyttet af Grammatiktilegnelsen jævnlige har været kummerligt, særlig i Middellalderens anden Halvdel. Udenadslæren af latinske Regler, som de smaa Skolepøge ikke eller kun mangelfuldt kunde fatte, bidrog ikke synderligt til virkelig Forstaaelse af det Stof, der blev indprentet. Hensigten var vel fra ganske tidlig Alder at vænne Disciplene til udelukkende at tale Latin, den lærde Verdens fælles Tungemaal i alle Lande, men helt har man selvfølgelig ikke paa dette Alderstrin kunnet holde Modersmaalet ude. Visse Forklaringer i hvert Tilfælde af det latinske Ordforraad maatte nødvendigvis gives dem paa deres eget Sprog, og faktisk ser man da ogsaa, at der i ikke faa Tilfælde endnu foreligger (eller fra Middellalderen omtales) Haandskrifter af Donat og Cato, der var forsynet med Forklaringer (Glosser) paa Folkesprogene.

6. Paa det følgende — ældre — Alderstrin tog man fat paa en større latinsk Grammatik³. Særlig stærkt benyttet var et Arbejde af Grammatikeren PRISCIANUS (ca. 500 e. Chr.): *Institutio de arte grammatica*, navnlig dens første Del om Talens otte Parter. Ikke sjældent benyttede man mindre Udgaver eller bearbejdede Udtog af det større Værk, beregnede til Skolebrug. Denne Grammatiks egentlige Blomstringstid ligger dog forud for Aar 1200, før den sprogfilosofiske Ret-

ning i Grammatiken opstod i Frankrig. Hovedrepræsentanten for denne var den normanniske Lærde ALEXANDER DE VILLA DEI (VILLE-DIEU), hvis omfattende, versificerede Grammatik *Doctrinale* beherskede Undervisningen i hele Senmiddelalderen¹. Den indeholder ikke blot de grammatiske Regler, men ogsaa en stor Del Læsestof, og var iøvrigt saa dunkel, at den affødte en lang Række Fortolkninger af senere grammatiske Forfattere. Samme spekulative Retning tilhørte ogsaa andre Grammatikere, hvoraf de mest bekendte var EBRARDUS BETHUNIENSIS (Forfatter af »Graecismus«) og JOHANNES DE GARLANDIA².

Som man paa det lavere Trin havde haft forskellige Vocabularier, saaledes brugte man nu paa det højere egentlige Ordbøger (Glossarier), der var alfabetisk eller sagligt ordnede. Vigtigere var dog den større Kreds af Forfattere, som nu udgjorde det egentlige Læsestof. Især indtil Aar 1200 møder man mange klassiske Forfattere, senere synes især kristne Skribenter at have været de foretrukne. Af de klassiske satte man navnlig Digterne højt, frem for alle Virgil og Ovid, dernæst Horats, Stadius, Persius og Juvenal, og i »Homerus Latinus« havde man gennem et latinsk Udtog Lejlighed til at lære Iliaden at kende. Ogsaa Terents (men ikke Plautus) læstes, hvorimod Prosaikerne afgjort stod i Skygge for Digterne. Dog læstes gerne Sallust og Seneca, men mærkeligt nok kun sjældnere Cicero. Blandt de kristne Forfattere var Kirkefædrene repræsenterede ved Hieronymus og Augustinus, desuden læste man med Iver tre nu lidet kendte Forfattere: Juvencus, der har givet en Fremstilling af Jesu Liv efter de fire Evangelier, Sedulius, som har forfattet en metrisk Bibelhistorie, og Prudentius — »Prudentius prudentissimus«, som han kaldes et Sted³, hvis talrige religiøse Digte var Yndlingslæsning for Middeltalderens Mennesker. Den sidstnævnte Kreds af Forfattere maatte der tillægges en saa meget desto større Betydning, som der gennem deres Værker tillige tilførtes Undervisningen et ikke ringe teologisk og bibelsk Stof, hvad der ellers ikke var Anledning til at beskæftige sig med, da Religion ikke fandtes som særligt Fag.

Kredsen af de Forfattere, der læstes paa de forskellige Steder og til de forskellige Tider, var dog langt fra den samme overalt. Mange lokale Omstændigheder kunde her gribe bestemmende ind, og ogsaa Tidens Modestrømninger kunde præge Udvalget. Særlig efter Fremkomsten af den spekulative Grammatik blev den antike Forfatterlæsning trængt stærkt tilbage, hvad der bl. a. danner Baggrunden for

Humanisternes heftige Klager over det middelalderlige Skolevæsens »Barbari«. Længe vedblev dog i Frankrig en særlig Retning at holde fast ved den gamle humanistiske Linie i Undervisningen¹.

Nu og da mærker man ogsaa en tydelig Uvilje mod at benytte hedenske Forfattere som Læsning i de kristne Skoler. Typisk for denne Tankegang er den berømte Erkebiskop Andreas Sunesen i Lund, der bl. a. skrev sit store Værk Hexaëmeron for at modvirke, at Ungdommen, der af Naturen var saa tilbøjelig til at følge Lidenskabernes Tilskyndelser, gennem den antike Versekunst skulde fanges i fordærvelige Snarer².

Latinundervisningen paa det ældre Stadium betød en videre Udvikling og Uddybelse af, hvad der var paabegyndt paa det elementære Trin. Kun synes Forklaringerne paa Folkesprogene nu at være ophørt, og Maalet præciseredes gennem hele Undervisningens Tilrettelæggelse endnu bestemtere som Indøvelse i at læse, skrive og tale Latin korrekt. Ved Siden af de mundtlige Øvelser lagde man saaledes stor Vægt paa de skriftlige Udarbejdelser, de saakaldte dictamina (dictamina prosaica eller metrica), der ofte til Genstand havde et eller andet kirkeligt eller teologisk Tema.

Ejendommeligt for Udviklingen især før Aar 1200 var bl. a. den store Betydning, man tillagde Undervisning i Ortografi og Metrik. Da man kun havde haandskrevne Lærebøger og i det hele taget stadig maatte forny Litteraturen ved Afskrivning, var det af Vigtighed at have sikker Færdighed i Læren om Ordenes rette Stavemaade og Adskillelse. Ikke mindre betydningsfuldt var Kendskabet til de forskellige Versemaal, baade fordi Digterværker udgjorde den foretrukne Forfatterlæsning, og fordi adskillige Skolebøger netop var affattet paa Vers. Man ønskede da ogsaa digterisk Virksomhed direkte fremmet hos Disciplene, idet mange af de ovennævnte dictamina i hvert Tilfælde formelt var af poetisk Art. Interessen for Metrik tabte sig en Del efter den spekulative Grammatiks Sejr, men da man vedblev at arbejde med versificerede Lærebøger, var det stadig nødvendigt at have en vis Indsigt i Metriken.

Som Hovedresultat af Udviklingen efter 1200 kan det dog fastslaaes, at de tidligere Perioders humanistiske Dannelse var i stærk Tilbagegang. Den skarpe, »skolastisk« udformede Dialektik, som blev en af Frugterne af det fornyede Aristotelesstudium, øvede paa alle Omraader sin Trolddomsmagt over Sindene og bidrog til at give ogsaa

Skoleundervisningen et ensidigt formalistisk Præg, der ikke var til Gavn for en fyldigere Forstaaelse af Sprogets og Stilens Ejendommeligheder. Littera sordescit, logica sola placet¹.

7. Grammatikundervisningen førte naturligt til det andet Fag i trivium, *Rhetorik*². Skønt denne Disciplin som omtalt indtog en langt mere tilbagetrædende Stilling end i Oldtiden, foreligger der dog adskillige Vidnesbyrd om, at den baade teoretisk og praktisk er blevet dyrket i Middelalderens Skoler. Ogsaa her byggede man videre paa det antike — især romerske — Grundlag og definerede Rhetoriken som den Kunst at lære at udtrykke sig smukt og pynteligt (bene dicere). Som Hjælpemidler benyttede man fortrinsvis Ciceros De inventione, men ogsaa af en lang Række middelalderlige Forfattere havde man mere eller mindre omfattende Fremstillinger af denne Disciplin.

Undertiden blev der til den rhetoriske Undervisning føjet en Mundsmag Jura, og ganske særlig havde Faget Rhetorik Betydning som den Disciplin, der lærte paa korrekt Maade at skrive og forme Diplomer. Da dette Hverv i Middelalderen i ganske overvejende Grad laa i Gejstlighedens Hænder, var det af stor Vigtighed, at de unge Klerke fra tidlig Alder blev indøvet heri. Det gjaldt i første Række om rent materielt at kunne skrive godt og være hjemme i Anvendelsen af Latinens mange forskellige Ordforkortelser (Abbreviaturer), men dernæst var det vigtigt at være fortrolig med Brevstilens talrige Finesser. Man maatte kende Kancelliformularerne, kunne anvende de behørig Titler og navnlig forstaa at opbygge et Diplom rigtigt, saaledes at Rækkefølgen af dets enkelte Partier svarede nøje til det Skema, som efterhaanden havde uddannet sig.

Det var væsentligt gennem Indøvelse af den Slags Færdigheder, at Faget Rhetorik hævdede sig i Middelalderen, og det er da kun naturligt, at man jævnlig i Tidens Bogfortegnelser finder nævnt Formularbøger, ved Hjælp af hvilke man kunde lære Reglerne for Diplomudfærdigelse. Naar man saaledes ser, at der i et Testamente 1404 skænkes en Skolar i Lund en Formularbog (formularium de modis dictaminum), har man aabenbart heri et Vidnesbyrd om den Betydning, man i Lunde Domscole har tillagt Diplomudfærdigelsen³.

Langt højere end Rhetoriken satte man dog *Dialektiken*⁴, Middelalderens Yndlingsvidenskab, som paa saa karakteristisk Maade meddelte hele Tidsalderens Aandsliv dets »skolastiske« Præg. Denne »høj-

ædle Kunst« (ars nobilissima), »Videnskabernes Videnskab« (disciplina disciplinarum), som allerede Augustin og Hraban Maurus havde kaldt den¹, lærte sine Dyrkere at inddele og definere, at forklare og adskille Begreberne, men først og sidst at skelne det sande fra det falske. Særlig efter 1200, da det fornyede Aristotelesstudium havde givet Dialektiken Vind i Sejlene, beherskede den ved sin formale Metode mere eller mindre udtalt al Undervisning ogsaa i de andre Fag, som det bl. a. kan ses af Alexanders spekulative Grammatik. Vel omfattede Faget Dialektik efter middelalderlig Forstaaelse alle Filosofiens Dele, men det var Logiken, der dannede Hovedhjørnestenen i dette Fag, og Undervisningen bestod for en væsentlig Del i en formal Dressur, som fik sit klassiske Udtryk i Universiteternes Disputationer.

Allerede i den tidligere Del af Middelalderen havde man haft en Række Lærebøger i Dialektik, men efter 1200 trængtes de tilbage til Fordel for en stadig mere udvidet Fortolkning af latinske Oversættelser af Aristoteles og nye Lærebøger. Som en af de mest indflydelsesrige Lærebogsforfattere fra denne Tid kan nævnes PETRUS HISPANUS († 1277). At man ogsaa i Skolerne paa de øverste Trin har dyrket Dialektiken, kan godtgøres ved forskellige Vidnesbyrd, men det var dog først ved Universiteterne, at denne Videnskab fik sin fulde Blomstring.

Eftertiden har ofte været tilbøjelig til stærkt at fremhæve det ufrugtbare og ensidigt formalistiske Præg, som klæbde ved Middelalderens dialektiske Metode. Nægtes kan det heller ikke, at en stor Del af Tidens Disputationsvæsen kendetegnes ved det golde og abstruse, at det udartede til spidsfindige Haarkløverier, der viser en til det virtuosmæssige uddannet Færdighed i at spille Boldt med de subtileste Begreber, og som ofte staar i en skrigende Modsætning til den indholdsmæssige Betydning af de Emner, der behandlede. Men glemmes maa det ikke, at de dialektiske Øvelser i deres bedste Skikkelse betød en fremragende Skoling i Evnen til at tænke klart og logisk, en Opøvelse i Skarpsindighed og aandelig Kampberedthed, lige som Metoden i sig selv var af den største Betydning for Bearbejdelsen af det filosofiske og teologiske Stof, som udgjorde Hovedindholdet af Middelalderens Aandsliv. Maalt med Tidens Maalestok er der Grund til at fremhæve, at Dialektiken — dens Teori og dens praktiske Udfoldelse gennem Disputationer — repræsenterede et uundværligt Led i Tidsalderens hele aandelige Arbejdsform. Det var da kun rimeligt, at man ogsaa i Skolerne søgte at bibringe de unge Begyndelses-

grundene i denne vigtige Disciplin, der var som Nøglen til al anden Viden.

Det vilde næppe være rigtigt at forestille sig, at Undervisningen i de tre Fag, som henhørte under trivium, altid holdtes skarpt adskilt. Som Fagene i sig selv grænsede op til hverandre og havde flere indbyrdes Berøringsflader, saaledes ser det ud til, at man jævnlig har ladet Undervisningen i dem gaa Haand i Haand. At Grammatik og Rhetorik maatte opfattes som nær beslægtede, ligger i Sagens Natur, og da den dialektiske Metode i den senere Middelalder gennemtrængte ogsaa de øvrige af triviums Fag, laa det nær at docere Dialektiken — direkte eller indirekte — i Tilknytning til disse¹.

8. Man kan med temmelig stor Sandsynlighed gaa ud fra, at der i enhver middelalderlig Katedralskole lærtes en større eller mindre Del af Trivialfagene. Betegnende er det sikkert, naar Christiern II's Skoleordinans som en selvfølgelig Sag regner med, at der som Forberedelse til et senere Universitetsstudium hørte Undervisning i *Dialectica*, *Rhetorica* og *Poesis* (ogsaa kaldt *Grammatica*)². Dette Pensum har aabenbart været det normale. Derimod er det langt mere usikkert, hvor meget der meddeltes af *quadriviums* Fag. Formodentlig har det været i høj Grad afhængigt af tilfældige — lokale og personelle — Omstændigheder.

Af denne Faggruppe tilkom der *Musiken* den største praktiske Betydning. Allerede paa et meget tidligt Alderstrin begyndte man derfor at indøve de unge i den gregorianske Kirkesang, som efter ca. 600 var den herskende i Vesten, men Undervisningen i dette Fag foregik nok saa meget i Kirken som i Skolen. Grundlaget for Musikteorien fandt Middelalderen i Boëthius' Skrift *De musica*, men senere fremkom talrige Lærebøger paa dette Felt. Overhovedet medførte den rigt uddannede Kirkemusik, at Faget blev Genstand for en ganske særlig Omhu, og i Udlandet kan der eftervises berømte Sangskoler i Tilknytning til Katedral- og Stiftsskoler³.

Ikke ringe praktisk Betydning tilkom der ogsaa *Aritmetiken* i Forbindelse med *Astronomien*, idet disse Fag bibragte de Kundskaber, der var nødvendige til at beregne Paasken, den saakaldte *Computus paschalis*, og derved til at tilrettelægge hele Kirkeaaet. Fra tidlig Tid i Middelalderen blev det anset for ønskeligt, at enhver Gejstlig var i Stand til selv at foretage denne Beregning, og senere indskærpedes stadig Forpligtelsen hertil af Biskopperne, men det forudsatte, at

¶ Taliter impones, hęc docet auctor: situationem mensum (in manu ad inueniendum numerum aureum dicens. q̄ nos debemus sic situare menses. Ita q̄ Ianuarius et martius sunt in supradice auricularis. Februarius et aprilis in scda supradice eiusdes. Mayus in summitate eiusdem. Junius in subungula eiusdem. Iulius in secunda sub ungula eiusdem. Augustus in grossitudine eiusdem. Septēber et october in radice pollicis. Nouember et decēber in supradice indicis. et hoc possumus habere hoc versus. Janus cum Marte parui digiti capiunt e. Februarius aprilis capiunt f post Martia g. Junius a retro b. Iulius c. capit Augustus. hęc septēber et october capiunt queq̄ m recur. Altum g. sol reut capit inde nouem decēber

¶ Taliter impones iunioris postea versus:
 Bina. la mar. fe. terna. ma. summa iunius extra
 Pol. iul. aug. supra. sep. ra. pol. in. no post ra.
 Primaq̄ sic luna. si sedem syllaba tangat.

Fig. 51. Søndagstavlen i »Computus cum commento familiari», Leiden 1511.

Præsterne allerede fra deres Skolegang sad inde med nogle aritmetiske og astronomiske Forudsætninger. Ogsaa paa dette Omraade skabte middelalderlige Forfattere i Tidens Løb adskillige Lærebøger. *Computus* er det sædvanlige Navn for saadanne Skrifter, og naar der af

og til tales om en *Computus manualis*, skyldes det, at man havde udfundet et særligt System, i Henhold til hvilket de enkelte Led og Dele af Hænderne (manus) kunde benyttes som orienterende Hjælpemidler ved de kalendariske Beregninger. Meget yndet var ogsaa den saakaldte *Cisiojanus*, et Huskevers paa 12 Dobbelttheksametre, der meddelte en Kalender i stærkt sammentrængt Form¹.

I Modsætning til de her nævnte tre Fag inden for quadrivium indtog det fjerde og sidste, *Geometri*, hvortil oftere henregnedes lidt *Geografi*, en meget tilbagetrukket Stilling. Da denne Disciplin ikke havde synderlig praktisk Betydning for Gejstligheden, nærede man ringe Interesse for den, og der er Grund til at tro, at den kun sjældnere havde Plads blandt Skolefagene².

I denne Forbindelse kan det iøvrigt nævnes, at medens Latinen spillede en saa fremtrædende Rolle i Tidens hele Undervisnings-system og Aandsliv, var *Græsk* et saa godt som ukendt Land. Kun enkelte, meget lærde Mænd, især i Irland og Syditalien, sad inde med nogle Kundskaber i Græsk, og i Nordeuropas Skoler blev der i Almindelighed ikke undervist i dette Fag. Betegnende er det gamle Munkeord: »*Graeca sunt, non leguntur*« (det er Græsk, læses ikke) om de græske Ord og Citater, der kunde forekomme i latinske Tekster³. Endelig kan bemærkes, at heller ikke *Religion* fandtes som et særligt Skolefag. Alle maatte tilegne sig et vist fælles Maal af den kristne Børnelærdom, og det teologiske Stof, som siden forekom i Skolens højere Undervisning, behandledes i Sammenhæng med andre Fag⁴.

9. Vender man nu Blikket fra Udlandets fyldigere belyste Undervisningsforhold til de hjemlige, saa maa det siges, at det kun er saare lidet, der er levnet til Oplysning herom. Ingen Skoleplan foreligger fra danske Skoler, og kun enkelte, tilfældigt bevarede Notitser giver som i et flygtigt Glimt et lille Indblik i Undervisningsstoffet herhjemme. Vigtigt er især det tidligere behandlede Gavebrev fra Jacob Erlandsen 1253 vedrørende Roskilde Katedralskole, hvoraf det bl. a. fremgaar, at man da lagde Hovedvægten paa Faget Grammatik⁵. Iøvrigt er man hovedsageligt henvist til Slutninger ad indirekte Vej ud fra Kendskabet til Udlandets Skolevæsen.

Paa eet — betydningsfuldt — Omraade kan man dog faa lidt fastere Grund under Fødderne. Det er med Hensyn til *Skolebøgerne*. Almindelig Omtale af Skolebøger synes første Gang i Danmark at forekomme 1253, da netop Jacob Erlandsen skænkede en Række Skole-

bøger til Brug for de Disciple, som blev underholdt i Helligaands-
huset i Roskilde, og dernæst 1319, da det bestemtes, at Skolemesteren
(Forstanderen) i det til Vor Frue Kirke i Odense knyttede Skole-
kollegium skulde have Pligt til at forsyne Disciplene med Skolebøger
(in libris scolasticis providere)¹.

Ingen af de her nævnte Steder omtales specielt, hvilke Bøger der
tænkes paa, men ad anden Vej er det muligt at danne sig en Fore-
stilling herom. Vigtig i saa Henseende er spredte Notitser i middel-
alderlige Testamenter, endvidere nogle Udtalelser fra Periodens Slut-
ning af Christiern Pedersen og i Christiern II's Skoleordinans, og
endelig foreligger der fra den sidste Menneskealder før Reformationen
en lille Kreds af trykte Skolebøger, som kan opfattes som en Slags
Kodificering af Aarhundreders Overlevering.

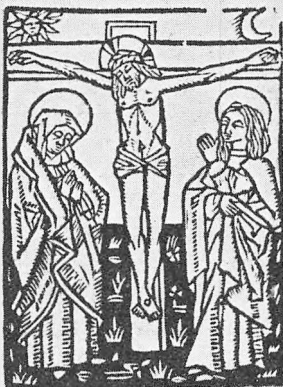
Mest spinkelt, men kronologisk af stor Værdi, er det Materiale,
Testamenterne indeholder. Det tillader faa Slutninger af almindelig
Karakter, men kan dog give et og andet Fingerpeg. Interessant er
det saaledes at se, at der 1353 i Lund skænkes en Skolar Eksemplarer
af de berømte latinske Grammatiker »Doctrinale« og »Grecismus«
med Fortolkning (scriptura) til dem², og sammesteds forekommer
ogsaa 1359 en »Grecismus glosatus« til Brug for Domskolen³. Som
Gaver til samme Institution nævnes desuden 1358 og 1404 Sangbøger
(libri cantus)⁴, og 1358 fik scholasticus sammesteds skænket en »massa
compoti«, aabenbart et Skrift af dette Navn af Alexander de Villa dei,
der er en Vejledning til Opstilling af den kirkelige Festkalender, i
Forbindelse med forskellige herhenhørende Skrifter, »computus ma-
nualis« og »algorismus« (Aritmetik)⁵, det sidste vistnok ogsaa af Alex-
ander. Priscians »Derivationes« omtales 1379, Alexander Neckams
bekendte Ordbog »De utensilibus« 1358⁶, og i det hele taget forekom-
mer ikke helt sjældent i Testamenterne Boggaver til Skoler, Lærere
og Disciple, desværre dog oftere uden nærmere Oplysning om Ind-
holdets Art.

Enkelte Gange nævnes det, at Skolarer fik skænket et Breviarium
til Brug ved den daglige Tidebønslæsning⁷. Det falder da godt i
Traad med saadanne Opgivelser fra tidligere Perioder, at ogsaa den
lærdomsinteresserede Domprovst Hans Urne i Odense i sit Testa-
mente 1503 bestemte, at fattige Pøblinge i denne By efter hans Død
skulde have 200 Eksemplarer af forskellige Skolebøger: Donat, Re-
gulæ, Facenus og de tre Parter af Alexanders Doctrinale, hvilke
Bøger alle var under Pressen. Af en Regnskabsoptegnelse fra hans

volendum Supinis caret. Unum participium
habet quod est volens.

Doctoris docti donati dogmata discant.
Principio pueri. post grauiora legant
Que si perfecte traduntur arte decenti
Auxilium menti cōferunt atqz bonum.

Finit donatus Hainpe per me
gotfridum de ghemen.

Aus tibi sit criste qm̄ liber explicat iste.

Fig. 52. Sidste Side af Gotfred af Ghemens Udgave af »Donat«, København 1489.

Bo 1505 fremgaar det, at han havde sat over 2500 Mark i Trykningen af Breviarer (Diurnaler) og Skolebøger¹.

I Christiern II's Udkast til en Skoleordinans fra ca. 1521, der dog næppe nogensinde har faaet Lovskraft, nævnes som fordærlige Skolebøger, der burde afskaffes og opbrændes, »alle gamle Alexandri Bøger, Puerilia med Faceto, Per Laale, Equiuocationes Matthæi, Sinonima Britonis, Joannes de Garlandia, Grecista og Labyrinthus«². Flere Bøger fra denne Kreds møder os igen som gamle Kendinge i Christiern Pedersens kraftfulde Formaningsskrift »Om børn ath holde till Scole och Studium«, 1531, hvor Forfatteren med tydelig Ringagt omtaler en ældre Tids Skolevæsen. Bl. a. opregner han de Bøger, som han selv under sin Skolegang saa vel som alle andre Danske havde maattet pløje: »Alexandrum, puerilia, Donatum, Peder laale, Composita verborum, caser oc andet saadant skarn«, og længere henne i samme Skrift følger han hertil bl. a. »Grecista« og »Laborintus«³.

Af de her nævnte Skrifter⁴ er »Donatus«, »Alexanders Doctrinale« og »Graecismus« (eller »Graecista« egentlig som Tilnavn til Forfatteren) lette at identificere som de berømte latinske Grammatiker. »Facenus« er en Kommentar til Doctrinale af en Mand ved Navn Facinus⁵, og ogsaa flere af de øvrige Skrifter er aabenbart af grammatisk Indhold. »Caser«, der ikke længere kendes, er formodentlig en Fremstilling af de latinske Casus, og »Regulae« af de grammatiske Regler (jvfr. nedenfor). »Equiuocationes« og »Sinonima« er vistnok forfattet af en fransk Grammatiker Matthæus Vindocinensis, men senere bearbejdet af den frugtbare Digter og Skolebogsforfatter Johannes de Garlandia, der nævnes i samme Sammenhæng, og som ogsaa har skrevet »Composita verborum« (jvfr. Fig. 4). Flere af disse Skrifter er betegnende for en gennemgaaende Forkærlighed i Tidens Pædagogik for at beskæftige sig med enslydende Ord af forskellig Betydning eller med synonyme Ord⁶.

»Puerilia« er en Samling temmelig kaotiske grammatiske Regler, »Labyrinthus (Laborintus)« er en Skildring af en Skolemesters møjsommelige Tilværelse⁷ og »Facetus« en lille Haandbog for Disciplene i høvisk Opræden⁸. »Peder Laale« endelig er den bekendte Samling Ordsprog i en temmelig barbarisk Latinitet med vedføjet dansk Oversættelse. Det var en gammel dansk Skolebog, højt anset herhjemme, og af lignende Karakter som Catos Disticha⁹.

Medens der ikke fra dansk Middelalder synes bevaret nogen Skolebog i Haandskrift, kender man en lille Kreds af de første trykte

Skolebøger. I Danmark som andetsteds har man nemlig til en Begyndelse fortrinsvis benyttet Bogtrykkerkunsten til at tilvejebringe trykte Tekster af de Bøger, som der var det største praktiske Behov for, og i saa Henseende maatte Skolebøger o. l. staa i første Række.

Der kan næppe være Tvivl om, at før end Bogtrykkerkunsten kom til Danmark, har man benyttet fra Udlandet indførte Skolebøger, lige som man endnu noget senere ser, at Domprovst Hans Urne (vistnok i Lübeck) lod trykke adskillige saadanne. Eksemplarer af disse¹ — og sikkert af mange andre — er imidlertid fuldstændig forsvundet, idet som bekendt faa Bøger er saa sjældne som netop ældre Tidens Skolebøger. De er bogstaveligt talt blevet slidt op, og ingen tænkte den Gang paa at henlægge Eksemplarer til Brug for kommende Tidens Forskning.

Kun nogle ganske faa af de gamle danske Skolebogstryk har undgaaet den Skæbne, der ramte Flertallet af dem, deriblandt dog heldigvis den berømteste af dem alle, Gotfred af Ghemens Udgave af Donats *Ars minor*, den første Bog, der vides trykt i København, ca. 1489². Faa Aar senere — 1493 — kom hos samme Bogtrykker, der vistnok paa dette Omraade fik Hjælp af Universitetets højt for-tjente Vicekansler, Dr. Peder Albertsen, to andre grammatiske Lærebøger »Fundamentum in gramatica« og »Auree regule partium grammatice artis fundamentales«. De her nævnte Bøger danner en grammatisk Trilogi til Indførelse for Begyndere i det latinske Sprogs Ejendommeligheder. Af Paaskrifter paa de i Det kgl. Bibliotek bevarede Eksemplarer fremgaar det, at de har været benyttet i Skolen i Skovkloster³.

I Slesvig var der allerede 1486 kommet en Udgave af den middelalderlige Grammatiker Remigius' Lærebog »Dominus«⁴, og 1506 og igen 1508 udsendtes med Universitetets varme Anbefaling Udgaver af Peder Laales »Parabole«⁵. Meget virksom som Udgiver af Skolebøger var ogsaa Christiern Pedersen under sit Ophold i Paris. 1510 udgav han saaledes et »Wocabularium« til Brug ved Latinundervisningen, 1515 kom en ny Udgave af Peder Laale⁶, og fra samme Periode stammer ogsaa et Optryk af »Puerilia« og »Facetus«, som efter alt at dømme ligeledes skyldes Christiern Pedersen⁷.

Det er alt i alt kun en beskednen Kreds af danske Skolebogstryk, som man nu kan lære at kende af Selvsyn, og forelaa der ikke fra Udlandets Trykkerier et temmelig rigt Udvalg af den Litteratur, som

ogsaa i Danmark har været benyttet til pædagogisk Brug, vilde man være ilde faren.

10. Vil man paa Grundlag af, hvad der i det foregaaende er sagt om udenlandske og hjemlige Forhold, søge at danne sig en Forestilling om den middelalderlige Ribe Katedralskole som Undervisningsanstalt, saa er det overvejende sandsynligt at antage, at den i første Række i Ordets strenge Forstand har været en Trivialskole. Her som andetsteds har Grammatikundervisningen utvivlsomt været det bærende Fundament, hvortil er kommet et større eller mindre Maal af Rhetorik og Dialektik.

At man i Ribe i Forbindelse med Grammatik og Rhetorik har interesseret sig for Skrivekunst og Diplomudfærdigelse, har man sikkert Lov til at slutte ud fra den Omstændighed, at mangfoldige middelalderlige Aktstykker fra Ribe-Arkiver udmærker sig ved deres korrekte og pyntelige Skikkelse. Ikke mindst vil der i saa Henseende være Grund til at minde om, at Ribe Kapitel i Slutningen af Middelalderen besad en saa øvet og kyndig Notar som Puggaards Forstander, Hr. Hennekin Saxen¹.

Hvordan det har stillet sig med quadrivium-Undervisningen, er lidt mere usikkert. At der er blevet undervist i Sang (Musik), maa betragtes som givet alene af den Grund, at Øvelse i dette Fag betingede den Medvirkning af Disciplene ved forskellige Gudstjenester, som ved andre Kildevidnesbyrd er sikkert afhjemlet. At der ogsaa er blevet lagt Vægt paa Indøvelse i den kirkelige Festberegning gennem Astronomi og Aritmetik, maa ligeledes anses for rimeligt, hvorimod det kan være mere usikkert, hvilken Plads man har tilkendt Geometrien og det dermed sammenhængende Kundskabsstof.

Spejder man nu efter Spor, der kunde lede til en større Vished, end dette almindelige Forhaandsindtryk kan give, er det saa heldigt, at ogsaa her kan Testamentnotitserne komme til Hjælp, endda paa meget betydningsfuld Maade. Betegnende er det saaledes sikkert, at der 1338 i Præsten Hr. Vilhelms Testamente skænkes Ribes scholasticus et Eksemplar af den latinske Grammatik, som kaldtes Graecismus, tilmed i en forbedret Udgave eller i et godt Eksemplar (Grecismus melior), og at ogsaa Skolens Rektor (prepositus) betænkes med et Eksemplar af samme Bog, dog i lille Format, desuden med en kommenteret Udgave af Ovids Skrift *De remedio*².

Disse Bøger maa utvivlsomt tænkes anvendt i Skolens Tjeneste,

men et endnu vigtigere og mere direkte Kildevidnesbyrd om Skolebøger anvendt i Ribe foreligger fra Aaret 1394. I dette Aar skænkede nemlig Kantoren Johannes Petri ved sit Testamente Ribe Skole tre Bøger, en »Grecismus« og to Eksemplarer af den endnu mere berømte »Doctrinale« med Forklaring hertil (cum glossis suis)¹. Hvor megen Betydning Testator har tillagt sin Gave, fremgaar klart nok af den tilføjede Bemærkning, der tillige giver et ejendommeligt Indblik i Datidens Kulturforhold. Kantoren bestemte nemlig, at Ribe Kapitel skulde have disse Bøger i Forvaring og udlaane dem, naar det var fornødent, til Skolarerne eller til selve Skolens Rektor, dog mod en forud afgiven Kaution, for at de kunde blive leveret tilbage paa behørig Maade. At denne Forholdsregel ikke var noget for Ribe særegent, ses af en lignende Bestemmelse ved en Boggave til Lunde Domscole 1379².

Naar en Ribe-Discipel 1338 fik skænket en Bog af Seneca (Cenece autoritates)³, er det et Fingerpeg om, hvor højt man satte denne Forfatter, der i Middelalderen i Almindelighed gik for at have været kristen, og naar Hr. Vilhelm blandt sine andre Boggaver 1338 tillige gav Skolens Rektor en Computus med Tillæg (Compotus cum anexis)⁴, bestyrker det den ovenfor fremsatte Formodning om, at man ogsaa i Ribe Skole gav sig af med den kirkelige Festberegning. Man har formodet, at der her kunde være Tale om Arbejder af den berømte danske Matematiker og Astronom Petrus Philomena de Dacia. Ejendommeligt nok findes der endnu i Venedig et Haandskrift med en Kommentar til et Skrift af denne Mand, afskrevet i Venedig af en vis »Magister Nicolaus de Ripis« 1494⁵.

Som oftere nævnt er det sandsynligt at tænke sig, at der i direkte Fortsættelse af Trivialskolen fandtes en Præsteskole med Undervisning i Liturgi og Teologi. Om selve Teologiundervisningen i Ribe foreligger der en Efterretning, som vel i sin nuværende Form stammer fra et temmelig sent Tidspunkt, men som dog ikke mangler indre Sandsynlighed. Det er en Notits hos Peder Terpager, der meddeler, at lige indtil Reformationen skiftedes de i Ribe residerende Kanniker til at holde teologiske Forelæsninger, først i Domkirkens Kor, siden i St. Barbaras Kapel⁶.

Den almindelige Forpligtelse for Kapitlerne til at give en saadan teoretisk Teologiundervisning var forlængst kirkeretsligt fastslaaet, men har Terpager haft nu ukendt, specielt Kildemateriale at bygge paa, maa den teologiske Undervisning i Ribe have været organiseret

noget anderledes, end man fra officiel kirkelig Side havde fastslaaet. Oftere — ikke mindst 1516 — havde man nemlig krævet, at Forpligtelsen til at holde teologiske Forelæsninger skulde være knyttet til et bestemt Kanonikat ved enhver Domkirke. 1516 hedder det tillige, at denne teologiske Lektor skulde have studeret mindst 10 Aar ved et Universitet og være Magister eller Licentiat eller Baccalaureus i Teologien¹. Selv om man maaske ikke i Ribe bogstaveligt har efterlevet de almindelige Bestemmelser paa dette Omraade, kan det dog næppe betvivles, at Kannikekollegiet inden for dets Rækker til de forskellige Tidspunkter har raadet over kvalificerede Mænd, der var velegnede til at røgte et saadant Hverv.

II. For at give et mere konkret Indtryk af Undervisningens og Skolelivets Tilstand i Middelalderen skal der i det følgende nærmere omtales nogle af Tidens mest berømte Skolebøger, deriblandt først og fremmest de, om hvilke man med Vished ved, at de har været benyttet i Ribe Katedralskole.

Som ovenfor fremstillet begyndte de smaa Disciple med at lære latinsk Grammatik efter DONAT. Denne Bog (i Udgaven Kbh. ca. 1489) slutter ret passende med det lille Vers:

Doctoris docti Donati dogmata discant
Principio pueri, post graviora legant.
Que si perfecte traduntur arte decenti
Auxilium menti conferunt atqve bonum*.

Efter det indledende Trin tog man i Middelalderens anden Halvdel fat paa *Doctrinale*³, en Bog, hvis Herredømme gennem Aarhundreder strakte sig over alle Europas Lande (jvfr. Fig. 3). Skønt en Lærebog af denne Karakter maa tænkes i ganske særlig Grad at være blevet udsat for at slides op, findes der dog endnu af den bevaret mindst 267 Tryk før 1500 og desuden 239 haandskrevne Tekster af den eller af Kommentarer til den, talende Vidnesbyrd om, hvilken Udbredelse *Doctrinale* har fundet i dens Blomstringsperiode.

Bogen er forfattet i Aaret 1199 af Klerken ALEXANDER DE VILLA DEI, der havde studeret i Paris og siden blev Lærer i Dol for en Biskops Børnebørn. Til Brug for dem sammenskrev han nu en Lære-

*) Først bør Drengene lære den lærde Doktor Donatus' Regler og skride dernæst fremad til højere Trin. Dersom det læres vel paa smuk og sømmelig Vis, Styrker det Aandens Kraft og bringer den varigt Gavn².

bog i latinsk Grammatik paa Grundlag af sine Pariser-Studier og som et Udtog af et langt større Skrift »Alphabetum majus«. Senere gjorde Alexander sig bekendt ved at udarbejde flere andre (kirkeretslige og komputistiske) Skrifter, der ligeledes stod højt i Kurs hos den middelalderlige Læseverden. Han døde i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede som Kannik i Avranches¹.

Doctrinale blev modtaget med usædvanligt Bifald i Tidens pædagogiske Kredse — derom vidner ikke blot den store Udbredelse, den opnaaede, men ogsaa de talrige Glosser og Kommentarer, den affødte. Ikke alt i denne Lærebog var nemlig lige let forstaaeligt, — senere Humanister vilde endog paastaa, at der var Ting deri, som end ikke Forfatteren selv havde begrebet!² —, og man søgte da at hjælpe sig med Forklaringer eller ligefrem med Ændringer af Tekstens Ordlyd. Af Kommentarerne vandt især den saakaldte »Glosa notabilis« (ved Gerhard af Zutphen) Yndest, Tekstændringer blev navnlig foretaget af Grammatikeren Johannes de Garlandia, og man talte fra hans Tid om »den reformerede Doctrinale«³. Værket forudsætter forøvrigt selv udfyldende Forklaringer fra Lærerens Side⁴, og det er da ret betegnende, at netop i det Kildedsted, hvori Doctrinale nævnes i Forbindelse med Ribe Katedralskole, sker det udtrykkeligt i Sammenhæng med Omtale af Glosser til Hovedværket. Saadanne Kommentarer bidrog iøvrigt ikke altid til større Klarhed. Præget af Tidsalderens hele formalistiske Metode kunde de undertiden blive saa vidtløftige, at f. Eks. en Kommentator fremsatte ikke mindre end 24 Tvivlsspørgsmaal til Behandling under Gennemgangen af een Linie⁵.

Doctrinale⁶ er skrevet paa Vers og indeholder 2645 leoniniske Heksametre. Som næsten alle andre middelalderlige Skolebøger var den beregnet til at læses udenad, utvivlsomt et møjsommeligt Arbejde selv for Datidens hukommelsesøvede Disciple. En flandersk Humanist paastod siden, at selv efter syv Aars Skolegang var det kun med Nød og næppe lykkedes Disciplene at tilegne sig dette omfattende Læredigt⁷. Doctrinale maa i første Række ikke opfattes som et egentlig didaktisk, men som et rent teknisk Digt, en stor Samling »Huskevers«, der mekanisk skulde indprente visse Regler i Disciplenes Hukommelse. Tillige tilsigtede Forfatteren dog at tilvejebringe Læsestof, som kunde fortrænge den slibrige senantike Digter Maximianus, der aabenbart tidligere havde været yndet⁸. Herom underrettes man i Digtets Indledningsvers, hvori det hedder⁹:

Scribere clericulis paro Doctrinale novellis,
 pluraque doctorum sociabo scripta meorum.
 iamque legent pueri pro nugis Maximiani
 quae veteres sociis nolebant pandere caris.
 praesens huic operi sit gratia Pneumatis almi;
 me iuvet et faciat complere quod utile fiat.
 si pueri primo nequeant attendere plene,
 hic tamen attendet, qui doctoris vice fungens,
 atque legens pueris laica lingua reserabit;
 et pueris etiam pars maxima plana patebit*.

Efter denne Indledning følger en Oversigt over Indholdet, der efter Forfatterens Plan omfatter 12 Dele, nemlig 1) Deklination, 2) Ord af forskellig Bøjning (Heteroclitica), 3) Komparation, 4) Nominernes Genus, 5) Perfekter og Supiner, 6) defekte og uregelmæssige Verber, 7) Verbalformerne, 8) Ordenes Styrelse (Rection), 9) Konstruktion, 10) Kvantitet, 11) Akcent og 12) rhetoriske Figurer. Senere i Middelalderen talte man om Doctrinales tre Hovedparter (I omfattende 1—7 (Etymologien), II 8—9 (Syntaksen) og III 10—12), hvortil endnu senere kom en IV. Hovedpart, opstaaet ved Udvidelser af III. Doctrinale er ikke en fuldstændig Lærebog i latinsk Grammatik. Mange og vigtige Afsnit af denne er helt forbigaaede, saaledes Talord, Præpositioner, Adverbier og Konjunktioner. Til Gengæld indeholder den meget Stof, som ikke hører hjemme i Grammatiken, bl. a. Syntaksen, som netop nu blev indført i Undervisningen af den parisiske sprogfilosofiske Retning. Desuden interesserer Forfatteren sig særlig for Undtagelserne og for det vanskelige Specialstof, f. Eks. gives der Forklaringer paa en Række Ord af græsk eller hebraisk Oprindelse, som de Gejstlige kunde støde paa under deres Læsning¹.

Bogen er tænkt som en Erstatning for Priscian og forudsætter det gennem Donat formidlede elementære Kendskab til den latinske Grammatik. Som Helhed maa Doctrinale nok saa meget kaldes en

*) Idet jeg begynder paa at skrive Doctrinale for de unge Klerke, vil jeg indføje meget af, hvad mine Lærere har skrevet, i mit eget Arbejde. Nu kan da Skolepogene i Stedet for Maximianus' elendige Tøjeri læse, hvad de gamle ikke vilde delagtiggøre de kære Staldrødre i. Den hellige Aands Naade være over dette Værk, bistaa mig og hjælpe mig til at fuldende, saa at det maa blive til Nytte. Hvis Skolepogene ikke straks fuldt ud kan forstaa dette, saa skal den, der virker som Lærer, agte derpaa, og medens han gennemgaar Lektien, forklare den for Drengene paa deres Modersmaal — saa vil ogsaa det meste af den blive forstaaelig for Børnene.

Haandbog som en Lærebog, og i sin Behandling af Stoffet viser Alexander de Villa dei sig som en fuldgod Discipel af den spekulative Skole og som en Modstander af den ældre humanistiske Retning, der havde sit Hovedsæde i Orléans. Nyere Undersøgelser har godtgjort, at Doctrinale, ikke kan betragtes som et egentligt originalt Værk, men er en Kompilation af en Række ældre Grammatikere, især Priscian, men ogsaa af adskillige middelalderlige Forfattere¹.

Som Prøver paa Behandlingsmaaden skal nogle Eksempler anføres, idet det dog bemærkes, at Form og Indhold her i den Grad udgør en uopløselig Enhed, at det næppe vil være formaalstjenligt at forsøge en Oversættelse.

I Afsnittet om Substantivernes Pluralisformer hedder det saaledes i V. 395—410:

Pluralem numerum retinent aes atque metallum;
 raro per reliqua dabitur plurale metalla.
 aequor et unda, fretum mare, melque, latex, aqua, vinum,
 pocula, fons, flumen, fluvius pluralia servant,
 stagna, lacus, amnes, limphae
 cetera pluralem retinent humentia raro.
 lex mensuratis tamen et pensis datur ista.
 ordea, frumenta, faba melonesque, citrulli,
 his plurale damus, sic dant far, pisa, lupinus.
 raro seminibus aliis plurale locamus.
 raro plurale dat quinta tibi nisi quinque:
 res pariterque dies, acies, facies speciesque.
 progenies et maneries dic, materiesque.
 raro plurale vult pax et sanguis habere.
 neutra facis sine plurali vulgus pelagusque.
 nescio telluris vel humi plurale geluve.

Reglerne for Adjektivernes Komparation udtrykkes paa følgende Maade (V. 460—5):

est adiectivis graduum collatio talis,
 dum valet augeri sua proprietas minuive.
 declinat terna positivos sive secunda.
 si tibi declinet positivum norma secundae,
 taliter inde gradum debes formare secundum:
 i brevies, quam dat genitivus, et or superaddes.
 ternae consimili formabunt more dativi.

Endelig som et Eksempel fra Syntaksen Indledningen til Læren om Konstruktion (V. 1369—79):

Est post praedicta constructio iure locanda.
 in geminas species constructio scinditur: illi
 transitio debet intransitioque subesse.
 cum partes, per quas constat constructio plena,
 signant diversa, constructio transeat illa;
 iudicium fit idem tamquam diversa notando.
 hanc in membra duo distinguere convenit; eius
 sunt species: simplex quae transit quaeque retransit.
 est intransitio tibi per praedicta notanda.
 per binas species hanc distingues, quia simplex
 hanc intransitio pariterque reciproca scindunt.

Ejendommeligt for Alexanders som for hele den spekulative Grammatik er det, at den ikke vilde nøjes med at klassificere og systematisere den Sprogbrug, der kunde iagttages hos de klassiske Forfattere. Den stillede sig tværtimod det Maal ud fra rent logiske Principper at bedømme, ændre og forbedre Sprogets Ytringsformer. Sproget opfattedes ikke som en Foreteelse, der havde udviklet sig ud fra bestemte historiske Forudsætninger, men som et Produkt af den rene Tænkning. Denne Opfattelse meddelte Grammatiklærebøgerne, saaledes ogsaa Doctrinale, saa vel som hele Undervisningsmetoden deres mærkeligt abstrakte, filosofiske Præg¹.

Doctrinale fik en ejendommelig Skæbne². Efter at den først i Aarhundreder havde hersket i alle Europas Skoler, indtraadte der med Humanismen en stærk Reaktion mod dens Herredømme. Angrebene begyndte med Laurentius Valla og fortsattes af en Række andre Humanister baade i Italien og Tyskland. I Nordeuropa vendte man sig dog oprindelig fortrinsvis mod Doctrinales Kommentatorer. Selv Erasmus af Rotterdam bedømte Værket ret skaansomt, og enkelte af de tyske Humanister leverede endog »reformerede« Udgaver af Doctrinale. Efterhaanden blev dog Modstanden mod dette gamle Arvestykke fra den skolastiske Tid saa stærk, at det blev helt skudt til Side. Det blev næsten en Modesag for enhver Humanist med den mindste Smule Selvgættelse (lige som senere for Oplysningstidens Mænd)³ at overdænge Doctrinale med Haansord for dens barbariske Latinitet og mørke, uforstaaelige Form. Ikke desto mindre holdt det haardt for Humanisterne at vinde Sejrr. Hertil bidrog flere Omstændigheder:

ikke blot almindelig sejt Vedhængen ved det overleverede, men ogsaa det Faktum, at det var gennem Doctrinale, at man havde tilegnet sig den latinske Udtale, der anvendtes ved Gudstjenesten¹. Desuden viste det sig, at den gamle Lærebog trods alle sine iøjnefaldende Mangler dog maa have besiddet flere Fortrin, end man skulde have troet. Navnlig var det mærkeligt at se, at da Humanisterne selv skulde skrive nye Lærebøger i latinsk Grammatik, byggede de for en stor Del paa Forgængerens Stof, og da man siden i det 18. Aarhundrede genoptog Behandlingen af den latinske Syntaks, var det Doctrinales Metode, der igen stiltiende vandt Indpas².

Som i andre Lande synes ogsaa i Danmark Doctrinale at have været dybt rodfæstet ved Middelalderens Slutning. Betegnende er det sikkert, hvad den humanistiske Bogtrykker Jodocus Badius i Paris 1515 skrev til Christiern Pedersen, at han beklagede de gode Hoveder i dennes Fædreland, fordi de i den Grad følte sig bundne til Doctrinale, at de ikke turde vige et Fingersbred fra den³. Til de mange, der har været trælbundne under Doctrinales Aag, kan man sikkert ogsaa henregne Skarer af ripensiske Disciple.

12. I en middelalderlig Haandbog hedder det⁴:

Quod pueri potent tibi *Doctrinale* propinat,
Prisci doctoris utiliora legit.
Graecismus recitat peperit quas Graecia voces,
Quas Latium dat, quae significata ferant*.

Denne Sammenstilling af netop disse to Bøger er karakteristisk. Vel var *Graecismus* langt fra saa udbredt som Doctrinale, men den hører dog med til de klassiske Bøger i middelalderligt Skoleliv, og ogsaa den kom vidt omkring. Som de tidligere citerede⁵ Kildesteder viser, var den saaledes — lige som Doctrinale — blandt de Bøger, som fandt Anvendelse i Ribe Katedralskole.

Bogens Navn kunde rent umiddelbart tyde paa, at der her var Tale om en Lærebog i græsk Grammatik, og faktisk er Bogen ogsaa blevet opfattet saaledes af adskillige ældre Litterærhistorikere⁶. Men lige som dette vilde være i højeste Grad usandsynligt efter den almindelige Beskaffenhed af Datidens Undervisningsvæsen, saaledes

*) Hvad Pogene skal drikke, beværter Doctrinale dig med; den samler de mest nyttige Ting hos den gamle Lærer (∴ Priscian). *Graecismus* opregner de Ord, som Grækenland skabte, og som Latium skænker, med de Betydninger, de skal have.

Argumentum.

In sequenti libro doctissimi viri magistri Ewardi
bitunensis qui grecismus intitulat: argumentum
sive p̄fatio Johānis vincen̄tj metulini feliciter
ināpit

Hic liber ewardi: celebri: doctiq; magistri
Grecismus fons est: arida corda fouens.
Luius in irriguo tu margine siteris: a quo
Sumere gr̄amatices plura fluenta potes.
Fōs fluuios iste tres fundit: quattuor ex se
Tertius eructat flumina magna nimis.
Tres grecismus h̄z partes: ter quinq; libris ē
p̄a. tus: ter habet ter capitella: tria
p̄ermitit prima: p̄hibetq; secūda: iubz pars
Tertia: quas partes quattuor inde secant.
Ethimologia. diasinthesis. orthographia
Lui prosodia p̄est iure sequuntur eam.
Ethimologia de partibus octo notat: quas
Inter nomina sunt anteriore loco.
Sunt monosyllaba: p̄ polysyllaba: que p̄p̄iū
Et cōmune: quod in greca latina meat. dāt
Quadrat⁹ numer⁹. quadrum. solidūq; libellū
Sullit eum liuor sternere neue queat.
Scriptorum varijs istum mendis releuatum.

Fig. 53. Indledningsdigt til »Grecismus», Udgaven Strassburg ca. 1490.

viser ogsaa en nøjere Undersøgelse, at Graecismus er noget helt andet, nemlig en Lærebog i latinsk Grammatik. Det mærkelige Navn skyldes antagelig, at et Hovedafsnit (Kapitel 8) handler om Ord af græsk Oprindelse. Samme Aarsag synes ogsaa Betegnelsen »Graecista« for Forfatteren at have.

Som Forfatter angives almindeligvis en fransk Lærd EBRARDUS BETHUNIENSIS, der var Lærer i Anjou ca. 1220. Bogen skal være forfattet 1212¹. Da flere Vers er fælles for Doctrinale og Graecismus, har det været Genstand for Tvivl, hvilket af de to Værker der var det oprindelige. Den nyere Forskning er dog tilbøjelig til at tilkende Doctrinale Prioriteten².

Som saa mange andre middelalderlige Lærebøger fremtræder ogsaa Graecismus paa Vers (Heksametre). Bogen begynder³ (i den første trykte Udgave):

Hic liber Ebrardi, celebris doctique magistri.
 Graecismus fons est, arida corda fovens
 Cuius in irriguo tu margine sisteris, a quo
 Sumere grammatices plura fluentia potes.
 Fons fluvios iste tres fundit, quattuor ex se
 Tertius eructat flumina magna nimis*.

Som antydet i disse Vers og videre udviklet i de følgende, ikke her medtagne, Vers deles Værket i tre Hoveddele: 1) pars permissiva om Talens Figurer, 2) pars prohibitiva om de Fejl, der kan begaaes i Talen (Barbarismer og Soloecismer) og 3) pars praeceptiva, omfattende Prosodi, Ortografi, Etymologi (Grammatik) og Syntaks. Den sidste Del er langt den mest omfattende. Af Bogens 27 Kapitler lægger den Beslag paa Kapitel 3—27.

Graecismus er i sin hele Karakter et Udtryk for Tidens spekulative grammatiske Retning. Bogen er litterært næppe at opfatte som en Enhed. Efter al Sandsynlighed er Kapitlerne 8—12, en leksikalsk ordnet Samling Ord af græsk og latinsk Oprindelse, at anse for Kærnen i Skriftet, den egentlige Graecismus, forfattet af Ebrardus. Uden om denne er der saa i Tidens Løb fra ældre og nyere Grammatikere blevet samlet et betydeligt Stof af rhetorisk og grammatisk Art, op-

*) Denne Bog er skrevet af Ebrardus, den berømte og lærde Magister. Graecismus er en Kilde, der vederkvæger de tørre Hjerter — hvis du stiller dig ved dennes livgivende Rand, fra hvilken du kan udlede flere grammatiske Strømme. Af denne Kilde udspringer tre Floder, og den tredie af dem deler sig i fire, overmaade store Strømme.

stillet uden synderlig systematisk Orden, og hele Værket har derpaa faaet Titlen *Graecismus*, der fra først af blot gjaldt et specielt Afsnit¹.

Det oprindelige Formaal for dette Skrift synes saaledes at have været at tjene til Forøgelse af Disciplenes Gloseforraad ved at meddele en Række mere sjældne Ord. Naar Forfatteren tillige har villet aflede adskillige af disse af græske Former, saa har han kun — som det træffende er blevet sagt — haft Held til at fremføre »en uafbrudt Kæde af urigtige Forklaringer«². Som en Prøve paa Fremstillingsformen kan her anføres nogle Vers (XII, 36—49)³:

Infans parvus erit quia posse loqui sibi desit.
 Ast a pure puer, quia purus dicitur aër,
 Vel puer a pueros potius quod verbero signat.
 Est adolens crescens; nomen trahit hinc adolescens,
 Aut iuxta Graecos sit adulescens ab adulos,
 Quod servire sonat, quia sic aetas sua poscit.
 A iuvo sit iuvenis quia possit opem dare multis,
 Vel iuvat eiusdem sit pro delectat origo;
 Nam ludis potius gaudet lasciva iuventus.
 Dicitur a vireo vir; nam virtute virere
 Debet ad aetatem postquam venit ille virilem,
 Dicitur a seneo vel sex morosa senectus;
 Hanc a sex dicas potius, quia sexta sit aetas,
 Vel quia perfecta sicut senarius haec est*.

Den her meddelte Prøve er sikkert velegnet til at give et Indtryk af, hvorledes Forfatteren uden smaaligt Hensyn til Sproghistorien ad spekulativ Vej konstruerer etymologiske Sammenhænge, som til Dels begrundes ved allegorisk Fortolkning.

*) Det lille Barn vil være umælende (*infans*), fordi det mangler Evnen til at tale. Men en »Dreng« (*puer*) afledes af »klart« (*pure*), som jo ogsaa Himlen kaldes klar, eller snarere afledes *puer* af »pueros«, hvad der betyder: »jeg slaar«. Ynglingen (*adolens*) vokser til; heraf kommer Ordet *adolescens*, eller ogsaa afledes Yngling (*adulescens*) af det græske »adulos« (*ἄδουλος*, *servos non habens*), som betyder at tjene, fordi hans Alder kræver det saaledes. Af »jeg hjælper« (*iuvo*) kommer »en ung Mand« (*iuvenis*), fordi han kan yde mange Bistand, eller Ordet (*iuvat*) har samme Betydning som »glæder«, thi den kælné Ungdom fornøjer sig hellere ved Lege. En Mand (*vir*) kommer af »jeg grønnes« (*vireo*), thi han bør grønnes (d: være kraftfuld) ved sin Styrke, efter at han er naaet til Manddomsalder. Den vrantne Alderdom (*senectus*) afledes af Affældighed (*seneo*, jeg er udlevet) eller af seks (*sex*); snarest maa man sige, at Ordet afledes af seks, fordi det er den sjette Alder, eller fordi denne er fuldkommen lige som den, der har naaet den sjette Alder (*senarius*).

Graecismus hører ikke til de helt lettilgængelige Skrifter. Det er derfor ikke mærkeligt, at der fremkom adskillige Kommentarer til denne Lærebog. Blandt Kommentatorerne er især blevet bekendt Johannes Vincentius Metulinus¹. I Det kgl. Bibliotek gemmes et Eksemplar af en haandskreven Graecismus, mellem Linierne forsynet med Kommentar, fra 1432, der bl. a. er mærkelig derved, at den indeholder en Del Ordforklaringer paa Tysk. Haandskriftet stammer fra et Klosterbibliotek i Cismar².

Graecismus stod højt i Kurs i Middelalderen, men da Humanismen sejrede, var ogsaa dens Tid forbi. Erasmus af Rotterdam, der selv havde maattet tyre denne Bog under sin Skolegang i Deventer, regner den for et godt Hjælpemiddel til at fremme Barbariet³. At der heller ikke herhjemme blev fældet en mere skaansom Dom over den, viser Udtalelser i Christiern II's Skoleordinans og hos Christiern Pedersen⁴.

13. Medens Alexander de Villa dei og Ebrardus Bethuniensis er typiske Repræsentanter for den ensidigt spekulative Retning i Pædagogiken, møder man i Forfatteren af *Laborintus*, en Lærebog i Poetik, en Mand af noget anden Støbning. Han kan vel med Anerkendelse omtale baade Doctrinale og Graecismus⁵, men hans Hjerte synes at være hos den gamle humanistiske Retning. Der vil være Grund til nærmere at omtale dette Skrift, ikke saa meget af Hensyn til dets Karakter som Lærebog, som fordi det ved at give en Skildring af en Skolemesters lidelsesfyldte Tilværelse bliver et menneskeligt Dokument af ikke ringe Betydning til Belysning af Tidens Syn paa Lærergerning og Skoleliv. Da det tilmed er skrevet af en Mand, der virkede ved Domskolens i Bremen, har det yderligere den Interesse at stamme fra den samme Kulturkreds, hvori ogsaa Ribe Katedralskole hørte hjemme⁶.

Som Forfatter af »*Laborintus*« antog man i ældre Tid den samme Ebrardus, som har skrevet Graecismus. Nyere Forskninger synes imidlertid med Vished at have godtgjort, at der her er Tale om en Mand af lignende Navn EVERARDUS ALEMANNUS, der maa have levet mellem 1212 og 1280. Om hans Levned vides ikke ret meget. Dog fremgaar det af forskellige Haandskrifter, at han har været en Pariser-magister, der senere blev Rektor i Bremen. Han har tillige studeret i Orléans, som han berømmer højt, og dette forklarer hans Tilknytning til Tidens humanistiske Skole. »*Laborintus*« er det eneste Værk,

der kendes fra hans Haand. Oprindelig hed det vistnok »Labyrinthus«, men Titlen omformedes siden til »Laborintus«, og man forstod da Navnet som en Afledning af »labor«, Arbejde, og forklarede det som det Skrift, der i sit Indhold rummede meget Arbejde¹.

Laborintus anslaar straks fra Begyndelsen de Strengede, der klinger gennem hele Digtet. Grundbetragtningen er den, at den Lod, der bliver en Skolemand til Del, er mere haard og utaknemmelig end andre dødeliges. Et Barn, der er bestemt til at blive Skolemester, fødes. Allerede i Moders Liv kaldes han ulykkelig, og Naturen vil næsten ikke tillade, at han kommer til Verden, og kun paa Skæbnegudindens Bud sker det. Himmeltegnene spaar hans Moder, at hendes Søn vil faa Modgang og kun en tynd Lykke. Stjernerne taler blot om et Liv, fuldt af Møje, men uden et Udbytte, der svarer til Anstrengelserne (V. 39—40):

Est caeli virtus tibi tota propheta laboris,
In quo ditari non tua cura potest.

Vel skal han sidde fordybet i Bøger til langt ud paa Natten, men hans Tid og Kraft skal ikke bruges til teologiske og juridiske, medicinske eller filosofiske Skrifter, til alle de Studier, der fører Udbytte for Aanden, Ære og Vinding med sig. Nej, ganske andre og langt ringere Ting skal han sysselsætte sig med. Han skal lære de smaa Poge Bogstaverne i det første Vers, Begyndelsen til al Skolevisdom, og han skal udlægge Donat for dem, medens Taarerne flyder strømmevis fra de smaa, og sønderrevne Eksemplarer af Catos Disticha skal han holde i sin Haand, for at Disciplene kan tilegne sig dette Værk med to Vers ad Gangen.

Det er da ikke underligt, at den, der er forudbestemt til en saadan Skæbne, selv fødes grædende til Verden. Lykkegudinden (Fortuna) forkynder straks ved hans Fødsel, at hun, der holder al Lykke og al Ulykke, alle Livets Omskiftelser, i sin Haand, ikke har gode Gaver i Behold til ham. Hun kan kun betænke ham med den sureste Møje og til Tak herfor med Lærerstolens ringe Hæder, og det saa meget mere, som de gamle Tider, da Lærerens Gerning var højt anset, forlængst er forsvundet, medens nu kun de slette og frække lever højt, og de gode foragtes.

Imidlertid vokser den lille Dreng til, og hans forskellige Sjælekræfter udvikles. Filosofien kalder da de syv Piger (de syv artes liberales), der er i hendes Tjeneste, til sig. Den første og største af disse

er Grammatiken, og hun faar Befaling til at gøre Barnet bekendt med Ordenes og Talens Karakter. Saare vigtig er det at blive fortrolig med Grammatiken, thi den er Oprindelsen til og Grundlaget for alle andre Kundskaber. Men uden Lærerens Hjælp formaar hun intet. Det er da betydningsfuldt, at den, der selv skal hellige sig Lærergerningen, tidligt indvies i dette Fag. Medens han tygger Drøv paa Alfabetets Vers, er det, som om hele Grammatikens Kraft ligger skjult heri, og jo mere Mælk han suger af hendes Bryst, des klarere forstaar han Betydningen af Bogstaver og Stavelser, af Talens Dele, Sætningernes Konstruktion, Sammenhængen mellem Ord og Tale.

Den, der selv med Tiden vil være Lærer, maa først selv grundigt tilegne sig Kundskabsstoffet. Som Hjælpemidler hertil anbefales de to Lærebøger af Donat (Donatus pueris puerilia donat uterque), Remigius og Priscian (V. 205—10). Men ikke mindre vigtigt er det at lære at behandle de forskelligartede Menneskesind paa den rette Maade. Sammenfattende gives der da disse Regler for Lærerens Optræden (V. 227—38):

Temperie vultus hilaris timidus refovebis,
 Intrepidus vultus fulminet ira tui;
 Indomitos reprime, mansuetos dilige, stultos
 Argue, devotos dirige, carpe vagos;
 Corrige delicta verbis et verbere, verbis
 Asperius, virgis conveniente modo.
 Iratus, teneris discas mitescere; mitis,
 Discas irasci: sis feritate pius.
 Languescit manuum labor immunis, laborum
 Deficiens labor est fertilitatis egens.
 Mercedis firma spes suscitatur ergo labore,
 Et fructum pariat sollicitudo tibi*.

Fra Grammatiken glider Talen over til Poesien, og i de følgende Afsnit gives der en lang Række Regler for Verskunstens mange For-

*) Ved muntre Miner skal du indgyde de frygtsumme Tillid, men de frække skal din Vredes Lyn ramme. Hold de tøjlesløse tilbage, elsk de sagtmodige, gaa i Rette med de taabelige, led de fromme, lad de ustadige blive Dadel til Del. Straf Forseelser ved Hjælp af Ord og Slag, strengest med Ord, men hold Maade med Riset. Naar du er opbragt, skal du lære at vise dig mild mod de sarte; er du sagtmodig, saa lær at flamme op i Vrede, men vær naadig i dit vilde Raseri. Udretter dine Hænders Gerning ikke tilstrækkeligt, saa er det Læbernes svigtende Evne, der trænger til at frugtbargøres. Det faste Haab om Løn ansporer jo Arbejdet, og den samvittighedsfulde Omsorg skal skaffe dig det fulde Udbytte.

hold og Eksempler til at oplyse disse. Med Forbigaaelse af hele denne omfattende specielle Poetik vil der dog være Grund til at dvæle ved Gennemgangen af de Forfattere, der anbefales til Læsning som Mønstre baade i Grammatik og Poesi. Mange af dem er omtalt i det foregaaende, og hele Listen giver et fyldigt Indtryk af, hvilke Idealer en humanistisk dannet Personlighed som Everardus hyldede paa dette Omraade¹. Flere af Forfatterens Domme vil i det følgende blive anført i Originalsproget for at meddele Prøver paa den stilistiske Kunst, hvormed de er formulerede, oftere ved Anvendelse af sindrige Ordspil (V. 599—686).

Efter at have indskærpet, at det gælder om fra tidlig Alder at vænne Børnene til god Læsning, nævner Everardus først den sædestreng, men uslebne Cato (V. 603—4):

Semita virtutum catus est Cato, regula morum,
Quem metri brevitatis verba polire vetat,

den hermed beslægtede Avian og den vise Æsop (V. 609—10):

Æsopus metrum non sedit; fabula flores
Producit, fructum flos parit, ille sapit.

Endvidere Maximianus, Statius, Ovid, hvem der særlig skal lægges Vægt paa, og Horats, hvis Satirer vel synes at vise et barsk Aasyn, men er saare nyttige (V. 623—4):

Sunt libri satyrae Venusinae bis duo; vultus
Sic licet his durus, utilitate placent.

Ogsaa Juvenal, Persius, Lucanus, Ilias Latina fremhæves, især dog Virgil, der behersker tre forskellige Stilarter. Heller ikke glemmer Forfatteren en Række middelalderlige Skribenter: den honningsøde Petrus Riga, den kærnefulde Sedulius, den blomstrende Arator, og Prudentius, den kløgtige Mand, der saa vel forstaar at bevæbne Dyden mod Fjendens Angreb (V. 653—60):

Petrus Riga, petra cuius rigat intima Christus,
Legem mellifluis textit utramque stylo.
Contemnit paleas Sedulius; eligit aptas
Res evangelii, sedulitate metri.
Non aret serie metri, sed floret Arator
Doctus; apostolica facta decenter arat.
Virtutem prudens Prudentius armat in hostem;
Quo vitio victo gaudeat, ille docet.

Med megen Berømmelse omtales ogsaa Forfatterne af Doctrinale og Graecismus; desuden Teoretikere som Matthæus Vindocinensis, Martianus Capella, Boëthius o. fl.

Men hvilken Skæbne bliver der nu den Mand til Del, der selv ved flittigt Studium har tilegnet sig alle disse Regler og alle disse Kundskaber? Herom underrettes man i et særligt Afsnit af Digtet, der indgaaende og med dystre Farver skildrer en Skolemesters tunge Lod her i Livet.

Vel udrustet med Viden sidder han inderst inde i sin Labyrint, som i et støjfyldt Fængsel, et sørgmodigt Hus. Da sniger Elegiens Muse sig hen til ham og skildrer ham hans ulykkelige Tilstand. Lærergerningens Besværligheder (*cathedrae pestes*), Arbejdet, Harmen, Fattigdommen — altsammen trykker det ham nedad, men endnu mere holdes han nede af den gerrige Haand, der ikke betænker sig paa at sælge de aandelige Goder, der skulde gives uden Vederlag, for usselt Mammon. Tilladelsen til at undervise Skoledrengene maa nemlig købes for Betaling, og selv Frygten for derved at begaa Simoni har tabt sin Virkning. Hvad der har været hellig Tradition fra Fædrenes Dage, afskaffer denne Haand, eller formindsker, og drevet af Gridskhed nægter den ved Hjælp af ethvert Paaskud den arbejdende helt at nyde Frugterne af sit Slid. I Lønningen vil den nok være delagtig, men ikke i Sliddet (V. 851—2):

*Mercedis socius, sed non vult esse laboris;
Absque metu, quod non seminat, ipse metit.*

Under denne myndige Haand maa Skolemesteren bøje sig — lyder han ikke med ydmygt Slavesind, agtes han som en fredløs.

Det er sikkert Efterdønninger fra de haarde Kampe, der saa mange Steder udkæmpedes om Skolastens Rettigheder, som man møder i de her gengivne Linier, og de er uden Tvivl i høj Grad karakteristiske for den Stemning, der raadede hos mangan en Rektor. Bittert maa det have været at opleve, at det besværlige Skolearbejde omtrent blev det eneste Udbytte af Livet, medens Kapitlets fornemme scholasticus i Kraft af gamle Privilegier tilegnede sig Frugten af den sure Møje, ja tilmed — mod al kanonisk Lov — krævede en Opgæld for at meddele Tilladelse til at undervise.

Skolastens Udsugning er dog kun eet Moment i Skolemesterens lidelsesfyldte Livsvandring. Ogsaa uredelige Forældre spiller ham mangt et Puds, naar de ved deres listige Adfærd bedrager ham for

hans retmæssige Andel af Skolepengene. Den ene foretager vilkaarligt Afkortning i det aftalte Beløb, den anden vil kun betale det halve, en tredje nægter helt at punge ud under Paaskud af, at hans Søn intet har lært. Andre paastaar løgnagtigt, at de allerede har udredet Skolepengene, og atter andre vil blot spise ham af med honningsøde Ord. For ikke helt at blive berøvet det nødvendige til Livets Ophold, tvinges han da til at ty til Rettens Hjælp, men ogsaa her kommer han ofte til kort eller opnaar blot et kummerligt Resultat, naar Dommeren ikke er upaavirkelig for store Herrers Gunst.

Glæder af Disciplene tør Skolemesteren heller ikke vente skal forsøde hans kummerfulde Tilværelse. En væsentlig Aarsag til denne er netop Disciplenes slette Forhold og ringe Flid. Digterens Ord om de lastefulde og forsømmelige Disciple er her i al deres farverige Realisme saa malende, at de fortjener at gengives uden Ændring (V. 871—90):

Corruptae quidam sunt indolis, ut meliora
 Displiceant, placeant deteriora sibi.
 Factis illicitis, inhonestis, turpiter audent
 Aetatis florem depretriare suum.
 Non placet his cera, sed nummus; non stylus, immo
 Talorum jactus; non trocus, immo globus.
 Pro studio cauponam, pro doctore tabernae
 Provisorem, pro codice scorta colunt.
 Cum non sunt puri, nec sunt pueri; puerile
 Nil faciunt, nec se purificare solent.
 Depuerant pueros alios vitiis quia pueros
 Inficiunt: scabie sic ovis urget oves.
 Effrenes quosdam vexat vesania mentis;
 Frenum non dat eis excoriata cutis.
 Non hos mel verbi, monitus urtica, cicuta
 Virgarum paci conciliare potest.
 Jurgia dictamen, convicia lectio, pugna
 Metrum, lis norma talibus esse solet.
 Jurgia dulcescunt, sapiunt convicia, pugna
 Convenit, et redolent litigiosa feris*.

*) Nogle af dem er af en saa fordærvet Karakter, at de ikke finder Behag i det gode, men foretrækker det slette. Ved ulovlige og uhæderlige Gerninger vover de skændigt at nedværdige deres blomstrende Ungdom. Saadanne smager ikke Vokset [∵ Skrivetavlerne af Voks], men Pengene; ikke Griffen, men Tærningkastet; ikke »trocus« [en tilladt Leg], men »globus« [en ikke tilladt Leg]. I Stedet for Læsning foretrækker de Værtshuset, for Læreren Kroværten, for

Er saadanne Disciples slette og egenraadige Karakter let nok at gennemskue, saa gives der til Gengæld andre, der mesterligt er i Stand til at forstille sig. Deres rævelistige Natur forstaar at skjule sig under en hyklet Enfold og lægger derved Snarer for andre (V. 893—4):

Angelicum vultum praetendunt, daemonis artem
Occultant, fraudis ebrietate fluunt.

De glæder sig, naar de hemmeligt kan tilføje deres Kammerater Skade, og stræber efter at tilskynde de ubesindige til gale Streger.

En ny Type møder man i dem, der er opblæst af Hovmod og Forfængelighed, denne Lucifers Pest og Himlens fordærlige Sot. Smukt Udseende, Kundskaber og Rigdom er at anse som Forældre til dette Barn, der selv iler sin visse Undergang i Møde (V. 903—6):

Forma, scientia, res parat haec, parit illa ruinam;
Impia mater adest, impia nata ruit;
Elatosque parens haec pernicioso, ruinae,
Invidiae proles duplicitate necat.

Disciple af denne Art ser ned paa de ringe og taaler ingen ved Siden af sig, de ønsker kun at herske og tilbedes, og de agter ingen Advarsel eller Revselse. Taler man dem til med strenge Ord, svulmer de som oppustede Blærer; straffes de med Ris, gribes de af vildt Raseri.

Overhovedet giver hele Digtet et levende Indtryk af, at en af de vigtigste Aarsager til Skolemandens utilfredsstillende Kaar er at søge i det genstridige Menneskemateriale, han maa arbejde med. Foruden de tidligere omtalte skildres i det følgende med ikke ringe psykologisk Skarpblik en Række andre Typer, der nok skulde kunne gøre en Skolemester Livet surt.

Der er saaledes de sløve og ubegavede Disciple, som det er lige

Bogen Skøgerne. Da de ikke er rene (puri), er de heller ikke Drengene (pueri), de opfører sig ikke som Drengene, og de plejer heller ikke at holde deres Sti ren. De fordærver andre Drengene ved deres Laster, fordi de besmitter de rene: saaledes befænger det ene Faar det andet med Skab. Afsindighed plager nogle, der er helt tøjlesløse; selv naar Huden piskes af dem, er de ikke til at holde Styr paa. Ordets Honning, Formaningens Nælde, Risenes svirpende Saft kan ikke bringe dem til Ro. For saadanne plejer Kiv og Strid at være deres Stil, Skældsord deres Læsning, Slagsmaal deres Verklære, Trætte deres Regel. Ordstrid smager dem sødt, Skældsord er dem liflige, Slagsmaal passer dem bedst, og Tvedragt har for dem en Lugt af den utæmmede Frihed.

saa vanskeligt at bringe til at forstaa Lærestoffet som at ville omskabe en Diamant, og der er omvendt de flygtige Naturer, der ikke kan fastholde noget som helst i deres Hjerner, der er dannede som bundløse Kar (V. 923—4):

Est cerebrum fluidum, vas futile, vas sine fundo,
Vas in quo nil remanere potest.

Andre Disciple er besat af en mærkelig Ustadighed. Altid er de paa Farten, flyver om fra et Sted til et andet, og vil man holde dem fast, er det som at gribe en Aal i Halen. Til den ydre Stundesløshed svarer et indre Vægelsind. Hvad de den ene Dag finder Behag i, forkaster de den næste, og omvendt. Om Morgenen, naar de skal i Skole, kryber de afsted med en Skildpaddes Sendrægtighed, men om Aftenen gaar det hjemad i Haregalop. Enhver Skoletime er dem for lang, enhver Fridag for kort. Lærdommens Tale smager dem ilde, ganske som Takstræets bitre Blomst Bien, som Badet Katten, som Pisen Hunden.

Med denne Baggrund for Øje er der da skellig Aarsag for en Skolemester til at klage over Skæbnen, og kaster han endelig Blikket tilbage over sit eget Liv, bliver Billedet ikke lysteligere. Med et Hjerte, som udbrændt af Studiefiid, studerede han i sin Ungdom i Paris, denne By, der er som et Paradis for de Rige, men som en bundløs Sump for de Fattige, og her døjede hans Legeme meget ondt af den nagende Sult. Senere blev han »gennembagt« i Orléans, der dog maa prises højt som et virkeligt Musernes Sæde (alumna Auctorum, Musae fons, Heliconis apex, V. 948). Uden Kappe eller Kjortel, udtæret, svag paa Legemet, blottet for Penge, vender den unge Magister da hjem — og hvilket Liv venter ham her? Omsorgen for hans Skoleflok og de daglige Embedspligter bøjer ham under Aaget, Studier til langt ud paa Natten og den stadige Gennemgang af Lærestoffet tidligt og silde fører kun Træthed og Anstrengelse med sig. Bestandig at skulle finde paa ny Opgaver, der passer for Disciplenes Kræfter, er et tungt Kors, at paahøre Vers, at rette Fejlene i dem og gaa dem efter med en Fil er ingen ringe Byrde. Hertil kommer, at en Rektor ofte maa optræde som Dommer: fra alle Sider lyder der Klager, og den megen Larm er ved at sprænge hans Øren. Naar Dommen er fældet, maa der stadig gribes til Riset, og ogsaa det at iværksætte Straffen er besværligt. Skjuler Læreren en Discipels Forseelser, skal hans Fader nok kræve Straf, men fuldbyrdes den paa retmæssig

Maade, udsætter han sig for Forældrenes Vrede, for deres Skældsord, Klammerier, Trusler. Al Verdens Regnekunst kan ikke slaa til for at gøre op, hvor mange Stridigheder Katederlivet fører med sig — det er i Sandhed ikke en Ære, men blot et Besvær at skulle holde Styr paa saa mange urolige Hoveder!

Bittert for den gode Skolemand er det endelig at maatte opleve, hvorledes mange ulærde Karle bestiger Katederet, fulde af glimrende Løfter, men ude af Stand til at gøre noget til Gavns. Den nidkære Lærer maa da vige for en saadan Karikatur af en Lærer, der alene forstaar den Kunst bedre at behage (V. 981—6):

Ascendunt cathedram qui non didicere, docere
 Praesumunt, spondent plurima, pauca ferunt.
 Plus nomen sine re, quam rem sine nomine quaerit
 Simia doctoris: hoc patet, illa latet.
 Indocto doctus cedit, quia plus placet alter,
 Quo placata manus substituentis erit.

En Nutidslæser vil maaske finde, at Tonen i det her gennemgaaede Digt er ensidig mørk, og dette kunde da tænkes at skyldes individuelle Grunde, at Digtet stammede fra en Mand, hvis tunge og bitre Sind har hindret ham i at se andet end Skyggesiderne ved Tilværelsen. Uden at ville benægte, at konkrete personlige Forudsætninger, som nu ikke længere lader sig efterspore, kan have bidraget til at give Helhedsstemningen dens ejendommeligt dystre Præg, saa maa det dog siges, at de Klage-toner, der lyder her, ogsaa høres andetsteds i ikke faa samtidige Vidnesbyrd. Overalt tales der om Skolelivets Byrder og Besværligheder, sjældent eller aldrig om Arbejdets Glæde. Det er da næppe for dristigt at opfatte »Laborintus« som et temmelig typisk Udtryk for Middelalderens Syn paa Skolemandens hele Stilling, som den uden større Forskelle kan genfindes overalt i Datidens Europa, i Paris som i Bremen og Ribe.

14. Vil man danne sig en Forestilling om det Livsideal, der laa bag den middelalderlige Skoles Arbejde, er det Umagen værd at fordybe sig i den kulturhistorisk vigtige og tiltrækkende Skolebog, der bærer Navnet *Facetus*.

Efter den Opfattelse, der var den raadende i Senmiddelalderen, skulde denne Bog være skrevet af en Lærer i Paris, *Facetus*, der havde opdaget, at hans Disciples Sæder lod meget tilbage at ønske,

6

Liber Faceti docens mores homi- nū precipue iuuenū in supplementū illo: ū qui a moralissimo Latone erant omiſſi iuuenibus putilis.

Horibus vt placeas morosi dogma Faceti
Perlege. ⁊ in cunctis inde facetus eris
Duc iuuenis propra post dūsticha sacra Latonis
Ne tibi rusticiras quantalacuncq; ſiet.

*hinc autem Germanis versibus exorat Sebastianus Brand et Ingermanis vers
voluntate dicitur*

Fig. 54. Titelblad til «Facetus», Udgaven Köln 1511.

og da det ikke lykkedes ham at føre dem tilbage til større Moralitet ved Hjælp af Catos Disticha, fordi disse lod mange Livsforhold uomtalte, mente han det rigtigst at skrive en supplerende Levelære, som skulde tilegnes umiddelbart efter Læsningen af Cato¹.

Denne Forklaring gør imidlertid et temmelig legendarisk Indtryk. Facetus — Bogens Titel — er snarere en træffende Betegnelse for dens Indhold: det er en Ledetraad, som skal indprente Disciplene Værdien af en etisk Tænkemaade og et høvisk Væsen. Som dens Forfatter er der maaske mere Grund til at opfatte den berømte Pariser-Magister Johannes de Garlandia, en engelskfødt Mand, der paa Overgangen fra det 12. til det 13. Aarhundrede studerede i Frankrig og vandt et stort Navn ved sin Lærervirksomhed og sine talrige Lærebøger, hvoraf nogle allerede er omtalt i det foregaaende². Imidlertid hersker der ikke Enighed blandt Forskerne, om Forfatterskabet til Facetus virkelig med Sikkerhed kan tillægges denne navnkundige Lærer³.

Hvem der har skrevet Bogen, kan iøvrigt i denne Sammenhæng være mindre væsentligt. Vigtigere er det at se, hvorledes Bogen blev overordentlig stærkt udbredt i Europas Skoler, og endnu foreligger den i talrige Haandskrifter og Udgaver. Det kgl. Bibliotek ejer saaledes en fra Frankrig stammende, haandskreven Tekst, og fire trykte Udgaver fra før 1500⁴. Skønt Christiern Pedersen 1531 ud fra sit daværende, humanistisk paavirkede Stade fælder en afgjort Fordømmelsesdom over den Slags Skrifter, synes han dog selv tidligere, da han 1514 opholdt sig i Paris, at have haft en anden Mening, siden det ser ud til, at han selv har leveret en Udgave af Facetus⁵.

Sammenligner man hans Tekst med f. Eks. en Kølnerudgave fra 1511, vil man let opdage, at Helhedspræget vel er det samme, men at der gør sig meget store Afvigelser gældende i Tekstens Form og Udstrækning. Christiern Pedersen har saaledes en to Sider længere Slutning end Udgaven af 1511, og paa mangfoldige Steder er Enkeltheder i iøvrigt fælles Stof meget forskellige. Kølnerudgaven synes præget af noget større Enhed og systematisk Orden og er desuden forsynet med en omfattende Kommentar, skudt ind i Teksten. Gennem denne klargøres Indholdets undertiden dunkle Karakter, og talrige grammatiske Fænomener oplyses nærmere. Den af Christiern Pedersen udgivne Tekstform kan vistnok i det hele ikke betegnes som et Fremskridt i Sammenligning med andre Udgaver.

En Gennemgang af de vigtigste Regler i Facetus vil sikkert være

egnet til at kaste Lys over den Livsbetragtning, som Datidens Skole søgte at indpode de unge. I høj Grad iøjnefaldende ved denne som ved flere andre af Middelalderens moralske Haandbøger er den Ejenommelighed, at religiøse Betragtninger og etiske Bud af høj Kvalitet er blandet sammen med rene Klogskabsregler — undertiden af noget angribelig Karakter — for en forstandig Livsførelse eller med Anstandsregler for blot passende ydre Optræden under Livets forskellige Forhold.

Formelt bærer Christiern Pedersens Udgave Præg af, at han overleverer en gammel Tekst, der gennem Generationer var gaaet fra Mund til Mund og sikkert derved havde modtaget adskillige Ændringer og Tildigtninger. Dette forklarer for en Del det springende i Fremstillingen, de ikke faa Gentagelser af beslægtede Regler og Helhedsbilledets noget flossede Karakter. At dømme efter Kommentaren til Kølnerudgaven af 1511 laa der oprindelig et tredelt Skema til Grund for Bogen: den første Part omhandlede Forholdet til Gud, den anden Forholdet til Næsten, og den tredie hvad der angik det enkelte Menneske selv. Denne Disposition er dog mindre klart fremtrædende og gennembrydes idelig af forskellige Sidebetragtninger. I det følgende vil Christiern Pedersens Udgave overvejende blive lagt til Grund, da man vel tør gaa ud fra, at netop den er blevet brugt en Del i de danske Skoler.

Kølnerudgaven, men ikke Christiern Pedersens Tekst, har som Motto for det hele Skrift et lille Vers:

Moribus vt placeas morosi dogma Faceti

Perlege, et in cunctis inde facetus eris.

Huc iuuenis propera post disticha sacra Catonis

Ne tibi rusticitas quantalacunque siet*.

Begge Udgaver betoner iøvrigt til en Begyndelse, at Facetus er at betragte som et Supplement til Cato¹. Da intet er nyttigere for Mennesker end at kende Sædelærens Bud og rette sig efter dem, vil Forfatteren efter Evne fremstille dem. Først af alt gælder det da at søge Guds Rige, sætte sin Tillid til Gud og ære alt, hvad der hører ham til, saaledes Kirken og Gejstligheden, bl. a. ved en passende Optræden under Deltagelse i Gudstjenesten. Dernæst er det af Vigtighed at

*) For at du skal gøre dig yndet ved en sædelig Vandel, gennemlæs den strenge Facetus' Lære, saa vil du deraf i alle Stykker blive et dannet Menneske. Tag hurtigt fat herpaa, du Yngling, naar du er færdig med Catos ærværdige Disticha, for at der ikke skal hefte den mindste Bondskhed ved dig.

beflitte sig paa en Række enkelte Dyder: at være ydmyg, retfærdig, trofast, snar til at høre, langsom til at bringe det hørte videre, fredelskende, ikke trætkekær, gavmild, lydig, sandhedskærlig etc.

Blandt de specielle Regler, der gives, kan nævnes Indskærpelse af, at man bør befitte sig paa kort og sandfærdig Tale:

Sermo brevis veraxque tuo procedat ab ore

og paa at agte paa baade at tale og tie til rette Tid. Alt for megen Latter gør ikke noget godt Indtryk, men tyder paa Overfladiskhed, og at le, naar man er alene, er et sikkert Tegn paa Slethed eller Taa-belighed:

*Risus ab ore tuo pius et rarus videatur
Per crebros risus leuitas in corde notatur
Non ride solus quia risus solius oris
Nequam vel stultus reputatur in omnibus horis.*

Det er ikke godt at tragte hverken efter Rigdom eller Fattigdom, man styrer den sikreste Kurs, naar man holder sig til Mellemvejen. Dag og Nat bør man frygte tre Ting: den urene Verden (immundus mundus), Kødets Hoffærdighed og Djævelens Fjendskab. Jo mere man tænker paa, hvad man har været, hvad man er, og hvad man skal blive til, desto mindre er man undergiven Syndens Herredømme.

Ret mærkelige — og det i mere end een Henseende — er flere af de følgende Raad og Formaninger, naar man tager i Betragtning, at de var rettede til Skoledisciple. Det indskærpes saaledes, at man ikke bør gifte sig med en Datter af eller en Enke efter Aagerkarle, Stimmænd, Præster, Tugtemestre, Munke eller Kanniker, thi saadanne Kvinder faar i Medgift Midler, som er tilvejebragt ad uretmæssig Vej, og som unddrages de retfærdige. Ikke meget mere passende som Formaning til en Skolediscipel er et længere henne forekommende Raad: hvis du foretager dig hemmelige Ting, saa sig intet derom til din Hustru, thi derved kan du sætte dit Liv paa Spil:

*Quicquid agas secreta tue non pande marite
Unde tibi nasci possunt discrimina vite.*

Ret interessante er de Regler, der opstilles for Forholdet til Mennesker af forskellig Stand og Køn. For en Skolemester maa det have været lifligt at indprente de unge, hvorledes det var den højeste Visdom at ære sin Lærer for derved at vinde Indsigts og Kundskabs Frugt. Det er af Betydning for den unge at udvælge det bedste

Kundskabsstof, atter og atter at overveje det, læse det og læse det om igen og bevare det i en tro Hukommelse — saa vil alle Visdommens Døre springe op!

Doctorem reuerere tuum sapientia prima
 Sic tibi dat claues sic fructus discis opima
 Quere recordare retine lege sepe relecta
 Sic omnes claues tibi dat sapientia recta.

Kvinden bør behandles med Respekt*, og vinder man en Hustru, der er rede til at være lydige, saa skal hun holdes højt i Ære — er hun derimod slet og viser sit oprørske Sind med Mund og Haand, kan man med Rette forjage hende for ikke selv at blive draget med ind under den Dom, der vil ramme hende. Lige saa bør man tugte sine Børn for ikke at komme til at bære Ansvar for deres Synder. Om en ikke alt for dybtgaaende Humanitet vidner Reglerne om Behandling af Tjenestefolk, som bestandig bør holdes under Tøflen, for at de ikke skal blive opblæste og arbejde paa den intetanende Husbonds Fordærv.

Si tibi sit seruus hunc sub pede semper habeto
 Ne nimio elatus faciat tibi damna quieto.

Kulturhistorisk interessante er de talrige, temmelig nuancerede Regler for anstændig Optræden, naar man sidder til Bords: man bør f. Eks. ikke drikke med Munden fuld af Mad, ikke opbløde Skorper i en fyldt Mund, men i en Kop o. s. v. Heller ikke lader det smukt at tørre sin skidne, dryppende Næse eller Tænderne eller sine rindende Øjne af i Dugen eller at aftørre sine vaade Hænder paa sit Tøj. Alle disse Paabud og Forbud vedrørende elementær Høviskhed danner tilsammen lige som en ejendommelig litterær Illustration til de Breughelske Bondebilleder.

Fra disse lavere Omraader af konkret Art hæver Forfatteren sig derpaa igen til Sandheder af mere almen moralsk Karakter. Det gælder om ikke at bryste sig af sin Velstand, ædle Byrd, Visdom eller Skønhed, heller ikke at blæse sig selv op, hvis man da ikke vil anses for en Taabe. Har du faaet skænket nogen af disse kostelige Goder, saa kan de alle ødelægges ved Hovmodets afskyelige Synd.

Med et mærkeligt Spring slaar Forfatteren derefter brat over i

*) Smukt hedder det her i Kølnerudgaven:

Rusticus est vere qui turpia de muliere
 Dicit. nam vere sumus omnes de muliere.

det rent snusfornuftige, idet han formaner til, at man især skal vogte sig for tre Ting: Røg, Tagdryp og slette Kvinder. Snart efter glider Talen over paa andre Livsomraader. Talrige er saaledes de Raad, Facetus giver for dem, der paa Rejser skal færdes i det fremmede, særlig naar de er udsat for at være i Selskab med ukendte Vandringsmænd. Meget omhyggeligt foreskrives det f. Eks., hvorledes man bør drikke af et Bæger, der rækkes en, hvorledes man bør lade den ældre vælge det bedste Natteleje o. s. v. Især er det dog vigtigt at have Øjne og Øren godt med sig.

Fra Rejsefællesskabets mange specielle Regler føres man tilbage til Behandlingen af mere almindelige Forhold. Med ordsprogligt Fynd lyder Formaningen til ikke at opirre en Hund, der vil sove, eller vække den Vrede, der længe har været bragt til Ro:

Irritare canem noli dormire volentem
Nec moueas iram per tempora longa latentem.

Adskillige af de Raad og Advarsler, der gives i det følgende, vidner om en Livsklogskab af ejendommelig barsk Realisme. Eksempelvis kan nævnes Formaningen om, at man ikke bør lade sin Segl høste paa anden Mands Ager eller sætte sin Hæl i hans Leje:

Alterius messi nolito mittere falcem
Inque thorum caueas alienum ponere calcem.

Talrige Eksempler kunde endnu anføres paa den vise Facetus' Tale, paa denne mærkelige Samling Klogskabs- og Anstandsregler, der sikkert rummer en gennem Generationer nedfældet Erfaring, og paa det ophøjede religiøse Grundsyn, som nu og da glimter igennem den ofte prosaiske og barske Levelære. Det meddelte maa dog være tilstrækkeligt til at karakterisere Aanden og Tonen i en af Middelalderens højt elskede og vidt udbredte Skolebøger.

Meget passende slutter Skriftet med disse Ord¹:

Si doctor fueris vel forte pater puerorum
Moribus et vita fias instructor eorum

— — — — —
Hortor te vere si laudem queris habere
Ut mea non temeris studeas documenta tenere*.

*) Hvis du bliver Lærer eller maaske Fader til Børn, saa undervis dem baade ved dine Sæder og din Livsførelse. — — — Jeg paaminder dig om, hvis du for Alvor søger Ros, at du da ikke ubetænksomt ringeagter mine Formaninger.

KAPITEL VI

HUMANISME OG REFORMATION

1. Gennem Aarhundreder var Middelalderens Aandsliv blevet behersket af Skolastik, Formalisme og Traditionalisme. I disse lange Tidsrum bar Skolevæsenet i alle Europas Lande væsentlig det samme Helhedspræg, men fra ca. 1450 begynder der at indtræde en afgørende Forandring paa dette Omraade. Man stod over for et af de store Vendepunkter i den menneskelige Aands Historie, og den mægtige Bevægelse, som man fra gammel Tid har betegnet med Navnet Renæssance, kom ogsaa til at sætte dybe Spor i den pædagogiske Udvikling'.

Som Ordet lyder i sig selv, antyder »Renæssance« et Hovedbegreb i den nye Aandsstrømning, den Genfødelse eller Genoplivelse af den antike Verden og dens Kultur, som man stræbte efter, hvorimod den sideløbende Betegnelse Humanisme leder Tanken hen paa et andet betydningsfuldt Moment, Fremhævelsen af Mennesket, af den enkeltes fra al ydre Autoritet og Tradition frigjorte Personlighed som Maalet for al Aandsudvikling. Kan der end langt tilbage i Middelalderen paavises Tilløb til en saadan Bevægelse, saa var det dog først i det sidste Aarhundrede før Reformationen, at det nye for Alvor banede sig Vej. Fra Italien er Renæssancebevægelsen i dens klassiske Skikkelse udgaaet, har derfra bredt sig til Frankrig, Nederlandene og Tyskland som til det øvrige Europa, men paa sin Vandring gennem Landene var det under meget forskellige Former, at den gav Udtryk for sit Væsen. Optraadte Humanismen i sit Hjemland som en Retning med et radikalt, hedensk Præg, ofte i direkte og bevidst Modsætning til Kirken og dennes Autoritet, antager den en væsentlig anden Karakter Nord for Alperne. Her bliver den mere afdæmpet, mere konservativ og indgaar uden Vanskelighed som Led i de kirkelige Bevægelser baade paa katolsk og protestantisk Grund. Men fælles for de forskellige Ytringsformer for Humanismen er den skarpe Forkastelse af næsten alt, hvad der havde siddet til Højbords i Middel-

alderen. Som saa ofte i Menneskehedens Historie er ogsaa her den Dom, den frembrydende Retning fælder over den forudgaaende, uden Naade og Forstaaelse. For Humanismen stod Middelalderens Aandsliv som idel Formørkelse og Barbari, og kun ved at afskære al Forbindelse med dette for at vende tilbage til Antikens straalende Lys turde man haabe at indgyde Kulturen den fornyede Livskraft, som var Tidens Længsel.

For Skolevæsenets Udvikling var det især af Betydning, at Humanismen skabte et helt nyt Dannelsesideal og søgte at virkeliggøre dette ad nye Veje. Idet Humanismen brød Staven over Indhold og Form i den foregaaende Periode, maatte den selv møde med et Program, der kunde tilfredsstille de ændrede Krav. Maalet for den højere humane Dannelse, man nu tilstræbte, bestemtes da som *eloquentia*, Veltalenhed, d. v. s. som Færdighed i at udtrykke sig paa klassisk Latin — i bunden og ubunden Form — under Iagttagelse af alle de Regler til at forskønne og nuancere Fremstillingsformen, som Oldtidens Teoretikere havde opstillet. Som det mest virkningsfulde Middel til at naa dette Maal fremhævede man omfattende Læsning af de bedste klassiske Skribenter og den derpaa byggede *imitatio*, den nøjagtige Efterligning af disse Forfatteres Stil og Enkeltudtryk.

Bestemt paa den Maade kom Hovedvægten i Undervisningen vedblivende til at hvile paa Faget Grammatik, og Hensigten med dette var fremdeles Opnaaelse af en formel Færdighed, men unægtelig af en helt anden Art end den, man havde tilstræbt i Middelalderen. Som den ny Tids Mænd forkastede den middelalderlige Tænkning som golde Subtiliteter og i Stedet søgte et andet og frodigere Livsindhold gennem den antike Kultur, saaledes vendte de sig ogsaa med Foragt bort fra det hidtil brugte Udtryksmiddel for Tanken, fra den Latinitet, som man nu kun ansaa for barbarisk Munkelatin, og vilde et andet og skønnere Sprog, genfødt ved Fordybelse i Ciceros og Quintilians Skrifter.

Humanismens Reformkrav kom saaledes i første Række til at paavirke Latinundervisningen. En anden Kreds af Forfattere end hidtil blev draget frem som mønstergyldige Forbilleder, en anden Metode og et andet Stofudvalg kom til at beherske Undervisningen, og nye Lærebøger vandt lidt efter lidt Indpas. Mest karakteristisk i sidstnævnte Henseende er den forbitrede Kamp, som Humanismens Talsmænd førte mod den gamle latinske Grammatik Doctrinale, der kom til at staa som Sindbilledet paa det mørke Barbari, man vilde til Livs.

Det lykkedes ogsaa Humanismen at skabe en Latinitet, der i flere Henseender svarede til de Stilidealer, man nu opstillede, men i det lange Løb virkede Humanisternes bestandigt gentagne Krav om »korrekt«, om »rent« Latin som et tveægget Sværd. Det Sprog, der nu afløste den ikke klassisk prægede, undertiden barbariske, men næsten altid levende og lettilgængelige, middelalderlige Latinitet, virker ofte mærkeligt kunstigt. Den nye Stil betyder vel et Fremskridt i Retning af større klassisk Korrekthed, men bærer kun sjældent det Præg af at være et mundret, naturligt Udtryksmiddel, som Middelalderslatin i saa høj Grad besad. Man mærker næsten overalt det tillærte, det møjsommeligt tilegnede, og ved sin slaviske Fastholden ved en forlængst svunden Periodes Sprogform, ved sin Vrimmel af litterære Hentydninger og mytologiske Billeder som ved sin udtalte Forkærlighed for græske eller græciserede Ord kendetegner Humanistlatin sig som et typisk Kunstprodukt. Men netop derved følte denne genskabte »rene« Latinitet som et »dødt« Sprog, der stillede saa store Krav til den, som skulde beherske det, at de faktisk i væsentlig Grad medvirkede til, at Latinen i det lange Løb blev fortrængt som selv den lærde Verdens Tungemaal¹.

I Forbindelse med den høje Værdsættelse af korrekt klassisk Latin staar ogsaa den vaagnende Interesse for Græsk, som ikke havde haft nogen Plads paa de middelalderlige Skolers Undervisningsplan. Det var dog til en Begyndelse overvejende ved Universiteterne, særlig ved de nye, der blev stiftet i Senmiddelalderen, at man kastede sig over Studiet af dette Sprog, og først sent og i beskedent Omfang holdt Græsken sit Indtog i de latinske Skoler.

Humanismen kom i pædagogisk Henseende stort set til at betyde en langt stærkere Fremhævelse end hidtil af Sprogundervisningen, der fra nu af og i over tre Aarhundreder blev anset for Kærnen i den højere Skoles Arbejde. Derimod interesserede man sig gennemgaaende kun lidet for de reale Fag. Modsat Middelalderen, der dog principielt havde lagt ikke ringe Vægt paa quadriviums Fag, kom disse nu til at staa i anden eller tredie Række. En Undtagelse danner dog Musik, som man af praktiske Grunde maatte vedblive at dyrke.

2. Humanismens Fremrykning gennem Europas Lande formede sig i Løbet af to-tre Menneskealdrer som et Sejrstog, rigt paa stadig nye Triumfer, men ikke faa Steder mødte den nye Retning ogsaa alvorlig Modstand i konservative Kredse, og ikke overalt var dens

Betydning netop for Skolevæsenet af lige gennemgribende Art. Pædagogisk stærkest synes den at have virket i England og i Mellemeuropa.

Blandt de Humanister, der i Tyskland bidrog mest til paa dette Omraade at bane Vej for det nye, maa i første Række nævnes RUDOLPH AGRICOLA (1443—85). Skønt han personlig ikke følte nogen Tilbøjelighed for Lærergerningen, kom han dog til at øve en meget betydelig pædagogisk Indflydelse særlig gennem to Skrifter *De formando studio* og *De inventione dialectica*. Han viser sig i disse bl. a. som typisk for den humanistiske Opfattelse, der ønskede at bevare en nøje Forbindelse mellem Logik og Rhetorik. Ikke blot den regelrette Tænkning, men ogsaa — og i Forbindelse hermed — den skønne og klare Udtryksform gjaldt det at udvikle¹.

Maaske endnu større Betydning i Tyskland fik JACOB WIMPHILING (1450—1528), der i en Række Skrifter har gjort Rede for den nye Retnings pædagogiske Metode. Medens Wimpeling ikke interesserede sig for Græsk, ydede han en stor Indsats ved Tilrettelægningen af Latinundervisningen i humanistisk Aand. Skønt han for saa vidt var konservativ, som han holdt fast ved Doctrinale, om end i »reformeret« Skikkelse, staar han afgjort paa Fremskridtsretningens Side i sine Krav om indtrængende antik Forfatterlæsning og imitatio paa Grundlag deraf. I sin berømte og meget udbredte Skolebog *Adolescentia* (1500) har han desuden paa ejendommelig Maade givet Udtryk for sin kirkevenlige Humanisme, idet han fremhæver, at Tilegnelse af moralske og religiøse Sandheder bør gaa Haand i Haand med Indøvelse i Eloquens².

Stærkere end nogen anden i Nordeuropa virkede dog ERASMUS AF ROTTERDAM (1466—1536) til at sprede Humanismens Dannelse og Livssyn og til at bane Vej for dens Metoder i det praktiske Skoleliv³. Under sin egen Skolegang havde Erasmus ikke helt været uden Paa-virkning fra humanistisk Side, og senere i Livet kom han til at staa som den store Førerskikkelse paa dette Omraade. Uden selv at øve praktisk Skolegerning blev hans Virksomhed som Undervisningsteoretiker af indgribende Betydning.

Sine Tanker om disse Spørgsmaal har han lagt frem i en Række Skrifter⁴, hvoraf her især kan nævnes *De ratione studii* (1512). Erasmus underkaster i dette den hidtidige Uddannelse, dens Form og Formaal, en skaanselløs Kritik, og atter og atter har han med bidende Spot gennemheglet Middelalderens formalistiske Tænkning og barbariske Udtryksvis lige som ogsaa dens urimeligt haarde Skoletugt.

I Modsætning hertil fremhæver han Eloquensen, det fortrolige Kendskab til Græsk og Latin, der burde bibringes Skolebørnene fra den tidligste Alder. Erasmus er dog ikke — som saa mange andre Humanister — nogen Tilhænger af en slavisk Efterligning af Antikens Form. Bl. a. i sin *Ciceronianus sive de optimo dicendi genere* (1528) fremhæver han, hvorledes det vel gælder at agte nøje paa Sprogbrugen hos de bedste og reneste Skribenter, f. Eks. Cicero, dog ikke for at henfalde til en pedantisk Reproduktion, men for at lade sin Stil frugtbargøre af denne Kilde. I sine egne Frembringelser, som i de berømte *Colloquia familiaria*, har han da ogsaa vist, hvorledes han selv inspireret af klassiske Forbilleder formaaede at skrive en let og elegant Stil, der smidigt formede sig efter de Emner, han behandlede, men helt igennem bærer Præg af hans egen Personlighed.

Heller ikke var Erasmus nogen ensidig Dyrker af Formen. Som Wimpheling hører ogsaa han til den konservative Fløj af Humanismen. Undervisningens Maal skulde ikke være blot at bibringe sproglig Færdighed, men tillige at indpode et moralsk og religiøst Indhold og at udvikle høvisk Optræden. Det sidstnævnte Synspunkt har han især gjort sig til Talsmand for i en lille Bog, der vandt uhyre Udbredelse ogsaa i Norden, *De civilitate morum puerilium* (1530).

Endelig maa nævnes den direkte Betydning, Erasmus fik for de latinske Skolers Undervisning ved at bearbejde og tilrettelægge talrige klassiske Tekster. En særlig Interesse nærede han for Brevskrivningen, ogsaa som pædagogisk Øvelsesmiddel, og til Hjælp herved har han forfattet en anden, ligeledes meget udbredt Haandbog *De ratione conscribendi epistolis* (1522). Som Erasmus i sine egne talløse Breve bevæger sig med den største Frihed og Elegance, saaledes viser han sig i denne Bog som en uovertruffen Mester i Epistolografiens Teori.

Talrige Skole- og Universitetsmænd fulgte i Agricolas og Erasmus' Fodspor. Overalt genlød Nederlandene, Frankrig og Tyskland af de heftigste Klage-toner over Middelalderens Mørke, og overalt jublede man over det Lys, der nu var brudt frem ved »de genfødte Muser«. De gamle Undervisningsbøger — først og fremmest Doctrinale — fejedes til Side som forældet Skrammel, og i de Skoler, der før havde dannet Rammen om den subtileste dialektiske Formalisme, kastede man sig nu med Begejstring over Læsningen af Cicero og Terents, Virgil og Quintilian, og stræbte selv at fremelske en Prosa, der kunde virke som en Genspejling af de store Forbilleder.

En ny Form og en ny Livsfølelse gjorde sig gældende. Det var da ikke helt uden Grund, naar Humanisterne i svulmende Stolthed følte sig som den genskabte Menneskeligheds Tempeltjenere, som en ny Tidsalders Herolder.

3. Det ser ud til, at Humanismen ca. 1520 paa afgørende Maade havde naaet at sætte sit Præg paa de latinske Skoler i Tyskland og ganske særlig havde haft Held til at sønderbryde Doctrinales Herredømme. Af største Betydning for Udviklingens videre Forløb i den protestantiske Verden blev det da, at Humanismen som Dannelsesfaktor for en Del blev opsuget i den kirkelige Reformationsbevægelse, som just nu var kommet til Gennembrud.

MARTIN LUTHER synes ikke at have haft dybere Forstaaelse eller Interesse for Videnskab eller for pædagogiske Spørgsmaal. Han var Livet igennem først og sidst Teolog, var ensidigt optaget af de store religiøse Spørgsmaal, og ud fra sin nye Grundopfattelse af Evangeliet maatte han især stille sig afgjort forkastende over for det Aristotelesstudium, som var saa højt i Kurs i den katolske Kirke. Aristoteles' Etik er Naadens værste Fjende, er en af de mange karakteristiske Udtalelser, som han fremsatte i det berømte Aar 1517. Imidlertid foregik der i Aarenes Løb en ikke uvæsentlig Forskydning i Luthers Holdning paa dette Omraade. Det skyldtes især Melanchton¹.

Da den unge PHILIP MELANCHTON 1518 kom til Wittenberg som Professor i Græsk, var han fuldblods Humanist. Typisk er bl. a. hans Tiltrædelsesforelæsning, der klinger som en Fanfare. Med Begejstring ser han hen til en Tid, da det skal være Slut med »Barbariet« og lover selv at ville arbejde til Fremme af den nu genfødte Aandskultur (*bonae litterae ac nascentes Musae*)². Men snart efter indtraadte der en ejendommelig Forandring i Melanchtons Syn. Han blev dybt grebet af Luthers Kristendomsforkyndelse, og hermed fulgte et Fjendskab mod det aristoteliske Lærdomshele.

Denne brændende Proselytstemning holdt sig dog ikke længe. Der indtraadte et Tilbageslag, og de tidligere humanistiske Interesser og Idealer hos Melanchton besad aabenbart en saadan indre Kraft, at de ikke kunde kvæles. Da man nu tillige — særlig efter Speier-Rigsdagen 1526 — skulde bygge en ny Kirke og en ny Skole op, viste det sig, at man ikke kunde undvære en fast Studieordning, der i mangt og meget hvilede paa det gamle Grundlag, om ikke alt skulde synke hen i Barbari. Det blev da Melanchton, der kom til at løse

den store Opgave at være Genopbyggeren paa hele dette Omraade.

Havde Melanchton tidligere under Indflydelse af Luther i teologisk Henseende ændret Standpunkt, saa kan man nu til Gengæld i nogen Grad tale om, at Luther blev Melanchtons Discipel i Synet paa de humane Videnskabers Betydning. Tydeligt kommer dette til Orde i hans to Skrifter: *An die Ratherren aller Städte deutsches Landes, dass sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen* (1524) og *Predigt, dass man Kinder zur Schule halten solle* (1530). I disse Smaaskrifter fremhæver Luther med vanlig Djærvhed Nødvendigheden af et grundigt Studium især af de gamle Sprog, for at man kan naa til fuld Forstaaelse af Skriften og derved af den evangeliske Kristendomsopfattelse. Desuden betoner han den verdslige Øvrigheds Pligt til at sørge for, at der indrettes gode Skoler, og — især i det sidstnævnte —, at den bør drage Omsorg for, at Børn med lovende Anlæg holdes til at besøge Skolerne¹.

Luthers Hovedsynspunkter er saaledes klare nok: hans Fastholden ved den latinske Skoles Dannelse, særlig Sprogstudiet, er væsentlig bestemt ud fra praktiske Interesser. Uden indtrængende Sprogkundskab vil man ikke kunne opretholde den af ham reformerede Kirke (»Evangeliet«), og derfor bør Skolevæsenet fremmes.

Har Luthers Ord haft Vægt i de Kredse, han henvendte sig til, saa blev det dog Melanchton, paa hvis Skuldre Opbygningen af den lutherske Kirkeafdelings Dannelsesvæsen ganske overvejende kom til at hvile. I en sjælden Grad var han den rette Mand hertil, og netop ved dette Arbejde kom hans humanistiske Forudsætninger ham til Nytte. Som Pædagog virkede Melanchton først og fremmest ved at udarbejde talrige Skoleordninger for de protestantiske Lande (forbilledlig er især den kursachsiske fra 1528²), endvidere ved gennem sin Universitetsgerning i Praksis at uddanne et helt Slægtled af Teologer og Skolemænd, og endelig ved at forfatte en lang Række fortrinlige Lærebøger i de teologiske Fag og i artes liberales. Desuden kan nævnes, at han i talrige Universitetstaler (declamationes) har fremsat sit principielle Syn paa den lærde Dannelses Egenart og Værdi.

Melanchton var i videnskabelig Henseende ikke nogen original Aand, men hans store Fortjeneste i Dannelsens Historie blev den midt i en aandelig Opløsningstid at redde det værdifuldeste i de forbigangne Aarhundreders Kultur ud af det store Skibbrud, at fremstille det i en renere og klarere Form og saaledes overgive det til Efter-

slægten. Han stod som en Legemliggørelse af Tidens samlede Viden, og det var med fuld Ret, at han hædredes med Tilnavnet Præceptor Germaniæ.

Det er saaledes i Virkeligheden Melanchton, der har skabt den saakaldte lutherske Kirkeskole, som den uden iøjnefaldende Forskelle kom til at forme sig i de følgende to—tre Aarhundreder, og det er hovedsageligt gennem ham og hans Disciple, at den ældre Humanismes Reformtanker kom til at sætte sit Præg paa denne Skole — og det længe efter, at det ydre Brud mellem Humanismen og Lutherdommen havde fundet Sted. Ogsaa for Melanchton blev pædagogisk set Eloquensen Maalet og imitatio Midlet, men i Modsætning til Humanismen hævdede han bestandig, at i sidste Instans skulde den formelle Uddannelse blot tjene den evangeliske Kristendomsforstaaelse som Fundament. Træffende taler en af de senere filippistiske Humanister, JOHANNES STURM i Strassburg, om, at Skolens Maal skulde være at meddele »sapiens atque eloquens pietas«¹. Foreningen af luthersk præget Fromhed og humanistisk Dannelse blev for Aarhundreder et af Reformationens mest karakteristiske Arvestykker.

4. Ogsaa i Danmark udøvede Humanismen sin Indflydelse i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, og ikke mindst paa Skolevæsenets Omraade satte den Spor. Dette viste sig særlig i Arbejdet for at tilvejebringe ny Skolebøger, der var i Overensstemmelse med Tidens Krav.

Medens de tidligere omtalte² smaa grammatiske Lærebøger, som 1493 blev udgivet paa Foranstaltning af Dr. Peder Albertsen — Fundamentum in grammatica og Regule emendate — i alt væsentligt er Udtryk for middelalderlig Tradition, sporer man en ny Tids Aand i det *Wocobularium*, som CHRISTIERN PEDERSEN udgav i Paris 1510. Det er et leksikalsk Hjælpemiddel til Benyttelse ved Studiet af den latinske Litteratur, og foruden paa ældre Arbejder af lignende Art bygger Christiern Pedersen her paa selvstændig Læsning af klassiske Forfattere som Virgil, Ovid, Horats, Cicero, Plautus og Terents. Skriftet er tydeligt nok i sit Anlæg præget af en humanistisk Tendens, og denne kommer til klart Udtryk i Fortalen, hvori Udgiveren retter et Sidehug mod den gamle Doctrinale. Det hedder nemlig her, at han har udarbejdet sit Leksikon efter en ny Metode, for at de unge ikke stadig skulde have nødtigt at tygge Drøv paa Alexanders Regler, paa hvilke de med Urette har anvendt næsten hele deres Livstid uden

derved at opnaa synderligt Udbytte. Bogen maa sikkert have været velkommen for de danske Skolarer, den var beregnet for, thi den oplevede i Løbet af faa Aar tre Udgaver¹.

Endnu mere typisk for den frembrydende Humanisme i Danmark er dog et beslægtet Arbejde, der blev udgivet 1520 af Malmøboen HENRIK SMITH, *Hortulus synonymorum*. Det indeholder en Oversigt over enstydige latinske Ord, udarbejdet med stærk Benyttelse af et tilsvarende Værk af Humanisten Hieronymus Cingularius og meddeler desuden Brudstykker af Skrifter af andre Humanister som Johannes Murmellius og Erasmus².

Henrik Smiths Hortulus fortjener Opmærksomhed ikke blot ved sit eget Indhold, men ogsaa paa Grund af det Brev, det er indledet med, rettet til Forfatteren fra den danske Humanist PETRUS PARVUS. Allerede den zirlige, noget kunstlede Stil, hvori dette Brev er affattet, taler tydeligt om Tidens afgørende Forandring af Latiniteten, men endnu mere mærker man i de Synspunkter, Parvus fremsætter, at man her staar over for en af den nye Dannelses ivrige Foregangsmænd. Med et nedladende Blik ser han tilbage paa den foregaaende Periodes forældede Metoder og Idealer, men glæder sig over den Fremgang i Retning af større »menneskelig« Forstaaelse og af et mere »rent« Sprog, som gjorde sig gældende i Danmark, og priser i stærke Ord den højlærde Erasmus Roterodamus, denne i Kristenheden længe savnede Hersker og Fyrste i Aandens Verden, samt andre humanistisk paavirkede Mænd. Ikke uden Grund har Vilhelm Andersen kaldt dette Brev »den begyndende Humanismes vigtigste Aktstykke her fra Landet«³.

Petrus Parvus har tillige forsynet Bogen med et lille Digt. Ogsaa her klunger hans Ord til den danske Skoleungdom som en Fanfare:

— — — — —
 Klap i din Haand, lille Dreng! hvis Fædreneland hedder Danmark,
 At du har Lyset set i en saa lykkelig Tid.
 Ak, langt bedre end vor er *Eders* Skæbne: den Hører,
 Som med Ferlen os slog ind det barbariske Skrift,
 Lokker dig alt, til Musers Smil, med det sødeste Mundgodt.
 Lykke! hvor lunefuldt veksler du Menneske-Kaar⁴.

Allerede Aaret før dette Skrift var der udkommet en anden Skolebog, som ogsaa fortjener at nævnes i denne Sammenhæng. Det var en latinsk Grammatik, bestaaende af en Nyudgave af tre humanistiske Forfattere, Johannes Murmellius, Bugenhagen og Johannes

Verrice & Synonymorum Hortulum tua manu ex sircul
 latini viridarij seu poti^o löge lateq; patetis cam pⁱ/m^o
 to sudore cöstiti in flores gemmasq; effundete Fru^tusq;
 suauissim^{os} suo cultori haud dubia fide pmittente: no
 stris (satis est eü adomasti sepibusq; fecisti munitu^m vfi
 busq; p^{ri}mü accommoda/ Et deinceps vt pulchre in titu
 sti perge: atq; scriptis tuis viu^aq; voce iuueturi Danica
 candidas literas candide impartir: qd factitando: aut in
 summu^m (vt inquit Sabius) euades: vel certe multos ista
 te videbis. Vale. & me tui amatissimu^m: vt fact: redama
 te p^{er}seueren Raptim: affnia: qua sine contrauersa p^{ri}
 cept^o est öni^{um} totius regni Danica/ oppido^{rum}. Ad nonas
 Decembres Anno post virginem puerp^{er}is: Undeuiges
 mo Ultra sesquimillesimam.

Einöde Petri Parui Koeschel

desis ad puellü culta: literatöis amator^e Quae
 rironia extemporalis decastrica.

Vt fors ambigua est: si nescis: et oia versans
 Vt t^{em}pus tribulos fertq; refertq; rosas.
 Nos tibi spectaclü miserü iuuen: s^{ed} scensq;
 En sumus exemplo nescia turba tibi:
 Sed tu plaude puer/patria est cui danica tellus
 Quod tibi t^{em}pibus nascier hisce datü est.
 Nam tua fors multo m^{ag}is: q^{uam} n^{ost}ra: doctes
 Nobis cü ferulis barbara scripta dabät:
 At tibi cü musis i^{dem} dant crustula bläda,
 A fors sic varias ingeniosa vices.

Maro

Sors omnia versat.

Fig. 55. Sidste Side af Peter Parvus' Fortale til Henrik Smiths Hortulus Synonymorum, København 1520.

Despauterius, besörget af Rektoren ved Vor Frue Skole i København, den siden saa bekendte Universitetsprofessor CHRISTIERN TORKELSEN MORSING. Særlig interessant er det at se, hvorledes Morsing ved heri at aftrykke et længere Brev fra Murmellius aabenbart stiller sig bag

denne Mand i hans skarpe Kritik af Middelalderens hele Læresæt. Navnlig fulminerer han, som den rettroende Humanist han var, imod de gamle berømte Skolebøger Doctrinale, Graecismus, Labyrinthus m. fl. og advarer Disciplene mod at tage deres Tilflugt til den Slags Bøger, der alene kan forbedres ved Ildens Hjælp¹. — Endelig kan ogsaa nævnes, at der i Aarene 1515—20 til Brug herhjemme udkom en lille Kreds af humanistisk prægede Skolebøger af Mænd som Johs. Murmellius, Herman Torrentinus, Laurentius Corvinus o. fl., der skulde tjene som Hjælpemidler ved Latinundervisningen².

5. Den Kritik, som her var kommet til Orde, genfinder man ikke længe efter i *Christiern II's Skoleordinans*. Allerede i sin saakaldte Landret af 1521 henviser Kongen til sin specielle »Ordinancie« for Skolerne, og sammesteds betoner han bl. a., at da »den gamle Skole-sæd«, der hidtil havde raadet, maatte anses for meget fordærvelig, burde Undervisningen lægges til Rette med et andet Grundlag. Grammatisk Forstaaelse skulde hvile paa Læsning af Terents, Virgil og Cicero, og hertil skulde føjes Historielæsning, god Dialektik og Bibelkundskab. Iøvrigt er det af Vigtighed, at baade Landretten og den samtidige Byret ønsker at afskaffe det hidtil herskende Skoletiggeri. Kun de, der selv »har Kost«, og som ikke vil løbe efter Almisse, skal for Fremtiden have Lov til at søge de latinske Skoler³.

Hvad den særlige Skoleordinans angaar, kendes den kun gennem et Udkast⁴, og det er tvivlsomt, om den ret længe, om overhovedet, har haft Lovskraft. Ikke desto mindre er den et meget vigtigt Aktstykke i vor Skolehistorie, idet den vidner om, hvor langt Humanismen havde vundet frem paa det pædagogiske Omraade herhjemme. Den er tillige interessant, fordi den er det første Eksempel i Danmark paa, at Statsmagten griber regulerende ind paa et Omraade, som før udelukkende havde hørt under Kirkens Forsorg.

Det er allerede tidligere omtalt, hvorledes Ordinansen — ganske i Murmellii Aand — paabyder, at en Række af de gamle Skolebøger skulde overgives Kongens Foged (skultus) og brændes. Som en anden Eftervirkning af Humanismens Aand maa det sikkert ogsaa betragtes, at Forordningen lægger Vægt paa at gennemføre en mildere Skoletugt. Det forbydes ligefrem at anvende Ferler, og ogsaa med anden Revselse skulde der holdes Maade. Karakteristisk nok hedder det om Lærerne: »skulle de og ikke herefter . . . slaa Børnene saa umaadeligt og uskelligt med Ris, som de hertil gjort haver«.

Skolens Maal bestemmes iøvrigt som at meddele Undervisning i Dialektik, Rhetorik og Grammatik (Poesi), desuden i Sang og Religion (Læsning af det nye Testamente), altsammen som Forberedelse til et videregaaende Studium ved Universitetet. I humanistisk Aand lægges der megen Vægt paa, at der læses »Poeter« og »Oratorer«, lige som ogsaa paa, at Børnene indøves i at gøre Vers og skrive Epistler.

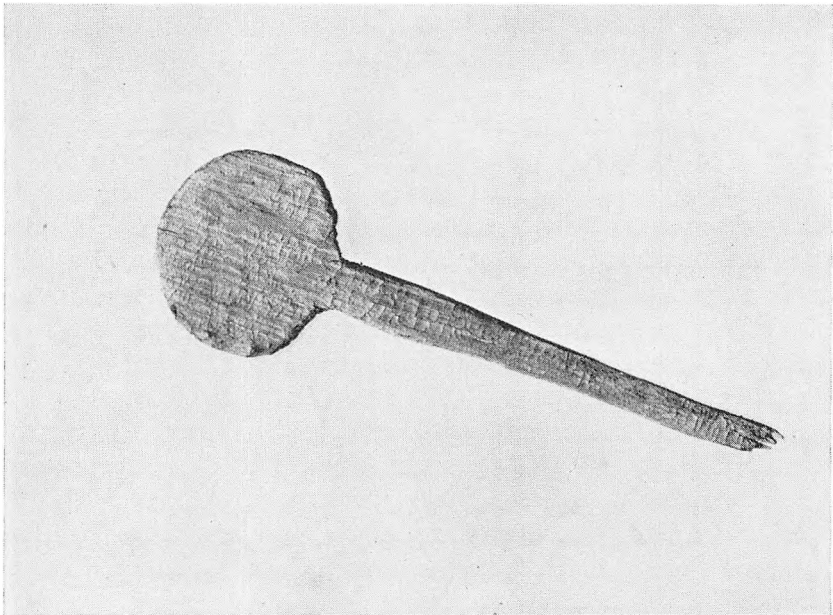

Fig. 56. Ferle fra ca. 1450 fundet ved Udgravning i Lund.

Der kræves endvidere faglige Garantier, før end Lærerpersonalet kunde antages til Skolegerning. Ingen maatte saaledes kaldes til Rektor ved en Katedralskole (Domscole) uden at have studeret ved Universitetet. Meget karakteristisk er ogsaa en Bestemmelse, der forekommer i denne Forbindelse, at ingen Skolemand maa ansættes, før end han har vist god Forstand paa at lære Børn »efter de nye Skikke«, hvorved der utvivlsomt maa forstaaes: i Overensstemmelse med Humanisternes Skoleprogram. Endelig indeholder Ordinansen en Række betydningsfulde specielle Forskrifter om Lærerpersonalets Afønning, om Klassedeling og Eksaminer o. l. Naar der derimod ikke — som i Land- og Byretten — findes Forbud mod Skoletiggeriet, skyldes det formentlig, at Ordinansen nu kun er kendt fra et Udkast.

6. Det var uden Tvivl til stor Skade for den højere Undervisning her i Landet, at Christiern II 1523 maatte opgive sin Krone og saaledes afbryde den Udvikling, der var begyndt ogsaa paa det pædagogiske Omraade. At Skolevæsenet vedblivende lod meget tilbage at ønske, lader CHRISTIERN PEDERSEN os forstaa, da han 1531 udgav sit bekendte Skrift *Om børn ath holde till Scole och Studium och ath skicke gode Scolemestere till dem*¹.

Dette Skrift er typisk baade for Fremskridtsretningens kritiske Holdning over for Middelalderens Skolevæsen og for den Humanisme, der nu var indgaaet som en Bestanddel af den lutherske Bevægelse. Christiern Pedersen optræder her ikke som original Forfatter, men som Bearbejder af et Skrift af Luther, det ovennævnte Sendebrev til Borgmestre og Raad 1524, men ved sin Omarbejdelse af dette giver han det en ny Lokalfarve ud fra sine Erfaringer med Hensyn til danske Skoleforhold. Det bliver derfor en vigtig Kilde til Oplysning om disse, selv om der er et og andet, som tyder paa, at den gode Christiern Pedersen har haft vel stærk Lyst til at male alt i den gamle Tid sort i sort.

Fra Luther har Christiern Pedersen overtaget det Synspunkt, der præger mange af hans Udviklinger, at det er Skam og Skade, at det latinske Skolevæsen er ved at komme i Forfald, blot fordi Udsigten til de indbringende gejstlige Embeder, som i den katolske Tid var et drivende Motiv til at holde Børn til Skole, nu er bortfaldet. Mere end nogensinde gøres nemlig gode Skoler fornødne netop i denne Tidsalder, for at Guds Ord, befriet fra papistisk Tildigtning, kan blive forkyndt purt og rent. Det kan kun ske, naar der findes tilstrækkeligt med Folk, der er vel uddannede i de gamle Sprog og i anden Skolelærdom². Disse Betragtninger giver Christiern Pedersen en særlig Anvendelse paa Norden. Ogsaa her trænger man til vel underviste Prædikanter, der kan udlægge Skriften og forsvare Troen, og naar man ikke betænker sig paa at øse Penge ud til Indførsel af fremmede Varer, burde man ikke vise sig karrig med Midler til solid Skoleundervisning³.

Blandt de Ting, der kunde opmuntre til at vise forøget Interesse for pædagogisk Arbejde, fremhæver Christiern Pedersen — lige som Luther — det glædelige i, at hans egen Tids Skolevæsen stod saa langt over den foregaaende Periode. Det er i denne Sammenhæng, at han — som tidligere omtalt⁴ — med Foragt opregner Navnene paa Skolebøgerne fra den katolske Tid. Videre betoner han, at medens

man før ofte maatte bruge indtil 15—16 Aars Skolegang for at tilegne sig en elendig Skolelærdom, som endda senere maatte læres om igen, kan Undervisningen nu drives med Leg og Lyst og føre til virkelig frugtbare Resultater¹. I høj Grad karakteristisk for den gamle Humanist Christiern Pedersen er det, at han i Modsætning til Luther atter og atter fremhæver Værdien af at lære »nogen god ret Latine«, »god, subtilig ret Latine« o. l.², det vil sige den af Humanisterne saa højt priste klassiske Latinitet. Specielt ejendommeligt for ham er det desuden, at han lægger stor Vægt paa Historielæsning, som han anser for et ypperligt Middel til at lære gode Raad og Visdom ved³.

Endelig lægger Christiern Pedersen et godt Ord ind for en mildere Skoletugt. Ogsaa det var et Krav, der ofte blev rejst fra humanistisk Side. Det er i denne Forbindelse, at han giver den ofte citerede, farverige Skildring af »den ubarmhjertige Hudstrygelse« med Ferler og store Bøddels Ris, som gik i Svang i de nordiske Skoler i det foregaaende Slægtled. Ofte — hedder det — oplevede saaledes baade Peblinge og Degne for en Bagatels Skyld, at »Blodet løb ned ad Ryggen paa dem i deres Hoser«. Det Tyranni, som Lærerne derigennem udøvede, forjog mange lovende unge Mennesker fra Skolerne, og de, der blev tilbage, var aldeles forkuede af den »forbandede Helvedes og Skærsilds Pine«, de maatte gennemgaa hos deres umilde Lærere⁴.

7. Trods Christiern Pedersens bitre Klagetoner har det dog næppe overalt i de danske Skoler staaet slet saa ringe til, som han lader formode. Der kan i hvert Tilfælde anføres nogle Skolemænd, som paa karakteristisk Maade repræsenterede de nye humanistiske Idealer.

Til disse Pædagoger kan dog næppe — eller i alt Fald kun delvis — henregnes den berømte Rektor i Aarhus, MORTEN BØRUP. Som allerede hans skønne Foraarshymne maa siges at være et Udtryk for middelalderlig Digtning, saaledes synes han ogsaa som Pædagog overvejende at have hørt en ældre Tid til. Selv hans beundrende Biograf Erasmus Lætus tør ikke tage ham til Indtægt for Humanismen. Ganske vist siger han, at Børup til Trods for Tidsalderens almindelige Mørke naaede et ikke helt ringe Dannelsestrin i Henseende til »ren« litterær Udtryksform (ad aliquod purioris literaturæ sermonisque vestigium eluctatus), og at hans Skrifter udmærker sig ved en mærkelig Ynde, der maaske kan tilskrives Indflydelse fra private Studier af Virgil, men man kunde dog nok mærke, at han ikke var ud-

wharimhetdige hudsrewgelse slag / och
plagget aff serler / oc aff store boddels riss
son mand plejde for ath bruge i vaare
Danke Suenske och Nozke scoler. Det
huilke skammelige / oc wimskadelige hud-
strugelser slag oc hwg / De wimilde scoles
mestere / fordriffue mange gode vngde pe-
blinge oc degne fra scoley oc god lerdoy
De forkwede oc mange met store slag oc
hwg / Ath de sade saa redde / son en hare
for hwnde Och de vaate saa forferde for
hwg / Ath de kunde icke merke eller kom
me i hw / hwad det lesdis och sagdis for
den / De tenckte altid mere paa de hwg
son de skulle faa / De saage mere til ser-
ley och risene son altid hengde offuer des-
ris hoffuit / En de gjorde paa deris boger
oc legse De for saadan suat sley oc stræg
forkwilse / kwnde de ingen act giffue paa
det son de skulle høre oc late
✻ Huorday forbandet heluedis oc skersff
ildz pine / de vngde folk peblinge och degne
lede i min och andre sleris vngdoy / och

40
for i mange aar oc siden desligest i Dan-
mark Suerige och Nozge (Aff deris dan-
wittige och wimilde / Scolemestere och hø-
terre) meth de slemme wkriffelige hudstru-
gelsel slag hug och plagget / son de gaff
ne dem faar en søye brøde / och saa gaat
son faar ingen / Det wude baade / Pæfter
och Wneke Cannicker och Scriffuere /
son vaate deris discipule / Thi kunde de
det selffue sig bedre en teg der her nu kan
scriffue son det sig met rette burde / Huor-
ledis samme wforuomsige Scolemestere
och høterre slengde siede och hudstruge /
oc sloge de fattige bōz / peblinge / oc degne
ath blodet løb ned aff ryggen paa dem i
deris hoser / for en tyckell eller ord skuld
son en for wild vdi eller i sine caser / och
temporalper / Ath huilke de larde en gant
ske søye ting / til det rette fundamente i
Latiney / Och der met iegede och treng-
de de och mange fra scoley meth deris
skammelige wimdelige boddels hwg oc
slag / for sømede oc nogen vng dreng eller

Fig. 57. Christiern Pedersen om »de umilde Skolemestere«, 1531.

dannet ved Læsning af de sande litterære Forbilleder. Havde dette været Tilfældet, vilde han sikkert have naaet europæisk Berømmelse¹.

Som virksom Talsmand for Skolens Opkomst i humanistisk Aand maa derimod nævnes Karmeliteren PAULUS HELIE, Bibelhumanismens mest fremragende Repræsentant i Danmark, Erasmus af Rotterdams trofaste Beundrer. Gang paa Gang har han i sine Skrifter fremhævet Vigtigheden af »ved Magt at holde gode Skoler«², eller som han vægtfuldt siger det et andet Sted: »der paa hænger fordi al Menigheds Velfærd, at gode Skoler og Studia, store og smaa, holdes ved god Hævd og Magt«³. Over for en Modstander kunde han en Gang paa-beraabe sig sit Arbejde for dog i nogle danske Skoler at have fremmet de gode Studier (*sinciora studia*), selv om han med Sorg maatte indrømme, at hans Bestræbelser ofte havde baaret ringe Frugt især paa Grund af den Modstand, han havde mødt hos visse forstokkede Oldinge, som hellere saa, at Barbariet vedblivende kom til at herske, end at de selv led det mindste Skaar i deres gamle Anseelse som Lærefædre⁴.

Formodentlig har hans ihærdige Virksomhed dog ikke været helt forgæves, og der kan i hvert Tilfælde blandt de samtidige Rektorer nævnes Mænd, der har arbejdet paa Linie med ham. Det gælder saaledes Skotten WALTER MORTIMER, Rektor i Roskilde 1517, der var en udpræget Tilhænger af Latinundervisning i humanistisk Aand, og som endog i Udlandet pristest højt for sin Kamp mod Doctrinale⁵. En dygtig Skolemand var vistnok ogsaa hans Efterfølger NIELS BLACK, Niels Hemmingsens Rektor, af ham bl. a. fremhævet som en ypperlig moralsk Vejleder for sine Disciple (*optimus morum magister*)⁶.

Til Tidens fremtrædende, humanistisk paavirkede Skolemænd maa aabenbart ogsaa henregnes den ovennævnte CHRISTIERN TORKELSEN MORSING, der interesserede sig for Reformer af Latinstudiet, og Rektoren ved Lunde Domscole, Mag. BENT ARVIDSEN. Lunde-Rektoren er en af de første Skolemænd herhjemme, der vides at have besiddet dyberegaaende Kundskaber i Græsk, det Fag, som netop var blevet bragt paa Mode af Humanismen. Det var da meget forstaaeligt, at den unge Niels Hemmingsen søgte bort fra den iøvrigt gode Roskilde Domscole og gik til Lund just for at nyde godt af Mag. Bents græske Lærdom⁷.

8. Det har været nødvendigt at gaa saa udførligt ind paa Humanismens og Reformationsbevægelsens pædagogiske Egenart, fordi Frem-

komsten af disse Retninger betyder et afgørende Skel i Skolevæsenets Historie. Ikke blot øvede de en stærk Indflydelse i deres egen Tidsalder, men Eftervirkningerne af dem spores mere eller mindre tydeligt gennem de følgende Aarhundreder, hvis Skolehistorie i Virkeligheden ikke kan forstaas uden stadig Hensyntagen til det store pædagogiske Gennembrud i det 16. Aarhundrede.

Som i Almindelighed, saaledes gælder dette ogsaa Ribe Katedralskoles Historie. Desværre er vi dog kun tarveligt underrettet, naar vi vil undersøge, hvilken direkte Indflydelse Humanismen har øvet i Ribe i det grundlæggende Tidsrum mellem Aar 1500 og Reformationens Gennemførelse.

Paa Forhaand ligger det dog nær at antage, at den nye Bevægelse tidligt er kommet til Ribe. Til langt ned i det 16. Aarhundrede var der næppe nogen anden By i Riget, der havde saa mange og bekvemme Forbindelseslinier med Udlandet som netop Ribe. Bestandig gik der Skibe mellem denne By og Tyskland, Frankrig og Nederlandene, og det skulde være gaet mærkeligt til, om det udelukkende havde været Vin, flandersk Klæde og lignende Varer, de ripensiske Skippere havde fragtet hjem til deres By. Sikkert har ogsaa her som saa ofte Tidens førende Kulturstrømning banet sig Vej som Handelens Følgesvend.

Desuden besad Ribe i sit store Domkapitel en Kreds af veluddannede Mænd, som nok kan formodes at have fulgt med i Tidens Udvikling og til Dels ladet sig paavirke af den. Hertil kan ogsaa have bidraget, at just i denne Periode var det et ikke helt ringe Antal yngre Ripensere, der studerede ved udenlandske Lærdomssæder. I hvert Tilfælde om nogle af disse kan man tænke sig, at de har virket som Budbringere for de nye Tanker.

Et meget vigtigt direkte Kildevidnesbyrd om Humanismens Indflydelse i Ribe Katedralskole i dette Tidsrum foreligger endelig i en gammel Efterretning om en Rektor her netop fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede, Hr. Backen (BACQUINUS). Det hedder om ham: »han var en nidkær Mand og den første, der udjog de barbariske Skribenter og Versemagere fra Skolen og i deres Sted indførte veltalende Forfattere (elegantiores auctores) i Skolen, hvilke han forklarede jævnt paa Modersmaalet«¹.

Hr. Backen er allerede tidligere blevet nævnt², idet han forekommer 1513 som Forstander for Skolegildet. Han maa i det hele have været en ret mærkelig Skikkelse. I den ovenfor citerede Beretning bemærkes det yderligere, at han hos den ukyndige Hob stod i Mis-

tanke for at give sig af med Trolddomskunster (*magicae artes*). Maaske er den menige Mand blevet bestyrket heri ved den ejendommelige Omstændighed, at Hr. Backen overalt, hvor han gik og stod, i Skolen og hjemme, var ledsaget af en Ravn¹. — Hvad der er overleveret om Hr. Backen, er i al sin Knaphed af megen Værdi. Det tegner ikke blot Billedet af en original Personlighed, men viser tillige, hvorledes ogsaa i Ribe — som i Lund, København og Roskilde — den humanistiske Retning har haft en pædagogisk Talsmand.

Det er ikke usandsynligt, at Hr. Backen har været Rektor i de Aar, PEDER PALLADIUS (f. ca. 1503) gik i Ribe Skole. Det vilde i hvert Tilfælde passe meget godt til, hvad der ellers er bekendt om Hr. Backens hele Skolevirksomhed, naar Palladius siden som ejendommeligt for sin Skoletid kunde fremhæve — som han siger —: »at med Lyst og Leg lærte vi det, vi lærte«².

Det er i en Rektorfortegnelse hos Terpager og i den gamle Skolebog (indrettet 1590)³, at den ovenfor citerede Karakteristik af Hr. Backen forekommer. Medens Skolebogen som Rektorer før Reformationen kun anfører fire: Hr. BACKEN, Mag. MADS HØJNE, Mag. UDO og Mag. LAURIDS, er Terpager mere detailleret. Foruden Hr. BACKEN nævner han Hr. NIELS IBSEN (NICOLAUS IBICI), derpaa igen Hr. BACKEN, saa en kort Tid Mag. MADS HØJNE og endelig Mag. UDO og Mag. LAURIDS (foruden et Par Skolemestre, hvis Virketid falder efter Reformationen).

Nogen dybere Modstrid mellem de to Lister synes ikke at findes, men man har desværre nu saa godt som ingen samtidige Kilder til nærmere at efterprøve disse Efterretninger og nøjagtigere at bestemme de Tidspunkter, til hvilke de forskellige Rektorer har virket. I denne Sammenhæng kan der dog være Grund til at minde om den tidligere ytre Tvivl om, hvorvidt Mag. MADS HØJNE virkelig har været Rektor. Hans Forgænger Hr. Backen nævnes endnu den 21. Marts 1513 som »Skolemester«, og Mag. Mads forekommer den 13. April 1514 som nysudnævnt »scholasticus«⁴. Har Mag. Mads Højne nu virkelig været Rektor, maa enten Betegnelsen »scholasticus« igen — i Tilslutning til tidligere Sprogbrug — være sunket ned til at være et Navn for selve Rektoren, eller ogsaa maa han blot have været Rektor meget kort inden for Tidsrummet 21. Marts 1513—13. April 1514 for derpaa at blive Kapitlets Skolast. Til Gunst for den sidstnævnte Opfattelse kunde tale Terpagers Oplysning, at han var Rektor kun i »et ringe Spand af Tid« (*exiguo spatio*), samt en Bemærkning i Skole-

bogen om, at i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede virkede de yngste Kanniker som Rektorer¹. At Mag. Mads 1513—14 hørte til de yngste Kanniker, synes at fremgaa af, at han vistnok først 1519 fik Plads mellem de residerende Kanniker. Muligvis foreligger der dog ogsaa en Misforstaaelse fra senere Tid paa Grund af det dobbelttydige Ord

*Historia decimoctava narrat quod opus fuit liberatus
a carcere & promisit sibi canthus eum dare libertati*

Fig. 58. Middelalderlig Straffescene.

scholasticus. 1519 omtales Mag. Mads uden Tvivl som Biskop Iver Munks Kansler, og han levede siden adskillige Aar som Kannik i Ribe, hvor han først døde ca. 1539. I lang Tid efter hans Død bar den nuværende Vægtergade Navnet »Mester Mads Højnes Gade«, fordi han her havde haft sin Kannikerresidens².

Naar flere af de ovenfor nævnte Mænd betegnes med Titlen »Hr.«, maa de vel lige som den efterreformatoriske Skolemester Hr. Hans Tulle samtidig med deres Rektorstilling (eller senere) have beklædt et gejstligt Embede. Maaske har det — som Skolebogen oplyser — den Gang været Skik, at Rektoren var Sognepræst ved St. Hans Kirke, en Efterretning, der dog faar staa ved sit Værd³.

Foruden af Hr. Backen findes der ogsaa af en anden Rektor i denne

Periode hos Terpager overleveret en lille Karakteristik. Om Mag. Udo hedder det nemlig, at han var forhadet paa Grund af sin strenge Skoletugt og sine nye Indretninger (res novas). Hvori disse har bestaaet, siges ikke hos Terpager, men i den gamle Skolebog, der har samme Karakteristik, tilføjes den interessante Oplysning, at Mag. Udo fandt

Fig. 59. Biskop Iver Munks Segl 1502. Heri den hellige Jomfru i en gotisk Portal, forneden et Vaabenskjold med Stiftets Mærke (et St. Andreaskors med Stjerne) og et med Biskoppens Slægtsvaaben (tre Roser).

paa at opstille »Skoleblokken«, hvori uregerlige Disciple kunde indesluttet, i selve Skolen. Formodentlig har den tidligere haft sin Plads i Puggaard, i hvis Kælder der endnu i Terpagers Tid fandtes en »Puggaard-Stok«, hvori Fødderne paa de Disciple, der havde forset sig alvorligt, kunde sættes fast. Mag. Udo havde imidlertid ikke megen Glæde af sit Forsøg paa at indføre et strengere Regimente. De store Degne dannede nemlig en Sammensværgelse og huggede den forhadte Træblok i Stykker med Økser'. Det er da ikke usandsynligt, at Mag. Udo kan have repræsenteret en Reaktion mod den mildere humanistiske

Aand, der havde holdt sit Indtog med Hr. Backen.

Om Skolens øvrige Forhold i disse Aar vides ikke ret meget. Medens den hertil knyttede Stiftelse Puggaard nu overvejende var gaaet over til at blive en blot gejstlig Forlening for en Kannik og saaledes i det væsentlige havde tabt sin gamle skolemæssige Betydning, synes Skolens almindelige Tilstand henimod Reformationen at have været blomstrende. Det ofte citerede Brev af 13. April 1514 fra Biskop Iver Munk om Ribe-Skolastens Ret til at beskikke Degne i 21 af Stiftets Kirker, afgiver ikke blot et nyt Bevis paa den varme Skoleinteresse, som saa ofte havde udmærket middelalderlige ripensiske Biskopper, men vidner ogsaa i mere end een Henseende om, at der her var Tale om en stor og anset Institution. Brevet selv udtaler da tillige Haabet om, at den gamle Skole skulde vedblive at trives i sin Fylde af Viden

og Lærdom (ut scholæ magis in vigore scientiæ et doctrinæ persistere possint)¹.

Et andet karakteristisk Vidnesbyrd om Skolens Tilstand foreligger i en bekendt Udtalelse i PEDER PALLADIUS' Visitatsbog. Forfatteren vender her Blikket tilbage mod sin Barndomstid, til den Periode, da han og andre Peblinge gik og tiggede deres Brød for gode Danne-mænds Døre, og priser Datidens Forældre for deres Iver for at holde deres Børn til Skole, skønt man rigtignok kun tænkte paa at faa dem gjorte til Munke og Alterpræster. Dette var ogsaa Tilfældet i Ribe, den Gang Palladius blot var en lille Sinke. Da var der en saadan Trængsel af Disciple, at Skolelokalerne næsten ikke kunde rumme dem. »Da maatte vi hen oven paa Skoleloften, saa mange Peblinge var der, at der var fuld baade oven og neden, 700 udi Riber Skole, 900 udi Roskilde Skole«².

Skønt man ikke har nogen Discipelfortegnelser fra denne Tid, tør man sikkert gaa ud fra, at den gode Palladius her tager Munden vel fuld, idet han lader Øjeblikkets Stemning løbe af med sig uden smaalig Hensyntagen til nøjagtige Talstørrelser. Det maa anses for lidet sandsynligt, at Datidens af Omfang forholdsvis beskedne Skolebygninger skulde have kunnet rumme saa mange Disciple, som her er Tale om, selv om de var stuvet nok saa tæt sammen endogsaa paa Loftet. Men alene den Omstændighed, at Palladius kan have følt sig fristet til at slynge saa høje Tal ud, vidner om, at han i sin Erindring har genoplevet Synet af store Discipelskarer, som strømmede sammen baade i Ribe og Roskilde. Der er al Sandsynlighed for, at dette Erin-dringsbillede efter sit væsentlige Indhold er rigtigt.

KAPITEL VII

DISCIPLE OG DIMITTEREDE

1. Gennem mere end firehundrede Aar maa det have været en tusindtallig Discipelskare, der har modtaget sin første Uddannelse i den middelalderlige Ribe Katedralskole. Først og fremmest har Størsteparten af den Gejstlighed, som kom til at virke i Ribe Stift, her lagt Grundvolden til de Kundskaber, der krævedes for siden at kunne røgte de forskelligartede præstelige Pligter, men ogsaa adskillige andre, som enten ikke gik i kirkelig Tjeneste, eller som fik Ansættelse i andre Stifter, maa — særlig i Senmiddelalderen — antages at have hørt til Skolens Fostersønner. Desværre er man dog ikke i Stand til at anføre Navnene paa alle disse Ripensere, idet der fra hele Middelalderen kun kendes en halv Snes Disciple, som med Vished kan henføres til denne Skole.

Den første Ribe-Discipel, der forekommer med Navns Nævnelse, er formodentlig den LAURENCIUS, *scholaris*, som nævnes 1338 i Puggaards Forstander, Hr. Vilhelms Testamente, ved hvilket han fik skænket det Sengested, hvori han plejede at sove, og en Bog af Seneca¹. Faa Aar senere — 1342 — forekommer en Præstesøn NYCOLAUS MATTHIE, *scholaris* fra Ribe Stift, som ved en Pavebulle fik Dispensation for sin uægte Fødsel², og lige hundrede Aar senere — 1442 — omtales atter i et Testamente fra Ribe en vis ESGERUS *scholaris*, der betænkes med et *Breviarium*³. Skønt der foreligger den Mulighed, at *scholaris* i de her nævnte Tilfælde kan betyde en Hører, er det dog sandsynligere at tage Ordet som Betegnelse for Skoledisciple eller Studenter, hvad der er i Overensstemmelse med den hyppigste Sprogbrug herhjemme i denne Periode.

Til Ribe-Disciplene fra samme Aarhundrede maa formentlig ogsaa henregnes den tidligere nævnte PEDER MADSEN, der 1454 opholdt sig i Hørerens Botards Hus. Han blev siden Sognepræst ved St. Peders Kirke i Ribe, og det synes at være fra ham, at der foreligger et interessant Testamente. Det viser i saa Fald, at han til det sidste har bevaret sin Ungdoms Interesse for Bøger⁴.

Fra Senmiddelalderens sidste Tid kan der anføres enkelte Personer, om hvem man med Vished kan godtgøre, at det er tidligere ripensiske Skoledisciple. Det gælder saaledes de tre Præster Hr. CLAUS LUSTRUP, Hr. LAURIDS NIELSEN og Hr. JENS MIKKELSEN, der 1542 maatte aflægge Vidnesbyrd om Puggaards Forhold i deres Skoletid, og som efter de Oplysninger, der fremkom ved denne Lejlighed, maa have gaaet i Ribe Katedralskole henholdsvis 1495 og 1502¹.

Til disse kan føjes den senere saa berømte sjællandske Biskop PEDER PALLADIUS, der maa have besøgt Skolen i de nærmeste Aar omkring 1510². En Skolekammerat har han da haft i den IVER KJELDSEN JUEL (1494—1556), der efter sit eget Vidnesbyrd gik i Ribe Skole fra sit 10. til sit 18. Aar, det vil sige fra 1504 til 1512, da han drog til Aarhus Skole. Han tog senere Magistergraden i Köln, blev derpaa Domprovst i Ribe og tilsidst Lensmand paa Lønborggaard og Stubber Kloster³.

Lige fra Overgangen til Reformationstiden kan nævnes JENS PEDERSEN GRUNDET († 1565 som Sognepræst i Ribe) og hans Ven LAURIDS NIELSEN RIBER († 1557), ogsaa han siden Præst i Ribe og tilsidst Superintendent over Vendelbo Stift⁴. Grundet forlod dog lige som Iver Juel Ribe Skole for at drage til Aarhus. Fra Morten Børups Rektortid hvilede der en særlig Glans over denne Skole, og nu havde den i Mag. Terkel Abildgaard en fremragende Leder.

Med de her nævnte Personer synes Listen udtømt over dem, der med Vished vides at have gaaet i Ribe Skole før 1536. Men der kan nævnes flere andre, om hvem det med en meget høj Grad af Sandsynlighed kan siges, at de maa have besøgt denne Skole. Blandt saadanne kan anføres JENS GREGERSEN RIBER (ca. 1480—1571), siden Superintendent over Stavanger Stift⁵, og de bekendte Brødre Andersen, der ved Aar 1500 udgik fra en anset ripensisk Borgerslægt: LAMBERT ANDERSEN († 1525), Magister, Kannik i Ribe og en af Christiern II's trofaste Mænd, POUL ANDERSEN († ca. 1551), ogsaa han Magister og Kannik i sin Fødeby, en særdeles dygtig Personlighed, men af en bjergsom og trætkekær Natur, og endelig PEDER ANDERSEN († ca. 1540), formentlig en Broder til de to førstnævnte, siden Magister og Kannik i Ribe⁶.

2. Har man i Ribe — som det vel med stor Sandsynlighed maa antages — læst den meget yndede Skolebog »Facetus«, har Disciplene der blandt mange andre Anstands- og Leveregler ogsaa truffet for-

skellige Forskrifter for, hvordan de burde optræde paa Udenlandsfærd. Meget nyttigt indskærpes det saaledes, hvordan det i Rejselivet var af Vigtighed at staa tidligt op om Morgenens, at benytte Dagens Lys til selve Vandringsen og at vælge et passende Værtshus — dog aldrig hos en rødhaaret Vært! —, inden det var blevet mørkt. Drog man udenlands, gjaldt det endvidere om aldrig at søge Selskab med to Rejsefæller, der i Forvejen havde sluttet sig sammen, »thi ingensinde trækkes en Vogn godt af et ulige Spand«.

Det var sikkert med velberaad Hu, at Forfatteren af »Facetus« havde indføjet Regler af denne Karakter i sin Fremstilling, thi et større eller mindre Antal af en latinsk Skoles Disciple maatte før eller senere antages at komme til at høre til de vandrende Skolarer, der søgte til fremmede Højskoler. Dette gjaldt ogsaa Disciplene i Ribe Katedralskole.

Vil man supplere vor yderligt sparsomme Viden om, hvem der i Middelalderen har faaet den første boglige Uddannelse i Ribe, saa lønner det sig at gennemgaa de bevarede Matrikler fra Udlandets Universiteter. I mange Henseender er det ganske vist et utilfredsstillende Materiale: rent bortset fra, at ikke faa Matrikler mangler helt eller delvis, er Indførslerne i de bevarede saa knappe, at man kun alt for ofte er afskaaret fra med Sikkerhed at identificere de paa-gældende. Særlig beklageligt er det, at man jævnlig har nøjedes med til de immatrikuleredes Navne blot at føje et »ex Dacia«, fra Danmark eller fra Kirkeprovinsen Danmark (d. v. s. hele Norden). Ikke desto mindre vil man kunne udsondre et ikke helt ringe Antal Studenter, der angives at være fra Ribe (de Ripis) eller dog fra Ribe Stift (diocesis Ripensis). I langt den overvejende Del af saadanne Tilfælde vil det sikkert være berettiget at antage, at man her staar over for Mænd, der har gaaet i Stiftets Katedralskole. Er det bevarede Materiale end for spinkelt til deraf at drage alt for sikre eller alt for vidtgaende Slutninger, saa er det dog ikke uden Interesse at prøve at skaffe sig et Overblik over, hvor mange og hvilke Ripensere der i Middelalderen har samlet Lærdom under fremmede Himmelstrøg.

I Højmiddelalderen var det *Paris*, der virkede som den store Magnet paa den lærdomstørstende Ungdom. Interessant er det da at se, at man i Tiden før 1300 har optalt ikke mindre end 17 parisiske Magistre, der stammede fra Ribe¹. Den berømteste blandt disse var uden Tvivl den Magister Martinus de Rippa, Kannik i Paris, som nævnes i et Dokument her 1303, og som de nyeste Forskninger med

en meget høj Grad af Sandsynlighed identificerer med den MARTINUS DE DACIA († 1304), der ikke blot i mange Aar var Kansler hos Erik Mændved, men som ogsaa vandt sig et europæisk Navn som Sprogfilosof især ved sit vidt udbredte Skrift »De modis significandi«¹.

En anden berømt Ripenser var vist den Magister NICOLAUS DE DACIA, som man sikkert med Rette har ment at kunne identificere med den Mag. Nicolaus Ruffus, der døde 1272 som Kannik baade i Ribe og Paris og tillige som Official det sidstnævnte Sted. I saa Fald er det vistnok ham, der allerede 1263 nævnes i Paris, og det synes ogsaa at være ham, fra hvem der hidrører nogle latinske Prædikener, som nu findes i et Haandskrift i Oxford. Skønt de selvfølgelig ikke er upaavirkede af Tidsalderens Skolastik, er de dog ikke typiske skolastiske, men bærer som Helhed et mere praktisk-religiøst Præg. Formelt er Behandlingen stærkt afhængig af den allegoriske Fortolkning. En af Prædikenerne har til Tema den store Skolepatron St. Nicolaus, uden at dog denne Side af den vidt berømte Helgens Virksomhed gøres til Genstand for særlig Behandling².

Af andre, mere kendte Ripensere i Paris kan nævnes en PETRUS DE DACIA, Kannik i Ribe, som 1326 blev valgt til Rektor ved Universitetet i Paris, og som i denne Egenskab havde Stridigheder med Kannikerne sammesteds. Man har i tidligere Tid været tilbøjelig til at identificere ham med den berømte Matematiker og Astronom Petrus Philomela de Dacia, hvis Skrifter findes spredt i mange af de europæiske Bibliotekers Haandskriftssamlinger, og som var virksom i Paris. Dette Spørgsmaal maa indtil videre henstaa uløst³.

Iøvrigt kan anføres LAURENTIUS THRUGOTI, aabenbart den senere Provst i Vardsyssel, Mag. Laurids Thrugotsen († 1368). Medens han studerede i Paris, var han allerede Kannik i Ribe og blev 1355 valgt til Formand (procurator) for den engelske »Nation« (natio Anglicana), hvortil Danskerne henregnedes. Han døde siden paa en Rejse til Italien. Forinden sin Bortrejse havde han skænket Kapitlet i Ribe nogle Skrifter af kirkeretsligt Indhold⁴. En anset Stilling i Paris indtog et hundrede Aar senere ogsaa en anden Ripenser, Mag. LAMBERTUS STARCK, der 1467 nævnes som en af »Nationens« Tillidsmænd⁵.

Lærdomsskolerne i Paris bevarede ikke deres oprindelig saa stærke Tiltrækning Middelalderen igennem. Fra Tiden 1300—1450 kan der saaledes højst fremføres tre ripensiske Magistre, der har studeret i Paris⁶. Ungdommen søgte nu fortrinsvis andetsteds hen, især til de mange nye Universiteter, som i Senmiddelalderen grundlagdes i

Mellemeuropa, navnlig paa tysk Landomraade¹. Ogsaa fra disse Højskoler kan mange Ripensere nævnes. Naar Antallet nu er meget større end i Højmiddelalderen, staar det i første Række i Forbindelse med, at Kildematerialet er langt fyldigere fra denne Periode, men skyldes ogsaa, at Kaarene for Studierejser i det fremmede var blevet væsentligt lettere. For Ribes Vedkommende kan som Tilskyndelse til at søge udenlands maaske ogsaa anføres den Omstændighed, at den lærdomsinteresserede Biskop HENRIK STANGEBERG († 1465) i Statuter fra 1455 gjorde det til en Betingelse for at opnaa et Kanonikat i Ribe Domkapitel, at vedkommende havde studeret flittigt i tre Aar ved et eller andet større Lærdomssæde (in studio priuilegiato)². Desuden kan der i denne Sammenhæng mindes om, at allerede i et ripensisk Aktstykke fra saa tidligt som 1318 regnes der med som en oftere forekommende Foreteelse, at Medlemmer af Ribe Kapitel kunde være borte fra Byen, fordi de færdedes paa Studierejser i Udlandet³.

En Undersøgelse af det bevarede Matrikelmateriale fra Senmiddelalderen vil — med alt Forbehold — vise, at følgende Antal Ripensere er indskrevet som studerende ved nedennævnte Universiteter inden for de vedføjede Aar: i Prag 1372—1401 6, hvoraf ikke mindre end 5 betegnede som Kanniker i Kapitlet, heraf vistnok de tre Ribeskolaster⁴; i Heidelberg 1409 1 (den senere Biskop i Aarhus Ulrik Stygge)⁵, i Leipzig 1415—1522 7⁶, i Rostock 1433—1525 45⁷, i Erfurt 1436—72 10⁸, i Köln 1445—1519 18⁹, i Greifswald 1459—1516 21¹⁰, i Louvain 1476—1517 7¹¹ og i Wittenberg 1527—31 6¹². Hertil kan føjes 4, der 1498—1520 tilfældigvis vides at have studeret ved det 1479 oprettede Universitet i København¹³.

Som det var at vente, er langt det overvejende Antal ripensiske Studenter, der drog udenlands, søgt til de nærliggende Universiteter i Rostock og Greifswald. Dernæst findes den største Del i det konservative Köln, Moderinstitutionen for det københavnske Universitet. Her — som i Greifswald — træffer man bl. a. 1489 den senere mangeaarige Biskop i Ribe IVER MUNK. I Greifswald valgtes 1468 Ribes Kanniken JACOBUS DE STAKE (de Ripis) til Universitetets Rektor; han forekommer i Ribe endnu 1498¹⁴. I det humanistiske Louvain møder man bl. a. den ovennævnte LAMBERT ANDERSEN og i det reformatoriske Wittenberg PEDER PALLADIUS.

Alt i alt kan der saaledes fremdrages Navnene paa ca. 140 Skolarer fra ripensisk Landomraade, som vides at have studeret ved fremmede Universiteter. Af de Aarsager, som ovenfor blev berørt, maa man

dog formode, at det samlede Antal har været væsentligt større. Kan Ribe Stift i saa Henseende langt fra staa Maal med Lunde, Roskilde eller Odense Stifter, saa kan det dog hævde sig med Ære. Unægteligt vilde man dog gerne ønske i det enkelte at kunne gøre Rede for, hvad ripensiske Skolarer fra deres Studieophold i det fremmede har bragt med sig tilbage af Lærdom og frugtbarørende Paavirkning, men her tier Kilderne ganske. Man maa lade sig nøje med at fastslaa den Kendsgerning, at i den brede Strøm af Middelalderens studielystne Ungdom, der fra Danmark søgte videre ud, er ogsaa Ripenserne repræsenteret i et ikke helt ubetydeligt Omfang.

ANDET HOVEDAFSNIT

Tidsrummet 1536-1805

A

(1536 — 1660)

Paa thet att Skolerne mue wedt Magtt holddis, oc ther mett Tiiden icke skall bliiffue Brøst paa Skolemestere oc andre leerde Mendt, hwormett then christelige Religion schall haffue Biistandt oc wedt Magtt holddis.

Christian III's tredie københavnske Reces 1540.

KAPITEL I

DET LATINSKE SKOLEVÆSENS ALMINDELIGE UDVIKLING I DANMARK 1536—1660

1. Det mægtige Aandens Vejr, som gik hen over Landene, overalt hvor den lutherske Reformationsbevægelse vandt frem, fejede meget af aarhundredgamle Traditioner og Værdier til Side, men baade kirkeligt og kulturelt formaaede den nye Tids Mænd dog ogsaa at opbygge det, der kunde tjene til Ly for Slægt efter Slægt. Da den første store Kamptid var til Ende, viste det sig tilmed her — som saa ofte i Verdenshistorien —, at Sejrherrerne havde maattet lære af de overvundne. I al Stilhed — og uden maaske selv at gøre sig det helt klart — vendte de lutherske Kirkebyggere i mere end een Henseende tilbage til de gamle Stier. Ikke mindst paa det kulturelle Omraade lod det sig ikke gøre helt at bryde Staven over Fortidens Udvikling, skulde ikke alt synke hen i Barbari. Dette gjaldt ogsaa det latinske Skolevæsen. Den lutherske Kirkeskole blev ikke en Nyskabelse i absolut Forstand, men stod paa mange Maader i Pagt med de forudgaaende Aarhundreders Dannelsesarbejde.

Som tidligere fremstillet¹ fastholdt baade LUTHER og MELANCHTON klart og bestemt Nødvendigheden af et vel udviklet Skolevæsen. Overalt, hvor deres Tanker banede sig Vej, fulgte da ogsaa en Reorganisation af Universiteter og Skoler i Reformationens Spor. Heller ikke i Danmark formede Udviklingen sig anderledes².

Allerede flere Aar før Reformationens officielle Gennemførelse udtalte CHRISTIERN PEDERSEN (1531) sin Glæde over, at Skolevæsenet nu begyndte at florere baade i Malmø, København og Jylland³. I den sidstnævnte Landsdel maa han sikkert have haft *Viborg* i Tankerne, hvor der ikke blot fra 1526 fandtes en evangelisk Præsteskole, men hvor ogsaa den gamle Katedralskole befandt sig i en ny Blomstring. Dette skyldtes aabenbart især den dygtige Rektor, Mag. JACOB SKJØNNING, siden den første lutherske Superintendent i Viborg Stift, en Mand, der ogsaa fra senere Virksomhed er kendt for sin Skole-

interesse¹. I *København* fandtes der ligeledes kort før Reformationen en udmærket Rektor, Mag. OLUF OFFESEN († 1575 som Kantor i Roskilde), der synes at have ført Skolen frelst gennem den vanskelige Overgangsperiode². Bedst underrettet er vi dog om Skoleforholdene i *Malmø*.

Takket være den saakaldte *Malmøbog*, den Beretning, som PEDER LAURENTSEN 1530 udsendte om Reformationen i Malmø, besidder man ret indgaaende Efterretninger ogsaa om Skolevæsenet i denne By. Man ser da, at foruden at stifte en evangelisk Præsteskole i Lighed med den i Viborg havde Reformationens Foregangsmænd straks haft deres Opmærksomhed henvendt paa at reorganisere den latinske Trivialscole sammesteds. I god luthersk-melanchtonisk Aand hævdedes det bestemt, at denne til Hovedformaal skulde have, at de, der var udset til siden at blive Guds Ords Prædikanter, i Tide kunne blive holdt til Dyd og Lærdom. Til at forstaa Skriften — hedder det — kræves nemlig »en Part af den Lærdom, som nu redelig plejer at læses og gives for i Skolen«.

Malmøbogens Forfatter giver i denne Sammenhæng en malende Skildring af den rastløse Iver, Folk i den katolske Tid havde udfoldet for at holde deres Børn til Skole og Studium. Det var dog ikke Om-sorg for det aandelige, der drev dem hertil, men blot Udsigten til at skaffe deres Børn høje og store Embeder i Kirken eller Lejlighed »til at ligge i Kloster i Ørkesløshed og Legems Rolighed for deres Bug«. Men nu var Tiden skiftet om: den Lærdom, som gode Kristnes Børn kunde vinde af Guds rene Ord og Skriften, kunde ikke forventes at gøre mange ærlige og rige hos Verdens Mennesker. Saa meget vigtigere var det da at se, om Forældre havde den sande Kærlighed til deres Børn, saa at de vilde sætte dem til den rette Lærdom uden Haab til Kirkens Præbender og Rente!³

Af andre samtidige Kilder synes det at fremgaa, at Præsteskolen og Latinskolen i Malmø stod i nøje Forbindelse med hinanden og vistnok til Dels havde de samme Mænd til Lærere. Præsteskolen blev ledet af FRANDS VORMORSESEN, Skaanes Reformator, der dog ogsaa maa have undervist i Trivialskolen eller i alt Fald i sit eget Hus have givet en Art Elementarundervisning for Børn og Unge fra en Række bekendte Adelslægter. Som Rektor ved selve Latinskolen virkede den lærde Humanist OLAUS CHRYSOSTOMUS, siden Superintendent over Vendelbo Stift. Til Medhjælpere havde han tre Hørere⁴.

Det Syn paa Vigtigheden af at have et godt højere Skolevæsen, som allerede i Reformationens Indledningsperiode havde givet sig saa karakteristiske Udslag baade i Viborg og i Malmø, kom ogsaa til Orde i en (udateret), paa Plattysk skrevet Henvendelse fra de lutherske Prædikanter til Kong Christian III, formodentlig stammende fra Efteraaret 1536. I en Række Punkter opstilles her forskellige Reformkrav. Som det tredje Punkt beder Prædikanterne om, at Skolerne i alle Købstæder maa blive holdt ved Magt med vellærde Skolemestre og med Bibeholdelse af deres gamle Privilegier. Privatskoler (winkelscholen) burde derimod afskaffes, og alle Børn gaa i een fælles Skole¹.

Disse Tanker maa være faldet i god Jord hos Christian III, thi i sin første københavnske Reces (af 30. Oktober 1536) lovede han udtrykkeligt, at de nye Superintendenter, der skulde afløse de tidligere katolske Bisper, bl. a. skulde føre Tilsyn med, at der fandtes Skoler, »der unge Personer læres og institueres i Latine og andre Tungemaal, saa at Riget kan have lærde Mænd«².

2. Kongen holdt sit Løfte, og da der blev udarbejdet en Grundlov for Kirkevæsenet i Danmark, *Kirkeordinansen*, — først paa Latin (1537), siden paa Dansk (1539, udgivet 1542) —, kom denne ogsaa til at indeholde vigtige Bestemmelser om det latinske Skolevæsen. Kilden for Kirkeordinansens Forskrifter om dette Spørgsmaal er ganske overvejende at søge i de sachsiske Visitationsartikler fra 1528 og i den lübeckske Kirkeordning af 1531³, og dermed er det givet, at det var det melanchtoniske Skoleideal, der blev det sejrende i Danmark. Havde man tidligere hele Middelalderen igennem kunnet tale om en katolsk Kirkeskole, blev det nu i dens Sted en luthersk Kirkeskole, som voksede frem og hævdede sin Plads temmelig uforandret i henved tre Aarhundreder. Kirkehistorie og Skolehistorie er derfor vedblivende uadskillige Discipliner for hele dette Tidsrum.

Paa forskellige Maader træder Skolens kirkelige Præg frem i Ordinansens Bestemmelser. Betegnende er det saaledes, at før der gøres nærmere Rede for Skolevæsenets Organisation og Undervisningens Karakter, meddeles der stærkt i Enkeltheder gaaende Regler for Læreres og Disciples Pligter med Hensyn til de kirkelige Gudstjenester baade paa Søn- og Helligdage og paa Hverdage ved den »Korsang«, der nu afløste den tidligere katolske Tidebønslæsning⁴. I samme Retning peger ogsaa Bestemmelsen om, at i de Landsbykirker, der

laa i Nærheden af en Købstad med latinsk Skole, skulde de ældre Disciple fra denne virke som Degne og til Gengæld oppebære »den vanlige Rente« til økonomisk Støtte under deres Skolegang¹. Ogsaa paa dette Omraade videreførte man saaledes en gammel Tradition fra den katolske Tid.

Endnu vigtigere i denne Henseende er dog de Bestemmelser, der træffes med Hensyn til Skolens indre Arbejde, og som paa typisk Maade afspejler Tidens hele Dannelsesideal. Det hedder vel et Sted, at gode Prædikanter skal raade Almuen til at sætte deres Børn i Skole, da den menige Nødtørftighed kræver, at der altid maa være dem, ved hvilke »Vi kunde lade sand Gudfrygtighed i Kristendommen efter os«², eller hvem man kan bruge i verdslig Regimente til menige Mands Behov, men trods denne sidste Tilføjelse om det verdslige Regimentes Betydning, hviler Hovedvægten i Kirkeordinansen afgjort paa det første Led, Uddannelsen af Kirkens Tjenere, og den følgende Tids Udvikling understregede yderligere dette Synspunkt³.

Ser man endelig paa Kundskabsfordringerne i Kirkeordinansen, er det ganske tydeligt, at alt er lagt an paa at danne en Forskole for vordende Præster. Latin og Religion er de absolut fremherskende Fag fra nederste til øverste Klasse. Realfag nævnes næsten ikke. Religionsundervisningen tænktes fremmet dels ad praktisk Vej ved den daglige Deltagelse i Kirketjenesten, dels ad teoretisk ved Indøvelse i Luthers Katekisme samt ved Læsning, Fortolkning og Udenadslæren af udvalgte Stykker af Skriften⁴.

Hvad det andet Hovedpunkt, Latinen, angaar, da var det med Rette, at Skolerne fra nu af almindeligt bar Navnet Latinskoler, thi Kirkeordinansen fastslog med Hensyn til Disciplene: »ikke skal der heller læres andet i dennom end Latine«⁵. Som i Middelalderen blev Latin anset for det vigtigste Tilbehør for en boglærd Mand, og hele Ordinansens Undervisningsplan er klart nok lagt saaledes til Rette, at alle Kræfter kunde samles om at bibringe Disciplene den størst mulige Færdighed i at læse, skrive og tale dette Sprog⁶.

Paa Baggrund af Humanismens og Reformationsbevægelsens fælles Bestræbelser for at føre tilbage til Kilderne, det vil paa det kirkelige Omraade sige: tilbage til Bibelteksterne paa Originalsprogene, gør det da et besynderligt Indtryk, at Kirkeordinansen nærmest med Uvilje ser paa dem, der fremhæver Betydningen af at ville undervise i Græsk og Hebraisk. Saadanne Folk søger mere deres egen Forbedring og Fordel end Børnenes, hedder det et Sted, og et andet Sted,

at deres Mening er utaaelig, der hævder, at Børn skal lære Græsk og Hebraisk, før end de faar noget forbedret sig i Latin¹.

Man har da aabenbart af praktiske Grunde været nødt til at slaa betydeligt af paa de ideale Fordringer, og selve Arbejdet med at bibringe de unge det nødvendige Maal af Latinkundskab har været saa brydsomt, at man næsten helt har maattet se bort fra en i og for sig ønskelig Uddannelse af videregaaende Karakter. I Forhold til Latinen, som er blevet betragtet som det uundværlige daglige Brød i Studiernes store Husholdning, har Datiden maattet anse Græsk og Hebraisk som en lidt mistænkelig Luxus. Kun i de større Skolers øverste Klasse vilde man gaa med til, at Skolemesteren maatte forelæse »noget Fundament udi Græsk«, men Tilladelsen gives rigtignok med det udtrykkelige Forbehold: »dog saa, at det sker foruden al Afdrag og Forsømmelse udi Latine«². Det er da ikke uden Grund, at man har talt om Kirkeordinansens »vingestækkede Humanisme«³.

Medens der senere vil blive Lejlighed til nærmere at gaa ind paa Ordinansens Enkeltbestemmelser vedrørende Disciplenes Kirketjeneste og Tilrettelægningen af Undervisningen, skal her blot omtales dens Hovedtanker vedrørende Skolevæsenets Organisation. Kirkeordinansen regner klart nok med to Slags latinske Skoler, dels de smaa i de almindelige Købstæder, dels de større ved Bispesæderne og i lignende Byer⁴. Et af Ordinansens første Paabud gaar ud paa, at der baade i »Købstæderne og smaa Stæder« skal være en Skole med duelige og bekvemme Forstandere⁵, og denne Bestemmelse kan tages som en Sanktion paa den Udvikling, der havde fundet Sted hele Senmiddelalderen igennem, da der var opstaaet de mange kommunale Latinske skoler i de mindre Købstæder.

Medens saadanne Skoler kun var beregnet paa at have to eller tre Klasser (Lektier) med een Skolemester og højst to Hørere, tænktes de Skoler, som »noget bedre er«, d. v. s. Kapitelskolerne i Katedralstæderne, at være udstyret med een Skolemester og fire—fem Hørere samt fem Klasser. Disse større Skoler skulde man tilmed søge at udbygge, saa at der kunde oprettes flere Lektier, og Undervisningen hæves til et højere Trin⁶.

Fra de mindre Skoler skulde Disciplene søge til de større, naar de havde tilegnet sig en passende Kundskabsmængde. En Grundregel skulde det iøvrigt være, at der i hver By kun maatte være een latinsk Skole. Var der flere (som f. Eks. i Odense), skulde der af

dem skabes een fælles Skole paa Grundlag af en »Reformats«, der dog skulde have Kongens Stadfæstelse¹.

Med Hensyn til Skolernes indre Organisation var det af stor Vigtighed, at de i saa høj Grad blev stillet under Superintendenternes Tilsyn. Baade skulde disse ved deres første Generalvisitation (sammen med Lensmændene) sørge for, at der blev indsat gode Skolemestre, og at der blev tilvejebragt det fornødne økonomiske Grundlag (»nogle visse Renter«) for Skolernes fortsatte Bestaaen, og paa deres aarlige Visitatser overvaage, hvorledes der i Skolerne »læres baade paa Troens Vegne og udi andre boglige Kunster«².

Betydningsfuldt var det ligeledes, at Rektoransættelse blev lagt i Hænderne paa Superintendenterne (om end i Begyndelsen efter Samraad med Sognepræsten samt Borgmester og Raad). Hørere skulde det derimod være overladt til Rektorerne (i Forening med Sognepræsterne) at beskikke. For at sikre Lærerpersonalets Duelighed bestemtes det yderligere 1546 (og gentoges 1604 og 1615), at Rektorerne ved de større Skoler skulde være promoverede Magistre, medens de ved de mindre Skoler samt Hørerne ved de større blot skulde have taget Baccalaurgraden³. Særlig i de første Menneskealdre efter Reformationen er det dog tvivlsomt, om denne Bestemmelse er blevet efterlevet bogstaveligt.

Kirkeværgerne fik Pligt til at holde Skolen og Skolemesterens Bolig vedlige⁴. Til Aflønning af Lærerpersonalet skulde der, hvis der ikke i Forvejen fandtes tilstrækkelige Midler, skaffes Udveje ved Henlæggelse til Skolerne af en Del af det gejstlige Gods (Altergods, Kaltegods, Sjælemesse- og Aartidegods), som nu ved Overgangen fra Katolicismen havde mistet sin oprindelige Bestemmelse, da saa mange kirkelige Stiftelser var ophørt. Som særlig vigtigt fremhæves det i Ordinansen, at Skolemesteren fik »en vis og evig Præbende«, som han kunde nyde, saa længe han virkede i Skolens Tjeneste⁵.

Gennem alle disse Bestemmelser mærker man tydeligt Kongens varme Omsorg for Skolevæsenet betragtet som det nødvendige Grundlag for den nye lutherske Kirke. Dette Sindelag giver sig et smukt Udtryk et Sted i Ordinansen, hvor det hedder: »Vi ville, at baade de og andre, som Ungdommen skulle forestaa, skulle hæderlig være forsørgede«⁶.

3. Christian III's Regeringstid er den grundlæggende Periode i det lutherske Skolevæsens Historie herhjemme, men det er ikke nogen

rig Blomstringstid. Det er paa mange Ting kendeligt, at hele Opbygningen af det evangeliske Kirke- og Skolevæsen stillede saa store Krav, at man maatte være tilfreds, om man kunde holde den værste Nød fra Døren og saa haabe paa bedre Tider. For Skolernes Vedkommende gjaldt det fremfor alt om at sikre de fornødne økonomiske Midler til deres Virksomhed.

CHRISTIAN III viste sig i denne Henseende meget villig til at efterkomme Tidens Fordringer. Han havde i Kirkeordinansen lovet, at hvis der ikke henlaa tilstrækkelige Indtægter til Skolerne, »ville Vi gerne lægge til af Vort, hvor noget fattes«¹, og han holdt Ord. Allerede den 25. August 1540 søgte Kongen saaledes i Henhold til Indstilling fra Superintendenten i Fyens Stift Jørgen Jensen Sadolin at skaffe Skolerne i dette Stift det nødvendige Underhold², og ved den saakaldte tredje københavnske Reces af 22. Oktober 1540 bestemtes det generelt, at Lensmænd og Superintendenter i Forbindelse med Sognepræster samt Borgmestre og Raad skulde registrere alt ledigt Gildegods, Altergods, Kalentegods og anden Rente for deraf at gøre Skolemestre og Hørere »en evig Rente og Ophold«. Samtidig fastslog Recessen i klare Ord Regeringens Program paa dette Omraade, naar den fremhævede, at det skulde ske, »paa det at Skolerne maa ved Magt holdes, og der med Tiden ikke skal blive Brøst paa Skolemestre og andre lærde Mænd, hvormed den kristelige Religion skal have Bistand og ved Magt holdes«³.

Lignende almindelige Forholdsregler som for Fyens Stift blev senere truffet for Sjællands Stift (1551) og for Nørrejylland (1558)⁴. Gennemgaar man endvidere »Kancelliets Brevbøger« og lignende Kilder fra Christian III's Regeringstid, vil man træffe talrige Eksempler paa Kongens Bestræbelser for at komme Skolerne til Hjælp snart ved at henlægge ledige Kongetiender samt Gilde- og Altergods til Lønning for Skolemestre og Hørere, snart ved at sørge for passende Skolebygninger. En Optælling giver til Resultat, at der i disse Aar er udgaaet mindst ca. 70 Kongebreve af den Art. Særlig talrige er Brevene fra 1542, og som rimeligt, var det især Latinskolerne i de smaa Købstæder, man søgte at hjælpe paa⁵.

Naar Kongen og Regeringen i denne Periode viste en ikke ringe Gavmildhed over for det latinske Skolevæsen, staar det sikkert i Forbindelse med, at de stadig var Genstand for Tilskyndelser i saa Henseende fra de wittenbergske Reformatorer. Allerede i 1536 havde saaledes JOHANNES BUGENHAGEN opfordret Kongen til at beholde et

godt Forraad af det inddragne gejstlige Gods til Bedste for baade Kirker og Skoler¹, og fra nogle faa Aar senere har vi et ikke mindre karakteristisk Brev til Kansler Johan Friis fra MELANCHTON. Meget indtrængende lægger den store Reformator heri Kansleren paa Sinde i Danmark at virke til Genoprettelse af de latinske Skoler (scholae particulares), som var sunket sammen i den forudgaaende Fejdetid. Det er afgørende nødvendigt, siger Melanchton, at dette sker, hvis ikke Barbariet skal brede sig i Samfund og Kirke. Vigtig er især Fremskaffelse af tilstrækkelige »stipendia« til Lærerne, dels gennem Tilskud fra de kirkelige Midler, dels derved, at de mere velhavende Disciple betaler Skolepenge. De fattige derimod burde have Lov til at ernære sig ved det fra gammel Tid gængse Skoletiggeri.

Meget typisk hedder det tilsidst i Brevet: »ikke at drage Omsorg for Købstadungdommen er det samme som at tage Foraaret ud af Aarets Kredsløb. De, der lader Skolerne falde sammen, skærer i Sandhed Vaaren ud af Aaret, thi uden disse kan Religionen ikke holdes ved Magt, og naar man ringeagter Studierne, bliver Følgen et knu-gende Mørke i hele det borgerlige Samfund. Men det er en Pligt for Eder, der sidder for Styret, ogsaa at have Øjet vendt mod Efter-tiden«².

4. Denne Angst for at paadrage sig et tungt Ansvar ved ikke at holde den lærelystne Ungdom til Skole og Tugt møder vi ogsaa hos den Mand, der i Christian III's Tidsalder fremfor nogen kom til at bære Dagens Byrde ved Gennemførelsen af Reformationens Grund-tanker, Sjællands nidkære Biskop, PEDER PALLADIUS.

I sin berømte Visitatsbog, hvori han paa saa kildefriske en Maade udtaler sig om talrige af Tidens brændende Spørgsmaal, findes ogsaa et meget karakteristisk Stykke om Betydningen af de latinske Skoler. Palladius anser det saaledes for at være den ene Hoveddel af Sogne-degnes Embede at lokke »dejlige Drengbørn til Skole her af Sog-nen« — derfor skal Degnen ogsaa paa Aarets store Højtidsdage synge Latin i Landsbykirken baade for derigennem at afgive Vidnesbyrd om sin egen Skolelærdom og for ved sit Eksempel at opmuntre Børn til at søge til Skoler³.

I en bred og lunerig Skildring, spækket med malende Billeder og træffende argumenta ad hominem, lægger Palladius Forældrene paa Sinde, at de ikke af Karrighed maa beholde deres opvakte og lær-villige Sønner hjemme hos sig, men bør lade dem løbe til nærmeste

Fig. 61. Biskop Peder Palladius († 1560).

Skole, idet han som særlig udmærkede i denne Sammenhæng fremhæver Skolerne i Roskilde, København og Malmø. Der er slet ingen Grund til at nære Bekymring for Skolebørnenes Udkomme: Gud skal nok sørge for dem, og man saa jo aldrig en Pebling sulte ihjel. »De hellige Engle er hos dem, og gode gudfrygtige Borgere forser dem med Hus og Almisse, saa dem skader dog intet«. Palladius viser sig aabenbart her — lige som Melanchton — som en erklæret Til-

hænger af det traditionelle Skoletiggeri, som han ogsaa selv havde drevet i sin Skoletid.

Ganske som Luther og Christiern Pedersen anker Palladius iøvrigt over, at Lysten til at holde Børn til Skole var blevet væsentligt ringere end i det foregaaende Slægtled, skønt dette ikke vidste saa meget af Guds Ord at sige, som man gør nu »i denne klare Evangelii lyse Dag«. Med en Vending, der aabenbart gaar tilbage til Luther, og som ogsaa genfindes hos Christiern Pedersen, siger Palladius: »nu sidder der en Djævel ved den ædel Mands, Borgers og Bondes Hjerter!« Alene i sin egen velforstaede Interesse burde man dog ikke være efterladende paa dette Punkt — der kan jo fremføres mange Eksempler paa, hvorledes en hel Slægts Medlemmer, Led efter Led, har kunnet hælde deres Hoved »til en frommer Mand, som havde slidet sine Børnesko i Skole«¹.

Beslægtede Tankegange møder vi igen i Palladius' lille Skrift fra 1553 »En Tractat om de Stycker mestendelen, som Guds salige Ord skal holdis ved Mact ved«, og i en Anvisning (paa Latin) for, hvorledes en Superintendent skal føre sit Embede, har han nøje beskrevet, hvorledes en Biskop under sin Visitats skulde optræde i en latinsk Skole, hvilke Spørgsmaal han skulde stille med Hensyn til Lærerpersonalet og Skoleungdommen, hvorledes han skulde eksaminere de enkelte Klasser o. l. Betegnende er det, at der lægges Vægt paa, at Superintendenten skulde benytte Visitatsen baade til at opmuntre Borgerne til villigt at betænke Disciplene med Almisser og til at indskærpe, at der vistes Lærergerningen den fornødne Respekt (*magna dignitas scholastici ordinis*)².

Den samme Peder Palladius skyldes ogsaa det eneste Forsøg, der er kendt fra Christian III's Tid paa at bringe Undervisningen op paa et lidt højere Trin. Det er hans saakaldte *Uniformitetstabel*, som er udarbejdet til Bispemødet i Antvorskov 1546, men som først foreligger trykt i hans Anvisning til Brug for Provsterne ved deres Visitater, »Formula Visitationis prouincialis seu præposituralis«, 1555³.

Baade det her nævnte Bispemøde og det tilsvarende i København 1555 vedtog en lang Række Bestemmelser til Fremme af det lærde Skolevæsen. For en stor Del bestod disse blot i Gentagelser af Kirkeordinansens Paabud, men med Hensyn til Enkeltheder gives der yderligere Forskrifter⁴. Et af de vigtigste Punkter var unægtelig at søge tilvejebragt en større Ensartethed i Undervisningen, ogsaa med Hensyn til de anvendte Lærebøger. Netop derfor udarbejdede Pal-

ladius den ovenfor omtalte Uniformitetstabel, som man ønskede fulgt overalt i Landets Skoler. Grundtankerne i denne skal senere blive behandlet i Sammenhæng med Undervisningens Historie. Her maa det være tilstrækkeligt at bemærke, at Palladius kun paa meget faa Punkter gaar ud over det i Kirkeordinansen bestemte ved hist og her at udvide Kundskabsfordringerne en Kende, men Tabellens Betydning bestaar særlig i at systematisere Ordinansens noget spredte, ikke skarpt afgrænsede Bestemmelser.

5. FREDERIK II's Tidsalder blev ikke mindre betydningsfuld for Skolevæsenets Udvikling end Forgængerens. Den nye Konge udtalte en Gang i et vigtigt Aktstykke, at han ikke alene var til Sinds at holde ved Magt, hvad tidligere Konger havde indstiftet, men snarere at ville formere og forbedre det¹, og dette Synspunkt blev da ogsaa i høj Grad bestemmende for hans Kongegerning.

Med Udgangen af Christian III's Regeringstid ser det ud til, at den værste Nød med Hensyn til Tilvejebringelsen af faste Lønninger for Skolemestre og Hørere var blevet afhjulpet. Den vigtigste Opgave i den kommende Tid blev derfor særlig at tage sig af Disciplenes Fornødenheder. Det er da ogsaa Arbejdet for dette Formaal, der satte sit Præg paa den kommende Menneskealders ofte storslaaede Indsats til Bedste for de latinske Skoler, saaledes som den især fik sit karakteristiske Udtryk gennem Bestræbelserne for at skaffe Disciplene (og Lærerpersonalet) deres daglige Kost.

Allerede 1561 skænkede Frederik II en Række Kongetiender til Bestridelse af Udgifter til Mad og Øl for Lærerne og Disciplene i Lunde Domscole. Det hedder vel ikke udtrykkeligt i dette Gavebrev, at der var Tale om Stiftelse af et »Kommunitet«, et Fællesbord, ved hvilket Lærere og Disciple dagligt skulde spise sammen, men der er Grund til at tro, at det var Tilfældet, naar man ser hen til Kongens senere Stiftelser af lignende Art. En saadan forekommer i typisk Skikkelse 1568 i Forbindelse med Skolen paa Frederiksborg, 1569 stiftedes det »store« Kommunitet i Tilknytning til Universitetet, og siden skænkede Kongen betydelige Midler til Oprettelsen af lignende Institutioner andetsteds, som de f. Eks. kendes fra Odense 1572, Helsingør 1573, Viborg 1574, Aarhus 1579 og Kolding 1580². Deres Særpræg fik disse Stiftelser som Regel derved, at materielt Underhold og Undervisning ved dem blev knyttet sammen i nær Forbindelse³.

Ogsaa andre Forholdsregler blev truffet for at sikre og øge Disciplinens Underhold. Det ældgamle Skoletiggeri, som paa ny var blevet hjemlet ved Christian III's anden københavnske Reces af 1537, blev saaledes yderligere hævdet ved den store Forordning af 27. December 1587 om Betlere og Stoddere med Stadfæstelse af Degnes og Peblings Ret til »at bede deres Brød for godt Folks Døre«. Ikke mindre vigtigt var det endvidere, at Kongen holdt bestemt paa, at det i Kirkeordinansen givne Privilegium, at Løbedegneembeder skulde tillægges de latinske Skolers Disciple, blev respekteret. Gentagne Kongebreve indskærpede dette, hvoraf de mest bekendte er Brevene af 24. Marts 1568 og af 28. Januar 1574 henholdsvis for Lunde og for Sjællands Stifter².

I Forbindelse med alle disse materielle Forbedringer staar den indre Fremgang, det latinske Skolevæsen kan opvise i Frederik II's Regeringstid. Til Dels hænger den sammen med, at det var Melanchtons Disciple, »Filippisterne«, der nu beherskede den kirkelige og teologiske Udvikling herhjemme, og lige som deres Mester omfattede de Skolevæsenet med varm Interesse. Tydeligt viser dette sig bl. a. hos Retningens Førstemand i Danmark, NIELS HEMMINGSEN, der formodentlig har været medvirkende ved Affattelsen af et (endnu utrykt) Udkast til en *ændret Redaktion af Kirkeordinansen* fra ca. 1560, hvori netop det helt omarbejdede Afsnit om de latinske Skoler er af særlig Betydning³.

Baade ved sin Grundopfattelse af Vigtigheden af et godt udviklet Latinskolevæsen, for at ikke Kirken skal synke ned »i Uvidenhedens Mørke«, og ved sine Bestemmelser om Enkeltheder er Udkastet et typisk Udtryk for den melanchtoniske Humanisme. I Forhold til den ældre Ordinans betegner den et betydeligt Fremskridt bl. a. ved sine Krav om forøget Klasseantal og ved sin stærke Betoning af Nødvendigheden af et indtrængende Kendskab til de gamle Sprogs Grammatik og Syntaks, ogsaa hvad Græsken angaar. Uden at betyde noget Brud med den hidtil stedfundne Udvikling er det pædagogiske Ideal, der her kommer til Orde, ganske anderledes i Slægt med den egentlige Humanisme end Ordinansen af 1537 (1542).

Denne reviderede Kirkeordning fik ganske vist ikke Lovskraft, men faktisk møder man en Genklang af de Tanker, der var udviklet her, i forskellige samtidige Undervisningsplaner for flere af de større Skoler (København, Herlufsholm, Roskilde, Odense, Viborg, Ribe)⁴. Af største Vigtighed var det desuden, at mange af Filippismens bedste

Repræsentanter herhjemme — Mænd som PETER HEGELUND i Ribe, JACOB HOLM i Viborg og HANS MIKKELSEN paa Herlufsholm¹ — virkede som Rektorer rundt om i Landet og derved i Praksis kom til at yde en betydelig Indsats til Fremme af de pædagogiske Idéer, hele Retningen bar frem. Enkelte, som Rektorerne OLAUS THEOPHILUS i København og NIELS BREDAL i Vejle, optraadte tillige som pædagogiske Teoretikere².

Som Udtryk for den Blomstring, som Skolelivet saa kendeligt bærer Præg af i denne Tidsalder, kan endvidere anføres, at der nu blev stiftet flere nye Skoler. Den første Plads blandt disse tilkommer den frie adelige Skole paa Herlufsholm, grundlagt 1565 af Herluf Trolle efter nøje Raadførelse med Niels Hemmingsen. Mindre, men ogsaa den anlagt som en Mønsterskole for en begrænset, udvalgt Kreds, var Frederik II's Hofskole paa Frederiksborg, stiftet 1568. En lille Snes Aar senere (1586) blev den overflyttet til Sorø og sammen med den derværende Klosterskole forenet til den nye soranske Trivialskele, som gennem Aarhundreder fik saa stor Betydning for dansk Kultur³. Stiftelsen af Sorøskolen kan betragtes som Slutstenen paa det store Arbejde, der i Frederik II's Tidsalder var ydet til Fremme af det højere Skolevæsen.

6. Efter den rige Fremgang fulgte paafaldende hurtigt et Tilbageslag. Allerede et Kongebrev fra 1594 tegner saaledes et alt andet end lyst Billede af Tilstanden i de latinske Skoler. I dette Brev dadles den »Uskikkelighed og Ufid«, der gik i Svang mange Steder paa Grund af slette Lærere og manglende Tilsyn, og det paalægges paa det alvorligste Rigets Bisper grundigt at visitere Skolerne⁴. I den følgende Tid synes Forholdene dog ikke at have bedret sig. 1604 klages der atter i de stærkeste Toner fra Regeringen over de daarligere Lærere og over den ufyldstgørende, planløse Undervisning, der kun var egnet til at forvirre Ungdommen⁵.

Med denne Baggrund for Øje forstaar man da, at mange velhavende Folk foretrak at sende deres Børn andetsteds hen, til Tidens ypperste Læremestre, *Jesuiterne*, der især var berømte for deres fortrinlige Undervisning i Latin. Særlig fra Overgangen til det 17. Aarhundrede har man ikke faa Vidnesbyrd om, at unge fra Danmark og Norge søgte til de Skoler, der stod i Forbindelse med Jesuiterkollegierne i Nordtyskland, navnlig i Braunsberg⁶.

Denne Tilstrømning til Jesuiterkollegierne maatte forekomme Rege-

ringen herhjemme meget farlig, især da der ad den Vej aabnedes en Indfaldsport for den katolske Propaganda, som man i denne Mod-reformationens Periode for enhver Pris vilde undgaa. For at forebygge, at den dyrekøbte lutherske Arv maaske med Tiden skulde gaa tabt, udstedtes der da den 6. Oktober 1604 et Kongebrev, der kategorisk forbød, at de, som var uddannede i Jesuiternes Skoler, nogensinde maatte faa Kald i Kirker eller Skoler i Kongens Riger og Lande¹. Man var dog samtidig klar over, at det kun lidet kunde nytte at blive staaende ved negative Foranstaltninger. Det bedste Bolværk mod Tiltrækningen fra jesuitisk Side vilde være, om man selv kunde opbygge et bedre Skolevæsen.

Til alt Held ejede Tiden netop en Mand, der kunde løse denne Opgave, den teologiske Professor, senere Biskop over Sjællands Stift, HANS POULSEN RESEN. Ved hans maalbevidste Arbejde gennemførtes 1604 og de følgende Aar den første af de Skolereformer, der er saa karakteristiske for Christian IV's Regeringstid. Som saa ofte før (og siden) krævede man igen først og fremmest større Enhed over Undervisningen og et skarpere Tilsyn af Biskopperne, og for at hæve Lærerstandens lagde man Vægt paa at indskærpe, at Rektorerne skulde have taget Magistergraden og Hørerne Baccalaurgraden. I særlige Reglementer, forfattede af Resen, blev der endvidere givet Forskrifter for Enkeltheder i Undervisningen, og i den følgende Tid udarbejdedes der — ligeledes navnlig af Resen — et helt Komplex af Lærebøger i de Fag, hvori der skulde undervises².

Baade Skoleplanerne og Lærebøgerne vidner tydeligt om, at Reformen af 1604 ikke betegner et Brud med den hidtidige Udvikling, men i Sammenligning med Kirkeordinansen af 1539 kan den opvise betydelige Fremskridt. Dette fremgaar allerede af, at der nu regnes med seks Klasser i de store Skoler (mod tidligere fem), men endnu vigtigere var de stærkt udvidede Kundskabsfordringer ikke blot i Latin, men ogsaa i Græsk, Dialektik og Rhetorik, og endelig Indførelsen af helt nye Fag som Aritmetik og Geometri samt under særlige Omstændigheder Hebraisk.

Skønt Reformen i alt væsentligt er konservativt præget og afspejler en melanchtonisk farvet Humanisme, er der dog visse Enkeltheder, som tyder paa, at Resen ikke har været helt upaavirket af de pædagogiske Reformkrav, der i de forudgaaende Menneskealdre særlig var blevet ført frem af den Retning, som efter sin Tilknytning til den franske Filosof PIERRE DE LA RAMÉE († 1572) bærer Navnet *Ramismen*.

Dette fremgaar baade af den større Plads, der er tilkendt Realfagene, og af den Betydning, man nu for første Gang tillagde Modersmaalet i den latinske Skoles Undervisning, idet der bestemt regnes med Anvendelse af enkelte Lærebøger paa Dansk.

Nyere Forskninger har godtgjort, at Skolereformen af 1604 virkelig er blevet til mere end blot en teoretisk Plan for Forbedringer, idet man kan paavise, at mange af dens Bestemmelser er blevet efterlevet i en Række af Landets Skoler. Det overvejende konservative Præg, som Reformen bar, gør det dog forstaaeligt, at man ikke — særlig ikke fra fremskridtsvenlig Side — kunde betragte den som afsluttende, og faktisk ser man da ogsaa i den følgende Periode, at Latinskolens Undervisningsplan vedblivende blev gjort til Genstand for nye Reformforsøg¹.

Fra Reformvennernes Side krævedes især et dobbelt: baade at Kundskabsfordringerne i de bestaaende Fag skulde udvides, og navnlig, at Tilegnelsen af Stoffet skulde gøres lettere. Ganske særlig drøftede man Undervisningsmetoden i det vigtigste Fag i Datiden, Latin. Stærkere og stærkere lød de kritiske Røster over for den hidtil anvendte latinske Grammatik (som oftest Melanchtons). I Modsætning til den gængse mekaniske Udenadslæren af Regler og Remser ønskede man at fremme en virkelig Forstaaelse af Sammenhængen og priste som Middel hertil delvis Undervisning paa Modersmaalet.

Til Danmark kom disse Idéer særlig fra Universitetet i Giessen og formidledes frem for alt af den senere Biskop i Ribe JENS DINESEN JERSIN, der med ivrig Støtte fra Kansler Christian Friis til Kragerup og Rigsraad Holger Rosenkrantz den Lærde stræbte at skaffe den nye Metode Ørenlyd her til Lands. Det holdt haardt, da Tilhængerne af det gamle (navnlig Resen) nødigt vilde opgive Melanchtons Grammatik, men takket være den levende Interesse i Regeringskredse for Jersin og hans Arbejde blev Modstanden overvundet. 1623—24 udkom Jersins større og mindre Grammatik, klare og overskuelige Bøger, der netop lagde Vægt paa at bibringe Disciplene en selvstændig Forstaaelse af Stoffet især ved Hjælp af talrige Forklaringer paa Dansk. Saa stærkt sejrede nu Jersins Grammatik, at det blev gjort til Betingelse for Ansættelse som Rektor, at man var fortløbig med hans Metode².

Jævnside med Bestræbelserne for at indføre en forbedret Latinundervisning gik ogsaa Arbejdet for at tilvejebringe bedre Skolebøger i andre Fag. I denne Sammenhæng kan særlig nævnes Filosoffen og

GRAMMATICA
LATINA
PRÆCEPTA LA-
TINÆ LINGVÆ
METHODICE ET SUFFICIENTER CONTINENS,

*Pro studijs adultiorum
per Scholas*

DANIÆ & NORVEGIÆ,

*Ad S. R. M. mandatum & cum
Privil. speciali.*

Concinnata & edita

JANO DIONYSIO
JERSINO.

HAFNIÆ,
TYPIS SARTORIANIS
Typograph.

AN: M. DC. XXIV.

Fig. 62. Titelbladet til Jens Dinesen Jersins latinske Grammatik 1624.

Medicineren CASPAR BARTHOLIN, der ud fra et strengt aristotelisk Standpunkt skrev en Række Lærebøger i de filosofiske Fag¹.

Trods alle Anstrengelser vedblev det lærde Skolevæsen i Danmark dog at lade meget tilbage at ønske. Hvor ringe det ofte stod til, særlig i de smaa Købstæders Latinskoler, faar man et levende Indtryk af gennem de for nylig fremdragne Visitatsbogsoptegnelser fra Lunde Stift fra denne Periode². For at imødegaa de stadige Klager over de ganske unge Studenters »Grovhed« mente man det derfor hensigtsmæssigt at oprette saakaldte Stiftsgymnasier (Kollegier), Overgangsformer mellem Skole og Universitet, der skulde meddele en videregaaende Undervisning, end Skolerne var i Stand til.

Senest fra 1619 omgikkes man med saadanne Planer, 1621 stiftedes et Gymnasium baade i Lund og i Odense, og siden fulgte — i mere eller mindre udvidet Skikkelse — lignende Gymnasier efter i andre Stiftsstæder. Disse Institutioner kom dog næppe nogensinde til helt at svare til Forventningerne, bl. a. fordi Tidens forværrede økonomiske Kaar ikke tillod at udstyre dem, som det oprindeligt havde været Tanken³. Som et Udslag af beslægtede Bestræbelser maa ogsaa fra denne Periode nævnes Ansættelse af Konrektorer ved de større Skoler som Medhjælper for Rektorerne⁴, endvidere Stiftelsen af Sorø Akademi 1623 for at skaffe Rigets unge Adelsmænd den passende boglige og kavallermæssige Uddannelse, uden at de skulde være nødt til at foretage de lange og ofte i mere end een Henseende kostbare Udenlandsrejser.

Efter en Standsning i Reformarbejdet i de Aar, Christian IV var indblandet i Tredivaarskrigen, tog man igen fat, da Freden i Lübeck 1629 havde skaffet Ro i Landet. Et Kongebrev af 7. December 1630 indskærpede paa ny Bispernes Pligt til at føre alvorligt Tilsyn med Skolerne⁵, og et andet (af 14. Marts 1631), der som oftere før klagede over den manglende Enhed i Undervisningen »Ungdommen til ringe Forfremmelse, som noksom af dennem forfares, som fra Skolerne Universitetet rekkommenderes«, paalagde Professorerne i København og Sorø at udarbejde en fast og ensartet Plan for de latinske Skoler. Et snævrere Udvalg af de københavnske og soranske Professorer traadte da sammen, og som Resultatet af deres Overvejelser fremkom *Skolereglementet af 1632*, den fyldigste og mest indgaaende Skoleplan, man indtil da havde set herhjemme⁶.

Et Fremskridt i Forhold til Reformen af 1604 var det, at dette

Reglement regner med syv Klasser i de store Skoler (mod tidligere seks), og med dette Klasseantal som Grundlag er Lærestoffet fordelt. Reglementet tænker dog ogsaa paa de Skoler, der havde et mindre Klassetal, og indeholder derfor Opstillinger, i Henhold til hvilke det samme Lærestof, naar det blev lagt forstandigt til Rette, alligevel kunde gennemgaaes med færre Lærere og i færre Klasser.

Skolereglementet af 1632 afspejler endnu en Gang det gamle humanistisk-melanchtoniske Ideal at opøve Disciplene i den størst mulige Færdighed i at læse, skrive og tale Latin som Forudsætning væsentlig for vordende Præster. Det sidste Synspunkt er dog endnu stærkere fremhævet i dette end i tidligere Reglementer. Det er et typisk Udtryk for Tidens herskende strenge Ortodoksi, at den har ment det nødvendigt at give saa talrige Forskrifter om Vigtigheden af et alvorligt religiøst Sindelag og en korrekt luthersk Trosopfattelse.

Det nye Skolereglement synes at have faaet samme Skæbne som saa mange lignende: det er kun blevet mangelfuldt efterlevet, og 1650 hører man igen paa et Bispemøde de gamle Klager over Skolevæsenet. Som Aarsager hertil nævnes to Ting, Mangel paa brugbare og moralsk uangribelige Lærere og paa Ensartethed i Undervisningen¹. For at afhjælpe Manglerne gik da Universitetets Professorer 1656 paa ny i Gang med at udarbejde en Række almindelige Bestemmelser — *Uniformitetstabeller* — om Maalet for den højere Undervisning (metæscholasticæ), der uvægerligt skulde følges i alle Skoler².

De nye Uniformitetstabeller regner med ikke mindre end otte Klasser i de store Skoler, men frembyder iøvrigt ikke store Forskelle fra Reglementet af 1632. Interessant er dog den indgaaende Opregning af de Skolebøger, som skulde anvendes. Adskillige er vel bekendte fra ældre Tid, men nye er ogsaa kommet til. Desværre repræsenterer disse ikke overalt Fremskridt. Navnlig var det uheldigt, at Jersins fortrinlige latinske Grammatik aabenbart var blevet afløst af en uoverskuelig og uklar Bearbejdelse af Professor THOMAS BANG. Ikke uden Grund havde Tidens største praktiske Pædagog herhjemme, Slagelse-Rektoren HANS MIKKELSEN RAVN, rettet en skarp Kritik mod den Grammatik, der var i Færd med at fortrænge Jersins Arbejder³.

Tabellerne af 1656 bevarede for lange Tider deres Gyldighed som en for alle Skoler fælles Lovgivning. Efter 1656 hersker der forøvrigt en mærkelig Stilstand i Reformarbejdet vedrørende den højere Under-

visning. Først henved et Aarhundrede senere — ved Skoleforordningen af 1739 — kan man igen tale om Fremskridt af principiel Art. I den mellemliggende lange Periode er Skolevæsenet præget af Traditionalisme, og de enkelte Skolers højere eller lavere Standpunkt skyldtes overvejende de forskellige Skolelederes mere eller mindre betydningsfulde Indsats.

KAPITEL II

RIBE KATEDRALSKOLES HISTORIE I CHRISTIAN III's TIDSALDER (1536—1559)

1. Medens Byer som København, Viborg og Malmø spillede en fremtrædende Rolle i Reformationsrøret herhjemme, kan det samme ikke siges om Ribe. Den katolske Kirkes Stilling synes tværtimod at have været saa vel befæstet i denne By, at Ribe snarere maa betegnes som en af den gamle Kirkes Højborg. Hertil kan ogsaa have bidraget, at man vistnok har næret megen Agtelse for Stiftets mangeaarige Biskop IVER MUNK, og at den samtidige Lensmand, Rigsraaden PRED-BJØRN PODEBUSK var en erklæret Tilhænger af det katolske Reaktionsparti¹.

Trods al Vedhængen ved det gamle kunde dog heller ikke Ribe forblive uberørt af den Bevægelse, der i Løbet af en kortere Aar-række kæmpede sig frem som Tidens mest kendelige aandelige Stormagt. Allerede forholdsvis tidligt fik Ribe endda Reformationsrøret temmelig nær ind paa Livet, idet Hertug CHRISTIAN (III) fra 1527 med Kraft søgte at gennemføre en luthersk Reformation i de to tilgrænsende Landskaber, Haderslev og Tørning Len, som han havde faaet overdraget at styre². Det havde bl. a. til Følge, at de Præster, der i disse Egne hørte ind under Ribe-Biskoppen, blev unddraget hans Jurisdiktion, lige som ogsaa, at Erkedegnen og Kantoren i Ribe kom til at lide ikke ubetydelige økonomiske Tab ved denne Udsondring. Med en mærkværdig Ro fandt Biskop Iver Munk sig i disse Indgreb³, skønt han dog et Par Aar tidligere havde søgt at dæmme op for Hertugens Reformiver⁴. Ejendommeligt nok angik netop et af Punkterne i Hertugens Reformprogram Skolen i Ribe. I de saakaldte Haderslev-Artikler af 1528 fremhæves det saaledes i § 6, at Skolerne i Haderslev og Ribe skulde blive ved Magt (by macht bliuen), hvorfor de skulde have Ret til at oppebære Indtægterne fra de nærliggende Degnekald⁵.

Lidt efter lidt viste der sig ogsaa i selve Ribe By Tegn til, at Tiden

Fig. 63. Biskop Iver Munks Ligsten i Ribe Domkirke.

var ved at blive en anden. Særlig mærkede man dette, alt som Grevefejdens Omskiftelser aftegnede Udviklingens Gang. Tydeligere og tydeligere kom det for Dagen, at Fremtiden tilhørte Hertug Christian og med ham den lutherske Bevægelse. Snart fik man da ogsaa i Ribe en Forsmag paa, hvad man kunde vente sig af den kommende Udvikling. Den 22. Februar 1535 forlangte saaledes Christian III af Biskoppen i Ribe, at alt overflødigt Altersølv i denne By skulde indleveres til ham, lige som at en Del tidligere indsamlede Kirkeklokker nu skulde fremsendes¹. Omtrent samtidig kunde man ogsaa i Byen iagttage et begyndende Omslag i Stemningen over for den katolske Kirke. Medvirkende hertil var formodentlig den Omstændighed, at der paa dette Tidspunkt i Ribe fandtes to fremtrædende Adelsmænd, som afgjort sluttede sig til den nye Retning: CLAUS SEHESTED, der allerede 1531 var blevet forlenet med Korsbrødregaaard i Ribe, og Domprovsten, Mag. IVER JUEL, der 1533 havde faaet overdraget Helligaandsgaarden sammesteds².

Det lader sig ikke med Vished fastslaa, hvornaar der første Gang har lydt luthersk Forkyndelse i Ribe. Efter en gammel Efterretning, der findes i Ribe »Skolebog«, som i det hele gør et troværdigt Indtryk, skal den første lutherske Prædikant have heddet POUL PEDERSEN LEMVIG og 1535 være kommet fra Viborg til Ribe³. Han prædikede i Domkirken, men medens den gamle Biskop Iver Munk ikke skal have lagt større Hindringer i Vejen for hans Forkyndelse, var det ikke Tilfældet med »Vikarerne« og andre af de lavere Gejstlige. De vilde aabenbart ikke lade sig forstyrre i deres Virksomhed af denne fremmede Fugl og fandt en særlig Tilfredsstillelse ved at læse Messer og kanoniske Tidebønner, just naar han prædikede eller uddelte Naderen. En rum Tid maatte begge Parter virke under disse lidet opbyggelige Kaar, men ikke længe efter at Christian III ved Københavns Erobring paa afgørende Maade var blevet Herre i Landet, udstedte han den 14. September 1536 et Brev til Prælaterne og de menige Kanniker i Ribe Domkapitel, hvori han paalagde dem at sørge for, at naar Hr. Poul »prædiker Guds Ord for Almuen eller uddeler Sakramente«, der da ikke fandt anden Gudstjeneste Sted. Dette skulde iagttages, hedder det, indtil Kongen gjorde en anden »Skikkelse« derpaa⁴.

Det sidstnævnte Udtryk sigter tydeligt nok til den gennemgribende Kirkeforandring, som allerede blev bebudet ved Christian III's første københavnske Reces af 30. Oktober 1536, og som fandt sit fulde

Udtryk i den latinske Kirkeordinans af 2. September 1537. Allerede før Udstedelsen af denne havde dog Reformationsbevægelsen bredt sig videre i Ribe, idet det ser ud til, at der nu foruden ved Domkirken tillige ved St. Hans' og St. Peders Kirker virkede lutherske Prædikanter¹.

2. Ogsaa for Ribe Katedralskole begyndte der nu en ny Periode. Hvorledes Skolens Liv har formet sig i den vanskelige Brydningstid før 1536, ved vi ikke, men et og andet, der er overleveret om dens Tilstand kort efter Reformationen, kunde tyde paa, at den i disse Aar har befundet sig i en afgjort Nedgangsperiode. Formodentlig er det gaaet her, som i flere andre Byer, at Skolevæsenet truedes af Opløsning og Undergang². Det er sikkert ret betegnende, at det ovenfor citerede Brev af 14. September 1536 foruden Bestemmelsen om Ordningen af Gudstjenesteforholdene i Domkirken tillige indeholder et vigtigt Paabud om, at Kapitlet skulde fly ikke blot den lutherske Prædikant Hr. Poul »sin redelige Underholdning«, men ogsaa »Skolemesteren, som der er, [det], som de pleje at faa af gammel Tid«. Denne Bestemmelse, der paa karakteristisk Maade viser, hvorledes det nye Styre fra første Begyndelse havde stillet sig paa det Standpunkt at ville støtte den latinske Skole, har maaske her sin specielle Grund i, at den daværende Rektor i Ribe, HANS TULLESEN, afgjort maa antages at have tilhørt det lutherske Parti — han virkede tillige som den første lutherske Sognepræst ved St. Hans Kirke og er maaske blevet indsat som Skolemester mod Kapitlets Vilje³.

I det første Aars Tid efter Christian III's Overtagelse af Magten kunde Skolevæsenet næppe komme paa nogen fast Fod. Dette kunde først ske, naar Linierne for det kommende Kirke- og Skolestyre var blevet fastlagt gennem Udarbejdelsen af Kirkeordinansen. Imidlertid er det interessant at se, hvorledes man i Ribe meget tidligt var betænkt paa at bane Vejen for en frugtbar Udvikling ogsaa paa Skolevæsenets Omraade.

Et første Vidnesbyrd herom er en Henvendelse fra Borgmester og Raad i Ribe i Forbindelse med de lutherske Prædikanter til Kong Christian antagelig fra Slutningen af Aaret 1536 eller Begyndelsen af 1537. Ansøgningen indeholder for saa vidt et helt luthersk Reformprogram og viser, at den nye Bevægelse nu officielt havde sejret i Byen selv⁴. I denne Henvendelse ansøgte der nemlig om, at Byen maatte blive delt i to Sogne, det ene med Domkirken, det andet med

St. Catharine Kirke som Sognekirke, og at de øvrige Kirker maatte »lægges øde«, anvendes til de to fremtidige Sognekirkers Bedste. Desuden bad man — blandt flere andre Ting — om, at Skolen og dens »Rente« maatte forbedres. Kongens Svar herpaa er dateret den 18. Januar 1537, men kendes (lige som Borgernes Henvendelse) nu kun gennem en ufuldstændig og ikke helt klar Gengivelse¹. Svaret har dog aabenbart været naadigt, og faktisk ser man da ogsaa, at de fremsatte Ønsker i Løbet af forholdsvis faa Aar alle blev opfyldte.

Da den unge Konge derpaa i Foraaret 1537 drog til Jylland for af Selvsyn at lære Landets Tilstand at kende, for at raade Bod paa de værste Mangler i det krigshærgede Land og for at holde Retterting, kom han bl. a. til Ribe. Hans Ophold blev af ikke ringe Betydning ogsaa for Skolevæsenet her.

Ribe Katedralskole havde paa dette Tidspunkt faaet en ny Rektor i PEDER MADSEN DUUS, om hvem der vel ikke vides meget, men det lidet, der er bekendt om ham, vidner i høj Grad til Mandens Fordel. Med sikkert Blik har han aabenbart slaaet ned paa det svageste Punkt i Skolens hele Stilling, den Karikatur, som den gamle Stiftelse *Puggaard* havde udviklet sig til, og som den Realpolitiker han maa have været, har han nu fundet Tidspunktet gunstigt til at søge at faa udvirket en afgørende Ændring med Hensyn til de Misbrug, der havde Generationers Hævd.

Da Kongen var kommet til Ribe, indstævnedes Rektoren da for det kongelige Retterting ingen mindre end Puggaards Forstander, Dekanen i Domkapitlet, Mester Gunde Lange, idet han gjorde gældende, at Puggaard med Henne Kirke og alt dets øvrige tilliggende Gods med Pave Benedikt XI's Stadfæstelse var blevet skænket til Skolen i Ribe »til fattige Peblings og Degnes Ophold«. I det bevarede Dokument siges det vel ikke med rene Ord, at man havde fraveget det oprindelige Formaal endog i meget betænkelig Grad, men i Følge Sagens hele Gang maa Anklagen være gaaet ud paa dette.

Mester Gundes Gensvar var paafaldende mat. Han maatte vel i og for sig indrømme Berettigelsen af Rektorens Fremstilling, men gjorde opmærksom paa, at baade han og Kapitlet, i hvis Værge Stiftelsen var, »ej kunde komme til med at holde sliig Tyngde deraf«, som Stadfæstelsesbrevet og andre Breve udviste. Det kongelige Retterting, der under Kongens Forsæde bl. a. bestod af saa kendte Personligheder som Rigshofmesteren Mogens Gjøre og Rigsraaden Mogens Munk, afsagde derpaa den 16. Marts 1537 den Dom, at Puggaard

herefter burde ligge til Skolen »til fattige Peblingers Ophold efter samme Fundatses Lydelse, derpaa givet er«. Hertil føjedes det Løfte, at med Hensyn til det Gods, der var kommet fra Puggaard, saaledes at man ikke længere var i Stand til at svare den »Tynge«, som var bestemt i Fundatsen — altsaa maa ogsaa dette Argument være blevet ført i Marken paa Gunde Langes Side —, »ville Vi gøre en Skik paa, som takkelig og tilbørlig være kan, naar Vi dertil først en belejlig Tid beramme kunde«¹.

Rettertingsdommen af 16. Marts 1537 er et vigtigt Datum i Ribe Katedralskoles Historie. Den har Betydning ved at fastslaa Skolens uomtvistelige Eneret til Biskop Christierns gamle Stiftelse, og den danner derved Forudsætningen for den aarelange Kamp, der nu begyndte om denne Ret. Men det fortjener rigtignok ogsaa at fremhæves, at foreløbig var Afgørelsen af større principiel end praktisk Betydning. Med salomonisk Kløgt havde man nemlig i Slutningen af Dommen faktisk billiget den daværende Forstanders Anbringende, at han ikke var i Stand til at svare til de oprindelige Forpligtelser, og Tilsgagnet om en Nyordning af hele dette Spørgsmaal var indtil videre kun at betragte som en Løfteparagraf.

Den nidkære Peder Madsen har derfor maaske ikke følt sig helt tilfreds. I hvert Tilfælde foretog han to Dage efter, den 18. Marts, et nyt Skridt for at sikre Skolen Besiddelsen af Puggaard, idet han mødte frem hos Kongen med Benedikt XI's, desværre nu tabte, originale Stadfæstelsesbulle af 20. November 1303 — »et aabent beseglet Pergements Brev med et Bly hængendes Indsegl« — for at faa dette bekræftet. Det lykkedes ogsaa, og i Kong Christian III's nye Stadfæstelsesbrev blev der optaget en Oversættelse af den gamle Pavebulle. Det gør et mærkeligt livsnært Indtryk at se det pavelige Kancellis fint afstemte Formuleringer gengivet paa trohjertigt 1600-Aars Dansk med en Undertone af Jydsk. Kongens Brev sluttede — som det var Skik — med en Tilkendegivelse af, at det foreviste Dokument nu var blevet stadfæstet, saaledes at det skulde »ved fuld Magt at blive udi alle sine Ord, Punkter og Artikler, som det i alle Maader udviser og indeholder«, og med det sædvanlige Forbud mod at gøre Skolemesteren og hans Efterfølgere »Forfang« heri².

Den gode Skolemester kunde gaa bort med lettet Hjerter og for saa vidt med Tryghed se Fremtiden i Møde. Han havde nu faaet udvirket baade en Rettertingsdom og et højst værdifuldt Stadfæstelses-

brev til Bedste for den Institution, der var ham betroet, dobbelt vigtig i en Tid, der i saa mange Henseender maatte stille sig uvis og uafklaret. Naar Resultatet med Hensyn til Stadfæstelsesbrevet blev saa gunstigt, som det blev, kan det maaske staa i Forbindelse med, at den kgl. Rentemester JØRGEN PEDERSEN († 1554) nævnes som Brevets »Relator«, den Person, der paa en eller anden Maade var medvirkende ved dets Udstedelse. Denne kloge og dygtige Mand var en typisk Ripenser. Han var Søn af en Ribe-Borgmester, var ved sit Ægteskab giftet ind i den kendte Ribe-Æt Hegelund og havde fra 1536 til sin Død fast Bopæl i sin Fødeby. Han havde faaet en lærd Uddannelse, havde bl. a. før Reformationen opnaaet Kollats paa Darum Sogne kald, og maa derfor uden Tvivl antages selv at have gaaet i Ribe Katedralskole. Der er noget symbolsk i, at det blev en af Skolens Fostersønner, der straks under det nye Herredømme kom til at række den gamle Stiftelse en hjælpende Haand¹.

Skønt som sagt de umiddelbare Følger for Puggaard af Rettertingsdommen 1537 ikke var overvældende, saa var der dog ogsaa paa dette Omraade flere Ting, som viste, at Tiden nu var ved at blive en anden. Højest betegnende er saaledes den næsten ydmyge Tone, Gunde Lange anslog, da han faa Maaneder senere (den 26. Juni 1537) bortforleuede noget af Stiftelsens Jordegods. Det skete da — som det med en meget forsigtig Formulering hedder i Forleningsbrevet — paa det Vilkaar, at »vor kæreste naadigste Herre Kgl. Majestæt vil unde og tillade med sin Naades Brev og Segl, at jeg maa nyde og beholde Puggaard i Ribe med sin Tilliggelse og Frihed og med vanlig Tynge, som der plejer at være, som Kapitel der sammested mig den forlent haver«. Udtrykkeligt siges det ogsaa i Brevet, at Forleningen fandt Sted ikke blot med Kapitlets Samtykke, men ogsaa »med velbyrdig Mand og strenge Ridder Hr. Johan Rantzau Raad og Vilje«².

Endnu paa et andet Punkt mærkede man den ny Tid. Efter Reformationens Gennemførelse kunde der ikke længere være Brug for det gamle Skolekapel, St. Michaels Kirke, og dets Dage maatte snart være talte. I god Overensstemmelse med Borgernes Ønske om, at de overflødige Kirker i Ribe skulde »lægges øde«, blev derfor ogsaa St. Michaels Kirke dødsdømt. Et Regnskab, aflagt af Lensmanden Johan Rantzau, viser, at i Løbet af en Maanedes Tid (13. Oktober til 24. November) 1538 blev denne ærværdige Fortidslevning nedbrudt og forvandlet til en Murstensdyngte paa 51000 Sten³.

3. Som der tidligere udførligt er gjort Rede for, blev der gennem Kirkeordinansens Bestemmelser skabt et Grundlag ogsaa for den højere Skoles Udvikling under de forandrede Forhold. Paa dette Omraade er Ordinansen i det hele temmelig konservativt præget. Især var det af Vigtighed, at Latinskolen vedblivende i første Række opfattedes som en Kirkeskole, nu blot med luthersk Fortegn.

Hvorledes blev nu Ribe Katedralskoles principielle Stilling i de første lutherske Perioder? Middelalderen igennem havde Katedralskolen været det almindelige Uddannelsessted for alle, der i Ribe Stift vilde gaa Studiernes Vej, og dette Forhold bevaredes for saa vidt uændret ogsaa i den følgende Tid. Derimod forandredes Skolens Stilling paa et andet Punkt. Medens den i den katolske Tid havde været ikke blot den almindelige, men ogsaa den eneste Lærdomsskole i hele Stiftet, opstod der nu kort efter Reformationen andre latinske Skoler i forskellige af Stiftets Byer, hvad der var i god Overensstemmelse med Kirkeordinansens Forskrift om, at der i hver Købstad skulde være en latinsk Skole¹. For Ribe Katedralskole kom dette til at betyde, at den mistede sin gamle Forrang som eneste Skole i Stiftet, men til Gengæld kunde den fra de nye smaa Skoler ofte regne med Tilgang af Disciple, som ikke behøvede at oplæres fra Grunden af.

Nøjagtigt at angive Tidspunktet, hvornaar disse Skoler i de smaa vest- og østjydske Købstæder er blevet oprettet, lader sig ikke gøre. Givet er det imidlertid, at Skolerne i Vejle, Varde, Holstebro, Kolding og Lemvig alle nævnes første Gang 1542 og det paa en saadan Maade i Forbindelse med Kongebreve om Underhold til Lærerpersonalet, at man faar Indtrykket af, at de just nu blev grundlagt². Det samme gælder Skolen i Ringkøbing, der første Gang forekommer 1547³.

Alle disse Skoler havde vistnok blot een Hører foruden Skolemesteren, om saa meget, og kunde derfor i det lange Løb ikke paa nogen Maade kappes med den langt anseeligere Katedralskole i Ribe. Hvor omfattende denne var, da Reformationen indførtes, ved vi ikke. Der er adskilligt, der kan tyde paa, at den var særdeles beskeden⁴, maaske ikke væsentligt større end Skolerne i Smaakøbstæderne, men forholdsvis faa Aar senere — 1548 — vides det med Vished, at den havde fire Locater (Hørere). Naar nu hertil regnes en Rektor, havde Skolen saaledes et Lærerpersonele paa fem Personer, hvad der igen efter Tidens Skik forudsætter fem Lektier (Klasser). Dette vil med

andre Ord sige, at Skolen i hvert Tilfælde senest fra 1548 nøje svarede til de Skoler, der i Kirkeordinansen henregnes til dem, »som noget bedre er, som pleje at have een Skolemester og fire eller fem Hørere«, og om hvilke det bestemtes, at de »skulle . . . komme til sig igen, at der maa vorde flere Lektier og mere og større Øvelse for Børn, end der plejer paa nogen Tid«¹.

4. Ribe Katedralskole havde i Middelalderen været en Kapitel-skole, det vil sige en Institution, som siden 1145 henlaa under Domkapitlets umiddelbare Bestyrelse, idet dog ogsaa Stiftets Biskop havde et vist Overtilsyn med Skolen. Efter Reformationen blev det derimod de nye lutherske Biskopper eller Superintendenter, som afgjort fik den førende Stilling med Hensyn til de latinske Skolers Bestyrelse. Kirkeordinansen taler ganske vist om en Samvirken paa dette Omraade mellem Superintendenten, Provsten, Prædikanterne og Raadet², men denne Bestemmelse fik næppe større Betydning ud over maaske i den allerførste Tid, da mangt og meget ogsaa paa Skolevæsenets Omraade skulde nyordnes. I Praksis ser man atter og atter, at det er Superintendenten, der optræder som Skolernes Overøvrighed. Dette gjaldt særlig Ansættelse af Rektorerne, skønt Kirkeordinansen ogsaa her antyder en Medvirkning af Sognepræsten og »de bedste udi Raadet«³. Det er da meget betegnende for Udviklingen, at den tidligere Ribe-Rektor Mag. Hans Thomesen 1569 i en bestemt Anledning kan fortælle, at 1557 kaldte »Mester Hans Tausen (som da var Superintendent i Riber Stift), mig til at være en Skolemester i Ribe«⁴.

Mærkeligt er det, at Kirkeordinansen ikke taler om, hvilken Rolle Kapitlerne skulde spille ved Skolestyret. Disse Institutioner blev dog ikke opløst ved Reformationen, men vedblev at bestaa endnu ca. 125 Aar, om end ikke i deres gamle, udelukkende gejstlige, Skikkelse, saa dog som Korporationer af lærde Mænd eller Folk i Kongens Tjeneste, der fik et Tillæg til deres Lønning ved at blive aflagt med et Kanonikat. Stadig modtog Kapitlerne ogsaa efter Reformationen kongelige Stadfæstelsesbreve paa de Rettigheder og Privilegier, de havde haft fra gammel Tid. Saaledes opnaaede Kapitlet i Ribe 1551 af Christian III et Brev, der tilsikrede det alle de »Naader, Friheder og Privilegier«, som var givet det »udi fremgangen Tid«⁵.

Helt har man dog aabenbart ikke villet, at Kapitlernes hævdvundne Forbindelse med den latinske Skole skulde afbrydes, men udtrykke-

lige almengyldige Lovbestemmelser herom findes ikke (heller ikke i Stadfæstelsesbrevene). Der lader sig derfor vistnok ikke fastslaa andet, end at man fra Regeringens Side vedblivende har ønsket, at Kapitlet i en Stiftsstad skulde indtage et ikke nærmere bestemt Patronatsforhold til Byens latinske Skole.

Særlig har man dog lagt Vægt paa, at der paahvilede Kannikerne, især de residerende, en Forpligtelse til regelmæssigt at understøtte Skoledisciplene med Almisser. Oplysende i saa Henseende er bl. a. de Forhandlinger, der 1566—70 førtes med Domkapitlet i Roskilde om ikke at forsømme at hjælpe Byens fattige Degne og Skolebørn, hvorom der burde fastsættes et Reglement¹. En saadan »Skik og Ordning« blev bragt i Stand 1569, og det fremgaar af denne, at det var et meget betydeligt Antal Skoledisciple, samtlige Kapitelsmedlemmer forpligtedes til at holde »til Almisse Middag og Aften«². Ogsaa de af Universitetets Professorer, der var aflagt med Kanonikater i Roskilde, skulde give fattige Peblinge Almisser »for deres Døre og Residenser i Roskilde«³. Det er da sikkert betegnende, naar man siden hører, at Niels Hemmingsen som Kannik i Roskilde blev bekendt for sin Godgørenhed mod Skolens Disciple⁴.

En lignende Patronatsstilling maa Kapitlet i Ribe — og delvis ogsaa Byens Præsteskab — formodes at have indtaget over for den derværende Katedralskole. Der er ganske vist ikke fra Ribe som fra Roskilde bevaret et saa stærkt i Enkeltheder gaaende Almissereglement for Kapitlet, men ogsaa her maa Kannikerne sikkert fra første Færd som en Arv fra den katolske Tid have haft bestemte Forpligtelser over for Skoledisciplene. 1590 hedder det saaledes i et Kapitelsstatut, at de ikke-residerende Kanniker skulde være forpligtede til aarligt at udrede 10 Daler »som den sædvanlige Hjælp« til Skolebørn til Indkøb af Lærred, Vadmel, Sko, Bøger og Papir. Det citerede Udtryk antyder, at man staar over for en Ordning, der havde lange Tidens Hævd. Ved samme Lejlighed blev det iøvrigt fastslaaet, at ogsaa de residerende Kanniker skulde »dagligen . . . hjælpe Skolen og andre Stakkarle«⁵.

Forøvrigt kan bemærkes, at Kapitlets Forhold til Katedralskolen i den første Tid efter Reformationen synes at have været præget af en vis Karrighed. Baade et Brev af 1540 om at skaffe Rektoren passende Underhold og andre Breve om Kapitlets Forpligtelse til at understøtte Studenter⁶ tyder paa, at det som Helhed — maaske til

Dels tvunget af Tidens økonomiske Forhold — har været alt andet end rundhaandet.

Saa længe Skolen var i Besiddelse af Puggaard, øvede Kapitlet en direkte Indflydelse paa Bestyrelsen af denne Stiftelse og derved ogsaa paa Skolens Forhold, og ogsaa efter Puggaards Omdannelse 1554 tales der stadig om en vis Medvirken af Kapitlet¹. Heller ikke mangler det paa Efterretninger om enkelte Kapitelsmedlemmers velvillige Forhold til den latinske Skoles Disciple. Som det senere skal omtales nærmere², vides det f. Eks., at baade Kanniken Niels Torkildsen og den bekendte Erkedegn i Ribe Kapitel, Mag. Jens Viborg (Jens Kansler) varmt tog sig af flere af de Disciple, der i deres Tid besøgte Skolen.

5. Maatte Kapitlet saaledes i Indflydelse efter Reformationen afgjort træde tilbage for Stiftets Biskop, er det af Betydning at kaste et Blik paa de pædagogiske Forudsætninger, som Ribe-Biskopperne i Christian III's Tidsalder medbragte.

Den første lutherske Superintendent (1537—41) Mag. JOHANN WENTH (VANDALUS)³ maa have været særdeles velskikket til at føre Tilsyn med Skolevæsenet. Han havde saaledes gennemgaaet en grundig Uddannelse bl. a. i Wittenberg, hvor han i en Aarrække havde studeret, og hvor han var blevet en typisk Melanchton-Discipel. I denne By, hvor han tog Magistergraden 1526, synes han ogsaa at have tilegnet sig de solide Kundskaber i Græsk og Hebraisk, som Samtiden priste ham for. Som afgjort Tilhænger af det lutherske Kristendomssyn ansattes han 1526 som Lektor ved Kollegiatkapitlet i Haderslev, hvor han sammen med Eberhard Weidensee førte Reformationen til Sejr. I Haderslev blev han ogsaa den drivende Kraft, da man her oprettede en evangelisk Præsteskole. Det ser i det hele ud til, at han som ægte Melanchtonianer fortrinsvis har samlet sine Kræfter om at løse de pædagogiske Opgaver, som Reformationens Udvikling førte med sig. Saaledes er det sikkert betegnende, at da han 1533 var blevet Sognepræst og Superintendent i Haderslev, vedblev han at beklæde Lektorembedet, og da han 1537 var kommet til Ribe som Superintendent, virkede han ogsaa her tillige som teologisk Læsemester⁴. Medens der er Grund til at antage, at hans Virksomhed for Stiftet i Almindelighed er blevet noget hemmet, fordi han ikke var det danske Sprog mægtig, foreligger der flere Vidnes-

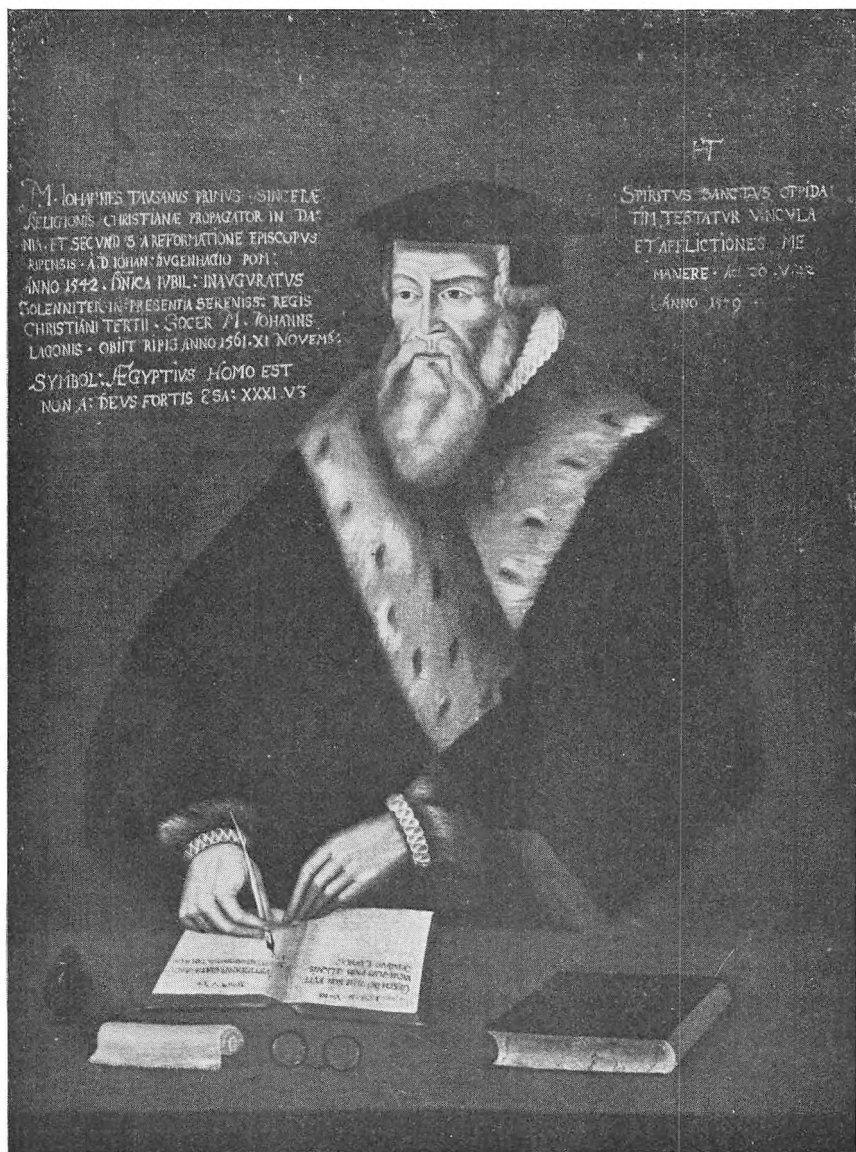

Fig. 64. Biskop Hans Tausen († 1561).

byrd om hans Interesse netop for Skolevæsenets Fornyelse i Stiftet¹.

Var Mag. Johann Wensth derfor vel udrustet til at drage Omsorg for Skolevæsenet, gælder dette i endnu højere Grad hans Eftermand, den danske Reformationsbevægelses Banebryder, Mag. HANS TAUSEN, Biskop i Ribe fra 1542 til sin Død 1561. Ogsaa han var en Mand af grundige Studier. I sin Ungdom havde han studeret i Rostock, København, Louvain og Wittenberg. I Rostock var han blevet Magister 1519, og i Louvain har han vistnok lagt Grunden til de Kundskaber i Hebraisk, der umiddelbart efter Reformationen gjorde det muligt for ham at undervise i dette Sprog ved Københavns Universitet, lige som ogsaa hans Oversættelse af de fem Mosebøger (1535) vidner om et i Datiden sjældent Kendskab til Originalsproget².

For den almindelige Bevidsthed staar Hans Tausen først og fremmest som den, der ved sin djærve, kraftigt skaarne Personlighed brød Vejen for Reformationen herhjemme, som den, der ved sin ildfulde evangeliske Prædiken vandt Magt over den menige Mands Sind. I denne Sammenhæng er det derimod nok saa betydningsfuldt at agte paa, at Hans Tausen ikke blot var den fængende Folketaler, men tillige en velstuderet Teolog, der baade selv forstod med Færdighed at haandtere Tankens Vaaben og ønskede at føre andre til det samme Maal.

Det er i saa Henseende meget oplysende at læse den Fortale, hvormed han 1536 tilegnede Christian III Vinterparten af sin Postil. Han gør sig i denne til Talsmand for en Række Reformønsker, deriblandt »att skoler mue komme til seg«, og at et »retskaffen« Universitet maatte blive genoprettet her i Riget, for at Ungdommen kunde holdes til Tugt og Lærdom. Han haaber fremdeles, at de lærde Mænd, hvem Omsorgen for alt dette skulde paahvile, maatte blive forsørgede med »deres ærlige næring og ophold«, og han fremhæver, at Gejstligheden (»clerckerij«) »synderlig skulle haffue how oc sind til bogelige konster«³.

Denne Opfattelse af, hvor magtpaaliggende det var, at Studierne fremmedes i den lutherske Kirke, blev Hans Tausen fuldt ud tro ogsaa i sine ældre Aar, og der kan fra hans Bispetid nævnes adskillige Eksempler paa, hvorledes han med vanlig Kraft søgte at ophjælpe Skolevæsenet i sit Stift. Ikke mindst kom Skolen i hans egen Stiftsstad paa mange Maader til at nyde godt af hans Omsorg og karakterfulde Fastholden ved dens Rettigheder.

Fig. 65. Ligsten over Biskop Hans Tausen i Ribe Domkirke.

6. Først da Kirkeordinansen var blevet vedtaget, kunde man for Alvor tage et Arbejde op for at sikre Midler til Ribe Katedralskoles Virksomhed. Et udateret Brev, som Terpager har bevaret i noget mangelfuld Skikkelse, men som formodentlig maa henføres til ca. 1538, er det første foreliggende Vidnesbyrd herom. Det er udstedt af samtlige »evige Vikarer« (Alterpræster) i Ribe Domkirke og meddeler, at de af Superintendenten, Mester Johan Wandalus og Sognepræsten Hr. Poul Pedersen efter Lensmandens, den berømte Hærfører Johan Rantzaus, Befaling var blevet »tiltalt« om, at det Præsteembede, der hidtil havde været knyttet til »Englenes Alter« (Vicaria Angelorum) i Domkirken, og som havde tilhørt Vikarernes Gilde, maatte blive henlagt til Skolen, »efterdi at der intet andet da for Hænde var, som man kunde behjælpe Skolen med«. Samtlige Vikarer gav derfor deres Samtykke og satte deres Navne, 16 i Tallet, under Dokumentet¹.

Denne Henlæggelse er et typisk Eksempel paa Efterlevelse af Ordinansens Bestemmelse om, at »visse Renter« af Kirkens Præbender skulde komme Skolerne til Gode². Naar Vikarerne tilsyneladende med saa stor Redebonhed gik med til den Ordning, kan det staa i Forbindelse med, at det paagældende Vikarie — som det ogsaa oplyses i Brevet — var at opfatte som et fælles Formueobjekt for hele Vikargildet, ikke givet nogen af Vikarerne særskilt til Underhold. Interessant er det ogsaa at se, hvorledes det bl. a. er den nye lutheriske Superintendent, der er virksom ved denne Løjlighed. Hans Iver for Skolen viste sig igen et Aar senere i samme Forbindelse, idet han den 9. Maj 1539 af Christian III fik udvirket en kongelig Stadfæstelse paa den skete Henlæggelse af Vicaria Angelorum til Skolen »og Skolemesterens Ophold i Ribe«, som det nu udtrykkeligt hedder³.

Den kongelige Stadfæstelse paa Bestemmelsen om Vicaria Angelorum kunde synes at antyde, at det ikke er gaaet helt saa glat, som man maaske vilde tro, med dets Henlæggelse til Skolen. Forklaringen paa dette Forhold faar man faa Aar senere i en kgl. Rettertingsdom, afsagt i Ribe den 12. Januar 1545. Det fremgaar af denne, at den daværende Superintendent i Ribe Hans Tausen havde indstævnet en Vikar Hr. Peder Gommesen, fordi han tilbageholdt Adkomstbrevene paa det Gods, som henlaa til Vikariatet. Tausen oplyste, at da Vikarerne havde truffet den ovennævnte Bestemmelse om Vikariatets Henlæggelse, saa var det sket med Tilslutning fra det overvejende Flertal, idet blot to havde ønsket, at Vikariatet skulde over-

drages Hr. Peder Gommesen. Denne gjorde paa sin Side gældende, at han fra gammel Tid havde Kollats paa Vikariet af Biskop Iver Munk. Men det Argument vilde Tausen ikke tilkende nogen Betydning, da han hævdede, at i Følge Alterets Fundats kunde kun Gildet, ikke Stiftets Biskop, bortforlene det paagældende Vikarie. Dommerne gav Hans Tausen Medhold, forkastede Gyldigheden af den af Biskop Iver Munk udstedte Kollats og tilkendte Skolen Vikariet. Derfor burde Hr. Peder Gommesen straks afgive samme Vikarie og udlevere de Adkomstbreve, der var i hans Værge. Rettertingets Afgørelse blev saaledes en klar Sejr for Skolen, som nu maa antages at have faaet Lov til i Fred at nyde godt af Vikariets Indtægter¹.

En højst ejendommelig Omstændighed i denne Sag bør dog endnu omtales, skønt den mærkelig nok ikke nævnes i Dommen, nemlig at blandt de Vikarers Navne, der findes under det Brev fra ca. 1538, hvorved de samtykkede i Henlæggelsen af Vikariet til Skolen, findes ogsaa Hr. Peder Gommestens! Han er maaske da først senere kommet paa andre Tanker og har fortrudt sin tidligere velvillige Holdning².

Af Opgivelser i den gamle Skolebog fremgaar det, at det omstridte Vikaries Gods bestod af 3 Gaarde, henholdsvis i Faaborg, Kelst (Bilum Sogn) og Hoddeskov (Hodde Sogn). Den aarlige Landgilde beløb sig ialt til: 12 Ørter Korn, 3 Riberpund Smør, 1 Tønde Høstfisk og 2 Svin samt 3 Mark og 14 Skilling i Gæsteri³. Trods alle Kampe for at erhverve dette Vikarie maatte Skolen en Snes Aar senere opleve, at en kgl. Lensmand Aksel Viffert søgte at tilegne sig Herligheden af Vikariets Gods. Der udgik da et Kongebrev den 14. August 1566 om, at han ikke maatte befatte sig dermed, da de tidligere Skolemestre i Ribe havde haft Vikariatet frit og kvit⁴.

De her fremdragne Efterretninger om Vicaria Angelorum gør det sandsynligt, at Indtægten af Vikariet først fra ca. 1545 er kommet Skolemesteren til Gode. Hvad har han da haft at leve af før dette Tidspunkt? Sikkert overmaade lidt, formodentlig blot nogle Smaa-indtægter fra gammel Tid i Forbindelse med et lille Præstekald og et Tilskud fra Kapitlet⁵. Denne Institution har imidlertid ikke været synderlig villig til at punge ud. Et Kongebrev af 25. August 1540 bebrejder rent ud Kapitlet, at det ganske roligt til sig havde annammet, hvad der tidligere havde ligget til Skolemesteren. Det vilde Kongen ikke længere finde sig i og befalede derfor Kapitlet af dets Gods og Rente at udlægge »saa møgit, som han sig deraf

redeligen og vel holde kan¹. Det er da antageligt fra denne Tid, at Rektoren fik tillagt 10 rhinske Gylden aarligt af Ribe Domkirke².

Endvidere kan nævnes, at Rektoren (og Skolen) 1554 generhvervede et vigtigt gammelt Privilegium. Som tidligere omtalt udgør Biskop Tyges Brev af 1278 om Afgiften af Darum Sogne kald til Skolemesteren en Hovedpille i Ribe Katedralskoles ældre Historie³. Imidlertid var det i Senmiddelalderen gaaet med denne fromme Foundation som med Puggaard og mange andre: det oprindelige Formaal var næsten ganske blevet glemt, og hvad der var tænkt som en væsentlig Hjælp for Skoleungdommen, var svundet ind til en ren Ubetydelighed. Ogsaa det rige Darum Kald blev opfattet som en »Forlening«, og den, der opnaaede det, gav blot Skolen »en føje Ting til nogen Rettigheds Bekendelse«. Saaledes forholdt det sig ogsaa i den første Snæs Aar efter Reformationens Indførelse, saa længe den ovenfor nævnte kgl. Rentemester og Kantor i Kapitlet JØRGEN PEDERSEN i Kraft af en Kollats fra Biskop Iver Munks Tid oppebar Indtægterne af dette Kald⁴.

Imidlertid døde Jørgen Pedersen den 22. Februar 1554⁵, og den nidkære Hans Tausen — »Kirkens, Skolernes og Hospitalernes omsorgsfulde Talsmand«, som han i den Anledning kaldes⁶ — var da straks paa sin Post og henvendte sig til Kongen for at udvirke, at Skolens gamle Ret fra nu af maatte blive hævdet. Han fremlagde Biskop Tyges Originalfundats og berettede, hvorledes den var blevet misligholdt, saa at den tillagte Indtægt af Darum Kirke ikke var kommet de fattige Peblinge til Hjælp. Som saa ofte i lignende Tilfælde fandt Hans Tausen villige Øren hos Christian III, og den 26. Maj 1554 udgik der et Kongebrev om, at for Fremtiden skulde Sognepræsten i Darum have tillagt samme Sogns Kongetiende, for at han kunde blive i Stand til at svare en Afgift til Skolemesteren i Ribe paa 20 rhinske Gylden (eller et lige saa stort Beløb i dansk Mønt). Som i Brevet af 1278 blev det paa ny fastslaet, at Skolemesteren til Gengæld skulde være pligtig til at undervise »de fattige Peblinge, som beder deres Brød«, uden at maatte besvære dem med nogen »Skoleleje« eller andet Vederlag for Undervisningen. Med en vægtig Begrundelse for hele denne Foranstaltning hedder det til Slut i Brevet: »og skal der altid holdes en god lærd Person til Skolemester udi forskrevne Ribe, som kan have god flittig Tilsyn, at Peblingene optugtes udi Guds Frygt og gode Lærdomme og boglige Kunster«⁷.

Til Trods for, at man saaledes havde stræbt at sikre Katedralskolens Rektor et nogenlunde anstændigt Udkomme, vilde det sikkert være urigtigt at forestille sig, at hans Lønning var særlig rundelig. Endnu en Snes Aar senere hedder det, at »Skolemesteren udi Ribe var armeligen forsørget«¹.

1555 synes hans Lønning — foruden Indtægterne af Vicaria Angelorum — blot at have indbefattet den »gamle Skolerente« af Gods paa Holmsland (2200 Hvillinger, 3¹/₂ Mark i Gæsteri og 4 Oldensvin), 20 Sk. i »andre Rentepenge«, 4¹/₂ Dlr. af Skoleboder i »Skov« (Korsbrødregade), 10 rhinske Gylden af Domkirken samt 16 Album af hvert formuende Skolebarn. Hertil maa i Aarene efter 1554 regnes de 20 rhinske Gylden af Darum Kald².

7. Ikke mindre vigtigt var det at sørge for Hørernes og Disciplenes Underhold, og ogsaa paa dette Omraade viste Hans Tausen sig virksom. Den 29. Maj 1547 lykkedes det ham saaledes at erhverve et Kongebrev om, at det Vikarie, der laa til Annunciationis Alter i Ribe Domkirke, og som nu var ledigt efter Præsten Hr. Søren Knudsen i Rødding, maatte blive henlagt til Skolen til Underhold for Hørerne og de fattige Disciple. Forstanderen i Puggaard skulde have Vikariatet »i Forsvar« og forestaa Administrationen af dets Indtægter³.

Den Alterstiftelse, der her er Tale om, gaar vistnok tilbage til Tiden omkring Aar 1400, idet der er overvejende Sandsynlighed for, at det 1547 nævnte »Marie Bebudelsesalter« just er det Vor Frue Alter, som var stiftet før Aar 1413 af Ridderen Jon Jacobsen til Nørholm. Det kan i hvert Tilfælde med Bestemthed eftervises, at en af Alterets Ejendomme i Sem Sogn tillige med en Syvendepart af alt Fiskeriet i samme Sogn senere tilfaldt Ribe Hospital, hvortil Vikariatet efter 1554 overgik som en Bestanddel af dettes Formue⁴.

En yderligere Begunstigelse blev Hørerne til Del Aaret efter (1548), da Christian III den 10. August (efter Hans Tausens Indstilling) til de 4 Locater samt Superintendentens Underhold henlagde 2 Gaarde i Øster Vedsted, som hidtil havde hørt til St. Thomas' Alter i Ribe Domkirke og sidst været i Hr. Tyge Grumsens Besiddelse. Indtægterne heraf skulde deles saaledes, at Locaterne fik Landgilden (10 Ørter Korn) og Superintendenten Herligheden samt den uvisse Rente af disse Gaarde⁵. Medens Annunciationis Vikarie gik tabt, lykkedes det Skolen at beholde det her nævnte Vikarie. St. Thomas' Alter i samme Helgens Kapel var stiftet i det 13. Aarhundrede af en Kannik

ved Navn Hr. Trugil († 1290). Det havde tidligere haft betydeligt mere Gods, end der nævnes 1548, men dette maa antagelig være forsvundet i Senmiddelalderen¹.

1555 opgøres hver Hørers Lønning — foruden en god, bekvem Fribolig — til 8 Dlr. af Puggaard, 2 rhinske Gylden af Domkirken, 8 Album af hvert formuende Barn samt 2 Ørter Korn. Hertil kom yderligere Indtægten af 5 Degnekald, to i Ribe, desuden Farup, Vester Vedsted og Vilslev, som tilfaldt Hørerne, efter som de havde Anciennitet til².

Ogsaa for Disciplene stræbte man i disse Aar at betrygge Tilværelsen. Allerede i Christian III's Tid blev det Skik, at 8 Disciple fra Skolen blev underholdt paa Kongens Bekostning paa Riberhus³, om end modstræbende Lensmænd af og til maatte mindes om deres Pligter i saa Henseende. De helt fattige Disciple maatte derimod som i den katolske Tid gaa rundt og »bede deres Brød«. Et Kongebrev af 9. Maj 1548 til Hans Tausen stadfæstede dette ældgamle Skoletiggeri for hele Ribe Stift. Dog blev det ved samme Lejlighed paabudt, at de Skolepeblinge, der ernærede sig paa den Maade, skulde gaa med Hætter, »saa man kan vide, hvilke som gaa til Skole, og man bør at give Almisse«. Hætten blev da et Kendetegn paa den fattige Skolediscipel⁴. Det er derfor i god Overensstemmelse hermed, naar der 1555 i en Oversigt over Rektors Indtægter opføres et Beløb som Skolepenge »af hvert formuende Skolebarn, som ikke gik med Hætte«⁵.

Som andre Hjælpekilder, der fra gammel Tid stod til Raadighed for Disciplene, kan yderligere nævnes den Understøttelse, som de nød af Kapitlets Medlemmer, baade de residerende og de ikke-residerende; desuden den Række Løbedegneembeder, der var henlagt til Skolens ældre Disciple (og Hørerne). Medens disse 1514 udgjorde 21, var Tallet 1590 vokset til 25, uden at man nu kan gøre Rede for, hvornaar de i Mellemtiden indtraadte Forandringer havde fundet Sted⁶.

Den mest karakteristiske Foranstaltning til at imødegaa den Nød, der sikkert har hersket blandt adskillige af Skolens Disciple, gennemførtes dog i Aarene 1547—54, der bragte Nyordningen af det gamle Puggaard, hvorved en aarelang Kamp fandt sin Afslutning.

8. Rettertingsdommen af 1537 havde vel fastslaaet Skolens principielle Ret til Puggaard, men ikke raadet Bod paa den faktisk bestaaende, utilfredsstillende Tilstand. Kongen havde stillet en »tække-

lig og tilbørlig Skik« i Udsigt, men indtil videre kunde næppe noget væsentligt Fremskridt haabes, saa længe den hidtidige Forstander, Mester Gunde Lange levede.

Et og andet kan dog tyde paa, at Skolen ikke har ladet sig nøje med i Aarene efter 1537 blot at indtage en roligt afventende Holdning. 1542 ser det saaledes ud til, at der igen blev Røre om Stiftelsens Forhold. Det var i hvert Tilfælde i dette Aar, at Gunde Lange lod optage de tidligere omtalte Vidnesbyrd af gamle Præstemænd om, hvordan det havde forholdt sig med Puggaard for 40—50 Aar siden, da de var Disciple i Skolen¹. Hensigten med at indhente disse Vidnesbyrd har formodentlig været at levere et Forsvar for, at der under hans Styre vedblivende blev ydet en saare beskeden Understøttelse. Man skulde derfor tro, at Skolen igen har søgt at gøre sine gamle Rettigheder gældende, maaske som Følge af, at den netop da havde faaet en ny, nidkær Tilsynsmand i Hans Tausen.

Imidlertid døde endelig den 9. Februar 1547 Mag. GUNDE LANGE² efter i over fyrretyve Aar at have nydt godt af »Forleningen« Puggaard. En samtidig, den ripensiske Digter Professor Hans Frandsen, skrev ved hans Død et Digt, hvori han i stærke Toner roste den afdøde Forstander for den Iver for den rene Lære, han havde udvist efter Reformationens Indførelse. Særlig berømmer han ham for hans frygtløse Kamp mod Katolicismen: paa rosværdig Maade havde han saaledes drevet de dorske Munke og de andre skændige Papister ud af Templerne! Denne Karakteristik af Gunde Lange virker overraskende, men helt tør man vel ikke bestride Rigtigheden af det samtidige Vidnesbyrd. Derimod vil Eftertiden sikkert med god Grund tage Afstand fra Hans Frandsens afsluttende Ord om, at aldrig var der i Datiden set en Mand som Gunde Lange, og at heller ikke de kommende Sekler vilde komme til at opleve nogen, der var hans jævnbyrdige i Dyder!³

Den gamle Forstanders Bortgang blev Tegnet til betydelige Forandringer i Stiftelsens hele Forhold. Hans Tausen, der næppe havde betragtet Gunde Lange med særligt velvillige Øjne — han havde f. Eks. en Gang i et Kapitelsmøde gaaet ham skarpt paa Klingen med Hensyn til, hvorledes det egentlig forholdt sig med den Kvinde, han levede sammen med, om hun var hans Ægtehustru eller Frille⁴ —, denne uforfærdede Talsmand for Kirkers og Skolers Rettigheder optraadte snart efter paa Stiftelsens Vegne som dens Værge. Han lod saaledes den 1. Januar 1548 Gunde Langes Brodersøn og Hoved-

Fig. 66. Ligsten over Forstander for Puggaard, Dekanen Gunde Lange († 1547) i Ribe Domkirke.

arving, den senere Lensmand paa Riberhus NIELS LANGE († 1565) til Kærgaard indstævne for det kgl. Retterting i Anledning af, at han og Ribe Kapitel maatte klage dels over, at denne godsgridske og stridbare Mand havde frataget Puggaard to Boder, som han havde »vældet sig til«, dels over, at hans Farbroder Gunde Lange havde ladet hele Puggaard forfalde i den Tid, han havde haft den i Værge¹. Omvendt indstævnede Niels Lange Hans Tausen til samme Retterting, idet han beskyldte ham for at have frataget sig en Kaalgaard, der laa til de Boder, som Niels Lange havde arvet efter Farbroderen, men som Tausen paastod at være købt til Skolen. Formodentlig er der her Tale om de samme Boder som i den førstnævnte Stævning. Desuden indstævnede Niels Lange ved samme Lejlighed Erkedegnen i Ribe, Mag. Jens Viborg for et falsk Vidne, der var vidnet om de omstridte Boder i Puggaardsgade, og fordi han med Urette havde beskattet Mester Gundes Tjenere (Bønder)². Desværre kender man ikke Udfaldet af disse Retstrætter, men de kan i hvert Tilfælde tages som Vidnesbyrd om, at baade Hans Tausen og Kapitlet stræbte at faa Haand i Hanke med Puggaard, nu Mester Gunde var død.

Til Gunde Langes Efterfølger som Forstander for Puggaard, men med langt ringere Beføjelser end Forgængeren, var blevet valgt en Mand, der har et godt Navn i Ribe Bys Historie i det 16. Aarhundrede, Kanniken, Mag. THOMAS KNUDSEN (ca. 1503—81)³ (jvfr. Fig. 69). Som Sognepræst i Hygom (fra 1527) havde han spillet en betydelig Rolle i den første Reformationsbevægelse, siden havde han bl. a. virket som dansk Tolk for Biskop Johann Wenth paa dennes Visitatsrejser. Efter et Studieophold i Wittenberg var han vendt tilbage til Ribe, hvor han opnaede et Kanonikat, idet han dog tillige vedblev at virke som Sognepræst i det nærliggende Hygom Sogn. Nu var han yderligere blevet Forstander for Puggaard, eller med hans egen Betegnelse: »Forstander til Skolens Gaard i Ribe, som kaldes Puggaard«⁴.

Et af de tidligste Vidnesbyrd om Thomas Knudsens Virksomhed som Forstander foreligger i et Forleningsbrev, udstedt af ham 1548 til CLAUS SEHESTED († ca. 1566), der siden 1542 var Lensmand paa Riberhus, ogsaa han en markant Skikkelse i det 16. Aarhundredes Ribe⁵. Denne Mand og hans Frue, Elisabeth Juel, havde i sin Tid i Forlening faaet Madumgaard, Madum Mølle og alt Puggaards øvrige Gods i Madum Sogn (3 Gaarde). Da den gamle Forstander nu var død, maatte Forleningen bekræftes af hans Efterfølger, og det

var dette, der skete 1548 med Biskoppens, Hans Tausens, og Kapitlets Samtykke.

I Brevet opregnes nøje Landgildens Størrelse: ialt 6 Ørter Rug, $7\frac{1}{2}$ Ørte Byg og $1\frac{1}{2}$ Ørte Havre, dertil 5 Skovsvin, $\frac{1}{2}$ Snes Torsk, 12 Tønder Mel, 1 Tønde Smør, foruden 2000 tørre Hvillinger i Gæsteriafgift. Til Gengæld for alt dette skulde Claus Sehested blot paa bestemte Tider til Puggaard udrede 1 god Tønde Smør, 2000 gode Hvillinger, 4 Ørter Rug og 1 god Tønde Vesterlandssild¹. Det var saaledes paa meget gunstige Vilkaar, at Claus Sehested fik Madumgodset i Forlening, og dette skal ogsaa have været Aarsagen til, at Kongen efter hans Død udstedte Forbud mod, at den Slags Gods maatte bortforlenes².

Allerede 1537 havde Claus Sehested som nævnt faaet det samme Gods i Forlening, og de Vilkaar, paa hvilke han nu fik det forlenet, var — en lille Forhøjelse fraregnet — de samme som før, og Afgiften svarede formodentlig ogsaa i alt væsentligt til den, som før ham Lensmanden Markvard Juel havde maattet udrede³. Vilde man derfor bringe Puggaard paa Fode igen som velgørende Stiftelse, kunde det nok være ønskeligt at faa denne Forleningsafgift og andre Hjemmeindtægter forøgede ad anden Vej. Det lykkedes for saa vidt ogsaa, som Christian III 1547 som en særlig Naadesbevisning bevilgede, at Kongetienden af Henne Sogn for dette Aar maatte tillægges »Skolen i Riffue til de Personers Ophold, som ere og holdes i Puggaard«⁴, og et nyt Kongebrev 1548 gjorde denne midlertidige Foranstaltning til varig⁵. Det er ejendommeligt at se, at man atter her stod over for en Restitution af et gammelt Forhold. Det synes nemlig at være mere end et Tilfælde, at det just var Henne Sogns Kirketiende, der nu blev skænket Skolen — det var jo netop Henne Sognekald, der i sin Tid (1298) af Biskop Christiern var blevet henlagt til Puggaard⁶.

9. Det er saa heldigt, at man til Belysning af Puggaards Tilstand i disse vigtige Overgangsaaer efter 1547 har bevaret et Par Regnskaber for Stiftelsen aflagte af Mag. Thomas Knudsen (for 1547—49 og 1552—53), hvoraf det førstnævnte endda ikke tidligere har været benyttet⁷. Skønt særlig Dele af dette første Regnskab gør et meget ufuldstændigt Indtryk, er det en Sum af interessante Oplysninger, der lader sig uddrage af de overleverede Regnskabsfragmenter.

Til at vinde et Overblik over Stiftelsens Indtægter er især Regn-

skabet for 1552—53 værdifuldt. Det fremgaar af dette — som det iøvrigt var at vente —, at Puggaard har haft sine væsentligste Indtægter i Korn (opgjort til 56½ Ørte 4 Skp. i Rug, 49 Ørter 3 Skp. i Byg og 14 Tønder i Havre). Hertil kom andre Naturalieafgifter i Smør og Fisk (2000 Hvillingen, 1 Snes Torsk) af Godset i Madum,

Ego Hans Tausen
 Puggaard
 Johannes Viborg
 Hans Svanning
 Jens Hegelund
 Søren Jacobsen

Fig. 67. Underskrifter under Puggaards Regnskab for 1552 af 1. Superintendenten Hans Tausen, 2. Erkeedegnen Jens Pedersen Viborg, 3. Dekanen Hans Svanning og 4.—5. Raadmændene Jens Hegelund og Søren Jacobsen (Stage).

Landgildepeng, Rentepeng, Stedsmaal, Gæsteri og Jordskyld. Specielle Indtægter hidrørte fra den gamle Lustrup Tiende (bortfæstet et Par Aar til Hans Tausen) og Henne Tiende' samt fra »Vikariet«, hvorved aabenbart skal forstås »Annunciationis Alter«. Hovedparten af Kornet blev solgt til Bønder og Borgere i Ribe, af Bygget brugtes dog en Del til Malt.

Nok saa oplysende er dog Udgiftssiden. Allerede af det første Regnskab for 1547—49 fremgaar det, at man kort efter Forstanderskiftet har gjort Alvor af at lade Stiftelsen tjene sit oprindelige Formaal: at sørge for Underhold til et passende Antal af Skolens Disciple.

Karakteristisk nok viser Regnskabet, at det var Hans Tausen, der her personligt greb ind og søgte at hidføre en bedre Tilstand. Et helt Aar igennem (fra to Uger før Valburgis 1547 til tre Uger og en Dag før Valburgis 1548) sørgede Superintendenten selv for »Degnenes« Bispising, indtil Mag. Thomas Knudsen kunde overtage dem. Muligvis har han da først tiltraadt Forstanderembedet i dette Aar. I 1548—49 har han sørget for Kost til 12 Degne (deraf dog vist kun for »halv Kost« til 8 af dem), hvad der ialt beløb sig til 144 Daler (eller 432 Mark).

Lidt anderledes er Billedet i det følgende af de bevarede Regnskaber (for 1552—53). Ogsaa her er Hovedposten blandt Udgifterne »Kostholding« i Penge og Naturalier, men nu udredet til »Her Niels i Hospitalet«. Denne Mand var baade Præst og Husfoged eller Spisemester i det 1543 oprettede »almindelige Hospital« i Ribe¹, og da Stiftelsen paa dette Tidspunkt var uafhængig af Puggaard, kan man med Sikkerhed slutte, at allerede nu — før Forandringen 1554 — fik de latinske Skoledisciple deres Kost i Hospitalet.

Ogsaa paa anden Vis støttedes Skolen af Puggaards Midler. Der tales saaledes gentagne Gange i 1552—53 om direkte Pengebeløb til Løn til de 5 Locater (ved Jul og Paaske hver Gang 30 Mark, ved Mikkelsdag 75 Mark, som Hans Tausen havde lagt ud), om Understøttelser til enkelte navngivne Disciple baade til Kost og Bøger og om Anskaffelse af talrige Skolebøger, Studiehjælp til ripensiske Studenter i Wittenberg, Udgifter til Reparation af Skolens Boder i »Skoven« (nu Korsbrødregade) o. l. Blandt de mindre Udgifter findes flere, der paa en egen konkret Maade fører midt ind i Tidens Liv: naar de Lustrup Mænd betalte deres Tiende, blev de betænkt med en Tønde Øl, lige som ogsaa den »Tjener«, der kom med Afgiften for Henne Tiende, modtog Drikkepenge. — Regnskabet balancerer med omtrent lige store Beløb til Indtægt og Udgift (ca. 700 Mark).

Ikke mindre interessante er de Oplysninger, som Regnskaberne — særlig det for 1547—49 — indeholder om Puggaards Bygningsforhold. Det ser ud til, at man efter den gamle Forstanders Død har benyttet Lejligheden til at foretage ikke ubetydelige Forandringer og sikkert haardt tiltrængte Reparationer af ret omfattende Karakter. Selve Puggaards Hovedbygning omtales flere Gange og det paa en saadan Maade, at man med dens nuværende Ydre i Tankerne har let ved at genkende det gamle Hus efter Beskrivelsen. Der tales saaledes om »Stenset« (det murede Hus), og dets fremtrædende Ejen-

dommelighed at være sammensat af to Bygninger af forskellig Højde kendetegnes træffende gennem Sondringen mellem »den høj' Stense« og »den lave Stense«.

Foruden om dette grundmurede Hus tales der ogsaa om »det gamle Hus i Puggaard«, en seks Fags Bygning, der var slaget med Lervægge paa den nørre og vestre Side, havde Bindingsværk paa den østlige, og paa den søndre Side uden Adskillelse (»Skærværk«) grænsede op til »Stensesiden«¹. Materialerne fra denne Bygning, baade Tømmer og Mursten, fandt man nu Anvendelse for til mange forskellige Formaal. I selve Stenhuset blev saaledes Vesterenden, der var skilt fra øverst til nederst, og Vestgavlen opmuret, og lige saa Mellemvæggen og Gavlen mellem Husets to Afdelinger. Talrige mindre Reparationer blev foretagne. I denne Forbindelse nævnes en Række forskellige Lokaliteter i eller ved Puggaard: Kakkelstuen, Spiskammeret, Køkkenet, Framgulvet, Mellemgangen (»Meldgang«), Loftet, Maltkøllen, Kornvinden, Bryggerhuset (»Brushuset«), Svinstien, Kaalgarden, Stalden og Laden. Alt i alt faar man Indtrykket af et forholdsvis omfangsrigt Bygningskompleks, velegnet til en større Husholdning.

Af Tømmeret fra »det gamle Hus« anvendtes noget til andre Formaal: Hr. Jens Persen [Grundet], som havde udlagte Penge til Gode hos Skolen, fik overdraget en Bjælke, hvis Værdi blev trukket fra i Skolens Gæld til ham, og »Mester Hans Tausens Hustru« fik ligeledes en Bjælke og et Stykke Bindingsværk (»stenger«) til et »Vævelad«. Formodentlig har man ved denne Kurtoisi mod Bispens Kvinde villet give Udtryk for sin Paaskønnelse af de store Fortjenester, hendes Mand havde indlagt sig af Stiftelsen.

En ejendommelig Anvendelse fandt noget af det gamle Hus' Tømmerværk, idet man benyttede det til deraf at forfærdige en »Fangestok«. Et andet Sted i Regnskabet for 1547—49 hedder det i den Anledning, at der blev anvendt 12 β dansk til Hasper og Krammer til »den Fangestok«. Der er sikkert her Tale om det Strafferedskab, som endnu i Terpagers Tid var at se i Puggaards Kælder².

Naar der endvidere blandt Udgiftsposterne i Regnskabet for 1552—53 findes anført Beløb til Istandsættelsen af »Hørers Kammer« og »Locaters Loft«, kan det formodentlig tages som et Vidnesbyrd om, at Hørerne allerede fra 1552 har haft Bolig i eller ved Puggaard. Hermed stemmer meget godt overens en Beretning i Ribe Skolebog, der fortæller, at »udi gammel Tid« havde en af Hørerne sin Bolig i

et fire Fags Hus bag ved Puggaard ud til »Gravene«, hvis han da ikke foretrak Huslejegodtgørelse. Dette vedvarede, indtil Locaterne blev bedre forsynet med Boliger, idet de to kom til at bo i Puggaards-husets Østerende og de to ved Skolen. Det gamle fire Fags Hus ved Puggaard blev derpaa overladt Skolemesteren til Benyttelse som Stald¹. Det har da næppe heller tidligere været nogen særlig velegnet Menneskebolig.

10. Mag. Thomas Knudsens Regnskab for Puggaard for 1547—49, aflagt Torsdagen før St. Laurids Dag 1549, er revideret af Superintendenten, Mag. Hans Tausen og fem Kapitelsmedlemmer: Jens Viborg, Jørgen Pedersen Gyldenstjerne, Hans Markvorsen, Laurids Nielsen og Jens Knudsen. Naar det følgende Regnskab (for 1552—53) foruden af Hans Tausen og to Kapitelsmedlemmer Jens Viborg og Hans Svaning tillige er revideret af Lensmanden Peder Bild og de to Borgmestre Jens Hegelund og Søren Jacobsen (Stage), staar det sikkert i Forbindelse med den Forandring i Stiftelsens hele Stilling, som findes udtrykt i en Slutningsbemærkning i det nævnte Regnskab: »dette iij Aar var dette sidste Aar, som Mester Thomas opbar Puggaards Rente, hvilket siden blev lagt til Hospitalet, at der skulde holdes xij Degne til Kost af og gives xl Daler til Locaterne etc.«².

Den 3. December 1551 var der nemlig udgaaet et Kongebrev til Lensmanden paa Riberhus Jesper Krause om at træde sammen med Hans Tausen og Kapitlet samt Repræsentanter for Borgmester og Raad for at gøre den »Skik«, som Kongen 1537 havde stillet i Udsigt med Hensyn til Puggaards Administration, »paa det fattige Peblinge kunde fange deres Underholdning deraf«. Det blev udtrykkeligt paalagt Kommissærerne at overveje Sagen »grangiveligen«, saaledes at baade Stiftelsen og Bygningen kunde holdes ved Magt³. — Naar man da ser, at mod Tidens Skik baade Lensmanden og to Borgmestre deltog i Revisionen af Regnskabet 1552—53, har man uden Tvivl i de der forekommende Revisorer Navnene paa alle de Kommissærer, der forberedte Nyordningen af Puggaards Forhold⁴.

De udvalgte Mænd har sikkert samvittighedsfuldt adlydt Kongens Befaling om at gaa »grangiveligen« til Værks; det tog i hvert Tilfælde en rum Tid, før end der kom til at foreligge et Resultat. Kommissærernes Indstilling findes ikke mere, og man er alene henvist til det vigtige afsluttende Kongebrev af 11. Januar 1554, der for lange

Tider fastlagde Rammerne for Puggaards Styre og Virke¹. Brevet er udstedt paa Koldinghus, og naar man netop i Slutningen af Regnskabet for Puggaard for 1552—53 finder opført en Udgiftspost paa 7½ Mark til »Mester Hans Tausen for Tærependinge til Kolding«, ligger det nær at sætte den i Forbindelse med Forhandlinger i Anledning af Udstedelsen af Kongebrevet.

I dette selv hedder det, at det var blevet berettet Kongen, at det Gods, som henlaa til Puggaard, og som var skænket Ribe Skole, i en lang Tid var kommet »udi stor Misbrug«, saaledes at Skolen og Peblingene ikke havde faaet den Gavn af Stiftelsen, som de rettelig burde. Derfor havde nu Kongen med Rigsraadets Samtykke gjort en »Skik« paa dette, for at »samme Gods og Rente maa blive hos Skolen, og fattige Peblinge maa deraf fange Underholdning, og Guds Ære derved maa forfremmes«. Den nye Ordning indeholdt følgende Grundbestemmelser:

Puggaards Gods skulde for Fremtiden være henlagt under det almindelige Hospital i Ribe (som var oprettet 1543 i og delvis af det tidligere Sortebrødrekloster), og Administrationen af det blev overdraget til Hospitalsforstanderen. Af Stiftelsens aarlige Indtægter skulde der udredes Udgiften til 12 Disciples Kost til to Maaltider dagligt. Desuden skulde de fem Locater hver have 2 Daler hvert Fjerdingaar. Det overskydende af Indtægten skulde anvendes til Hospitalets Bedste og til dermed at »bygge Skolegaarden [d. v. s. Puggaard]«, og her skulde Skolemesteren og Locaterne have deres Bolig (»Værelse«). Til Gengæld for disse Ydelser skulde af de 12 Disciple 4 hver Dag være pligtige at varetage Korsangen i Byens Kirker om Formiddagen Kl. 5—6, om Eftermiddagen Kl. 2—3. Udvælgelsen af de 12 Beneficiarer skulde lægges i Hænderne paa Domkapitlet. Dog skulde dette, naar der var en ledig Plads, først forhandle med Læsemesteren og Skolemesteren, der blev anset for at besidde det fornødne Kendskab til de enkelte, »paa det, at ingen skal indsættes, som ikke haver Vilje til at studere, eller og er Haab til, at de dennem ville forbedre«. Superintendenten skulde føre Tilsyn med, at dette blev efterlevet, og at kun virkelig fattige Disciple fik Adgang til at nyde Understøttelse. Viste det sig, at nogen af Beneficiarieerne var uværdige, skulde Superintendenten straks give Kapitlet Underretning derom, saa at det kunde udnævne andre i deres Sted. Vilde Kapitlet ikke rette sig efter Superintendenten, »om mærkelig Brøst findes«, skulde

dets Myndighed fratages det, og Kongen forbeholdt sig i saa Fald Ret til at gøre »en anden Skik«.

Holder man sig alene til de to her omtalte Kongebreve, kunde det se ud til, at det var en fuldstændig ny Ordning, der nu blev indført. Imidlertid viser de ovenfor gennemgaaede Regnskaber, at mangt og meget i de tilsyneladende nye Bestemmelser i Virkeligheden allerede i flere Aar havde været indført, saaledes at Fundatsen for en Del blot er en Kodificering af gældende Praksis. Dette gælder ganske særlig Understøttelsen af de 12 Disciple og deres Bispising i Hospitalet samt Pengeunderstøttelsen til Hørerne og Anvisningen af deres Bolig i Puggaard. Det vigtigste i den nye Ordning er derimod Nedlæggelsen af Puggaard som særskilt Stiftelse med den deraf følgende Ophævelse af Forstanderembedet, saaledes at den tidligere Embedsbolig for Forstanderen nu kunde gøres til Bolig for Skolemesteren og nogle af Hørerne. I Puggaard kom da Ribe Skoles Rektorer til at residere fra 1554 til 1903.

Selv om det nok er muligt, som det senere er blevet hævdet¹, at Katedralskolen i det lange Løb har tabt ved Puggaards Forening med Hospitalet, var det sikkert i Datiden et vigtigt Fremskridt, der skete ved Nyordningen 1554. Den betød paa flere Maader en Restitution af gamle Rettigheder og frem for alt, at alle Understøttelser fra den ejendommelige Stiftelse nu var blevet fastlagt i bestemte Former.

Nyordningen er desuden i sig selv et tungt vejende Vidnesbyrd om, hvor berettigede Skolens Krav 1537 — og senere Hans Tausens Optræden paa Skolens Vegne — havde været. Naar det fra 1547 blot med en enkelt mindre Indtægtsforøgelse blev muligt at underholde hele 12 Disciple, viser det klart nok, at det var med god Grund, naar Fundatsen af 1554 kunde tale om, at Puggaards Gods var kommet »udi stor Misbrug«. Den gamle Skik at »bortforlene« Stiftelsen havde været en blodig Uret mod Skolen, og blev blot det tilbageblevne Gods anvendt i Overensstemmelse med det oprindelige Formaal, var dette i alt væsentligt tilstrækkeligt til at yde Skolen en endog meget betydelig Støtte. At en saadan Reform ikke forlængst var blevet gennemført, skyldes uden Tvivl særlige Hensyn, Skaansomhed mod den dalevende, mangeaarige Forstander Gunde Lange, der som en anset og indflydelsesrig Personlighed har besiddet Autoritet nok til for en Tid at byde Udviklingen Trods.

II. Som i de øvrige latinske Skolers Historie var ogsaa i Ribe Katedralskoles Christian III's Regeringstid en betydningsfuld Periode. I disse Aar genopbyggedes frem for alt de ydre Rammer for Skolens Tilværelse. Gamle Rettigheder og Indtægtskilder, som næsten syntes forsvundet, kom atter til Ære og Værdighed, og nye Naadesbevisninger søgte at raade Bod paa de tilbagestaaende Mangler. Der blev sørget for nødtørfdigt Udkomme til Rektor og Hørere, og heller ikke Disciplenes Tarv blev glemt. Vigtigt var det især, at den gamle Stiftelse Puggaard — om end under andre Former — førtes tilbage til sit oprindelige Formaal.

Det vil da nu være paa Tide at give en Udsigt over det Liv og den Virksomhed, som alt dette skulde tjene. I denne Henseende vil det især være vigtigt saa vidt muligt at belyse Lærerpersonalets Indsats, først og fremmest den Indflydelse, Skolens Rektorer kan antages at have øvet. Det er en gennemgaaende Erfaring fra vor ældre Skolehistorie, at Skolernes Skæbne, deres Op- eller Nedgang, netop paa det nøjeste var afhængig af, hvem der var Rektor. I Følge hele det gældende Skolesystem var det nemlig Indehaveren af Rektorstillingen, der ganske overvejende var i Stand til at give en Skole dens Særpræg til Godt eller Ondt.

Rektorembedet ved de latinske Skoler opfattedes almindeligvis i det 16. og 17. Aarhundrede blot som en midlertidig Stilling, som et Gennemgangsled mellem Studietiden og Præstekaldet. Dette var næsten altid Tilfældet ved de mindre Latinskoler, og ogsaa med Hensyn til de større gjorde et lignende Forhold sig gældende, i alt Fald i de første Menneskealdrer efter Reformationen. I saa Henseende dannede heller ikke Ribe Katedralskole nogen Undtagelse. I Tidsrummet mellem 1536 og 1660 beklædtes Rektoratet her af ikke mindre end 25 Mænd, d. v. s. at hver gennemsnitligt havde en Embedstid paa ca. 5 Aar. Nogle var her ganske vist lidt længere (7—10 Aar), men mange ogsaa væsentligt kortere, og kun en eneste (Peder Hegelund) i over 10 Aar.

Denne Ejendommelighed skyldtes naturligvis i første Række, at Embedet i lange Tider var tarveligt aflagt, men ogsaa den Omstændighed, at Skolegerningen blev anset for at være saa ensformig og trælsom, at den ikke burde holde sin Mand fast for hele Livet. Selv flere af de mest fremragende Rektorer i Ribe i denne Periode blev hurtigt trætte og ønskede ved første Lejlighed at ryste Skolestøvet af sig og finde en anden, mere tilfredsstillende Virkeplads.

Trods dette er der Grund til at antage, at Rektorstillingen ved Ribe Katedralskole har ligget i et højere Plan end de tilsvarende ved de mindre Skoler. Det var nu en Gang mere ærefuldt at lede den latinske Skole i selve Stiftsstadene end at være Rektor i Ringkøbing eller Lemvig, og hertil kom yderligere, at medens de smaa Skolers Rektorer som Regel maatte nøjes med tilsidst at tage til Takke med et Landsbypræstekald, var der større Muligheder for Katedralskolens

The image shows a handwritten signature in dark ink on a light-colored background. The signature is written in a cursive script. The first line reads 'Petrus Madsen' and the second line reads 'Petrus propius sumus'. Below the text is a large, stylized flourish or signature mark.

Fig. 68. Underskrift af Rektor Peder Madsen (Duus).

Rektor for at rykke op i et mere anseeligt Embede. Alt dette har formodentlig været medvirkende til, at til Trods for de beskedne Kaar kunde man selv i de første efterreformatoriske Perioder stadig faa Rektoratet i Ribe besat med velstuderede og lovende Mænd, nu og da endog med fremragende Dygtigheder.

Den første Rektor ved Ribe Katedralskole i det lutherske Tidsrum var HANS TULLESEN, tillige Præst ved den nu forsvundne St. Hans Kirke. Han kan ikke have været her ret længe, thi senest den 16. Marts 1537 var han blevet Sognepræst i Vester Vedsted, vistnok i sin Egenkab af Medlem af Kapitlet. Han synes at være død ca. 1548¹. Han efterfulgtes af PEDER MADSEN DUUS, der samtidig var residerende Kapellan ved Domkirken. Som tidligere skildret indtager denne Mand en smuk Plads i Skolens Historie som Forkæmper for dens Rettigheder med Hensyn til Puggaard. Hvor længe han har virket som Rektor, kan ikke nøjagtigt bestemmes, næppe har det dog været mere end et Aars Tid². 1544 immatrikuleredes han i Wittenberg³ og blev

efter sin Hjemkomst Sognepræst ved Helliggejst Kirke i København, hvor han døde 1558¹. Aaret før sin Død opnaaede han et Kanonikat i Ribe Domkapitel².

Til Efterfølger som Rektor havde han faaet en Vardenser HANS ORGEMESTER. Han havde først været Hører ved Ribe Skole og roses for sin Dygtighed som saadan. Tillige havde han, som hans Tilnavn antyder, virket som Organist ved Domkirken. Fra Ribe var han siden draget til Wittenberg, hvor han formodentlig har taget Magistergraden. 1539 blev han Rektor ved Ribe Katedralskole »i Pestens Tid«, men faa Dage efter blev han selv bortrevet af Soten³.

Det var da et Held i denne Nødssituation, at hans Forgænger Hr. PEDER DUUS stadig opholdt sig i Byen, saaledes at han igen kunde overtage Rektoratet⁴, antagelig dog kun for en kortere Periode, indtil Skolen formodentlig 1540 igen kunde faa en »fast« Rektor. Det kan se ud til, at den just i dette Aar har gennemgaaet en meget alvorlig Krise. Af det tidligere citerede Kongebrev af 25. August 1540 fremgaar det, at Kapitlet nu havde lagt Haand paa Rektorlønnen, hvad der selvfølgelig maa have virket lammende paa Skolens Virksomhed. Det er da sikkert ret betegnende, naar det i Kongebrevet hedder, »at der er stor Brøst for en Skolemester« i Ribe⁵.

Imidlertid maa det være lykkedes at tilvejebringe det nødvendige til Underhold for en Rektor, og denne Stilling blev nu overdraget en ung Mand JENS KNUDSEN HOLM (jvfr. Fig. 69). Han var født paa Gaarden Holm i Hygom Sogn, ikke langt fra Ribe, og maa derfor antages at være blevet Student fra denne Bys Skole, lige som det samme vel kan formodes med Hensyn til de nærmest foregaaende Rektorer. Holm virkede som Rektor til 1542, da ogsaa han drog til Wittenberg, hvor han blev indskrevet i Juni s. A.⁶ Siden blev han Lektor i Ribe og skal blive nærmere omtalt som saadan. Jens Holm har næppe været nogen særlig dygtig Pædagog. A. S. Vedel fortæller, at der ved hans Afgang i Skolen næppe fandtes 40 Disciple, hvoraf ikke en Gang to kunde tale og skrive ordentligt Latin⁷. Dog maa man billigvis tage i Betragtning, at Skolens utilfredsstillende Tilstand ogsaa kan staa i Forbindelse med de foregaaende hyppige Rektorskifter.

12. Under disse Forhold var det en stor Lykke, at Skolen derefter til Rektor fik en Mand, som er kommet til at indtage en Æresplads i de ripensiske Rektors lange Række, JENS PEDERSEN GRUNDET. Om denne Mand er man i det heldige Tilfælde at besidde fyldige

Efterretninger i en smuk og pietetsfuld Skildring af hans Discipel og nære Ven, Anders Sørensen Vedel¹.

Jens Pedersen Grundet var født 1510 i den lille Landsby Grundet ved Vejle som Søn af jævne Bønderfolk. A. S. Vedel, der havde kendt hans Moder som en højt bedaget Kvinde, havde en Gang hørt hende fortælle om, hvor mærkeligt det var gaaet til, da hun bar Barnet. Hun havde en Dag mødt en Ulv, og da hun vidste, at Ulve særlig efterstræbte frugtsommelige Kvinder, men kun sjældent angreb Kvæg, var hendes eneste Redning at søge Tilflugt hos en Kvæghjord i Nær-

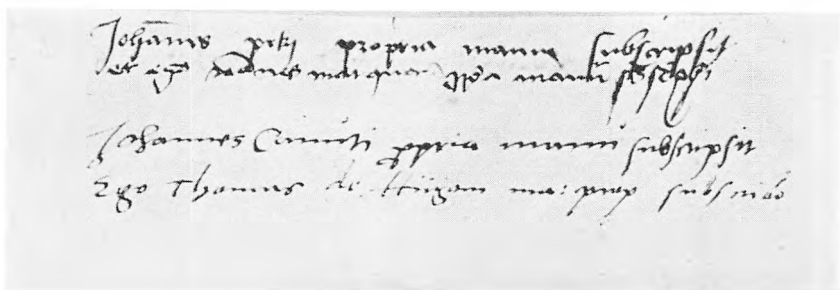

Fig. 69. Egenhændige Underskrifter 1553 af 1. Jens Pedersen Grundet, 2. Kanniken Hans Markvardsen, 3. Lektoren Jens Knudsen (Holm) og 4. Forstanderen for Puggaard Thomas Knudsen fra Hygom.

heden, hvor hun gemte sig, indtil der kom Mennesker til Hjælp og jog Ulven bort. I sin Angst gjorde hun da det Løfte, at fødte hun en Søn, vilde hun opofre ham til Studierne. Dette Løfte blev hun ogsaa tro, da den lille Jens voksede til, skønt Faderen bestandig stræbte at drage ham tilbage til Bondelivet.

Først gik Jens Grundet i Skole i Vejle, og da han havde tilegnet sig de elementære Kundskaber, sendte Moderen ham hemmeligt til Ribe Skole forsynet med en Tærepennning. Her fik han god Støtte af den gamle kloge Kannik Niels Torkildsen², medens han i sin Skolekammerat Laurids Nielsen, senere Sognepræst ved Domkirken i Ribe og tilsidst Biskop over Vendelbo Stift, vandt en Ven for Livet. Imidlertid kan Ribe Skole paa det daværende Tidspunkt næppe have befundet sig paa noget særlig højt Stade, thi efter nogen Tids Forløb forlod Jens Grundet Ribe for at søge til Skole i Aarhus, hvor der fandtes en fremragende Rektor, Terkel Abildgaard³. Denne Mand var en Ven af Niels Torkildsen, som gav den unge Skolar en Anbefalingskrivelse med til den nye Rektor. Jens Pedersen Grundet blev

da ogsaa optaget i Abildgaards Hus, og i det hele gælder det vistnok om hans Ophold i Aarhus, hvad Vedel siger: »her fik han først udviklet sin Smag for den rette Lærdom (vera institutio), som han før maaske ikke havde haft i samme Grad¹. I tre Aar gik han i Skole i Aarhus og vandt ligeledes her en Hjertensven i den senere saa bekendte teologiske Professor Jens Sinning.

Omkring 1534—5 blev han anset for moden til at afgaa til København. Forsynet med Rejsepenge af sin Rektor drog han af Sted ad Søvejen, men landede ved et eller andet Tilfælde ikke i København, men i Malmø. Det var et højst ugunstigt Tidspunkt midt under Grevefejden, og Byen maatte snart efter opleve en haard Belejring. Tiden gik dog ikke hen uden Frugt for Grundet, idet han her kom i nærmere Forbindelse med de to ansete Lærere Frands Vormordsen og Olaus Chrysostomus². Formodentlig har han en Overgang besøgt den derværende evangeliske Præsteskole, idet han samtidig virkede som Hører ved den latinske Skole. Men med Rette siger det gamle Ord: inter arma silent Musae; snart adspredtes Disciplene, og Grundet maatte med sine Kolleger deltage i Forsvaret af den haardt trængte By. Det var aabenbart det mest dramatiske Tidspunkt i hans Liv. Vedel beretter, at naar Grundet paa sine ældre Dage mindedes denne Periode, kunde han ikke trættes af i timevis at fortælle om de Lidelser og Genvordigheder, han havde gennemlevet. Men samtidig fik hans Helbred i disse Maaneder et Knæk for Livet. Skønt han undgik Døden, kom han aldrig over den Svaghed i Hoved og Underliv, som han paadrog sig nu.

Da Grevefejden var slut, blev Grundet af Chrysostomus sendt til Ystad for at være Rektor. Ogsaa her vandt han megen Yndest, og her havde han efter nogen Tids Forløb en mærkelig Oplevelse. Pludselig — en Gang i Foraaret 1537 — kom der en søfarende Mand til ham, og da han skulde se nærmere til, saa var det ingen anden end hans gamle Skolekammerat Jens Sinning, der fra et Studieophold i Wittenberg var draget hjemad med et Skib. Grundet beholdt sin genfundne Ven hos sig nogle Dage, tog sig kærligt af ham og forsynede ham bl. a. med Klæder, hvortil han i høj Grad trængte. Det fornyede Venskab blev Anledningen til, at da Sinning nogen Tid efter var blevet Professor ved Universitetet, lod han til Gengæld Grundet hente over til sig og ydede ham al mulig Støtte³. Grundet hørte særlig Bugenhagen og den medicinske Professor Christiern Torkelsen Morsing. Formodentlig har han paa Grund af sit fortsat svage-

lige Helbred følt sig opfordret til at skaffe sig nogle Kundskaber ogsaa i Lægekunsten. Desuden sluttede han sig nøje til den unge Professor Hans Svaning; hvis Forelæsninger over Cicero han fulgte¹.

Fem Aar opholdt Grundet sig i København. Da blev Rektoratet i Ribe ledigt 1542, og fra mange Sider blev han varmt opfordret til at overtage dette Embede. Vedel siger rent ud, at det var et Offer, han bragte, thi »den sammensunkne Skoles Tilstand var i højeste Grad ynkværdig« (facies scholæ collapsæ miserrima)², og Discipeltallet viste en rivende Tilbagegang.

A. S. Vedel tilføjer, at det var en meget haard Byrde (provincia satiss dura), der blev lagt paa hans Skuldre, og havde han ikke kunnet glæde sig ved venskabelig Omgang med de andre lærde Mænd i Byen og ved Borgernes udmærkede Velvilje, saa vilde han sandelig ikke saa længe have kunnet udholde at trælle i denne møjsommelige Trædemølle.

Blandt de Mænd i Ribe, som støttede Grundet, maa sikkert i første Række nævnes Historikeren Hans Svaning, siden 1547 Dekan i Domkapitlet. Vedel siger, at han altid tog sin Tilflugt til denne Mand, naar han følte sig tvivlraadig eller forfulgt uden Grund — altid var Svaning til Rede med sit kloge Raad og sin virksomme Bistand. Ligeledes traf han igen i Ribe sin Barndoms Velgører, den nu alderstegne Kannik Niels Torkildsen. Grundet havde ikke glemt, hvad den Mand i sin Tid havde betydet for ham, og han søgte nu at gøre Gengæld ved altid at vise Niels Torkildsen Ærbødighed og med særlig Omhu at tage sig af dennes to velbegavede Sønner, der gik i Ribe Skole under hans Styre³.

Efter otte Aars Forløb følte Grundet sig dog træt⁴, hans svage Kræfter strakte ikke længere til, og han frasagde sig Embedet. Nogen Tid førte han en Privatmands stille Tilværelse, men da Barndomsvennen Laurids Nielsen 1554 blev forflyttet fra Sognepræsteembedet ved Domkirken, blev Grundet hans Efterfølger. I denne Stilling arbejdede han ufortrødent og gjorde sig især fortjent ved sine Syge-

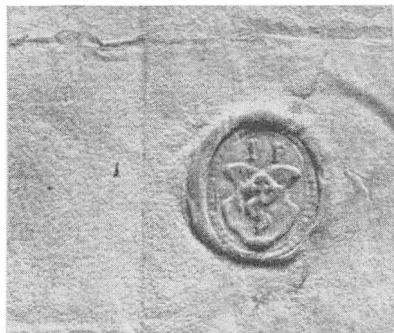

Fig. 70. Jens Pedersen Grundets Segl. Heri Kobberslangen ophængt over et Krykkekors som Modbillede til den op-højede Frelser (jvfr. Joh. Evg. 3, 14). (J. P. Grundets Underskrift Fig. 69).

besøg og sin varme Omsorg for de fattige i Byen. Hans store Nidkærhed viste sig ogsaa paa den smukkeste Maade, da Ribe 1565 blev hærget af en Pestepidemi. Han var da ikke til at formaa til at forlade Byen, men stod paa alle Maader sin haardt prøvede Menighed bi, indtil han selv den 15. August s. A. maatte bukke under for Soten. Han blev stedet til Hvile i Domkirken, hvor en beskeden Ligsten endnu minder om ham¹.

Jens Pedersen Grundets Fortjenester af Ribe Katedralskole er meget betydelige. Vedel har levende skildret, hvorledes hans utrættelige Arbejde i Løbet af faa Aar forvandlede den helt sammensunkne Skole til en frodig og blomstrende Lærdomsanstalt. Ogsaa i Ribe Skolebog faar han et smukt Eftermæle². Det mærkedes snart, at Skolen havde faaet en fremragende Pædagog til Rektor, og — som Vedel beretter — Forældre fra Rigets fjerneste Egne sendte nu deres Børn til Skole hos Grundet. Det var derfor intet Under, at Discipeltallet igen steg hurtigt, og Skolen voksede saa stærkt, at han, der til at begynde med havde været helt alene om Skolearbejdet, ved sin Afgang havde ikke mindre end fem Hørere til sine Medarbejdere³. Men ikke blot talmæssigt gik Skolen fremad med raske Skridt, ogsaa i indre Værd naaede den for første Gang efter Reformationen et virkeligt Højdepunkt. Det kendtes paa de Disciple, der udgik fra den. Med et gammelt Skoleudtryk siger Vedel, at utallige lærde Mænd strømmede ud fra Jens Grundets Skole som »af en trojansk Hest«, Mænd, som baade før og siden med stort Udbytte frugtbargjorde deres Kræfter i Rigets og Købstædernes, i Kirkens og Skolernes Tjeneste⁴.

Hvorledes var da Jens Pedersen Grundet som Pædagog og i det hele som Personlighed? Skønt vel uddannet og belæst udmærkede han sig næppe i særlig Grad ved Lærdom, var heller ikke nogen original eller dybtgaaende Aand. Det eneste Skrift, der er kendt fra hans Haand, hans »Similitudines«, udgivet 1567 efter hans Død af Vedel, vidner ikke om særlig høj Tankeflugt, men gør et tiltalende og klart Indtryk. Vedel siger da ogsaa med stor Ærlighed, at hvad der fandtes af skriftlige Efterladenskaber efter ham, ikke syntes at være »udarbejdede med nogen særlig Aandens Skarpsindighed«⁵.

Similitudines bestaar af en Række Lignelser hentede fra Menneskelivet eller Naturen med det Formaal at oplyse dogmatiske og etiske Spørgsmaal⁶. Bogen er af et udpræget praktisk Tilsnit og er formentlig tænkt som en Haandbog, især for Præster, af den Karak-

det fremherskende, og Bogen var da ogsaa i første Række tænkt som et Forraadskammer for lærerige Sentenser, der kunde indpræges Ungdommen. Derfor manglede heller ikke et Afsnit om Tilrettelægningsen af Studierne til Brug St. Gregors Dag (12. Marts), naar man efter gammel Skik indbød Børnene til at gaa i Skole, om Stadighed i at læse og efterligne de gamle Forfattere, om at studere de klassiske Digte og genskabe dem i sit eget Arbejde, om Dialektikens Værdi for Kirkelærens Udvikling o. s. v.¹.

Som tidligere berørt, er Bogen helt igennem baaret af den dybeste Ærefrygt for Melanchton, som omtales i næsten tilbedende Toner: da alt i den guddommelige Philips Skrifter er det pure Guld, gælder det om at indplante de unge Kærlighed til denne Aandens store Opdrager (artifex). Han omfattede Ungdommen med den varmeste Interesse, og den bør til Gengæld med den honningsøde Melanchton som Fører lære til sin Bikube at indsamle den gyldne Honning.

Da Bogen har været forholdsvis kostbar, har det næppe været ret mange af Hegelunds Disciple, der har haft Raad til at anskaffe den. For dem, der har haft Lejlighed til at gøre sig fortrolig med den, har den sikkert ikke været uden Betydning. Det kan saaledes se ud til, at et Par af Bogens Digte om Martin Luther i den Grad har bidt sig fast hos Hegelunds berømteste Discipel, den senere Biskop Hans Poulsen Resen, at han mange Aar senere kunde drage dem frem ved en højtidelig Anledning².

I Formen beslægtet med »Versiculi« er Hegelunds *ABC aff bibelske Ordsprock, det er, de kortiste, lettiste oc brugeligste Sprock aff Bibelen effter ABC faar Børn*, 1588, skrevet i første Række til Bedste for Ribe Lensmanden Albert Friis' syv Døtre. Hensigten med denne Samling var at give Børn og unge »almindelige gode danske Sprog og Rim« i Hænde, hvoraf de kunde lære at »elske Tugt og god Opdragelse og vænnes til Dyd og Gudsfrygt«. Bogen indeholder bibelske Sentenser i Ordsprogsform, ofte ledsaget af tilsvarende danske eller latinske Fyndord. Den indledende Henvendelse til Børnene er baade i Form og Indhold saa karakteristisk for Hegelund, at den fortjener at hid-sættes her:

TIL BØRNENE

Disse Ordsprock faa oc smaa/
 Huilcke i Børn oc kunde forstaa/
 Ere paa rei for Eder fremsette/
 At i saa først kunde lære de lette

lille Udtog af et kort Omrids. Hegelunds Skrift indeholder da intet originalt, men det er interessant ved at vise, hvorledes han ogsaa paa dette Omraade virkede i Fortsættelse af humanistiske Bestræbelser. Endog i det ydre sporer man den humanistiske Tradition: den nydelige Bog er trykt i Antwerpen hos Christophorus Plantinus, hvis udmærkede Trykkeri ogsaa berømmes i Hegelunds Fortale.

Som denne tilsigtede ogsaa en anden Skolebog om de latinske Adjektivers Bøjning, *Formulæ declinandi comparandique nomina adiectiua*, 1580, at tjene Latinundervisningen. Det lille Skrift maa have været velegnet til sit Formaal, da der endnu saa sent som 1631 synes at være kommet en ny Udgave af det¹. En beslægtet Ledetraad med Hensyn til Talordene har Hegelund vist udsendt ca. 1579, men den er nu gaaet tabt².

Beregnet »for Skolebørn og Ungdommen« var ogsaa et ganske lille Arbejde, som Hegelund først udgav efter at være frattraadt som Rektor, *Versiculi proverbiales et sententiosi illustrium poetarum cum Danicis proverbii collati*. Det indeholder udvalgte Kærnesprog af de latinske Digtere, især Virgil og Ovid, sammenstillede med tilsvarende danske Ordsprog. Det fortsætter for saa vidt den middelalderlige Tradition, som havde fundet et saa typisk Udtryk i Distichasamlingen »Cato«, paa samme Tid som det taler om Peder Hegelunds Glæde ved den Livsvisdom, der havde nedfældet sig i den gamle danske Ordsprogs-skat.

Ogsaa for den teologiske Del af Undervisningen tilvejebragte Hegelund flere Hjælpemidler. Først og fremmest vil der i den Forbindelse være Grund til at nævne den tidligere omtalte Samling *Epigrammata*. Af Notitser i Kalenderoptegnelserne kan man se, at det havde kostet Hegelund en Del Møje og Bekostning at faa denne Bog udgivet³. Da den saa endelig havde set Lyset 1583 hos Forlæggeren Sigismund Feyerabend i Frankfurt a. M., smukt trykt i stateligt Kvartformat og forsynet med talrige kobberstukne Vignetter, var det med berettiget Stolthed, at Forfatteren den 21. April 1583 i sin Kalender noterede, at denne Dag blev hans Epigrammata, trykte paa egen Bekostning, bragt ham, og paa Græsk tilføjede: »Gud være takket!«

Bogen indeholder et rigt Udvalg af »Epigrammer«, af versificerede Bønner, af Digte til berømte Mænd og ved historiske Begivenheder, af etiske og religiøse Leveregler, samlede fra Skrifter af Melanchton og med ham beslægtede Aander. Det didaktiske Synspunkt er overalt

Paa Huitfeldts Anmodning lod han nemlig »scholastici Ripenses« efter et gammelt middelalderligt Manuskript tage en Afskrift af Arnold af Lübecks Fortsættelse af Helmolds Slavekrønike. Denne Afskrift, indbundet i et Blad af et Messehaandskrift, gemmes endnu i Det kgl. Bibliotek. De enkelte Ark er tydeligt nok skrevet med en Række forskellige Hænder¹.

II. Til at afrunde Billedet af Hegelunds Indsats som Skolemand vil det endelig være lærerigt at kaste et Blik paa hans temmelig flittige Virksomhed som Forfatter af Skolebøger. Flere af disse maa tænkes at være blevet anvendt i Ribe Katedralskole, og om dem alle gælder det, at de giver Bidrag til Forstaaelse af hans pædagogiske Ejenommeligheder.

Hegelunds tidligste — og for saa vidt mest karakteristiske — Skolebog er et lille Skrift fra 1579 *Epitomes orthographiæ Aldi Manutii, Paulli f., Aldi n., Compendiolum, ut puerilibus scholis usui esse potest confectum*. Indholdet bestaar af en Gennemgang af en Række latinske Ord, under hvilken der bliver Lejlighed til at eftervise deres korrekte Skrivemaade. Bogen er udstyret med en Fortale, rettet til den kgl. Livlæge Peder Sørensen. Den rummer mange interessante Oplysninger. Hegelund begynder med en stærkt anerkendende Omtale af den lærde Bogtrykkerslægt Aldinerne i Venedig, fordi de gennem de Udgaver, der udgik fra deres Officin, lagde saa megen Vægt paa at skaffe den ægte klassiske Ortografi Borgerret i den litterære Verden. Det var da med særlig Interesse, at Hegelund havde stiftet Bekendtskab med et Skrift om dette Emne, udgivet af Aldus Manutius den Yngre 1575², og han gjorde straks et Udtog af det og gav sig til at indskærpe de aldinske Regler i Ribe Skole, idet han samtidig benyttede nogle Betragtninger over dette Spørgsmaal af sin gamle Lærer Joachim Camerarius. Senere ansaa Hegelund det for praktisk at lade det lille Arbejde udgaa ved Trykken. Han valgte at dedicere det til den ovennævnte Peder Sørensen, dels fordi han af personligt Bekendtskab vidste, at denne Mand paa ingen Maade ringeagtede Skolearbejdet, dels fordi det sikkert vilde tjene hans unge Landsmænd til et godt Eksempel, naar de saa, at Bogen var tilskrevet en berømt Ripenser.

Sammenligner man Peder Hegelunds lille Skrift med Aldus Manutius' mere omfattende Arbejde, ses det klart nok, at hans Bog virkelig — som han selv siger — er et »*Epitomes compendiolum*«, et

Meget interessant er det endvidere, at der findes en Notits (fra 28. September 1571) om, at Peder Hegelund har afholdt en Prøve i Skolen, en examen scholasticum, og paa Grundlag af denne foretaget Opflytninger af Disciplene til de højere Klasser (translatio scholasticorum ad classes superiores). Endnu et Par Gange senere omtales saadanne Translokationer¹.

Spørger man, om der kan paavises noget, der har givet Hegelunds egen Undervisning et Særpræg, da er det saa heldigt, at nogle tilfældigt opbevarede Træk kaster interessante Strejflys over den gamle Skolemesters pædagogiske Kontur. En af Peder Hegelunds tidligere Disciple har saaledes siden berettet, at Hegelund fire Gange om Ugen plejede at læse Terents med sine Disciple og derved indplantede dem en brændende Kærlighed til denne Komodieskriver — endnu højt op i Aarene kunde den paagældende ved Mindet herom udbrude: »O, min Terents — jeg og mine Kammerater var glødende begejstrede for dig, fra vi var Dreng, og endnu elsker jeg dig af hele mit Hjerte«². Dette Træk stemmer godt overens med, hvad man ellers ved om Hegelunds Interesse for Terents og for Komodiedigtning i det hele. Det er da vel ogsaa mere end et Tilfælde, at den senere ret bekendte Humanist Jacob Jacobsen Wolf, Rektor i Oslo 1584—94, der vandt sig Navn som Forfatter af Skolekomedier, netop var en tidligere Discipel af Peder Hegelund³.

Ogsaa et andet Særkende ved Hegelund bør fremhæves, hans Forkærlighed for Anvendelsen af gamle Ordsprog og latinske Sætninger, hentede fra ældre og yngre Forfattere. I sine Kalender opnoterede han sig omhyggeligt et Forraad af de Ordsprog eller ordspørgsagtige Talemaader, som han i Aarets Løb stødte paa, og flere af hans Skrifter er i Virkeligheden kun Samlinger af Fyndord, bestemte til at indprentes Skolebørn. Hans mundtlige Undervisning maa derfor antages at have været præget af samme Ejendommelighed⁴.

Hegelund var desuden kendt for sin historiske Interesse, der bl. a. gav sig Udtryk i hans Kalenderoptegnelser og i forskellige Skrifter og Samlinger af historisk Indhold. Den ovennævnte Discipel har tillige bearet det Træk, at Hegelund lejlighedsvis i sit Hjem meddelte sine Elever historiske Efterretninger, han havde faaet af sin Ven, Anders Sørensen Vedel⁵. Med levende Sympati fulgte han ogsaa Arild Huitfeldt i hans store Arbejde i Fædrelandets Historie⁶. Hegelunds Iver for at fremme dette gav sig endog en Gang et ret mærkeligt Udslag.

Det er sikkert betegnende for den poetisk anlagte Peder Hegelund, at han begyndte sin Rektorgerning i Ribe 1569 med at foredrage Prosodi og gennemgaa Ovids *Tristia*¹. Et Par Dage derefter holdt han i Skolen en Tale om Versimitationen og den elegante Versbehandling, og endnu nogle faa Dage senere opgav han Disciplene et Emne til digterisk Behandling². Nogle Aar derefter lod han en af sine Disciple holde en »Declamatio« om Poesiens Væsen³. Som naturligt var, interesserede Hegelund sig ogsaa for Sangundervisningen. Til Skolens Bibliotek fik han saaledes anskaffet nye Eksemplarer af de daglige »Officia« ved Korsangen (for at skaane de gamle, mere elegante Tekster), og han købte desuden bl. a. et stort Sangværk i otte Tomer⁴.

Af klassiske Forfattere har Hegelund i disse Aar i hvert Tilfælde læst over Terents for de tre øverste Klasser (1570), Virgils *Georgica* (1574) og hans *Bucolica* (1575)⁵. Som Hjælpemidler til at befæste Latinkundskaben har han anvendt Humanisten Johannes Despauterius' *Rudimenta* og de *Colloquia puerilia*, der var udgivet af den i Ribe saa højt ansete Lucas Lossius⁶. Til Skolebiblioteket købte han endvidere forklarende Skrifter til Ciceros *Taler* og *De officiis*⁷.

Vidnesbyrd om, at Hegelund har undervist i Græsk, foreligger vistnok i Notitser om, at han havde paabegyndt Kirkefaderen Basilius den Stores Breve (1573) og afsluttet »Pythagoras« (1574)⁸. I Følge Skolevæsenets almindelige Tilstand og Peder Hegelunds udtalte Forkærlighed for Græsk skulde det ogsaa have været mærkeligt, om der ikke her var blevet undervist just i dette Sprog.

Hertil kom gentagne Forelæsninger over Dialektiken og Fysiken (efter Melanchton)⁹ og aabenbart allerede nu en Gennemgang af Hovedpunkterne i Teologien. Blot en Maaned efter at være tiltraadt som Rektor paabegyndte Hegelund en Forelæsningsrække over den systematiske Teologi (skønt man egentlig skulde tro, at dette maatte være den teologiske Læsemesters Sag), idet han forklarede de teologiske Definitioner, Melanchton havde opstillet¹⁰. Senere — i næste Aar, 1570 — begyndte man aabenbart at tage Stoffet igennem paa ny i Form af Disputationer i selve Skolen. Under 8. Januar 1570 hedder det saaledes: »efter Aftensang blev der for første Gang i den ripensiske Skole disputeret om Definitionen paa Gud«. Man hører endnu to Gange om saadanne Disputationer i dette Aar og om fire i 1572¹¹, men antagelig har de fundet Sted meget oftere, end der tilfældigvis er blevet gjort Notater om dem.

teologiske. I sit bekendte Skuespil »Susanna« viser Hegelund saaledes en tydelig Forkærlighed for Melanchton frem for Luther. Selv om han udtaler sig med al mulig Respekt om Luther og hans Gerning, saa er dog hans Sympati overvejende paa Melanchtons Side. Som sin fredelskende Lærer vender han sig endvidere med Afsky bort fra den bestandig voksende Strid inden for Kirken, der maa betragtes som et Udslag af »Calumnias« Gerning, og med den største Medlidenhed ser Hegelund paa de store Trængsler, den reformerte Kirke maatte gennemgaa baade under Hertugen af Albas Forfølgelser og i Bartholomæusnattens Blodbad¹.

Mest typisk for Hegelunds teologiske Sympatier er dog Fortalen til den store og smukt udstyrede Samling *Epigrammata Philippi Melanthonis selectiora*, som han 1583 udgav i Frankfurt a. M. Tydeligere har vel næppe nogensinde i den danske Kirke Begejstringen for Philip Melanchton været udtalt. Melanchton kaldes her uforlignelig og større end enhver Ros, hans Skrifter er det pure Guld, og hans rene og ædle Karakter prises i høje Toner. Bestemt udtaler Hegelund tillige som sit Ønske, at det maa lykkes ham at indplante Ungdommen Kærlighed til Melanchton, som er den rette Vejviser baade i artes liberales og i Religionens Grundsandheder, og han finder det utaaeligt, at saa mange nu om Dage bliver tvunget til at hade Melanchton. Det var derfor ikke uden Grund, at Hegelunds Ven Niels Krag kaldte ham »en ægte filippistisk Bi« (apis genuina Philippica)². Ogsaa senere i sin Bispevirksomhed viste Hegelund sig som Filippist og anbefalede jævnlig i sine Visitatsskrivelser Skrifter af Niels Hemmingsen og andre filippistiske Forfattere³. For en vigtig Side af sin egen Kristendomsopfattelse — en inderlig og mild Tillid til Guds naaderige Forsyn — har han smukt givet Udtryk i en Psalme »Attraa efter det evige Liv«⁴.

10. Som i hele denne Periode var Ribe Katedralskole ogsaa i Peder Hegelunds Rektorat delt i seks Klasser. I den øverste — Mesterlektien — underviste Rektor selv. Nogen Skoleplan foreligger ikke fra Hegelunds Tid, men de løsrevne Notitser, der findes bevaret, synes at antyde, at Undervisningen i Ribe Skole har ligget paa Linie med den, der blev givet i andre af Landets store Skoler, og hvis Kundskabskrav gik betydeligt videre, end fastsat i Kirkeordinansens Bestemmelser⁵.

ikke stod uforstaaende over for Ungdommens Behov for Munterhed og Glæde, og han så gerne, at Skolearbejdet gik »med Leg og Lyst«¹. En Mand af denne Støbning maatte være fortrinlig egnet til at føre den gamle Skole fremad, og hans faktiske Indsats viser da ogsaa, at det er fuldt ud berettiget at regne Peder Hegelunds Rektorat for et af Højdepunkterne i Ribe Katedralskoles Historie.

Der foreligger ikke fra Peder Hegelunds Haand nogen fyldigere Udtalelse om hans pædagogiske Standpunkt, om det Program, han som Rektor vilde følge i sit Skolestyre og i sin Undervisning². Man er da, som saa ofte, henvist til ad indirekte Vej at søge at lære Peder Hegelunds Skoleidealer at kende. Efter hans hele Udvikling og Uddannelse er det klart, at han har hørt til Kredsen af de melanchtonisk paavirkede Humanister, der spillede en saa stor Rolle i Frederik II's Dage. Vigtigt er det i den Henseende, at man af flere Steder kan se, at han med særlig Beundring har omfattet den Mand, der netop paa Skolevæsenets Omraade staar som en af de førende Skikkelser herhjemme i disse Aar, den højtbegavede Filolog og Teolog Professor Jacob Madsen Aarhus (1538—86)³. Hegelund (som A. S. Vedel) havde haft denne Mand til Studiefælle i nogle Aar i Wittenberg⁴, og da han 1586 afgik ved Døden, indførte Hegelund i sin Kalender en lang, hædrende Karakteristik af den bortgaaede Universitetslærer, der havde været »saare kyndig i de humane Videnskaber og Sprogene, dertil udmærket ved Fromhed, sand Dyd og Humanitet«⁵. Nogle Aar tidligere (1579) havde Hegelund desuden offentligt berømmet ham i Fortalen til et af sine Skrifter som en grundlærd Polyhistor, der var fuldstændigt hjemme baade i de gamle Sprog og i hele den humane Dannelses omfattende Fagkreds⁶.

Foruden ved at arbejde videre i den ældre Humanismes Spor er Jacob Madsen Aarhus ejendommelig som en af de første Aander herhjemme, der var paavirket af den franske Reformretning, Ramismen. Om Hegelund ogsaa i den Henseende skulde have fulgt sit Forbillede, faar staa hen. Specielle ramistiske Træk lader sig nu næppe paavise hos ham, og i Kravene om større og dyberegaaende human Dannelse mødes baade Melanchtonismen og Ramismen. Formodentlig er dog Hegelund som Pædagog overvejende vedblevet at arbejde paa Grundlag af den filippistiske Humanisme, han i sin Barn- og Ungdom havde suget ind.

Den samme Ejendommelighed gør sig gældende paa et andet Omraade, der var af ikke mindre Vigtighed for en datidig Pædagog, det

alt i alt en værdig Repræsentation for, hvad der havde Navn i Samtidens danske Aandsliv.

De mange Aars Studier sigtede især mod eet Maal: Magistergraden, den højeste Værdighed i det filosofiske Fakultet. Efter at Hegelund i Dagene den 18.—20. August 1568 havde underkastet sig privat og offentlig Eksamen i Wittenberg, blev han den 24. i samme Maaned sammen med 29 andre unge Mænd højtideligt promoveret til Magister¹. Blandt hans Eksaminatorer var ogsaa hans Vært gennem flere Aar, Matematikeren Mag. Sebastian Winsheim².

Endnu et halvt Aars Tid forblev Hegelund i Reformatoreernes By dels for at drive videregaaende Studier, dels for at vejlede sin Discipel Hans Hemmingsen, der selv i Marts 1569 erhvervede Magistergraden. I Maj s. A. drog Lærer og Discipel hjemad. Rejsen gik først søværts til København, hvor Niels Hemmingsen med faderlig Mildhed opgjorde Regnskabet med sin Søns Præceptor, derfra til Ribe. Efter endnu en Gang i samme Aar i Ærinde for sin Fader at have gæstet Hovedstaden slog Peder Hegelund sig til Ro i sin Fødeby. Den 12. November 1569 — hedder det — blev Sagen gjort klar mellem den nyudvalgte Biskop Hans Laugesen og hans Efterfølger som Lektor, den hidtidige Rektor Laurids Ægidiisen, og mellem denne og Peder Hegelund. Det vil med andre Ord sige, at Hegelund nu blev udset til at være Ægidiisens Efterfølger som Rektor, og kun tre Dage senere kunde han skrive: »den 15. November overtog jeg Ledelsen af Skolen i Ribe.«

9. I elleve Aar kom Peder Hegelund til at styre Ribe Katedralskole, den længste Embedstid, som nogen ripensisk Rektor kan opvise imellem 1536 og 1660. Der er al Grund til at antage, at den unge Magister kom usædvanligt vel rustet til denne Gerning. Af Naturen var han et lyst Hoved med særlige Anlæg for Digtkunsten, gennem en lang Aarrække havde han hjemme og ude haft Lejlighed til at samle sig gode Kundskaber i de Fag, som efter Tidens Opfattelse fortrinsvis hørte med til den lærde Dannelse, som Hører ved sin gamle Skole og som Studievejleder i Udlandet var han ikke uprøvet som Pædagog. Der er adskilligt, der tyder paa, at Hegelunds Begavelse især laa paa det konkrete Omraade, hvorved han vel netop har været vel skikket til at gøre Stoffet anskueligt for unge Mennesker, og var han end en Ven af alvorlig Skoletugt, saa var han ingenlunde nogen pryglesyg Orbilius. Flere Udtalelser af ham vidner om, at han

Universitetsbyer, var der ikke faa, som havde været hans Skolekammerater. Deriblandt kan nævnes de senere saa bekendte Medicinere, Professor Anders Lemvig og den kgl. Livlæge Peder Sørensen — den sidste fik Hegelund en Gang til at aarelade sig. En Ven fra tidlig Barndom var ogsaa Anders Sørensen Vedel, der 1566 tog Magistergraden i Wittenberg. Aaret før havde Vedel aflagt et Besøg i Fædrelandet. Da han rejste tilbage til Danmark, skrev Hegelund et elegisk Digt, hvori han smukt mindedes de nu adspredte Venner, der tidligere havde udgjort een Skoles fælles Fostbroderlag (ante cohors unius una scolæ), og profeterede, at han og den bortdragende Ven altid skulde følge hinandens Skæbne med den varmeste Deltagelse. Vedel fandt Digtet saa værdifuldt, at han optog det i Tillægget til sit Mindeskrift over Grundet¹.

En enkelt Gang under sit Studieophold — i Efteraaret 1565 — besøgte Hegelund sit Fædreland. Det var vistnok ved denne Lejlighed, at han paatog sig at være Mentor for en Søn af Niels Hemmingsen, den senere Professor Hans Hemmingsen, der siden skulde volde sin berømte Fader saa megen Sorg ved sit uordentlige Levned og faa en krank Skæbne².

Det er iøvrigt kendeligt, at Peder Hegelund i disse Aar med levende Interesse paa Afstand fulgte Forholdene i Danmark, særlig i Ribe. De mange Efterretninger og Rygter i Syvaarskrigens Tid foruroligede ham jævnlig, og Fødebyen havde en fast forankret Plads i hans Hjerte, hvorfra den ikke kunde fortrænges af Alverdens Herligheder. Ganske rørende er det saaledes midt iblandt Optegnelser om forskellige Studier ud for den 8. September 1565 at finde en lille Notits af dette Indhold: »holder man Riber Marked«. I al sin Knaphed siger den saa meget.

Til at holde Forbindelsen med Hjemmet vedlige i Udlandet tjente en ret vidtstrakt Brevveksling. Det er ganske interessant at se, hvilken Kreds af Personligheder Hegelund nu stod i Brevskifte med. I Ribe korresponderede han — foruden naturligvis med sin Familie — med Biskop Poul Madsen, Sognepræsten ved Domkirken Jacob Madsen Vejle, Lektoren Hans Laugesen og Rektoren Laurids Ægidiisen. I København kunde han blandt sine Korrespondenter tælle Mænd som Niels Hemmingsen, Kancellisekretærerne Hans Skovgaard og Niels Kaas, Lensmanden Bjørn Andersen (Bjørn), sin gamle Rektor Hans Thomesen, Hofpræsten Niels Kolding, Professorerne Erasmus Lætus, Rasmus Katholm, Hans Frandsen og Johannes Sascerides,

Ogsaa andre af Tidens Stormænd kom Hegelund i Forbindelse med — saaledes med Kansler Johan Friis, hvem han tilegnede et Digt om Kristi Fødsel, indholdsmæssigt et Stykke Dogmatik sat paa Vers, men ogsaa det et poetisk Forsøg af lovende Karakter¹.

Sikkert vel udrustet kunde den unge Peder Hegelund den 10. Marts 1564 drage til Tyskland, hvor han den 23. April blev immatrikuleret i Leipzig og et Par Aar senere — den 1. Maj 1566 — i Wittenberg². Hans Kalenderoptegnelser viser³, at det blev rige og interessante Studieaar, han kom til at tilbringe i Udlandet. Han sugede mange Slags Viden til sig, og han forstod overalt at bruge Øjne og Øren godt. Begge Universiteter stod den Gang i høj Grad i Filippismens Tegn, i Leipzig hørte Hegelund bl. a. de typiske Melanchtonianere Joachim Camerarius og Victorin Strigelius, og i Wittenberg oplevede han Melanchtons Svigersøns, den berømte Læge, Matematiker og Historiker Caspar Peucers Rektorat.

Af hans Optegnelser fra disse Aar ser man, at han studerede mange forskellige Fag: Teologi (Davids Psalmer og Romerbrevet, Camerarius' Katekisme og det filippistiske »Corpus«), latinske Klassikere (Ciceros Taler og De officiis, Virgils Bucolica), Fysik (efter Aristoteles og Melanchton), Geometri (Euklid)⁴, Dialektik (paa Grundlag af Melanchtons Lærebog heri), Astronomi, tilsidst ogsaa en Mundsmag Jura. En særlig Interesse synes han dog at have viet det græske Sprog. I Leipzig tog han fat paa at læse Septuagintas græske Oversættelse af det gamle Testamente, og i Wittenberg hørte han bl. a. Forelæsninger over Sophokles og Odysseen. Hegelunds ungdommelige Begejstring for dette Sprog gav sig det pudsige Udslag, at han gerne indførte Notitser paa Græsk — eller dog skrevet med græske Bogstaver — i sine Kalendere.

Stadig var han paa Færde, hørte Forelæsninger og Taler, overværede Disputationer og Recitationer af Digte og Opførelse af Skuespil. Heller ikke forsømte han ved passende Lejlighed at tage de Mærkværdigheder i Øjesyn, som han kunde møde paa sin Vej, f. Eks. nogle dansende Bjørne og en Skildpadde, der vistes frem paa Leipzigermessen. Nu og da slog han sig ogsaa sammen med sine Studiekammerater, hvoriblandt der var ikke faa Ripensere, for at fejre smaa Gilder, hvor det under Bægerklang gik lystigt til. Mellem Ripenserne i Leipzig og i Wittenberg var der aabenbart den Gang en levende Forbindelse, og der er ofte Tale om gensidige Besøg⁵.

Blandt de Ripensere, som Peder Hegelund mødte igen i de tyske

man tillige et Indblik i hans vekslende Sindsstemninger. Paa deres Vis giver disse tilsyneladende saa tørre Kalenderoptegnelser i al deres Knaphed et Menneskehjertes Topografi gennem henved fem Aartier.

Peder Hegelund er den typiske Ripenser: bortset fra nogle Studieaar i sin Ungdom havde han fra Fødsel til Død hjemme i denne By, var ved fire Embeder og tre Ægteskaber paa det nøjeste knyttet til den og stod ved sin Død som en Levendegørelse af den ripensiske Tradition. Peder Hegelund — eller som han i sine yngre Aar skrev sig: Petrus Hegelius — var født i Ribe den 9. Juni 1542¹ som Søn af Borgmester Jens Christensen af den fra Viborg indvandrede Slægt Hegelund. Hans Moder var en Stifdatter af en Ribe-Borgmester. Selv gennemgik han Fødebyens Katedralskole maaske allerede under Jens Pedersen Grundet², i hvert Tilfælde under Jacob Sørensen og Hans Thomesen, og viste sig tidligt som et modent, evnerigt Menneske. Allerede 1558, kun 16 Aar gammel, blev han antaget til at være Hører i sin egen Skole³, og to Aar senere optræder han som Forfatter af et langt latinsk Mindedigt, et »Epicedion« over Christian III, trykt som Tillæg til hans Rektors, Hans Thomesens, Mindetale over den afdøde Konge⁴.

Det siges udtrykkeligt, at dette Digt var blevet reciteret i Ribe Skole, og Hans Thomesen bemærker, at da Hegelund i poetisk Færdighed og elegant Sprogbehandling overgik alle sine Jævndrende, an saa Rektoren det for ikke uværdigt til paa denne Maade at blive gjort tilgængeligt for Læseverdenen⁵. Mindedigtet maa sikkert ogsaa efter Tidens Lejlighed betegnes som et meget lovende Begynderarbejde. Er det end noget bredt og uden al Originalitet, forstaar Forfatteren til Gengæld meget godt i flydende latinske Vers at give en levende og bevæget, ofte smuk, Fremstilling af Kongens Livsbane. Det var virkelig — som Hans Thomesen sagde — et Arbejde af »en haabefuld Yngling«.

I Skolen havde Peder Hegelund sluttet sig til Anders Sørensen Vedel, og man forstaar meget vel, at netop disse to unge Mennesker maatte blive Genstand for deres Rektors særlige Kærlighed. Intet Under derfor, at da Hans Thomesen i det tidlige Foraar 1561 opgav Skolen og drog til København, fulgte begge deres Lærer til Hovedstaden⁶. Af stor Betydning for Hegelund blev det nu, at han her blev optaget i den berømte Niels Hemmingsens Hjem⁷. Bestandig følte han sig nøje knyttet til Hemmingsen og hans Familie, og nogen mere trofast Discipel har »Danmarks almindelige Lærer« næppe haft.

Fig. 85. Rektor, siden Biskop, Peder Hegelund († 1614). — Hans Underskrift Fig. 97.

Tid synes han at have levet som Privatmand i Ribe, indtil Katedralskolens Bestyrelse igen blev ham overdraget i 1567¹. Hans Studiebane viser, at han har været en veluddannet Mand, og hans Boganskaffelser til Skolens Bibliotek peger i samme Retning. Særlig betydningsfuldt er det, at han har indkøbt et Eksemplar af den bekendte Hebraist Johannes Forsters hebraiske Leksikon, thi af denne Omstændighed kan man med temmelig Sikkerhed udlede, at man senest nu har aabnet Mulighed for at læse Hebraisk i Ribe Katedralskole (i Mesterlektien). Desuden har han anskaffet en omfattende Kommentar til Ciceros Taler, og til Brug ved Musikundervisningen et stort Værk, trykt i Antwerpen, indeholdende Moteter². Et Vidnesbyrd om hans humanistiske Interesser er det ogsaa, at han allerede i sin første Rektortid lod Disciplene opføre en Skolekomedie (1561)³.

8. Det har ofte i det foregaaende været fremhævet, hvorledes det i denne Periode var Melanchtons Disciple, der var de førende Mænd herhjemme baade i Kirke og Skole. Ikke mindst viste det sig i Ribe, der med god Grund kan kaldes et Knudepunkt for den filippistiske Aandskultur i det 16. Aarhundredes Danmark. Atter og atter kan man fra denne By nævne Mænd, der havde gaaet i Melanchtons humanistiske og teologiske Skole enten i København eller i Wittenberg eller begge Steder, og som i deres senere Virksomhed som Skolemænd eller Præster i Ribe bidrog til at befæste og udbrede denne Aandsretning. Sit mest karakteristiske Udtryk i Ribe fik Retningen dog i Laurids Ægidiisens Efterfølger som Rektor, den navnkundige PEDER HEGELUND.

Da Hegelund er en Hovedskikkelse baade i Skolens og i Byens Liv i det 16. Aarhundrede, vil en mere indgaaende Omtale af hans Levned og Personlighed være paakrævet. Heldigvis findes der til Oplysning om ham bevaret et fyldigere Kildestof, end det er Tilfældet for de fleste andre Ripensere i samme Periode. Særlig bør fremhæves hans egenhændige Kalenderoptegnelser⁴, dette rige Skatkammer for vor indre Historie, ofte benyttet, men endnu aldrig helt udtømt. Gennem hans Notitser er det muligt at følge Peder Hegelund, fra han som 23aarig Yngling begyndte sine Studier i Tyskland, næsten lige til han som gammel Biskop lukkede sine Øjne 1614. Næsten overalt kan man ved Hjælp af denne Kilde tidfæste alle vigtigere Begivenheder i hans Liv, ikke sjældent kan man lære hans Bedømmelse af Forhold og Mennesker at kende, og undertiden faar

den Formaning, han i sit Testamente gav sine Efterkommere, at de skulde lade deres Børn »følge Skolen, thi Bogen ærer den, hende bærer«¹.

Efter Jacob Madsen Vejles Overtagelse af Sognepræsteembedet ved Domkirken blev det igen LAURIDS ÆGIDIISEN, der 1567 blev Rektor ved Ribe Katedralskole. Som nævnt var han 1565 for anden Gang

tunc in die 12 Martis
 anno 1589
 d. Martis, totius diei
 p[re]s[ent]is p[ro]p[ri]etarij
 scripsit Laurids Ægidiisen
 d[omi]ni pastor eccl[esi]e
 ad S. Catharinam
 apud Ribe
 anno 1589
 12 Martis

Fig. 84. Indførsel i den senere Biskop Hans Poulsen Resens Stambog den 12. Marts 1589 af Laurids Ægidiisen.

kommet til Wittenberg, og efter et Aars fornyede Studier kunde han den 5. Marts 1566 her tage Magistergraden paa samme Tid som Anders Sørensen Vedel². Med berettiget Stolthed noterer Mag. Laurids' Søn, at Faderen »stod da øverst iblandt 38 fine lærde Mænd«³. Denne smukke Position kan tyde paa, at han som Rektor har haft Lejlighed til at fortsætte sine Studier, og kan tages som et Vidnesbyrd om, at man ikke havde grebet fejl, da man i sin Tid satte den unge, ikke promoverede Mand til at være Rektor ved Stiftsbyens Katedralskole.

Samme Aar, som han havde taget Magistergraden, begav Laurids Ægidiisen sig hjem til Ribe, hvor han ægtede Sofie Stub, en Raadmandsdatter og Enke efter Stiftsskriveren Søren Svendsen⁴. Nogen

Mag. Jacob nu have Behov for at komme i Embede og gøre et godt Parti, thi efter hans egen Opgivelse kom han til Ribe med en Studiegæld paa over 500 Dlr.¹.

De tunge Tidsomstændigheder — Pesten og Syvaarskrigens Begyndelse — prægede Livet i Ribe i disse Aar og har formodentlig ogsaa haft en ugunstig Indvirkning paa Skolens Forhold. Der er derfor Grund til at tro, at Jacob Madsens kortvarige Rektorat har hørt til de mere stillestaende Perioder i Skolens Historie. Der har dog næppe været noget at indvende mod den unge Rektors pædagogiske Kvalifikationer. Han var en usædvanligt velstuderet Mand, der sikkert gerne vilde have Skolen til at trives, og en Mand som Digteren Hans Amerinus har da ogsaa i et smukt Digt varmt takket sin gamle Rektor for det udmærkede Grundlag for senere Studier, han havde modtaget i Ribe².

Et enkelt Minde om hans Rektorvirksomhed har den gamle Skolebog opbevaret, idet den viser, at han til Skolens Brug har anskaffet et Eksempplar af det filippistisk prægede Symbolskrift Corpus doctrinæ, 1565³. Denne Boganskaffelse er uden Tvivl meget typisk for en Mand netop af Jacob Madsen Vejles Støbning. Fra sin Ungdom havde han nøje været knyttet til Melanchtons Retning, og Livet igennem vedblev han at kæmpe for de filippistiske Idealer med skarp Front over for Konkordieformlens Forsøg paa at sætte en »strengere« Lutherdom i Højsædet⁴. Det er derfor betegnende, at han allerede i sin Rektortid søgte at videreføre den melanchtoniske Tradition, som havde haft saa mange Repræsentanter i Ribe.

Efter Jens Pedersen Grundets Død 1565 havde Sognepræsteembedet ved Domkirken staaet ledigt i henved halvandet Aar. Først 1567 kunde Kaldet blive besat igen, og nu blev det Jacob Madsen Vejle, der udnævntes til Grundets Efterfølger. I 20 Aar røgtede han dette Embede, indtil han 1587 efter Kongens udtrykkelige Vilje maatte overtage Fyens Bispestol, hvilken han beklædte til sin Død 1606. Baade som Præst og Biskop fik han et udmærket Lov som en af Filip-pismens bedste Mænd herhjemme. I sin Bispetid viste han sig ikke mindst som en sjælden nidkær Visitor. En Visitatsdagbog er endnu bevaret fra hans Haand, og naar man heri ser, med hvor stor Grundighed den aldrende Biskop gik frem ved sine Visitatser i de latinske Skoler⁵, ligger det nær at tænke sig, at hans egen Virksomhed som Rektor ved Ribe Katedralskole har været ham en værdifuld Forberedelse til denne Gerning. Betegnende for ham er sikkert ogsaa

VEJLE, der allerede den Gang nød betydelig Anseelse, og som siden vandt sig et godt Navn i den danske Kirke.

Den nye Rektor var en Borgmesterson fra Vejle, hvor han var født 1538¹. Efter at have besøgt sin Fødebys Skole var han blevet sat i Ribe Katedralskole den 24. Juni 1548, hvor han forblev indtil den 6. Januar 1551. Han havde saaledes oplevet Jens Pedersen Grundets Rektortid og vistnok følt sig nøje knyttet til denne Mand. Herpaa tyder bl. a., at hans Skolekammerat A. S. Vedel siden tilegnede

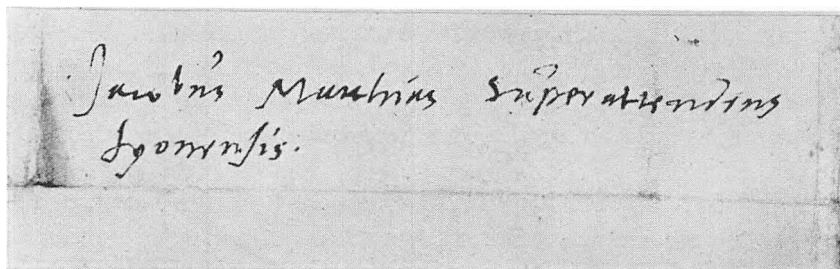

Fig. 83. Rektor, siden Biskop over Fyens Stift, Jacob Madsen Vejles Underskrift.

ham sin Mindetale over deres fælles Lærer — ingen var mere værdig til en saadan Udmærkelse, siger Vedel².

Maaske har Jacob Madsen ikke befundet sig vel under Grundets Efterfølger, Jacob Sørensen; i hvert Tilfælde forlod han 1551 Ribe og søgte til Skole først i Odense, siden i Viborg. Fra den sidstnævnte Skole blev han Student 1555 og opholdt sig nu i de følgende syv Aar i København³. Af særlig Betydning for ham var det, at han i mere end tre Aar fik Bolig hos den berømte Niels Hemmingsen. 1561 drog han udenlands især for at studere Medicin. Efter at have besøgt Universiteterne i Louvain og Paris kom han 1562 til Wittenberg, og her tog han Magistergraden den 10. August 1563⁴.

Nogle Maaneder senere drog han tilbage til København og fik nu Bolig hos den gamle Ripenser, Sognepræsten ved Vor Frue Kirke, Mag. Hans Thomesen. En ganske kort Tid synes han at have været Professor pædagogicus ved Universitetet⁵, men fik forøvrigt Tilbud om forskellige Embeder. Af disse foretrak han Rektoratet i Ribe, som han tiltraadte den 26. April 1565⁶. Aaret efter indgik han Ægteskab med en Datter af den bekendte Raadmand Bagge Jensen, Stamfaderen til den vidt udbredte Ribe-Slægt Baggesen. Sikkert kunde

Tilfælde opholdt sig her i Oktober 1559, fremgaar af et Brev til Christian III fra Philip Melanchton. Det hedder her, at den unge Laurids Ægidiisen, der var en fattig Præstesøn fra Vardeegnen, tidligere havde forestaaet en Skole og i denne Stilling lagt lidt til Side, saaledes at han kunde drage til Wittenberg, hvor han nu med Flid havde studeret i 1½ Aar. Melanchton kunde anbefale den unge Mand som velegnet til Skole- og Kirketjeneste; han var af gode Sæder, forstandig og fredelskende. Efter at have ligget syg en Tid lang af Fjerdedagsfeber vilde han nu gerne studere videre, idet han især ønskede at lægge sig efter Græsk og Hebraisk. Melanchton bad derfor Kongen betænke ham med et Stipendium et Par Aars Tid¹.

Det er sikkert meget typisk, at det netop er Melanchton, der optræder som Anbefaler af den unge Laurids Ægidiisen, og det er da næppe ufortjent, naar hans Sønner mange Aar senere om deres Fader skrev disse Ord paa hans Epitaphium i St. Catharine Kirke: »ved oprigtig Fromhed, ved frisindet Lære (liberalis doctrina), skarp Dømmekraft, urokkelig Værdighed og ustraffelig Vandel viste han sig som hin store Philip Melanchtons Discipel«².

Vi ved ikke, om Laurids Ægidiisen har faaet den ansøgte Understøttelse, men det er nok sandsynligt, at han i nogen Tid har fortsat sine Studier i Wittenberg. 1561 var han imidlertid hjemme igen i Ribe, og det fremhæves udtrykkeligt om ham, at skønt han endnu ikke var promoveret Magister, blev han dog kendt værdig til at forestaa Katedralskolen³. I fire Aar beklædte Laurids Ægidiisen dette Embede, men i Forsommeren 1565 nedlagde han det for igen at drage til Wittenberg for sine Studiers Skyld. Han ankom her den 10. Juni og maa da formodentlig være rejst fra Ribe mindst en Maanedes Tid tidligere⁴.

Det var i en god Stund, at han havde forladt Ribe, thi just nu rasede Pesten med stor Voldsomhed i denne By. Soten var begyndt ved Foraarsjævnøgn og holdt ved til Mortensdag. Henved 3000 Mennesker blev bortrevet, deriblandt Byens to Sognepræster. Sikkert har Pesten ogsaa gjort lyst i Skoledisciplenes Rækker — enkelte Navne paa Puggaard-Alumner, der i denne Tid gik bort, er tilfældigvis kommet til os⁵.

7. Til at styre Skolen under saa lidet glædelige Omstændigheder udvalgte Biskop Poul Madsen en yngre Mand, Mag. JACOB MADSEN

6. Da Mag. Hans Thomesen forlod Ribe Skole den 11. Marts 1561, fik han til Efterfølger som Rektor en Mand ved Navn LAURIDS ÆGIDIISEN (Laurentius Ægidii). I nogle biografiske Optegnelser, der paa anden Haand er naaet til os', fortæller hans Søn, at Faderen var

Fig. 82. Rektor, siden Sognepræst ved St. Catharine Kirke, Laurids Ægidiisen.

født den 10. August 1531 i Billum Præstegaard ved Varde som Søn af Hr. Ægidius Christensen, Sognepræst sammesteds, en Mand, der forøvrigt lige som Mag. Thomas Knudsen er blevet husket paa Grund af sin Virksomhed som dansk Tolk for Superintendenten Johann Wenth.

Uden Tvivl er Sønnen blevet Student fra Ribe Skole og er da som saa mange andre Ripensere draget til Wittenberg. At han i hvert

Skolebogen tilføjer, at denne Forandring skete, medens Dekanen, Mag. Anders Sørensen Vedel, var Kirkeværge. Utvivlsomt skal dette sige, at Mester Anders Vedel har stillet sig imødekommende ved den Lejlighed, og man har da heri et direkte Vidnesbyrd om hans Interesse for Ribe Skole.

Allerede nogle Aar tidligere var der sket en anden Forandring,

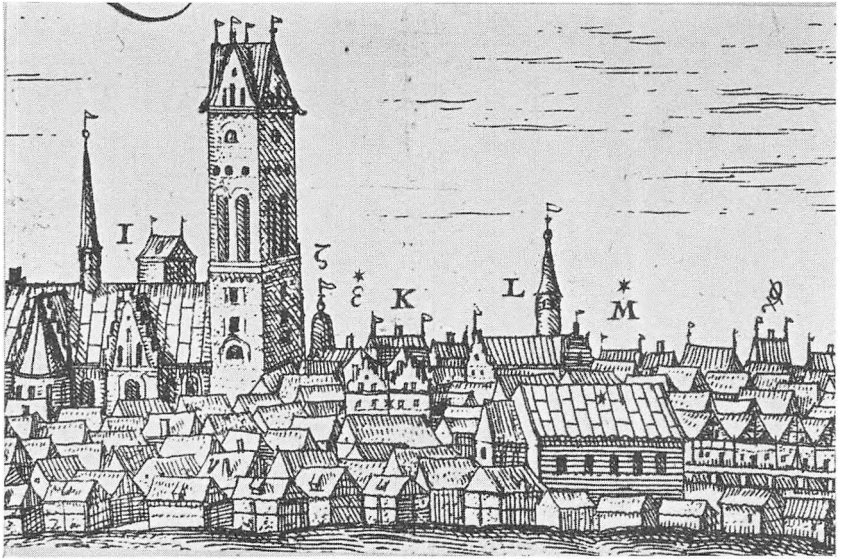

Fig. 81. Kvarteret omkring Ribe Domkirke ca. 1580. Skolehuset mærket »K«.

der staar i Forbindelse med Skolens Bygningsforhold. Siden 1554 havde Rektoren og de tre Hørere haft deres Bolig i Puggaard, de tre sidste i Bygningens Østerende. Imidlertid viste der sig 1572 Mulighed for at skaffe de tre Hørere en anden Bolig. Paa Hjørnet af Graabrødregade og Skolegade laa et Hus, som med den ene Ende stødte op til Skolens østre Side. Det havde tilhørt en af de katolske Vikarer, Hr. Peder Pallesen, og siden hans Enke Marine, og da hun nu i Marts 1572 døde, blev det bestemt, at de tre Hørere skulde flytte ind her. Saaledes fik nu Skolens Rektor Raadighed over hele Puggaard. Den 18. Juni holdt Hørerne deres Indtog i den nye Bolig¹. — Nogen nærmere Beskrivelse af disse Bygningers Karakter findes ikke overleveret.

og Renten — 5 Dlr. aarligt — skulde tilfalde fattige Skolebørn. Ogsaa hans Kapital blev anbragt som Prioritet i en Ejendom i Ribe. Smukt er det at se, hvorledes det gennem denne Stiftelse er en Mand fra den danske Skole, der bringer den latinske Søsterinstitution sin stilsfærdige Hyldest¹.

Fig. 80. Erkedegnen Jens Pedersen Viborgs (Jens Kanslers) Underskrift. (Jvfr. Fig. 78).

5. Det er paafaldende saa faa Efterretninger, der fra det 16. Aarhundrede foreligger om Skolens Lokaleforhold. Vi ved, at Skolen ca. 1500 blev overflyttet til det grundmurede Hus, hvoraf der endnu findes ikke ubetydelige Rester bag den saakaldte gamle Skole paa Domkirkepladsen, men det er først mod Aarhundredets Slutning, at man paa ny hører noget om Skolens Lokalteter.

Efterhaanden som Aarene gik, maa det gamle Skolehus have vist sig at være vel trangt, og man har maattet se sig om efter Muligheder for Udvidelser. Det var da saa heldigt, at der op til Skolehusets nørre Ende i Graabrødregade (nuværende Grydergade) stødte et Stykke Stenhus, oprindeligt tre forfaldne Boder, som tilhørte Domkirken, og man erhvervede i September 1586 Kapitlets Samtykke til at overtage det gamle Stenhus til Skolens Brug². I Peder Hegelunds Kalenderoptegnelser hedder det, at »det gamle Stenhus udi Graabrødregade ved Skole Ende blev rømt til at foriue (udvide) og forlænge Skolen dermed³, og omtrent samme Udtryk genfindes i Skolebogen. Man maa vel derfor forstaa disse Bemærkninger saaledes, at »det gamle Stenhus« blev nedrevet, og Stenene herfra benyttet til at opføre en Forlængelse af det allerede bestaaende Skolehus⁴.

varet en saadan »Forpligt« fra Degnen i Darum, og fra den følgende Tid foreligger adskillige lignende. Hermed var tillige indledet en Praksis, som i Aarenes Løb medførte adskillige Genvordigheder for Skolen, idet Degnene ikke sjældent undlod at betale deres Afgift og derfor maatte stævnes for Biskoppen, undertiden endog afsættes¹.

Til de faste Indtægter kom en Række andre af mere tilfældig Beskaffenhed. Nævnes kan saaledes den saakaldte »Diskantspenning«, et Vederlag for Disciplenes Sang ved Juletid og paa St. Valborgs Aften, desuden en Kendelse af de Præster, der blev ordinerede², samt endelig »Ligpenninge«. Den sidstnævnte Indtægtskilde, der hidrørte fra Skolens Deltagelse i Sangen ved Begravelser, var som saa meget andet en Arv fra den katolske Tid, men synes at have faaet stigende Betydning for hele Skolen i den efterreformatoriske Periode. Oprindeligt havde det blot været Skik som Vederlag for denne Skolens Sangtjeneste at traktere med Øl og Mad i Skolen, men senere afløstes disse Ydelser af direkte Pengebeløb. I lang Tid plejede man da at dele Ligpengene i to, lige store Dele, hvoraf den ene gik til Skolemester og Hørere, den anden til Disciplene. Over den sidste Del førtes nøje Regnskab, og den anvendtes til Indkøb af Papir og Bøger og andet til Disciplenes Behov. Dette vedvarede indtil Pestens Tid 1565, da Biskop Poul Madsen vistnok paa Foranledning af Rektoren, Mag. Jacob Madsen Vejle, indførte en anden Ordning: Ligpengene, der formodentlig paa Grund af de specielle Omstændigheder var i stærk Stigen, deltes nu af Biskop Poul Madsen i 3 Parter, hvoraf de to tilfaldt »Ludirector et Collegæ«, og kun den tredie Disciplene. Ved den Inddeling holdt man fast i den følgende Tid³.

Endelig bør omtales, at private Personer i denne Periode til Bedste for Disciplene begyndte at stifte den Række Legater, som siden blev et saa karakteristisk Kendetegn for Ribe Katedralskole. Som den første Legatstifter optræder Skolens trofaste Ven, Erkedegnen, Mag. Jens Viborg, der 1574 skænkede Skolen 300 gamle Sølvdalere. Pengene blev sat paa Rente hos en Borger i Byen, der aarlig skulde udrede 15 gamle Dlr. til de fattige Peblinge⁴.

Ikke mange Aar senere fik Skolen et nyt Legat, idet en dansk Skolemester i Ribe, Oluf Clementsen (Fyenbo), der i den gamle Skolebog faar det hæderlige Vidnesbyrd, at han i »lang Tid her udi Ribe holdt Regneskole og lærte Ungdommen med stor Flid og streng Disciplin«, ved sin Død 1581 betænkte Ribe Domscole med 100 gode Dlr. Legatet blev stiftet ham og hans Hustru til »Amindelse«,

det senere var kommet Kongen for Øre, at en anden Lensmand, Aksel Viffert, der i det hele gerne vilde gøre Indpas i Skolens Rettigheder, havde »forkortet« denne Understøttelse, befalede det ham 1567 vedblivende at forsørge (nu dog kun) 8 Personer af Ribe Skole med det Underhold, der var tilsagt dem i Christian III's Tid¹.

Hertil kom de Understøttelser, som Kapitlets Medlemmer, baade de residerende og de ikke-residerende, maatte udrede, og som blev anvendt til derfor at indkøbe Lærred, Vadmel, Sko, Bøger og Papir til »Stakkarle« i Skolen². Til samme Formaal gik vistnok ogsaa mindre Indtægter af Jordegods. 1573 blev saaledes Skolens Boder i Skovgade afhændede³, og da 1580 den saakaldte Mag. Mads Højnes Gaard, oprindelig skænket Kapitlet af den aarhusianske Biskop Jens Iversen Lange, var brændt, fik Kapitlet 1589 Kongens Tilladelse til at sælge Grunden. Renten af Salgskapitalen og Jordskylden skulde senest S. Andree Dag (30. November) uddeles til fattige Skolebørn⁴.

En meget vigtig Indtægtskilde var fremdeles Indkomsterne af de saakaldte Løbedegnekald. Som allerede tidligere omtalt havde Biskop Iver Munk 1514 henlagt saadanne 21 nærmere angivne Kald til Ribe Skole. De mange senere Omskiftelser havde ogsaa medført adskillige Forandringer i Sammensætningen af denne Kreds af Kald, uden at man dog nu er i Stand til at redegøre for, hvornaar de er indtraadte. Kun saa meget er vist, at af de oprindelige var tre Kald (ved St. Hans, St. Peders og Gravs Kirker i Ribe, der alle forsvandt kort efter Reformationen) gledet ud, men i deres Sted var der kommet ikke faa nye til, saaledes at Skolen 1590 raadede over 25 Løbedegnekald. Disse var nu: i Ribe Domkirken og Sortebrødrekirke, desuden paa Landet Farup, Vester Vedsted, Vilslev, Fole, Jerne, Darum, Hunderup og Bramminge, Lintrup og Hjerting, Rødding og Skrave, Hygom, Gjørding og Vejrup, Sem, Spandet, Højrup, Hvidding, Roager, Rejsby, Vodder, Brøns, Folding og Malt, Kalvslund og Hjortlund, Toftlund samt Linnet⁵.

Saa lidt som i senere Tider synes Skolens Disciple nu personlig at have besørget Degnetjenesten i alle disse Sogne. Allerede i Hans Tausens Dage blev der ansat en fastboende Degn i Sneum-Tjæreborg Sogne, der til Gengæld skulde give »et fattigt Skolebarn i Ribe Skole« 2 Tdr. Rug aarligt⁶, og i hvert Tilfælde i Frederik II's Tid var det ikke helt sjældent, at der blev antaget »Sædedegne« i de Skolen tillagte Degnekald, som saa maatte forpligte sig til at udrede et Beløb (i Regelen omkring 2 Rdlr.) til Skolen. Fra 1565 findes be-

Kong Frederik vilde kun ugerne forandre et Brev, der var udstedt af hans Fader, men — tilføjer Hegelund —: »Gud opvakte dertil fromme Mennesker til Hove«. Blandt disse »fromme Mennesker« nævner han især to, Hofprædikanten, Mag. Niels Kolding, en af Frederik II's betroede kirkelige Raadgivere, og den øverste Sekretær i Danske Kancelli Hans Skovgaard, en Mand, der ligeledes besad megen Indflydelse hos Kongen. Desuden optraadte under Forhandlingerne Ribe-Biskoppen Hans Laugesen som Rektorens Talsmand¹.

Der kan næppe være Tvivl om, at det Kongebrev, Rektoren i Ribe opnaaede 1572, har været til stor Fordel for Embedet. Ikke uden Grund skrev saaledes Peder Hegelund den 1. Marts 1572 i sin Kalender: »blev Tiende af Darum fri forhverved til Skolemesteren udi Ribe. Gud være priset!«, og faa Dage efter sendte han Kongebrevet herom til sin Velynder, Mag. Niels Kolding. Ikke mange Maaneder senere (den 11. Juni) drog han selv til Darum for at »optage« Kvægtienden (15 Lam, 3 Kalve, 4 Grise samt 5 Mark), og i August bortfæstede han Darum Korntiende for en aarlig Afgift af 30 Ørter Korn. Næste Aar kunde han notere en Indtægt paa 12 Lam, 4 Grise, 3 Kalve af Kvægtienden og 36 Ørter Korn af Korntienden, og lignende Notitser findes ogsaa for de følgende Aar².

Heller ikke Hørerne blev helt glemt i denne Periode. Den 8. August 1573 opnaaede de fem Locater, om hvem der siges, at de kun har »en meget ringe Underholdning«, et Kongebrev, der tilsikrede dem Afgiften af Kongetienden af Føvling Sogn kvit og frit. Efter Skolebogens Vidnesbyrd var det Biskop Hans Laugesen, der stod bag denne Foranstaltning³.

4. Disciplenes økonomiske Stilling var i dette Tidsrum væsentlig den samme som i det forrige. Dog skete der ogsaa i deres Kaar adskillige mindre Forbedringer.

Hovedmængden af Disciplene var nu som før fattige, hørte til dem, »der beder deres Brød«. Foruden paa denne Maade at erhverve deres Udkomme havde dog et større eller mindre Antal af dem Adgang til mere stabile Indtægter. Fra 1554 bespistes saaledes 12 Disciple dagligt af Puggaards Midler i Hospitalet. En anden Kreds af Disciple underholdtes paa Kongens Bekostning paa Riberhus. 1559 — efter Kongeskiftet — udstedte Frederik II et Brev til Lensmanden Niels Lange om vedblivende at yde fattige Disciple i Ribe Skole den Underholdning, de fra gammel Tid havde haft paa Riberhus, og da

— til Rektorembedet henlagde et Kanonikat i Ribe Domkirke, der var blevet ledigt efter Kanniken Mag. Søren Madsen¹. Den aarlige Afgift heraf udgjorde 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Svin, 1 Daler i Gæsteri og 4 Læs Tørv².

En anden mindre Forbedring af Rektorens Løn fandt Sted i 1569, da Frederik II tillagde Superintendenten i Ribe Indtægten af St. Apolliniæ Alter i Domkirken til Vedligeholdelse af hans Bispegaard, men med den Indskrænkning, at han heraf aarligt skulde udrede 6 Pund Korn (Rug og Byg) til Skolemesteren i Ribe³. Dog skulde Henlæggelsen ikke finde Sted før efter den daværende Indehavers, Mag. Jens Viborgs Død, og da denne først indtraf 1581, kom man saaledes i adskillige Aar til at vente paa den reelle Nytte af det bevilgede Beneficium. Efter Skolebogens Opgivelse var det Biskop Poul Madsen, der havde faaet udvirket det paagældende Kongebrev. St. Apollonias Alter omtales kun sjældent i ældre Kilder, men det vides, at Mag. Jens Viborg allerede 1535 havde faaet Biskop Iver Munks Brev paa det⁴.

Langt vigtigere end disse Smaaforbedringer var den Begunstigelse, Rektoren opnaaede 1572. Siden 1554 havde det været fast Skik, at Kongetienden af Darum Sogn tilfaldt Skolemesteren i Ribe, dog saaledes at Sognepræsten oppebar Tienden in natura og deraf udredede 20 rhinske Gylden til Skolen. Imidlertid viste det sig i Aarens Løb, at den trufne Ordning ikke fuldt ud svarede til Hensigten. Paa Grund af Kornprisernes Stigen gav Tienden Sognepræsten i Darum et betydeligt — og med Henblik paa hans øvrige gode Indtægter urimeligt stort — Overskud, og man fandt derfor i Ribe, at Brevet af 1554 burde ændres, da det jo »var ment og gjort Skolemesteren til Bedste og ikke Darums Præst«. Den daværende Rektor Peder Hegelund fik Sagen taget op igen, og den 2. Marts 1572 lykkedes det hos Frederik II at udvirke et nyt Kongebrev, der forandrede Bestemmelsen af 1554 derhen, at det for Fremtiden skulde være Skolemesteren i Ribe, der oppebar Tienden og gjorde sig den saa nyttig, som han bedst kunde. Dog bibeholdtes naturligvis den gamle Bestemmelse om, at Skolemesteren til Gengæld skulde være forpligtet til at undervise de Disciple, »som beder deres Brød«, uden at besvære dem med nogen »Skolegæld«⁵.

Forhandlingerne om alt dette foregik paa Koldinghus vistnok i Slutningen af Januar 1572 og gennemførtes ikke uden Besvær. »Det stod hart«, siger Peder Hegelund selv i en Optegnelse herom, thi

lidt om dets Medvirken, kan det hænge sammen med Kildernes sparsomme Efterretninger, men det kan ogsaa staa i Forbindelse med, at der hidtil havde været saa ringe Lejlighed for Præsteskabet til at optræde paa dette Omraade. Udviklingen synes nemlig først og fremmest at have anvist Byens Præster som særlig Opgave Deltagelse i Bestyrelsen af Skolens Formueobjekter, og først fra Frederik II's Tid kunde der blive rigere Mulighed for Præsteskabet til at gøre sig gældende især ved Forvaltningen af de nystiftede Legater. Det er da forstaaeligt, at man først fra nu af stærkere hører Tale om dets Patronatsforhold over for Skolen¹.

3. Fremstillingen af Rektorens og det øvrige Lærerpersonales Lønningsforhold i Christian III's Periode vil formentlig have vist, hvor langsomt Udviklingen skred fremad paa dette Omraade. Hver eneste lille Fremgang kostede sejt Kamp, og først en Menneskealder efter Reformationens Indførelse kunde Forholdene i saa Henseende kaldes nogenlunde taalelige. Navnlig maatte man i den første Tid bestandig overvinde en træg — aktiv eller passiv — Modstand hos Kapitlet, der som Korporation betragtet ikke viste sig alt for ivrig for at komme Skolen til Hjælp.

Ogsaa i denne Periode forekommer der et karakteristisk Eksempel paa Kapitlets Lyst til at vælte Byrderne over paa andre. Da Kongen saaledes 1564 havde paalagt Ribe Kapitel at udrede 3000 Dlr. til Hjælp til Aflønning af Krigsfolket i Syvaarskrigen, søgte man først at faa Afslag i den store Sum, og da det ikke lykkedes, paalignede Kapitlet uden videre Byens øvrige Gejstlighed, Læsemesteren, Skolemesteren og de fem Hørere en Del af den ekstraordinære Skat. Det havde imidlertid til Følge, at der udgik et særligt Kongebrev den 2. April 1565, der forbød denne Fremgangsmaade, da de paa-gældende blot havde deres Embedsindtægter at leve af og ikke havde Andel i Kapitlets »Herlighedsret«².

Lønningsindtægterne for Rektor og Hørere modtog i Frederik II's Regeringstid ikke uvæsentlige Forbedringer. I Pestens Tid 1565 lykkedes det den daværende Rektor, Mag. Jacob Madsen Vejle til Rektorembetet at erhverve en Gaard »Heegaard« i Hjortlund Sogn i Kalvslund Herred. Skolebogen giver ingen nærmere Underretning om Tilvejebringelsen af denne Indtægtskilde, men ad anden Vej kan det oplyses, at den skyldes et Kongebrev af 1. August 1565, der — »paa det Skolen i Ribe maa blive med bedre Skolemestre forsørget«

Kunster, der er nødvendige for Kirken, overleveres¹. Ogsaa fra Vedels senere Tid kan lignende Vidnesbyrd fremdrages. Saaledes kan der her mindes om, at han 1591 fra sit Trykkeri paa Liljebjerget udsendte en Udgave af en Tale af den forlængst afdøde, højt begavede Professor Jens Sinning, Grundets Ungdomsven, om Nødvendigheden af de filosofiske Studier for Teologien (*Oratio de studiis philosophicis theologiæ studioso necessariis*).

Bogen var tænkt som en Afskedsgave og et Vademecum for en ung, meget lovende Ripenser, Lauge Christensen, en Brodersøn af Biskop Hans Laugesen², da han sammen med sine Kammerater fra Ribe Skole drog til København for at deponere. I Fortalen til dette Skrift viser A. S. Vedel sig som en Skolemand af ægte melanchtonisk Støbning, og han meddeler bl. a. den interessante Oplysning, at han havde sammenskrevet nogle Betragtninger om den rette Studieorden, som han maaske ved Lejlighed vilde offentliggøre — Vedel led jo aldrig af Mangel paa litterære Planer. Her maatte han dog nøjes med i Almindelighed at indskærpe Vigtigheden af en fast Studieplan. Som Baggrund for dette anfører han, hvor sørgeligt det stod til med Flertallet af de latinske Skolers Disciple: de tror virkelig, at de allerede har kæmpet den gode Strid til Ende, naar de lige har nippet til Videnskabernes Elementer i Trivialskolerne og derefter flyver til Universitetet, forsynet med Skolemesterens Testimonium, som de næsten anser for en Slags Pavebulle! Af den Slags Studenter kan man kun vente sig daarlige Teologer og slette Prædikanter, der foragter de gode Studier og kun lever af Postiller³.

Det er fristende at antage, at Mester Anders Vedel ikke har ladet sig nøje med at fremføre disse og lignende Tanker paa Tryk, men jævnlig i sin lange Kanniketid har søgt at indprente dem hos de unge Ripensere. Som fast residerende Medlem af Kapitlet maatte han sikkert stadig komme i Forbindelse med den latinske Skoles Disciple. Ogsaa materielt har han uden Tvivl villigt støttet dem. Naar han ved sin Død bl. a. fik det Lov, at han var saare rundhaandet med at uddele Almisser⁴, ligger det nær herunder ogsaa at tænke paa hans Forhold til de ripensiske Peblinge. Som talende Minder om den gamle skoleinteresserede Krønikeskriver findes der den Dag i Dag i Ribe Katedralskoles Bibliotek enkelte Bind, der oprindelig har haft deres Plads i Vedels Studerekammer i det berømte Liljebjerg⁵.

Foruden Biskoppen og Kapitlet fandtes der ogsaa en tredie Faktor i Skolestyret, Byens Præsteskab. Naar man i ældre Tid hører saa

Fig. 79. Anders Sørensen Vedel († 1616).

bonne Vilje til at hjælpe yngre Studerende. Hos Frandsen hedder det saaledes i digteriske Vendinger, at Jens Viborgs Velgerninger mod Ribe Katedralskole var lige saa talrige som Himlens Stjerner, hvorfor alle, der har hørt hjemme blandt denne Skoles studieivrige Ungdom, taknemmeligt bør erindre hans Navn. For en Del kan dette staa i Forbindelse med, at Jens Viborg var Kapitlets »Procurator« og som saadan indsamlede de Almissebeløb, Kapitlet skulde udrede, og overleverede dem til Skolens Rektor til Uddeling¹, men de hædrende Ord skyldes sikkert ogsaa Jens Viborgs private Gavmildhed. Gerne understøttede han af sin egen Pung lovende Disciple, og nogle faa Aar før sin Død stiftede han et Legat paa 300 Dlr. til Fordel for Ribe Skoles »fattige Peblinge«².

Jens Viborg nøjedes imidlertid ikke med at yde de unge materiel Støtte, men fulgte ogsaa deres aandelige Udvikling med et vaagent Blik. Saaledes tog han sig med fin Forstaaelse af Anders Sørensen Vedel i dennes Skoletid og laante ham af sit velforsynede Bibliotek klassiske Historieskrivere som Herodot, Thucydid, Plutarch, Livius o. fl. Da Vedel havde slugt disse og andre Forfattere med Begærlighed, for-

staar man, at den gamle Jens Kansler kunde sige til Jens Pedersen Grundet, at »han forundrede sig over, at dette unge Menneske kunde lære at forstaa saadanne Skribenter, som fremlærde Mænd og de, som paa høje Skoler studeret have, aleneste have Forstand til at læse cum aliquo iudicio« (med nogenlunde Skønsomhed)³.

Den samme ANDERS SØRENSEN VEDEL kom selv, da han fra 1580 havde taget fast Ophold i Ribe, til at høre til de skoleinteresserede Medlemmer af Domkapitlet. Allerede ved sit tidligere omtalte Ungdomsarbejde, det smukke Mindeskraft om Jens Pedersen Grundet, havde han paa flere Maader vist sig som en Mand, der fuldt ud forstod Skolens Betydning for Studielivet. Baade i selve Skildringen af Grundets Virksomhed og i Fortalen kommer dette frem, naar han f. Eks. det sidstnævnte Sted stærkt betoner Vigtigheden af at »op-
hjælpe og drage Omsorg for Skolerne, i hvilke de hæderlige Fag og

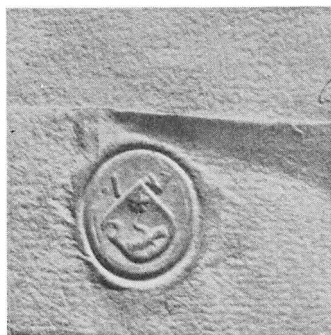

Fig. 78. Erkedegnen Jens Pedersen Viborgs (Jens Kanslers) Segl. Heri ses en liggende Træstamme, hvoraf opvokser en Gren med en Rose. (Jens Viborgs Underskrift Figg. 67 og 80).

Fig. 77. Ligsten over Danmarks Riges Historicus, Dekanen Hans Svaning († 1584) i Ribe Domkirke. (Svanings Underskrift Fig. 67).

Ved Biskoppens Side stod Domkapitlet. Man mærker dog ikke i denne Periode noget til, at Kapitlet ved Rektorbeskikkelser søgte at gøre sin Indflydelse gældende. Om Rektorkaldelserne 1561, 1565 og 1585 hedder det i hvert Tilfælde udtrykkeligt i de bevarede Kilder, at disse beroede paa Biskoppens Valg, og det samme gælder sikkert ogsaa Rektorkaldelsen 1569¹. Om Formen for Udnævnelserne 1567 og 1580 foreligger overhovedet intet nærmere. Det er dog muligt, at Kapitlet allerede i denne Periode kan have udfoldet en vis raadgivende Virksomhed ved saadanne Lejligheder. Direkte Indflydelse paa Skolens Forhold har Kapitlet væsentligt øvet gennem Deltagelse i Bestyrelsen af Hospitalet, for saa vidt angik Puggaard-Bespisningen, lige som dets Forpligtelse til at understøtte de fattige Disciple med Almisser vedblivende var et betydningsfuldt Baand mellem Skolen og Kapitlet.

Hertil kan føjes den Rolle, nogle af Kapitlets Medlemmer i Kraft af deres Personlighed eller specielle Skoleinteresse kan have spillet baade for Skolen i Almindelighed og for enkelte Disciple. I denne Forbindelse vil der foruden Kapitlets Dekan, Historikeren HANS SVANING († 1584)² først og fremmest være Grund til at nævne den gamle mærkelige Mag. JENS VIBORG, der gennem flere Menneskealdre var knyttet til Ribe og indtog en ejendommelig Plads blandt Repræsentanterne for Byens Gejstlighed³. Som hans Tilnavn viser, stammede han sikkert fra Viborg. Han var født ca. 1500, men tidligt var han kommet til Ribe, hvor han allerede ca. 1527 nævnes som Kannik. En Tid lang havde han været Kansler hos Biskop Iver Munk, hvorfor han endnu mange Aar senere Mand og Mand imellem kaldtes »Jens Kansler«. I Reformationstiden havde han sluttet sig til den lutherske Bevægelse, var 1535 draget til Wittenberg, hvor han 1537 tog Magistergraden⁴. Fra 1544 til sin Død 1581 var han derpaa Erke-degn i Ribe Kapitel, idet han dog tillige gav sig af med Handel og samlede en ikke ubetydelig Formue.

Hans Frandsen berømmer ham — næppe med Urette — for hans udmærkede Evner og solide Lærdom, og en anden ripensisk Digter, Hans Amerinus, har paa sikkert træffende Maade skildret den Position, Jens Viborg i sine sidste Aar indtog i Ribe By, ærværdig af Alder som han var, agtet paa Grund af sin høje gejstlige Værdighed og respekteret for sin hæderlige Karakter, sin Kundskabsrigdom og sin Velstand⁵.

Baade Hans Frandsen og Amerinus taler desuden om hans rede-

kendetegnede »det smukke, fine og ærensagtige Folk«¹ i den jyske Flodby. Trods Tingbøgenes mange Vidnesbyrd om Vold og Drab og andre Udslag af Tidens stærke Temperament faar man da tro, at Renæssancens mere forfinede Livsstil til en vis Grad maa have sat sit Præg paa Datidens Ripensere.

Til at fremme Byens aandelige Kultur bidrog ogsaa, at der til Stadighed i Ribe samledes en større Kreds af lærde og videnskabeligt interesserede Mænd. Bispestolen, Byens Præsteskab og ikke mindst Domkapitlet kunde Aarhundredet igennem opvise en Række veluddannede og betydelige Personligheder, der kendeligt nok har øvet en ikke ringe Indflydelse paa Aandslivet i By og Stift. Som et Symbol paa den Enhed af Aandsmagt og Købmandssnille, som var saa karakteristisk for Ribe i dette Aarhundrede, udmærkede flere af disse Mænd sig ikke blot ved Lærdom, men ogsaa ved solid Velstand, hvad der maatte give deres hele Stilling forøget Glans og Vægt.

Det er da let at indse, at for en Institution som Byens latinske Skole maatte en saadan Baggrund blive en værdifuld Støtte for dens Væren og Virken. Hertil kom, at Ribe fra gammel Tid ikke med Urette havde Ord for at være en særlig frugtbar Jordbund for begavede Mænd, præclara ingenia². Allerede paa Reformationstiden havde Morten Børup prist Ribe for dens gode Sæder og lyse Hoveder — »ingeniis viges et moribus«³, og en Række senere Forfattere istemte de samme Toner. Hvori det nu kunde ligge, vist og sikkert er det, at gennemgaar man Navnene paa det 16. Aarhundredes Universitetsprofessorer og Biskopper, Skolemænd, Præster og Forfattere, er det et paafaldende stort Antal af disse, som kan henføres til Ribe enten som hjemmehørende her eller som udgaet fra Byens Skole.

2. Ogsaa i denne Periode udgjorde Biskoppen og Domkapitlet Skolens Overbestyrelse. Kun to Mænd beklædte i dette Tidsrum Ribe Bispestol: POUL MADSEN 1562—69 og HANS LAUGESSEN 1569—94. Begge var de Repræsentanter for den melanchtoniske, skoleinteresserede Retning⁴, men der haves ikke ret mange Efterretninger om deres Indsats just til Bedste for Ribe Skole ud over, at de begge har den ikke ringe Fortjeneste at have skaffet Skolen en Række dygtige Rektorer. Om Poul Madsen vides det dog specielt, at han ved Indkøb har forsynet Skolebiblioteket med forskellige Klassikerudgaver⁵, og Hans Laugesen viste sig ved flere Lejligheder som stærkt interesseret i at skaffe Skolen forøgede Indtægter⁶.

Alvor gjorde sig gældende herhjemme og satte sit Præg paa Livsformerne. Atter og atter mærker man, hvorledes de ofte karrige Kaar fra Christian III's Tid bliver afløst af Fylde og Frodighed, og ogsaa paa Skolevæsenets Omraade er det kendeligt, at den barske Vind, der havde blæst i Kirkeordinansens første Dage, nu viger for en blidere Bør. Den Blomstring, som kan iagttages i flere af Landets større Skoler, kom ogsaa i høj Grad til Syne i Ribe. Man kan med Rette sige, at der hviler et gyldent Skær over Ribe Katedralskoles Historie i Frederik II's Tidsalder.

Foruden at skyldes den direkte Indsats fra skoleinteresserede Personligheder staar Skolens Fremgang og hele højere Standpunkt ogsaa i Forbindelse med den almindelige Kulturudvikling i Ribe. I denne Periode hørte Byen til Danmarks betydeligste Handelssteder, ripensiske Købmænd og Skippere stod i livlig Forbindelse baade med de øvrige nordiske Lande og med Vesteuropa, Side om Side med Kolding udgjorde Ribe Knudepunktet for en af Jyllands vigtigste Næringsveje, Øksenudførslen mod Syd, og to Gange om Aaret, ved St. Hans og i September Maaned, samledes i Byen store Menneskemængder fra Jylland og de omliggende Øer til vidt berømte Markeder. Handelen bragte Velstand til Huse, og denne lod sig igen til Syne i Byens Ydre. Brolagte Gader fandtes her allerede paa Reformations-tiden, og overalt i Ribe kunde Øjet møde solide Stenhuse og udskaarne Bindingsværksbygninger, der bidrog til at give Byen et mere pynteligt Udseende, end nogen anden dansk Købstad kunde opvise.

Til Byens smukke ydre Skikkelse svarede ogsaa Indbyggernes slebne Væsen. Ganske vist indeholder Ribe Tingbøger fra dette Aarhundrede en stor Mængde Eksempler paa den Sædernes Vildskab og Raahed, som var saa almindelig i det 16. Aarhundrede¹, men der findes paa den anden Side ikke helt faa overensstemmende samtidige Udtalelser om, at Ripenserne var i Besiddelse af en elegantere Optræden og et finere Væsen, end man ellers var vant til at træffe herhjemme.

En Række af Samtidens Skribenter som Digterne Hans Frandsen og Hans Amerinus, Historikere og Topografer som Anders Sørensen Vedel, Hans Laugesen, Erasmus Lætus, Henrik Rantzau, Jon Jacobsen Kolding og Claus Christophersen Lyschander² har i begejstrede Ord skildret os Ribe. Især dvæler de ved den ældgamle Stiftsstads udmærkede Beliggenhed, skønne Udseende og ærværdige Historie, men ofte tilføjer de ogsaa nogle Ord om den Ynde og Dannelse, der

KAPITEL III

RIBE KATEDRALSKOLES HISTORIE I FREDERIK II's TIDSALDER (1559—1588)

1. Der er Grund til at tro, at Ribe Katedralskole allerede ved Udgangen af Christian III's Tidsalder har indtaget en smuk Plads blandt Landets latinske Skoler. Havde Skolens Forhold i den første Tid efter Reformationens Indførelse været yderst beskedne, saa havde den dog i de følgende Aartier — især takket være Mænd som Hans Tausen og Jens Pedersen Grundet — formaaet at arbejde sig fremad og paa værdig Maade at hævde sin Plads. Sikkert var det da med Rette, at den ripensiske Digter Hans Frandsen 1554 kunde synge Skolens Pris i de Linier, der er sat som Motto over denne Bog¹:

Innumeros huius celebris Schola protulit urbis
Doctrina claros moribus atque uiros,

og han føjer til: heller ikke paa denne Dag savner Skolen Ynglinge, der vil vie sig til Tjeneste i din hellige Hær, o, lærdomselskende Minerva!

Hvor meget Skolen var steget i Anseelse, kan man sikkert ogsaa se af et andet lille Træk fra samme Aar. Ved Kolding Skole, som Dronning Dorothea særlig interesserede sig for, var der blevet ansat en uheldig Person som Skolemester, hengiven til Drik og forsømmelig i sit Kald. Dronningen ønskede ham derfor fjernet og anmodede Hans Tausen om i hans Sted til Rektor at beskikke »en anden god lærd Person af Ribe«. Naar hun i den Sammenhæng giver Anvisning netop paa Ribe, maa det aabenbart skyldes, at hun har ment, at man blandt denne Skoles Sønner med Lethed kunde finde velregnede Skolemænd².

Den Fremgang, der var begyndt under Christian III, blev endnu stærkere fortsat under hans Efterfølger. Frederik II's Regeringstid staar paa mange Maader som en af de skønneste Perioder i vort Lands Historie, da Indflydelsen fra den europæiske Renæssancekultur for

overtage det anseelige og byrdefulde Embede, lod han sig tilsidst overtale til at blive Biskop i sin Fødeby¹. I denne Stilling virkede han derpaa i 25 Aar til sin Død 1594, og som Biskop kom han siden til at yde ogsaa Ribe Skole vigtige Tjenester. Ved Fødsel og Slægt, ved Ægteskab og en livslang Embedsbane staar Hans Laugesen som en af de mest typiske Repræsentanter for den ripensiske Tradition i det 16. Aarhundrede.

I Betragtning af, hvor lidet Kildemateriale der er levnet til Oplysning om Hans Laugesens mangeaarige Bispevirksomhed, er det ikke mærkeligt, at det heller ikke længere er muligt at danne sig et Billede af ham som Lektor. Naar man ser, hvorledes han 1562 beder Pistorius laane sig de Kollegiehefter, denne i sin Tid i Studieaarene havde skrevet ned ved Professor Johannes Machabæus' Forelæsninger over Romerbrevet og Johannesevangeliet samt over Melanchtons berømte Dogmatik »Loci communes«, saa ligger det nær at formode, at han har haft til Hensigt at benytte dem ved Udarbejdelsen af sine egne Forelæsninger for den ripensiske Skoleungdom². Hans Ønske om at laane Vennens Kollegiehefter kan forøvrigt tyde paa, at han ikke har følt sig alt for solidt funderet i sine Kundskaber. Selv klager han en Gang (1557) over, at hans Studiebane desværre har været meget kort, desuden trist og bitter; det havde han altid mærket — og føjer han til —, »det erfarer jeg nu daglig mere og mere«³. I hvert Tilælde kan man vistnok med overvejende Sandsynlighed gaa ud fra, at den Teologi, som denne gamle Discipel af Niels Hemmingsen og Melanchton har doceret i Ribe, har været filippistisk farvet⁴.

Vel havde Kongen nu tilsagt ham Vester Vedsted Kirke, i hvilken han selv besørgede de gejstlige Forretninger, men Kapitlet havde aabenbart benyttet sig af dette til at inddrage det ekstraordinære Lønningstillæg paa 16 Ørter Korn, som hans Formand havde haft siden 1546! Han havde derfor skellig Grund til at ønske, at Tingene vilde vende sig til det bedre, og ved første Lejlighed agtede han at drage til Flensborg for at klage til Kongen over den Uret, Kannikerne voldte ham¹.

Forøvrigt har Hans Laugesens Stilling i disse Aar sikkert haft sine Behageligheder. Han taler oftere om de Rejser, han foretog, bl. a. 1559 til København i Anledning af Frederik II's Kroning², og som Søn af en velhavende Raadmand i Byen har han uden Tvivl kunnet glæde sig over en ikke ringe social Anseelse. Hertil kom yderligere, at han 1557 holdt Bryllup med en Datter af Stiftets Superintendent Hans Tausen, et Ægteskab, hvorigennem han senere skulde blive Svigerfader til Anders Sørensen Vedel³. Til Pistorius skrev han i Anledning af sit Bryllup, idet han bragte Vennen en Hilsen fra sin »Kvindelig«, de halvt spøgefulde Ord: »Du skal vide, at en Hustru er en saare nyttig og nødvendig Ting i Livet. Du skulde virkelig selv se til, om du ogsaa kunde finde dig en Ægtefælle. Jeg har meget at sige dig om den Ting, men lad nu være at le!⁴«.

Efterhaanden bedredes ogsaa de ydre Forhold. Ganske vist hedder det endnu 1562 i et Brev til Pistorius, hvori han beretter om sin Svigerfader Hans Tausens Død, med en halvt melankolsk, halvt humoristisk Vending: »mine Forhold er som sædvanlig, saaledes at man om mig kan bruge det gamle Ord: »Hans er paa det samme Sted« (Johannes in eodem), men jeg holder fromt ud i Taalmodighed og forventer fra Gud Hjælp og Lindring⁵. Men 1569 er Tonen noget mere tillidsfuld: nu havde han da ved Jens Pedersen Grundets Død 1565 faaet dennes Kanonikat og var saaledes selv rykket op i det fornemme Kapitel. »Forøvrigt — ytrer han — hænger jeg fast i det gamle Støv, idet jeg efter den mig af Gud givne Evne oplærer Ungdommen her i Teologiens Begyndelsesgrunde, og desuden har jeg uden for Byen Sognekalder Vedsted, der ligger i den nærmeste Omegn⁶«.

Da Hans Laugesen skrev de her citerede Ord, vidste han ikke, hvor nær han stod sin Udfrielse fra et Embede, han næppe har følt et dybere Kald til at bestride. En Maanedes Tid senere blev Bispestolen i Ribe ledig, og skønt han i Begyndelsen vægrede sig ved at

Efter at have afsluttet sine Studier i København drog Hans Laugesen til Wittenberg, hvor han blev immatrikuleret den 29. April 1552¹. Samme Dag som han blev ogsaa indskrevet en anden Ripenser, som han formodentlig er fulgtes med. Det var den kunstnerisk rigt begavede Mads Carlsen (Matthias Carolinus), kendt som Psalmedigter. Han blev siden Præst i Malmø, men døde i Ribe². Ogsaa andre Ripensere har Hans Laugesen formodentlig truffet i den berømte Universitetsby, det foregaaende Aar var der saaledes hertil kommet Ribedigteren Hans Frandsen³. En særlig Glæde var det ham igen at møde Vennen Johannes Pistorius. I en sjælden Grad har han aabenbart følt sig samstemt med denne Mand. Lighed i Studier, den samme Forkærlighed for en harmonisk Tilværelse og Glæden ved Fællesskabet under behagelige, muntre Samtaler, fremhæver han selv, bidrog til at gøre dem til uadskillelige Venner i de unge Aar. I Breve omtalte han siden ofte deres Samliv i Wittenberg, og gerne dvælede hans Blik ved et Fyndord, Vennen — formodentlig ved Afskeden — havde indskrevet i hans Eksemplar af den augsburgske Konfession. Han mindedes da »de Dage fra fordum« og sendte den oprigtige og hjælpsomme Ven en taknemmelig Tanke⁴.

Efter tre Aars Studieophold i Wittenberg, hvor han som saa mange unge Danske — ogsaa Ripensere — havde lært at elske Melanchton, tog Hans Laugesen Magistergraden her (den 5. Marts 1555)⁵. Snart efter drog han hjemad. Den 3. April var han endnu i Hamburg, da han sendte sin broderlige Ven Pistorius et Brev. Hans Sindsstemning var aabenbart trykket, den store Handelsstads travle Uro overvældede ham, og alvorlige Efterretninger fra Hjemmet om en truende Krig (mod Ditmarsken) ængstede ham. Ogsaa den nærmeste Fremtid var uvis: Rejsen fra Hamburg til Ribe var vanskelig og ikke uden Farer, da Røvere og Stimænd laa paa Lur efter Købmændene, med hvem Hans Laugesen vel skulde følges⁶.

Da den unge Magister var kommet til Ribe, blev han udnævnt til Lektor. Der er Grund til at antage, at det just var i Anledning af hans Kaldelse, at Vester Vedsted Sogne kald nu blev knyttet til Lektoratet, hvad der netop stadfæstedes i Foraaret 1555⁷. Det var for saa vidt en smuk Stilling, han havde opnaaet, men tilfreds med Forholdene var han langt fra. I et Brev til Vennen Pistorius nogle faa Aar senere (1559) klager han ikke blot over vedvarende svageligt Helbred, men især over den uretfærdige Behandling, han var Genstand for fra Kapitlets Side, hvad der næsten ganske tog Modet fra ham.

Fig. 76. Lektor, siden Biskop, Hans Laugesen († 1594).

sant Minde i en Tale, han maa have holdt senest 1552, og hvoraf et Parti handler om Ribe. Den indeholder flere mærkelige Oplysninger og er i al sin Ungdommelighed et Vidnesbyrd om den stærke Kærlighed til Fødebyen, der i denne Periode besjælede baade Hans Laugesen og flere andre unge Ripensere¹.

telse opnaaede Jens Holm da ogsaa¹, men da han i Juli 1546 drog fra Wittenberg, hedder det betegnende nok, at han efterlod sig nogen Gæld i Byen. Dette siges i et Anbefalingsbrev fra Bugenhagen, der til Slut sammenfatter sin Dom over den unge Ripenser i de Ord, at han er et fornuftigt Menneske af temmelig gode Studeringer, velgnet til at forestaa et Præstekald eller en god Skole².

Det var imidlertid Lektoratet i Ribe, han skulde beklæde, da han i Efteraaret 1546 var kommet tilbage til sin Hjemby³. Det viste sig dog aabenbart snart, at det Præbende, der var tiltænkt ham som Lektor, var ganske utilstrækkeligt som Underhold, og der maatte da ad anden Vej bødes paa de knappe Indtægter. I samme Efteraar fik han af Kapitlets Fællesindtægter tillagt 16 Ørter Korn (d. v. s. næsten tre Gange saa meget som hele Kornindtægten af Alslev-Præbendet) og $\frac{1}{2}$ Pund Smør, en Indtægt, der stadig fornyedes⁴. Omtrent samtidig s. A. fik han for et Aar Jerne Kongetiende, og desuden overdrog Kapitlet ham Janderup Præstekald. Endelig opnaaede han 1550 et Kanonikat i Kapitlet⁵.

1555 trak Jens Knudsen Holm sig tilbage fra Lektoratet og levede som Kannik i Ribe til sin Død den 17. Marts 1568⁶. Digteren Hans Frandsen, der var en Ven af ham, priser ham som en Mand, der i Evne til at udtrykke sig baade i Prosa og Poesi kunde minde om Cicero og Ovid⁷, men om dette er mere end en Slags licentia poetica, som maa skrives paa Venskabets Regning, faar staa hen. Hvad der iøvrigt vides om Jens Knudsen Holm, giver ikke Indtrykket af, at han har været nogen synderlig fremragende Personlighed.

19. Jens Knudsen Holm fik 1555 til Efterfølger som Lektor HANS LAUGESSEN, født 1530 i Ribe som Søn af den bekendte Raadmand Lauge Stephensen († 1554), af hvis smukke Epitaphium der endnu findes Brudstykker bevaret i Domkirken⁸. Efter at være blevet dimitteret (uden Tvivl fra Ribe Katedralskole) studerede han først i København, hvor han især knyttede sig til Niels Hemmingsen⁹, hvem han synes at have valgt til sin Privatpræceptor, sin specielle Studievejleder. I Hovedstaden er han vistnok ogsaa traadt i Forbindelse med en Mand, der i en Aarrække skulde komme til at indtage en fremtrædende Stilling i Ribe, den senere Biskop Poul Madsen¹⁰. Særlig sluttede han sig dog i varmt Venskab til en ung Slesviger, den højtbegavede Johannes Pistorius (1528—1605), siden Præst i Tetenbüll ved Husum¹¹. Fra Hans Laugesens Studietid findes et interes-

visningspligter synes den teologiske Læsemester ogsaa at have øvet en vis Indflydelse paa Skolens Administration, idet han lige som Kapitlet stod i et ikke nærmere afgrænset Patronatsforhold til den. Særlig i sidste Trediedel af det 16. Aarhundrede kommer dette frem, men antagelig gaar det adskilligt længere tilbage i Tiden. Første Gang Lektorens Medvirken ved Skolens Tilsyn officielt fastslaas, er vistnok i den nye Fundats af 1554 for Puggaard, hvori Læsemesteren og Skolemesteren sidestilles som jævnbyrdige Raadgivere for Kapitlet med Hensyn til dettes Indstilling af, hvilke Skoledisciple der skulde finde Optagelse i denne Stiftelse. Om begge formodes her, at de sad inde med et nøje Førstehaandskendskab til Disciplene — de »vide Personernes Lejlighed«¹.

18. Som den første Indehaver af den faste Lektorstilling forekommer den tidligere omtalte Rektor JENS KNUDSEN HOLM. Han skal være blevet udnævnt hertil 1544, men tiltraadte først et Par Aar senere². Den mellemliggende Tid havde han ofret paa sin videregaaende Uddannelse. Efter at have nedlagt Rektoratet drog han saaledes til Wittenberg, hvor han blev immatrikuleret i Juni 1542, og hvor han tog Magistergraden den 4. September 1544³. Paa en eller anden Maade maa han være blevet vel anskrevet hos Christian III, der gentagne Gange støttede ham under hans Ophold i Wittenberg og af og til i Breve udtaler sin Glæde over, at det gik ham godt her⁴. Dette kan imidlertid kun gælde hans Studier, thi i materiel Henseende maatte han kæmpe med megen Armod. Man har endnu et ynkeligt Brev (af 14. Januar 1546) fra ham til Christian III, hvori han næst at takke for, at Kongen har villet holde ham i Wittenberg, bittert klager sin Nød og skildrer sin fortvivlede Kamp med Kreditorerne. Han er nu i den Grad tilagters, siger han, at han maa laane sig frem, og tillader sig derfor at bede Kongen om en ny Understøttelse⁵.

Samtidig fik han sin Velynder, Johannes Bugenhagen, til at skrive for sig til Kongen. Der gaar en Undertone af let Irritation gennem Reformatorens Brev. Det er tydeligt at mærke, at den unge Mand paa temmelig paagaende Maade har villet afpresse Bugenhagen en Anbefaling til Kongen, da han »med Taarer« fremstillede sig for ham. Omsider lod Bugenhagen sig bevæge til at lægge et Ord ind for ham, idet han godmodigt tilføjede: »er ist sonst ein frommer, redelicher Gesell und bestehet mit seiner Lernen wol«⁶. Den ønskede Understøt-

det 1555 enedes om, at Vester Vedsted Sognekald skulde forenes med Lektoratet¹. Herpaa opnaaedes kongelig Stadfæstelse s. A.² I Kongebrevet hedder det betegnende nok, at det var Hans Tausen, der havde indberettet, at Kapitlet havde billiget denne Ordning, som forøvrigt 1572 paa ny blev stadfæstet af Frederik II³.

Der var hermed indledet en Forbindelse mellem Præsteembedet i Vester Vedsted og Lektoratet, som kom til at vedvare i henved 200 Aar lige til 1738, da den sidste Lektor (Peder Terpager) døde. Naar man 1555 just valgte Vester Vedsted Kirke til det angivne Formaal, skyldtes det aabenbart bl. a., at ogsaa langt tilbage i Tiden havde dette Kald og Ribe Kapitel været knyttet sammen, idet Biskop Henrik Stangberg den 28. Februar 1455 havde annekteret Vester Vedsted Kirke til Ribe Domkapitel. Embedet skulde bestyres ved en Kapellan, men alle residerende Kanniker i Fællesskab nyde Indtægterne⁴.

For helt at afrunde det nye Embede manglede der endnu at skaffe Lektoren en passende Embedsbolig. Det skete 1558, da Kongen bevilgede, at den Kannikerresidens, som hidtil havde været beboet af Sognepræsten ved Domkirken, Mag. Laurids Nielsen, som nu var blevet Superintendent over Vendelbo Stift, for Fremtiden skulde følge Læsemesteren⁵. Denne grundmurede Kannikegaard laa norden for den lutherske Bispegaard paa den østlige Side af Skolegade. I Tidens Løb forfaldt den saa meget, at den 1620 i det væsentlige maatte nedbrydes. Resten blev siden udlagt til Domkirken, og Lektoren fik da i Stedet Huslejegodtgørelse⁶.

Af den gamle Skolebogs Oplysninger om Johann Wenths Virksomhed som Lektor fremgaar det, at han holdt sine Forelæsninger over Dialektiken i selve Skolen (in schola), men derimod gennemgik Katekismen og Evangelierne i et af Domkirkens Kapeller (in sacello)⁷. Om Lektoren er vedblevet at benytte ogsaa Skolen som Forelæsningsrum, er tvivlsomt, ja næppe sandsynligt, da Skolens tiltagende Discipeltal formodentlig har gjort dette mindre bekvemt. Senere — i hvert Tilfælde saa længe Terpager kunde mindes — forelæste Lektoren blot i Domkirken⁸. Det Kapel, som benyttedes hertil, det saakaldte Lectorium theologicum, der var forsynet med et Kateder og Bænke for Tilhørerne, var det gamle St. Barbaras Kapel, stiftet og bygget 1363 af Borgmester Anders Bundsen. Dets Beliggenhed var ved den sydlige Side af Korets Apsis. Da Lektoratet var blevet ophævet, blev Kapellet nedbrudt ca. 1740⁹.

Foruden i første Række at være sysselsat med at røgte sine Under-

153

Joh. Tausens
studiosa iuuentus Ripensis
S. S.

Ad deo sic vivit et regnat
 filij et spiritus sanctus in
 quo vita spiritus sanctus
 sedulo ac diligente tractatur
 ad quod spiritus sanctus ad
 nos. Si vis in spiritus
 deo in te ad te, obis
 una te ad patrem, spiritus deo
 videri in vultibus spiritus
 aliorum illorum, ad deo deo,
 in te, ut in plura in te
 flunior

Sed aut in te in te
 deo in te in te in te
 ut in te in te in te
 deo in te in te in te
 in te in te in te in te
 in te in te in te in te
 in te in te in te in te
 in te in te in te in te
 in te in te in te in te

Fig. 75. Hans Tausens egenhændige Manuskript til Henvendelsen til Skoleungdommen i Ribe (studiosa iuuentus Ripensis). (Tausens Underskrift Fig. 67).

Præbende, der 1543 var henlagt til Lektoratet, Præbendet Alslev, stiftet 1312 af Erkebiskop Esger Juul, var saa beskedent, at det kun havde Indtægten af 3 Gaarde, og saaledes langt fra kunde være tilstrækkeligt til, at en Mand kunde leve af det. Kapitlet havde derfor i Begyndelsen maattet skyde noget til af sine andre Indtægter, indtil

stedelse fik man her oprettet en fast Stilling som Læsemester. I den mellemliggende Tid hjalp man sig da med, at Stiftets Superintendent foruden at røgte sine øvrige Embedspligter tillige paatog sig at udfylde en Lektors Plads. Det gælder baade Johann Wenth og Hans Tausen. De første ripensiske Superintendents Stilling dannede saaledes for saa vidt en Parallel til Sjællands Biskops, idet denne tillige var Professor ved Københavns Universitet.

Om JOHANN WENTHS Virksomhed som Lektor i Ribe hedder det udtrykkeligt, at han med stor Omhu baade foredrog Dialektik og gennemgik Katekismen og Søndagsevangelierne¹. Om HANS TAUSENS Indsats i saa Henseende synes man at have Vidnesbyrd i et Par mindre Arbejder, der endnu er bevarede i hans egenhændige Nedskrift. Det ene er en latinsk Afhandling om Præsteembedet, nærmest i Form af en Forelæsning over Pastoralbrevene, det andet en dansk Oversættelse af to af Davids Psalmer med vedføjte latinsk Kommentar².

Endnu et Minde om Tausens Interesse for Skoleungdommen i hans Stift fortjener at nævnes i denne Sammenhæng, uden at det dog er sikkert, at det udelukkende staar i Forbindelse med hans Ger-ning som teologisk Læsemester. Det er et latinsk Brev, ligeledes skrevet med hans egen Haand og rettet til den studerende Ungdom i Ribe (*studiosa iuventus Ripensis*), hvori han med indtrængende Alvor og megen Skriftlærdom advarer den mod alle Former for Overtro. Det var et Emne, der aabenbart laa Tausen meget paa Hjerte, og i et andet Sendebrev til alle Provster og Sognepræster i Ribe Stift har han udtalt sig paa lignende Maade herom³.

At Superintendenterne i Ribe saaledes besørgede en Lektors Embede, kunde imidlertid blot være en foreløbig Foranstaltning, og 1543 blev der da ogsaa oprettet en fast Stilling som Lektor. Da Kong Christian III 1543 igen var paa Besøg i Ribe, udstedte han her den 9. Marts et Brev om denne Sag. Det hedder i dette, at da Domkapitlet havde gjort gældende, at det ikke formaaede »at opholde en Theologum og Læsemester«, saa bestemte nu Kongen, at det Kanonikat, der var ledigt efter Mag. Morten Krabbe, for Fremtiden skulde være henlagt til Lønning for en teologisk Læsemester. Det er sikkert betegnende, at som Brevets Relator nævnes »Magister Johannes Tagonis Superintendens Ripensis«. Uden Tvivl mærker man da bag denne vigtige Nyordning Hans Tausens kraftige Haand⁴.

Det var formodentlig ogsaa Tausen, der faa Aar senere fik udvirket en ikke mindre betydningsfuld Forbedring i Lektorens Stilling. Det

i det Tillæg til Kirkeordinansen, som kaldes Ribe-Artiklerne, paa ny at indskærpe Domkapitlernes Forpligtelse til »at holde en lærd Mand for en Theologum og Læsemester«. Tilmed hedder det nu, at forsmøtte Kapitlerne dette, skulde den paagældende Superintendent indberette Sagen til Kongen¹.

Der kan næppe være Tvivl om, at Stillingen som teologisk Læsemester i de forskellige Stiftsbyer har været af megen Betydning. Naar Kirkeordinansen tænkte sig baade Kanniker og »forstandige Borgere« som hans Tilhørere, kan det maaske nok have været Tilfældet, at saadanne i den første Tid har udgjort hans Auditorium, — det var i Datiden ikke helt sjældent, at i hvert Fald noget højerestaaende Borgere sad inde med et vist Kendskab til Latin². Hovedvægten er dog snart og vistnok aldeles overvejende kommet til at hvile paa den tredie Klasse Tilhørere »Skoledegnene« d. v. s. den latinske Skoles ældste Disciple. For disse har Læsemesterens Undervisning sikkert været af den største Værdi især i den første Menneskealder efter Reformationen. I denne Periode var det nemlig kun et Faatal af Landets vordende Præster, der kom til at studere ved Universitetet, saaledes at man endnu 1561 regnede med, at blot de større gejstlige Embeder blev besat med universitetsuddannede Mænd³. De øvrige maatte nøjes med de teologiske Kundskaber, som Stiftsbyens Lektor kunde bibringe dem, som vi f. Eks. ved det fra Lund og Trondhjem⁴. Nogen Forandring i dette Forhold indtraadte vel efter 1569, da Kommunitetsfundatsen foreskrev, at ingen maatte stedes til Præstekald, med mindre han forinden havde studeret »nogle Aar« ved Universitetet⁵. Men rent bortset fra, at det ikke er sikkert, om denne Bestemmelse lige straks er blevet efterlevet, saa maatte selv efter 1569 Lektorens Undervisning blive af ikke ringe Betydning for de ældre Skoledisciple som en forberedende Vejledning til de teologiske Forelæsninger, de siden skulde høre enten i København eller ved et udenlandsk Universitet. Ogsaa paa dette Omraade gør der sig saaledes en organisk Sammenhæng gældende mellem Gammelt og Nyt, idet den lutherske Læsemester kan opfattes som en Slags Fortsættelse af den Kapitlets Præstekole, der i den katolske Tid havde udgjort en Overbygning paa Stiftsstadens Katedralskole.

17. Naar der i Almindelighed kan tales om en vis Sendrægtighed hos Kapitlerne i at efterleve Regeringens Paabud paa dette Omraade, gælder det ogsaa Ribe. Først seks Aar efter Kirkeordinansens Ud-

Graduale, skrevet paa Pergament 1495 »vdaff Jep Scriffuer vdi Ribe«, i Byens Historie en ikke ubekendt Mand, der siden blev Borgmester¹. Uden Tvivl har man benyttet det længe efter Reformationen, thi i Bogfortegnelsen er der gjort den Bemærkning: »men dette Graduale er blevet forældet ved det nye«, d. v. s. ved Biskop Niels Jespersens Graduale, der kom 1573, og hvoraf et Eksemplar opføres kort efter.

Af de øvrige musikalske Hjælpemidler, af hvilke enkelte har været omtalt under Hans Thomesens Rektorat, kan nævnes²: Clemens non Papa's 4 Messer, flere Samlinger af Officierne til Festdagene (Witt. 1545, 1539), af Moteter (en særlig polyfon Form for Kirkemusik som Regel uden Instrumentalledsagelse), af Hymner og andre Sange, Herman Finckes Practica Musica, Lucas Lossius' Psalmodia samt flere af Tidens andre bekendte Musikværker.

16. Foruden den daglige, forberedende Undervisning i Katedralskolen maa endnu omtales en anden Undervisningsform, som dannede Afslutningen paa den førstnævnte. Det var de Forelæsninger, som blev holdt af den teologiske Lektor — eller som han kaldtes paa Dansk — den teologiske Læsemester.

Allerede ved Kirkeordinansen 1537 (og igen 1539) bestemtes det, at Kannikerne i et Kapitel skulde være pligtige til at lønne en veluddannet Teolog, som offentlig paa Latin skulde læse over den hellige Skrift. Som hans Tilhørere tænktes »Kanniker, Skoledegne og forstandige Borgere og andre, som did ville søge«. Læsemesteren skulde tillige have til Opgave paa bestemte Tider at prædike, men dog saaledes, at hans Prædikener ikke kom til at gribe forstyrrende ind i de sædvanlige Gudstjenester³. Bestemmelsen om at beskikke en saadan Læsemester gentages i Universitetets Fundats 1539⁴, og allerede fra 1538 kendes enkelte Kongebreve om Ansættelse af Lektorer i Odense og Roskilde, senere ogsaa i Lund, Viborg og Aarhus⁵. Meget karakteristisk hedder det i Brevet vedrørende Roskilde-Lektoren, at han skulde ansættes, »paa det at unge Personer des bedre og ydermere tildrages kunde at give sig til Skole og øve sig udi gode Kunster og Lærdom«. Ogsaa i de Herreklostre, der fik Lov til at bestaa efter Reformationen, skulde der beskikkes Lektorer med lignende Embedspligter⁶.

Det er næppe sandsynligt, at Kapitlerne har været alt for villige til at tilvejebringe de fornødne Midler til Aflønning af en teologisk Lektor. I hvert Tilfælde var det aabenbart nødvendigt allerede 1542

Fig. 74. Calepins latinske Leksikon, oprindelig lænket fast i Skolestuen.

italienske Humanist Marius Nizolius' Cicero-Leksikon, et »ciceroniansk Skatkammer«, som det med Rette kaldtes¹, Melanchtons Kommentarer til Ciceros Epistolae ad familiares samt et Verdenskort (mappa cosmographica). Af Klassikerudgaver fandtes fra før 1560 alle Terents' Komedier, Juvenal og Persius.

Særlig velforsynet har man dog i Ribe været med Hjælpe midler til Sangundervisningen. Fra den katolske Tid havde man overtaget et haandskrevet Missale, ældgammelt og i stort Format, desuden et

benyttedes i Skolen i Ribe, kunde maaske tyde paa, at man her har været temmelig konservativ i pædagogisk Henseende.

Gennemgaar man dernæst Fortegnelsen over Skolens Bibliotek i det 16. Aarhundrede¹, især for saa vidt det drejer sig om Bøger erhvervede før 1560, giver ogsaa denne et og andet Vink om, hvad man særlig har lagt Vægt paa i Undervisningen. Blandt de teologiske Bøger finder man saaledes først nævnt en Baselerudgave af en latinsk Oversættelse af hele Bibelen, om hvilken der udtrykkeligt bemærkes, at det var den Biblia Latina, som altid bevaredes i Skolen, og af hvilken man oplæste de Afsnit, der var fastsat til hver Morgen og Aften².

Muligvis ogsaa anskaffet i den første efterreformatoriske Periode er to andre Værker, der stod i Forbindelse med den daglige Bibel-læsning paa Latin: en Fortolkning til Evangelierne af Rektoren i Lüneburg Lucas Lossius og Nürnbergerpræsten Veit Dietrichs Summa Bibliorum. Lucas Lossius' Arbejde indeholder en ganske kortfattet Kommentar til Evangelierne, hist og her med mindre Udviklinger af dogmatisk Indhold. Det var af Forfatteren dediceret til Christian III i Haabet om, at disse for Skolebørn afpassede Forklaringer maatte vinde Indgang i Skoler og Kirker i Danmark³. Veit Dietrichs Oversigtsværker over Indholdet i Bibelen var ogsaa særlig beregnet for Børn og unge Mennesker og stod højt i Kurs i Datiden. Herom vidner bl. a., at et af dem blev oversat til Dansk af Ripenserens Niels Palladius (1552)⁴.

Blandt de filologiske Skrifter kan især mærkes den italienske Augustiner Ambrosius Calepinus' store latinske og Nederländeren Hadrian Junius' græske Leksikon. Det førstnævnte, der endnu blev brugt herhjemme til langt ned i det 18. Aarhundrede⁵, udgjorde selvfølgelig en Hovedhjørnesten i denne latinprægede Periodes Undervisningsarbejde. Det var en dyrebar Skat, man nødigt vilde miste, og i det gamle Katalog hedder det da ogsaa, at Bogen med en lille Lænke var fastgjort til Katederet. En naadig Skæbne har villet, at af hele Ribe Katedralskoles ældste Bogsamling er dette Værk den eneste Bog, der er bevaret til vore Dage. Bærer den end tydelige Spor af ublid Behandling, har Tidens Tand dog ikke formaaet helt at faa Bugt med det ærværdige Fortidsminde. .

Andre Hjælpe midler var Erasmus af Rotterdams Chiliades Adagiorum, et Værk, der i systematisk ordnede Grupper indeholdt et rigt Materiale af alle Slags Citater, Ordsprog og Fyndord; endvidere den

gionsundervisningen, der saa afsluttedes med Aftensang i Kirken, hvorpaa Skoledagen var til Ende (lige som paa Aftenerne før Helligdage). Som et betydningsfuldt Middel til at fremme denne Hjertet paavirkende Religionsundervisning fremhævedes ikke blot Læsning, men ogsaa Udenadslæren af Katekismen samt af større eller mindre Dele af den hellige Skrift.

Hvor vidt man i Ribe har holdt sig alle de her nævnte Bestemmelser strengt efterrettelig, lader sig ikke afgøre, men der er Grund til at antage, at Helhedspræget i alt væsentligt har været det samme, ikke mindst efter 1546, da Nationalsynoden i Antvorskov havde indskærpet Nødvendigheden af Ensartethed i Undervisningen¹. Over nogle faa Enkeltheder i Skolearbejdet kastes der Lys gennem de Notitser, der tilfældigvis er blevet bevaret om Bøger, som i denne Periode er blevet anvendt i Ribe.

I Puggaards Regnskab for 1552—53 opføres saaledes 5 β 1 Alb. til et indbundet Eksemplar af »Donat«, givet til »et fattigt Barn«, hvad der viser, at denne ældgamle, klassiske Skolebog — som det var at vente — ogsaa har hørt til Peblingenes aandelige Kost i Ribe. I samme Regnskab findes desuden opført et større Beløb til 20 Eksemplarer af »Torrentinus« og til 10 af »Composita verborum«².

Ved den førstnævnte skal aabenbart forstaaes den grammatiske Lærebog af Herman Torrentinus, som Peder Palladius flere Gange i sin Uniformitetstabel anbefaler³. Den var i Virkeligheden blot en Kommentar til den middelalderlige Grammatik Doctrinale, men efter Palladius' Mening særlig egnet til at være en Begynderbog, hvorfor han ogsaa udgav den paa ny sammen med andre grammatiske Skrifter. Dette Arbejde af Palladius havde forøvrigt til Hensigt at fremme den saa eftertragtede Enhed i Grammatikundervisningen, men kom ved sin Tilknytning til Torrentinus faktisk til at aabne en Bagdør for den af alle humanistiske Retninger saa forkætrede Doctrinale. Palladius' Grammatik udkom vistnok første Gang 1552⁴, og det er da formodentlig netop den Udgave, der fremtraadte med et vist autoritativt Præg, man straks har anskaffet i Ribe.

Ved »Composita verborum« maa sikkert menes den gamle middelalderlige Skolebog af dette Navn, forfattet af Johannes de Garlandia. Herhjemmefra er der ikke bevaret noget Eksemplar af denne Bog, men Titlen er bl. a. vel kendt fra Christiern Pedersen, der dog ikke havde meget til overs for den⁵. At netop de to her nævnte Bøger

Indøvelse i Grammatiken, og man faar undertiden Indtrykket af, at de klassiske Forfattere, der læstes, mest maatte gøre Tjeneste som Illustrationsmateriale til at oplyse de grammatiske Fænomener. I Forbindelse hermed stod den Efterligning, den *imitatio* af de klassiske Skribenters Sprogbrug, som skulde danne Disciplene til selv med Færdighed at udtrykke sig i Latinen. En Bog som den meget yndede Mosellanus' Pædologia indskærper saadanne Synspunkter og hævder rent ud, at den Læsning, der ikke viste sig frugtbar for dette Formaal, var ganske unyttig¹. Om nogen virkelig selvstændig Forfyndelse i Oldtidens Liv var der ikke Tale, og naar man gik ud over den rent formelle Dressur, var det blot for at indprente de moralske Sætninger og de praktiske Leveregler, som findes hos visse antike Forfattere.

Betegnende for Tidens stærke Fremhæven af Grammatiken i snævrere Forstand er ogsaa de Forskrifter, der findes i Universitetets Fundats (af 1539) for den nederste Professor i det filosofiske Fakultet, Lector pædagogicus, hvis Forelæsninger i Virkeligheden blot kan betragtes som Skoleuddannelsens sidste Trin. Her kritiseres nemlig stærkt en Tilbøjelighed i Skolerne til at ville føre Disciplene direkte til Forfatterlæsningen, uden at have bibragt dem det fornødne Kendskab til de grammatiske Regler (præcepta). Derfor burde man først og fremmest lægge Vægt paa at lære disse nøjagtigt og systematisk (ad verbum et ordine)².

Ikke mindre bestemt fastholdt man i Kirkeordinansen som i alle de heraf afhængige Aktstykker det Synspunkt, at Børnenes Studering kun kunde lykkes, »naar der er Gudfrygtighed hos«³. Derfor tilkom der ogsaa Religionsundervisningen en betydelig Plads paa Skoleplanen, og man søgte især at fremme Kendskabet til Kristendommens Lære ved Gennemgang baade af Katekismen og af den hellige Skrift, begge Dele naturligvis fortrinsvis paa Latin. Undervisningen i dette Fag tilsigtede dog ingenlunde blot Kundskabsmeddelelse, men havde først og fremmest til Maal, at de unge »renligen foruden alle Blandinger maa lære det, som til Kristendommen hører, og vænnes til at kunne skønne paa Skrømteri, hvor den sig udgiver for ret Gudelighed«⁴. Det vil med andre Ord sige, at de skulde lære at gennemskue det papistiske Væsen og blive rodfæstede i den evangelisk-lutherske Kristendomsopfattelse.

For at Sindet helt kunde være samlet om dette vigtige Formaal, var det bestemt, at Lørdagen udelukkende skulde være helliget Reli-

Interesse til Oplysning om Tidens Syn paa Skolens Maal, vil der være Grund til nærmere at omtale nogle af dem¹.

Efter Ordinansens Skoleplan skulde Peblingene møde i Skolen Kl. 6 Morgen Sommeren igennem, om Vinteren d. v. s. fra Simons og Judas Dag (28. Oktober) til Kyndelmisse (2. Februar) dog først Kl. 7. Fra Kl. 6—8 (9) hver Dag skulde man indøve Grammatik. Særlig fremhæves Vigtigheden af at lære de unge at accentuere rigtigt, saa de kan vide, »under hvad Tone hver Syllaba skal udtrykkes og fremtales«, og betegnende for Tidens ihærdige Udenadslæren hedder det, at naar denne Øvelse var endt, skulde man straks begynde forfra, »at Ungdommen maa derudi saa vel øves og fornemme den rette grammatiske Art«.

Kl. 8 (om Vinteren Kl. 9) skulde de øverste Lektiers Disciple »søge Koret« d. v. s. begive sig til Byens Kirker for i Forening med deres Lærere at forrette Morgengudstjenesten (Ottesang). I Mellemtiden blev de nederste Klassers Disciple overhørt i deres Pensum. Naar de ældre vendte hjem fra Kirke, skulde de alle »med maadelig Røst« oplæse Katekismen, hvorpaa de fik Lov til at gaa hjem for at spise.

Kl. 12—1 fandt Sangundervisningen Sted, og det betonedes, at Disciplene ikke maatte synge blot af Vane, men af »ret Kunst«, ikke heller blot efter »enfoldige Noder«, men tillige Diskant (»figuraliter«). Kl. 1—2 skulde de forskellige Lektier gennemgaa det for hver enkelt bestemte Lærestof, Kl. 2—3 skulde de ældre igen søge til Kirke for at besørge Vesperegudstjenesten, og Kl. 3—4 skulde hver Lektie for sig atter være beskæftiget med at gennemgaa sit specielle Stof.

I Henhold til denne Plan skulde Undervisningen tilrettelægges de fire Dage af Ugen, nemlig Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag. Om Onsdagen skulde der finde en almindelig Overhøring af alle Lektier Sted, saa »at der bliver da en saare flittig Øvelse«. Derefter skulde der opgives Emner for Stilskrivning og Vers, hvorpaa Skolen fik Lov, naar Ottesangen var til Ende. Pædagogisk meget forstandigt hedder det i den Anledning: »Hvad som ikke haver Ro iblandt med, det kan ikke vare ved«.

Den her gennemgaaede Undervisningsplan viser, hvorledes Hovedvægten i Datiden saa afgjort hvilede paa Faget Latin. Denne Bestræbelse giver sig et karakteristisk Udtryk derigennem, at det i hvert Tilfælde fra tredie Lektie indskærpes, at Disciplene nu altid skal tale Latin. Undervisningen i dette Fag havde en fremtrædende formel Karakter. Den samlede sig først og fremmest om bestandig gentagen

bedret i Grammatica«. Man fortsatte med Melanchtons og Torren-
tinus' Lærebøger, nu især af Hensyn til Etymologien og Syntaksen,
og man styrkede Grammatikfærdigheden ved Læsning af Terents og
udvalgte Komedier af Plautus. For at blive hjemmevant i at tale og
skrive Latin læste man de korteste af Ciceros Epistolae. Der blev
vedblivende lagt megen Vægt paa Udenadslæren, i denne Lektie
hver Aften af to latinske Vers, »som have en skøn Forstand om gode
Sæder«. Desuden skulde Disciplene lære at »opsige« noget af Terents.
Stiløvelser i Form af Brevskrivning blev fortsat, ligesaa Religions-
undervisningen (nu med Matthæus' Evangelium, Salomons Ord-
sprog, et Par af de nytestamentlige Breve).

I fjerde Lektie skulde opflyttes de Disciple, »som kunde nu noget
saa hen baade tale og skrive Latin«. Den teoretiske Del af Under-
visningen gjaldt nu særlig Kendskabet til Prosodien, og man begyndte
at lære selv at skrive Digte (carmina), foruden at man fortsatte med
Brevskrivning. Denne Klasses Undervisning fik forøvrigt sit Sær-
præg gennem den stærkt udvidede Forfatterlæsning: Virgil (hos hvem
man skulde lære Brugen af de poetiske »Figurer«, og af hvem man
hver Dag skulde lære nogle Vers udenad), Ovids Metamorphoses,
Ciceros De officiis eller hans Epistolae familiares. Sangundervisnin-
gen omfattede nu Figuralsang (»Diskant«). Religionsundervisningen
foregik paa Grundlag af Eoban Hessius' Psalterium, Jesus Syrach og
Pauli Brev til Titus. Efter Ordinansens Bestemmelser skulde man i
denne Lektie begynde at læse Dialektik og Rhetorik (efter Melanch-
tons Lærebøger), medens Palladius henlægger dette til den følgende
Lektie.

Femte Klasse, Skolemesters egen Lektie, synes nærmest at have
været bestemt til en afsluttende Gennemgang af den latinske Gram-
matik med fortsat Stilskrivning, Figuralsang og videregaaende Reli-
gionsundervisning (bl. a. Romerbrevet). Hertil kom som et meget
vigtigt nyt Moment Begyndelsesgrundene i Græsk (»maa Skolemeste-
ren vel forelæse noget Fundament udi Græsk«). Dog var man noget
ængstelig for, at dette nye Stof skulde komme til at øve en skadelig
Indflydelse paa de møjsommeligt tilegnede Kundskaber i Latin.

Medens Palladius er kortfattet i sin Oversigt over Lærestoffet,
indeholder Ordinansen en Række meget detaillerede Forskrifter om,
hvorledes der skulde undervises i dette Stof paa de enkelte Dage
Aaret igennem. Det kan maaske være tvivlsomt, om alle disse Regler
overalt er blevet strengt iagttaget, men da de indeholder meget af

blot blevet fordelt paa en lidt anden Maade. Baade efter Ordinansen og Palladius tager Skoleplanen sig saaledes ud:

Den første Lektie skulde omfatte to Afdelinger, Disciple paa det allernederste Trin, de saakaldte Abcdarii, og de lidt viderekomne, Dictionarii (Donatistae)¹. Først skulde de smaa Peblinge ved Hjælp af den ABC, som fandtes i Forbindelse med Katekismen, lære at stave, og naar de var kommet saa vidt, skulde disse »Læsesinker« tage fat paa de ældgamle Begynderbøger Donat og Cato. Gennem Donat skulde de tilegne sig Elementerne i Grammatiken (legendi ratio), ved Hjælp af Cato skulde de indøves i at konstruere. Donat'en skulde gennemgaas Ord for Ord (»tydes«) og atter og atter tygges igennem. De catoniske Disticha skulde læres udenad. Hver Aften skulde Smaasinkerne »gaa hjem« med to Gloser, som de skulde høres i næste Morgen, for paa den Maade at samle sig et lille latinsk Ordforraad. Hertil kom yderligere Katekismelæsning og Skrivning.

Anden Klasse bød paa videregaende Hjælpemidler til Indøvelse af Latinen. Man tog nu fat paa en større latinsk Grammatik af Melanchton, Herman Torrentinus eller andre og drev især paa Konjugation og Deklination. Som Læsestof brugtes Æsops Fabler — ogsaa en gammel Kending fra den katolske Tid —, der blev anset for velegnet til grammatisk Øvelse, medens en overordentlig udbredt Bog af Humanisten Petrus Mosellanus »Pædologia« fremhævedes som en gavnlig Sædelære. Denne Bog, der bestaar af Samtaler mellem Skoledisciple og mellem disse og deres Lærer, omhandler i et letfatteligt Sprog Skolelivets Dagligverden og tilsigter at tjene som Indledning til Terents' og Ciceros Sprog. Mærkeligt er det dog, at baade Kirkeordinansen og Palladius kan anbefale »Pædologia«, thi den Forestillingskreds, Forfatteren bevæger sig i, er helt igennem den katolske, om end Mosellanus nu og da øver en vis, humanistisk præget Kritik af det overleverede².

Viste Disciplene sig fremmelige, kunde man allerede i denne Klasse gaa videre til de bedste og smukkeste af Erasmus' Colloquia, et værdifuldt Middel til at fremhjælpe Evnen til mundtligt at udtrykke sig paa flydende Latin. Dagligt skulde desuden et Ordsprog (proverbium, sententia proverbialis) læres udenad for at udvide Ordforraadet. Man begyndte endvidere nu at skrive latinske Breve, tog fat paa den almindelige, kunstløse Vokalmusik (Sang) og lærte Søn- og Festdags-evangelierne samt Davids Psalmer.

Tredie Lektie var beregnet for dem, »som noget ydermere er for-

var organiseret. Der er et og andet, der kunde tyde paa, at det faktisk er gaaet noget langsommere, end man maaske skulde tro, med igen at naa den Størrelse, som var forudsat i Kirkeordinansen. Indtil 1542 tales der i de bevarede Kilder kun om Skolemesteren, og er det rigtigt, hvad A. S. Vedel beretter, at der ved J. P. Grundets Tiltrædelse s. A. ikke fandtes nogen Hører i Ribe¹, bekræftes derved de øvrige Kilders Taushed paa dette Punkt. Skolen maa da i de første Aaringer efter Reformationen have været meget beskeden.

Imidlertid er det muligt, at det blot er et Tilfælde, at Skolen 1542 stod uden Hørere. I alt Fald 1547 tales der om flere Hørere, 1548 havde Skolen 4 og senest 1552 5 Hørere (Locater)². Det sidstnævnte Antal beholdt den Resten af det 16. Aarhundrede. Dette vil undervisningsmæssigt sige, at medens Rektoren vistnok til at begynde med umiddelbart efter Reformationen har maattet bære hele Skolearbejdets Byrde alene — eller maaske blot i Forbindelse med en enkelt Hører —, havde Skolen fra 1548 5 Lektier (Klasser) og fra senest 1552—3 ikke mindre end 6 Lektier. Den virkeliggjorde nu fuldt ud det Program, der var opstillet i Kirkeordinansen.

Desværre er vi næsten helt blottet for konkrete Oplysninger om, hvordan Undervisningen i den første Menneskealder efter Reformationen udformedes i Ribe Katedralskole. Ingen Skolelove eller Undervisningsplaner er bevarede fra denne Tid, og de faa løsrevne Notitser, som kan stilles sammen fra andre Kilder, faar først deres rette Belysning, naar de betragtes i en større Sammenhæng. Vil man derfor gøre et Forsøg paa at give et Omrids af Undervisningens Omfang og Karakter, maa man ty til Tidens almindelige Forskrifter paa dette Felt.

Allerede Kirkeordinansen havde i store Træk meddelt en Skoleplan, og den var yderligere blevet uddybet gennem Peder Palladius' saakaldte Uniformitetstabel af 1546, der dog ikke indholdsmæssigt bringer væsentligt nyt. Da Ribe Katedralskole først fra ca. 1547—48 kan antages at være blevet organiseret i større Stil, vil det være rimeligt i den følgende Skildring af Undervisningsforholdene at lægge baade Kirkeordinansens Bestemmelser og Palladius' »Tabula de exercitiis scholasticis« til Grund³.

Begge de her nævnte Reglementer regner i det højeste med fem Lektier i de større Skoler — Ribe Katedralskole med sine seks Lektier betød saaledes et ikke uvæsentligt Fremskridt ud over det officielt fastsatte, men det er næppe berettiget at tro, at Undervisningsstoffet af den Grund er blevet stærkt udvidet her, snarere er det

skaffet ikke blot musikalske Hjælpemidler, men ogsaa klassisk Litteratur. Han har saaledes indkøbt Udgaver af Terents, Juvenal og Persius og desuden, hvad der er særlig vigtigt, et Eksempplar af Hadrian Junius' græske Leksikon. Anskaffelsen af det sidstnævnte Værk kan utvivlsomt tages som et Vidnesbyrd — og i saa Fald som det første sikkert afhjæmlede — om, at der i Ribe Skole i denne Periode er blevet givet Undervisning i det græske Sprog.

Om Hans Thomesens Iver for ogsaa at holde Latinkundskaben paa et højt Trin vidner et andet lille Træk. Naar St. Thomas' Dag (den 21. December) nærmede sig, plejede han at opgive sine Disciple et Tema, hvorover de skulde skrive et latinsk Digt. Deres poetiske Frembringelser skulde de saa efter hævdvunden Skik foredrage i den større Forsamling, der mødte i Skolen paa selve Festdagen. Dette var saaledes Tilfældet 1559, da de i Tilslutning til deres Rektors Tale havde faaet overdraget at skrive Mindedigte om Christian III. — Endelig maa det ikke glemmes, at det er fra Hans Thomesens Rektortid, at de første Efterretninger om Opførelse af Skolekomedier i Ribe foreligger¹.

Alt i alt er der derfor sikkert Grund til at tro, at den senere Ribe-Tradition har Ret, naar den taler om, at Skolen »var i stor Flor og meget berømt for den drabelig lærde Mands M. Hans Thomesens Skyld«². Hertil kan maaske ogsaa have bidraget, at han til Medhjælper som Hører i sin sidste Rektortid havde sin tidligere Discipel Peder Hegelund, der fra første Begyndelse viste sig som en ualmindelig lovende Begavelse og blev højt værdsat af Rektoren³.

En anden Discipel, Hans Thomesen satte megen Pris paa, var Anders Sørensen Vedel, der aabenbart ogsaa — foruden Grundet — skylder ham en Del af sin tidlige Dannelse. I en gammel Kilde hedder det, at Hans Thomesen elskede disse to, Hegelund og Vedel, »for deres Lærdoms og Skikkeligheds Skyld frem for andre Disciple«⁴. Betegnende for deres Forhold er det sikkert, at da Hans Thomesen den 11. Marts 1561 opgav Rektoratet og drog til København, kunde netop disse to unge Mænd ikke udholde Tanken om at blive ladet tilbage i Ribe, men fulgte med deres Lærer til Hovedstaden⁵.

15. Som tidligere omtalt maa man forestille sig Ribe Katedralskole umiddelbart efter Reformationen i hvert Tilfælde principielt henhørende til Gruppen: de større latinske Skoler. Det er dog ikke helt klart, med hvor mange Klasser (Lektier) den fra Begyndelsen

berømte Mand, der troligt stred ved Luthers Side, Melanchton, som efter Thomesens Mening fuldstændigt beherskede alle de Fag og Sprog, som er Kirken nyttige. Det var da intet Under, — hedder det videre —, at Wittenberg kom til at danne Mønstret for Reformerne ogsaa i andre Lande, saaledes i Danmark¹. Gennem sin Skildring af den ny Tids Kirke- og Skolevæsen og af den afdøde Konges Fortjenester af dette kendetegner Hans Thomesen sig som Melanchtonianer af reneste Vand. Stadig fremhæves Kongens store Arbejde ikke blot for at fri Kirken ud af dens »mere end babyloniske« Fangenskab², for at lade Evangeliets Lys straae efter det papistiske Mørke, men ogsaa hans Bestræbelser for at nyordne Skolerne, hvori de værdifulde Kundskaber og Fag (literæ et artes bonæ) kunde dyrkes, uden hvilke Prædiketjenesten ikke kan have Bestand. Videre hedder det om Skolerne, at de ikke blot er Planteskoler for Kirken, men lige som en Slags Værksteder for al Fromhed og hæderlig Færd, hvori de unge kan dannes til Livets forskelligartede Gerning³. Det var derfor saare viseligt handlet af den salige Konge, at han ikke kastede Vrag paa denne vigtige Side af Reformationsværket.

Ogsaa teologisk er det af denne Tale let at se, hvilken Retning Mester Hans Thomesen er Discipel af. Ganske særlig betoner han i Melanchtons Aand Værdien af Fredsommelighed i teologiske Forhandlinger og vender sig med Afsky fra de heftige Stridigheder, der hærgede Tyskland. Havde andre Fyrster — hedder det et Sted — været sindede som Christian III, der enfoldigt vilde holde fast ved den rette Lære, saa kunde Verden være blevet forskaanet for at se de bedste og af Kirken mest fortjente Mænd overdænges i læssevis med uretfærdige Skældsord og Beskyldninger, medens der udsaaedes Tvivl og Usikkerhed i Almuens Hjerter⁴. Det var da virkelig ikke uden Grund, at Melanchton — som Hans Thomesen selv ofte havde hørt det under sit Ophold i Wittenberg — stadig priste den blomstrende Tilstand i den dansk-norske Kirke og sammenlignede den med de troendes Samfund i Kapernaum paa Christi Tid⁵.

Den hele Tale giver Læseren det Indtryk, at man her staar over for en Skolemester, for hvem »de gode Studier og den sande Lærdom om Gud« (literæ bonæ et uera de Deo doctrina)⁶ udgjorde Dannelsesarbejdets Sum. Det er da Skade, at der ikke findes andet end nogle faa spredte Træk overleveret om hans øvrige Virksomhed som Rektor. Blandt disse er Oplysningerne om hans Bogkøb til Skolen af særlig Værdi⁷. Man ser, at han har interesseret sig for at faa an-

Træk til Forstaaelse af Hans Thomesens Indsats som Skolemand¹.

Hans Thomesens Interesse for Psalmesang og Kirkemusik, der som ovenfor skildret gav sig saa tydelige Udslag allerede i hans Ribetid, er een Side af hans Virksomhed. Fra en anden Side betragtet fremtræder han paa ikke mindre karakteristisk Maade som Repræsentant for det melanchtoniskprægede Dannelseideal, som Datiden saa ivrigt stræbte at virkeliggøre. Søger man derfor at vinde et saa fyldigt Billede som muligt af, hvordan den unge ripensiske Rektor har virket, hvilke Forudsætninger han har haft, og hvilket Maal han har sigtet imod, da vil det være frugtbart at fordybe sig i det eneste litterære Arbejde, han har udgivet i denne Periode af sit Liv. Det er den Mindetale, han holdt i Ribe Skole St. Thomas' Dag (den 21. December) 1559 i en Kreds af vellærde Mænd.

Hans Thomesens Tale (*Oratio de illustrissimo principe ac domino, d. Christiano tertio*) er altid blevet højt værdsat af Historikerne paa Grund af de mange ejendommelige Træk, den indeholder til Belysning af Christian III's Liv og Personlighed, og som maa være kommet til Forfatterens Kundskab fra Kongen nærtstaaende Kilder², men ogsaa til Forstaaelse af Hans Thomesen selv er den af ikke ringe Betydning. Allerede Stilen og Sproget er betegnende: den klare, gennemsigtige Latinitet, saadan som Melanchton og hans Fæller skrev den, endnu et virkeligt levende og smidigt Sprog, fortræffeligt egnet til Behandling baade af filosofiske og teologiske Emner og til historisk Fremstilling. Om Forfatterens humanistiske Interesser vidner desuden de ikke faa Citater paa Originalsproget af græske Skribenter som Pindar, Theokrit, Euripides, Thucydid, Gregor af Nazianz o. fl.³. Alene disse formelle Ejendommeligheder taler om en Mand, der vistnok har staaet paa et noget højere Dannelsestrin end Flertallet af Datidens Rektorer.

Ogsaa Indholdet er typisk for den Retning, Hans Thomesen tilhørte. Fraregnet det specielle historiske Stof er hans almindelige Udviklinger vel ikke præget af Originalitet, men maa kaldes en smuk og mønstergyldig Reproduktion af hævdvunden luthersk-melanchtonisk Tankegang. Ikke mindst kommer det frem paa det Omraade, som i denne Sammenhæng er af særlig Betydning, Fremstillingen af Forfatterens Synspunkter for Studier og Skolevæsen.

Med det sikre historiske Blik, som Hans Thomesen ogsaa paa andre Omraader viser sig i Besiddelse af, har han klart set, at medens Reformationens religiøse Indsats i første Række skyldes Luther, staaer den samtidige Reform af Skolevæsenet især i Gæld til den højtbe-

Præstelivs Tradition. Formodentlig har han ogsaa faaet Hjælp af sin nærmeste Foresatte, Mag. Hans Tausen, der selv 1544 havde udgivet en Psalmebog, som Hans Thomesen har benyttet. Selv nævner han dog mærkeligt nok intet om et direkte Samarbejde med Hans Tausen, om han end iøvrigt med Beundring omtaler denne evangeliske Stridsmand¹.

Da Hans Thomesen var blevet forflyttet til København, kom der mere Fart over Arbejdet, men der var langt til Vejs Ende. Først 1569 kunde han udgive *Den danske Psalmebog* i Trykken, og s. A. autoriseredes den ved et Kongebrev til Benyttelse i Kirker og Skoler². Hos senere Forskere har der hersket nogen Usikkerhed med Hensyn til, om Psalmebogen var tænkt mest som en Haandbog for Menigheden eller for Koret³. Hans Thomesen udtalte selv i Fortalen Haabet om, at den flittigt og gudfrygteligt maatte blive brugt baade i »Kirker, Skoler og Huse«, men Udviklingen førte det vistnok snart med sig, at den overvejende blev betragtet som et Hjælpemiddel for den latinske Skoleungdom baade til Indøvelse i Skolerne og til Benyttelse ved Udførelsen af Psalmesangen i Kirkerne. Allerede i det autoriserende Kongebrev var det blevet bestemt, at den skulde »bruges udi alle Skolerne«, og det er sikkert karakteristisk, at man senere i Aarhundredet hører Klager fra en Bogtrykker over, at andre optrykte Psalmebogen i »smaa Form« netop »for fattige Skolebørns« Skyld⁴. Ogsaa i Fortegnelsen over Ribe Katedralskoles gamle Bibliotek fra det 16. Aarhundrede vil man genfinde et Eksempplar af den Bog, der skylder en af dens berømteste Rektorer sin Tilblivelse⁵.

Med det her omtalte Værk for Øje er det da ret interessant at se, hvorledes Hans Thomesens Beskæftigelse med Musikundervisningen i Ribe ogsaa efterlod sig andre Spor af blivende Karakter. Fra den katolske Tid ejede Katedralskolen forskellige musikalske Hjælpemidler, og i nyere Tid havde bl. a. Jens Pedersen Grundet ladet anskaffe flere større Musikværker. Disse og andre af de musikalske Haandbøger maa i de mellemliggende Aar være blevet benyttet saa stærkt, at de i høj Grad trængte til Ombinding, og da Hans Thomesen var blevet Rektor, sørgede han da ogsaa for, at det skete, til Dels paa elegant Maade. Desuden fik han selv til Brug i Skolen anskaffet to større Musikværker, det ene Clemens (non Papa)'s tre- og firstemmige Messer, udgivne i Antwerpen 1556—58, det andet Hermann Finckes »Practica Musica«, Wittenberg 1556, en Nøgle til Forstaaelse af de musikalske Tegn. Ogsaa disse smaa Notitser rummer ejendommelige

hvori han paalagde dem ved passende Lejlighed at »fly hannem til et Kald enten der udi Universitetet eller andetsteds«, et smigrende Vidnesbyrd om den unge Skolemands Duelighed, og inden et halvt Aar var omme, opnaaede han da ogsaa det anseelige Embede som Sognepræst ved Vor Frue Kirke i København og øverste Provst i Sjællands Stift. Kun en halv Snes Aar blev det ham forundt at virke i disse Stillinger, idet han allerede døde den 22. September 1573, blot 40 Aar gammel².

Fra disse Aar findes der temmelig rigeligt Materiale til at karakterisere ham i hans Embedsgerning og som Repræsentant for en alvorlig, melanchtonisk præget Fromhedsretning³. Han staar i vor Kirkehistorie som en fin og ren Skikkelse, der med stor Nidkærlighed søgte at gøre Fyldest i sin Præstegerning under vanskelige Forhold. Mest af alt er hans Navn dog knyttet til Udgivelsen af »Den danske Psalmebog«, 1569, paa sin Vis et Storværk, der viser hans ualmindelige Evner som Psalmesamler og -bearbejder. Baade indholdsmæssigt og musikalsk giver dette Arbejde et Helhedsindtryk af vigtige Sider af Kulturlivet i Reformationsaarhundredet⁴.

Som det saa ofte er Tilfældet med fremtrædende Kirke- og Skolemænd herhjemme i det 16. og 17. Aarhundrede, at deres senere Livsgerning ligger forholdsvis klart belyst, medens der fattes næsten alle Efterretninger om den Skolevirksomhed, som jævnlige indledede deres Embedsbane, saaledes forholder det sig ogsaa med Hans Thomesen. Dog er vi heldigvis ikke helt blottede for Kilder til Oplysning om hans Rektoraar i Ribe.

Først og fremmest vil der da være Grund til at minde om, at det Værk, der har sikret hans Navn Berømmelse i dansk Kulturhistorie, skylder hans Rektorgerning i Ribe sin Oprindelse og staar i nøjeste Forbindelse med denne. Hans Thomesen beretter selv⁵, at da han var blevet Skolemester i Ribe og havde faaet Pligt til at vejlede Ungdommen ogsaa i den rette danske Psalmesang i Kirkerne, saa opdagede han snart, at der ikke alene fattedes Noder til mange Psalmer, men ogsaa adskillige af selve de Psalmer, der fandtes i den sidste tyske Psalmebog af Luther. Han besluttede sig da til efter Evne at raade Bod paa disse Mangler og gav sig til at »udspørge« de rette gamle Noder til hver Psalme og til at oversætte udvalgte Psalmer fra Tysk. Det var i saa Henseende heldigt, at Hans Thomesen i Ribe kunde gøre Regning paa en fortræffelig Medarbejder, nemlig sin gamle Fader, Mag. Thomas Knudsen, der sad inde med et langt

14. Efter Jacob Sørensen følger igen et af de store Navne i Skolens Historie, Psalmedigteren HANS THOMESSEN (THOMISSØN), ogsaa han nøje knyttet til ripensisk Tradition. Hans Fader var den bekendte Mag. Thomas Knudsen, Puggaards tidligere omtalte Forstander. Selv blev han født i Hygom den 1. Marts 1532¹ og gik siden i Ribe Kate-dralskole under Jens Pedersen Grundet. Omkring 1550 blev han Student og drog derpaa til København, hvor han især sluttede sig

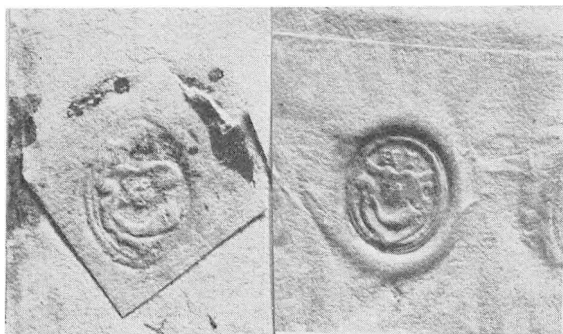

Fig. 73. Thomas Knudsens og hans Søn Hans Thomesens Segl efter de eneste kendte Eksemplarer. Foruden Initialerne T(homas) H(ygomensis) og H(ans) T(homesen) ses i Skjoldet en flerbladet Blomst (Rose) samt derunder et afskaaret, højrevendt Bjørne-(Fugle?)laar, der synes at holde en tredelt Figur (Stængel med tre Knopper?). (Thomas Knudsens Underskrift Fig. 69).

til Niels Hemmingsen². Senere blev han som Hovmester for tre unge Mænd af Slægten Venstermand sendt til Wittenberg, hvor de alle fire blev indskrevet Juleaften 1553³. I denne By, hvor han tog Magistergraden 1555⁴, og hvor han ofte var Tilhører hos Melanchton⁵, maa han i endnu højere Grad end i København have haft Lejlighed til at tilegne sig den af Filippismen prægede Dammelse, som han hele Livet viste sig saa stærkt gennemtrængt af.

Hjemkommet fra Wittenberg blev han ved Paasketid 1557 af Hans Tausen kaldet til Rektor i sin gamle Skoleby⁶, i hvilken Stilling han dog kun kom til at tilbringe fire, men baade for ham selv og for Skolen betydningsfulde, Aar. Da han 1559 ved en Højtidelighed i Ribe Skole havde holdt en Mindetale over den i samme Aar afdøde Konge Christian III, udgav han den kort efter i Trykken, tilegnet Frederik II, og dette banede ham Vejen til den unge Konges Gunst⁷. 1561 udstedte Frederik II saaledes et Brev til Universitetets Professorer,

Rektor i Ribe. 1557 blev han Kapellan og 1565 Sognepræst ved St. Catharine Kirke, og i denne Stilling døde han den 29. Marts 1580¹. Vi kender intet nærmere til Værdien af hans pædagogiske Indsats, men ved hans Død skrev Peder Hegelund i sin Kalender, at han

Fig. 72. Mindesten over Rektor, siden Sognepræst, Jacob Sørensen († 1580) i St. Catharine Kirke.

havde været en Mand af god Karakter og omhyggelig Embedsførelse (integerrimus et diligentissimus vir)². Et Brev fra ham til den bekendte lüneburgske Rektor Lucas Lossius 1558 vidner om hans fortsatte Bestræbelser for at udvide sine Kundskaber³. Om hans Interesse for Skolen taler det, at han til dens Bibliotek indkøbte Musikværker, deriblandt det ene Lucas Lossius' Psalmodia, desuden Ambrosius Calepins berømte latinske Leksikon samt Erasmus af Rotterdams Adagia. Endvidere lod han afskrive et Eksemplar af de liturgiske Tekster, som brugtes ved den daglige Kortjeneste⁴.

stille øvet en langt større Indflydelse, end det nu er muligt i det enkelte at efterspore. Heller ikke i Ribe blev han glemt, og den senere Tradition talte med Rette om »den fine, drabelige, lærde Mand Hr. Jens Pedersen Grundet«¹.

13. Til Jens Pedersen Grundets Efterfølger kaldtes en indfødt Ripenser JACOB (IB) SØRENSEN, der i 6¹/₂ Aar kom til at forestaa Skolen (22. Oktober 1550—17. April 1557)². Han maa være blevet Student fra Ribe, thi han nød Understøttelse af det derværende Kapitel under sine Studier i Wittenberg, hvor han var blevet immatrikuleret 1548 — gratis, aabenbart paa Grund af Fattigdom³. I Reformatorerens By studerede han sammen med en Skolekammerat Hans Madsen Højne, Søn af den bekendte Ribe-Kannik Mads Højne, i Aarhundredets Begyndelse scholasticus ved Domskolens. Skønt Jacob Sørensen iøvrigt ikke vides at være optraadt litterært, er der dog bevaret et Par Smaadigte fra hans Haand i et lille Skrift af Vennen, et Juledigt (De natali domini et salvatoris nostri Jesu Christi carmen), som denne udgav i Wittenberg 1550⁴.

Et andet, ret ejendommeligt Vidnesbyrd om de to Skolevenners Forhold til deres Hjemby foreligger fra dette Studieophold i et Brev (af 25. Juli 1549) til Kapitlet i Ribe. Det er skrevet som Tak for en Pengegave, Kapitlet havde tilstillet dem, og det viser paa ganske pudsig Maade, hvorledes de to unge Ripensere paa det daværende Tidspunkt ikke har været synderligt øvede Stilister. Brevet fremtræder — sandt at sige — ikke i nogen elegant Sprogdragt, og oftere forekommende Stavefejl og andre Ufuldkommenheder taler tydeligt nok om det Besvær, det har voldt dem at sætte den lille Epistel sammen. For at give deres Stil det rette Sving har de da aabenbart grebet til den Udvej for en stor Del at forme deres Takkebrev som en Gentagelse af den faderlige Formaningsskrivelse, hvormed Kapitelsherrene havde ledsaget deres Understøttelse. I formelagtige Vendinger bedyrer de unge deres Taknemmelighed for den modtagne Gave og lover at beflitte sig paa Studierne, saaledes at deres Velyndere ikke skulde faa Skam af dem, og at deres Uddannelse til sin Tid kunde tjene til Guds Ære og Kirkens Gavn. Paa konkrete Efterretninger om Forholdene i Wittenberg er Brevet fattigt. Dog ser man, at de med Iver studerede Teologi, Filosofi og de lærde Sprog, og at de særlig har holdt sig til Johannes Bugenhagen og Philip Melancthon⁵.

Kort efter sin Hjemkomst udnævntes Jacob Sørensen 1550 til

som Vidner om Grundets Troskab i Lærergerningen. Til hans Ære holdt Vedel ogsaa en Tale (i Ribe eller i Wittenberg)¹, der danner Grundlaget for den Skildring, han et Par Aar senere udgav af Grundets Liv og Karakter.

Ogsaa fra andre af Grundets Disciple har vi bevaret Udtalelser om hans Betydning. Peder Hegelund føjede til Vedels Skildring et »Epicidium«, hvori han berømmede ham som Skolemand og Præst², og Digteren Hans Frandsen har helliget Grundet to latinske Digte. I det ene synes han at antyde, at Grundet jævnlig maatte lide Skuffelser i sit Skolearbejde paa Grund af utaknemmelige Disciple³; i det andet, der er skrevet i Wittenberg, giver han Udtryk for det store Savn, han, der nu var ene i det Fremmede, bestandig følte af sin elskede Lærer⁴.

Paa den smukkeste Maade skildrer Digteren, hvad han skylder Grundet: stadig maa han tænke paa de herlige Samtaler, de har ført, hvor Alvor og Spøg blandede sig paa behagelig Maade, men højere end alt andet sætter han dog de aandelige Velgerninger, han har modtaget af sin Lærer. Grundet meddelte ham Lærdommens Begyndelsesgrunde i de tidlige Barndomsaar, de Elementer, der banede ham Vejen til Muserne — ganske som en Moder, der med Mælken lærer sit lille Barn Tungens første Lyde; og senere bibragte han ham med aldrig svigtende Hjælpsomhed Kundskaber af videregaaende Karakter. Han dannede den unges Sind ved Lærdom og gode Sæder, gav hans Sjæl den himmelske Næring. Aldrig skal disse Ting gaa Digteren af Minde, saa længe der er ringeste Sans tilbage i hans Legeme. Snarere skal Stjerneerne forville sig ad falske Baner, og den skønne Maane opgive sit Kredsløb, snarere skal Fluen — det usle Kræ — formaa at tømme Verdens de brusende Strømme, og Havet berøves dets Muslinger, end jeg skal glemme min Lærers Møje og vise ham et utaknemmeligt Sind! — Dette var ikke tomme Ord. Efter Grundets Død lovede Hans Frandsen at ville underholde hans Sønner ved Universitetet⁵.

Der kan ikke være Tvivl om, at der i ældre dansk Skolehistorie tilkommer Jens Pedersen Grundet en ganske egen Plads. Midt i det almindelige Billede af Strenghed og Barskhed er det velgørende at møde en Skikkelse som Grundet, der med et alvorligt Livssyn forenede Munterhed og Mildhed. Som Ribe Katedralskoles Genrejser og som Anders Sørensen Vedels Lærer vil han først og fremmest blive mindet, men gennem sine talrige andre Disciple har han i det

dags Enfold, vilde alene bygge paa Kirkefædrene, Luther og Melanchton, medens Tidens stærkt fremtrædende Forkærelseslyst og den deraf følgende Forvirring var ham af Hjertet imod¹.

En Ejendommelighed ved Jens Grundets pædagogiske Virksomhed var det, at han ikke nøjedes med at undervise i selve Katedralskolen, men ogsaa i sit Hjem havde en Opdragelsesanstalt baade i den Tid, han var Rektor, og senere. Anders Sørensen Vedel var saaledes optaget i hans Hus i Aarene 1557—61, medens Grundet var Sognepræst ved Domkirken. Vedel siger, at hans Hjem bestandig var fyldt med Børn fra adelige eller andre fornemme Familier². Skønt det ikke direkte vedrører Grundets Rektorgerning, er det af Betydning for Bedømmelsen af ham som Skolemand at se, hvorledes han tilrettelagde Vedels videre Uddannelse. Han sørgede da først for, at Vedel fulgte den regelmæssige Undervisning i Katedralskolen, men samtidig overvaagede han hjemme hans Læsning. Han gav ham straks Homer i Laurentius Vallas latinske Oversættelse i Hænde, da han ansaa denne Forfatter for særlig skikket til at føre ind i Forstaaelsen af de øvrige klassiske Digtere og Forfattere. For hver Bog, Vedel læste, fik han en lille Præmie, og Grundet fremhævede de skønneste Steder i det læste (*narrationum suauissimarum commendatio*). Derpaa gik man over til en sammenhængende Læsning af de ældre og nyere Historie-skrivere i kronologisk Orden. Vedel maatte gøre Rede for Indholdet hos de læste Skribenter og daglig indføre Hovedpunkterne i særlige Optegnelsesbøger (*Ephemerides locorum communium*). Ogsaa hele denne Privatundervisning, der foregik i Grundets Præsteresidens, det bekendte Snagdal, vidner fordelagtigt om hans klare psykologiske Blik. Han har aabenbart tidligt opdaget den brændende Interesse for Historie, som kendetegnede den unge A. S. Vedel, og paa en forstandig Maade stræbt at bibringe den kommende Historieskriver Forudsætninger for hans Manddoms Gerning³.

Grundets Bortgang kom ganske uventet for Vedel, der just var kommet hjem til sin Fødeby Vejle paa et kort Besøg fra Wittenberg, og han blev aldeles overvældet af Smerte. Sikkert med Rette sagde han senere, at han følte sig som en Søn, der havde mistet sin Fader⁴. Han skrev straks et Digt, der i allegorisk Form skildrede den Sorg, der fyldte hans Hjerte⁵, og siden lod han i Ribe Domkirke sætte et Epitaphium til Minde om sin gamle Lærer⁶. I Indskriften paa dette glemte han ikke at minde om, hvorledes den vellærde Mænd i borgerlig og kirkelig Tjeneste den Dag i Dag overalt i Fædrelandet stod

ter, som senere Tider kaldte »homiletiske Tankemagaziner«. Noget stærkere Indtryk af Forfatterpersonligheden faar man desværre ikke gennem den, rent bortset fra, at det kan være vanskeligt at afgøre, hvor meget der stammer fra Grundet, og hvor meget fra Vedel, da denne vistnok har underkastet Bogen en afrundende og systematiserende Gennemarbejdelse¹.

Grundet hørte aabenbart til de Naturer, der mere virker ved, hvad de er, end ved de Værker, de efterlader sig. Han synes at have været den fødte Pædagog, og gennem det Billede, Vedel har tegnet af ham, faar man et smukt Indtryk af hans Fortrin i saa Henseende². Om hans Troskab i det daglige Skolearbejde kunde ingen tvivle, siger Vedel. Han bar lige Omsorg for de fattige som for de velhavende Disciple, og aldrig unddrog han nogen sin Interesse, blot vedkommende ikke var uværdig dertil. Jo mere han blev opmærksom paa Lærelyst hos nogen, desto ivrigere stræbte han at opflamme og fremhjelpe denne. Hvis en Discipel viste sig træg eller forsømmelig, forstod han ved Præmier og Æresbevisninger at anspore ham, hvorved han førte mange, om hvem andre havde opgivet Haabet, frem til et godt Resultat. Men opdagede han Disciple, der ikke havde den fornødne Begavelse eller i Følge deres hele Anlæg ikke egnede sig til Studier, saa talte han i Venskabelighed med deres Forældre for at faa dem til at sætte Børnene til et eller andet Haandværk. Alle de Træk, som Vedel med saa fin Forstaaelse her fremhæver, vidner om, at Grundet har været en erfaren Pædagog med et sikkert psykologisk Blik og en ikke ringe Forstaaelse for Skoleunddommens forskelligartede Karakter.

Den Skildring, Vedel har givet af Grundet som Skolemand, er uden Sidestykke i vor Litteratur fra det 16. Aarhundrede, men ogsaa af hans rent menneskelige Personlighed har han tegnet et nænsomt og tiltalende Billede. Der er saa meget mere Grund til at agte nøje paa de Oplysninger, Vedel meddeler, som han ikke blot i flere Aar havde været optaget i Grundets Hus, men ogsaa fordi der bestod det varmeste og mest fortrolige Forhold mellem Lærer og Discipel³. Først og fremmest nævner Vedel da hans alvorlige, usminkede Guds frygt, der bl. a. ytrede sig i vedholdende Bøn — ikke sjældent havde Vedel set Grundet ligge paa Gulvet med blottede Knæ og anraabe Gud. Dernæst taler han om hans Ydmyghed og Taalmodighed, om hans Sandhedskærlighed og Standhaftighed i at hævde den Overbevisning, han havde vundet. Teologisk set var han præget af gammel-

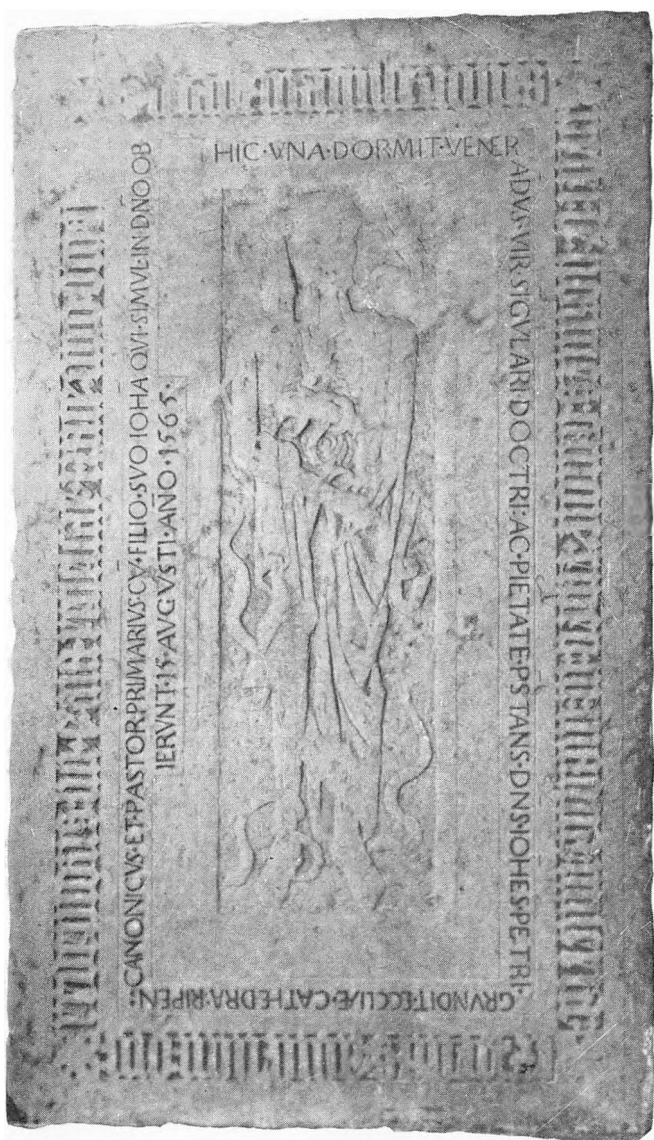

Fig. 71. Ligsten over Jens Pedersen Grundet († 1565) i Ribe Domkirke. Paa en oprindelig middelalderlig Ligsten er Indskriften over Grundet siden indhugget.

Met Leeg oc Lyst/ i første Opuext/
 Oc vennies til de Ord oc Text
 Som Gud til oss i Scrifften talde/
 Oc strengelig oss det selff befalde/
 Derpaa at tencke/ grunde oc studere/
 Oc for vore Børn at huesse oc polere.
 De andre Sprock noget tunge oc suare/
 Kunde I disz bedre til sin tid spare.

Mand siger/ at lang er Børneminde/
 Det skulle I oc vel selffue befinde/
 At hues I nu i Barndom nemme/
 Kunde I siden ret aldri forglemme.
 Huad mand først i it nyt Kar indgiffuer/
 Smagen der aff saa lenge bliffuer.
 Thi er det best/ at lære det Beste/
 Oc først det Gode at smage oc freste.

Det Onde skal sig selff vel yde/
 Dog Lære oc Affue skal det forbyde.
 Hukommelse er Guds edle Gaffue/
 Den oc I Børn for alle monne haffue.
 Ville I den bruge Gud til ære/
 Det skal Eder Fruct i Alderdom bære.
 Vil I ickun mercke/ som I haffue Nemme/
 Eia/ huad kunde I meget forfremme.
 Christus som Børnene til sig kalder/
 Eder styrcke i Visdom/ Naade oc Alder.

P. H.

Ikke meget forskellige fra den her omtalte Bog er nogle andre Smaaskrifter, som Peder Hegelund udgav i disse Aar. Uden just at være beregnede til at være Skolebøger, er de alle Udtryk for den samme didaktiske Tendens. Der er saaledes hans *Exempla regulæ*, 1578, en Slags rimet Bibelhistorie, hans *Memento mori*, 1587, lige som ABC'en en Sammenstilling af Bibelsprog i særlig prægnant Form og forsynet med mange og lange Vers af Hegelund selv i hans trohjertige Tonefald, og der er endelig hans *Elogia mulierum*, 1586, der foruden en versificeret Fremstilling af den lutherske Dogmatiks Lære om Ægteskabet giver en Række Skildringer af bibelske Kvindetyper »til det Gode« eller »til det Arge«.

Naar Talen er om de Arbejder, som paa den ene eller anden Maade har deres Udspring i Peder Hegelunds pædagogiske Bestræbelser i disse Aar, er der et lille Skrift, som ikke maa lades ude af Betragtning. Det bærer Titlen *Argumenta resurrectionis corporum, Trøst oc Beuissning vdaff Guds Ord om Legemens Opstandelse* og udkom 1578. Det er et Trøsteskrift til Biskop Hans Laugesen og hans Hustru Dorothea Tausen i Anledning af, at de havde mistet deres eneste Søn Lauge Laugesen, en begavet ung Mand, der just havde forladt Ribe Katedralskole for at drage til København og deponere, men indhentedes af Døden i Roskilde den 23. September 1576.

I en smuk og personlig præget Tilskrift til den unge Mands Moder skildrer Peder Hegelund først, hvorledes Sorgen og Ulykken næsten umærkeligt lister sig ind paa Menneskene, dernæst formaner han hende (og sig selv) til i Ydmyghed at bøje sig under Guds uransagelige Vilje. Alt er jo skænket os af hans Naade. Derefter følger en Række bibelske (og klassiske) Trøstesprog, der samler sig om Tanken om det evige Liv og Legemets Opstandelse i dette. Bogen slutter med en Del latinske Digte i Anledning af det sørgelige Dødsfald. Man faar virkelig Indtrykket af, at Tabet af den unge Mand er gaaet Peder Hegelund meget nær til Hjerte, — Lauge Laugesen havde været en af hans kæreste Disciple —, og i nogle latinske Strofer lykkes det Hegelund at give et fint Udtryk for sine Følelser¹. Blandt andre Digte findes her ogsaa en Mindekrans fra otte af den afdødes tidligere Kammerater i Ribe Skole, hvoriblandt to Sønner af den kgl. Historiograf Hans Svaning, Frederik og Jacob, en Broder til Peder Hegelund, Jacob Hegelund, og den senere Rektor i Ribe Niels Villumsen.

I Ribe Katedralskoles Historie i disse Aar indtager Peder Hegelunds Trøsteskrift en egenartet Plads. Det er et Minde fra den mørke Tid i Efteraaret 1576 og den paafølgende Vinter, da smitsomme, pestagtige Sygdomme bortrev saa mange af Skolebørnene i Ribe og heller ikke skaanede en af Skolens haabefulde Dimittender. De Digte, hans Rektor og tidligere Skolekammerater hædrede hans Minde med, vidner klart nok om, at Skolen i den unge Lauge Laugesen, dette friske Skud paa en gammel ripensisk Lærdomsstamme, havde mistet en af sine mest lovende Fostersønner.

12. For en senere Eftertid er Peder Hegelunds Navn først og fremmest knyttet til Genopblomstringen af den danske Skolekomedie.

Det er da ogsaa ubestrideligt, at han ved sin Indsats i denne Henseende har faaet en ikke ringe Betydning for Udviklingen af ældre dansk Teater, og ved sin Videreførelse i ny Skikkelse af Traditioner fra den forudgaaende Periode lykkedes det ham i en Aarrække at gøre Ribe Katedralskole til et Knudepunkt paa et interessant Omraade af Kulturlivet.

Fra udenlandske Forhold er det vel kendt, hvorledes Kirke og Skole Middelalderen igennem var Arnesteder for en livlig dramatisk Virksomhed af forskelligartet Karakter¹. Man sondrede i saa Henseende mellem Bibelmysterier og Helgenmysterier (Mirakler), alt efter som Stykkerne hentede deres Emner fra Bibelhistorien eller fra Helgenlegenderne, hertil kom allegoriske Skuespil »Moraliteter« og endelig en Række løsslupne Farcer, der vistnok har deres Oprindelse i Fastelavnslystighederne. Det er ikke usandsynligt, at man ogsaa i Danmark i Middelalderen jævnlig har opført saadanne Stykker, men de Efterretninger, der haves herom, er særdeles sparsomme. Kun nogle faa Skuespil fra et forholdsvis sent Tidspunkt vidner om, at Danmark har fulgt med paa dette Omraade. Særlig er disse Stykker knyttet til en Skolemester ved Vor Frue Skole i Odense, Christiern Hansen, der ca. 1530 synes at have været stærkt dramatisk interesseret².

Efterhaanden som Humanismen banede sig Vej, forandredes de hidtidige Former for Skuespilopførelse i væsentlig Grad, idet man stræbte efter en Tilbagevenden til det antike Teater. Tilmed lagde man nu megen Vægt paa at lade Skoledisciplene spille Komedier paa Latin. Fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede foreligger der fra Danmark enkelte Vidnesbyrd om, at man har givet latinsk Komædie baade i Aarhus og i København.

Efter Reformationen bortfaldt det gamle katolske »Mysterium«, navnlig for saa vidt som det hentede sit Stof fra Helgenhistorien, men det blev nu afløst af det protestantiske Skoledrama, som betød en videre Udvikling af det ældre humanistiske. I Danmark har dette Drama sin egentlige Blomstringstid 1560—1630. Baade Luther og Melanchton har oftere fremhævet den moralske og pædagogiske Værdi, som Skoledisciplenes Komædieopførelser kunde have, og for Skolemænd af den filippistiske Type var det en given Sag, at de paa dette Omraade maatte følge deres store Læremestre. De Skuespil, man nu opførte, kan henføres til tre Grupper: latinske Skuespil af Plautus og — især — af den højt elskede Terents, nydigtede latinske Stykker

med Emner hentede fra Bibelen samt Oversættelser af klassiske og senere latinske Skuespil.

Fra Udlandet findes fra Reformationsaarhundredet bevaret en rig-holdig Litteratur af den Art, men ogsaa Danmark kan opvise en temmelig fyldig Samling Skoledramer. Fælles for alle disse Stykker er den alvorlige, stærkt moraliserende Tendens, som præger dem. Med Forkærlighed valgte man bibelske, særlig gammeltestamente-lige, Emner, som underkastedes en Behandling, der gjorde dem vel-egnede til at være villige Tjenere for moralske Idealer i det 16. Aar-hundredes Aand. Det medførte ganske vist ofte, at det bibelske Grundlag blev meget stærkt omformet, saaledes at Hovedvægten kom til at hvile paa helt andre Momenter end i de gamle Fortællinger.

Deltagelse i Opførelse af latinske Skuespil ansaa Tidens Skole-mænd i første Række som et nyttigt Hjælpemiddel for Disciplene til at faa udviklet den Talefærdighed i det latinske Sprog, som man lagde saa megen Vægt paa at uddanne. Var Stykket paa Folkesproget, maatte dette Hensyn ganske vist bortfalde, men tilbage blev det gavn-lige moralske Helhedsindtryk i Forbindelse med Disciplenes Ind-øvelse i at tale og optræde med Frihed og Anstand, en nyttig For-skole for dem, der siden skulde beklæde Embeder i Stat og Kirke. De forskellige Faktorer, der her spillede ind, førte — som det træffende er blevet sagt — til, at den protestantiske Skolekomedie blev »en højst ejendommelig, til Tider meget uensartet, men ofte charmerende Blanding af moraliserende Bestræbelser, tilstræbt antik Efterligning og en saa at sige i Kødet baaren levende folkelig Tradition med dybe Rødder i Middelalderens Teater«¹.

Ordrede efter Tidsfølgen synes følgende danske Byer at have været Knudepunkter for den dramatiske Udvikling i det 16. Aarhundrede: Helsingør, Ribe, Viborg og Randers. De første Vidnesbyrd, der fra Ribe foreligger om Opførelse af Komedier, stammer fra Aarene 1560 og 1561, da man af Notitser i Kæmnerregnskaberne kan se, at Byen ved Pinsedagstide har givet Bidrag til at afholde Omkostningerne ved Sceneudstyret². De anførte Aarstal viser, at baade Hans Thome-sen og Laurids Ægidiisen som Rektorer maa have interesseret sig for denne Side af Datidens pædagogiske Arbejde. Hvilke Stykker der 1560—61 er blevet opført i Ribe, vides ikke med Vished, men det er ikke usandsynligt, som man har formodet³, at der blandt dem har været to Skuespil, »Judith« og en Oversættelse af Plautus' Ko-medie »Aulularia«, da det netop var disse to Stykker, som Peder Terp-

ager 1696 fra Ribe i Haandskrift kunde sende Peder Syv, idet det da bemærkes, at de hidrørte just fra Christian III's Tid¹.

Dengang man i 1560 opførte Skolekomedier i Ribe, var Peder Hegelund Hører her², og det er muligt, at hans Teaterinteresse er

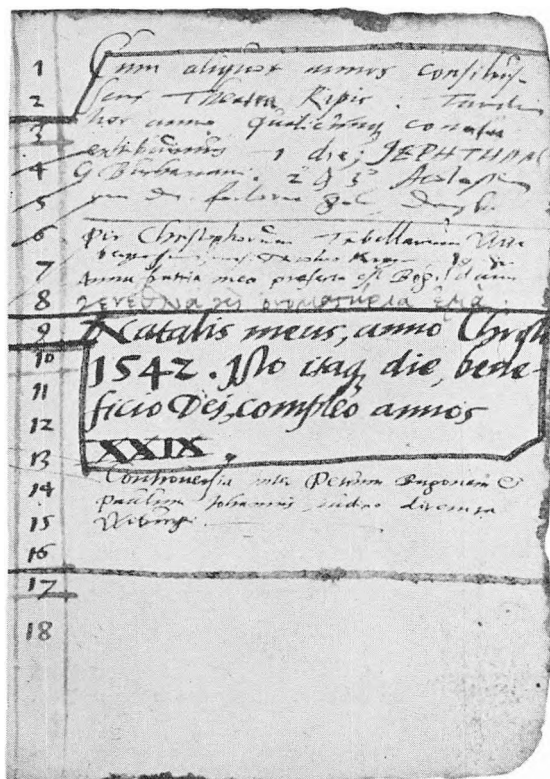

Fig. 86. Blad af Peder Hegelunds Kalender for 1571. Her — under 4.—6. Juni — Optegnelse om Genoptagelsen af den ripensiske Skolekomedie.

blevet vakt ved den Lejlighed. Givet er det i hvert Tilfælde, at Hegelund fra ganske ung var levende interesseret i dramatisk Virksomhed, og hans Kalenderoptegnelser fra Studierejsen viser tydeligt, hvorledes han fra Begyndelsen med stor Iver var Tilskuer ved Komedieopførelser³. Det er da meget forstaaeligt, at det netop blev ham, der kom til at genoplive den hensovede Skolekomedie i Ribe. Efter at have været Rektor her et Par Aars Tid kunde han for 4. Juni 1571 i sin Kalender indføre den meget sigende Notits: »efter at Teater-

opførelser i Ribe i nogle Aar havde ligget stille, opførte vi endelig i dette Aar, hvordan end Forsøget faldt ud, »Jephta« af G. Buchanan«. De to følgende Dage gav man tillige et andet Stykke »Acolastus«, et Skuespil paa Dansk om den fortabte Søn. Det var forfattet af Hol­ lænderen Guilielmus Gnaphæus og hørte til Tidens berømteste Styk­ ker af den Art¹. — Allerede i Dagene 16.—19. Maj var man aaben­ bart begyndt at indstudere disse Skuespil.

Forestillingerne i Juni 1571 har formodentlig givet Hegelund og hans latinske Skoleflok Blod paa Tandem, thi næste Aar 1572 gav man i Dagene 15.—17. Juni ikke mindre end tre Stykker til Bedste: Terents' »Andria« (paa Latin?), et dansk om Lazarus' Opvækkelse af Christus og en Komædie om Christi og Kirkens Trolovelse samt de 10 Jomfruer. Derpaa gik der igen nogle Aar, fra hvilke man intet hører om Opførelser. Først 1576 tog man paa ny fat og gav nu 25.—28. Juni atter tre Stykker: »Jephta«, »Abraham« og »Susanna«. 1578 (22. Juli) spillede man »Nabal«, og endelig hører man i Aaret 1583 (25.—26. Juni), men ganske vist efter at Hegelund var fratraadt som Rektor, om Opførelse af to Skuespil, »Joseph« og »Den rige Mand og Lazarus«. Det er dog muligt, at der har fundet flere Opførelser Sted end de her nævnte, da Hegelunds Kalenderoptegnelser ikke er ufejlbarlige i Retning af Fuldstændighed.

De fleste af de ovenfor anførte Skuespil har formodentlig været spillet paa Dansk. Dog kender vi kun lidet til deres Indhold. Den »Susanna«, der nævnes 1576, er aabenbart den Komædie i Hege­ lunds egen Bearbejdelse, som skal omtales nedenfor. »Jephta«, en Tragedie af den lærde Skotte George Buchanan, »Nabal«, en Ko­ mædie af Züricheren Rodolphus Gualtherus, og »Abraham«, et Stykke af Georg Rollenhagen, var alle paa Dansk² og alle, som Hegelund oplyser, oversat af Søren Kjær (Severinus Paludanus), Tolder i Kol­ ding. Denne Mand, Stamfaderen til den lærde Slægt Paludan, var en indfødt Ripenser og stod i stadig Forbindelse med Hegelund³. Det er troligt, at han har faaet sin første Uddannelse i Ribe Kate­ dralskole, og han har saaledes af flere Grunde Krav paa en Plads i dens Historie.

13. Vil man danne sig en Forestilling om den nærmere Karakter af de Komædier, der i disse Aar blev opført i Ribe, vil der særlig være Grund til at dvæle ved Hegelunds eget Stykke *Susanna*. Skønt det er muligt, at han ogsaa har leveret andre sceniske Arbejder, er »Su-

sanna¹ det eneste, der er kommet til os, bevaret som det er i en Udgave fra Forfatterens egen Haand, 1578. Det er den første danske Skolekomedie, der blev udgivet i Trykken og derved skaffede denne Genre litterær Rang herhjemme. Til Belysning af Hegelund baade som Teaterdigter og Iscenesætter er Arbejdet i høj Grad interessant.

»Susanna« er ikke noget originalt Skuespil, men en Bearbejdelse af et latinsk Stykke af Rektoren i Augsburg Sixtus Birck (Xystus Betulius eller Betuleius)². Antagelig havde Hegelund som ungt Menneske haft Lejlighed til at se det blive spillet to Gange i Leipzig 1565³. Da han selv var blevet Rektor, fandt han det aabenbart passende til Anvendelse ved de Opførelser, han agtede at lade sin Skole medvirke ved. Det kan se ud til, at han allerede 1571 har tænkt at opføre det som Udtryk for den Glædesbølge, der naturligt gik hen over Landet i Anledning af Syvaarskrigens Afslutning, men faktisk kom det ikke paa Scenen før end 1576⁴.

Sammenligner man den latinske Original med Hegelunds Bearbejdelse, viser denne sig ikke at være nogen ordret Oversættelse. Han følger vel i det hele og store Handlingen i Forlægget, men tillader sig hist og her mindre Udvidelser og andre Forandringer. Ikke blot tilføjer han overalt kortere Indholdsangivelser af de enkelte Scener og forsyner Teksten — som med en fortløbende Kommentar af ejendommelig Karakter — med talrige danske og latinske Ordsprog, men ogsaa i selve Bearbejdelsen af det fælles Stof gaar han frem med temmelig stor Selvstændighed. Den danske Gengivelse er saaledes langt fyldigere end Originalen, hvad der dog bl. a. kan skyldes Forskellen mellem Datidens bredere Dansk og det mere koncise latinske Sprog. Desuden sporer man en bevidst Bestræbelse efter at tilpasse Stykket efter Forholdene i Hegelunds egen Tidsalder — »efter vort Aarhundredes Sæder og Mennesker«, som han selv siger⁵. Endvidere søger Hegelund — til Dels paa heldig Maade — at uddybe Karaktertegningen hos flere af Stykkets Personer.

»Susanna« er som lignende Skuespil præget af en stærk moraliserende Tendens. Det bygger paa den kendte gammeltestamentelige Fortælling om den dydige Kvinde, som efterstræbes af de to gamle vellystige Raadherrer, der som Hævn for, at de ikke kunde faa deres Vilje med hende, under falsk Paaskud faar hende dømt til Døden. Kun ved Indgriben af Profeten Daniel lykkes det at opklare Sagens sande Sammenhæng og redde den uskyldigt dømte.

Stykket er typisk for Skolekomediens Tendens til at omforme det gammeltestamentelige Grundlag: i Skriften er det Daniel, der er Hovedpersonen, i Skuespillet er det Susanna. Medens den oprindelige Fortælling lader Susannas Historie være et Vidnesbyrd om Profetens Visdom, bliver den i Dramaet først og fremmest et Eksempel paa en gudfrygtig og dydig Kvindes Frelse¹.

Megen dramatisk Evne synes Bearbejdelsen af Susanna-Dramaet ikke at vidne om, langsomt og tungt bevæger Handlingen sig fremad, og Replikerne — i de karakteristiske Knittelvers — falder tit stærkt i det Brede. Med Rette har Teater- og Litteraturhistorikere derimod fremhævet², at Peder Hegelunds Bearbejdelse udmærker sig ved det gode og mundrette Sprog, hvori han — ofte med meget Fynd — formaar at lade de handlende og talende Personer give Udtryk for, hvad de har paa Hjerte. Staar Hegelund end ikke paa Højde med sin samtidige Digterbroder Hieronymus Justesen Ranch, saa indtager han dog ved sin djærve, trohjertige Sprogtone en smuk Plads blandt vore ældre Komediesskivere.

Skuespillet »Susanna« maa have tiltalt Datiden. Vi ved saaledes, at det 1577 blev spillet paa Latin paa Københavns Slot. Dette blev Anledningen til, at Peder Hegelund tog sin gamle danske Oversættelse frem, gennemgik den paa ny og besluttede at udgive den i Trykken³. Efter adskillige Forhandlinger og Forberedelser⁴ lykkedes det ham ogsaa 1578 at faa den udsendt i en statelig Udgave hos den bekendte københavnske Bogtrykker Mads Wingaard.

Den trykte Tekst er tilegnet Dronning Sophie (12. August 1577). I denne Tilegnelse skildrer Hegelund de Forhold, der paa det paa-gældende Tidspunkt maatte stemme Sindet til Glæde: den Fred og Ro, der igen var indtraadt i Riget efter de mange Krigskaar, Frugtbarheden til Lands og til Vands, Tilkomsten af de unge Prinsesser og især af den lille Prins Christian (IV), født 1577, og viser, hvorledes det var rimeligt, at alle Stænder forenede sig i fælles Jubel og Taknemmelighed over denne Lykke. Det gjaldt ogsaa Skolerne, eller som Hegelund med rørende Naivitet siger: »vi arme Skoletjenere og Børnelærere (som ere imod hine andre [Stænder] at regne ikkun nogle smaa Myrer og Bier) kunde ikke andet end ogsaa krybe frem med voris fattige Discipler udaf voris smaa Hytter og Værksteder« for at deltage i den almindelige Feststemning⁵. Som et Udtryk for denne skulde da den nye Oversættelse af »Susanna« tages.

Hegelund benyttede endvidere Lejligheden til i Tilegnelsen at tage

kraftigt til Orde for Værdien af Skolekomedier. Naar »Susanna« nu blev dediceret til Dronningen, vilde det sikkert kun være til desto større Anseelse for de fromme og gode Typer, som blev fremstillet i Stykket, og tjene til Forsvar mod de onde og skalkagtige, der blev lastede deri. En tredje Gruppe Mennesker, »de vrangvillige, sær-sindede og ilde underviste Hoveder«, der i det hele fordømte, at man gav sig af med at skrive og spille Komedier, vilde Hegelund ikke paa dette Sted beskæftige sig med. Kun maatte han i al Almindelighed fremhæve, at saadanne Øvelser i Skolerne havde deres store Værd, naar de da fandt Sted »ikkun til Maadelighed, at det baade gaar sjælden paa, saa Ungdommen ikke forsømmes, og at det sker med Tugt og Høviskhed«¹.

For at give andre Prøver paa sin digteriske Aand havde Hegelund forsynet Bogen med en Række latinske Æredigte til Medlemmer af Kongehuset, desuden med en latinsk Fortale om den foreliggende Bearbejdelses Karakter. Efter Tidens faste Skik havde endvidere en Række af Hegelunds Venner tilføjet Ærevers til Oversætteren. Man træffer blandt disse gamle ripensiske Kendinge som Digteren Hans Frandsen, Biskop Hans Laugesen, Historiografen Niels Krag og Hegelunds Slægtning Peder Mortensen Hegelund, Borgmester i Ribe, desuden Forstanderen for Sorø Kloster Iver Bertelsen. Alle udtrykte de deres Beundring for det skønne Arbejde, Hegelund havde ydet. Blandt andet hedder det hos Niels Krag²:

Skal danske Spil nogen sinde bliffue kære
 Oc Danske maal faa veltalendheds ære,
 Da siunis mig effter min ringe dom,
 Hoss denne Mand de det bekom.
 Thi det giffuer denne Bog vel at see,
 Huo dømme vil ræt vden had oc spee;
 Met beder skick, skøner sprog, artliger ord
 Saadan Bog paa Danske nep findis er giord.
 Huem lyst oc lærdom vil haffue tilsamle,
 Hand søge sig Bøgger ny oc gamle,
 I nogen hand disse ey begge saa spører,
 Som hand met lyst i denne her gører.

Foruden selve Skuespillet »Susanna« indeholder den trykte Bog tillige et stort originalt Digt af Hegelund *Calumnia sev Diabola personata* (med den tilføjede lange Forklaring til Titelen: »Bagtale eller Klafferi, som lønligen eller obenbarlig vdligger, fører, oc foruender altingest

til det verste, nogerlunde vdstaffærit effter hendis art oc Forskyldning«).

Dette Digt var beregnet til at indskydes i 4. Akt mellem 6. og 7. Scene (den store Retshandling) som en Slags »Mellemspil«. Saa-danne længere Indskud var ikke ukendt i Datidens Skuespil, men »Calumnia« indtager en Særstilling ved sin overordentlige Længde (det er næsten lige saa stort som hele Skuespillet). Utvivlsomt har det da i første Række været beregnet til Læsebrug, og Forfatteren siger selv et Sted meget liberalt¹:

Maa vel skeep, Legen dig siunis for lang

— — — — —
 Viltu den lege, de lange Snack
 Kantu affhugge oc sønderhack.

Indholdet af »Calumnia«, der unægteligt har en temmelig udtværet Karakter, bestaar i en vidtløftig detailleret Beskrivelse af »Bagtales« Væsen og Virksomhed. Desuden finder Forfatteren Lejlighed til at give en Oversigt over store Dele af Samtidens Historie, især dens Kirkehistorie, idet han navnlig skildrer Religionskampene i Tyskland, Frankrig og Nederlandene. Som i de middelalderlige »Moraliteter« er Calumnia opfattet som en Person, der indgaaende udtaler sig om sit Udseende, sine Virkemidler og sin mangeartede Indflydelse blandt Mennesker.

»Calumnia« udmærker sig ikke blot ved sin gode Sprog- og Versbehandling, men ogsaa Indholdet frembyder i al dets Bredde betydelig Interesse. Som en i nyere Tid foretaget, dybtgaaende Analyse har vist², maa det anses for et Hovedværk i det 16. Aarhundredes danske Læredigtning, og dybt rodfæstet i klassisk, humanistisk og folkelig Tradition afspejler det paa mærkelig Maade en hel Tidsalders Livssyn.

14. Foruden at være af litteraturhistorisk Betydning er »Susanna« af stor teaterhistorisk Værdi, fordi man gennem Hegelunds talrige scenariske Anvisninger i mange Henseender kan danne sig et Begreb om det datidige Skoleteaters Indretning og om Iscenesættelsen³.

Medens i Middelalderen selve Kirkerummet havde afgivet Rammen for Opførelse af Skuespillene, blev Scenen efter Reformationen som oftest henlagt til Kirkegaarden. Ved sin Indhegning var den godt afgrænset fra Yderverdenen, og i Ly af de store, skyggefulde Træer

kunde Tilskuerne finde velgørende Svaling paa de sommerhede Dage. Da alle Opførelser maatte finde Sted som Friluftsspil, var det af Betydning, at de blev henlagt til den bedste Tid i Sommermaanederne. I Ribe ser man da ogsaa, at der som Tidspunkt for Skolekomediernes Opførelse netop gerne blev valgt de normalt varme Dage i Slutningen af Juni Maaned, maaske dog ogsaa af Hensyn til de store Menneskemængder, der ved denne Tid plejede at samles til St. Hans Markedet. Naar man tillige lægger Mærke til, at man ikke tog i Betænkning at spille Komædie tre Dage i Træk, kan det sikkert opfattes som et Tegn paa den Teaterhunger, som var saa almindelig i Datiden.

I Ribe opførtes Skuespillene paa en Plads sydøst for Domkirken. Den kaldtes »Palladsjord«, og meget talende brugte man Betegnelsen »Palladsleg« om selve Opførelsen¹. Det Ord, der gemmer sig heri, »Pallads«, er fra Tyskland almindeligt kendt som Navnet paa den Teatertribune, der udgjorde Scenen². At tilvejebringe en saadan var naturligvis ikke helt billigt, men man kunde til dette Formaal i Almindelighed regne med et Tilskud i klingende Mønt fra Byens Kasse. De forskellige Købstæders Raad ansaa det for en Ære, at der blev opført Skuespil, og var derfor som Regel ikke bange for at yde deres Bidrag til, at alt kom til at forløbe med saa megen Festivitas som muligt. De tidligste Efterretninger, der findes bevarede om Skuespilopførelser i Ribe, stammer netop fra Notitser i Byens Regnskaber om Udgifter til Ved og Fjæle, som »kom til Pallads«³.

Hvad der skulde anvendes af Dragter og andet Udstyr, er sikkert beredvilligt blevet stillet til Raadighed af Byens Borgere. Skolekomedien nød i denne Periode en saadan Yndest hos alle Stænder, at der næppe har været Vanskeligheder i saa Henseende. Meget passende rettede Hegelund da ogsaa tilsidst i »Susanna« en særlig Tak til alle dem, der havde haft Umage med »vore Personer . . . at vdklæde oc staffære«⁴.

Paa et saadant »Pallads« maa man tænke sig Hegelund og hans Skoleflok agere. De mange Bemærkninger i »Susanna« om sceniske Enkeltheder tyder paa, at Hegelund selv har virket som Instruktør, og vidner om, at hans Indretning af Scenen og Skuespillet er sket i Overensstemmelse dels med det overleverede folkelige Teater, dels med Tidens humanistisk formidlede Kendskab til Terentsscenen.

Det er den saakaldte »Blandingsscene«, man staar overfor. Skuepladsen har bagtil været afgrænset af en Tæppevæg med flere »Indgange«, hvorigennem Personerne kunde bane sig Vej, naar de skulde

betræde Scenen eller forlade den. Desuden var Scenen udstyret med særlige »Lokaliteter«, som man med faa og enkle Midler søgte at gøre saa naturtro som muligt. Da Spillet i »Susanna« saaledes for en stor Del foregik i hendes Have, har man aabenbart uden større Apparat søgt at genskabe denne paa ret illuderende Maade ved Hjælp af lidt Grønsvær, nogle Blomster og en stor Kumme, i hvilken der bagfra blev hældt Vand af en Kande for at antyde, at her sprang en Kilde. Retsscenerne har i alt væsentligt været udformet, saadan som Tilskuerne kendte det fra deres egen Tids Retspraksis, især ved det kgl. Retterting.

Stykkets Personer (personæ dramatis) var inddelt i »Hobe«, mindre Grupper efter den indre Samhørighed, der bestod imellem dem. Til en Begyndelse blev Skuespillerne præsenteret som saadanne »Hobe« for Tilskuerne af en »Argumentator«, en af Disciplene, der gav en kort Oversigt over Gangen i hele Komædien og herunder med en tynd Gren udpegede Hovedpersonerne inden for de forskellige Grupper.

Derefter trak Skuespillerne sig tilbage bag Scenen, og Spillet kunde begynde. Alle Roller, ogsaa Kvinderoller, blev udført af mandlige Skuespillere, en Tradition, som indtil vore Dage holdt sig i Skolekomædiene.

Før Argumentator traadte frem, havde en anden Person haft Lejlighed til at føre Ordet, idet man fandt det rimeligt som Indledning til den forestaaende Opførelse at henvende en »Prologus« til de tilstedeværende Tilskuere. Den, hvem denne Opgave blev betroet, var vistnok ofte Forfatteren eller Bearbejderen af det paagældende Stykke. Saaledes er det i høj Grad sandsynligt, at det just er Hegelund selv, der i 1576 i Ribe fremsagde Prologen til »Susanna«.

Det kan derfor være rimeligt at anføre en Prøve af denne »Prologus apologeticus ad spectatores« dels for at give et Indtryk af Hegelunds Sprogtone, dels fordi man derigennem i kort Begreb kan lære hans Synspunkter med Hensyn til Værdien af Skolekomædier at kende. Man maa da tænke sig, at den latinske Skolemester selv, efter Traditionen iført en Herolddragt og udrustet med en Heroldstav, et »Spir«, som særligt Værdighedstegn, hin Junidag 1576 er staaet frem paa »Pallads« og har henvendt disse Ord til en opmærksomt lyttende Tilhørerskare¹:

Værer velkomne alle tillige
Oc staar i Guds Fred,

Vnge, Gamle, Fattige oc Rige,
 Huer vdi sin sted.
 Ville I giffue oss liud oc rom
 Til at fremføre
 Oc det, wi acte at handle om,
 See paa oc høre,
 Da ville wi giøre vort beste der til,
 Ingen til mode,
 Anrette igen nogen Lyst oc Spil,
 I tagert for gode.
 Det haffuer saa værít en gammel Seed,
 Holden i Ære
 Hoss Græcker oc de Romere med,
 Oc Folcker flere:
 At mand i største Menighed
 Oc høye Feste
 Haffuer alt met stor herlighed,
 Helst for de Beste,
 Legt skøne Leege paa Herredage
 Met megen gammen,
 Ingen Bekostning, flijt oc wmage
 Spard da tilsammen.
 Ia, oc de veldige Keisere i Rom
 Selff haffue dictet
 Tragædier oc met Poeterne der om
 Kaanstelig fictet.
 Thi de viste best aff store Bedriff
 Oc Lyckens spil,
 Forsøgte oc selff saa mangen Omskiff,
 Bode fra oc til,
 Ia, Herrebørn aff Førstelig blod
 Hulpe tilmed,
 Slig Skuespil met lystige mod
 At komme aff sted,
 Oc øffde sig i gode Facter oc Tuct,
 Tungemaal oc sprock,
 I handel oc snack at holde sig smuct
 Oc dristige nock,
 Oc mest i slig Tragædie Spil
 Alt som i en Speil
 See oc skue, huor det gaar til
 Met allehonde feil

Blant Mand oc Quinde i alle Statter,
 Kunde saa høre,
 Huad oc de store Potentater
 Burde at gøre.
 Om dette oc andet met god beskeed
 I tuct oc Ære
 Ville wi handle oc met Bluhed
 Snacke oc agere.

Efter dernæst at have gjort Rede for, at man i lang Tid havde »huldet stille . . . met Leeg oc Lyst«, indtil glædelige Begivenheder som Fredsslutningen 1571 og Kongens Bryllup det følgende Aar havde givet nyt Mod, fortsætter Hegelund:

Nu acte wi strax met lyst oc glæde
 (Ville I paa mercke)
 Ordentlig hid for eder fremlede
 Vore vnge Klercke,
 Eders Børn, som I mue see her paa,
 I Klæder bolde,
 Huorledis de sig skicke oc skaa'
 Oc artlig holde.
 Det er eders Lyst oc dennem en prijs
 Oc Øffuelse god
 I Tale at vere dristige oc vijss
 Oc giffuer dem Mod,
 At de saa tencke oc faa Attraa,
 Huor de met Ære
 Slig Stat oc Smycke engong kunde naa
 Oc Bogen lære.
 De fattige Personer mue I oc kende,
 Som ere her mange,
 Oc dennem met tiden noget got tiluende,
 Naar i Aarsagen fange.

Men huo som ey gider her paa seet,
 Hand maa vel gaa hiem,
 Wi lege, enddog det er hannem leedt,
 Oc fare saa frem:
 En Plumpert, som haffuer ingen forstand
 Oc er en Hiemfød,
 Paa Lærdom oc Kaanst ey skønne kand
 Mere end it Nød.

Den taar end oc vel giøre sig vred.
 Oc er hannem Væ,
 At hand saaledis den bittre SANDHED
 Skal høre oc see.
 Men ingen lade sig paa oss forføre,
 Det er ickun Skempt;
 At hand aff Børn kand Sandhed høre,
 Snart er det forglemt.
 Holder Munden til, lader Øern aaben,
 Nu faa I at høre,
 Om I ere stille, vden bulder oc raaben,
 Huad wi ville giøre.

Den trykte Udgave slutter med en »Epilogus generalis«, om hvilken det bemærkes, at den blev anvendt som fælles Afslutning efter alle de tre Skuespil, som blev opført i Ribe 1576¹. Ogsaa denne Epilog har Hegelund sikkert selv fremsagt. Efter i Korthed at have gennemgaaet de moralske Lærdomme, der kunde høstes af hvert af disse Stykker, henvendte Skolemesteren sig til Tilhørerne med de ligefremme og dog saa vægtfulde Ord:

Nu vil ieg haffue paa alles vor vegne
 Saa vel de Fremmede som vore Egne
 Høyligen alle oc huer betacket,
 At I ville høre, huad wi snakket;
 Det, wi i Legen vden at lesde,
 I tagert for gaat oc holdert til beste.
 Ingen gøre sig oc derfaar vred,
 Huad her er handlet, tald eller skeed:
 Haffue I noget gaat hørt eller lærdt,
 Giemmer det vel oc holdert værdt.
 Er noget wquemt tald eller seet,
 Slar det i Vind, det er oss leedt.
 Wi haffue i try dage nu været Herrer,
 Ia (sandingen at sige) vel Eders Narrer;
 Naar wi nu vort Regiment nedligge,
 Haffue somme lidet, somme maa tigge.
 Dogliguel alle dem, som disse dage
 Met vore Personer haffde wmage
 Dennem at vdklæde oc staffære,
 Vide wi synderlig Tack oc ære.
 Vor ringe Tieniste wi igen tilbyde,
 Ingen wmag skal oss fortryde,

Thi wi oss til eder gantske formode,
 At I haffue taget altingest til gode.
 Ville I oc igen lade noget paa kende,
 At hues wmage wi her paa vende
 Haffue eder værít behageligt,
 Diss villiger gøre wi mere sligt.
 Oc Gud wi eder befale her med,
 Hand giffue oss alle sin Naade oc Fred.

15. I Peder Hegelunds private Liv var de Aar, han kom til at tilbringe som Rektor i Ribe, et Tidsrum, der kan karakteriseres ved den gamle Psalmelinie »Sorríg og Glæde de vandre tilhobe«.

Da Hegelund som 27-aarig Magister flyttede ind i Puggaard, var han endnu ugift, men et Par Aar senere fæstede han sig en Brud i den purunge Anna Hansdatter Holm, en Datter af den teologiske Læsemester, tidligere Rektor, Jens Knudsen Holm. Den 4. Oktober 1571 fandt Trolovelsen Sted, og foruden en Række Slægtninge træffer man blandt de tilstedeværende ved denne Lejlighed flere velkendte Skole- og Kirkemænd i Ribe, saaledes den gamle Mag. Thomas Knudsen, Mag. Jacob Madsen Vejle og Mag. Laurids Ægidiisen.

En Maaned senere — den 11. November — fejredes Brylluppet. Efter alt at dømme var der her Tale om et meget lykkeligt Ægteskab — Hegelunds glade, tillidsfulde Stemning afspejler sig tydeligt i Kalendernotitserne fra det følgende Aar, der begynder med Sætningen: med Guds Hjælp kan enhver udrette, hvad han vil. Desto værre varede Lykken ikke længe. Allerede den 27. Juli 1573 døde den unge Anna Hegelund efter en Barnefødsel, »den Hustru, som var mig kærere end mig selv«, som Hegelund skriver. Man tør vel ogsaa tage det som et vægtigt Vidnesbyrd om den dybe Sorg, som i denne Periode vedblev at mærke Hegelund, at han mod Tidens Skik tøvede syv Aar, før end han igen indgik Ægteskab.

Hegelunds nedtrykkede Sindsstemning lærer man ganske godt at kende af det Digt, han 1578 skrev til Dorthea Tausen, Biskop Hans Laugesens Hustru, i Anledning af hendes eneste Søns Død². Det hedder her:

Saa vide I oc min ælendighed
 Der trengde mig saare,
 Met Venners affgang, sorríg oc Arbed,
 Vdi disse Aare.

Øyen paa Søster, saa oc paa Moder

Jeg kort tillucte:

Paa Fader/ oc strax paa Hustru goder:

En Sorrig anden slucte.

Uden Tvivl har dog under saadanne Forhold den alvorlige, tillidsfulde Gudsfrygt, Hegelund var besjælet af, i høj Grad bidraget til at holde ham oppe, lige som han ogsaa maa have fundet megen Trøst i det Skolearbejde, han stod midt i, og som levende optog ham.

I hele sin Rektortid boede Hegelund i Embedsboligen i Puggaard, som han helt fik til sin Raadighed, da Hørerne 1572 flyttede ud af deres Værelser i Bygningens Østerende. Kalenderoptegnelserne giver hist og her et Glimt af den vidtløftige Husholdning bag disse Mure. Nu og da hører man om Reparationer og Tømmermandsarbejde ved Kaalgaarden, paa Loftet, Trappen, Laagen, Porten og Badstuen; ligeledes om Anlæggelse af en stor Humlegaard paa 115 »Kulere«; Kvægtienden fra Darum og Oldensvinene spillede en betydelig Rolle, lige saa Hjembringelsen af den salte Fisk fra Manø, 38 Snese Hvillinger, smaa og store¹. Det maa have været vanskeligt for en enlig Mand at styre alt dette, og det kan da ogsaa se ud til, at Hegelunds Stifmoder, der var Enke, en Tid har ført Hus for ham².

En Kvinde maa i hvert Tilfælde have haft Haand i Hanke med hele Husbestyret, thi foruden at huse Hegelund og hans Familie dannede Puggaard i disse Aar Rammen om en hel lille Skole og Opdragelsesanstalt, som Husfaderen ledede. Kalenderoptegnelserne omtaler ikke mindre end 14—15 saadanne Disciple, der var indlemmede i Hegelunds »privata disciplina«³, og der synes desuden at have været andre optaget, som Hegelund har glemt at notere Navnene paa⁴.

Om disse Disciple tillige har besøgt Byens latinske Skole, saadan som det i sin Tid havde været Tilfældet med Disciple i Jens Pedersen Grundets tilsvarende Opdragelsesanstalt, er ikke klart. Det sandsynligste er dog vel, at de fortrinsvis har været undergivet Peder Hegelunds private Vejledning. Blandt Hegelunds Kostgængere nævnes ikke faa adelige Børn: Melchior Ulfstand fra Sønder Vosborg, Jørgen Urne, Hans og Peder Munk, desuden adskillige Borger- og Præstesønner, deriblandt flere fra Odense og en yngre Svoger af Hegelund, Knud Hansen Holm⁵. I Skole og Hjem har Peder Hegelund da haft nok at tage Vare og har vel heri haft et Værn mod helt at blive overvældet af Sorg og Savn.

16. Katedralskolen kaldtes i denne Periode til daglig blot »Skolen i Ribe« eller »Riber Skole«; kun ved særlige Lejligheder fik dens Navn en højtideligere Klang: »Vor Frue Skole« eller »Domskolen«¹. Om mange af dens Forhold baade som pædagogisk Anstalt og som betydningsfuld Institution i Byens Liv kunde man ønske, at der forelaa fyldigere Oplysninger, men et og andet Træk ud over, hvad der allerede er meddelt, lader sig dog samle.

Medens man i tidligere Perioder saa godt som aldrig finder Skolens Hørere omtalt enkeltvis, kan man fra dette Tidsrum anføre Navnene paa i hvert Fald nogle af disse betydningsfulde Deltagere i Skolens Gerning. Særlig gennem Hegelunds Kalenderoptegnelser er ikke faa Notitser om Hørerne opbevaret², men stort mere end deres Navne og Tidspunktet for deres Ansættelse eller Afgang findes ikke noteret. Saa vidt man kan følge deres senere Løbebane, har den ikke hævet sig over Landsbypræstens jævne Plan. En Undtagelse danner dog Peder Hegelund selv og hans samtidige JON JENSEN KOLDING († ca. 1609), siden Magister og Sognepræst i Anst, kendt som Udgiver af den første topografiske Beskrivelse af Danmark³.

Baade Rektorer og Hørere har sikkert efter det gamle Ord opfostret den ripensiske Skoleungdom i Tugt og Herrens Formaning. Fra Skolens Side vaagede man i denne Periode stærkt over, at der ikke fra andre Myndigheder skete Indgreb i den Jurisdiktion, som fra ældgammel Tid mentes at tilkomme Rektoren. I Viborg Stift kendes saaledes fra 1555 et Vidnesbyrd om, at Domkapitlets Kannerik som Retshjemmel paaberaabte sig et Privilegium, givet 1158 af Kejser Frederik Barbarossa, for at begrunde Skoledisciples Fri-tagelse for at blive draget ind under verdslige Domstole. 1586 førtes det samme Privilegium i Marken til Bedste for en »Skoleperson« i Viborg Katedralskole, der formentes at staa »under Skolemesterens og Skolens Regiment«, og fra 1592 kendes et lignende Tilfælde fra Odense⁴.

Ogsaa fra Ribe kan man fremføre et Eksempel paa de jævnligt forekommende Stridigheder om Beføjelse til at udøve Strafferet over for Skoledisciple. Et Kongebrev af 8. August 1562 belærer os om, at Borgmester og Raad samt Byfogeden i Ribe af og til dristede sig til at paagribe og i Fængsel at sætte nogle af Riber Skoles Personer, der havde forset sig. Dette var, hedder det, mod »gammel Brug og Skolens Frihed« og tilmed saa meget mindre fornødent, som Skolens Rektor (aabenbart Laurids Ægidiisen) havde tilbudt selv at ville

straffe de skyldige. I den Anledning bestemte Kongen da, at hvis nogen Degn eller Pebling i Ribe Skole forsaa sig, maatte Magistraten eller Byfogeden ikke befatte sig med disse Personer, men skulde give Skolemesteren Sagen til Kende. Han skulde derpaa straffe de paa-gældende »med Ris og i andre Maade, efter som Brøden er til«. Dog skulde det ikke gælde i de Tilfælde, hvor der var Tale om Manddrab og andre grove Forbrydelser. Gjorde nogen Skoleperson sig skyldig heri, skulde Skolemesteren overgive vedkommende til Byens Øvrighed, hvis han da ikke »med en god Consciens kunde straffe dem med Ris eller anden »Pen« (Ϸ: Straf) i Skolen«. Var det ikke Tilfældet, skulde de skyldige indsættes i Byens »Hægte« for siden at lide deres tilbørlige Straf¹. Der kan næppe være Tvivl om, at man i Ribe har betragtet dette Kongebrev som et vigtigt Privilegium. Herom vidner bl. a., at man 1576—1601 mindst seks Gange har ladet Brevet læse ikke blot paa Bytinget i Ribe, men

ogsaa i Kolding og paa Nørre Rangstrup Herredsting; desuden at Skolens Overøvrighed (med Peder Hegelund i Spidsen) 1596 lod tage en Vidisse af Brevet, og at man igen lod denne læse tre Gange paa Bytinget saa sent som 1635 og 1636².

Naar der i det citerede Brev tales om at straffe »med Ris og i andre Maade«, ledes Tanken hen paa Skolernes sædvanlige Straffemetoder. Det almindeligste Middel var Riset, som man ikke sparede paa nogen Dag. At straffe »tilbørlige« med Ris anses f. Eks. for det normale i det københavnske Bispemødes Bestemmelser af 1555³, og talrige andre Udtalelser peger i samme Retning. Næppe uden Grund taler Peder Palladius en Gang i en bestemt Anledning om, at man skulde lade en Forbryder »smage X eller XII Skoleris, at det kunde svide i

Fig. 87. Skolemester tugter en Discipel.

Huden¹. Først naar Riset var forsøgt en eller to Gange, kunde man skride til andre Midler, hvoriblandt især fremhæves at »forvises Skolen«.

Middelalderen igennem havde Ferlen været Skolemesterens særlige Værdighedstegn. Nyfundne Eksemplarer af dette Torturinstrument i Forbindelse med ældre Afbildninger giver et godt Indtryk af dets Udseende². Ferlen bestod af en svær Træstok, som i den ene Ende løb ud i en Plade, og den var i Virkeligheden et meget farligt Vaaben. Allerede Christiern II's Skoleordinans havde derfor forbudt Anvendelsen af Ferler, og Bispemøderne 1546 og 1555 gentog Forbudet. Dog fastholdt man Ferlens næsten symbolske Betydning, naar det tilføjedes: »dog maa den Ferle staa tilstede for »Rebalder«, som sig opsætter mod Skolemester eller Hører³. Denne Bestemmelse, der kunde fortolkes mere eller mindre snævert, har sikkert vedblivende aabnet Vejen for en ikke helt ringe Anvendelse af det berygtede Prygleredskab.

Tilfældigvis ved vi, at en af Tidens fremtrædende Skolemænd, Mag. Villads Nielsen (Brøns), som bl. a. havde været Discipel under Peder Hegelund, tog den ripensiske Skoletugt til Mønster, da han selv 1593 var blevet Rektor i Viborg⁴. Om end Skoletugten i Ribe Skole har været tjenlig for sit Formaal, bør man dog ikke forestille sig Tilstanden her i denne Periode som udadledig. Nu som altid har der i Skolen været urolige Hoveder, som vanskeligt lod sig tæmme. 1580 berettes der saaledes om usømmelige Optrin i Ribe Domkirke, ved hvilken Lejlighed Disciplene var indblandet paa uheldig Maade⁵, og naar man den 22. Oktober 1572 hører, at Peder Hegelund var oppe hos Lensmanden (in prætorio) for at tale nogle saarede Skoledisciples Sag⁶, kan det maaske tages som et Udtryk for Ordet om, at gale Katte faar revne Skind. Det samme var vel Tilfældet 1576⁷, da der optoges Vidnesbyrd paa Tinge om, at en Bartskeer efter »Palladslegen« ved St. Hansdag overfaldt en Discipel med en Økse, som han kastede efter ham! Forøvrigt maa det ikke glemmes, at naar der oftere i Datidens Kilder omtales ligefremme Forbrydelser, forøvede af Skoledisciple, kan det staa i Forbindelse med, at mange saadanne blev i Skolerne til langt over voksenalderen af Hensyn til de med Degnekald og andre Stipendier forbundne Indtægtskilder. I Ribe nævnes saaledes 1571 en Discipel (scholasticus), der var saa gammel, at han kunde fejre sit Bryllup⁸, og om en anden Discipel Peder Hansen

Doctor, der forekommer 1591 i 5. Lektie, ved vi, at han i hvert Tilfælde fra 1594 til 1605 sad i 6. Lektie¹.

17. Den eneste større Afbrydelse i Skoleaaret fandt Sted i Hundedagene, da Skolen blev »forløvet«, og Disciplene drog hjem. Den 14. Juli 1573 skriver Peder Hegelund saaledes i sin Kalender: »begyndte vi at holde Hunddage«, og i en Række af Aar kan man gennem lignende Notitser iagttagge, hvorledes det aabenbart var en fast Skik at holde Hundedagsferie². Baade Tidspunktet for og Længden af Sommerferien var dog vistnok temmelig vilkaarlige.

I Skoleaarets jævne, ensformige Gang dannede iøvrigt Majfesten et virkeligt Højdepunkt. Som ovenfor omtalt er det sandsynligt, at denne Fest som saa meget andet er overtaget fra Middelalderens Skoleliv, men den tidligste direkte Efterretning om dens Højtideligholdelse i Ribe foreligger først fra 1570 i en Notits af Peder Hegelund, der skriver, at den 1. Maj dette Aar fejredes Skolefesten (scholasticum festum) »at føre Sommer i By«. Andetsteds sammenligner Hegelund denne Fest med Jødernes Løvsalsfest³. Først fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede foreligger mere udførlige Efterretninger om Formerne for Majfestens Højtideligholdelse, som senere skal omtales, men allerede af Hegelunds Kalenderoptegnelser kan der hentes forskellige Træk til Oplysning om dem.

Et væsentligt Moment ved Festen var Udvælgelsen af en »Majgreve«, en »floriger«, som gik i Spidsen for det blomstersmykkede Optog, der drog ind i Byen. At blive Majgreve var aabenbart en eftertragtet Hæderspost, hvortil man gerne udvalgte en ung Mand af fornem eller velhavende Familie. 1570 var saaledes en Søn af den kgl. Historiograf Hans Svaning, den senere Mag. Frederik Svaning, 1571 Biskop Hans Laugesens Søn Lauge, 1576 en ung Adelsmand Jørgen Urne og 1578 en Borgmesterson Morten Pedersen Hegelund Majgreve. Ejendommeligt nok hedder det 1576, at i Stedet for Jørgen Urne bar en anden Discipel, Niels Aale, »Kransen«. Dette maa formentlig forstaas saaledes, at den unge Urne som adelig er blevet anset som for fornem til at udøve Majgrevens Funktioner personligt, hvorfor en anden har maattet optræde som hans Stedfortræder. At »bære Kransen« betyder sikkert enten at have en Blomsterkrans slynget om sin Hat eller maaske snarere at bære en paa en Stang ophængt Blomsterkrans⁴.

Naar Optoget drog rundt i Byens Gader, standsede det især ved velhavende Folks Huse og modtog her en lille Pengegave til Tak for den Sang, man opvartede med. Først fra senere Perioder er Teksten til saadanne Majsange kendt fra Ribe. Af de indsamlede Beløb, »Diskantpenge«, fik ogsaa Hørerne deres Andel. En Del af Beløbet blev dog vistnok anvendt til et Majgilde, om end Majgrevens Forældre jævnlig synes at have foranstaltet dette Gilde. Saaledes fortæller Hegelund, at Hans Svaning 1570 i Anledning af, at Sønnen Frederik var blevet udkaaret til Majgreve, baade beværtede Hørerne godt og betalte 18 Mark til Skolebørnenes Gilde¹.

Foruden Majfesten højtideligholdt man vistnok ogsaa i Ribe efter middelalderlig Skik St. Thomasdag (den 21. December) som en fast Skolefest. Hans Thomesen giver i Forbigaaende 1560 den interessante Oplysning, at efter gammel Sædvane plejede Disciplene paa denne Dag at recitere de Taler og Digte, hvortil Emnerne forud var opgivet dem². Notitser fra 1592 og 1606 vidner ogsaa om, at man vedblivende fejrede St. Thomasdag i Ribe Skole, og en Mindelse om den Fest er det sikkert, naar man endnu 1649 hører, at Disciplene paa denne Dag udredede »Offerpenge« og Lys til Hørerne³.

Overhovedet var Juletiden en Periode, der bragte glædelig Afveksling i den ensformige Skoletilværelse. Jævnlig hører man Tale om, at paa St. Thomasdag eller i den nærmeste Tid deromkring fandt den aarlige Almisseuddeling i Skolen Sted. Den skete med en vis Højtidelighed ofte i Nærværelse af Biskoppen eller Repræsentanter for Kapitlet. Pengene anvendtes til Indkøb af Vadmel, Lærred og Træsko, Bøger og Papir til Bedste for de fattige Disciple⁴.

Juletiden medførte ogsaa en anden kærkommen Afbrydelse i det vante Skoleliv, Indøvelse af de Sange, som Lærerpersonalet og Disciplene lidt senere opvartede Byens Borgerskab med. Allerede fra Hegelunds første Rektoraar har vi Notitser om disse Sangøvelser, idet aabenbart en Række forskellige Julepsalmer blev indøvet og af-sunget i December 1569. I de næste Aar kan man temmelig regelmæssigt følge Gangen paa dette Omraade. Saaledes hedder det f. Eks. den 7. December 1573: »begyndte de at synge over«. Allerede 1571 ser vi, at Sangerne var inddelte i tre »Kor«, hvoraf det ældste kaldtes »Davidsdegnene«⁵. Af en Notits fra 1603 fremgaar det, at de andre Kor kaldtes »Store Diskant« og »Lille Diskant«. I Hegelunds Bispetid var det Skik, at der blev sunget for hans Dør Juleaften, Nytaarsaften og Helligtrekongersaften. Kort efter Nytaar blev de Pengebeløb, som

man paa denne Maade havde sunget sammen for Godtfolks Døre, fordelt mellem Deltagerne i Sangen¹. Vistnok baade Peder Hegelund og i hvert Fald hans Efterfølger Mads Pors har digtet og i Trykken udgivet Julesange til Benyttelse ved saadanne Lejligheder, men kun den sidstnævnte er kommet til os².

18. Hele denne Indsamling af Almisser som Vederlag for sanglige Ydelser er typisk for baade Læreres og Disciples sociale Stilling gennem Aarhundreder. Allerede nævnt er Skolepersonalets Sangopvartning ved Begravelser, men ogsaa ved Bryllupper maatte Lærere og Disciple være til rede. 1583 hører man saaledes tilfældigvis om, at Disciplene ved en anset Borgers Bryllup havde sunget en »Brudemesse«, som han rigtignok nægtede at betale og først efter en Retsforhandling maatte bekvemme sig til at gøre³. Det synes ogsaa at have været Skik, at velhavende Borgere nu og da lod hente nogle af Skolens »Degne«, for at de skulde forlyste dem med at »sunge Diskant«. Det var for Eksempel Tilfældet 1573 ved et Drikkegilde, hvori bl. a. den bekendte Handelsmand Anders Sørensen Klyne deltog. Efter hvad der berettes om, hvordan det gik til med Slagsmaal og Vildskab ved den Lejlighed, kan Sangopvartning ved saadanne private Gilder ikke have virket som den gavnligste Skole for unge Mennesker⁴.

Iøvrigt har Tilværelsen for Flertallet af Disciplene utvivlsomt formet sig trangt nok. Kun et mindre Antal var sikret bedre Kaar, enten fordi de var Børn af velstaaende Forældre, eller fordi de havde fundet Optagelse i Puggaard. Desværre er vi kun daarligt underrettede om Forholdene i den ejendommelige Stiftelse i dette Tidsrum. Bestemmelserne i Fundatsen af 1554 er klare nok, men da der ikke er opbevaret Regnskaber for disse Aar, er vi afskaaret fra at danne os et Begreb om, hvordan de nærmere blev udformet i Praksis. Af et enkelt Sted i Hegelunds Kalender kan det dog ses, at man — lige som før 1554 — sondrede mellem de Disciple, der fik »hel«, og dem, der kun fik »halv Kost« i Stiftelsen. Den 27. April 1571 »forordineredes« saaledes tre Disciple til at faa hel og tre halv Kost her.

De Disciple, der som daglige Kostgængere samledes i det gamle Sortebrødrekloster (nu det almindelige Hospital) udgjorde, som det hed, et virkeligt »Skolefællesskab« (communitas scholastica). At der i dette ikke blot sørgedes for de materielle Fornødenheder, men ogsaa efter Tidens Skik for de aandelige, fremgaar af Fortegnelsen over det lille Bibliotek, som Kommunitetet ejede. Først i denne nævnes

den latinske Bibel, indbundet i sort »Fele« (Skind), hvoraf der vel hver Dag læstes et Stykke lige som i selve Skolen; dernæst en Del andre Skrifter, som formodentlig ligeledes benyttedes til Oplæsning under Maaltiderne. Blandt dem kan i første Række nævnes to af Tidens Hovedværker: Johannes Sleidanus' Commentarii, den klassiske Fremstilling af Reformationstidens Historie, og Niels Hemmingsens Postil. Begge Skrifter var Gaver fra tidligere Disciple til deres Bordfæller (convictores), det første fra en ung Mand af stort Haab, Hans Christian Lemvig, som døde af Pesten 1565, det andet fra en anden ung Ripenser, Thomas Christian Ruffsuarer, der ligeledes blev bortrevet af Pesten. Ogsaa en tredie Alumnus, Ivar Mortensen fra Mjolden, havde betænkt Stiftelsen med en Boggave, et Stridsskrift vedrørende det saakaldte kirkelige »Interim«.

Det kan se ud til, at Peder Hegelund i sin Rektortid har interesseret sig meget for det puggaardske Fællesbord. Især har det aabenbart ligget ham paa Hjerte at fremme de aandelige Øvelser ved dette, navnlig for saa vidt de kunde tjene som Forberedelse til det teologiske Studium. I den Anledning skænkede han Alumnerne to Værker, der maatte siges at være af væsentlig Betydning i saa Henseende, en samlet Udgave af alle de teologiske Teser, »Propositiones«, som Luther og Melancthon havde disputeret over i Wittenberg 1516—60, og en i Disputationsform omarbejdet Redaktion af Melancthons Dogmatik (Loci)¹.

Efter Tidens Lejlighed maa da de ripensiske Skoledisciple i Frederik II's Dage siges at have været helt vel hjulpede med det Apparat af Haandbøger, der stod til deres Raadighed baade i Kommunitetsbiblioteket og i selve Skolebiblioteket, som vistnok nu opbevares i et Kapel ved Domkirken².

19. Efter alt at dømme har Peder Hegelund kunnet glæde sig ved Paaskønnelse af sin Indsats som Rektor. 1573 fik han saaledes Løfte paa et Kanonikat i Ribe, men da han havde flere Ekspektanter foran sig, opnaaede han den 15. Marts 1579 den specielle Gunstbevisning af Kongen, at han indtil videre maatte oppebære Afgiften af Kongetienden af Ølgod og Horne Sogne³. Maaske staar det i Forbindelse med, at Hegelund Aaret før havde dediceret Dronningen sin »Susanna«.

Alt dette var vel meget godt, men i Længden kunde han næppe tænke at forblive i sit Skolemesterembede. Efter elleve Aars Rektor-

tid lykkedes det ham da ogsaa den 12. Maj 1580 af Kapitlet at blive udvalgt til teologisk Lektor efter Laurids Ægidiisen, der nu var blevet Sognepræst ved St. Catharine Kirke¹.

Hegelund blev i Skolen efterfulgt af en af sine tidligere Disciple, NIELS VILLUMSEN. Han var en indfødt Ripenser og nævnes vistnok første Gang den 3. Februar 1573, da han blev opflyttet i en højere Lektie i Ribe Katedralskole². 1576 var han mellem de ripensiske Disciple, der skrev Mindedigte ved Lauge Laugesens Død³. Formodentlig er han da blevet Student et Aars Tid senere. I hvert Tilfælde opholdt han sig i København, da han blev beskikket til at være Rektor ved sin gamle Skole. Den 14. Juli 1580 nedlagde Peder Hegelund Rektoratet, og den 4. August s. A. overtog hans Efterfølger det⁴.

Om Niels Villumsens Virksomhed som Rektor foreligger ikke meget.

Dog er der om den opbevaret et betegnende lille Træk af en af hans Disciple, den senere saa fortjente Skolemand i Viborg, Mag. Villads Nielsen. Blandt Erindringer fra sin Skoletid fortæller han ogsaa dette, at Niels Villumsen fulgte i sin Læremester Peder Hegelunds Fodspor med Hensyn til at opflamme sine Disciples Kærlighed til Terents. Fire Gange om Ugen gennemgik han denne romerske Komodieskriver for Disciplene »til deres uberegnelige Fordel og Nytte«. Hermed stemmer da ogsaa meget godt, at vi ved, at han — som Hegelund — interesserede sig for Opførelse af Skolekomodier⁵. Endvidere fortjener det at nævnes, at da han 1585 nedlagde Rektoratet, fik han af Biskoppen (Hans Laugesen) det Vidnesbyrd, at han »med Flid« havde forestaaet sit Kald⁶.

At Niels Villumsen har gjort sig fortjent som nidkær Skolemand, synes ogsaa at fremgaa af den Omstændighed, at han den 5. Februar 1585 opnaaede et kongeligt »Forleningsbrev« paa Bresten Sognekald og Jelling Syssels Provsti (hvorved han tillige blev Medlem af Kapitlet i Ribe). Det var imidlertid ikke hans Agt straks at trække sig tilbage til et Landsbykald, og den 18. April s. A. fik han af Kongen tilstaaet Tjenstledighed for at studere ved et Universitet i Tyskland, idet han dog i Mellemtiden skulde være forpligtet til at holde »en lærd Person« til at bestyre sit Præsteembede⁷. Den 7. Maj 1585 ned-

Fig. 88. Rektor, siden Sognepræst i Bresten, Niels Villumsens Haandskrift.

lagde han Rektoratet og drog siden til Wittenberg, hvor han blev immatrikuleret den 20. Januar 1586 og den 22. Marts s. A. erhvervede Magistergraden. Senere overtog han sit Embede i Bresten, som han beklædte til sin Død ca. 1637¹. Af en samtidig roses han bl. a. som en god Musicus og Poet. De Digte, han skal have skrevet til Ripenseren, den kgl. Historiograf Niels Krag, er dog næppe mere i Behold².

20. Niels Villumsens Efterfølger som Rektor blev en af de mange markante, men ikke synderlig tiltalende Skikkelser i Ribe paa Overgangen til det 17. Aarhundrede. MAD S PORS³ var en Borgmesterson fra Horsens og havde, da han første Gang nævnes 1579, »en Tid lang« studeret ved Københavns Universitet, hvorved han havde tilsat sin mødrene Arv. Da han havde Lyst til at fortsætte sine Studier udenlands, men savnede de fornødne Midler, anbefalede Frederik II ham nu til at komme i Betragtning ved Uddelingen af det kgl. Rejsestipendium, aabenbart et Vidnesbyrd om, at man har anset ham for en lovende ung Mand. Han synes at have opnaaet Stipendiet⁴, og i Februar 1580 immatrikuleredes han i Wittenberg, hvor han allerede den 8. Marts s. A. kunde tage Magistergraden⁵. Efter sin Hjemkomst blev han vistnok Skolemester i sin Fødeby Horsens, og 1585 kom han til Ribe⁶.

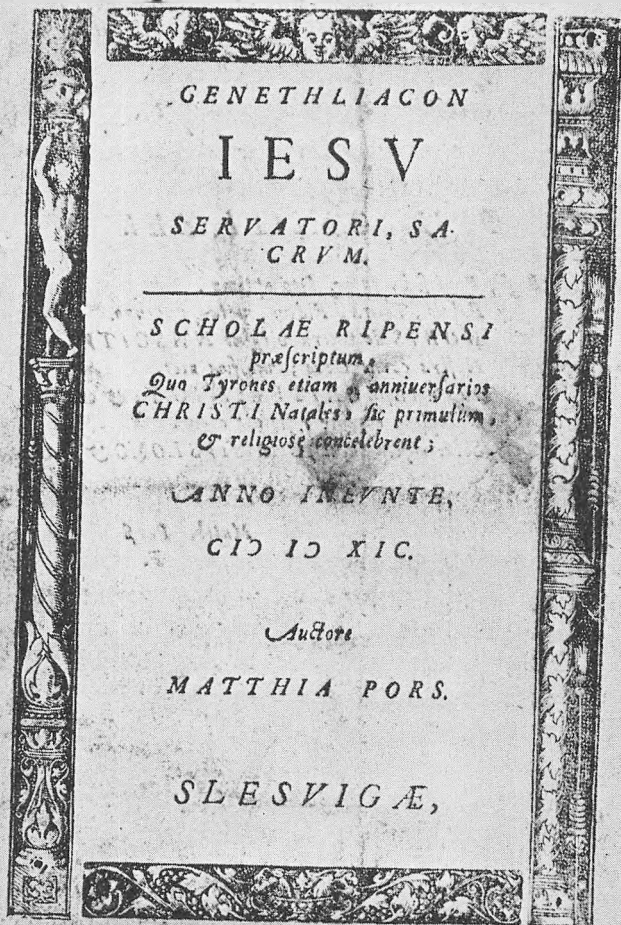
Det er sandsynligt, at Mester Mads i Ribe ikke har været nogen særlig nidkær Rektor. Det ser saaledes mærkeligt ud, at han 1590 opgav dette forholdsvis anseelige Embede og 1592 overtog Rektorstillingen ved den ganske lille Bogense Skole. Her gik det ham i hvert Tilfælde ikke godt. Da Biskop Jacob Madsen Vejle s. A. kom paa Visitats til Bogense, opdagede han snart, at Rektoren forsømte sit Embede, og med vanlig Nidkærhed tildelte han da Rektoren en drøj Irettesættelse, medens denne maatte afgive en skriftlig Forpligtelse om at vise større Nidkærhed i sin Skoletjeneste. Det har dog næppe frugtet synderligt, og senest 1593 opgav Mads Pors Bogense Skole og flyttede tilbage til Ribe⁷. Her lykkedes det ham takket være sin Hustrus formaaende Slægt — han var 1592 blevet gift med en Datter af Raadmand Peder Baggesen — at faa det store Embede som Sognepræst ved Ribe Domkirke, hvorved han tillige blev Kannik i Kapitlet. Mads Pors var dog ingen Prydelse for den gejstlige Stand; stadig blev han indviklet i pinlige Stridigheder, især i Arvesager, og endelig blev han 1616 fjernet paa Grund af Hor og Ulydighed mod sine Foresatte⁸. Han drev siden en ikke ubetydelig Handel med Stude,

men døde stærkt forgældet 1618. I Ribe mindes hans Navn den Dag i Dag ved det anseelige Stenhus Porsborg paa Byens Torv, som han havde arvet efter sin Svigerfader.

Afslutningen paa Mester Mads Pors' Liv gør for saa vidt et vemodigt Indtryk. Man skulde tro, at en Personlighed med hans Uddannelse og Evner kunde have faaet en bedre Skæbne end at dø som en forgældet Studepranger. Ikke mindst forskellige Vidnesbyrd fra hans Ungdom tyder afgjort paa, at Mads Pors har været en velbegavet Mand, der kunde have ydet en værdifuld Indsats, om han havde formaet at tøjle sit stride Sind¹.

Samme Aar, som Mads Pors blev Rektor i Ribe, udgav han et lille, nu tabt, Skrift, formodentlig beregnet til Skolebrug. Det bestod af et Udvalg af indholdsvægtige og prægnant formulerede Udtryk hos Saxo Grammaticus². Hans Hovedværk er dog *De nomenclaturis Romanis, recens Danice factis, pari Græcarum recensione libri IV*, som han udsendte under et Ophold i Frankfurt a. M. 1594. Bogen fremtræder som et udførligt latinsk-dansk Leksikon (med tilføjede græske Betegnelser for enkelte Ord), ordnet i Realgrupper. Dette Leksikon maa opfattes som et Udslag af Pors' Skolevirksomhed, og det taler klart nok om, at han i hvert Tilfælde ikke har manglet hverken Evner eller Kundskaber. Selv siger han i Fortalen, at Bogen væsentlig indeholder det Stof, han havde samlet til privat Brug, men som han nu i sin Udlændighed havde fundet det formaalstjenligt at udgive til Nytte for sit Fædrelands Pædagoger. Pors' Ordsamling maa sikkert ogsaa karakteriseres som et meget bekvemt, praktisk tilrettelagt Hjælpemiddel til at skaffe sig det fornødne Ordforraad til dagligdags Latintalen og -skriften. For senere nordiske Filologer har det været af ikke ringe sproghistorisk Betydning. Af forskellige Bemærkninger i Bogen fremgaar det, at Mads Pors ganske har delt det melanchonisk-humanistiske Syn paa Vigtigheden af at bibringe de unge nøjagtige Sprogkundskaber, ellers vilde blot alt blive Forvirring, og i Tidens Aand har opfattet Skolerne som Kirkens Planteskoler (*ecclesiæ seminaria*).

Et direkte Minde om Mads Pors som Rektor ved Ribe Katedralskole foreligger endelig i et lille Hefte med Julesange, som han 1589 udsendte til Brug netop for den ripensiske Skoleungdom³. Disse Julesange, der er ledsaget af Noder, vidner ikke om større digterisk Begavelse, men har formodentlig været et Sanghefte for de fattige Skolepeblinge, naar de paa Helligaftenerne ved Juletid drog rundt

IOANNI REGILI
Egregio Incolis puero; dono. J. P.
Mans. Porsini

Fig. 89. Titelbladet, forsynet med egenhändig Dedikation af Forfatteren, til Mads Pors' Julesang til Brug for Ribe Skole 1589. (Jvfr. Fig. 97).

for at synge for Godtfolks Døre. Det eneste kendte Eksempel af det lille Skrift er ejendommeligt nok forsynet med en egenhændig Dedikation fra Forfatteren til en vis Hans Regulus, »en Dreng af udmærket Karakter«, aabenbart en af hans Disciple i Ribe¹.

Lod Mads Pors saaledes Disciplene i Ribe Skole nyde godt af sit digteriske Talent, saa gjorde disse Gengæld paa lignende Maade. Da han 1592 fejrede sit Bryllup, udsendte en af Brudgommens tidligere Disciple Jacob Bonum (Jacobus Bonus Ripensis), siden Præst i Darum og gift med en Datter af Hegelund, en latinsk Bryllupssang (ὑμῆναιος). Med sine talrige mytologiske Allusioner og Billeder og Navne fra Antiken kan den sikkert gælde som en karakteristisk Prøve paa den Poesi, der opelskedes i Ribe Skole².

21. Om det teologiske Lektorat er der i denne Periode ikke stort at berette. Læsemesterens Forhold var allerede før 1559 blevet fastlagt i bestemte Rammer, og heri skete ingen større Forandring i den følgende Tid. Kun kan det bemærkes, at Lektoren, der formodentlig vedblivende har været forholdsvis beskedent aflagt, 1563 opnaaede en lille Forbedring af sine Kaar, idet et Kongebrev af 25. Marts s. A. henlagde to Vikarier til hans Underhold. Det ene var St. Andreas' Alters Vikarie i St. Michaels Kirke, som nu var blevet ledigt efter Præsten Hr. Peder Gummesen, det andet var et ikke nærmere betegnet Vikarie i samme Kirke. For Øjeblikket var det ganske vist bortforlenet til den bekendte Sognepræst i Holstebro, Mag. Mads Hvid, men naar det blev »løst« efter ham, skulde det tilfalde Lektoren. Da denne Mand døde ca. 1575, maa Vikariatet senest da være gaaet over til sin nye Bestemmelse³.

Det er ejendommeligt at se, at skønt St. Michaels Kirke 1563 allerede i over 25 Aar havde været nedbrudt, har man dog bevaret de hertil knyttede Præsteembeders Formueandele som særlige Corpora, der nu kom til Nytte paa en ny Maade. Det var iøvrigt Udtryk for en indre Sammenhæng, at just disse Indtægtskilder fra det gamle Skolekapel kom til Anvendelse for et Formaal, der ikke var helt uden Forbindelse med det oprindelige. — Endelig kan nævnes, at der 1572 blev opnaaet en ny kongelig Stadfæstelse paa Lektoratets Forbindelse med Vester Vedsted Sognekald⁴.

Kaldsretten til Lektoratet synes i denne Periode helt at have hvilet i Kapitlets Haand⁵. De Mænd, der i Frederik II's Tidsalder beklædte Lektorembedet i Ribe, er næsten alle omtalt i det foregaaende. Lige

til 1569 sad HANS LAUGESSEN i denne Stilling, indtil han blev Biskop. Han efterfulgtes af LAURIDS ÆGIDIISEN (til 1580)¹, der igen til Efterfølger fik Skolens hidtidige Rektor PEDER HEGELUND (til 1588). Om den sidstnævntes Virksomhed og Tilværelse som Lektor indeholder hans Kalenderoptegnelser et og andet Træk.

22. Den 11. Maj 1580 havde Laurids Ægidiisen modtaget Embedet som Sognepræst ved St. Catharine Kirke, og Dagen efter blev PEDER HEGELUND af Kapitlet udvalgt til at være hans Efterfølger som Lektor. Imidlertid saa det et Øjeblik ud, som om han ikke skulde komme i Betragtning, da hans Ungdomsven Anders Sørensen Vedel, der længe havde været ked af sin Stilling som Slotsprædikant i København, meldte sig som Aspirant til Embedet. Den gode Peder Hegelund blev aabenbart nu hed om Ørerne — det var jo en vigtig Forfremmelse, han kunde gaa Glip af, og tilmed havde han Hovedet fuldt af Giftetanker. Han fór derfor sporenstregs til Kolding og blev her en Uges Tid. Antagelig har han der talt sin Sag ved Hove, thi just i disse Dage opholdt Kongen sig i Kolding². Hegelund havde Heldet med sig og fik den truende Fare afværget. Den 21. Maj var han igen tilbage i Ribe, og den 25. Maj blev han ordineret til Præst i det med Lektoratet forbundne Vester Vedsted Kald. Sejren bar Peder Hegelund saaledes hjem, men hans Venskab med Anders Sørensen Vedel havde faaet en Revne, som aldrig blev helet. Fra nu af mærker man bestandig en paafaldende Kølighed i deres indbyrdes Forhold³.

Endnu nogle Maaneder maatte Hegelund vedblive at passe sin Skole, og først den 14. Juli kunde han helt ryste Skolestøvet af sig. Af hans Kalenderoptegnelser ser vi, at han allerede den 11. August s. A. begyndte sin nye Virksomhed med at forelæse over det lille Brev til Filemon, faa Dage senere holdt han en Forelæsning over den kristne Etik, idet han paa Grundlag af de ti Bud gennemgik Dyder og Laster, og i Oktober s. A. tog han fat paa Titusbrevet og paa Melanchtons »Examen«, en kortfattet dogmatisk Lærebog (Forelæsningen gentaget 1583)⁴. Ogsaa i de følgende Aar skiftede dogmatiske Forelæsninger paa Grundlag af Skrifter af Melanchton og Niels Hemmingsen med Forelæsninger over udvalgte Dele af Skriften (Brevene til Thessalonisenserne og til Efeserne). En enkelt Gang (1581) kan det se ud til, at han tillige har læst over den græske Diger

Theognis, der var meget yndet i Datiden paa Grund af sit didaktiske Indhold¹.

Et Aars Tid, efter at Hegelund havde overtaget Lektoratet, vedblev han stadig at have sin Bolig i Puggaard. Først den 13. April 1581 noterer han, at han flyttede ind »udi Læsemesters Gaard i Skolegaden«. Heller ikke her fandt han dog blivende Sted, thi da han opnaaede det Kannikedømme, han længe havde haft Brev paa, opterede han 1585 afdøde Mag. Caspar Mules Kannikegaard i Puggaardsgaden og flyttede ind i den². Læsemesterresidensen har han da formodentlig lejet ud til andre.

Samtidig med at tiltræde Lektoratet havde Hegelund ægtet en 18aarig Provstedatter fra Tønder, Margrethe Jørgensdatter, som han elskede meget højt³. Det ser da ogsaa ud til, at den første halve Snes Aar af hans Embedstid som teologisk Læsemester har været en lys og lykkefyldt Periode i hans Liv. Dette gav sig tillige Udslag i fornyet litterær Virksomhed — hans Kalendere taler stadig om forskellige boglige Planer og Arbejder. I sit Hjem vedblev han desuden at optage Børn og unge, der skulde uddannes under hans private Vejledning. Fra disse Aar kan saaledes nævnes Rigsmarsken Holger Rosenkrantz' to Sønner: Frederik († 1602), en straalende Begavelse, siden bekendt ved sin tragiske Skæbne paa Grund af sit Forhold til Rigborg Brockenhuus, og hans Broder Otto Christopher († 1621), senere Ejer af Boller og Rosenvold⁴. Den tidligere Skolemand havde da rig Lejlighed til at fortsætte sine tilvante Sysler. 1584 ser vi saaledes, at han til Bedste for sine private Disciple begyndte at gennemgaa Hadrian Junius' latinske Ordsamling (Nomenclator), og desuden, at han læste Ciceros Tale pro Archia og Terents' Andria med dem⁵.

Gennem Kalenderoptegnelserne faar man tillige enkelte Glimt af Peder Hegelund i hans Egenskab af Sjælehyrde i Vester Vedsted⁶. Stadig er der Tale om Bryllupper og Begravelser »i mit Sogn«, jævnlig hører man om »Tiendskifte«, »Smørbør« og Regnskabsforhør i Vester Vedsted, og ofte findes Notitser om Peder Hegelunds Deltagelse i Præsternes Sammenkomster, »Kalenter«, i Hvidding Herred. Alt i alt faar man fra disse Aar et smukt Indtryk af en travlt beskæftiget Mand, virksom som Læsemester og Præst, levende optaget af litterære Arbejder og privat Undervisning, af en lykkelig Husfader, under hvis Hænder Tingene groede og trivedes.

23. Den 12. Marts 1588 blev Peder Hegelund kaldet til Sognepræst ved Domkirken i Ribe¹ og fik til Efterfølger som Lektor Mag. NIELS SØRENSEN GLUD² (jvfr. Fig. 97). Om denne Mand er der kun overleveret meget tarvelige Efterretninger. Formodentlig har han studeret i Udlandet og der erhvervet sig sin Magistergrad. Han forekommer iøvrigt tidligst 1586, da han blev den første Rektor ved Frederik II's Mønsterskole i Sorø³. Som dette i sig selv er et gunstigt Vidnesbyrd om Mandens Duelighed, saaledes foreligger der ogsaa andet, der tyder paa, at han har været en veluddannet og aandeligt vaagen Personlighed. Han stod saaledes i venskabelig Forbindelse med de bekendte Humanister, Professorerne Jon Jacobsen Venusin og Jacob Madsen Aarhus. Flere af den sidstnævntes Manuskripter gik efter hans tidlige Død over til Niels Sørensen Glud, og det er da vel mere end et Tilfælde, at just denne reformivrige Mands haandskrevne Lærebøger i latinsk Syntaks og hebraisk Grammatik havnede netop her⁴. Selv førte Glud en elegant latinsk Pen.

Hvorledes Mag. Niels har røgtet sin Lektorgerning, er det ikke muligt at udtale sig om, og han har heller ikke efterladt sig Skrifter, hvoraf man kunde lære ham nærmere at kende. I Begyndelsen af hans Lektortid syntes hans Udvikling ikke at tegne sig heldigt. Den 12. Februar 1589 maatte saaledes Biskop Hans Laugesen i hele Præsteskabets Nærværelse give ham en Irettesættelse. Det siges ikke, i hvilken Anledning, men da han ganske kort efter paa Bytinget lod føre Vidner i Anledning af en »Momsnak« om, at han skulde have forført en Pige, staar denne Sag maaske i Forbindelse med det førstnævnte Optrin. At han samme Aar blev trolovet med en Søsterdatter af Biskoppen har dog formodentlig bidraget til at styrke hans Position⁵. I Januar 1596 blev han kaldet til Sognepræst ved St. Catharine Kirke, og i den Stilling døde han 1623. Forskellige Tildragelser i hans senere Embedsaar synes at vidne om, at han har været af en noget stridbar Karakter⁶.

KAPITEL IV

RIBE KATEDRALSKOLES HISTORIE

1588—1660

1. Det lange Tidsrum, der strækker sig fra Frederik II's Død og indtil Enevældens Indførelse, hele Christian IV's og det meste af Frederik III's Regeringstid, danner i Ribe Katedralskoles Historie een sammenhængende Periode uden bratte Skel. Grundlaget for Skolens Liv og Virksomhed var nu forlængst fastlagt og udviklet, og paa dette levede man videre uden væsentlige Forandringer. Dog er det kendeligt i denne Institutions Historie som i saa mange andres, at Danmarks Inddragelse i Trediveaarskrigen 1625 blev Indledningen til en Nedgang, som baade materielt og aandeligt satte sit alvorlige Præg paa den følgende Menneskealder. Trods enkelte Fremskridt og trods kortvarig Blomstring i mindre Perioder synes Skolen ikke at have staaet paa den samme Højde som i Frederik II's Dage, og navnlig i sidste Halvdel af dette Tidsrum — under Indvirkning af Krigenes Hærgen og den fortsatte økonomiske Tilbagegang — bærer Helhedsbilledet ofte en dyster Farve. Ved Periodens Afslutning efter Carl Gustafs-Krigene staaer man endelig over for den gamle Skoles dybe Forfald og Opløsning. Det er næsten, som om alt det, der var bygget op og holdt vedlige i mere end et Aarhundrede, havde mistet sin Kraft, og i sin kummerlige Forfatning minder Skolen om det Nulpunkt i dens Tilværelse, som Aaret 1536 havde betydet.

Formerne for Skolens Forvaltning under Deltagelse af Biskop, Kapitel, Præsteskab og Rektor vedblev at være de samme som i de forrige Tidsrum. Den mest indflydelsesrige Plads i Skolestyret indtog nu som før Stiftets Biskop, men man mærker lejlighedsvis stærkere end før Forsøg fra Kapitlets Side paa at tilkæmpe sig en større Magtstilling paa dette Omraade. Allerede 1596 hedder det om en Rektor, at han blev kaldet »med Kapitelsherrernes Samtykke«, 1616 omtales igen Kapitlets Medvirken ved en forestaaende Rektorkaldelse², og da Kongen 1659 havde anbefalet en Kandidat til Rektorembedet i en

Skrivelse, der var stilet til baade Biskop og Kapitel, faldt det ikke i god Jord hos den daværende Biskop (P. J. Kragelund), der heri mente at se et Angreb paa Bispeembedets Rettigheder. Han trøstede sig dog til med sine Formænds Eksempel at kunne godtgøre, at »Bispen altid haver haft Myndighed at kalde Rectorem«¹.

Naar Biskoppen straks var paa Vagt ved denne Lejlighed, havde det aabenbart sin Baggrund i den Omstændighed, at der i hans Formands, Erik Monrads, Tid havde været bitre Stridigheder netop paa det Punkt mellem Biskop og Kapitel. Nogle af Kapitelsmedlemmerne havde søgt at gøre Indgreb i den »Inspektion« med Skolen, som tilkom Biskoppen, og da han i den Anledning klagede til Kongen, havde han den Triumf at faa Medhold. Ved et Brev af 29. April 1646 tilkendte Kongen Biskoppen alene den »tilbørlige og forsvarlige« Inspektion, som han efter Kirkeordinansens Bestemmelse skulde have med Skolen. Tilmed blev det ham paalagt at tilkendegive de Kanniker, der gjorde ham Indpas heri, at de med det første skulde indsende de dokumentariske Bevisligheder, der kunde støtte deres Krav². Dette synes de ikke at have gjort og sikkert af gode Grunde, thi Biskoppen havde Kirkeordinansens klare Ord paa sin Side og var iøvrigt i god Overensstemmelse med Tidens officielle Opfattelse af Bispens Tilsynspligt over for Skolerne, som den i denne Periode bestemt blev hævdet f. Eks. 1594, 1604 og 1615³.

Ikke desto mindre har Kapitelsherrerne vistnok haft ondt ved at falde til Føje, thi næste Aar (21. Maj 1647) maatte et nyt Kongebrev paalægge Kannikerne ikke at hindre Biskoppen i hans lovlige Tilsyn med Skolen, som paa Grund af disse Stridigheder var blevet ikke lidet forsømt⁴. Man forstaar da efter det her oplyste, at Biskop Kragelund 1659 kunde blive ængstelig til Mode. Han frygtede, som han karakteristisk nok skriver, at »en Part af capitularibus gerne vilde renovere de controversias om Skolen, som i min Formands Tid haver været ventilerit og slettet«⁵.

I hvilken Udstrækning Kapitlet har søgt at gøre sin Indflydelse gældende, lader sig ikke mere oplyse af de bevarede Kilder. I Kapitlets Forhandlingsprotokol 1620 ff.⁶ er der kun sjældnere Tale om Skolens Anliggender, men derfor kan Kannikerne jo godt i det daglige Liv have søgt at spille en større Rolle, end de skriftlige Kilder beretter om. Iøvrigt foreligger der flere Vidnesbyrd om, at Kapitlet stadig var rede til at støtte Skolen i dets Egenskab af en Slags Patronat. Nævnes kan det saaledes, at man 1590 og igen 1653 fornyede

de gamle Kapitelstatuter om de ikke-residerende Kannikers Pligt til at give Almisse til de fattige Skoledisciple¹. Skoleregnskaberne viser ogsaa stadig, at disse Indtægter er gaaet regelmæssigt ind. Et meget skoleinteresseret Medlem havde Kapitlet i en Aarrække i Peder Hegelund (jvfr. nedenfor).

Stærkere end før gør sig i denne Periode Præsteskabets Indflydelse gældende. Byens Sognepræster i Forbindelse med Superintendenten, Lektoren og Rektoren kom efterhaanden til at udgøre en fast Kreds af »Skolens Forstandere og Ungdommens Tilsynsmænd«², som navnlig var virksomme ved den økonomiske Forvaltning. Ikke mindst lader det sig iagttage ved Bestyrelsen af de ikke faa Legater, som kom til efter Aar 1600. De her nævnte Øvrighedspersoner, undertiden suppleret med Kapellanerne, optræder ogsaa efter 1590 ved den aarlige Almisseuddeling, der fandt Sted i Skolen ved Juletid, dels vel for at give Handlingen et højtideligere Præg, dels for at virke som en Slags Garanter for, at alt gik til paa forsvarlig Maade. Præsterne synes desuden nu og da at have ledsaget Superintendenten, naar denne afholdt Prøver i Skolen. I hvert Tilfælde noterer Hegelund den 17. Januar 1597, at der den Dag i Skolen fandt en »inspectio« Sted under Deltagelse af Byens Præster (cum pastoribus)³.

Endelig kan nævnes, at ogsaa Lensmanden paa Riberhus som Stedets øverste verdslige Embedsmand lejlighedsvis synes at have givet sig af med Skolens Forhold. Allerede ved dens Reorganisation efter 1536 havde man mærket Johan Rantzaus Indgriben, og senere kan nu og da Spor af Lensmandens Deltagelse i Skolestyret iagttages især ved Udstedelse af særlig vigtige Dokumenter som Rektorens Fæstebreve, Legatfundatser o. l.⁴. Navnlig var det vistnok Tilfældet i de henved 40 Aar (1601—39), da den skoleinteresserede ALBERT SKEEL til Fussingø var Lensmand⁵.

2. Den Række Mænd, der i dette Tidsrum beklædte Bispestolen i Ribe, synes som Helhed alle med Interesse og Nidkærhed at have antaget sig den Del af deres Embede, som vedrørte de latinske Skoler, specielt Katedralskolen i Stiftsstad. Ikke blot træffer man bestandig deres Navne, naar de i Embeds Medfør optraadte som »Forsvar« for Skolens Rettigheder især paa det økonomiske Omraade, men i hvert Tilfælde om flere af dem gælder det, at de tillige i høj Grad har ydet en personlig præget Indsats til Bedste for Skolen. Skade kun, at Kilderne for nogles Vedkommende er temmelig faamælte.

I de første Aar af denne Periode levede endnu Biskop HANS LAUGESSEN, men den 16. August 1594 gik han bort¹. Til Efterfølger fik han PEDER HEGELUND. Som det var at vente af den gamle nidkære Skolemand, vedblev Ribe Skole ogsaa i Bispeaarene at staa hans Hjerter nær.

Allerede som Sognepræst ved Domkirken og Notar i Kapitlet havde han givet et tydeligt Vidnesbyrd om sit Sindelag over for Skolen, idet han 1590 fik indrettet den saakaldte gamle »Skolebog«, som endnu findes bevaret. Trods Aarhundreders ublide Medfart maa denne Protokol anses for den kosteligste Skat i Ribe Katedralskoles Arkiv. Ikke sjældent er den i de sidste to hundrede Aar blevet benyttet af Historikere, ofte er den ogsaa i denne Fremstilling blevet paaberaabt. Skolebogen, en svær Foliant i aflangt Format, indeholder delt i en Række Afsnit alle Slags Efterretninger om Skolens Økonomi og Administration, om ripensiske Superintendentter, Sognepræster, Lektorer og Rektorer, om Skolebiblioteket, om Legater, Ejendomme og andre Indtægtskilder samt et indgaaende Regnskab Aar for Aar for Almisseuddelingerne, hvorigennem tillige Navnene paa mange Hundreder af ripensiske Skoledisciple er blevet reddet for Eftertiden.

Da Titelbladet forlængst er gaaet tabt, kunde det maaske være tvivlsomt, hvem der har Fortjenesten af at have tilvejebragt dette vigtige Hjælpemiddel. Imidlertid er det saa heldigt, at Titelbladets Tekst i Afskrift er bevaret i nogle haandskrevne Samlinger i Det kgl. Bibliotek, der gaar tilbage til Peder Hegelund². Af Ordlyden her fremgaar det da klart nok, at det netop var Hegelund, der 1590 lod sammenskrive og indrette denne Protokol, idet han ønskede — som han siger —, »at den maatte altid forbedres af gudfrygtige fromme Mennesker, fattige Skolebørn til Hyldest og Trøst«. De enkelte Rubrikker har han ladet udfylde ved Skrivershænder, men overalt træffer man korrigerende og supplerende Tilføjelser med hans egen Haand. Som Kilde til Ribe Katedralskoles Historie er »Skolebogen« af uvurderlig Betydning.

Særlig har det aabenbart ligget Hegelund paa Sinde at tilvejebringe en fast regnskabsmæssig Forretningsgang med Hensyn til den aarlige Uddeling af Vadmel, Lærred, Sko o. l. (jvfr. senere), og fortsatte, til Dels egenhændige, Indførsler vidner om, hvorledes han hele sin Bispetid igennem med stor Omhu vaagede over, at intet blev forsømt paa dette livsvigtige Omraade af Skolens Tilværelse. Forskellige Notitser i hans private Kalenderoptegnelser viser tillige, hvorledes han

Fig. 90. Ligsten over Biskop Hans Laugesen († 1594) i Ribe Domkirke.

ogsaa i andre Henseender omfattede Skolen med Interesse. I Juni 1595 afholdt han saaledes Eksamen i Skolen, i 1596 indfandt han sig sammesteds for at omdanne og bedre »beskikke« Lektierne, i Januar 1597 holdt han en »Inspectio«, desuden undersøgte han fem Gange i samme Aar Disciplenes Fremskridt i Skrivning og uddelte smaa Belønninger til de flinkeste¹. Det er overhovedet let at mærke, at Hegelund paa en ganske særlig Maade har følt sig knyttet til Ribe Katedralskole. Det var hans egen gamle Skole, hvorfra han var udgaaet, og som han siden med saa stor Dygtighed havde forestaaet; i hans senere Aar blev det hans Børns Skole, og aldrig glemte han noget Aar at betænke Rektor og Hørere med »Skolegæld« eller Disciplenes Sangerkor med »Diskantpenge«². Man kan her i Sandhed anvende Ordet: »gammel Kærlighed ruster ikke«.

Af Type vedblev Hegelund i flere Henseender først og fremmest at være Pædagog. Endnu som Biskop havde han Disciple hos sig til »Kost, Hus og Lære«³, og i sit almindelige Syn paa Vigtigheden af det lærde Skolevæsen blev han til sin Dødedag sig selv lig som overbevisningstro Melanchtonianer. Ikke for intet skrev han endnu 1610 i en Stambog for en Ripenser, at den unge Mand skulde drage udenlands for at uddanne sig i »de humane Studier, i Sprogene og i gode Sæder«⁴. Ogsaa i sine Pastoralsskrivelser har han som Biskop oftere givet Udtryk for sin høje Værdsættelse af den boglige Dannelse, uundværlig som den var for Præstestanden. I et af sine første Bispeaar indskærpede han saaledes Præsterne Pligten til at vedligeholde deres Kundskaber, »at de ikke skulde synes at have kast Bogen og Bibelen under Bænken og aleneste at hænge ved en Postil eller tale det, som Øjeblikket skød dem i Munden«. Navnlig maatte de ikke glemme deres Latin, men flittigt studere Bibelen og teologiske Skrifter af Melanchton og beslægtede Forfattere. Heller ikke forsømte Hegelund at indprente sine Provster, at de skulde hjælpe fattige Skolebørn og Sognedegne til deres Rente og Rettighed, og Købstadspræsterne, at de skulde føre flittigt Opsyn med Skolevæsenet⁵.

En af de sidste Notitser i Peder Hegelunds Kalender beretter, at han den 13. og 14. December 1613 var til Stede i sin kære Skole, da der blev uddelt Vadmel og Lærred. To Maaneder senere — den 18. Februar 1614 — døde denne af Ribe Katedralskole saa højt fortjente Mand, nedbøjet af Sorg over de kirkelige Stridigheder, hans gamle Discipel Hans Poulsen Resen just var indviklet i⁶. En samtidig, der aabenbart har forstaaet Hegelund godt, gav ham ved hans Bort-

Fig. 91. Biskop Peder Hegelund († 1614). (Jvfr. Fig. 85).

gang det smukke Vidnesbyrd, at han havde været en Mand af den gode gamle Verden, af sjælden Lærdom, Nidkærlighed, Fromhed og udbredt Læsning¹.

3. Ogsaa i den Henseende havde Peder Hegelund været af den gamle Skole, at han i Ribe var den sidste fremtrædende Repræsentant for Filippismen, for den Aandsretning, der netop her havde haft et af sine mest betydningsfulde Arnesteder i Danmark. Hans Død indtraf samtidig med, at man stod over for et Vendepunkt i den hjemlige teologiske Verden: alle Hegelunds Efterfølgere paa Ribe Bispestol Perioden ud tilhørte, om end i forskellig Udformning, den nye lutherske Ortodoksi, der nu havde arbejdet sig frem til Sejr i den danske Kirke.

Dette gælder allerede hans nærmeste Efterfølger, en tidligere ripensisk Rektor, siden Lektor, IVER IVERSEN HEMMET. Som det senere skal omtales², var Hemmet ikke nogen ubegavet Mand, heller ikke uden forskelligartede Kundskaber, men som Personlighed plump, stridbar, lidet tiltalende. Han beklædte Bispeembedet til 1629, og skønt han i sin Ungdom synes at have været mere liberal, sluttede han sig i sin senere Periode afgjort til Tidens herskende Retning og støttede sig især til Ortodoksiens fejrede Helt, Biskop Hans Poulsen Resen³.

Hemmets Iver for at værne den rene Lære kom dog frem paa en mindre heldig Maade 1622, da han fremsatte nogle — som det viste sig — ugrundede Beskyldninger for Vranglære mod to bekendte ripensiske Personligheder, Dr. med. Christen Bordum (Bording) og Sognepræsten ved Domkirken, Mag. Søren Andersen Vedel. Særlig den sidste, der næppe helt uden Grund var i Mistanke for at være nære kryptokalvinske Sympatier⁴, havde han et godt Øje til, og blandt de mange Anklager, han rejste mod hans Lærestandpunkt og Embedsførelse, var der ogsaa nogle, der angik hans Forhold til Skolen. Da de for saa vidt belyser Biskop Hemmets Interesse for denne, skal det her nævnes, at han bl. a. ankede over, at Søren Vedel mod Ordinansen og de øvrige Haandbøger havde indført »nogen ny Sang«, der aabenbart vilde blive Koret til Besvær, og at han trak sine Ugedagsprædikener saa længe ud, at »Capelle lectie« (d: de teologiske Forelæsninger af Læsemesteren) blev forhindrede. Endvidere maatte Biskoppen paaminde Søren Vedel om, »at han ikke bruger Locaterne af Skolen til at gøre Tjeneste udi sit Sted, at de derover ikke skal for-

sømme Ungdommen og Skolen«. Denne Iver Hemmets Omsorg for Skolen kunde være prisværdig nok, men højst uheldigt var det, at den nidkære Zionsvægter maatte forpligte sig til at tage ogsaa disse Beskyldninger tilbage og i Lensmandens, Kapitlets, Præsteskabets og seks Sognemænds Nærværelse gøre Vedel Afbigt¹.

I Modsætning til Iver Hemmet er hans Efterfølger i de faa Aar 1629—34, JENS DINESEN JERSIN, en af Ortodoksiens ædlest og mærkeligste, finest nuancerede Personligheder. Tilmed havde han — som tidligere berørt² — netop paa det pædagogiske Omraade vist sig som

Fig. 92. Biskop Jens Dinesen Jersins Underskrift.

en banebrydende Skikkelse, der navnlig ved sine Lærebøger i latinsk Grammatik kom til at yde en fremragende Indsats i dansk Skolehistorie.

At just en saadan Mand maa have omfattet Skolevæsenet i sit Stift og især i Stiftsbyen med levende Interesse, ligger nær at formode, men desværre er Kilderne ikke meget fyldige paa dette Punkt. Dog ser man f. Eks. 1631, da Jersin med de øvrige Biskopper skulde stille Forslag til en Omarbejdelse af Kirkeordinansen, at han foreslog flere Ændringer, der vidner om varm Omhu for Skolevæsenet. Saaledes pegede han paa, at da det »for den ringe Salaris Skyld« var vanskeligt at faa tilstrækkeligt mange Hørere i Ribe Stift, var det af Vigtighed, om man kunde finde noget Middel til at belønne de Hørere, der gennem adskillige Aar havde tjent trofast og redeligt. Ligeledes ønskede han, at der skulde ansættes faste Substituter i Løbedegnældene, da Erfaringen noksom havde vist, at hvor Degneembederne skulde røgtes af Skoledisciple, som »udløb« til Sognene, der forsømtes baade disse og de unge paa Landet, som de skulde undervise³.

Med Hensyn specielt til Jersins Forhold til Ribe Katedralskole foreligger der to Aktstykker, der kan belyse dette. Det ene er en An-

befalingsskrivelse fra 1632 for en Hører her, Peder Marebech, Student fra Ribe, som ønskede at blive Præst i Vorbasse. Jersin maa have fulgt den unge Mands Løbebane med et vaagent Øje og kunde give ham et meget hæderligt Vidnesbyrd for hans tro og for Ungdommen frugtbare Lærergerning. Aabenbart i Samklang med sine ovenfor udviklede Anskuelser om Hørernes Stilling havde han netop paa Grund af Peder Marebechs Flid og gode Sæder nylig forfremmet ham til Rektor i Ringkøbing¹.

Det andet Aktstykke er for saa vidt af større Betydning. Det er en Indberetning fra ca. 1630 om Læsestoffet i Ribe Skole, saaledes som Jersin havde forefundet det ved sin Tiltrædelse som Biskop. Det har aabenbart ikke forekommet ham helt tidssvarende, og han foretog straks visse Forandringer i den gældende Praksis, hvorom mere senere². Andre Ting havde han ogsaa Lyst til at reformere, men vilde først afvente Ordre fra højere Steder — man befandt sig jo netop nu i en ny pædagogisk Reformperiode. Forøvrigt var Jersin selv i disse Aar optaget af at tilvejebringe nye Skolebøger, bl. a. en græsk Grammatik og latinske Samtaleøvelser, men hans tidlige Død hindrede ham i at fuldføre Arbejdet³.

HANS BORCHARDSSEN, der efterfulgte Jersin (1635—43), var en personlig Discipel baade af denne og af H. P. Resen⁴ og har derfor sikkert helt staaet paa den lutherske Ortodoksis Grund. Om hans Skoleinteresse i Almindelighed foreligger kun eet Vidnesbyrd i et Synodalmonitum fra 1636, hvori han indskærpede Provsterne at paaminde Rektorerne om ikke at tillade, at Disciplene blev misbrugt til at udføre Tjenestearbejde (labor servilis) for nogen. Dels vilde deres Uddannelse derved blive forsømt, dels kunde det føre dem ind i farefulde Forhold, hvad der nylig var forekommet beklagelige Eksempler paa⁵.

For Ribe Skole viste Hans Borchardsen sin Omsorg ved 1642 at faa oprettet en Stilling som Konrektor⁶, og at han lejlighedsvis ogsaa har taget sig af Personer, der var knyttet til Skolen, foreligger der i hvert Tilfælde to Eksempler paa. Det ene er en Anbefalingsskrivelse fra 1638 til Jesper Brochmand for en nydimmitteret ripensisk Student Søren Mikkelsen, hvem han gerne vilde skaffe Kommunitetet⁷. Det andet er et Brev fra 1639 til Kansler Christian Friis, hvori han paa en smuk og medfølelse Maade gaar i Forbøn for en tidligere Hører, Frederik Fuole, der i sin Høretid — som Biskoppen skriver — havde ladet sig forføre og krænket sit Næstsøskendebarn i tredje Led. Da

Fig. 93. Biskop Hans Borchardsen († 1643).

han imidlertid alvorligt havde angret sit Fald og med Dygtighed havde fortsat sine Studier i Udlandet, anbefalede Biskoppen ham nu til at faa Tilladelse til at tage Magistergraden, og det saa meget mere, som han i sin Tid »haver med god Frugt været her udi Skolen«. Fremtiden jævned sig da ogsaa efter Ønske for Frederik Fuole, der døde som en anset Magister og Sognepræst i Valløby¹.

Hans Borchardsen blev efterfulgt af ERIK MONRAD (1643—50), en Klient af Resens store Arvtager Jesper Brochmand. Selv var han en Mand, der efter Terpagers Udsagn var meget yndet ved Hoffet og

udmærkede sig ved et smukt, stateligt Ydre, fremragende Begavelse og især en »honningsød« Veltalenhed. Som den selvfølende og myndige Personlighed han tillige var, kom han dog let paa Kant med sine Omgivelser¹.

Fig. 94. Biskop Erik Monrad († 1650).

Der er en Del, som tyder paa, at Ribe Skoles Vel har ligget ham alvorligt paa Hjerte. Det var i denne Biskops Tid, at der indtraf de ovenfor omtalte Stridigheder med Domkapitlet om Retten til at føre »Inspection« med Skolen. Kongen gav som nævnt Biskoppen Medhold i hans Klager, og formodentlig har han sat Pris paa at udøve den Myndighed, der saaledes var blevet ham sikret. I den berømte Selvbiografi, som hans Søn Johan Monrad har efterladt, mindes Sønnen i hvert Tilfælde, hvorledes Faderen undertiden lod ham gøre sig

Følge hen »i den store latinske Skole for at blive dristig og vænnes til mange Folk«¹.

Baade Erik Monrad og hans nærmeste Forgængere beklædte Bispestolen kun i en ganske kort Aarrække. Til Gengæld blev hans Eftermand PEDER JENSEN KRAGELUND, en karakterfuld Nordmand, den af alle det 16. og 17. Aarhundredes Ribe-Bisper, der kom til at virke længst i Embedet, i over en Menneskealder (1650—81). Hans Bispe-tid strakte sig saaledes langt ind i næste Periode, men allerede i det første Tiaar viste han klart nok alle de Ejendommeligheder, der senere i saa høj Grad gjorde sig gældende: Kraft, Myndighed parret med ikke ringe Smidighed, utrættelig Nidkærhed. Overhovedet hører Kragelund til de mest virksomme Biskopper i Ribe i hele dette Aarhundrede, og i mange Henseender kendtes det, at Stiftet, dets Præster, Menigheder og Skoler, i denne strengt ortodokse og statskirke-ligt sindede Personlighed havde faaet en Tilsynsmand af virkelig Format².

Peder Kragelunds Interesse for Ribe Skole — for »Skolens Opbyggelse«, som han selv et Sted siger³ — lagde sig for Dagen paa mange Maader. Flittigt afholdt han Visitatser i den, og ivrigt stræbte han at værne om dens materielle Hjælpekilder, at skaffe den dygtige Lærere og at holde de forsømmelige til større Pligttrøskab, alt medens han nok skulde have sig frabedt, at Kapitlet blandede sig for meget ind paa dette hans Enemærke. Hans Omsorg for Skolen gav sig dog især Udtryk i de sidste, svære Aar af 1650'erne under Carl Gustafskrigene og skal omtales nærmere i Forbindelse hermed. Som utrættelig Forkæmper for Skolens Vel holder han fuldt ud Maal med Peder Hegelund.

4. Ribe Katedralskole var i hele denne Periode — lige som i Tiden fra 1552 — organiseret med seks Klasser, Mesterlektionen under Rektors umiddelbare Bestyrelse, og fem lavere Lektier, hver forestaaet af en Hører. Lærerpersonalet oplevede imidlertid en betydningsfuld Forøgelse, idet der blev ansat en Konrektor, der de tre Dage af Ugen skulde dele Undervisningsbyrderne i Mesterlektionen med Rektor og i det hele deltage i Skolens Administration⁴.

Indførelsen af denne ejendommelige Stilling, som i den danske Latinske skole bevarede helt ned til den store Skolereform i det 19. Aarhundredes Begyndelse, skyldtes oprindelig Samarbejde mellem den pædagogisk interesserede Biskop Hans Poulsen Resen og Kansler

Fig. 95. Formentigt Portræt af Biskop, Dr. theol. Peder Jensen Kragelund († 1681). —
Hans Underskrift Fig. 110.

Christian Friis til Kragerup¹. 1616 blev de første Konrektorer ansat i København, Lund og Roskilde, 1617—18 fulgte Odense og Aarhus efter², og 1621 udgik der et Kongebrev til Kapitlet i Ribe om, at da Kongen havde bestemt, at der ved nogle af de fornemmeste Stiftsskoler i Landet skulde ansættes Konrektorer, skulde Kapitlet her overveje, hvorledes der af dets Indkomster bekvemst kunde ofres det fornødne til Underhold af en Konrektor. Herom skulde Kapitlet snarest muligt indsende Betænkning til Kancelliet³. Dette »snarest muligt« tillod aabenbart en temmelig vid Fortolkning, i hvert Tilfælde maatte man vente i endnu 21 Aar paa Resultatet, idet der først 1642 ved kongelig Foranstaltning blev ansat en Konrektor i Ribe⁴.

Interessant er det at se, at Initiativet hertil ikke udgik fra Kapitlet, som man maaske kunde have ventet, men fra Biskop Hans Borchardsen, der over for Kongen fremhævede Nødvendigheden af, at Skolen nu blev forsynet med en Konrektor⁵. Naar man gør sig bekendt med de Bestemmelser, der blev fastsat for Konrektorens Aflønning, forstaar man bedre Kapitelsherrernes Sendrægtighed, thi det blev i hvert Tilfælde delvis Kapitlets Kirker, der kom til at betale Gildet. Kongen bestemte nemlig, at foruden at have sin Kost i Hospitalet skulde den nye Konrektor for en væsentlig Del oppebære sin Løn af Kapitelsindtægter: 42 Rdlr. aarlig af Kapitlets Kirker i Varsyssel og 43 Rdlr. af de tilsvarende i Harsyssel, medens det blev paalagt Erkedegnen, Mag. Anders Romdorp, der var forlenet med en Del af Kronens Kirker, at udrede 15 Rdlr. heraf til Konrektoren. 1653 fik han tillige tillagt 1 Rdlr. af hver Kapitelskirke i Jelling Syssel. Administrationen af disse Beløb blev overdraget Biskoppen i Ribe⁶.

5. Rektorens Lønning undergik ikke i denne Periode nogen væsentlig Forandring. Som man kan se baade af Rektor Ægidius Lauridsens private Regnskabsbog for Aarene 1596—1604 og af en senere, samlet Opgørelse af Rektoratets Indtægter fra 1649⁷, er det hovedsageligt de samme Grundbeløb, der opføres, og der lader sig i disse halvt-hundrede Aar kun ganske smaa Forskydninger paavise til den ene eller anden Side.

Rektorens Lønning bestod vedblivende for Størstedelen af en Række faste Kornindtægter, især af Darum Kongetiende, og andre gamle Landgildeindtægter af tidligere Præbender, derunder mindre Ydelser i Penge, Smør, Fisk (over 2000 tørrede Hvillingen) og Kvægtiende

(Lam og Grise) samt Tørv. Hertil kunde lejlighedsvis komme Kenderelser for Indfæstning og Sagefald.

Endvidere oppebar han en Række uvisse Indtægter som Skolegæld (ved St. Hans og om Julen) af Disciplene — indtil 22 Rdlr. om Aaret, men — som det hedder 1649 — varierende »efter Disciplenes Frekvens og Kvaliteter saa vel som af Skolemesterens Person og Ynde«; endvidere Diskantpenge i Julen (1596 tillige paa St. Valborg Dag og ved de to store Markeder), Ligpenge, Afgift af Ordinander, »Ærepenning« af Sognedegnene samt Introduktions- og Dimispeng (Testimoniepenge) af Disciplene. De sidstnævnte to Ydelser omtales første Gang 1596, men kan derfor godt have langt ældre Hjemmel. Endelig havde Rektoren stadig fri Bolig i Puggaard og kunde regne med en Lejeindtægt af herved liggende Brugsbygninger m. m.

Som »Herskab« for forskelligt Jordegods maatte Rektoren nu og da ved Rettens Hjælp værne om sine Rettigheder. Det var saaledes Tilfældet 1618, da der ved Øster Horne Herredsting var blevet fradømt Rektorembedet en øde Gaard paa Hoddeskovmark (henhørende til det gamle Angelorum Vikariat). Rektoren paaberaabte sig bl. a. et Skøde fra 1519, der godtgjorde, at allerede den Gang laa Gaarden til »det hæderlige og gudelige Lav og Broderskab Engelgilde i Ribe«, fra hvilket Rektoratet efter Reformationen havde overtaget den. Ved en Landstingsdom i Viborg 1619 blev da ogsaa Herredstingsdommen underkendt¹.

6. Ogsaa Hørernes Lønning var i alt væsentligt blevet fastlagt i det 16. Aarhundrede. Overvættes rigelig har den saa lidt her som andetsteds været. Betegnende er det sikkert, at da Rigets Biskopper 1608 var samlet i København til Udvælgelse af Prins Christian (V), overrakte de Kongen en meget alvorlig Redegørelse for Mangler i Kirker og Skoler. Blandt de Reformer, man i de mest indtrængende Toner udbad sig som aldeles nødvendige, var ogsaa en Forbedring af Lønningsforholdene for Lærerne ved de latinske Skoler. De fleste Lærere, hedder det her, er saa slet aflagt, at man næppe kan finde Folk, der er skikkede til at paatage sig dette brydsomme Arbejde. Blandt de Skoler, der især kunde trænge til Understøttelse, nævnes ved den Lejlighed Ribe Skole, for saa vidt Hørerne (hypodidascali) angik². Ret karakteristisk for Hørernes Stilling er det ogsaa, at de 1605—13 fik tilstaaet Anpart i de Uddelinger af Lærred, som egentlig

blot var beregnet for Disciplene, og det paa Grund af deres »knap tilmaalte Løns Ringhed« (ob salarioli tenuitatem)¹.

Ogsaa andre end de gejstlige Tilsynsmænd havde dog aabenbart Øjet aabent for, at her var en Forbedring virkelig paa sin Plads. Blandt disse var den fortjente Lensmand paa Riberhus, ALBERT SKEEL til Fussingø, og i Erkendelse af, at »Locaterne« (☉: Hørerne) i Ribe Skole »skal armelig og meget ringe være forsørgede med Løn for deres Umage og Arbejde«, stiftede han Juleaften 1614 et Legat paa 500 Rdlr. til Bedste for Skolens to øverste Hørere. Legatkapitalen skulde sættes paa Rente til 6% aarlig, og Renten — 30 Dlr. — hver Jul uddeles med 16 Dlr. til den øverste og 14 Dlr. til den næstøverste Hører. Superintendenten og Skolemesteren blev indsat til at bestyre Legatet².

Andre Godtfolk fulgte i Albert Skeels Fodspor. Saaledes bortgav Raadmand BERTEL STRUCK († 1621) 1616 200 Rdlr., hvoraf Renterne hvert Aar skulde uddeles til de tre nederste Hørere ved Domskolens³. Noget senere — 1621 — stiftede desuden en gammel Adelsjomfru ELITZE NORBY († 1632) til Uggerslevgaard, der i mange Aar boede i Ribe som Nabo til Skolen, et Legat paa 100 Rdlr., hvoraf Renten hver Juleaften skulde komme Tredielektiehørerens til Gode. Var det end ikke store Summer, der her kom i Betragtning, saa kunde disse Legater dog altid opfattes som en sikkert kærkommen Opmuntring i Hørernes møjsommelige Tilværelse.

Fra 1649 foreligger der ogsaa for Hørernes Vedkommende en samlet Opgivelse af deres Lønningsindtægter⁴. Som det var at vente, hidrørte disse ligeledes fra en Række forskellige Kilder: Ligpenge, Skolegæld to Gange om Aaret, Offerpenge og Lys til St. Thomas' Dag, Diskantpenge, Kendelser ved Ordinationer, Andel i Kornindtægter af Føvling Kongetiende, Legatrenter, endvidere frit Bord i Kommunitetet og frit Kammer ved Skolen. Hertil kom det vigtige Beneficium, at fem af de Løbedegnekald, som var tillagt Skolen, — Domkirken og St. Catharine Kirke i Ribe, Hvidding, Vester Vedsted og Farup — i Aarenes Løb (senest 1555) var blevet overflyttet fra Disciplene til Hørerne, saaledes at disse røgtede Degnetjenesten de paagældende Steder og oppebar »Degnerenten«. Sammenholdt med deres øvrige, beskedne Indtægter betød dette et klækkeligt Tillæg til Lønnen. Eksempelvis kan anføres, at første Lekties Hører af Farup aarligt oppebar 38 Skæpper Byg, 38 halve Gæs, en Fjerding Smør i

»Smørbør«, hvoraf han dog maatte bestride Udgiften til Alterbrød, 14 Oste samt 5 Mark.

7. Endnu mere Interesse knytter der sig dog til Spørgsmaalet om Disciplenes Indkomster og hele Forsørgelse. Som saa ofte i ældre Tider, viser det sig ogsaa her, at de Indtægter, der paa dette Omraade kunde blive Tale om, maatte samles sammen fra mange Kilder.

Som i de foregaaende Aarhundreder søgtes Skolen stadig fortrinsvis af fattige Disciple, og efter gammel Skik gik ogsaa i denne Periode Skoletiggeriet i Svang. Et Minde herom er en Notits i Hegelunds Kalender den 12. December 1597, der fortæller, at paa denne Dag blev der uddelt et Tegn med Mærket ⊗ til alle fattige Skolebørn, 101 i alt. Aabenbart staar man her over for en Eftervirkning af Frederik II's Fattigforordning af 27. December 1587, hvori der findes Bestemmelser om, at Tiggere, hvem det var tilladt at bede om Almisse, skulde være i Besiddelse af særlige »Tegn« som en Art Legitimation¹.

Som tidligere omtalt, var Disciplene dog ikke udelukkende henvist til den private Godgørenhed. Ogsaa officielt kunde de fra Skolen gøre Regning paa forskellige Understøttelser. De havde Andel i Indtægter af mere tilfældig Karakter som Ligpengene og Diskantpengene, og nu og da kunde de tjene en ekstra Drikkeskilling ved at paatage sig et eller andet særligt Arbejde. Saaledes sikkert i 1609, da »Skolepersonerne« skrev 130 Kopier af et Kongebrev om, at Adelen i Ribe Stift skulde møde i Viborg til Taksation af Heste², og 1610 hører vi i Skolens Regnskabsbog, at fire store Disciple, der havde forfattet Digte i Anledning af Rigsraaden Henrik Ramels Død, i Fællesskab fik det imponerende Honorar af 1 Mark³.

Fraregnet saadanne Accidentier maa dog i denne Henseende først og fremmest nævnes den faste Bispisning i Hospitalet (Puggaard) og Løbedegneembederne. Den Kreds af Degneembeder, som stod til Skolens Raadighed, udgjorde 1590 25. 1646 synes Tallet at være vokset til ca. 30⁴, et Vidnesbyrd om den stigende Tendens til at udvide Skolens Rettigheder paa dette Omraade. Da det saaledes 1617 var blevet indberettet til Kongen, at Degneembederne i Omegnen af Ribe ikke, som det oftere var blevet befalet, blev besat med Skolens Personer, udgik der den 20. September s. A. et strengt Kongebrev til Biskoppen om i Forening med Lensmanden at paase, at de tidligere Forordninger skete Fyldest⁵.

Som vi har set, var fem af disse Degneembeder henlagt til Underhold for Hørerne, medens Resten kom Disciplene til Gode. Af Fortegnelsen 1646 fremgaar det, at 4 Kald var henlagt til Mesterlektionerne, henholdsvis 6 og 4 til Disciplene i 5. og 4. Lektie. I Resten af Sognene, der dog principielt hørte under Skolen, fandtes fra ældre Tid »siddendis Degne« (Sædedegne), der til Gengæld maatte udrede en Afgift (pensio) til Skolen. 1614 nævnes 8 Diaconi pensionarii, nemlig i Føvling-Holsted, Brørup-Lindknud, Darum, Bramminge-Hunderup, Aastrup-Starup, Tjæreborg, Malt-Folding og Gjørding-Vejrup¹. Ved Aarhundredets Midte var hertil vistnok yderligere kommet: Vilslev, Toftlund, Linnet og Mjolden².

Medens det kun var et forholdsvis meget ringe Antal af Disciplene, der kunde gøre sig Haab om at nyde den Slags Indtægter, fik det store Flertal af de fattige Disciple Andel i de fælles Almisseunderstøttelser, der udbetaltes af Skolens Kasse. Ogsaa dette Beløb fremkom ad forskellige Veje: gennem faste Renter af Legater, Jordskyld og Husleje af forskellige Ejendomme, Understøttelser fra ikke-residerende Kanniker, Degnepensioner foruden ved Gaver af mere tilfældig Karakter.

En stadig vigtigere Plads blandt disse Indtægtskilder indtog nu Legaterne til Skoledisciplene. Allerede fra forrige Periode besad Skolen to, Jens Viborgs og Oluf Clementsen Skolemesters, men i denne kom flere nye til. Det første — og mærkeligste — var det 1604 stiftede Legat i Anledning af Drabet paa Raadmand ANDERS SØRENSEN KLYNE³. Den 1. Maj 1598 var denne Mand i sin Svigersøn, Biskop Peder Hegelunds Hus stødt sammen med Herredsfogeden i Gjørding Herred Søren Jensen Bramming, der i Drukkenskab og Kaadhed havde saaret Raadmanden paa en saa alvorlig Maade, at han afgik ved Døden tre Dage senere. Efter en langvarig og indviklet Rettergang blev der 1603 sluttet et Forlig mellem Drabsmanden og den dræbtes Arvinger. Ved det bestemtes det bl. a., at kunde der opnaaes et kongeligt Benaadningsbrev for Søren Bramming, saa at han kunde faa »sin Fred«, skulde han betale 400 Rdlr. til den dræbtes Enke, og dette Beløb skulde bruges til Bedste for fattige i Ribe. 1604 lykkedes det at udvirke Benaadningsbrevet, og den 25. Februar s. A. udstedtes Fundatsen paa de 400 Rdlr., der nu bestemtes at komme Skolens »vedtørfte Disciple, som er bedst Haab om«, til Gode. Antagelig er det Biskop Peder Hegelund, som i det hele taget havde gjort sit Bedste for at bilægge Sagen, der for en væsentlig Del

har Fortjenesten af at have skaffet Ribe Skole dette Legat. Søren Jensen Bramming søgte forøvrigt med ægte jydsk Sendrægtighed at trække Sagen i Langdrag, og først efter »mangfoldige Skrivelse, Bud og bønlig Paamindelse« bekvemmede han sig til at indbetale Legatkapitalen. Renterne kom første Gang til Udbetaling 1605¹.

Andre Legater fulgte snart i dettes Spor. 1606 skænkede Enken efter Raadmand THOMAS BONUM 100 Rdlr. som Tillæg til Anders Sørensens Legat², og i Oktober s. A. fik Skolen som Følge af et nyt Drab, hvorved en CHRISTEN PEDERSEN HEGELUND fra Viborg ved Vaade var blevet skudt ihjel, 100 Rdlr. tillagt af Drabsmanden (medens et lige saa stort Beløb gik til Viborg Skole)³. Endnu samme Aar, som Anders Sørensens Legat kom til, opnaede Skolen tillige Andel i et langt mere betydeligt Legat paa 1000 Rdlr., stiftet af Fru MAGDALENE SEHESTED, Enke efter den rige Mourids Podebusk til Kjørup. Halvdelen af Renterne (ialt 50 Rdlr.) skulde være til Hjælp for fattige Skolebørn, Halvdelen for andre fattige Mennesker i Byen. Peder Hegelund deltog i Forhandlingerne om Legatets Oprettelse, men nogen Fundats synes ikke at være blevet skrevet, og vel derfor gik Legatet siden tabt (senest 1635)⁴.

1623 stiftede den mangleaarige Lensmand paa Riberhus ALBERT SKEEL et Legat paa 1000 Rdlr. til fattige i Ribe, hvoraf 6 Rdlr. af Renten aarligt skulde uddeles paa St. Thomasdag til en Discipel af godt Haab⁵. Da samme Donator allerede 1614 havde betænkt Hørerne med et andet Legat, var det kun ret og rimeligt, at ogsaa Skolen lod sin Stemme høre ved hans Død 1639. Det skete i Form af et langt latinsk Digt af den lærde Rektor Anders Romdorp, føjet til Biskop Hans Borchardsens Ligprædiken over den afdøde⁶.

Endelig kan nævnes et Par smaa Legater, der skyldtes Personligheder, der havde særlig Tilknytning til Skolen: Rektor ANDERS ROMDORPS Legat fra 1641 paa 100 Rdlr. og *Legatum Ægidio-Brodianum*, stiftet af Enken efter Rektor CHRISTEN RASMUSSEN BROD⁷. Ogsaa en anden, aabenbart stærkt skoleinteresseret Person viste sin Velvilje over for Skolen. Det var Anders Sørensen Vedels Hustru, METTE HANSDATTER, Biskop Hans Laugesens Datter, der lige fra 1608 med stor Trofasthed plejede at skænke Disciplene 5 Rdlr. ved Juletid. Selv efter at hun var blevet Enke 1616, vedblev hun at holde denne smukke Tradition vedlige i mange Aar. Inden sin Død 1633 kapitaliserede hun sin Understøttelse i Form af et Legat paa 100 Rdlr. (*Legatum Welleianum*)⁸. Kapitalen skulde altid blive staaende i det

Fig. 96. Lensmand paa Riberhus Albert Skeel († 1639) til Fussingø, Legatstifter.

berømte Liljebjerg. Det var en gammel og fornem Linie i Skolens Historie, som fandt Udtryk gennem dette Legat.

I Lighed med Mette Hansdatter skænkede ogsaa andre nu og da Beløb i rede Penge til Skolen. Saaledes gav en Borger i Ribe ANDERS KALSLUND 1608 i sit Testamente 20 Sldr., og ganske rørende er det af en Notits i den gamle Skolebog at se, at allerede 1590 lod Lensmanden paa Riberhus Albert Friis sin unge Søn CHRISTOPHER FRIIS paa St. Thomas' Dags Morgen overrække de fattige Skolebørn 10 Dlr. Selv Ejeren af Korsbrødregaard, den ellers ikke alt for vellidte MOURIDS PODEBUSK skænkede s. A. Skolen 12 Rdlr.¹.

8. Udbyttet af alle disse Indtægtskilder blev kun for en meget ringe Parts Vedkommende uddelt til Disciplene i Form af direkte Pengeunderstøttelser. Langt den største Del kom dem til Gode paa en mere varig Maade, idet der for Pengene blev indkøbt Vadmel og Lærred, som blev uddelt ved Juletid. Allerede gennem Peder Hegelunds Kalendernotitser fra saa tidligt som 1569 kan man se, at det var Skik og Brug², men først fra den Tid, den gamle Skolebog blev indrettet, har man fyldigere Efterretninger om Enkeltheder ved denne Uddeling.

Det var aabenbart fra 1590'erne en fast Praksis, at der paa St. Andreas' Dag (den 30. November) fandt en Højtidelighed Sted i Skolen, ved hvilken de fattige Skolebørn fik tildelt deres Andel af de ovennævnte Klædningsstoffer. Handlingen blev ledet af Biskoppen, og foruden Rektor og de fem Hørere var Læsemesteren, Byens to Sognepræster og en eller flere af Kapellanerne til Stede. Det var et ikke ringe Antal »Skolepersoner«, der kunde komme i Betragtning ved saadanne Lejligheder, 1591 saaledes 222 Børn og 1596 144. Heller ikke var det smaa Kvanta, der blev uddelt, 1591 f. Eks. 653 Alen Vadmel og 264 Alen Lærred, 1596 henholdsvis 555 og 211 Alen.

Fra 1605 indførtes i Skolebogen et Reglement for hele denne Uddeling: »Anvisning, hvorledes holdes skal med Almissegift, Vadmel og Lærred at indkøbe og udskifte udi Skolen til de vedtørftige Skolebørn«³. Antagelig er Skolebogens Reglement at opfatte som en Kodificering af en gennem lange Tider fortsat Praksis, og sammenholdt med Regnskabsnotitserne fra de enkelte Aar tegner det et meget anskueligt Billede af, hvorledes alt gik til ved disse Udskiftninger.

Det fremgaar da heraf, at det paahvilede Skolens Rektor at fremkomme baade med et Overslag over, hvor meget der skulde uddeles,

og med en Indstilling om, hvem der skulde komme i Betragtning. Ved selve Uddelingen skulde man ikke nøjes med blot at gaa efter Hørernes Anbefaling, men den skulde bygges paa Udfaldet af en offentlig Eksamen med Efterprøvelse af Disciplenes Kundskaber, af deres Færdighed i Stil, Sang og Skrivning, af deres Lydighed og Flid. Naar St. Andreas' Dag da indtraf, skulde Hørerne (hypodidascali) i de ovennævnte Dignitarers Nærværelse give Disciplene deres Skudsmaal med Hensyn til Standpunkt, Flid og Opførsel, hvorpaa Uddelingen kunde tage sin Begyndelse. Ved denne skulde der følgelig — som det ogsaa fremhæves — ikke blot ses paa Trang, men ogsaa paa, hvem der særlig havde udmærket sig og derved givet gode Løfter for Fremtiden. Reglementet betoner endvidere bestemt, at man burde agte nøje paa, at der ikke uddeltes Almisser til uværdige eller til ikke-trængende, der ikke vilde bære eller slide Tøjet selv. Der var nemlig forekommet Eksempler paa, at der havde været dem, som havde bedt om at faa Vadmel og saa senere solgt det »en Skilling eller to ringere Køb« og brugt Pengene til andre Ting. Derfor indeholder Reglementet ogsaa et strengt Forbud mod at afhænde de tildelte Stoffer. De maatte kun anvendes til personligt Brug, og man stillede endda i Udsigt at ville hjælpe de fattigste med Skrædderløn (hvad Regnskaberne da ogsaa opviser Eksempler paa). En enkelt Gang nævnes en Skrædder som nærværende ved Uddelingen¹.

Ikke mindre kulturhistorisk interessante er Bestemmelserne om, hvordan den pekuniære Administration skulde foregaa. Man ser, at baade Biskoppen og Rektoren personlig indkøbte større eller mindre Partier Vadmel og Lærred Aaret igennem hos forskellige Handlende (bl. a. paa Markederne i Ry og Kolding). Derfor skulde man i Tide være betænkt paa at have en passende Kassebeholdning, »at man kan altid have Penning udi Forraad, naar man ser nogen god Køb«. Reglementet indeholder flere detaillerede Raad til Vejledning ved Indkøbet for mindre erfarne. Lærred skulde helst købes af fattige Folk, thi de gør gerne bedst Lærred og giver bedre Køb! Med Hensyn til Vadmel burde man vise stor Forsigtighed: det Vadmel, som gøres af Uld, der klippes om Sommeren for Ribermarked, var at foretrække som det bedste. »Løje«, Vinteruld, der blev klippet ved St. Valborgs Tide, var derimod »Filter og fuld med Skarn«, og »Skinderuld« langt det ringeste.

Det skulde være en Regel, at Hovedparten af Almisserne blev uddelt ved Vintertid til »de fattige nøgne«, men man skulde dog ogsaa

beholde noget til Sommertiden til Sommerklædning, Skjorter, Hatte, Skind til Ærmer, Hoser, Bøger, Papir, Penneknive, Skjortekraver, Handsker o. l.

Det ser ud til, at man i det væsentlige har fulgt disse Anvisninger gennem lange Tider. Fra 1591 til 1616 (incl.) kan man Aar for Aar følge Almisseuddelingerne i Enkeltheder. Der kommer derpaa et langt Spring i Skolebogen, fordi en Række Blade er udrevne, og først 1632—33 tager Regnskaberne for Uddelingerne fat igen paa sædvanlig Vis.

Nu og da blev der ogsaa afholdt andre Udgifter af dette Almissebeløb. Syge og nødstedte Folk ude i Byen kunde undtagelsesvis komme i Betragtning, lige saa Hørerne og et Par Dimittender¹. Af og til betaltes der paa samme Konto Beløb til forskellige af Skolens Fornødenheder, saaledes 1606 til Papir og Pergament, der blev »udbyttet« over hele Skolen. Blandt de »vedtørftige«, som her kunde faa deres Nød afhjulpen, var aabenbart ogsaa Skolens Bibliotek, om hvilket man ellers intet hører i denne Periode. Ganske pudsigt virker saaledes en Notits i Skolebogen fra 1606 af Peder Hegelund om, at han havde betalt $\frac{1}{2}$ Mark til en Bogbinder for at samle og lime tilhobe to Blade i Skolens Eksemplar af Osianders Bibel, »som var slemmelig revne og bidne af en Kat«².

En særlig Indtægtskilde aabnede der sig for Skolens Disciple i Aarene efter Kejserkrigen. Den stod i Forbindelse med den ejendommelige Forandring, der 1630 indtraadte i Byens Fattigvæsen. Da Nøden blandt de trængende efter Krigens Afslutning maa have vist sig særlig trykkende, fik Byens ledende Mænd med Lensmanden og Biskoppen i Spidsen i Juli 1630 omorganiseret hele Fattigvæsenet, som nu især skulde bygge paa frivillige Bidrag fra de mere velhavende Borgere. En Mængde, til Dels meget betydelige, Gaver, strømmede ogsaa ind og vedblev at komme i en Aarrække, indtil den nye Svenskekrig 1643 bragte ogsaa denne Foranstaltning til Ophør³.

Allerede 1630 traf man den vigtige Bestemmelse, at den latinske Skoles Disciple ikke længere skulde gaa rundt i Byen og tigge, men i Stedet for af Skolemesteren have udbetalt visse Ugepenge, som fremkom gennem det nyorganiserede Fattigvæsens Midler. For en Tid ophørte da det ældgamle Skoletiggeri, idet de endnu bevarede Regnskaber viser, at man virkelig fik gennemført Tanken om den regelmæssige ugentlige Understøttelse. I Aaret 1631—32 blev der saaledes uddelt 293 Sldr., i 1641 208 Sldr. Oprindelig var det Skolemesteren,

der paa Skolens Vegne forvaltede disse Penge, senere synes denne Forretning at være gaaet over til Hørerne¹.

9. Af stor Betydning for Skolens hele Velfærd var endvidere den Bispisning, der paa Grundlag af Puggaards Midler fandt Sted i Hospitalet. Normen for Administrationen af dette Kommunitet, som var dets gængse Navn, var vedblivende Hospitalets Fundats af 1554, men i Enkeltheder skete der en Del Forandringer i denne Periode.

Af Hegelunds Kalender ser man, at ikke længe, efter at han var blevet Biskop, den 26. Juni 1595, fandt der en indgaaende Undersøgelse Sted i Hospitalet. Man fastsatte et nyt Reglement for dets Forhold og traf den for Skolen vigtige Bestemmelse, at de fem Hørere, der siden 1554 blot havde nydt en Pengeunderstøttelse af Stiftelsen, fra nu af i Stedet for det kontante Pengebeløb skulde have Kosten i Hospitalet. Helt maa Forholdene dog ikke være blevet bragt i Orden hermed, thi baade senere i samme Aar og i næste tales der om en ny Ordning (nova ordinatio) i denne Stiftelse. Navnlig synes Bispisningen af Hørerne at have voldet Vanskeligheder, og i Oktober 1597 skriver Hegelund uden dog at give nærmere Forklaring, at Hørerne »blev udviste fra Kost i Kloster«². Imidlertid maa Tingene være gledet i Lave igen, og senere i Perioden var det en fast Regel, at ikke blot et bestemt Antal Disciple, men ogsaa Skolens Hørere bispistes her. Da der endelig 1642 blev ansat en Konrektor, fik ogsaa han anvist fri Kost i Hospitalet, om end hans Kostdeputat — senest vistnok 1649 — blev ombyttet med en Pengeerstatning paa 52 Dlr. Kurant aarligt³.

Den daglige Ledelse af Hospitalet med Bispisningen af Skolepersonerne var betroet en »Husholder og Spisemester«, der tillige oprindelig var Stiftelsens Præst og Sjælesørger. Da der 1597 blev ansat en ny Forstander Hr. Christen Poulsen, maatte han bl. a. forpligte sig til at give ikke blot de fattige og syge, men ogsaa Skolepersonerne deres tilbørlige Underhold. Desuden blev det bestemt, at han skulde »søge Disk« sammen med Skolepersonerne⁴.

Nogle Aar senere var Hospitalet kommet i stor Gæld, og Overbestyrelsen besluttede sig da for at spare til at nedlægge Stillingen som Hospitalspræst. En ny, blot verdslig, Forstander, Søren Christensen Friis, blev ansat 1605, og der indførtes den Ordning, at de to øverste Hørere mod en Godtgørelse af 10 Dlr. om Aaret skulde skiftes til at holde Froprædiken »udi Sygstuen« paa alle Søn- og Hellig-

dage¹. Det er vist denne Forretning, der senere i lidt omdannet Form gik over til en »Degn«, en af Skolens ældste Disciple. 1652 omtales det, at han fik 10 Dlr. slet aarlig for at læse Morgen og Aften for de fattige udi Klosteret, holde dem til Guds frygt og betjene den fra ca. 1635 igen ansatte, særlige Hospitalspræst (Fropredikensprædikanten ved Domkirken)², naar der blev afholdt Gudstjeneste der. Hørerne fik derimod overdraget at prædike til Aftensang i Hospitalet, men der indsneg sig aabenbart den Uskik, at de overlod ogsaa dette Hverv til Disciplene, hvorfor de 1656 af Biskoppen maatte formanest til selv at forrette Aftensangsgudstjenesten, »som af Arilds Tid brugeligt haver været«³.

12 Disciple og 5 Hørere (samt i nogle Aar Konrektoren) fik daglig deres Kost i Hospitalet. Af Disciplene var nogle hele Kostgængere (όλοσῖτοι), andre halve (ἡμισῖτοι). Som i Periodens Begyndelse forpligtedes ogsaa i dens Slutning (1652) Spisemesteren til at sørge for, at baade de fattige og Skolens Personer »spises til godt nødtørfigt Øl og Mad«. Men ingen af dem, der havde fast Kost, eller forventede at faa det (commensalis eller Expectant), maatte tage noget med sig ud af Hospitalet. Levnede Degnene noget af deres fastsatte Ration, skulde det senere fortæres i Hospitalsbygningen⁴.

Fra Biskop Kragelunds Tid, især fra Periodens sidste Aar, foreligger der stærkt detaillerede Bestemmelser vedrørende Disciplenes hele Forhold i dette Kommunitet, men de fik først deres fulde Betydning efter 1660 og skal derfor omtales nærmere under den følgende Periodes Historie. Af en Retssag fra 1653 ser man, at det var den øverste Hører, der førte Tilsyn med Skolebespisningen og de dermed forbundne Øvelser⁵. Dog bestemtes det 1652, at uagtet Konrektoren fik sin Kost ude i Byen paa Hospitalets Bekostning, skulde han dog være forpligtet til at aflægge ugentligt Besøg i Hospitalet, naar Skolebespisningen fandt Sted, for at paase, at al Ting gik skikkeligt og vel til⁶.

Retten til at udnævne nye Kostgængere til hel eller halv Kost tilkom i Henhold til Fundatsen Kapitlet efter Indstilling af Rektoren og Læsemesteren. Terpager har opbevaret en saadan latinsk Indstilling fra 1643 for blandt andre Ole Borch. For at give en Prøve paa den Form, hvori man den Gang affattede et Aktstykke af denne Karakter, skal der her meddeles en Oversættelse, skønt en dansk Gengivelse kun i ringere Grad formaar at afspejle den latinske Originals formfuldendte Elegance⁷.

Christian Friis, Lektor i den højhellige Teologi, og Hans Meier, Skolens Rektor, sender Eder, højt ærværdige og saare hæderlige Kapitelsmedlemmer, vor bedste Hilsen.

Ærværdige, saare berømte og udmærkede Mænd! Til Eder kommer nogle Ynglinge, Fostersønner af vor Skole, og ønsker at anbefales. Hør, hvad der knapt og sandt kan siges om dem. De elsker Studierne, som de elsker Eder i højeste Grad og med største Opmærksomhed ærer Eder som de bedste Repræsentanter for disse. Se nøjere til og lær dem at kende. I vil da finde, at disse Ynglinge er udstyret med de Egenskaber, hvormed deres Alder kan smykkes: med retskaffen Vandel, Beskedenhed, Flid, frem for alt med Opmærksomhed og Ærbødighed over for Mænd, der er Eder lige, med alle de Ting, om hvilke vi ved, at de elskes af Eder og af Eder regnes til Fortjeneste.

Navnene paa dem, der hidtil har nydt halv Kost, men som ydmygt søger om at faa fuldt Bord, er disse N. N. De, der søger om at faa halv Kost, er N. N. Da vi derfor ikke nærer den ringeste Tvivl om, at de jo vil svare til de Forhaabninger, de har opvakt, og til alle Godes Forventninger, saa beder vi Eder pligtskyldigst om, at I paa Grund af den udmærkede Humanitet og Kærlighed til Muserne, ved hvilken I elsker ikke blot dem, der har opnaaet fuld Delagtighed i de gode Studier, men ogsaa dem, der higer derefter, vil kende disse ni ufordærvede Ynglinge ikke uværdige til at nyde godt af Frugten af den kongelige Gavmildhed, Ynglinge, om hvem vi hidtil har iagttaget, at de med Held iler hen ad de humane Studiers Biveje og stræber efter at naa Lærdoms og Fromheds Kongevej. Lev vel!

Ribe den 19. April 1643.

10. Skolebygningen var i dette Tidsrum paa samme Sted som før, lige over for Domkirken. Den bestod dels af det middelalderlige Skolehus, dels fra 1586 af en grundmuret Længe i Graabrødregade (Grydergade)¹. Foran og parallelt med det gamle Skolehus laa en lavere Længe indeholdende Hørernes Kamre. Mellem disse Bygninger fandtes Skolegaarden, der i hvert Tilfælde fra 1591 var brolagt. Ofte omtales Døre ind til denne Gaard. I Skolegaarden stod et højt Lindetræ — Johan Monrad omtaler saaledes i sine Memoirer, at han fra sin Barndom erindrede »den store dejlige Lind, der stod i Gaarden, som Drengene legte med mig under«².

Det var i Kirkeordinansen bestemt, at Købstadkirkerne skulde have Pligt til at vedligeholde de latinske Skoler³. I Ribe var det Domkirken, der af sine Midler maatte udrede de hertil fornødne Beløb, og da Domkirkens Regnskaber (delvis) er bevaret just fra 1591⁴, er

det muligt gennem Notitser heri nu og da at kaste et Blik ind baade i Skolestuen og i »Hørernes Herberg«. Som oftest drejer de indførte Udgiftsposter sig om lidet interessante Smaareparationer paa Tag, Vinduer, Døre, Laase o. l., men undertiden forekommer ogsaa en eller anden mere karakteristisk Oplysning. Særlig er der Grund til at undre sig over, hvor mange Ruder der gik med i Løbet. 1591 blev saaledes ikke mindre end 100 Ruder »bødet« i Skolevinduerne og forbedret med Bly, og 1629 maatte der igen anskaffes 38 nye Ruder.

Formodentlig har »Skolemesters Lektie« eller »Mesterlektionen« været adskilt fra de øvrige og været noget mere pynteligt udstyret. 1591 blev der saaledes anskaffet en »Spaanemaatte« til at beklæde Væggene med, og 1638—39 hører man udtrykkelig om et »Skærværk« (en Skillevæg), inden for hvilken »Rectoris Lectie« var. 1650—51 tales der om en bred Egefjæl til Rectoris Stol, og andetsteds om de Skamler og Borde, som fandtes her til Brug for Disciplene. Ogsaa Hørernes Lektier har vistnok til en vis Grad været adskilte, i hvert Tilfælde nævnes 1641 en Bjælke mellem fjerde og femte Lektie. Gulvet i Skolestuen var lagt med Mursten¹.

Af og til forekommer mere vidtløftige Reparationer, saaledes 1626—27 af Murene i Skolen, der var indfaldne allevegne, og især 1638—39, da Skolebygningen aabenbart var blevet temmelig forfalden. Der maatte bl. a. købes en særlig Kurv til deri at bære Jorden ud af Skolen. Det var antagelig i Anledning af denne Hovedreparation, at Rektor Anders Pedersen Romdorp nu lod genopfriske forskellige latinske Fyndord, som var anbragt over Skolens Døre. Terpager har opbevaret deres Ordlyd: 1. Sig mig, hvorfor du er her (*Dic, quare hic*); 2. Se hen til Enden (*Respice finem*); 3. Eet er fornødent (*Unum necessarium*); 4. Bed og arbejde (*Ora et labora*); 5. Hold ud og vær standhaftig (*Perfer et obdura*); 6. I Stilhed og Haab (*In silentio et spe*); 7. Gud skal gøre Udveje (*Deus providebit*); 8. Han skal selv fuldføre det (*Ipsa faciet*); 9. Mennesket er en Blomst (*Homo flos*); 10. Livet farer hastigt hen (*Alata ætas*); 11.—12. Livet er kort, men Kunsten er lang (*Vita brevis, Ars longa*)².

»Hørernes Logemente«, »Herberget ved Skolen«, »til Højre naar man gaar ind til Skolen« — har sikkert været af et saare spartansk Udstyr, Loftet og Indervæggene var vistnok lerklinede, Ydervæggene af Bindingsværk, Gulvet af Mursten. En stor Forbedring var det aabenbart, da der 1591 blev forfærdiget to smaa Skabe og et Sengested i et af Hørernes Kamre, i hvilken Anledning Kirkevængerne

naadigst bevilgede, »at det maatte altid blive til Inventarium til samme Herberg«. Oftere siden tales der dog om Sengesteder samt Skamler og Borde i Hørernes Herberg. Af Betydning for at skabe en Smule Hygge var det ogsaa, at der i disse Logementer var anbragt Ovne. 1610 nævnes, at der blev anskaffet 16 Tagsten til Hans Eskesens »Oen«, og 1642 fik Søren Borris i sit Kammers i Skolegaarden en Staalkakkelovn. Det var da vel bl. a. for at holde paa Varmen, at Hørernes Vinduer paa den nørre Side 1629 blev forsynet med Skodder.

Rektoren havde fremdeles sin Embedsbolig i det gamle Puggaard, som vedligeholdtes af Hospitalet (ingen Regnskaber er dog bevarede herfor). Den Bygning, der laa bag Puggaard ud mod Gravene, og som oprindelig havde været brugt til Bolig for en af Hørerne, var siden blevet benyttet af Skolemesteren som Stald. Da den imidlertid i Aarenes Løb blev mere og mere forfalden, solgte Hospitalsforstanderne den 1596 til en Ribe-Borger, men da Poul Mortensen Aastrup 1605 var blevet Rektor og som gift Mand for sin Husholdnings Skyld ikke kunde undvære en Stald, maatte han af Kapitlet have Tilskud til at opbygge en ny Stald »op til Puggaards Husende«¹.

Allerede omkring 1600 nævnes forskellige Jordstykker ved Puggaard, »den sønderste store Gaard«, »det, som er indelukt«, »Abildgaarden«, »den nørre Gaard« o. l., som var udlejet til forskellige Borgere i Byen, og hvorefter Rektoren fik en beskeden Indtægt².

II. Som i det 16. Aarhundrede var ogsaa i det 17. Rektorstillingen af afgørende Betydning for Skolens Trivsel. I Rektoren var hele Institutionen saa at sige personificeret, og han stod som en Garant for Skolens Udvikling og Standpunkt. Først og fremmest af hans Indsats var en Skoles Ry afhængig.

Det gjaldt da ikke mindst for en Katedralskole om at faa velstuderede og velskikkede Mænd til Rektorer. Ser man paa de 11 Mænd, der 1590—1660 som fast udnævnte Rektorer styrede Ribe Skole, maa det sikkert ogsaa siges, at de alle — om end i forskellig Grad — havde en solid Uddannelse bag sig. Alle bar de Magistertitlen, og ikke mindre end 9 af dem havde studeret i Udlandet, enkelte af dem tilmed i adskillige Aar. Ejendommeligt for den ripensiske Rektorrække i denne Periode var det iøvrigt, at saa mange paa Forhaand havde Tilknytning til Ribe, idet ikke mindre end de 7 var Ripensere, enten født i Byen eller dog udgaaet fra dens Skole. Med Undtagelse af een var de alle Jyder. Hvad deres senere Skæbne angaar, kan det

nævnes, at fra regnet en enkelt, der døde i Rektorstillingen, og een, som opgav sit Embede for at privatisere, gik alle de andre over i helt eller halvt gejstlige Stillinger som Erkedegne, Lektorer eller Præster. En af dem virkede som Rektor i 10 Aar, de fleste blot 5—7 Aar. — Et Tegn paa Rektorens voksende Anseelse var det, at han fra 1640 havde Adgang til Kapitlets Forhandlinger¹.

Hvad enten dette stadig har øvet en større eller mindre Indflydelse paa Rektorkaldelserne, saa var det dog Biskoppen, paa hvem det største Ansvar hvilede. Det var derfor ogsaa naturligt, at det var til ham som sin nærmeste Foresatte, at den tiltrædende Rektor aflagde sin Embedsed. Fra 1643 findes bevaret en fast Formular for en Rektors Ed i Ribe Stift. Den har følgende Ordlyd²:

Ego N. N. sancte promitto, quod velim pie vivere, Discipulos fideliter instituere, doctrinam Catechetica summa diligentia urgere, bonas literas et lingvas studio, quo par est, juventuti tradere: Collegas ut officium faciant, hortari: disciplinam decenti et severitate et moderatione exercere, ac me tabulæ scholis præscriptæ penitus conformare, atque Episcopo meo, Præposito et urbis Pastore parere, et ipsum in omnibus, quæ scholæ incolumitatem concernunt, consulere.

Sic me deus adjuvet et sanctum ejus verbum!*

Da Mester Mads Pors havde frasagt sig Rektorembetet, blev han den 14. Juli 1590³ efterfulgt af Mag. IVER IVERSEN HEMMET, i flere Henseender en ret mærkelig Mand. Han var en Præstesøn fra Hemmet i Nørre Horne Herred⁴, hvor han blev født ca. 1564, og han har aabenbart gaaet i Ribe Skole under Peder Hegelund, hvem han siden omtaler som sin udmærkede Lærer og Velgører. Han synes iøvrigt første Gang at forekomme 1584 som Forfatter af et lille latinsk Bryllupsdigt⁵. 1587 blev han immatrikuleret i Wittenberg, hvor han Aaret efter tog Magistergraden⁶. Før eller snarere efter denne Udenlandsrejse opholdt han sig et Par Aar hos Tycho Brahe og studerede her Astronomi⁷. Desuden var han særlig knyttet til Slægten Kruse. Tyge

*) Jeg N. N. lover helligt, at jeg vil føre et ærbart Levned, med Troskab oplære Disciplene, med største Omhu drive paa den kateketiske Lærdom, bringe de unge de humane Fag og Sprogene med den Nidkærhed, som sømmer sig; paaminde Hørerne om at gøre deres Pligt, udøve Skoletugten med en passende Blanding af Strenghed og Mildhed og fuldkomment rette mig efter den for Skolerne fastsatte Plan, og være min Biskop, Provsten og Byens Præst lydige og at raadsørge ham i alle de Ting, der angaar Skolens Velfærd. Saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord!

Fig. 98. Formentligt Portræt af Biskop Iver Iversen Hemmet († 1629). — Hans Underskrift Fig. 97.

Kruse († 1610) til Svenstrup og hans Sønner, særlig den senere Statholder i Norge Enevold Kruse († 1621) til Hjermslevgaard, havde støttet ham rundeligt i hans Ungdom, idet de havde — som han selv siger — gjort mere for ham, den fremmede og uværdige, end mange skulde gøre mod deres egne¹.

I seks Aar styrede Mag. Iver Ribe Skole. Det er ikke muligt med Vished at sige, hvordan han har virket som Rektor. Et og andet kunde tyde paa, at han i denne Henseende ikke har været med de bedste. Den 18. Januar 1593 noterer Peder Hegelund saaledes, at »ludirector« blev hentet op i Kapitlet — det har vel næppe saa lidt som i flere

lignende Tilfælde været for det godes Skyld, og givet er det, at umiddelbart efter at han var fratraadt 1596, da han lige som sine nærmeste Forgængere var blevet udnævnt til Lector theologiae, maatte Skolen helt omorganiseres af Biskoppen¹. — Et enkelt, men mærkeligt Minde fra Hemmets Rektortid er den Tale, som en Skolediscipel 1590 holdt i Ribe Skole om Hans Tausen, det første, om end langt fra fuldkomne, Forsøg paa at give en Levnedstegning af denne navnkundige Mand².

Hvordan det end forholder sig med Mag. Ivers Indsats som Skolemand, saa er det sikkert, at der i de Aar, han var Rektor i Ribe, har været andre Ting, som i høj Grad lagde Beslag paa hans Tanker. Naar han var færdig med Skolearbejdet og sad hjemme i Puggaard, fordybede han sig saaledes vedblivende i astronomiske Studier. Et Vidnesbyrd herom er et lille Skrift *En ny Scriffue Calender*, som han udgav 1592. Baade af Fortalen til den og af nogle Optegnelser, der er bevaret fra hans Haand³, fremgaar det, at han tillige ivrigt syslede med Astrologi.

Kalenderen havde han tilegnet den ovennævnte Enevold Kruse, bl. a. fordi han hos ham og hans Slægt havde fundet varm Forstaaelse for den astrologiske Videnskab, disse »lovlige og gæve Kunster«, som kun »grove Plumprianer og Tølpere« kunde foragte. Som mange af de mest dannede Mænd i hans Tidsalder — eksempelvis kan nævnes Hemmets Lærere Tycho Brahe og Peder Hegelund — troede han paa, at det til en vis Grad var muligt at udlæse Menneskers Skæbne af Stjernernes Gang, og ganske smukt giver han Udtryk for sin Kærlighed til Astrologien, naar han siger, at de, der har denne Kunst kær, »de bliver hart ved, forhaabendis en Gang at fange og finde, hvad som dennem fejler«. Saa lidt som andre af sine aandsbeslægtede vilde han dog tilskrive Stjernerne en eneraadig Indflydelse paa Menneskelivets Gang, ogsaa Himmelkloderne var i sidste Instans undergivet Guds Vilje og Magt. Sin Opfattelse af dette Spørgsmaal har han lagt frem i et lille Vers, som tillige kan staa som et typisk Udtryk for Tidens hele Syn⁴:

Stiernerne wel meget betyde,

Gud alene skal de dog lyde.

It Ord hand siger: staa tilbage!

Himmelen hører och liuder saa fage.

Herre, siger den, maa ieg for dig ey staa,

Som haffuer det giort, att ieg omgaa?

12. »Anno 1568 15. September hveded en halv Kvarter for 6 om Morgenen, da Solen droges, blev jeg født her udi Ribe i Puggaard, Skolemestrenes Residens«, — saaledes begynder næsten helt symbolsk nogle selvbiografiske Optegnelser af den ikke mindre ejendommelige Mand, som 1596 blev Iver Hemmets Efterfølger som Rektor¹.

Fig. 99. Rektor, siden Erkekegn, Ægidius Lauridsen († 1627). —
Hans Underskrift Fig. 97.

ÆGIDIUS LAURIDSEN var Søn af den tidligere udførligt omtalte Rektor og Lektor Laurids Ægidiisen og voksede op i et udpræget ripensisk Lærdomsmilieu. Selv besøgte han naturligvis Ribe Katedralskole, hvorfra han 1586 afgik til Københavns Universitet². Han stod nu foran en lang Studietid, ikke mindre end ti Aar skulde gaa hen, før end han kom i Embede. Efter at have afsluttet sine Studier i København drog Ægidius Lauridsen 1591 til Tyskland, hvor han opholdt sig i fire Aar, bl. a. i Zerbst. 1595 var han igen i København, og den 2. April s. A. fik han paa Regeringsraadets Anbefaling og efter sin

Faders Forbøn tilstaaet det kgl. Rejsestipendium, hvad der i Datiden altid kunde tages for et sikkert Kendetegn paa, at man nærede store Forventninger til den paagældende. Dog fik han kun Stipendiet paa den Betingelse, at han forinden habiliterede sig ved at udgive et Prøveskrift (*specimen doctrinæ*). Den 8. Maj s. A. tog han da ogsaa Magistergraden i København og er formodentlig derpaa igen draget udenlands¹.

Ægidius Lauridsen var en begavet og velstuderet Mand, men synes ikke at have været i Besiddelse af større Trang til litterær Virksomhed. Dog har han i sin Ungdom udgivet eet lille Skrift, der i flere Henseender frembyder betydelig Interesse. Da han i Oktober 1592 lod sig indskrive ved Gymnasiet i Zerbst², var han aabenbart i Følge med en gammel Skolekammerat Christen Hansen Riber († 1642 som Biskop i Aalborg), en af Tycho Brahes Disciple. De to unge Mænd kunde mødes i fælles Interesse for det astronomiske Studium, og i Juli—August næste Aar havde Christen Hansen det Held at observere en Komet, som ikke blev iagttaget paa Uranienborg. Det blev uden Tvivl Anledningen til, at hans Bysbarn Ægidius Lauridsen kort efter paa Gymnasiet holdt en senere udgivet Tale om Kometernes Beskaffenhed (*Oratio de cometarum genere et subjecto*). Denne Tale, der er affattet i en pyntelig, flydende Stil, er især mærkelig ved den frisindede, ægte Forskeraand, som flere Steder kommer til Orde. Navnlig viser det sig, hvor Forfatteren i Tilslutning til Tycho Brahe anlægger en moderne, naturvidenskabelig Betragtningssmaaede over for Spørgsmaalet om Kometernes Natur, hævder Iagttagelsens Betydning og bestemt vender sig mod Tanken om, at Menneskeaanden paa dette Omraade skulde være bundet til at trække under Aristoteles' Autoritet, der i Aarhundreder havde øvet sit Tyranni.

Ogsaa i en anden Henseende er hans Tale ejendommelig, idet den viser Forfatterens tydelige Sympati for Teologer af helt eller halvt kalvinsk Farve. Overhovedet er der Grund til at tro, at Opholdet i det kalvinske Zerbst har paavirket baade Ægidius Lauridsen og andre danske Studerende i den Retning. Det er muligt, at han lige som sin Studiefælle Christen Hansen har hørt til Kredsen om Tycho Brahe og der yderligere er blevet bestyrket i de kalvinske Sympatier, som det ser ud til, at ikke faa af dennes Disciple har faaet indpodet gennem deres Lærer. Ogsaa senere i Livet synes Ægidius Lauridsen at have hørt til Datidens liberale teologiske Retning, om han end klogeligt undgik at fremsætte offentlige Udtalelser, der

kunde vække Anstød. Det er saaledes sikkert meget betegnende, at han 1616 kæmpede ivrigt for, at hans Svoger Søren Andersen Vedel, hvis Lærestandpunkt var mistænkt fra ortodoks Side, skulde blive Præst ved Domkirken i Ribe. Her kan dog naturligvis ogsaa Svogerskabet have spillet ind¹. Endelig fortjener det at nævnes, at til Ægidius Lauridsens Venner hørte de teologisk liberale Humanister Jon Jacobsen Venusinus og Bertel Knudsen Aquilonius².

Den 13. Februar 1596 overtog Mag. Ægidius Lauridsen Ledelsen af Ribe Katedralskole, og først den 21. Marts 1605 afgav han igen Rektoratet³. En stor Mærkværdighed var det, at han i de sidste Aar forenede Rektorembedet med det fornemme Embede som Erkedegne — Prælat — i Ribe Domkapitel, hvortil han var blevet udnævnt 1603. Resten af sit Liv forblev han i Ribe i denne Stilling og døde først 1627⁴. Baade ved sine egne Slægtsforbindelser og ved sit Ægteskab med en Datter af A. S. Vedel⁵ hørte han hjemme i Byens mest indflydelsesrige Familier. Han førte en stille, økonomisk betrygget Tilværelse, men var næppe helt afdød fra alle højere Interesser. En Samling værdifulde Efterretninger om Kalmarkrigen og et meget smukt Mindeskrift om hans Svigerfader Anders Sørensen Vedel 1616 vidner om fortsat aandelig Sysse⁶.

Da det var et Stykke hen paa Aaret, at Ægidius Lauridsen overtog Rektoratet, blev der paa Kapitelshuset under Ledelse af Biskop og Kanniker afholdt et Møde for at ordne det økonomiske Mellemværende med hans Formand. Den nye Rektor har selv indført en Beretning herom i den Regnskabsbog, han anlagde ved sin Embeds-tiltrædelse⁷. Den giver et levende Indtryk af, hvor indviklet den Slags Overenskomster kunde arte sig i det 16. Aarhundrede, naar en Mands Overtagelse af et Embede var afhængig af eller fik Indflydelse paa Besættelsen af to-tre andre Stillinger. Det hedder saaledes her:

Anno 1596 paa huilcken Aar jeg bleff kaldet til Scholemester den 13 Februarij Bleff giort saadan en forordening paa Capittelet aff Bispen och Alle Canonicis, att jeg denne Nerverendis Aar skulle ickun haffue halffparten aff huiß som ligger till Scholemesterens Vnderholdning. Thi effterdisaa min stiffmoder och Andre M. Lauritz Ægidii Arffuinger skulle samme Aar haffue effter hannem som vaar daa Afflagt et qvasi spiritua-liter mortuus deris Naadis Aar Daa forordinerede [de] det saa att jeg skulle giffue M. Iffuer Hemmet min Halffrente och Mester Iffuer skulle giffue M. Niels Glud som vaar lesemester tilforne sin halffue Rente och

Fig. 100. Ligsten over Rektor, siden Erkedegn, Ægidius Lauridsen († 1627) i Ribe Domkirke.

M. Niels Glud som bleff Sognepræst til Sortebrødre kierche effter min fader M. Lauritz ÆgidiiBøn skulle giffue for^{ne} M. Lauritz høstru och Børn sin halffue Rente, effter som den Breff som Bleff giort paa Capitlet der om vider formelder. Effter Huilche ordination jeg tiende de 3 første fierding aar for Inthet, Vden huiss Accidentia jeg fick dissmellom.

Fra Ægidius Lauridsens Rektorat kan iøvrigt anføres, at han vistnok har faaet overleveret en Skole, der ikke var i den ønskeligste Forfatning. En Maanedes Tid efter hans Tiltrædelse indfandt Biskop Peder Hegelund sig da i Skolen og omdannede og »bedre beskikkede« Lektierne i Skolen¹. Den 23. Juni s. A. synes ogsaa Korsangen i Kirkerne at være blevet reformeret (psalmodia choralis instituta). Næste Aar har man aabenbart som noget nyt begyndt at drive stærkere paa Skønskrivning i Skolen. Ikke mindre end fem Gange (den første i Maanederne Marts, April, Maj, Juni og Juli) noterer Hegelund, at der blev anstillet Prøver i Skønskrivning (καλλιγραφία) tilmed under Uddeling af Smaabelønninger til de dygtigste.

Et Minde om Ægidius Lauridsens egen Indsats som Skolemand fandtes endnu i Slutningen af det 18. Aarhundrede bevaret i en dansk versificeret Oversættelse af Terents' Komædie Eunuchus. Det er ikke helt sikkert, om han just selv har oversat den, men at han i hvert Tilfælde har interesseret sig for Terentslæsningen, kan ses af, at det Haandskrift, hvori Oversættelsen fandtes, til Titel havde: »Nogle Bemærkninger lejlighedsvis optegnede efter Mag. Ægidius Lauridsens offentlige Forelæsninger i Ribe Skole«². Ligeledes vides det, at han 1597 digtede nogle (nu forsvundne) Julesange til Brug for den ripensiske Skoleungdom³.

13. Man kan næppe tænke sig andet, end at Ribe Skole har befundet sig i en tilfredsstillende Tilstand under en saa dygtig Mand som Ægidius Lauridsen, men hvad der var godt begyndt under ham, udvikledes endnu mere under hans Eftermand, POUL MORTENSEN AASTRUP, maaske den betydeligste Rektorskikkelse i Ribe i hele det 17. Aarhundrede.

Som nyere Forskninger har godtgjort, var Rektor Poul Mortensen udgaaet fra en ældgammel vestjydsk Selvejrbondeslægt Grum, et Navn, under hvilket han ogsaa nu og da forekommer⁴. Selv var han en Præstesøn fra Aastrup, hvor han blev født 1576⁵. Han gik i Ribe Skole og forekommer vistnok første Gang her som den Paulus Martini Ripensis, der nævnes 1591 i nederste Lektie⁶. Efter at være blevet

Student drog han fra 1598 ud paa aarelange Udenlandsrejser — Gravskriften over ham taler om, at han havde besøgt baade England og Skotland, Tyskland, Belgien, Frankrig, Østrig, Ungarn, Polen og Italien. Han er da ogsaa siden blevet fundet immatrikuleret i Heidelberg (1598), i Basel (1600), i Orléans (1601) og i Padua (1603)¹. Efter Tidens Skik var han paa disse Rejser Hovmester for unge Adelsmænd. 1604 maa hans Vandreaar have været til Ende, han var da igen hjemme og tog Magistergraden i København s. A. Næste Aar — 1605 — blev han beskikket til Rektor i Ribe og overtog Skolen den 21. Marts².

Det var saaledes en meget veluddannet Mand, hvem Katedralskolens Ledelse nu blev betroet. Tiden for hans Tiltræden af Rektoratet faldt sammen med et vigtigt Vendepunkt i Skolevæsenets almindelige Historie. Konkurrencen fra Udlandets Jesuiterskoler havde draget megen begavet Ungdom derhen ogsaa fra Danmark, og der maatte tænkes paa alvorlige Modforanstaltninger for at standse denne Udvikling³.

Det første Led heri blev det strenge Kongebrev af 6. Oktober 1604, som kategorisk forbød, at de, der havde søgt til Jesuiterskolerne, maatte faa Ansættelse i Danmark, og snart efter (den 22. Oktober s. A.) fulgte den store Forordning om en hel Reform af det latinske Skolevæsen i Danmark. Ogsaa i Ribe Stift blev disse Breve selvfølgelig forkyndt, som man bl. a. kan se af Peder Hegelunds Rundskrivelse til Stiftets Provster i den Anledning, hvori den nidkære Biskop alvorligt lægger dem paa Sinde af bedste Evne at virke for Gennemførelsen af de nye Ordninger⁴.

Om Jesuiterskolerne i særlig Grad skulde have øvet Tiltrækning paa den ripensiske Ungdom, ved vi ikke, men helt uberørt heraf har den dog næppe været. Det er i hvert Tilfælde mærkeligt at se, at man i vore Dage netop i Braunsberg, et af Jesuiternes vigtigste Arnesteder, har fundet en Bog fra det pavelige Alumnats Bibliotek, der har tilhørt en Petrus Johannis Ripensis⁵.

Det blev saaledes Poul Mortensen Aastrup, der kom til at indføre den saakaldte Resenske Skolereform i Ribe Skole, men om Maaden, hvorpaa dette er sket, findes saare lidt overleveret. Derimod blev der i Ribe Skole truffet en speciel Foranstaltning, som viser, at den nye Rektor var en interesseret Foregangsmand for Tidens Reformbestræbelser paa det pædagogiske Omraade. Det er den i Litteraturen oftere omtalte *ἄγωνοθεσία*, en Anordning for en aandelig Vædekamp,

der tilsigtede at vække Disciplenes Flid og Interesse ved andre Midler end de gængse, Ferle og Ris. Den var ikke helt uden Sidestykke i Ribe Skole, da Peder Hegelund nogle Aar tidligere havde søgt at fremme Skønskrivningen ved at uddele smaa Præmier, men Metoden blev nu sat mere systematisk i Værk og fik et videre Omfang. Det er næppe uberettiget heri at se en Efterligning af Jesuiternes Skolepraksis, for hvilken det bl. a. var ejendommeligt netop ved den Slags Midler at søge at anspore de unge¹.

En Plan for hele dette interessante pædagogiske Forsøg er indført i den gamle Skolebog². Det siges vel ikke her direkte, at Idéen skyldes Poul Mortensen Aastrup, men da Foranstaltningen paabegyndes ved hans Tiltrædelse og tidsmæssigt næsten ganske falder sammen med hans Rektorat, er det vist ikke for dristigt at slutte, at det just var den unge Rektor, lige hjemvendt fra Udlandet, der har sat alt dette i Værk, selv om det sikkert er sket med levende Tilslutning fra Peder Hegelunds Side. Hegelund synes i det hele at have sat P. M. Aastrup højt som Skolemand. Betegnende er det vel, at han en Gang 1609 i seks Uger lod en af sine Sønner, Søren, tage Ophold i Puggaard hos Skolemesteren³.

Poul Mortensen Aastrup var i alt Fald — som det kan ses af nogle Udtalelser af ham faa Aar senere — klar over, at det gjaldt om paa enhver Maade at bekæmpe den Fare, der netop gennem Skolevæsenet truede fra Jesuiternes Side. Han forstod fuldt ud — som han siger —, at de gennem deres pædagogiske Arbejde »træskeligen tillokkede sig voris Ungdom, dennem udi deris Vildfarelser oplærte og saa hemmelige vis indskikkede her i Rigerne igen, forhaabendis ved den Vej og lønlig Praktik at igen drage disse Nordiske Lande (efter hvilke deris Næse meget klør) under Pavens Aag og Afguders Dyrkelse«. Han glædede sig derfor over Kongens strenge Forbud mod, at »saadanne jesuitiske Discipler og Anhængere« skulde faa noget Kald i Kirker eller Skoler⁴. En Mand med denne Opfattelse maa have været en værdifuld Støtte i Kampen mod den jesuitiske Propaganda ikke mindst paa Skolevæsenets Omraade.

Efter Planen skulde den 1605 indførte, aandelige Kappelstrid i Ribe Skole finde Sted tolv Gange om Aaret, en Gang om Maaneden paa den Dag, da Maanen er »trindfuld«. Lige efter Kl. 12 skulde Biskoppen og Byens Præster indfinde sig i Skolen, hvor da straks en af de ældste Disciple af Skolemesters Lektie skulde holde en lille Tale. Derpaa skulde der finde en Slags Eksamen Sted. Først maatte de

Leta mens perpetuum
convivium.

Charissimo viro Domino
Christiano Friisio Cognato
amico, fratri, semper amando
Figit hanc suam manum
et mentem posuit
Paulus Martinus
20 Februarij Anno
1610.

Rien Sans peine.

Chi va piano, va lontano.

Fig. 101. Indførsler paa Latin, Fransk og Italiensk i den senere Rektor og Lektor Christen Friis' Stambog 1610 af Rektor Poul Mortensen Aastrup.

store fremvise deres Optegnelsesbøger, hvori de bl. a. havde skrevet Referater af de teologiske Forelæsninger og de Prædikener, de havde hørt. Derefter skulde Disciplene af de andre Klasser prøves. De begyndte med at fremlægge deres danske, latinske og græske Skrivebøger, og de bedste blev belønnet med en lille Foræring. Endelig skulde der uddeles hædrende Vidnesbyrd og Gaver til dem, der to og to ad Gangen vilde kæmpe om den første Plads ved at lade sig eksaminere i at deklinere, komparere og konjugere eller opregne Gloser efter »Nomenclator« eller ved efter Hukommelsen at recitere græske og latinske Vers efter forskellige Principper. Dette gjaldt aabenbart de smaa Peblinge, de større Disciple (i de tre øverste Klasser) skulde derimod prøves paa anden Vis: ved at analysere Tekster i Overensstemmelse med Grammatikens, Prosodiens og Dialektikens Regler, ved paa staaende Fod at fremstille et eller andet Emne eller oversætte en Tekst, ved at parafrasere et Digt eller sætte det om paa et andet Versemaal, ved at gengive det samme Tema paa forskellig Maade. Saaledes kunde Disciplene vise deres Færdighed i at danne Centoner, Parodier, Anagrammer, Epigrammer. Desuden kunde de Tid efter anden faa Lejlighed til at behandle absurde Emner (paradoxa), samt holde forskellige Slags Taler: Retstaler, Lovtaler, Angrebs-taler, endvidere til efter Hukommelsen at gengive andres Taler.

I Forbindelse med denne Ordning blev der indrettet et Vægskab til deri at gemme de Kamppriser, som skulde uddeles, et Theca honoraria seu βραβειοθήκη. Blandt Foræringer, der kunde komme til Uddeling, nævnes Skrivetøj, Penneknive, Sandbøsser (til Sand til at tørre Blækket med), Forskrifter, Skjortekraver, Pergament, malede Breve, prentede Kontrafejer, Handsker, Punge, Bolde o. l. Hver Fuldmanedag skulde Skabet ophænges paa Væggen i Skolestuen, og Indholdet forevises Børnene.

Hele denne Foranstaltning viser et i Datiden ikke almindeligt pædagogisk Initiativ og kunde for saa vidt være paaskønnelsesværdig nok, men Spørgsmaalet er, hvor stærkt den har virket i Praksis. Som saa ofte ser det ogsaa i dette Tilfælde ud til, at det har været lettere at udkaste en Plan paa Papiret end at faa den gennemført i det virkelige Liv. Skolebogen viser, at skønt man efter Reglerne skulde have ventet, at saadanne indbyrdes Vædekampe havde fundet Sted ca. 50 Gange i Poul Mortensen Aastrups knapt femaarige Rektorat, blev de kun afholdt 10 Gange (5 Gange i 1606, 2 i 1607 og 3 i 1610), heri med-

regnet Prøver i Skønskrivning¹. Undertiden kunde de ikke finde Sted, fordi Biskoppen var bortrejst paa Visitatsrejser, undertiden af andre Grunde.

Ogsaa skulde man synes, at de enkelte Dages Program efter den udkastede Plan maatte blive vel overlæst, lige som mange af de paa-tænkte Prøver maaske regnede med en større Modenhed, end man i Almindelighed kunde vente at finde hos saa unge Mennesker. Det er næppe helt uden Grund, at en saa kyndig Skolemand som den senere Rektor P. N. Thorup kunde fælde den Dom, at hele Planen »røber en ung Ophavsmand med liden Erfaring i Skolefaget«². Et og andet kunde tyde paa, at Foranstaltningen har haft størst Betydning ved at indøve de unge i Skønskrivning. Det er vel ikke tilfældigt, at den yngre Hans Svaning, der forlod Skolen 1611, just fortæller, at han her havde lært »særdeles statelig at skrive«³.

Er det end nok sandsynligt, at denne Indretning ikke helt har svaret til Forventningerne, saa rokker det dog ikke ved den Kendsgerning, at Poul Mortensen Aastrup hører til Ribe Skoles fortjente Rektorer. Sikkert med Rette stod der — mærkelig nok omtrent som det eneste lovprisende Ord — paa hans Kisteplade: »han styrede den ripensiske Skoleungdom med største Dygtighed«⁴.

Man har da ogsaa paa højere Sted tidligt haft sin Opmærksomhed henvendt paa den energiske Rektor i Ribe. Allerede 1607 blev han bragt i Forslag til et Professorat ved Universitetet⁵, og i de første Dage af Januar 1610 modtog han i meget hædrende Udtryk en Kaldelse til at blive Professor pædagogicus. Bevaret findes endnu det Brev, hvorved han, »ludi litterarii apud Ripenses moderator«, med Tak modtog Universitetets Tilbud, skønt han ikke var uden Betænkelighed. Særlig fremhævede han de Slægtskabs og Venskabs Baand, der knyttede ham til Ribe — siden 1605 var han saaledes gift med en Datter af Anders Sørensen Vedel⁶.

Poul Mortensen Aastrup forlod Skolen den 19. Februar 1610 og Byen den 23. s. M., men han blev ikke længe ved Universitetet⁷. Allerede 1611 kaldtes han til Biskop over Lunde Stift, og skønt han døde i en ung Alder 1619, vandt han sig et godt Navn som kirkelig Tilsynsmand. Naar man ser, med hvilken Nidkærhed han bl. a. tog sig af det latinske Skolevæsen i sit Stift⁸, ligger det nær at slutte, at hans Rektorgerning i Ribe har været ham en gavnlig Forskole i saa Henseende.

14. Efter Poul Mortensen Aastrup følger i Ribe en Række Rektorer, hvis Liv og Virksomhed kun foreligger temmelig sparsomt belyst. Det vil da kun sjældnere være muligt at give et mere nuanceret Indtryk af deres Indsats.

Poul Mortensen Aastrup fik den 19. Februar 1610¹ til sin nærmeste Eftermand en Søn af Biskop Peder Hegelund, JØRGEN PEDERSEN HEGELUND. Han var født i Ribe 1583 og havde fra 1590 gaaet i Byens Skole, men var 1603 draget til Lübeck for at fuldende sin Skolegang her² og havde derpaa studeret i Wittenberg, hvor han tog Magister-

A photograph of a handwritten signature in cursive script. The text reads "Georgius Peders Hegelund". The signature is written in dark ink on a light-colored, slightly textured paper. There are some faint, illegible markings and a small number "141" visible to the left of the signature.

Fig. 102. Rektor Jørgen Pedersen Hegelunds Underskrift.

graden 1607. Efter sin Hjemkomst blev han af sin Fader beskikket til Rektor først 1608 i Kolding og to Aar senere i Ribe³. Hans smukke, faste Haand i Skolebogen tyder i hvert Tilfælde paa Sans for Orden og Omhyggelighed, men der vides iøvrigt intet om hans pædagogiske Indsats. 1614 udnævntes han til Sognepræst i Møgeltønder, hvor han døde som Provst 1653⁴. Han synes at have arvet lidt af sin Faders digteriske Evner⁵.

Jørgen Hegelund efterfulgtes af en særdeles godt uddannet Mand, udgaaet fra det velhavende ripensiske Patriciat, CHRISTEN NIELSEN FRIIS. Født 1584 som Søn af Raadmand Niels Hansen Grisbæk og Kirsten Friis, hvis Familienavn han antog, blev han dimitteret fra Ribe Skole 1603. Optegnelser i hans Faders Regnskabsbog viser, hvorledes han nød økonomisk Støtte hjemmefra indtil 1606. Sidenhen rejste han udenlands som Hovmester for en ung Adelsmand og besøgte bl. a. Strassburg, Basel, Dresden og Wittenberg, hvor han hørte en Række af Tidens berømteste Universitetslærere. Hans Stambog fra denne Rejse (1609—12) findes endnu i god Behold. Den vidner om, at han ogsaa personlig har stiftet Bekendtskab med adskillige af Udlandets store Lærdomslys⁶. 1613 var han hjemme igen

og tog s. A. Magistergraden i København. Et Aars Tid senere — 1614 — blev han Rektor i Ribe og tiltraadte vistnok den 19. Maj 1614¹. Terpager, hvis Vidnesbyrd paa Grund af Slægtsskabsforbindelser med Friis dog maaske er lidt partisk, roser ham i høje Toner som Skolemand og fortæller, hvorledes talrige Disciple, end ogsaa fra Norge, i hans Rektorat søgte til Ribe Skole, hidlokkede af Rektorens store Ry².

1623 gik Christen Friis over i Lektorstillingen. Allerede 1616 havde han gjort sig Haab om at blive Mads Pors' Efterfølger som Sognepræst

Fig. 103. Rektor, siden Lektor, Christen Nielsen Friis' Underskrift.

ved Domkirken, men maatte vige for Søren Andersen Vedel. Et Brev, en gammel Ripenser Frederik Andersen Klyne i den Anledning skrev til daværende Professor Jesper Brochmand, giver interessante Oplysninger om denne Sag. Klyne fortæller, at de fleste af Kapitlet og Menigheden havde kastet deres Stemmer paa Christen Nielsen Friis, der karakteriseres som »en from, ædruelig og den ortodokse Religion hengiven Mand, tilmed udstyret med fortræffelige Prædikegaver«. Imidlertid blev det ikke ham, der kom til at gaa af med Sejren, idet Mag. Søren Andersen Vedel vendte hjem fra England og nu blev den foretrukne især takket være den Virksomhed, som hans Svoger og Aandsfælle, Erkedeggen Ægidius Lauridsen, med flere udfoldede³. Modsætningerne var endda blevet saa stærke ved denne Kaldelse, at Kongen tilsidst havde maattet gribe ind og paa Grundlag af Prøveprædikener af de paagældende havde afgjort Sagen⁴.

Da Frederik Klyne skrev det her citerede Brev, var den endelige Afgørelse endnu ikke truffet, og da han selv var stærkt interesseret i Christen Friis' Kandidatur, idet han haabede at blive hans Efterfølger som Rektor, søgte han nu Hjælp hos sin store Velynder Jesper Brochmand. Hvor rimeligt dette end kunde være, saa virker det dog

i høj Grad utiltalende at se det Middel, han betjente sig af for at holde Søren Vedel ude, idet han mistænkeliggjorde dennes Lærestandpunkt over for den ortodokse Brochmand ved spottende at tale om den »engelske Teologi«, han havde bragt med sig hjem fra Udlandet. Skønt Klyne efter eget Sigende havde baade Biskoppen og alle de residerende Kanniker med Undtagelse af Ægidius Lauridsen paa sin Side med Hensyn til at blive Friis' Efterfølger som Rektor, kunde han dog ikke komme i Betragtning, da Rektoratet overhovedet ikke blev ledigt.

15. Først 1623 indtraadte der paa ny Vakance, og Ribe Skole fik igen en Rektor med Tilknytning til ripensisk Tradition. JENS KJELDEN var en Borgmestersøn fra Ribe, var blevet Student fra Byens Skole 1618 og havde siden studeret udenlands, saaledes 1619 i Wittenberg og 1621 i Leiden¹. 1623 tog han sammen med en anden Ripenser Niels Sørensen, siden Sognepræst i Bjerregrav, Magistergraden i København og blev i den Anledning hyldet i et latinsk Digt af den yngre Hans Svaning, en Landsmand og Ven af de unge Magistre². Samme Aar kom Jens Kjeldsen til Ribe som Rektor.

Om hans Rektortid er ikke meget at berette. Det var i denne Periode, at Kejserkrigen indtraf³. Ogsaa Ribe fik sin Del af Tidens Genvordigheder at føle, idet Fjenderne holdt Byen besat fra den 29. September 1627 til den 10. Juni 1629. Tør man tro Terpager, ophørte Skolegangen i disse Aar, eller som det hedder hos ham i det gamle Skolesprog: »de ripensiske Muser blev adspredte«⁴. Helt saa slemt kan det dog ikke have været, thi i et samtidigt Brev fra Jersin hedder det om en Hører, at han troligt gjorde sin Pligt, for saa vidt »den øjeblikkelige Forvirring« tillod det⁵. Ligeledes ser man, at der i alle Krigsaarene 1627—29 blev immatrikulerede nogle Ripensere ved Københavns Universitet og 1630 — Aaret efter Krigens Afslutning — ikke mindre end 16 (alle dimitterede under Jens Kjeldsen)⁶. Undervisningen kan da næppe helt være ophørt, om end den utvivlsomt led en Del Afbræk.

Jens Kjeldsen naaede knapt nok at opleve en væsentlig Bedring af Tilstandene, thi 1631 blev han kaldet til Sognepræst i Landskrona og Provst i Rønneberg Herred⁷. Den 10. Juni 1631 nedlagde han sit Rektorat og blev i den Anledning hilst med et latinsk Afskedsdigt, en Oda paracletica, af en af sine Disciple Claus Borch, en ældre Broder til den berømte Ole Borch. Nogen større Kildeværdi kan man næppe

tillægge Borchs panegyriske Vendinger i denne Prøve paa Tidens kunstlede Barokpoesi, men med sine fire Sider latinske og to Sider græske Strofer kan den altid tages som et Vidnesbyrd om, at Undervisningen i Datidens Ribe Skole ikke har været helt frugtesløs'.

Naar Jens Kjeldsen i dette Digt prises som en Mand, der var »hjemmevant i al Litteraturs mest udsøgte Yndigheder« (omnis politioribus literaturæ delitijs excultissimus), er det maaske ikke helt ved

The image shows a handwritten signature in black ink on a light-colored, slightly aged paper. The signature is written in a cursive, calligraphic style. The text of the signature is: "Jens Kjeldsen Rector" on the first line, and "Scholæ Publicæ Ribensis" on the second line. The signature is written in a way that is characteristic of the 17th century.

Fig. 104. Rektor Jens Kjeldsens Underskrift.

Siden af. I hvert Tilfælde kan som et Minde om hans litterære Interesser nævnes, at han ved Biskop Jens Dinesen Jersins Bryllup den 22. August 1630 lod Disciplene opføre et Drama i fem Akter om »Josephs Historie«, hvori der medvirkede 23 Personer. Det var en Bearbejdelse af et Stykke af den hollandske Forfatter Cornelius Schonæus, men heri var indlagt en Bondekomedie, som vistnok var forfattet af Jens Kjeldsen selv². Dette Drama er den sidste kendte Skuespilopførelse i Ribe Skoles ældre Historie.

Tilfældet har villet, at der ligeledes fra Jens Kjeldsens Rektorat er opbevaret en lille Samling Skoletestimonier (fra Aarene 1630—31)¹. Det første er dateret den 11. Marts 1630 og er det ældste, der kendes fra Ribe Skole. Fra gammel Tid var det en fast Regel (i mere almindelig Form dog først fastslaaet ved Kommunitetets Fundats 1569)⁴, at den vordende Student fra sin Rektor til Universitetet skulde medbringe et Testimonium, et Vidnesbyrd baade om sine Studier og sin Livsførelse (testimonium vitæ et eruditionis). Da man ikke den Gang

havde særlige Eksamensbeviser, var det nødvendigt, at der forelaa en saadan, ikke mindre officiel Udtalelse om Dimittendens Kundskabsstandpunkt og Modenhedsgrad, for at han med Rette kunde blive indskrevet i Universitetets Matrikel, og denne Skik fastholdtes, ogsaa efter at man 1621 havde indført en særlig Adgangseksamen ved Universitetet. Fra mange Rektorer ved vore gamle Skoler foreligger endnu hist og her spredt paa mangfoldige Steder Testimonier af den Karakter, og prægede af de forskellige Aarhundreders vekslende Stilidealer udgør de en ganske interessant Litteraturart, som en Gang fortjente at undersøges i Sammenhæng af en klassisk Filolog.

Ogsaa i Ribe Skole var det naturligtvis Skik, at Rektorerne udstedte Testimonier. Vistnok det tidligst foreliggende Vidnesbyrd herom stammer fra 1596, da det af Ægidius Lauridsens Regnskabsbog ses, at Rektoren i Henhold til gammel Skik oppebar en lille Kendelse »pro testimoniis«, for at udfærdige den Slags Aktstykker¹.

For at give et Indtryk af hele denne Gruppe Aktstykkers almindelige Karakter skal der her som en Prøve meddeles det Testimonium, som Jens Kjeldsen den 16. Marts 1631 udstedte for en Student Jacob Pedersen fra Ribe (Jacobus Petri Ripensis). I sin enkle, konventionelle Stil kan det gælde som et Slags Normaludtryk for den Form, hvori man affattede saadanne anbefalende Vidnesbyrd. Testimoniet har følgende Ordlyd:

Lectori cum debita honoris Præfatione S. P.

Nunc, Lector benevole, quod ante se alios fecisse commemoravit, Testimonium vitæ pariter et studiorum à nobis petiit Jacobus Petri Ripensis. Idque cum mereri et nobis et alijs visus esset, quod muneris nostri ratio postulabat, petenti libenter impertivimus. Testamur itaque hunc Jacobum in hac Republica literaria à puero pusillo versatum esse eo vitæ et studiorum exemplo, ut probare se omnibus bonis et doctis facilè potuerit. In Schola diligenter versatus est, exercitijs artium liberalium ingenium occupavit, et sic profecit, ut neminem facilè metuat, qui pari sit ætate. Hæc autem studia vitæ et morum honestate sic quasi condivit, ut omnes, quibus innotuit, non nisi egregium aliquid de ipso sperare potuerint. Speramus profectó et nos ab egregia hac indole nihil nisi tale. Quare omnes doctos, et præcipuè D. D. Professores Regiæ Academiæ Havniensis oratos reverenter habemus, ut Juvenem hunc modestum consilio et auxilio adjuvent, atque ad salutarem in bonis literis, quarum amore flagrat ardenti, finem, cursum ejus cæptum dirigant, conatusque laudabiles promoveant. Quod facturos esse omnes nobis pollicemur, qui bonis delectantur inge-

nijis, et moribus integris ornatos prosequuntur. Vale Lector Candide.
Ripis die 16 Martij Anno 1631.

(L. S.)

Janus Chiliani Ripensis
Scholæ Patriæ Rector m. m.

Læseren sendes den bedste Hilsen næst al skyldig Ærbødighed! Gunstige Læser, i Erindring om, hvad andre før ham har gjort, har Jacob Pedersen Riber anmodet os om et Vidnesbyrd om sin Livsførelse saa vel som om sine Studier, og da han baade efter vort og andres Skøn synes at fortjene dette, føjer vi ham gerne i hans Bøn, efter som vort Embede tilsiger os. Vi bevidner derfor, at denne Jacob fra ganske lille Dreng har færdedes i dette Studiernes Samfund og det paa en saadan Maade i Henseende baade til Vandel og Studier, at han med Lethed vandt alle gode og lærde Menneskers Bifald. I Skolen har han arbejdet med Flid, han har udviklet sine Evner ved at øve sig i de frie Videnskaber og gjort saadanne Fremskridt, at han ikke let skal frygte at staa tilbage for nogen, som er af samme Alder. Men disse sine Studier har han saa at sige krydret med hæderlig Livsvandel og gode Sæder, saa at alle, der lærte ham at kende, ikke kunde andet end nære det bedste Haab om ham. Ogsaa vi haaber sandelig intet andet end dette af denne udmærkede Begavelse. Derfor beder vi ærbødigt alle lærde Mænd og i Særdeleshed de Herrer Professorer ved det kongelige Akademi i København om, at de vil hjælpe denne beskedne Yngling med Raad og Daad og lede hans paabegyndte Bane til en heldbringende Afslutning i de gode Studier, hvilke han omfatter med en brændende Kærlighed, og skaffe hans rosværdige Forsøg Fremgang. Det forventer vi, at alle de vil gøre, som glæder sig over lyse Hoveder, og som med Opmærksomhed følger dem, der prydes af ubesmittede Sæder. Lev vel, udmærkede Læser. Ribe den 16. Marts 1631.

Jens Kjeldsen Riber
Rektor ved Fødrenebyens Skole.

16. De Rektorer, der hidtil lige siden Reformationen havde virket ved Ribe Skole, havde alle paa den ene eller anden Maade været Repræsentanter for ripensisk Tradition. Først 1631 fik Skolen en Rektor, der kom fra en helt anden Kant af Landet og derfor til en Begyndelse maatte staa fremmed over for Ribe, om end han snart med stærke Baand blev knyttet til denne By.

ANDERS PEDERSEN RØMDORP var uden Tvivl en Præstesøn fra Romdrup i Aalborg Amt, hvor han blev født 1605. 19 Aar gammel blev han 1624 Student fra Viborg Skole, studerede i Greifswald og Rostock og blev saa Hovmester for unge Adelsmænd ved Akademiet i Sorø. 1630 tog han Magistergraden i København og tiltraadte en ny Uden-

landsrejse, men maatte afbryde denne, da han 1631 blev Rektor i Ribe¹.

Skønt han nu var kommet i fast Stilling, følte han dog aabenbart stadig Trang til at flyve ud, og den 20. Juli 1633 fik han Kongens

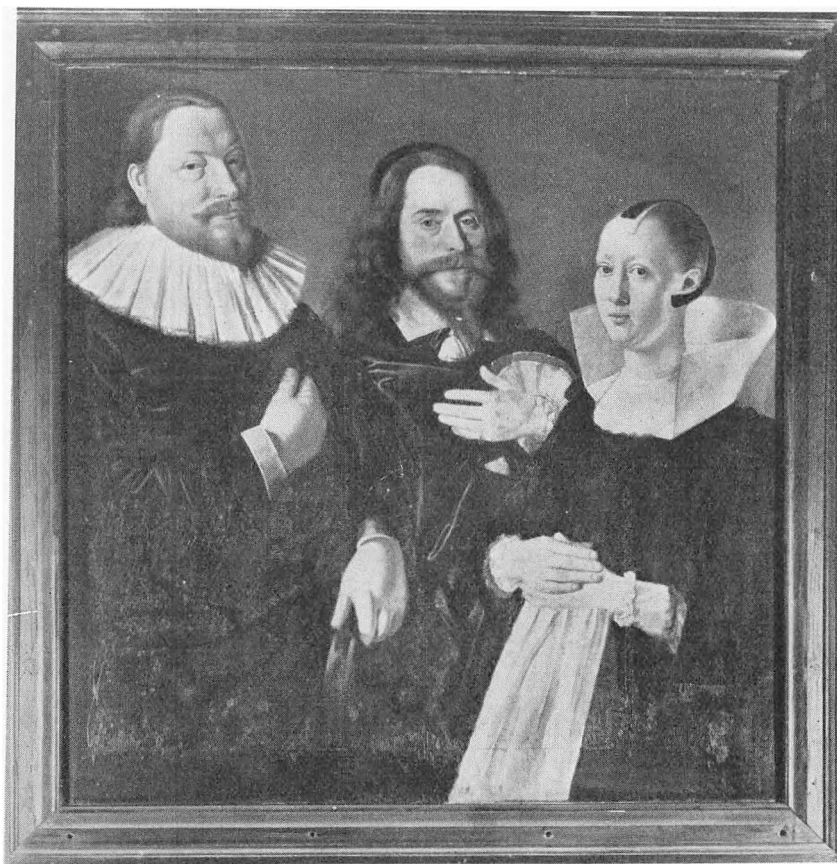

Fig. 105. Rektor, siden Erkedegn, Anders Romdorps Epitaphium i Ribe Domkirke (Anders Romdorp til venstre, Dr. med. Ludvig Pouch i Midten, Dorthe Vedel, begges Hustru, til højre). Jvfr. Fig. 106.

Tilladelse til i to Aar at være borte fra sit Embede for at fortsætte sine Studier i Udlandet. Han skulde i den Tid oppebære Embedets Indtægter, men selv lønne en Vikar, en »Substitut«². Det er dog tvivlsomt, om han virkelig kom af Sted, og senest den 28. Juni 1635³ havde han i hvert Tilfælde i nogen Tid været tilbage i Ribe. Skolen forestod han i ti Aar, indtil han 1640 i Kraft af et Kongebrev blev

udnævnt til den anseelige Post som Erkedegn i Kapitlet — lige som i sin Tid Ægidius Lauridsen¹. I denne Stilling døde han 1649. Han var gift med Dorthé Vedel, en Sønnedatter af Anders Sørensen Vedel. Hun ægtede siden den bekendte Ribe-Læge Dr. med. Ludvig Pouch († 1681). De blev alle tre begravede i Ribe Domkirke, og den Dag i Dag mindes de her ved et af Kirkens skønneste Epitafier, forsynet med deres Portrætter. Yderst til Venstre ses Mag. Anders Romdorp, en granvoksen Skikkelse med et strengt, imponerende Ansigt. Hertil svarer meget godt den gamle Beskrivelse af ham, at ingen i Datidens Ribe kunde maale sig med ham i Legemsstørrelse².

Den samme Hjemmelsmand, der har opbevaret dette Træk, fortæller ogsaa, at Mag. Anders overgik alle andre i Byen i Henseende til teologisk og filosofisk Lærdom. Det er ikke utroligt, at han har Ret heri, men det er ikke længere muligt at danne sig nogen fyldigere Forestilling om hans Kvalifikationer i saa Henseende, da kun en enkelt lille Disputats er tilbage af hans lærde Arbejder. Især er det beklageligt, at en latinsk Kommentar til Apokalypsen fra hans Haand nu synes at være gaaet tabt³.

Fra sine senere Aar er Mag. Anders Romdorp kendt som en myndig Personlighed, der stadig var indviklet i Stridigheder⁴. Ogsaa som Rektor holdt han bestemt paa sin Ret, som det især kom frem 1637 i en Sag, der senere nærmere skal omtales, om Rektorens Jurisdiktion over for genstridige Disciple. Iøvrigt er det ikke helt let at danne sig et Billede af Romdorp som Skolemand. Nogle bevarede Aktstykker synes paa den ene Side at vidne om, at han har haft Forstaaelse for samvittighedsfuld Efterlevelse af sine Pligter som Skoleleder, medens de dog paa den anden Side taler om en vis Svaghed over for uvedkommende Indflydelser.

Det gælder særlig hans Udstedelse af Skoletestimonier. Ogsaa fra denne Rektors Embedstid er der bevaret en lille Samling af den Slags Aktstykker⁵, i Formen maaske noget mere litterært prægede end Forgængerens, og det var just paa det Omraade, at der mødte Mag. Anders Romdorp en Del Modgang. Det viser sig nemlig, at han har indladt sig paa at udstede to Slags Testimonier, dels de officielle af gængs Karakter, dels mere private, der blot var at opfatte som en Slags »Forskrifter«, Anbefalings skrivelser for Disciple, der vel ikke helt havde den fornødne aandelige Modenhed til at deponere, men hvem han alligevel ikke vilde nægte et anbefalende Vidnesbyrd om deres sædelige Vandel i Skolen.

Til nærmere Belysning af denne ejendommelige Praksis, som synes at være gaet i Arv fra tidligere Tid, er det saa heldigt, at der foreligger en Ansøgning (af 9. April 1631) fra fire fattige unge Ripensere, som af Universitetet udbad sig den Gunst at blive indskrevne i Matriklen, skønt de maatte erkende, at de fra Skolen ikke kunde medbringe andet end et Vidnesbyrd om deres personlige Forhold (testimonium vitæ). De var forældreløse og stod fuldstændigt blottede for alle gode Menneskers Støtte. Alt, hvad de ejede, havde de anvendt paa Rejsen til København, og blev de nu efter saa mange Aars Skole-

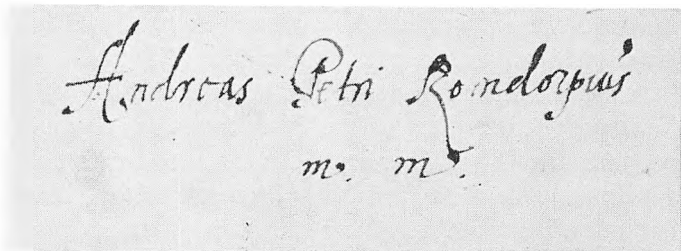

Fig. 106. Rektor Anders Pedersen Romdorps Underskrift.

møje nødt til at vende hjem igen med uforrettet Sag, vilde det blive dem til evig Spot og Spe. Ved at søge til andre Skoler vilde de ogsaa blot blive en Kastebold for Lykkens ublide Spil. Universitetet har dog aabenbart ikke vist sig synderlig tilbøjelig til at lytte til de bønlige Toner, thi kun een af de fire findes immatrikuleret¹. Det var iøvrigt i god Samklang med den strengere Kurs, som man just i disse Aar var begyndt at følge ved Universitetet, hvor Klagerne over Deponendernes »store Grovhed« nu var blevet særlig højlydt².

Den daværende Rektors Vandelstestimonier havde saaledes ikke vist sig tilstrækkeligt virkekraftige, og nogle faa Aar senere søgte Romdorps i en noget dunkel Skrivelse (af 28. Juni 1635) til Universitetets Rektor, den berømte Jesper Brochmand, at levere et — forøvrigt ret svagt — Forsvar for sin Fremgangsmaade i lignende Tilfælde. Han undskyldte sig med, at han havde handlet under Pres fra de paa-gældendes Fædre, som var blevet bestyrkede over den daarlige Skæbne, der allerede havde mødt flere af de Disciple, som dog var i Besiddelse af de vanlige Testimonier. Over for Fædrenes Krav om, at deres Sønner skulde afgaa til Universitetet, havde Rektoren ikke ment det rigtigt at nægte dem et Vidnesbyrd om deres Flid og moralske Vandel

(et testimonium vitæ), idet han samtidig udtalte Haabet om, at nogle af dem — i Lighed med, hvad der tidligere var sket — maatte vise sig ikke helt uværdige til at opnaa den Gunst at blive stedet til Adgangseksamen ved Universitetet¹.

Professorerne var imidlertid ikke tilbøjelige til at forbarme sig over disse, man kunde sige, anden Klasses Dimittender. I Konsistoriums Forhandlingsprotokol (Acta consistorii) hedder det nogle Dage senere (den 11. Juli 1635), at de Disciple, der var kommet fra Ribe for at deponere, kun forsynede med en Anbefaling («Forskrift») fra Skolens Rektor til Rector magnificus, ikke kunde opnaa den ønskede Adgang til Universitetet paa dette Grundlag, men maatte have officielt Testimonium². Denne Beslutning synes dog kun at have forværret Forholdene, thi Mag. Anders Romdorp blev aabenbart nu blot mindre nøjeregnende ved Udstedelsen af de egentlige Testimonier. Det affødte igen nogle Aar senere (den 1. Januar 1639) en streng Skrivelse fra Universitetet til Biskop Hans Borchardsen om at paalægge Rektoren for Fremtiden ikke at anbefale nogen Dimittend til Universitetet, som ikke var dygtig i latinsk Stil og i det øvrige Kundskabsstof. Som Begrundelse for dette Paalæg anførtes, at Rektoren forrige Aar havde givet Testimonium til flere unge Mennesker, der havde vist sig umodne, ja ganske uskikkede for det akademiske Arbejde³.

Paa et andet Omraade inden for Skolevæsenet kom Mag. Anders Romdorp til at gøre sig bemærket paa en heldigere Maade. Som flere Gange tidligere omtalt, var det Skik, at Lærere og Disciple ved Juletid gik rundt og sang for Godtfolks Døre, og flere Rektorer i Ribe har selv skrevet Julesange til Brug herved. Anders Romdorp traadte nu i sine Forgængeres Fodspor og digtede i Aarene 1632—41 (incl.) ti Sange af denne Karakter. Om de er udkommet enkeltvis Jul efter Jul, vides ikke; en Del Aar efter Forfatterens Død samlede en Slægtning, Præsten i Søllerød Jørgen Lauridsen Aaskov, de foreliggende Sange og udgav dem i en lille Bog *Decachordum Jubilæum, det er aandelig Jubil-Fryd offver vor Frelseris Jesu Christi naaderige Fødsel*, 1668, tilegnet Romdorps Enke⁴.

Udgiveren fortæller i sin Fortale, at »disse frydelige Julesange« ikke blot havde tjent Øjeblikkets Behov, men ogsaa »for deres trøsterige Ord og øndelige Melodi ere vorden meget elsket og begæret af alle, som dem haver læst og hørt«. Mag. Anders' Julesange vidner ikke om nogen stor Digteraand, men maa ved deres trohjertige, bibelfaste

Indhold og ukunstlede Form have haft let ved at vinde Indgang hos ligestemte Sjæle i Datiden. Ejendommeligt for dem er det især, at flere af Sangene viser et Slægtskab med Folkevisetonen. Det er derfor med god Grund, at man i nyere Tid har villet genkalde Mindet om denne »Julens glemte Sanger« fra det 17. Aarhundredes Ribe¹.

Et Par Vers af de Sange, som saa ofte har lydt i de mørke Vinteraftener, naar Lærere og Disciple forlystede Byens Borgere med deres musikalske Øvelser, kan fortjene Plads her baade som Prøver paa den gamle Skolemesters naive Digtekunst og som Vidnesbyrd om en ikke uvæsentlig Side af Skolens Liv. Den mest vellykkede i hele Samlingen er vistnok Sangen fra Julen 1640, hvor de to første Vers lyder:

1.

Min Siel i Gud nu fryder sig.
 Christus er født / en Frelser sød /
 Halleluja!
 Med Lifflig Sang oc Klingende spil /
 Jeg for hannem komme vil.
 Jeg mig vel glæde maa!

2.

En mectig Gud / oc Herre stor.
 Christus er født / en frelser sød.
 Halleluja!
 Hand haffver omvendt til Naade oc Fred /
 Den Nød vi vaare udi bested.
 Jeg mig vel glæde maa!

1641 digtede Romdorp en Sang med den berømte Begyndelseslinie

Den Signed' Dag / som Herren
 haffver giort /
 Nu giffver Sag / til Fryd oc Glæ-
 den stor:
 At spil oc Sang maa hørís / I Guds
 Meenighed /
 Oc hiertelig Tack giørís / For saadan
 Salighed.

Røret om Testimonierne tyder paa, at der har været et og andet at anke over ved Romdorps Skolestyre. Forskellige Efterretninger om Optøjer af Disciplene vidner heller ikke om den ønskeligste Orden, men paa sin Vis har Rektoren sikkert næret Interesse for Skolen. Nævnes kan det saaledes, at han genopfriskede Skolebygningens latinske Indskrifter¹, og da han var blevet Erkedeg, gjorde han — som det senere skal omtales — et energisk, om end forgæves Forsøg paa at bibeholde Disciplenes latinske Korsang, som man nu var ved at afskaffe². Et lille Træk, der er opbevaret om ham, tyder ogsaa paa personlig Tilknytning til Skolen. Da han 1641 faldt i en farlig Sygdom, gjorde han sit Testamente og bestemte i dette, at der skulde skænkes 100 Rdlr. til Ribe Domkirke³. I Skolens Historie har han dog maaske mest Adkomst til at mindes som Anders Bordings Rektor⁴.

17. Den kæmpestore, grundlærde Mag. Anders Romdorp fik 1641 til Efterfølger HANS MEIER, en Mand, som vel ikke hører til Skolens meget fortjente Rektorskikkelser, men hvis Skæbne og Personlighed dog ikke er uden Interesse. Hviler der ofte en mærkelig enstonig, gravtung Alvor over Tidens sædvanlige Type af Præster og Skolemænd, staar man her over for en helt anden Natur, en stemningsbevæget Lyriker uden faste Omrids, et levende Menneske, der aabenbart har haft ondt ved at skjule sit urolige Digterhjerter bag Skolemesterens ærbare Kappe.

Hans Meier var Søn af Rektor Bernhard Meier, siden Præst ved St. Petri Kirke i København og bekendt som latinsk Digter⁵. Han blev født i Haderslev 1606 og synes fra sin første Ungdom at have været tyskorienteret i sin Dannelse. Saaledes søgte han 1627 til Universitetet i Rostock og først senere (1628) til København for saa igen snart at drage udenlands. 1630 blev han immatrikuleret i Leiden, hvor han især traadte i nærmere Forbindelse med den berømte klassiske Filolog Gerhard Johannes Vossius, til hvem han var varmt anbefalet af den hjemlige Humanist Hans Lauremberg⁶.

Fra sin Ungdom gav Hans Meier sig aabenbart af med digterisk Syssel og blev paa en af sine Rejser af den tyske Kejser hædret med Titlen Poeta laureatus. Breve og Digte fra Studieopholdet i Leiden til hans store Velynder Ole Worm vidner om hans allerede da stærkt fremtrædende Interesse for Poesien⁷. Endnu foreligger der fra hans Haand en lang Række latinske Digte, der er typiske for Barok-

tidens Lejlighedspoesi, og som nød megen Anseelse baade i hans egen og i den nærmest efterfølgende Tid¹.

Det synes ogsaa, som om det var hans digteriske Evner, der førte ham fremad i Livet. Kort før sin Rejse til Holland blev han saaledes anvendt til at give Hertug Ulrik Vejledning i latinsk Poesi. Da Hertugen døde 1633, udgav han et af sine betydeligste Mindedigte »Manes Uldarici«. Senere blev han 1635 beskikket til at være Lærer for Hertug Hans († 1640), en Søn af Hertug Philip af Glücksburg. Da ogsaa denne Hertug var død, og hans Lærer igen stod ledig paa

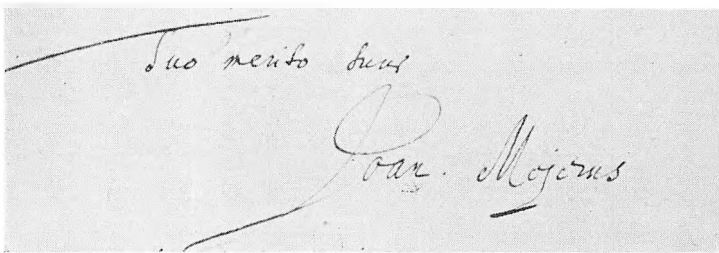

Fig. 107. Rektor Hans Meiers Underskrift.

Torvet, lykkedes det ham nu antagelig 1641 at blive Rektor i Ribe, skønt han ikke var Magister — Magistergraden erhvervede han først 1643².

Det var formodentlig Hoffets Gunst, der skaffede Hans Meier hans nye Stilling, men skønt han medbragte nogen pædagogisk Erfaring til den, var han næppe vel skikket til Skolemand. Allerede som Præceptor for Hertug Hans havde han vist betænkelige Mangler. I et af Christian IV's egenhændige Breve er der opbevaret en Karakteristik af ham, der er alt andet end smigrende. Da det efter Hertug Hans' Død havde været paa Tale at skaffe hans Lærer en eller anden Gratifikation, afviste Kongen denne Tanke med nogle fyndige Ord, som fortjener at gengives med hans egen karakteristiske Retskrivning: »att den unge herris aff Holsteins præceptor, som døde paa koldinghus, skulle Nyde større Nade end andre, ded meriterer hand inted, ty hand Er en hofferdig Essel Och waar mere y letferdig selskab, End hand war dersom hand burde at werre! (jvfr. Fig. 108)³.

Nærmere Oplysning om Hans Meiers Forhold i hans Præceptortid ved Hoffet faar man gennem nogle Breve til hans Ven og Aandsfrænde Zacharias Lundius, siden Rektor paa Herlufsholm, kendt som lærd

Filolog og latinsk Digter¹. Disse Breve giver ogsaa et temmeligt uforbeholdent Udtryk for hans vekslende Sindsstemninger. Man ser af dem, at han først og sidst har været optaget af sine poetiske Udarbejdelser. En stor Del af hans Breve bestaar i Virkeligheden blot af kritiske Bemærkninger til forskellige digteriske Forsøg, ofte fremsat i en munter og satirisk Tone, som naar han en Gang klager over den Galskab, der nu har grebet Tiden, at alle vil skrive Vers.

I hans personlige Liv bølgede Stemningerne frem og tilbage. Ofte

Ditt beggen af Nibe kan, fulang, id, Canonical, in, Christen, om Naar, bestid,
 Dura, fundis, god, at, under, skifte
 At den, sang, formis, af, Nollins, proceptor, som, Dede, ja, belling, guds, Skat, Nide, Nide,
 n, Nade, ind, ande, Det, meritor, fand, mid, ti, fand, L, en, f, a, t, d, i, s, t, i, s, t, Des
 swaar, univ, i, l, i, b, e, d, i, g, s, e, l, l, i, k, a, b, f, u, d, f, a, n, d, s, w, a, r, i, n, s, o, m, f, a, n, d, b, i, n, d, e, a, t, s, w, i, n,
 Do, i, f, o, r, u, n, i, t, e, r, i, d, a, g, i, j, N, a, m, b, e, r, g, e, r, o, g, m, a, f, o, r, a, n, t, e, i, n, s, R, e, s, o, l, u, t, i, o, n, i, M, a, r, g, a, n,
 Vahl Aft glückstag den 14 Maj Anno i. 6. 4. 3.

Fig. 108. Christian IV's egenhændige Karakteristik af Rektor Hans Meier.

følte han sig vel tilpas ved Hoflivet, hvor han nød godt af de største Dignitarers Gunst. Her var han ikke henvist til at tilbringe sin Tid med Sysselsættelse med Lærdommens Skyggespil, men fik dagligt sin Dømmekraft udviklet i Livets haandfaste Virkelighed, og her erfarede han, at Ungdommens hede Attraa lidt efter lidt faldt til Ro, den, der for det meste bringer de store og over Hoben ophøjede Aander til dybe Fald! Men til andre Tider kunde han føle sig forstemt, særlig ved Bekendtskabet med de Kvinder, han traf ved Hove — de var talrige nok, disse Kurtisaner, fødte til at øde Velstand, men det var ikke hos saadanne, at han ønskede at tømme Kærlighedens Bæger, »denn sie jubelieren gemeinlich mit zerbrochenem Geschier«. Ogsaa personlige Savn af forskellig Art kunde virke trykkende. Snart klager han over ikke at have faaet tilsendt det Maal Brændevin, han bestemt havde ventet, snart beder han Vennen hjælpe sig ud af Gældssager, for at han kunde komme til Mønt. Med en Renæssancehumanists Sejrssikkerhed kan han forkynde, at kun ved Hjælp af Aandens uforgængelige Mindesmærker er det muligt at overvinde Forglemmelsen i Døden, og begejstret bekender han sig som en Dyrker af kvindelig Skønhed og Ynde (ego optimus quippe formarum et morum arbiter).

Ikke mindst 1640, da Døden havde bortrevet en Veninde i Sorø, som han aabenbart havde elsket højt, skildrer han sin Sorg i smukke og — som det skulde synes — dybtfølte Udtryk. Aldrig havde han set noget mere yndefuldt end denne lille Pige, der forenede den gifte Kvindes Værdighed med Jomfruens Sødme og Blyhed — at se hende var at elske hende, at elske hende at ønske bestandig at have hende for Øje. Tabet af hende regnede han for en af sit Livs største Ulykker. Han havde taget fat paa at skrive et Digt til hendes Fødselsdag, og maatte afbryde, da Dødsbudskabet kom, men som den letbevægelige Kunstnernatur han var, fandt han dog snart paa Udveje. Endnu i samme Brev beder han Vennen om at overbringe hendes Søster dette afbrudte Hyldestdigt for derved at bane ham Vejen til hendes Gunst!

En Mand med dette Stemningsliv var næppe særlig egnet for den trange og regelbundne Tilværelse, som var en datidig Skolemester beskaaret, og Hans Meiers Løbebane som Rektor i Ribe blev da heller ikke ubetinget glørværdig. Ganske vist dimitteredes der ikke mindre end 60 Disciple fra Ribe Skole i hans Rektortid, men Skolens Tilstand var som Helhed næppe god. Grundene hertil kan være flere, men den skyldes vistnok især Rektorens Ulyst til Skolearbejdet. Det er da ikke usandsynligt, at Oprettelsen af Konrektorstillingen 1642 som stærkt fornøden staar i Forbindelse med Rektorens Mangler som Skoleleder. Allerede i Efteraaret 1646 opholdt han sig to-tre Maaneder i København, og vistnok ved Nytaarstid 1647 forlod han uden Tilladelse helt Skolen¹.

Det ser ud til, at dette Opbrud staar i Forbindelse med en ulykkelig Kærlighedshistorie. En yngre Digterkollega, den senere Præst i Randers Johannes Olavius († 1698), har skrevet en Elegi for at holde ham tilbage, og heri forekommer nogle Vendinger, som vistnok blot kan forstaas om, at Meiers Fratræden skyldtes Sorg over skuffet Kærlighed. Johannes Olavius bebrejdede ham, at han i den Grad lod sin Elskov tage Magten fra sig, at han for een Flammes Skyld vilde drage i Landflygtighed, og besvor ham om at vedblive at pryde sit Land og sin By med sit berømte Digternavn².

Alt var dog forgæves, og da han havde opgivet sit Embede, ansatte Biskop Erik Monrad 17. Januar 1647 Mag. Hans Laugesen Vedel, fra 1653 Præst i Anst³, som midlertidig Rektor. Et halvt Aar senere (i Juni 1647) blev Hans Meier formeligt afsat efter Kansleren Christen Thomesen Sehesteds Befaling, fordi han »sig haver grovelig forset og Skolen undviget«. Det siges tillige ved denne Lejlighed, at han

ikke befandtes dygtig til længere at forestaa den, og at Frekvensen nu var meget »ringe«. Først den 21. September s. A. forlod han dog Skolen¹. — Hans Meier levede derefter nogle Aar som Privatmand, bl. a. optaget af Undersøgelser af vore gamle Runestene², men fandt siden paa ny Beskæftigelse ved en Skole, som Konrektor i Bords-holm.

Det var i denne Rektors Tid, at de tidligere omtalte Stridigheder mellem Biskop Erik Monrad og Kapitlet om Retten til at føre tilbørlig »Inspection« med Skolen indtraf. Maaske kan Hans Meiers Forhold have givet Anledning til, at Spørgsmaalet blev særlig brændende just nu. Heller ikke maa det glemmes, at det var i disse Aar, at Krigen med Sverige 1643—45 rasede. Ribe By led meget under Krigsbegivenhederne³, og saa lidt som i 1627—29 kan Tidens Tummel have virket gavnligt paa regelmæssig Undervisning og roligt Skoleliv.

Skønt Hans Meier efter det anførte maa have haft sine Skrøbeligheder som Skolemand, var han dog en begavet Personlighed, der ikke kunde undgaa at gøre Indtryk paa de mere fremmelige af sine Disciple. Det var under ham, at den siden saa berømte Oluf Borch gik i Ribe Katedralskole, og endnu kendes en Skrivelse, hvorved hans Rektor anbefalede ham til at nyde fri Kost i Hospitalet⁴. Naar det i Ligprogrammet over Borch hedder, at Meier formaaede at indplante Latiums Veltalenhed og poetisk Aand og Kraft i sine Disciple, har det indre Sandsynlighed for sig⁵. Den senere saa sikre Kender af latinsk Sprog lærte allerede under Hans Meiers Vejledning at skrive og tale bedre Latin end nogen anden i Skolen og at faa sit Øre uddannet for den latinske Poesi. Et gunstigt Tilfælde har villet, at der endnu findes bevaret en af den berømte Ripensers Stilebøger fra 1641⁶.

Selv kommer Oluf Borch en Gang i et af sine Skrifter ind paa at omtale sin gamle Rektor, hvem han berømmer som en Mand, der var fyldt af en flammende Begejstring for Poesi, tilmed udmærket ved megen Læsning og en ubestikkelig Skønsomhed. Om end han i sit eget Arbejde forsøgte sig i forskellige Digtarter, viste han sig altid i Stand til at mestre dem. Borch tilføjer: endnu lyder i mine Øren den ypperlige Deklamation paa Heksametre (concio heroica), ved hvilken han i et af Domkirkens Kapeller (Lektoriet?) i en Forsamling af lærde Mænd fra Byen og Omegnen saa kraftigt gennemhegledede hin Herodes, der efterstræbte Børnene i Bethlehem, at han brændemærkede Tyrannen med Skændsel, men vandt sig selv uforgængelig Ære⁷.

Ogsaa gennem andre Vidnesbyrd fra Ribe-Tiden faar man det Indtryk, at det vedblivende var den poetiske Syssel, der havde Hans Meiers egentlige Interesse. Som Rektor forfattede han stadig Lejlighedsdigte og lod tillige andre nyde godt af sin Kyndighed i den latinske Digtekunst¹. I Ribe Katedralskoles Historie virker den ildfulde Rektor Hans Meier som en mærkelig, fremmedartet Fugl.

18. Om Hans Meiers Efterfølger CHRISTEN RASMUSSEN BROD er vi kun tarveligt underrettet. Brod var født i Skaane ca. 1609, blev Stu-

A photograph of a handwritten signature in cursive script. The text reads "Christen Brod p. t. Rector, med Symfand" followed by a large, decorative flourish.

Fig. 109. Rektor Christen Rasmussen Brods Underskrift.

dent fra Lund 1632 og tilbragte derpaa en Del af sin Ungdom paa Studierejser i Udlandet — han findes saaledes immatrikuleret baade i Orléans, Padua og Siena samt i Oxford. 1645 tog han Magistergraden i København og blev 11. Maj 1646 Konrektor i Ribe². Aaret efter (den 12. Juni 1647) udnævntes han til Rektor, idet han efter Kanslerens Befaling paa Grund af Disciplenes ringe Tal maatte forene Rektoratet med Konrektoratet³. Hans Virksomhed blev dog kun kort, idet han døde allerede den 2. Februar 1651.

Christen Brod har næppe evnet at holde Skolen paa en god Fod. Hans Biskop anbefalede ham i hvert Tilfælde 1649 til Kansleren, for at han kunde faa en Slags Pension eller Forfremmelse til et Embede, han bedre kunde betjene, og det til »Ungdommens forhaabende Forbedring«⁴. Hermed stemmer meget godt, at Rektoren Aaret efter maatte opleve, at Universitetet (den 22. Juni 1650) tilsendte Biskoppen i Ribe et meget strengt Brev, hvori de »venligen« tilmeldte ham, at det havde vakt Professorernes Forundring, at blandt det store Antal Disciple, der nylig havde ønsket at deponere, var Dimittenderne fra Ribe »med de ringeste tam in artibus qvam in lingvis«, hvad man

ikke havde ventet af en Katedralskole. Man anmodede derfor Biskoppen om paa det alvorligste at befale Skolens Rektor ikke at dimittere Disciple, før end de virkelig havde opnaaet de fornødne Kundskaber i Græsk og Latin, Katekismen og Realfagene. Skulde dette mod Forventning gentage sig i Fremtiden, vilde Professorerne se sig nødsagede til »hans Disciple at remittere til Skolen igen, som de ere komne fra«. Det ser saaledes ud til, at en daarlig Tradition i Ribe Skole vel allerede fra Anders Romdorps Tid vedblivende har gjort sig gældende.

Christen Brod var gift med Vibeke Ægidiidatter, en Datter af den tidligere Rektor, Erkeedegnen Ægidius Lauridsen. Før hun døde, en Menneskealder senere end Manden 1683, stiftede hun i pietetsfuld Erindring et lille Legat paa 40 Rdlr. til de fattige Disciple i den Skole, som baade hendes Farfader, Fader og Mand havde tjent. Legatet fik det betegnende Navn *Legatum Ægidio-Brodianum*².

19. Er det kun faa og spredte Træk, der er kommet til Eftertiden om Christen Rasmussen Brod, saa staar Billedet af hans Efterfølger CHRISTEN LAURIDSEN AAGAARD, Periodens sidste betydelige Rektorskikkelse, med langt mere faste og klare Træk³. Heller ikke han var en Ripenser. Født 1616 som Præstesøn i Viborg var han 1635 blevet Student fra denne Bys Skole, havde 1638 taget teologisk Attestats og var derpaa blevet anden Kapellan ved Domkirken i sin Fødeby. Men snart blev han træt af det saare besværlige Embede og lod sig da — meget mod Tidens Skik — fra Præst gøre til Lærer, idet han 1641 blev Hører ved den kongelige Skole i Sorø. Her maa han have gjort sig fordelagtigt bekendt og vundet Velyndere, thi 1646 blev han forflyttet til København som Provst ved Kommunitetet og ekstraordinær Professor i Poesi. Næste Aar tog han Magistergraden. 1651 — atter et usædvanligt Skridt paa en datidig Livsbane — opgav han Professoratet og tog mod Rektoratet i Ribe, hvortil han var blevet anbefalet af sin Velynder Christen Thomesen Sehested. Han aflagde Rektor eden den 14. April 1651⁴ og blev samme Dag indsat i Skolen af Biskop Kragelund. Ribe Skole styrede Christen Aagaard i syv Aar indtil 1658, da han efter gammel ripensisk Skik rykkede op i Lektoratet. I sin Rektortid blev han yderligere knyttet til Ribe ved at ægte en Sønnedatter af Anders Sørensen Vedel.

Lige som Hans Meier vandt ogsaa Christen Aagaard sig et stort Navn som en af sin Tids betydeligste Latindigtere, og endnu Fr.

Rostgaard udgav en Samling af hans mange latinske Digte, især Lejlighedsvers¹. Den fine Smagsdommer Ole Borch roser hans Produktion i høje Toner som Vidnesbyrd baade om frodig Naturbegavelse, sikker Smag og god Skoling særlig i klassisk Poesi².

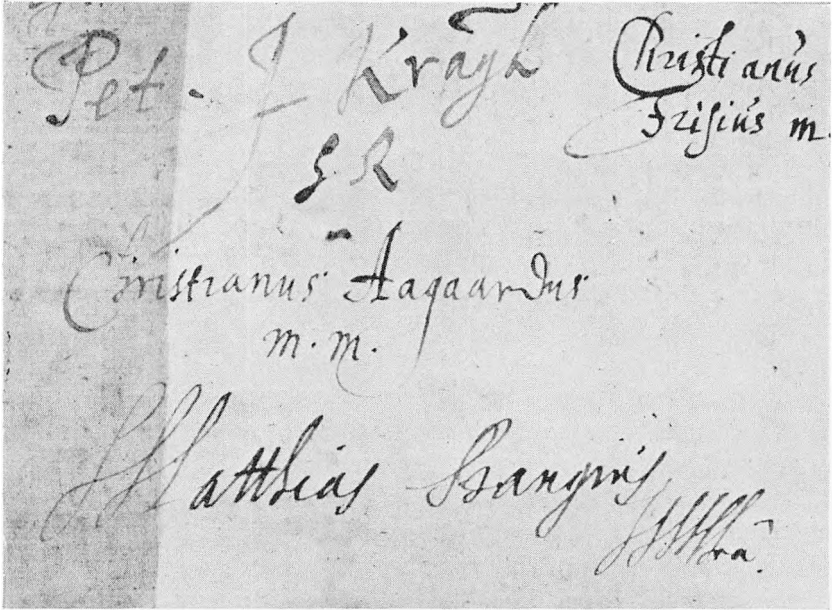

Fig. 110. Underskrifter af Biskop Peder Jensen Kragelund, Lektor Christen Friis, Rektor Christen Aagaard og Konrektor Mads Clausen Bang.

I en Levnedbeskrivelse, som Christen Aagaards Søn har forfattet, siges det, at Faderens Rektorat kom til at betegne en Blomstring for den gamle Skole: med største Nidkærhed tog han sig af de Unge, der var betroet hans Omsorg, og hans Anstrengelser bar ogsaa Frugt, idet Disciple fra enhver Kant af Jylland igen søgte til Ribe som til et andet Athen (Athenae alterae). Denne Skildring er maaske noget ensidigt lovprisende. Discipeltallet synes i hvert Tilfælde ikke at have været overvættet stort, og mærkeligt er det, at der i Aagaards Tid blot dimitteredes 36 Disciple, det vil sige lidt mere end halvt saa mange som under Hans Meier³. Det behøver dog ikke at udelukke, at Skolens indre Liv kan være undergaaet en Genfødelse under den nye, rigt udrustede Rektor.

Sønnen karakteriserer sin Fader som en Mand af udmærket Begavelse og Hukommelse, i Besiddelse af stor Dømmekraft og udbredt Læsning. Han samlede sig derfor en solid Lærdom, som afspejlede sig i hans latinske Digtning, og ogsaa gav sig Udtryk i en Række filosofiske og teologiske Arbejder, som han dog ikke naaede at lægge sidste Haand paa. Sønnen priser ogsaa hans fortræffelige Karakter, hans Redelighed og Sindsligevægt under Livets Omskiftelser og fremhæver som et Træk, der var ejendommeligt for ham, at han ved sin Personlighed og sin behagelige Omgangsform havde let ved at vinde Mennesker for sig. Alle vilde gerne være i hans Selskab, og de hang ved hans Læber, naar han fortalte. Der er ikke fundet noget Vidnesbyrd, der modsiger denne Karakteristik¹. Tør man dømme efter hans Digte, har det ogsaa været en meget talrig Kreds af Samtidens lærde og fornemme Personligheder, han har staaet i Forbindelse med. Som det kunde ventes, er der blandt disse mange Ripensere repræsenterede. Lige som siden P. N. Thorup i det 19. Aarhundrede var Christen Aagaard for sin Tid Ribes officielle Lejlighedsdigter, der jævnlig hædrede Venner og Velyndere med sin elegante latinske Pen.

20. Som tidligere nævnt havde Rektoren i Ribe fra 1642 ved sin Side som nærmeste Medarbejder en Konrektor. Til første Indehaver af dette Embede udnævntes ved dets Oprettelse (i Sommeren 1642) med Anbefaling fra Kansleren Christen Thomesen Sehested en Sønnesøn af A. S. Vedel, ANDERS LAUGESEN VEDEL, der havde studeret i Holland og 1643 tog Magistergraden i København. Den 25. April 1646 ordineredes han til Sognepræst i Vilslev².

Til Efterfølger fik han CHRISTEN BROD, der fra 1647 i sin Person forenede baade Rektoratet og Konrektoratet³. Først efter hans Død 1651 beskikkedes der igen en særlig Konrektor, MAD S CLAUSEN BANG (1623—67), en Borgmesterson fra Middelfart, der aabenbart var en velstuderet Mand. En længere Aarrække havde han tilbragt paa Rejser især i Holland og Tyskland, og 1647 var han blevet Magister⁴. I Ribe kom han kun til at virke et Aars Tid, idet han allerede 1653 blev Rektor i Odense og siden Professor ved Gymnasiet sammesteds. Han synes at have været en temmelig nidkær Skolemand. Da han søgte Rektoratet i Odense, blev han paa det varmeste anbefalet til denne Stilling af Biskop P. J. Kragelund. Biskoppen kunde af egen Erfaring bevidne, at Mads Bang sin »Bestilling her i Riber Skole flittigen og

vel haver betjent og hos Ungdommen gjort med god Frugt og Forfremmelse, og hellers baade i Lærdom og Omgængelse er en smuk skikkelig Mand«. Et lille Træk, som Overleveringen har opbevaret, kunde maaske tyde paa, at han har været en Ven af alvorlig Skoletugt, idet han senere som Professor altid havde en forgyldt Ferle hængende over sit Bord, »paa det han immer, som han selv sagde, kunde erindre sig sin forhen udstandne Skolemøie«¹.

Mads Bang forlod Ribe Skole den 10. Juli 1653. Paa Kansler Christen Thomesen Sehesteds anbefaling ansattes den 4. September s. A. som hans Efterfølger HANS (JOHAN) HENRIKSEN GOSMANN, født ca. 1621 i København af tyske Forældre. Med ham sluttede Formanden den 30. September en Kontrakt om Delingen af Embedets Indtægter. Heller ikke Gosmann blev længe i Ribe. Allerede 1655 drog ogsaa han til Fyen, først som Konrektor i Odense, siden som Sognepræst i Middelfart, hvor han døde 1680².

Den sidste Konrektor i denne Periode, KNUD PEDERSEN KRAGELUND, skal nærmere omtales i en anden Sammenhæng.

21. Medens det er smaat bevendt med vort Kendskab til, hvem der har virket som Hørere ved Ribe Katedralskole i det meste af det 16. Aarhundrede, stiller Forholdet sig noget anderledes for Tiden 1588—1660. Biskop Hegelunds Kalenderoptegnelser, den gamle Skolebog, fra 1643 ogsaa Biskoppens Edsbog³, foruden en Række spredte Aktstykker gør det muligt at opstille en fyldig Fortegnelse over Skolens »Collegæ«, »Collaboratores« eller »Hypodidascali«, som man nu gerne sagde. P. N. Thorup⁴ har anført ikke mindre end 57 fra dette Tidsrum, men Tallet maa sættes betydeligt højere, da der til Dels mangler Efterretninger for ca. 15 Aar (1617—32).

Skønt Kirkeordinansen regnede med, at det var Rektoren, der be- skikkede Hørerne⁵, ser det ud til, at det i Ribe var Skik, at Superintendenten ansatte dem, dog formodentlig efter Indstilling af Rektoren⁶. Fra det 17. Aarhundredes Midte vil man da ogsaa i Biskoppens Edsbog finde Indførsler om, at Hørerne har aflagt Embedsed til ham. Formularen for en Hørers Ed havde i Ribe følgende Ordlyd⁷:

Ego N. N. sancte promitto in conspectu Dei, quod velim pia vita Disci- pulis præluere, pietatem tenellis animis fideliter instillare, bonas artes et lingvas summa industria docere, Episcopo, Præposito et Rectori parere, amicitiam cum collegis colere nec quicquam intermittere, quod ab indu-

strio et pio collega ullo modo urgeri possit. Sic me deus adjuvet et sanctum ejus verbum!*

Som det var at vente, var Hørerne gennemgaaende kun i meget faa Aar knyttet til Skolen, og det var fast Regel, at de rykkede op fra de lavere til de højere Lektier, om de blev i Embedet. Hovedparten af dem havde sikkert tidligere selv gaaet i Ribe Skole. Adskillige af deres Tilnavne peger bestemt i Retning af Hjemhør i Ribe Stift, saaledes Navne som Billum, Farup, Fornager, Fole, Havervad, Kolding, Møberg, Ravnsø, Ringkøbing, Sønderho, Ulvborg, Varde og Vejle.

Enkelte blev straks efter afsluttet Skolegang Hørere ved deres gamle Skole, saaledes den tidligere Senior blandt Disciplene Peder Doctor 1606¹ og senere Laurids Adersen, der ophørte at være Discipel 1611, men først 1615 blev indskrevet ved Universitetet, idet han i de mellemiggende Aar gjorde Tjeneste som Hører². Paa lignende Maade gik det ogsaa med Hans Hansen Varde, der først havde besøgt sin Hjembyss Skole, siden Vor Frue Skole i København og derpaa i tre Aar virket som Hører i Ribe, indtil han 1630 blev dimitteret til Universitetet³.

I det hele blev vistnok Hørerstillingen ofte anset som et Rygstød, man kunde falde tilbage paa, naar der af den ene eller anden Grund opstod Vanskeligheder ved at fuldføre Universitetsstudiet. Eksempelvis kan nævnes Hørerens Peder Marebech, der 1627 fra Discipel blev gjort til Hører, idet han paa Grund af Krigsforholdene ikke kunde komme til København. Senere fik han dog Lejlighed til at blive indskrevet ved Universitetet, men som Følge af Fattigdom maatte han vende tilbage til de tidligere pædagogiske Sysler, indtil han ved Biskop J. D. Jersins Anbefaling kunde blive Præst i Vorbasse⁴.

Medens Skolens Rektor og Konrektor som Regel var gift, maatte Hørerne leve i ugift Stand. Hverken deres Boligforhold eller Lønning tillod Ægteskab. Antagelig maa man heri søge Forklaringen paa, at der forekommer forholdsvist mange Eksempler paa Hørerens Forsyndelser in puncto sexti. Enkelte Hørere døde i Tjenesten og blev som

*) Jeg N. N. lover helligt for Guds Aasyn, at jeg vil foregaa mine Disciple med et ærbart Levned, med Troskab indplante Gudfrygtighed i de spæde Sind, med største Flid undervise i de gode Videnskaber og Sprogene, vise Lydighed mod Biskoppen, Provsten og Rektoren, beflitte mig paa Venskab med Hørerne og ikke efterlade noget, som paa nogen Maade kan kræves af en nidkær og gudfrygtig Hører. Saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord!

Disciplene begravet i »Lindgaarden«¹. Hovedparten af dem synes, for saa vidt det har været muligt at efterspore deres senere Skæbne, at være blevet Landsbypræster i Ribe Stift. Mellem Hørerne i dette Tidsrum findes ingen særlig fremragende eller mere bekendte Mænd, blot kan nævnes, at der blandt dem var Repræsentanter for Slægterne Borch, Hegelund, Pors og Vedel.

Hvorledes hele denne Skare af Hørere har røgtet deres daglige Gerning, er selvfølgelig ikke let at sige, naar det kan være vanskeligt nok at danne sig et Billede af Rektorenes Indsats. Kun om ganske enkelte af dem foreligger nærmere karakteriserende Efterretninger. Det gælder saaledes den ovennævnte Peder Marebech, om hvem Jersin kunde vidne, at han stod vel anskrevet for sin Nidkærlighed og Troskab samt sine gode Sæder. Iøvrigt er det næsten altid — her som andetsteds — de mindre heldige Repræsentanter for Standen, hvis Profil staar tydeligst aftegnet i Historien.

1624 omtales det saaledes, at en Præst i Ballum Anker Jensen havde faaet Kongens Tilgivelse for et Lejermaal, han havde begaaet som Hører i Ribe, og det samme var 1639 Tilfældet med den tidligere omtalte Frederik Fuole, der var kommet i en lignende Casus, men som iøvrigt berømmes som »en smuk lærd Person«².

Særlig fra Periodens Slutning — fra Biskop P. J. Kragelunds Tid — foreligger flere Eksempler paa, at der fandtes uheldige Elementer blandt Hørerne, der maa have voldt ogsaa Rektor Christen Aagaard adskillige Bekymringer, og den strenge Biskop undlod ikke med kraftig Haand at gribe ind i saadanne Tilfælde. Da flere af disse Sager kaster et ganske interessant Lys over Tilstandene i Skolen, fortjener de at omtales lidt nøjere.

Den 27. April 1655 havde Biskoppen indkaldt 4. Lektiehører Peder Pedersen Sønderhoved (Sønderho), ansat 1652, til at møde for sig og Præsteskabet (ministerium). Der blev klaget over, at Hørerens forsømte sit Embede baade i Kirken og Skolen især ved at foretage forskellige Rejser til Præster paa Landet uden først at have indhentet Tilladelse hos Biskoppen. Rektor og Konrektor, der var til Stede, bekræftede dette og oplyste, at Hørerens flere Gange højtideligt i Skolen havde faaet en Irettesættelse baade af Rektoren og af Biskoppen. Denne ankede yderligere over, at Hørerens var ubehersket i sin Optræden over for Disciplene, »besynderlig naar Disciplernes Argumenter (∴ Stile) skulde emenderis og castigeris og ladet grove Vildelser staa i Bøgerne ucorrigerede og selv med sin egen Haand

ikke ringere udskrevne imod Grammaticam og Syntaxin«. Ogsaa for dette Forhold var han oftere blevet irettesat i Skolen baade af Rektor og af Episcopus, der dog paa Rektors Forbøn havde ladet Naade gaa for Ret. Endelig klagede Biskoppen over, at Høreren uden Tilladelse havde indladt sig paa at holde Prøveprædiken for at blive Kapellan ved St. Catharine Kirke. Formodentlig staar vi her for en Del ved Sagens psykologiske Kærne: Peder Pedersen Sønderhoved har i den Grad været paa Jagt efter et Præstekald, at han ikke har haft den fornødne Sindsro til at passe sine Forretninger. Desværre kendes Sagens Udfald ikke, men da Høreren i Oktober s. A. blev Sognepræst ved St. Nicolai Kirke i Varde¹, er Baandet mellem ham og Ribe. Skole snart blevet løst — sikkert til gensidig Tilfredshed.

Samme Efteraar maatte Biskoppen igen tale Alvorsord med Skolens Hørere. Den 20. August blev den øverste Hører, Peder Eskildsen, kaldt op, fordi han nu paa femte Aar gentagne Gange havde været advaret baade af Biskoppen, Rektoren og Konrektoren om sin idelige Forsømmelse af Skolen, men uden at han havde forbedret sig. Nu var det imidlertid gaaet over alle Bredder. Især havde det været uheldigt, at da Biskoppen uforvarende var kommet paa Visitats den 16. August, saa mødte Høreren noget beskænket i Skolen, og det endda skønt Klokken kun var halvfire! To Gange i samme Maaned havde han tilmed opført sig paa lignende Maade. Biskoppen havde derfor befalet Rektoren at suspendere ham, og han burde vel nu have været afsat, men fordi han paa niende Aar havde tjent i Skolen »ikke uden Frugt«, fik han paa Godtfolks Forbøn Lov til at blive i Embedet. Dog maatte han underskrive en Erklæring om, at hvis han nogensinde tiere gjorde sig skyldig i lignende Drukkenskab og Forsømmelighed, skulde han straks uden videre Proces være pligtig at kvittere Skolen. Peder Eskildsen blev faa Aar efter Sognepræst i Brande².

Et Aars Tid senere, 1656, var det især de to nederste Hørere, Bertel Jørgensen Struck og Søren Pedersen, som maatte holde for. Grunden hertil var den, at de saa vel som de andre Hørere den foregaaende Søndag (den 21. September) havde forsømt at være til Stede for at lede Korsangen i Domkirken, saaledes at Disciplene under Kommunionen maatte standse med Sangen »Gudstjenesten til Spot og den ganske Menighed til Forargelse«. Adspurgte om Grunden til deres Fraværelse oplyste den ene Hører, at han havde været i Vester Vedsted for at prædike (for Lektoren), og den anden, at han nu endelig havde maattet besøge sit Sogn (som Løbedegn), hvilket han

efter sin egen Bekendelse havde forsømt fem Søndage i Træk! Enden paa Sagen blev, at ogsaa disse Hørere for Biskoppen maatte underskrive en »Forpligt« med en Række strenge Bestemmelser om nøje at overvaage Kirkesangen baade paa Søn- og Helligdage og ved den daglige Korsang. Kun naar de som Degne skulde være til Stede i andre Sogne, bortfaldt deres Forpligtelse i saa Henseende¹.

22. Hovedlinierne i Undervisningens almindelige Historie er tidligere behandlet i en anden Sammenhæng². Desværre er det kun faa og smaa Bidrag, der kan hentes fra Ribe Katedralskoles Historie til at belyse Helhedsudviklingen i denne Periode.

En betydningsfuld Ændring er formodentlig her som andetsteds indtraadt med den Resenske Skoleordning af 1604, der vel af Grundpræg var konservativ-melanchtonisk, men dog paa en Række Omraader søgte at indføre Reformen. Da Ribe Skole netop paa dette Tidspunkt havde en saa fortræffelig Skolemand som Poul Mortensen Aastrup til Rektor foruden en øverste Tilsynsmand som Peder Hegelund, maa man sikkert have Lov til at gaa ud fra, at denne Skole har hørt til dem, hvori man med Iver har søgt at efterkomme Reformbestemmelserne. Øjeblikkeligt har det ganske vist ikke helt kunnet ske hverken her eller andetsteds, bl. a. fordi adskillige af de Skolebøger, der var befalede til Indførelse paa Skoleplanen »Tabella scholastica« af 1604, først i de følgende Aar saa Lyset³.

Forøvrigt var en Del af de Skolebøger, som Planen regnede med, ikke aldeles nye, men havde fra langt tilbage haft en fast Plads i de latinske Skoler. At det ogsaa maa have været Tilfældet i Ribe, kan man slutte af en Fortegnelse over Skolebøger, der blev købt »udi Riber Marked« i September 1604 og bortskændede til fattige Skolebørn. Heriblandt nævnes en Udgave af Terents og af Evangelierne paa Græsk og Latin, den wittenbergske Katekismus i et Københavnertryk, en Udgave af Ciceros Breve ved Johs. Sturm, »Nomenclator Hafniensis«, Melanchtons lille latinske Grammatik, »Formulæ movendi« (af Hegelund?), Lucas Lossius' græske Grammatik og et »Memoriale biblicum«⁴.

Den Resenske Reform blev kun et enkelt Led i lange Tidens fortsatte Reformarbejde. Om man fra ripensisk Side har taget større Del i dette i den kommende Menneskealder, vides ikke, men er næppe sandsynligt. I alt væsentligt har Skoleforholdene her vistnok baaret et beskedent og konservativt Præg. Det Indtryk faar man i hvert

Tilfælde af et vigtigt Aktstykke fra ca. 1630, en Indberetning fra Biskop Jens Dinesen Jersin, hvori han gør Rede for de Pensa, som ved hans Tiltrædelse af Bispeembedet læstes i Stiftets Skoler, deriblandt ogsaa Katedralskolen¹. Sammenligner man Indberetningen med Tabella scholastica 1604, vil det let ses, at den i alt væsentligt bygger paa denne, dog med den karakteristiske Forskel, at i Forhold til Tabella scholastica ligger Opgivelserne fra 1630 i et lidt lavere Plan. Gennemgaaende var man saaledes med Hensyn til Kundskabsstof en halv eller hel Klasse bagefter, og Udvalget af Lærebøger og Forfattere er ogsaa noget mere begrænset. Heller ikke tales der om Fag som Hebraisk, Aritmetik og Musik². I det sidstnævnte maa der alligevel, kan man med Vished forudsætte, af praktiske Grunde være blevet givet temmelig omfattende Undervisning.

Ved at gennemgaa Opgivelserne fra 1630 faar man en ganske god Forestilling om, hvad Skolen formodentlig det meste af det 17. Aarhundrede lagde Vægten paa. Det var Fagene Religion og Latin, hvortil fra 4. Lektie kom lidt Græsk, og i Mesterlektien Rhetorik og Logik. Ved Religionsundervisningen begyndte man med den danske Katekisme, læste senere Luthers Katekismus baade paa Dansk og Latin og i de tre sidste Lektier den større Wittenbergkatekisme. Hertil kom Søndagsevangelierne vist først paa Dansk, siden paa Latin og Græsk.

I det andet Hovedfag Latin førtes de unge fra de første Begyndelsesgrunde gennem forskellige grammatiske Hjælpemidler (især af Philip Melanchton), Ord- og Sentenssamlinger (af Hadrian Junius, Aldus Manutius og den berømte »Cato«, De moribus) samt Samtaleøvelser o. l. som Erasmus' De civilitate morum, den schweiziske Pædagog Sebastian Castellio's Dialogi og den franske Humanist Maturinus Corderius' Colloquia til en højst beskeden klassisk Forfatterlæsning, bestaaende af Ciceros Breve og Taler, Ovids Metamorfoser og, naar det kom højt, Virgils Georgica. Som fast Led i Undervisningen nævnes ejendommeligt nok endnu Melanchtons Epigrammata, sikkert i Peder Hegelunds Udgave, i saa Fald et Udtryk for gammel ripensisk Tradition.

I Græsk var Fordringerne endnu ringere. Ved Hjælp af den i Ribe saa elskede Lucas Lossius' og senere Clenardus' Grammatiker arbejdede man sig frem til at læse Søndagsevangelierne paa Græsk. Ingen Profanskribent nævnes. I femte Lektie begyndte man at læse den i Skoleplanen af 1604 anbefalede Ramist Omer Talæus' Lærebog

i Rhetorik, i Mesterlektien byggede man derimod paa de fortrinlige Lærebøger i dette Fag og i Logik af Caspar Bartholin.

Jersin har aabenbart ikke følt sig helt tilfreds med den herskende Praksis i Ribe Skole. Han siger selv, at han forandrede nogle faa Ting, krævede f. Eks., at Lucas' Evangelium og Acta skulde læses paa Latin og Græsk, og indførte sin egen latinske Grammatik, der siden 1622 var gaaet sin Sejrsgang, men som aabenbart var forblevet ganske upaaagtet i Ribe Stift, formodentlig et Vidnesbyrd om den Konservatisme, der raadede her¹.

Trods det Fremskridt, Jersins ypperlige latinske Grammatik betød, klagedes der vedblivende over manglende Enhed i Skoleundervisningen og over Studenternes utilfredsstillende Kundskaber. For at raade Bod paa disse Mangler udstedtes der 1632 et nyt, meget omfattende Skolereglement, som skulde være gældende for hele Landet². Det forudsætter egentlig syv Klasser, men regner dog ogsaa med den Mulighed, at Skoler med et mindre Klassetal — saaledes Ribe — kunde mestre det samme Stof, naar det blot blev lagt lidt anderledes til Rette. Fagkredsen er i 1632 den samme som i 1604, først og fremmest Religion og Latin, dernæst Græsk, Hebraisk, Matematik, Rhetorik og Logik. I Forhold til tidligere Skolereglementer udmærker denne Plan sig især ved en bedre og nøjagtigere Fordeling af Lærestoffet og ved langt større Kundskabskrav. Frem for alt kommer det sidste til Syne i Mesterlektien, hvor det er en meget anseelig Samling af latinske og græske Forfattere, der tænkes læst.

Reglementet er en nøje gennemtænkt og smukt udarbejdet Plan, der navnlig tager sig godt ud paa Papiret, men ud fra Kendskabet til de daværende danske Latinskolers faktiske Tilstand er der al Grund til at tro, at det kun i stærkt afsvækket Skikkelse har kunnet føres ud i Livet. Størst Betydning har det vistnok haft ved at fastslaa Anvendelsen af Jersins Lærebøger.

Der mangler ganske Efterretninger om, hvilke Spor dette Reglement kan have sat sig i Ribe. I Katedralskolen maa det være blevet paabudt til Indførelse i Rektor Anders Romdorps Embedstid, men naar man betænker de Klager, der høres over ripensiske Studenter under ham og hans nærmeste Efterfølgere, er der ikke megen Sandsynlighed for, at dets Eftervirkninger har været synderlig store. Siden 1621 lagde man ved Universitetet først og fremmest Vægt paa, at de, der vilde immatrikuleres, kunde skrive en ordentlig latinsk Stil, hvorfor ogsaa selve Adgangseksamen oprindeligt kaldtes examen styli.

Literas tuas, dilectissime fratrum, mihi, scilicet
 esse datas, complectentes negotia, qua apud
 rem tuam necessarium explicare deberem.
 intelligas igitur me in tua causa, nec auctoritate
 nec frequentia aliquid proficere posse, quia
 cum postremo tua vice, cum ee libere lo-
 zer, iratus, in me ^{veteranos} incitavit
 lum ut tuorum inimicorum commentaris,
 periculo delectatur delirium esse, arbitror.

Inventionibus, non solum artibus ingenii, verum et
 am civilitate, ut in honestis conventibus, sin-
 morati, imbui, necessarium est. Quia id in hac
 talitate non tantum ^{nobis} negotij erit ut nobis
 iosis sapiamus verum etiam ut honeste ac
 homines, quibus ^{cum} converſamur, nos commoneamus.
 Ille ^{igitur} autor qui nos bonis moribus ^{instruct} ~~reducit~~, con-
 medullarissimq. nobis erit.

Oleas ~~Clarus~~ Borch manu
 non ~~anno~~ anno 2549. Calo. 85. 2

Omnia conando facilis solertia
 vincit.

Fig. III. Et Blad af Ole Borchs latinske Stilebog fra 1641 forsynet med Rettelser af hans Lærer. Forneden har Borch skrevet sit Navn og det gamle Fyndord Omnia conando docilis solertia vincit (»ved ufortrøden Flid og Iver man over al Ting Mester bliver«).

Ser man paa de Prøvestile, der tilfældigvis er opbevarede fra ripensiske Dimittender fra disse Aar¹, faar man ikke Indtrykket af nogen usædvanlig Lærdom eller Dygtighed. Formodentlig har man i Skolens daglige Husholdning haft fuldt op at gøre med at lære de unge at udtrykke sig nogenlunde hæderligt paa Latin og har hverken haft Tid eller Kraft til at sysle med de større Opgaver, som Reglementet af 1632 pegede paa.

Hvilken Værdi man i Ribe Katedralskole har tillagt den latinske Stilskrivning, fremgaar ogsaa af Biskop Kragelunds Skolelove af 1659, hvori der foreskrives latinsk Stil ikke mindre end fire Gange ugentligt². Fra et tidligere Tidspunkt (1641) er som nævnt bevaret en af Ole Borchs Stilebøger, indbundet i et Blad af et gammelt katolsk Messehaandskrift, som formodentlig oprindeligt har hørt hjemme i Domkirken. Det er lærerigt at gennemgaa dette Hefte. Man ser deraf, at Disciplene er blevet øvet i at behandle mange Slags Emner, snart i mere bunden, snart i friere Form. Flere af Stilene betegner sig udtrykkeligt som Efterligninger af Terents og Cicero (Brevene). Ogsaa findes der Stile, der til Mønster har den berømte Filolog og Historiker Stephan Stephanius' »Colloquia«, et sikkert Vidnesbyrd om, at denne yndede Lærebog i latinsk Udtryksvis til dagligt Brug er blevet anvendt i Ribe³.

Heller ikke Reglementet af 1632 fik en overvættets lang Levetid. Snart lød igen de gamle Klager over manglende Ensartethed i Undervisningen og Brist paa velegnede Lærerkrafter. Da disse Anker navnlig var kommet til Orde paa et almindeligt Bispemøde 1650, hvor ogsaa Ribe-Biskoppen Erik Monrad var til Stede, førte de til, at der 1656 udarbejdedes et nyt Skolereglement, de saakaldte Uniformitets-tabeller. De approberedes til Indførelse i alle Skoler den 5. September s. A., men har i hvert Tilfælde næppe naaet at omforme Undervisningen i Ribe Skole i større Udstrækning i de faa Aar, der var tilbage af denne Periode, tilmed da Skolelivet snart kom i stærk Opløsning paa Grund af Krigsforholdene. Det samme gælder sikkert Biskop Kragelunds Skolelove af 8. Juli 1659, der paa flere Punkter viser tydeligt Slægtskab med Tabellerne af 1656⁴. Stærk Paavirkning herfra røber ogsaa et udateret, nu stærkt hensmuldrende Eksempel af nogle »Observationes generales pro scholis puerorum«, der findes bevaret i Ribe Bispearkiv, og som vistnok stammer fra disse eller de nærmest følgende Aar⁵. Derimod fik Tabellerne stor Betyd-

ning for det følgende Tidsrum, idet de bevarede deres Gyldighed lige til 1739, og skal derfor nærmere omtales senere.

Nogle faa Enkeltheder vedrørende Undervisningsforholdene fortjener endnu at berøres. Som før i Tiden synes der ogsaa nu regelmæssigt at være blevet afholdt Eksaminer som Grundlag for Opflyttelse i de højere Klasser. Hegelund omtaler saadanne større eller mindre Omflytninger 1607, 1609, 1610 og 1613, sidste Gang under Betegnelsen »*progressio classium*«, og i Reglementet af 1659 regnes der med maanedlige Prøver (*examina sive concertationes*), der burde følges af en Omflytning af Disciplene (*transpositio discipulorum*)¹.

Et ejendommeligt Led af Skolelivet var ogsaa den gamle Skik, at Disciplene nu og da optraadte som Talere, vist især paa St. Thomasdag, saaledes 1590, da man mindedes Hans Tausen, og senere 1648, da den siden saa bekendte Rigsadmiral Jens Juel til Juellinge uden Manuskript holdt en smuk Afskedstale ved sin Dimission fra Ribe Skole til Sorø Akademi². Det lyse Midtpunkt i det støvfyldte Skoleaar dannede vedblivende Majfesten, om hvilken der iøvrigt kun foreligger faa Efterretninger fra denne Periode. Man ser dog, at da der 1625 blev valgt en Borgmesterson til Majgreve, fejredes Festen paa hævdunden Maade med rigeligt Traktement baade af Hørere og Disciple³.

23. I nær Forbindelse med Undervisningens Tilstand maa derimod behandles en ejendommelig, ret storstilet Plan om i Ribe at grunde et Gymnasium, et Mellemlid mellem Skole og Universitet.

Allerede 1619 udstedtes der Kongebreve om, at saadanne Institutioner, oprindelig kaldet Kollegier, men senere Gymnasier, skulde stiftes i Tilknytning til Kapitelskolerne i Lund og Odense, i hvilke de, der havde gjort nogen Fremgang i Skolerne, yderligere kunde »præpareres til den høje Skole og Kongens universale Akademi i København«. Ved Rigsraadmødet paa Antvorskov 1620 blev Planen drøftet, og det blev foreslaaet at stifte Gymnasier ikke blot i Lund og Odense, men ogsaa i Aarhus, Ribe og Throndhjem. 1621 udstedtes Fundatser for Gymnasierne i Lund og Odense, om de øvrige hørtes derimod intet i adskillige Aar⁴.

Først 1636 blev der igen Tale om Sagen, idet Kongen den 25. Oktober udstedte Breve om Indrettelsen af Gymnasier i Viborg, Aarhus og Ribe. Til Indledning gøres der opmærksom paa, at Stiftelsen af

den Art Undervisningsanstalter skulde forebygge, at Ungdommen kom »ilde funderet« fra Skolerne til Universitetet og siden ikke var i Besiddelse af den fornødne Modenhed til at forestaa gejstlige Kald. Ogsaa i Ribe skulde der stiftes et Gymnasium, idet Provsten i Kapitlet, Dr. med. Christen Bording skulde være første Professor, og hans Kanonikat for Fremtiden bruges til Aflønning af hans Efterfølgere som Professorer. Det næste vakante Kanonikat skulde ligeledes henlægges til en Professor ved Gymnasiet¹.

Endnu et Par Aar gik hen, uden at noget skete i denne Sag, men den 7. Maj 1639 udgik der et Kongebrev, som bestemte, at foruden de tidligere omtalte Professorater skulde der oprettes endnu to, idet dels det gamle teologiske Lektorat blev forandret til et Professorat, dels et nyt Kanonikat henlagdes til dette Formaals. Som Begrundelse for den ny Foranstaltning anførtes bl. a., at man ikke — som man aabenbart oprindelig havde tænkt sig — kunde vente nogen Hjælp ved Gymnasieundervisningen af Rektor eller Konrektor (en saadan fandtes overhovedet endnu ikke i Ribe!), »med mindre Skolen derover skulde forsømmes«. Et andet Kongebrev af samme Datum paa lagde Biskoppen i Ribe at sørge for, at tre Kanonikater sammesteds (aabenbart foruden Dr. Christen Bordings) blev stillet til Raadighed til Underhold for tre Professorer².

Endnu samme Maaned — den 17. Maj 1639 — udstedtes selve Fundatsen for Gymnasiet i Ribe (som for de tilsvarende i Roskilde, Lund, Odense, Viborg og Aarhus)³. Det er et meget vidtløftigt, fint gennemtænkt Aktstykke, der paa interessant Maade kaster Lys over, hvad man egentlig vilde søge fremmet ved hele denne Foranstaltning. Efter nærmere udviklede Krav om den Modenhed, som skulde kræves af dem, der kunde overflyttes fra Skolen til Gymnasiet, fremsættes en meget detailleret Undervisningsplan for det sidstnævnte.

Man regnede med to Kursus, et sprogligt-matematisk og et filosofisk-teologisk. I det første laa Hovedvægten paa, hvad der skulde doceres af Professoren i Latin. Som Forfatterlæsning anbefales Terents, Cæsar og Cicero samt Digtere som Virgil, Ovid og Horats, men navnlig skulde der drives paa Færdigheden i at udtrykke sig skriftligt og mundtligt i flydende latinsk Stil baade i Prosa og Poesi. Den anden Lærer ved dette Kursus, Professoren i det græske Sprog, skulde aabenbart først og fremmest have til Opgave at føre Disciplene frem til en grundig Forstaaelse af det græske nye Testamente. Eventuelt skulde han dog ogsaa gennemgaa lettere Profanskribenter som

Isocrates, Pythagoras, Theognis, Phocyllis og en Del af Homer. Endelig skulde det tillige være en Pligt for den græske Professor at undervise i Aritmetik og Geometri.

Efter dette fulgte det filosofisk-teologiske Kursus. En Professor i Filosofi skulde ikke blot docere Rhetorik og Logik, men ogsaa Geografi og Astronomi, Fysik og Metafysik. Den fornemmeste Lærer maatte dog efter Tidens hele Tankegang blive Professoren i Teologi (den gamle Lector theologiae). Ham skulde det paahvile at gennemgaa Dogmatiken (loci communes), Bibelkundskab samt lidt Kirkehistorie paa Grundlag af den oldkirkelige Historieskriver Sulpitius Severus, desuden at give Vejledning i Hebraisk.

Fundatsen indeholder endnu talrige Forskrifter, som dog ikke skal gennemgaaes nærmere her, da den omfattende Plan ikke blev til noget. Halvandet Aar efter Udstedelsen af Fundatsen udgik der nemlig et Kongebrev (af 13. September 1640) til Kapitlerne i Viborg, Aarhus og Ribe om ikke at fortsætte med Indretningen af Gymnasier, da Kongen havde bragt i Erfaring »hos samme Gymnasier adskillige Betænkninger at indfalde«¹. Hermed blev den hele Foranstaltning for stedse skrinlagt. Antagelig har Vanskelighederne ved at tilvejebringe det fornødne økonomiske Grundlag for de foreslaaede Professorater vist sig uoverstigelige, og den kommende Tid med dens Krigsuroligheder og finansielle Nød bød ikke paa Muligheder for en Genoptagelse af Planen. Set fra Tidens Standpunkt kan man med Terpager kun beklage, at denne Tanke var født under en saa uheldig Stjerne, at Ribe kom til at savne sit »Athenæum«². Indirekte betyder Planen om at indrette Gymnasier i Virkeligheden en streng Dom over det utilstrækkelige i Tidens Skolevæsen, og man stod nu uden tilstrækkelige Midler til at raade Bod paa de forhaandenværende Mangler.

Endnu bør tilføjes, at blandt de Mænd, der kan have gjort sig Haab om at blive Professorer ved det nyoprettede Gymnasium, var vistnok den tidligere Rektor Anders Pedersen Romdorps. Naar man ser, at han, der forlængst havde afsluttet sine Universitetsstudier og taget Magistergraden, nu pludselig skriver og den 6. Juni 1640 ved Universitetet forsvarende en Disputats (*Dissertatio miscellanea*)³, er det sikkert med Rette, at man har opfattet dette Skridt som et Vidnesbyrd om hans Aspirationer i saa Henseende⁴. Det var nemlig i Fundatsen af 17. Maj 1639 (§ 17) bestemt, at den, der tragtede efter et Professorat, forinden skulde gøre et »specimen profectus udi Academia«. Da Romdorps Disputats behandler logiske, metafysiske, fysiske og

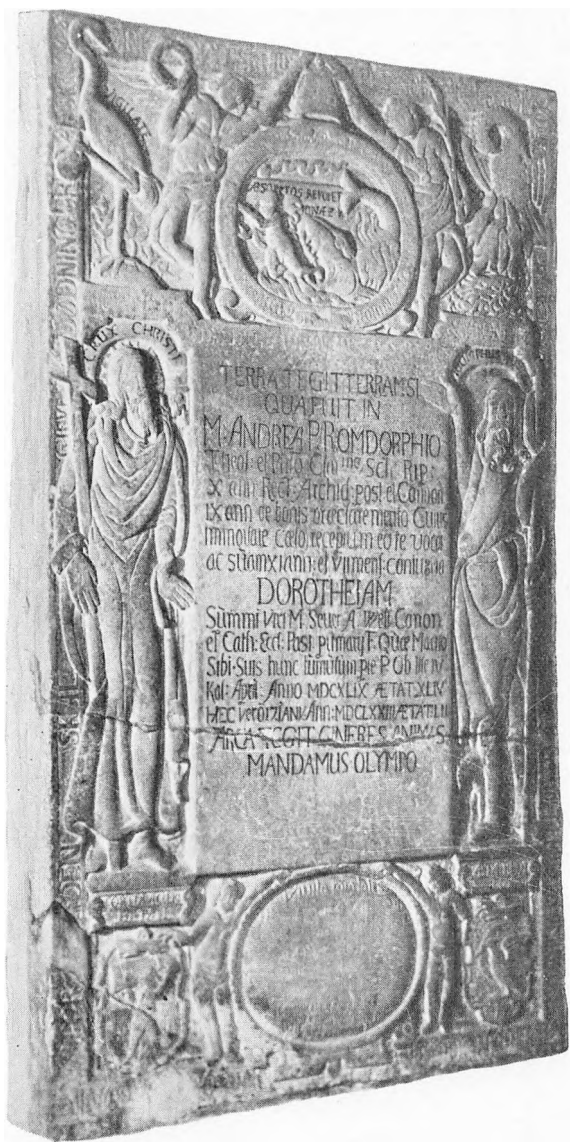

Fig. 112. Ligsten over Rektor, siden Erkekedegn, Anders Pedersen Romdorp († 1649) i Ribe Domkirke. (Jvfr. Fig. 105—06).

især matematiske Sætninger, maa den sikkert opfattes som et Prøveskrift for at opnaa det filosofiske Professorat.

Den nævnte Disputats gør et tiltalende Indtryk. Uden at bringe noget nyt vidner den om et godt Overblik over de forskellige Discipliner, der her kunde komme i Betragtning, og de enkelte Teser fremtræder i en klar, vel gennemtænkt Formulering. Uden Tvivl vilde Gymnasiet, om det var blevet til Virkelighed, i Anders Romdorp have faaet en betydelig Kraft. Ved sin stærke Betoning af Værdien af Metafysiken, denne »Videnskabernes Dronning«, kendetegner Forfatteren sig som en typisk Tilhænger af det 17. Aarhundredes Skolefilosofi.

24. Gentagne Gange er der i det foregaaende blevet talt om Skolens »Sangopvartning«. Hele denne Lærernes og Disciplenes Medvirken ved de mange forskellige Gudstjenester er maaske mere end noget andet just det mest iøjnefaldende Kendetegn paa, at man gennem alle disse Aarhundreder lige til 1805 vedblivende betragtede den højere Skole som en »Kirkeskole«, som en Underafdeling af selve Kirkeinstitutionen.

Det var da netop af denne praktiske Grund, at man i Datidens latinske Skoler lagde saa stor Vægt paa Musikundervisningen. Det har uden Tvivl ogsaa været Tilfældet i Ribe i det 17. Aarhundrede, skønt man modsat Forholdene i det foregaaende Tidsrum for dette maa savne næsten alle nærmere Efterretninger. Kun nogle smaa spredte Notitser viser, at man fastholdt de gamle Linier. 1605 tales der saaledes om »Præfecti cantorum« blandt Disciplene, og gennem Agonothesia (jvfr. S. 387) søgte man at opmuntre ogsaa de bedste Sangere. 1633 uddeltes atter Belønninger til enkelte Disciple, hvoraf en karakteriseres som »en synderlig Discantist«, en anden som »en færdig Musicus«. 1649 oppebar 2. Lektiehører et særligt Honorar for at lære Børnene Musikens Begyndelsesgrunde, og selv i det strenge Aar 1659 var Biskop Kragelund interesseret i at faa ansat en Hører, der havde Forstand paa Musik¹.

Sangopvartningen maa have været en særdeles byrdefuld og tidtagende Belastning af Skolen, idet den omfattede Kirkesangen ikke blot paa Søn- og Helligdage samt visse Ugedage med tilhørende Bryllupper og Begravelser, men ogsaa den saakaldte Korsang to Gange dagligt. Kirkeordinansen havde efter Reformationen bibeholdt den gamle Tidebønslæsning i omdannet Skikkelse, idet den havde be-

stemt, at i Købstadkirkerne skulde de latinske Skolers Lærere og Disciple to Gange om Dagen samles til Bedestunder, Ottensang (Matutin) fra Kl. 8 eller 9, og Aftensang (Vesper) fra Kl. 2 eller 3¹. Bugenhagen havde udarbejdet et evangelisk præget Ritual for denne reformerede Korsang i Kloster- og Kapitelskirker², og Peder Palladius havde 1554 udgivet en særlig Samling latinske Kirkesange (Responsorier) *Pia quaedam cantica* til Brug ved disse Andagter. I en Efterskrift til Rektorerne i Danmark og Norge betoner Palladius, at denne Samling just var tænkt som en Skolebog, og indskærper Vigtigheden af den Slags, paa een Gang musikalske og religiøse, Øvelser for Disciplene. Tidligt maa man dog være blevet opmærksom paa, at Skolens Varetagelse af saadanne daglige Gudstjenester stillede vel store Krav til Læreres og Disciples Tid. Derfor havde Antvorskovsynoden 1546 søgt at indskrænke Korsangen til et Kvarter³.

Der foreligger ikke fra den første Tid efter Reformationen nærmere Efterretninger om de ripensiske Skoledisciples Kortjeneste, men at den her som andetsteds maa være blevet besørget af et større eller mindre Antal af dem, kan anses for aldeles givet. Tilmed bestemtes det i Hospitalets Fundats af 1554, at fire af de tolv Disciple, der for Puggaards Midler bespistes her, til Gengæld skulde have speciel Pligt til hver Dag Kl. 5—6 Morgen og Kl. 2—3 Aften at søge Byens Kirker og hjælpe til at sjerne og holde anden Gudstjeneste⁴.

Som allerede Navnet fra gammel Tid antyder, foregik Korsangen i Kirkernes Kor. Indtil 1560 var Ribe Domkirke i sin hele Indretning væsentlig i den samme Skikkelse, som den havde haft i den katolske Tid, idet Højkoret ved en Mur var adskilt fra »Nederkirken«, Menighedens Kirkerum⁵. Til dette Tidspunkt maa man da tænke sig, at ogsaa den lutherske Korsang fandt Sted i det lukkede Højkor i ydre Omgivelser af væsentlig samme Art som den katolske Tidebønslæsning. Baade før og efter 1560 havde Lærere og Disciple Plads i de gamle Kannikestole som i fordums Dage Kanniker og Korvikarer.

De Korstole, der findes bevaret baade i Domkirken og St. Catharine Kirke, bærer endnu talrige tydelige Mærker fra denne deres efterreformatoriske Anvendelse i de mange Navne og Initialer, som den latinske Skoles Disciple har set deres Snit til i ledige Stunder at indriste med deres Knive. Ved en nærmere Undersøgelse af hele dette Navnemateriale har man kunnet genfinde ikke faa, andetstedsfra be-

kendte Skoledisciple. Det berømteste Navn, som man har ment at kunne identificere (i Domkirken), er uden Tvivl den senere Biskop Hans Poulsen Resens (fra 1579)¹.

Kirkeordinansen indeholder nærmere udformede Regler for, hvorledes Skolernes daglige Korsang skulde foregaa. Den bestod for en stor Del af Vekselsange (Antifoner) mellem de Kor, hvori de deltagende Disciple var inddelt, samt af Oplæsning af »Lektier« af det nye Testamente til Ottesang og af det gamle til Vesper². Ganske overvejende foregik denne Gudstjeneste paa Latin, hvorved den fik sit særegne Præg som Andagtsøvelse for en stærkt begrænset Kreds af Mennesker, der havde fælles Grundlag i den latinske Dannelse.

I over hundrede Aar herskede Latinen temmelig eneraadigt paa dette Omraade, indtil der 1640 udgik kongelig Befaling om, at Kirkens Korsang for Fremtiden skulde finde Sted paa Dansk. Den forandrede Form synes først at være blevet indført i Roskilde Domkirke, men forplantede sig derfra til de øvrige Kirker³. I Ribe hengik der dog nogle Aar, før end man naaede med. Først den 28. August 1643 vedtog man paa et Møde i Ribe Domkirke, at dansk Kirkesang skulde indføres. Der var imidlertid den Gang i Ribe een Mand, som ikke fandt Behag i denne Forandring. Det var den tidligere Rektor, nuværende Erkekegn, Anders Pedersen Romdorp, der 1646 krævede, at den latinske Korsang igen maatte blive indført, og det under Henvisning til, at det stred mod hans Embedsed at lade synge den danske Korsang. Hans Modstand frugtede dog intet. Efter Biskop Erik Monrads Indstilling resolverede Kongen, at der vedblivende skulde bruges Dansk ved Korsangen i Ribe Domkirke⁴.

Gennem Terpagers Meddelelser foreligger der nærmere Efterretninger om Formen for Korsangen, saaledes som den vistnok allerede ved Midten af det 17. Aarhundrede var blevet fastlagt. Kl. 5¹/₂ begyndte Ottesangen under Deltagelse af de latinske Kostgængere i Hospitalet. Først sang man den ambrosianske Lovsang (Te Deum), derpaa læstes et Kapitel af det gamle Testamente, og en Psalme blev sunget, hvorpaa Bedestunden afsluttedes med et kort Litani og Bønner. Omtrent paa samme Maade gik det ogsaa til ved Vesper Kl. 2 om Eftermiddagen, idet man dog nu læste et Kapitel af det nye Testamente⁵.

Som Vederlag for at deltage i denne Korsang fik de residerende Kanniker en lille Pengeunderstøttelse. Det havde allerede været Skik i den katolske Tid, hvor der daglig til Deltagerne uddeltes et

Blymærke (plumbum chorale), der senere kunde veksles i Penge. Efter Reformationen bibeholdtes baade Skikken og Navnet, men siden, 1586, afskaffede Kapitlet denne Praksis og vedtog, at Kannikerne skulde være forpligtede til uden Vederlag at søge Koret og »holde Kordegne til Sang«. Ganske særlig skulde det paahvile den hvert Aar valgte »Procurator«, Kapitlets administrative Repræsentant, »at have Indseende, at Kordegnene vare flitteligen paa deres Sang i rette Tide, som vedbør«. Formodentlig har Afskaffelse af Honorarbetalingen ikke haft særlige gunstige Følger, thi 1596 nødtes Kapitlet til igen at vedtage, at de Kanniker, der mødte til Korsang bl. a. for at holde Skoleungdommen til dens Pligt, skulde have nummi plumbei, to om Morgenen og een om Aftenen, hver gældende for een Skilling. 1620 blev denne Ordning paa ny stadfæstet, og 1651 udvidedes den tilmed saaledes, at ogsaa de tre øverste Hørere fik deres Del af Korpengene. Med rigtigt Blik for den menneskelige Naturs Svagheder tilføjedes det, at Mærkerne skulde gives til dem, der mødte straks om Morgenen. Ogsaa Konrektoren fik sin Del, og da Rektoren — den Gang Christen Lauridsen Aagaard — var blevet opmærksom herpaa, var han ikke sen til at ansøge Kapitlet om, at der ligeledes maatte blive bevilget ham Andel heri som Vederlag for hans Tilsyn med hele Kortjenesten. Kapitlet saa sig da nødsaget til (1655 og 1656) at opfylde hans Ønske, »paa det Korsangen dis skikkeligere kunde tagis i Agt og holdis god Skik med Ungdommen«¹.

Endnu Peder Terpager ejede nogle af disse nummi plumbei, men siden er de gaet tabt. Han beskriver dem som ottekantede, tynde Blyplader, hvoraf den ene Side var blank, den anden prydet med Tegn og Bogstaver. Saaledes var en af dem, der fandtes i hans Værge, mærket med den daværende Kapitelsprocurator, Erkedegnen Anders Rømdorps Forbogstaver².

Ud over den her nævnte Tidebønslæsning fandt der mange andre Gudstjenester Sted, til hvilke Lærerpersonalet og Disciplene maatte indfinde sig. Kirkeordinansen regnede foruden med Prædikentjeneste i Forbindelse med Ottesang og Vesper med to andre Gudstjenester hver Søn- og Helligdag: Højmesse og Tolvprædiken. Desuden holdtes der særlige Ugedagsprædikener hver Onsdag og Fredag, hvortil i Aarenes Løb kunde komme flere andre Gudstjenester f. Eks. paa de ekstraordinære og ordinære Bededage.

Særlig i Ortodoksiens Tid tog Antallet af Gudstjenester stærkt til. Fra Ribe foreligger der baade i Bestemmelser fra 1647 og hos Terp-

ager Oplysninger om, hvordan Gudstjenestelivet var ordnet. Efter Ottesang (Kl. 4 $\frac{1}{2}$) fulgte hver Søn- og Helligdag Froprædiken Kl. 5—6, derpaa Kl. 7 $\frac{1}{2}$ Højmesse ofte med tilhørende Brudevielse, Daab og Indledning af Kirkegangskoner. Kl. 12 holdtes Tolvprædiken eller Katekismeprediken, især beregnet for Tjenestefolk, og endelig Kl. 2 Aftensangstjeneste, der afsluttedes med Vesper-Korsang. Om Hverdage holdtes foruden Korsang mindst to Gange Ugedagsprædiken, nemlig Onsdag og Fredag, vistnok som oftest med Altertjeneste. Man forstaar da, at det med en saadan kultisk Fylde for Øje var nødvendigt at indskærpe, at Hørere og Skolebørn indfandt sig i god Tid i de respektive Kirker, saa at Tjenesten kunde begynde straks¹.

Til at understrege Skolepersonalets halvt gejstlige Stilling bidrog endvidere, at de jævnlig virkede som Prædikanter. I Hospitalet var dette fast Skik, og for Byens Præster var det bekvemt i en snæver Vending at kunne regne med at faa en af Hørerne til at prædike for sig. 1656 forlyder det saaledes, at anden Lekties Hører en Søndag havde forsømt at lede Sangen i Domkirken, fordi han havde været i Vester Vedsted og prædiket for Lektoren!²

Ogsaa Rektorerne forsøgte sig aabenbart gerne paa Prædikestolen; mange af dem ventede jo blot paa at træde over i en direkte gejstlig Stilling. Om Christen Nielsen Friis fremhæves det udtrykkeligt 1616, at han besad gode Gaver til at prædike (concionandi dona)³, om Poul Mortensen Aastrup har Hegelund tilfældigvis noteret et Sted, at han prædikede i St. Catharine Kirke den 6. Januar 1606⁴, og om Ægidius Lauridsen ved vi, at han en Gang i sin Rektortid 1599 holdt en saa kraftig Prædiken om »Drankere og Gadebasser«, at det nær var kommet ham dyrt at staa. En af hans Tilhørere, »en liderlig og forvoven Karl«, havde opfattet Rektorens Ord som møntede paa sig og truede ham til Tak bagefter med sin Kniv. Kun ved Trediemands Aandsnærværelse lykkedes det at hindre Blodsudgydelse⁵.

Naar Talen er om Skolens direkte Tilknytning til Kirken maa endelig nævnes Løbedegneinstitutionen. Som tidligere nævnt var en Række Degneembeder i Omegnen henlagt til Skolen, og var der end en vis Tendens til at lade Løbedegne erstatte af Sædedegne, saa blev der dog adskillige Sogne tilbage, hvori Skolen havde Pligt til at besørge Degnetjenesten. I de to Kirker i Ribe og i de tre nærmeste Landsbykald virkede Hørerne som Degne, i de øvrige Disciplene. Hvor meget Afbæk Skolegangen led ved denne Ordning, og hvor meget baade Degneembederne forsømtes, og de unge fordærvedes,

lød der Klager nok over i Datiden. Det er saaledes sikkert betegnende, at netop den meget skoleinteresserede Biskop Jersin for sit Stifts Vedkommende fremhævede den som et alvorligt Onde¹. Den var dog endnu en alt for indgroet Uskik, dybt forankret i Tidens hele Lønningssystem, til at den lod sig afskaffe.

25. Spørger man om, hvorledes Skolelivet tog sig ud i det 17. Aarhundredes Ribe, saa maa det sikkert siges, at det bar et ikke mindre barsk og strengt Præg end i det foregaaende Tidsrum. I alt væsentligt formede det sig, som det i Aarhundreder havde gjort i de latinske Skoler. De ydre Rammer var ikke blevet meget ændrede siden Middelalderen, og den enkelte Discipels Kaar var — trods visse Forbedringer — ofte lige saa ublide som den Gang. Sult og Nød, Kulde og haard Tugt var for Flertallet af Peblingene i lige saa høj Grad Hverdagskost som latinske Gloser og Katekismeterperi.

Var Livet i Skole og Kirke præget af stor Ensformighed, saa maa dog Tilværelsen udenfor i en By som Ribe sikkert ofte have været afvekslende og broget nok selv for en Skolediscipel. Den blomstrende Handelsby strakte sine Fangarme ud til mange Sider, dens livlige Forbindelser mod Syd og Vest maa jævnlig have bragt et Pust fra den store Verden med sig. Heller ikke i Byen selv stod Livet stille, her maatte være meget at iagttage og undres over for et opvakt Hoved, meget ogsaa, der kunde tale til Sindet om Tilværelsens farlige og usikre Kaar. Det daglige Liv i det 17. Aarhundrede var mindst af alt en Idyl, kun alt for ofte fik det sin særegne Farvetone af Vold og Slagsmaal og Drukkenskab, og ikke sjældent indtraf Begivenheder, der fyldte Byens Folk med Forfærdelse og Ængstelse. De gentagne Krige med al deres Elendighed og Tummel lagde et tungt Tryk ogsaa over den latinske Skoleverden, og naar Heksebaalene flammede i Galgebakkerne eller underlige Tegn — Forbud paa kommende Ulykker — lod sig til Syne som i Jersins Tid den mærkelige Skrift paa Ruden i Byfogedens Hus², da har vel mangan en Skolediscipel modtaget Indtryk, der kunde præge ham for Livet.

Det er Skade, at dansk Litteratur er saa fattig paa Memoirer fra dette Aarhundrede. En god Iagttager vilde sikkert have haft meget at berette ogsaa om Skolelivet i Ribe i Christian IV's Tidsalder. Nu maa man lade sig nøje med enkelte spredte Træk, særlig fra Tingbøgerne, der i al deres Ensiddighed ofte kaster et mærkeligt Lys over Personligheder og Foreteelser. Kilder af denne Art vidner klart nok

om, at hverken Byens Folk eller den latinske Skoles Sønner har været af den sarteste Støbning. Blodige Optrin og heftige Sammenstød forekommer jævnlige, og Disciplene staar ikke altid i det gunstigste Lys.

Fra Skolens Side stræbte man med Iver at holde paa den nedarvede Jurisdiktion, som i Kraft af gamle Privilegier især var sikret Rektoren. Paa typisk Maade kom dette frem i en Sag 1637¹. En »Drager« Peder Saael var i et Slagsmaal blevet saaret med en Kniv af en Discipel Jens Hørup. Han havde afgjort Sagen privat med Disciplen, men den blev alligevel forfulgt paa Bytinget, hvor Disciplen blev svoret skyldig af tolv Edsmænd og anset ifaldet Bødestraf til Byen og Kongen. Først ad Omveje fik Skolens Rektor, Mag. Anders Romdorp, Nys om dette Mellemværende. Han protesterede da bestemt over for Borgmester og Raad, idet han især paaberaabte sig Privilegiet af 1562² om sin Strafferet, og vilde have Edsmændenes Ed kendt ugyldig. Kongens Foged derimod gjorde gældende, at da det var blevet vitterliggjort, at Jens Hørup havde stukket sin Modpart med en Kniv bagfra, stod man over for en saa uhørlig Gerning, at »en Ris eller Ferle« ikke skulde kunne fratage Kongen eller Byen deres Ret. Raadstueretten gav Fogeden Medhold og stadfæstede Edsmændenes Kendelse, dog med den Tilføjelse: »uden Hans Majestæt det anderledes vil have«.

Allerede et Par Aar tidligere havde hele Spørgsmaalet om Jurisdiktionen over for Disciplene været brændende. 1635 havde nemlig nogle Disciple ved Nattetide slaaet Vinduer ind, og fire af dem havde overfaldet en Person paa Gaden og hugget ham fire Saar, som det kostede 16 Rdlr. i Badskærløn at hele. Da Kongens Foged nu krævede, at Disciplene skulde betale baade Erstatning for Vinduerne, Voldsbøder og Badskærlønnen samt »en ringe Ting for Svie«, mødte de op med Kongebrevet af 1562 og mente, at de i Kraft af dette maatte være fritaget for Retsforfølgelse ved den verdslige Ret. Man henvendte sig derpaa til selve Lensmanden Albert Skeel. Skønt han var af den Opfattelse, at Brevet »ikke holder dem aldeles frie«, vovede han dog ikke paa egen Haand at afgøre Sagen, men forelagde Spørgsmaalet for Landets højeste Autoritet, Kansler Christian Friis til Kragerup. Desværre kendes Kanslerens Svar paa denne Henvendelse ikke, men det har vel næppe givet Disciplene Medhold³.

Skønt Skolen maaske nok nu og da har maattet lide Nederlag i enkelte Sager, fik den dog Oprejsning 1638, idet et Kongebrev (af 30. December) efter Ansøgning af Rektor Romdorp bekræftede Pri-

vilegiet af 1562 og sikrede Skolens Strafferet, for saa vidt det ikke drejede sig om Sager vedrørende aabenbar Hor, Mord eller Trolddom¹.

I det hele viser Byens Tingbøger, at selv om sikkert mangfoldige Klager over Disciplenes Forhold, hvorom der nu mangler nærmere Kundskab, er blevet afgjort inden for Skolens Mure, saa kom dog ogsaa nogle til Behandling paa Bytinget. Eksempelvis kan nævnes en Sag fra 1631. Nogle Disciple havde slaet Ruder ind hos den danske Skolemester Villum Pedersen Trelund, og da han særlig havde to af Urostifterne mistænkt, gik han den næste Dag til »Domkirken Kapel« (∴ Lektoriet) og paastod her, at han havde Vidner paa det skete. Sagen kom for Bytinget, hvor Disciplene klagede over hans Udsagn. Da Skolemesteren nu ikke længere med Bestemthed fastholdt sine Beskyldninger, gik Sagen videre til Raadstueretten, idet Vilhelm Trelund vilde have Disciplenes Vidnesbyrd underkendt, dels fordi de var umyndige og stod under Skolens Disciplin, dels fordi de fra tidligere Tid var hans Avindsmænd, idet han før havde anklaget dem for Biskoppen og Kapitlet for Kaadhed og faaet dem straffet. Retten gav ham Medhold og kendte Disciplenes Vidnesbyrd ugyldigt². Formodentlig staar man her over for et Eksempel paa det — ogsaa fra andre Byer — velkendte Modsætningsforhold mellem den danske og den latinske Skole.

I andre Sager var det Skolen eller »Skolens Personer«, der søgte Beskyttelse eller Oprejsning hos den verdslige Øvrighed. Nogle Tilfælde af den Art skal anføres. 1594 maatte saaledes en Mand ved Navn Lydick Gaas forpligte sig til at rømme Byen, bl. a. fordi han med en Økse havde taget en Skoledreng fra nogle Peblinge, som efter Mag. Iver [Hemmet] Skolemesters Befaling skulde »drage« denne til Skole!³. 1614 indstævnedes Biskop og Skolemester for Raadstueretten en Guldsmed, fordi hans Sønner havde forfulgt nogle Skolepersoner, den ene med draget Værge. Guldsmeden maatte love, at de skulde lade Disciplene være »ubevarede« inden Byens Porte. 1618 blev en Mand svoret »Tov« over, fordi han havde tilføjet en Skolens Person »blodige Saar og Skade og stukken ham i hans Arm med en Kniv«. 1619 stod en Discipel Simon Høeg paa Tinge og klagede over en Borger, Tyge Pedersen Guldsmed, fordi han havde slaget ham med en Sølvkande i Ansigtet⁴.

De her anførte Eksempler viser i tilstrækkelig høj Grad, at Forholdet mellem »Degnene« og Byens Borgere ikke har været frit for

Gnidninger. Det vilde dog sikkert være urigtigt at mene, at Skylden udelukkende var paa Disciplenes Side. Ogsaa mod Borgernes Optræden kunde der med god Grund rettes adskillige Anker. Den 21. Januar 1617 maatte Magistraten i Ribe saaledes udstede en Plakat om Forholdet til Skoleungdommen. Ved denne blev det bl. a. forbudt Borgere og Borgersker i Byen at lokke Skoledisciplene til at drikke i deres Huse¹. Det ser derfor ud til, at adskillige Borgere ikke har haft noget imod at føre Disciplene paa gale Veje, naar de kunde have økonomisk Fordel deraf. Denne Antagelse bestyrkes ved det tidligere nævnte Kongebrev af 30. December 1638, der forbød Borgerskabet af Skolens Personer at tage Bøger eller Klæder i Pant for Øl eller Penge, »som de unyttigen forøder«².

De fleste af de ovenfor gennemgaaede Sager drejede sig om Slagsmaal og andre Optøjer. Det virker da ret interessant at se, at der ogsaa kunde forekomme Sager af mere litterært Tilsnit. Den 19. Januar 1653 indkaldte Biskop Kragelund i Lektorens, Rektorens og Konrektorens Nærværelse en Discipel af Skolemesters Lektie, Oluf Skonning Koch, for at staa til Rette for en anonym dansk Brudesang, »Dori Brudesang«, i femten Vers, som han fornylig ved Konrektorens Mads Clausen Bangs Bryllup havde opvartet de hæderlige Gæster med, og som mentes at være fyldt med taabelige Tankesprog og Ytringer, overdrevne Lovprisninger, skjulte Beskyldninger o. l.

Biskoppen havde derfor indtil videre befalet Hørerer i øverste Lektie at suspendere den paagældende Discipel fra at nyde Kosten i Kommunitetet. Ved Sagens nærmere Behandling viste det sig nu, at det slet ikke var Disciplen, der var Forfatteren, men at det pseudonyme Forfatternavn »Dorus« dækkede over en Studiosus Claus Hansen Bang. Biskoppen ankede især over det Udtryk i Sangen, at nogen havde gaaet »paa Boffuer« (∴ intrigeret imod) Mag. Claus Bangs Ægteskab, hvad der var blevet opfattet som en Stikpille til Biskoppen, der før Brylluppet skulde have paamindet Konrektoren om, at han burde søge Kongens Tilladelse til at gifte sig. Konrektoren hævdede, at han ikke kunde tænke sig, at nogen der paa Stedet var ment med dette Udtryk, allermindst Biskoppen. Med den Forklaring synes Biskop Kragelund at have ladet sig nøje og opgivet videre Forfølgelse af Sagen³.

Livet for en Skolediscipel i Ribe i det 17. Aarhundrede gik sin regelmæssige Gang med Skoletimer og Kirketjeneste, med Kommunitetsøvelser og Tiggeri, afbrudt kun af Majfester og Hundedagsferie,

Thomasfester¹ og Julesang for Godtfolks Døre, indtil han blev anset for moden til med sin Rektors Testimonium at afgaa til Universitetet. Ogsaa Døden kunde dog gribe ind og oftere end i senere Tider bortrive Disciple.

Allerede 1599 omtales det som en »gammel Sød og Frihed« at fattige Skolebørn, der døde, havde Ret til at blive begravet i »Lindgaarden« med gratis Klokkeringning². I Kirkeregnskaberne forekommer da ogsaa af og til Notitser om, at fattige Skolepersoner (og Hørere) blev jordet enten i Lindgaarden eller i »Omgangen« ved Lindgaarden³. Denne Lindgaard var den mindre Kirkegaard, der indsluttedes af den middelalderlige »Omgang«, hvoraf nu kun en lille Del staar tilbage. Sit Navn havde den af en høj Lind med mange Grene, som havde staaet her indtil 1560, da Hans Tausen lod den hugge om, fordi Kragerne, som havde valgt den til deres Yndlingsplads, med deres hæse Skrigen forstyrrede de omkringboendes Nattesøvn⁴.

26. Ogsaa i hele denne Periode vedblev det teologiske Lektorat med Tilknytning til den latinske Skole at bestaa, men det havde næppe længere samme Betydning som i det 16. Aarhundrede. Navnlig efter 1621, da det teologiske Studium ved Universitetet var blevet reorganiseret ved den nye Fundats »Novellæ constitutiones«, og efter at der 1629 var blevet indført en særlig teologisk Embedsprøve (Attestats)⁵, maatte Teologiundervisningen i Stiftsstæderne blive mere tilbagefærdende, om den end sikkert vedblivende har gjort Nytte som et forberedende Stadium.

Den ripensiske Lektors økonomiske Stilling undergik ingen væsentlige Ændringer i dette Tidsrum. Lektoren var stadig tillige Sognepræst i Vester Vedsted, foruden at han oppebar speciel Lønning som Lektor. Fra forskellige Læsemestre høres nu og da Hjertesuk over, at Lektoratet var forbundet med Vester Vedsted Sognekald. Det var besværligt at passe dette forholdsvis langt borte liggende Embede, og det medførte adskillige Omkostninger, idet Lektoren blev nødt til at holde Heste, Vogn og Karl for stadig at kunne drage derud. Tilmed var Indkomsterne af Sognekaldet usikre; især klages der over, at Tiendekornet gav saa forskelligt Udbytte, da »Aarbøringen« »synderlig ved Havsiden« faldt ulige⁶. Særlig uheldigt for den daværende Lektor var det, at Præstegaarden i Vester Vedsted i den store Stormflod 1634 blev ødelagt, hvorfor han maatte bede Kongen om Hjælp

til dens Genopbyggelse¹. Det var vistnok ved denne Lejlighed, at den blev flyttet til sin nuværende Plads.

De Landgildeindtægter, der laa til »Læsestolen« som saadan, blev 1649 opgjort til 15½ Ørte Rug, 11½ Ørte Byg, 3 Ørter Havre, 1½ Tønde Smør, 3 Svin, 1 Faar, 1½ Dl. i Gæsteripenge samt 12 Læs Tørv. Hertil kom yderligere, at Lektoren i Ribe havde en særlig Residens ved Siden af Bispegaarden, men i denne Periode var den kun til ringe Nytte. Allerede 1614 maa den aabenbart have været i en temmelig ubrugelig Stand, da Kapitlet højtideligt maatte love den daværende Læsemester at lade den »opfærdige«, saaledes »at en ærlig Mand kan bo derudi«. Indtil videre skulde Lektoren have 14 Rdlr. i Huslejegodtgørelse². 1620 hører man dog, at Lectoris Residens for Størstedelen var »afbrudt«, og en ny skulde opføres i Stedet. Dette skete imidlertid ikke, og Læsemesteren fik 1626 Huslejegodtgørelsen forhøjet til 24 Sp.dlr. 1629 udgik et Kongebrev om, at der skulde forhandles med Kapitlet (og Biskoppen) om Salg af den Grund, hvorpaa Residensen tidligere havde ligget, og endelig 1631 vedtog Kapitlet, at denne Grund skulde sælges til Domkirken for at anvendes til dermed at udvide Kirkegaardsjorden. Et gammelt Stenhus, der var til Rest af Residensen, skulde nedbrydes, og Stenene bruges til at opføre en Kirkegaardsmur af. Salgssummen — 200 Sp.dlr. — skulde sættes paa Rente, og Udbyttet tildeles Lektoren som Huslejhjælp³.

Kaldsretten til Lektoratet laa siden Reformationen i Hænderne paa Kapitlet. Selvfølgelig havde ogsaa Stiftets Biskop Indflydelse paa denne Embedsbesættelse, enten fordi han oftest selv tillige var Medlem af Kapitlet, eller fordi han havde Ret til at deltage i dets Forhandlinger (officielt fastslaaet 1621 og 1646)⁴. Særlig vel underrettet er vi om Valget af en Lektor 1653. I Kapitlets Forhandlingsprotokol hedder det ved den Lejlighed, at Valget af den nye Lektor skete »med en hellig Consens og Samtykke af os paa menige Kapitels Vegne efter det Jus, Kapitlet af Arilds Tid haft haver«, og at Kaldsbrevet blev forsejlet med Kapitlets Sekret, »som her til Dags brugeligt været haver«. Tilmed er det paagældende Kaldsbrevs Tekst endnu bevaret. Brevet er udstedt af »Prælater og Kanniker udi Riber Domkirke«, og ogsaa heri hævdes Kapitlets gamle Kaldsret⁵.

I denne Periode virkede efter hverandre seks forskellige Lektorer⁶, hvoraf de fire er omtalt udførligere tidligere. 1588 tiltraadte NIELS

Fig. 113. Ligsten over Rektor, siden Lektor, Christen Nielsen Friis († 1653) Ribe Domkirke.

SØRENSEN GLUD, der 1596 afløstes af IVER IVERSEN HEMMET, som ved sin Overtagelse af Bispeembedet 1614 til Efterfølger fik HANS OLUFSEN, en lidet kendt Mand, født ca. 1580 i Odense. Han blev siden 1623 Sognepræst ved St. Catharine Kirke og 1627 Erkedegn efter Ægidius Lauridsen. I disse Stillinger døde han 1636. Han havde i sin Ungdom studeret i Leiden og tog som Lektor Magistergraden i København 1615¹. Hans Olufsen har ikke efterladt sig Skrifter. I sin Lektortid synes han at have været noget ubillig mod sine Fæstebønder, som han vilde tvinge til at gøre Ægt og Arbejde, skønt de boede 24 store Mil fra Ribe. De klagede derfor til Kongen, der paa-bød, at en rimelig Ordning af Forholdet skulde finde Sted².

Efter Hans Olufsen fulgte 1623 den tidligere Rektor CHRISTEN NIELSEN FRIIS i 30 Aar til sin Død 1653. Over denne meget formuende Mand, der bl. a. drev en ret omfattende Studehandels³, falder der en mørk Skygge i hans Lektortid, idet han 1626 overbevistes om at have paavirket Edsmændene i en Drabssag og i den Anledning blev ikendt en klækkelig Bøde. Senere kom han i Strid med sin Broder, den kendte Ribe-Borgmester Hans Friis, og først ved Kongens Indgriben blev denne Tvistighed bilagt⁴.

Til Efterfølger som Lektor fik Christen Friis Mag. RASMUS CLAUSEN HAMMER, en Borgmesterson fra Middelfart, der tidligere havde færdes paa en fleraarig Studierejse gennem det meste af Europa bl. a. med Studieophold i Leiden og Orléans⁵. Efter hans tidlige Død den 17. November 1658 kom der igen en ripensisk Rektor til Lektoratet, Mag. CHRISTEN LAURIDSEN AAGAARD, der døde den 5. Februar 1664⁶.

Desværre er det ikke muligt at sige noget nærmere om, hvordan hele denne Række Lektorer har virket. For en Dels Vedkommende staar endog deres Personlighed og teologiske Standpunkt i et temmelig uklart Lys. Man tør dog formodentlig som nogenlunde sikkert antage, at i hvert Tilfælde efter 1614 har de alle tilhørt den lutherske Ortodoksi. Iver Iversen Hemmet synes — som før berørt — at have sluttet sig til Resens Retning. Han var forøvrigt en Mand, der sad inde med en ikke helt ringe Læsning baade i den klassiske og i den oldkirkelige Litteratur⁷. Christen Friis betegnes 1616 udtrykkeligt som den ortodokse Lære hengiven, uden at dette dog synes at have paavirket hans menneskelige Personlighed alt for stærkt⁸. Christen Lauridsen Aagaard endelig er optraadt som Lovpriser i høje Toner af Jesper Brochmand⁹ og har da vel hørt hjemme i hans Skole.

Et Par enkelte Notitser foreligger om Læsemestrenes Undervis-

ning. Af Hegelunds Kalenderoptegnelser ved vi, at Iver Hemmet 1610 paabegyndte en hurtig Tekstgennemgang af Melanchtons »Examen«, og samme Kilde underretter os om, at der i hvert Tilfælde 1601 og 1610 som før i Tiden fandt teologiske Disputationer Sted under Lektorens Forsæde dels i selve Skolen, dels i Lektoriet (in sacello)¹. Skolebogen oplyser, at ved den sidstnævnte Disputation fungerede en Søn af Mads Pors, Peder Pors, som Respondent, og at der blev uddelt 3 Mark til Opponenterne².

Blandt Iver Hemmets efterladte latinske Haandskrifter fandtes korte Oversigter (Summaria) over Jesaja og de smaa Profeter samt en Udlægning af Katekismens fem Parter³. Formodentlig staar man her over for Minder fra hans Lektorvirksomhed, men tilsvarende Arbejder kendes ikke fra de øvrige, her nævnte Lektorer.

Derimod foreligger der bestemte Vidnesbyrd om, at den nidkære Peder Hegelund som værdig Efterfølger af de første lutherske Superintendentener endnu som Biskop har følt det som en Pligt nu og da at holde teologiske Forelæsninger for den ripensiske Skoleungdom. Saaledes skriver han den 4. Februar 1597 i sin Kalender, at han den Dag paabegyndte en Gennemgang af Romerbrevet i det teologiske Auditorium i Ribe, og et Par Notitser fra 1602 kan tyde paa Forelæsninger af lignende Karakter⁴.

27. Den dybt ulykkelige Tilstand, hvori Danmark ved Svenskekrigene 1657—60 førtes ind, kom ogsaa til at præge Ribe og Skolen her. Krigen gjorde det for stedse af med, hvad der var tilbage af fordums Glans og Velstand i Byen, og Skolen blev for en Tid meget stærkt hemmet i sin Virksomhed.

Allerede i August 1657 kom de første svenske Tropper til Ribe, og snart blev Byen Genstand for en kraftig Brandskatning. Ogsaa næste Aar, da den anden Svenskekrig var udbrudt, blev Byen straks besat fra svensk Side, og bedre blev det ikke, da brandenburgske, kejserlige og polske Hjelptropper rykkede frem og fordrev Svenskerne. Der foreligger mange Vidnesbyrd om de tunge Byrder, Ribe maatte bære i denne Tid. Brandskatter, Plyndringer, Voldsgerninger, snart ogsaa pestagtige Sygdomme med talrige Dødsfald hærgede Byen. Da Freden i København blev sluttet den 27. Maj 1660, var Ribe sunket ned til at være en fattig og ubetydelig Stad⁵.

At en saa haard Belastning i saa lang en Periode ogsaa maatte udøve en højst ugunstig Indvirkning paa Skolelivet, siger sig selv. Næsten

alt, hvad man hører om Ribe Skole i disse Aar, tyder da ogsaa paa Forfald og Opløsning. Mærkeligt er det dog, at der i Modsætning til andetsteds findes saa faa direkte Efterretninger om den Rolle, Skolen og dens Folk kan have spillet under Krigsbegivenhederne.

I September 1657 havde Biskop Peder Jensen Kragelund straks hos den svenske Konge maattet løse et Salvoguardebrev for Stiftets Gejstlighed, og da de allierede Tropper var rykket ind i Byen, maatte Biskoppen igen (i December 1658 og Januar 1659) i dyre Domme løse nye Breve af samme Art hos den brandenburgske Kurfyrste Friedrich Wilhelm og hos General Raimund Montecuccoli¹. Ved disse Breve blev ikke blot Gejstligheden i snævrere Forstand, men ogsaa Skolernes Lærpersonale (Rektorer, Konrektorer, Collegæ) og deres Ejendom taget i Beskyttelse af de fremmede Magthavere. Man tør maaske haabe, at de ikke heller har været helt uden Betydning for Ribe Skole.

Ikke uden Grund hedder det i et gammelt Ord: inter arma silent Musae. At Krigsforholdene — nu som saa ofte før og senere — modvirkede regelmæssigt Skolearbejde og al Tugt, haves der forskellige Vidnesbyrd om fra Ribe. Medens der endnu 1656 var blevet indskrevet 9 Ripensere ved Københavns Universitet, deponerede overhovedet ingen i de tre Krigsaar 1657, 1658 og 1659. Heraf kan man dog ikke slutte, at Skolen helt har ligget stille i disse Aar, men blot at de unge, der var modne til Afgang til Universitetet, ikke kunde komme til Hovedstaden, der jo længe var afspærret af Fjenderne. At der vedblivende er blevet givet nogen Skoleundervisning i Ribe, kan man da bl. a. ogsaa se deraf, at der 1660 i København immatrikuleredes ikke mindre end 16 Ripensere², hvoraf formodentlig flere blot har ventet paa passende Lejlighed. Endvidere vides det, at 4 unge Ripensere i Tiden fra Maj til August 1659 lod sig indskrive ved Universitetet i Rostock for ikke at lade Tiden gaa unyttet hen og først 1661 blev immatrikuleret ved deres eget Universitet³.

Uheldigt for Skolen i denne urolige Periode var det tillige, at Rektoratsforholdene var lidet stabile. Midt under Krigen blev den dygtige Rektor Mag. CHRISTEN AAGAARD forflyttet fra Skolen, idet han den 17. December 1658 blev udnævnt til Lektor⁴. Antagelig er han dog vedblevet at styre Skolen til ind i Februar 1659, da han blev ordineret til Sognepræst i Vester Vedsted⁵. Til Efterfølger fik han en Søn af Biskop Kragelund, KNUD PEDERSEN KRAGELUND, der siden 1655 havde virket som Konrektor ved denne Skole, hvorfra han selv

var blevet dimitteret 1652. Som Konrektor tog han Magistergraden 1657 og tiltraadte nu — den 13. Februar 1659 — Rektoratet. Imidlertid blev han kun kort i sin nye Stilling, thi allerede den 7. Maj s. A. blev han udnævnt til Sognepræst i Vejle, men døde forøvrigt allerede den 8. Juli i Ribe af Pest¹.

Til at bestyre Rektoratet som Vicerektor beskikkede Biskoppen da først den tidligere Rektor, nuværende Lektor CHRISTEN AAGAARD

et Datum fra i Danneburg som Kongens Land Aagaard
testor subscripta manu.
Knudus Petri Kragelund
m. m. p. p. Con. sch. Rip.

Fig. 114. Rektor Knud Pedersen Kragelunds Underskrift.

(fra Paaske til Allehelgensdag 1659), men da han ikke i Længden kunde overkomme dette sammen med sine øvrige Embedsforretninger, afløstes han af den forrige Rektors Broder, Mag. NIELS PEDERSEN KRAGELUND. Han havde været Rektor i Ringkøbing, men var siden blevet Sognepræst i Lejrskov og Jordrup. Som saa mange af Omegnens Landsbypræster forlod han i Krigens Tid sine Sogne og tyede til Stiftsbyen². Imidlertid blev der snart udset en fast Rektor ved Skolen, idet Mag. JØRGEN LAURIDSEN FOG den 12. April 1659 fik Kongens »Forskrivelse« til Biskoppen og Kapitlet i Ribe om at blive Rektor, »eftersom han sig udi denne værende Københavns Belejring tro og flittig til Vor og Fædernelandets Tjeneste haver forholdet«.

Mag. Jørgen Fog sendte sin Anbefaling med Posten over Hamburg, hvorfra den først kom til Ribe den 16. Maj. Det ser ud til, at det var med noget blandede Følelser, at Biskop Kragelund gjorde sig bekendt med dette Brev. Som Forbud paa en ny Tid, der var i Frembrud, gjorde sig her en direkte kongelig Indflydelse gældende ved Besættelsen af Rektoratet, men især vakte det Biskoppens Mis-hag, at Brevet var stilet til baade Biskop og Kapitel. Det var saaledes

egnet, mente han, til at understøtte Kapitlets gamle Krav om at staa paa lige Fod med Biskoppen med Hensyn til Skolens Administration. Biskoppen greb derfor straks Pennen for i Fortrolighed at underrette sin gamle Velynder, Professor Thomas Bang, om Sagernes Stilling og af ham, »som alt sligt bedre forstaar«, at udbede sig et consilium.

Biskop Kragelund følte sig aabenbart ogsaa stødt over, at den gode Mag. Jørgen Fog ikke selv havde indfundet sig med det samme. Han havde gerne set, at »clarissimus Fogius« straks var rejst til Ribe. Det vilde have været Skolen til Gavn, da den for Øjeblikket manglede baade Rektor og Konrektor, og som den Diplomat Biskoppen var, tilføjede han, at han nok skulde have vidst »udi al Underdanighed at bevise vor naadigste Konges Missive den Lydighed og Ære, at hans Rejse ikke skulde være til forgæves«. Han bad derfor Professor Thomas Bang om at ville foranledige, at Mag. Fog med det allerførste rejste af Sted og helst samtidig medførte en Hører, der kunde tjene Skolen som en god Musicus. Forøvrigt var Mag. Fog Biskoppen ganske ubekendt, men han ønskede sig i Almindelighed til Rektor en »smuk skikkelig, lærd Mand«, der ikke blot var vel hjemme i Sprogene og Realfagene, men ogsaa saa omgængelig, »at han vilde gerne lade sig raade til det, som kunde komme til Skolens Opbyggelse«¹.

Det ser imidlertid ud til, at Mag. Jørgen Fog aldrig kom til at tiltræde Rektoratet ved Ribe Skole. Han har ikke aflagt Rektoreden, og da han endelig efter tre Fjerdingaars Forløb i Efteraaret 1659 kom til Byen, blev han straks Sognepræst ved St. Catharine Kirke². I denne Stilling hørte han i over et halvt Aarhundrede til Byens kendte og mærkelige Skikkelser. Skolen blev da vedblivende styret af en Vicerektor, indtil man igen — den 12. Juli 1660 — fik en fast Rektor i tidligere Konrektor i Viborg, Mag. HANS ROSENBERG³. Han blev kaldet af Bisp og Kapitel, men fik tillige kongelig Udnævnelse. Hermed gik det saaledes til.

Allerede den 21. Juni 1660 havde Frederik III til Rektor »anbefalet« en tredie Mand Anders Dirichsen Textor, som »udi Liv og Lærdom skal befindes modest og capabel«, men han synes snart at være gledet ud⁴. Endelig havde ogsaa den øverste Sekretær i Danske Kancelli Erik Krag anbefalet en fjerde, Paul Zoëga, til Rektor⁵. Man forstaar da, at den brave Biskop med Tanken paa ikke mindre end fire Kandidater til Rektorembedet kunde skrive til Erik Krag: »jeg er graden ikke udi ringe perplexitet anlangendis Rectoratum her

udi Riber Skole«! For at finde en passende Vej ud af dette Uføre havde Biskoppen lovet Zoëga Konrektoratet (som han ogsaa tilsidst fik)¹, men da Textor stod »strict« paa sin Ret, søgte Biskoppen derpaa at stille ham tilfreds med Konrektoratet, som Zoëga vilde afstaa mod et andet Embede. Som vi har set, lykkedes det tilsidst den kloge Biskop at føre sin Kandidat Hans Rosenberg frelst gennem alle Skær.

Hele denne Usikkerhed i Ledelsen af Skolen har sikkert haft uheldige Følger for Skolelivet. Kort Tid efter Fredsslutningen 1660 opgør en Notits i Kapitlets Forhandlingsprotokol (den 22. Juni) Slutresultatet af disse Aars Udvikling paa alt andet end opmuntrende Maade, naar det her hedder, at »Skolen i langsommelig Tid haver moxen staaet øde, formedelst denne besværlige Fejde Tid og hastige store Død haver dissiperit baade Collegas og Disciplerne«. Hertil kom, at ogsaa selve Skolebygningen aabenbart havde lidt en Del i Krigsaarene. Allerede den 25. Januar s. A. havde man konstateret, at Skolen var »ganske bygfældig«, »Lukkelsen« for Skolen mod Gaden var nedblæst i en stor Storm, og Vinduerne med mere »ganske for-dærvede og spolerede«. For en Del stod det i Forbindelse med, at Hørerne en Tid lang havde forladt Skolen og om Natten opholdt sig andetsteds i Byen. Derfor blev det i Kapitlet besluttet, at Skolehuset snarest muligt skulde repareres, og at Hørerne skulde forblive »udi deris Cammers og forordnede Losementer ved Skolen og ikke om Natten søge andetsteds deris Leje i Byen uden skellig Aarsag«. Overtrædelser vilde blive straffet med Bøder. Hørerne skulde give Rektoren Brøstfældigheder ved deres Logement til Kende, saa at de kunde blive afhjulpne, og det skulde paases, at Hørerboligerne ikke ved deres Forsømmelse blev yderligere ødelagt. Endelig skulde Rektor indsætte en Custos, der kunde vare paa Bygningen og især holde Øje med, hvem der slog Vinduesruderne ind. Skolens Gade skulde holdes ren ved Hjælp af tre-fire af de fattige Disciple, der ugentlig skulde oppebære 4 Skilling hver for dette Arbejde, og Skarnet »udages« hver Maaned. Renderne om Skolen skulde omlægges, saa at Vandet kunde løbe bort, saa snart man kunde faa fat i en Brolægger².

De Brøst, som Skolen og Hørernes Logementer i Følge denne officielle Beretning har lidt under, gør det forstaaeligt, at Hørerne — skønt næppe forvante — har været utilbøjelige til at slaa sig til Ro her. Dagen efter (den 26. Januar) blev de kaldt op til Biskoppen og

i Vicerektors Nærværelse adspurgt om, hvorfor de samtlige trods adskillige Paamindelser fra Biskoppen og deres egne Løfter havde forladt »deres forordnede Losementer i Skolens Kamre«. De fik nu strenge Paalæg om for Fremtiden at rette sig efter, hvad Biskoppen og Kapitelsherrerne vedtog¹.

Ogsaa paa et andet vigtigt Omraade af Skolelivet mærkedes Krigens Indvirkning: i Hospitalet maatte Bispisningen stilles i Bero den 24. August 1658. Det var tillige et haardt Slag for Skolen, og den 2. September samledes Hospitalets Forstandere for at finde Udveje for, hvorledes der med »Udspisningen« i Hospitalet »endnu i denne meget sørgelige Fejdetids Tilstand skal holdes«. Man enedes da om, at der i Stedet for Kost, som man vel paa Grund af de ringe Tilførsler ikke kunde levere, skulde udbetales Kostpenge til de kostberettigede. De fem Hørere skulde hver Uge have 1 Sldl. hver, Konrektoren 5 Mark, og de 12 Degne 2 Mark 8 Sk. Dog blev der tilstaaet tre fattige Skolebørn Adgang til som før at nyde deres fulde Kost i Stegerset. Den 10. Marts 1659 maatte Forstanderne paa ny samles for at overveje, hvorledes baade Læmmerne, Hørerne og Skolepersonerne kunde faa Ophold »endnu i denne sørgelige Tid«. For Skolens Vedkommende blev man dog staaende ved de Bestemmelser, der var truffet paa det tidligere Møde. Trods dette var Hospitalets Økonomi saa anstrengt, at man 1660 helt maatte ophøre med at udbetale Understøttelser².

Det er aabenbart paa Baggrund af hele den Uro og Opløsning, Krigen havde medført, at man skal se de Regler, de Monita, for Skolelivet, som den utrættelige Biskop Kragelund gav den 14. September 1658. Til Indledning blev det fastslaaet, at Fromheds- og Flidsøvelser mere end nogensinde var nødvendige i denne Hjem søgelsesernes Tid. Derfor burde baade Hørere og Disciple beflitte sig paa nøje Efterlevelse af deres Pligter. Hørerne skulde komme præcist til deres Timer, Disciplene maatte ikke undlade at møde i Skolen og Koret, og heller ikke maatte de forsømme de teologiske Forelæsninger. Eventuelle Forsømmelser skulde straffes med Bøder af forskellig Størrelse, for Disciplenes Vedkommende tillige med legemlige Revselsler (*disciplina scholastica*). Det samme skulde gælde dem, der havde gjort sig skyldige i Drukkenskab. For at opflamme til større Nidkærhed skulde en Notarius, en Discipel, der optegnede og indberettede de andres Forseelser, oppebære en Fjerdedel af Bøderne. Resten af Beløbet skulde tilfalde fire af de flinkeste Disciple, udvalgte af Rektor og Kon-

rektor. Tilsynet med Udbetalingen af Kostpengene fra Klosteret blev overdraget Konrektor¹.

Naar Biskop Kragelund fandt sig foranlediget til at fastsætte disse Bestemmelser, staar det sikkert i Forbindelse med, at Disciplinen var ved at slappes. Herom foreligger ogsaa et andet mærkeligt Vidnesbyrd. Den 5. Oktober 1658 blev Rektor og alle Hørerne kaldt op til Biskoppen og idømt Bøder paa Grund af deres »Utaalmodighed og Oprørsaad« (impatientia et aliqualis rebellio). Hvad der sigtes til hermed, vides ikke, men det er nok muligt, at Tidens hele Nervepres kan have givet sig Udtryk i uligevægtig Sindstilstand og uoverlagte Handlinger².

Som et Forsøg paa yderligere at raade Bod paa den Slaphed i Skolelivet, som synes at have gjort sig gældende, maa endelig opfattes de udførlige Skolelove, som Biskop Kragelund udstedte den 8. Juli 1659³. Ogsaa de indeholder en Række vigtige Bestemmelser om bedre Orden i Skole og Kirke, om Administrationen af Skolen, om Undervisningen og Stipendieuddelingen m. m., men er formodentlig først for Alvor traadt i Kraft efter 1660.

Svenskekrigenes Ødelæggelser slog paa mange Maader dybe Saar i vort Lands Udvikling, som det tog adskillige Aar at hele. Ogsaa i Ribe Katedralskoles Historie efterlod Aarene 1657—60 baade materielt og aandeligt en tung Arv. Det skulde blive de følgende Perioders Opgave ved sejt Viljeskraft og strengt Arbejde at fuldbyrde en haardt tiltrængt Genrejsning, men først et Stykke ind i det 18. Aarhundrede genvandt Ribe Katedralskole sin gamle hæderfulde Plads i Kredsen af Danmarks latinske Skoler.

KAPITEL V

DISCIPLE OG DIMITTEREDE

1536—1660

1. Nøjagtige Oplysninger om Discipeltallet i Ribe Katedralskole mangler næsten helt fra det 16. Aarhundrede. Til Skolens kummerlige ydre Skikkelse i de første Aar efter Reformationen svarede sikkert en beskedent Frekvens. Tilmed mærkede man her som overalt efter den dybtgaaende Ændring i Kirkeforholdene en kendelig Ulyst til at holde de unge til Skole — der var jo ikke som før Udsigt til at opnaa de mange, mere eller mindre indbringende kirkelige »Forleninger«.

Ved Jens Pedersen Grundets Tiltrædelse 1542 hører man tilfældigvis, at Skolen blot rummede ca. 40 Disciple¹, men iøvrigt er man først paa mere sikker Grund mod Aarhundredets Slutning, da »den gamle Skolebog« tager fat. 1591 var der mellem 250 og 260 Disciple i Skolen, 1592 endog 315. I det sidstnævnte Aar var Discipelskaren fordelt paa følgende Maade i de seks Lektier: i VI. (øverste) 46, i V. 34, i IV. 37, i III. 43, i II. 47 og i I. ikke mindre end 108 Disciple.²

Naar man ser, at 1591 kom et saa stort Tal som 222 i Betragtning ved Uddelingen af Vadmel og Lærred, vil det sige, at ca. 90% af det samlede Antal i Egenskab af fattige modtog Understøttelse. Tør man gaa ud fra — hvad der dog ingenlunde er sikkert —, at væsentlig samme Procentdel er vedblevet at nyde Understøttelser i de følgende Aartier, skulde Skolen f. Eks. 1610 have haft ca. 165 Disciple, 1615 ca. 195 og 1638 ca. 150. Det er iøvrigt nok sandsynligt, at Tallet periodevis er blevet en Del formindsket efter 1625. Nogle Optegnelser fra 1652—58 viser, at der kun var et langt ringere Antal Disciple i de enkelte Klasser end 1592³. Hovedmængden synes dog vedblivende at have haft Plads i nederste Lektie, hvori Børnene begyndte fra 4—5—6 Aars Alderen⁴, medens øverste vistnok beholdt Disciplene i længst Tid paa Grund af de forholdsvis rigelige Stipendier, som der

her var Adgang til at nyde. Baade 1591 og siden nævnes adskillige Broderpar i Skolen.

Med Hensyn til Disciplenes økonomiske Kaar maa det efter det ovenfor sagte antages, at langt den overvejende Del har været »fat-tige«, om end i forskellig Grad. Om deres sociale Afstamning er det vanskeligt at sige noget almengyldigt. Der kendes Disciple, som var Børn af Biskopper og Præster, af Lektorer, Rektorer og Kanniker, ligeledes af Borgmestre, Raadmænd og Købmænd, men de flestes Herkomst skjuler sig i Mørket. Enkelte Gange har ogsaa efter Reformationen adelige eller andre fornemme Folk sendt deres Børn til Skole i Ribe, som det f. Eks. vides fra 1648, da den tidligere nævnte Jens Juel og hans Broder Melchior Juel blev dimitterede herfra til Sorø Akademi¹, men det var uden Tvivl forholdsvis sjældne Undtagelser.

Heller ikke findes der tilstrækkeligt Materiale til fuldt ud at belyse det interessante Spørgsmaal om Disciplenes lokale Hjemhørighed. Under nogle Rektorer hører man ganske vist Tale om, at der strømmede Disciple til Skolen langvejsfra, fra hele Jylland og endog fra Norge², men det normale har sikkert været, at Disciplene først og fremmest hørte hjemme i Ribe By eller Stift. Det er dog ikke muligt med talmæssig Sikkerhed at præcisere dette Forhold. Baade i Skolebogen og i Universitetsmatrikler føjes der vel et »Ripensis« til mangt et Navn, men dette behøver ingenlunde altid at betyde, at den paa-gældende just havde hjemme i Ribe By. Desuden viser adskillige tilfældigt bevarede Tilnavne, at mange Disciple er kommet fra vidt forskellige Steder i Stiftet. Blandt saadanne lokalt prægede Tilnavne kan anføres: Aal, Aastrup, Agerskov, Barsbøl, Billum, Borris, Bramminge, Brørup, Bækbølling, Døstrup, Fanø, Farup, Gamst, Gauerslund, Gjørding, Hemmet, Hjortlund, Holstebro, Kolding, Lønne, Mulvad, Omme, Resen, Ringkøbing, Rødding, Spandet, Sønderho. Det maa antages, at ikke faa Disciple først har besøgt en af de smaa Latinskoler i Stiftets Købstæder, før de er blevet optaget i Katedralskolen. Et berømt Eksempel herpaa foreligger i Anders Sørensen Vedel, der til en Begyndelse havde gaaet i Skole i Vejle.

Medens Hovedreglen vistnok var den, at de Disciple, der skulde studere videre, blev dimitterede direkte fra Ribe Katedralskole til Universitetet, forekommer der dog ogsaa ikke faa Eksempler paa Disciple, der forlod Skolen for at fuldende deres Skolegang andetsteds. Allerede før Reformationen havde Peder Palladius og Jens

Pedersen Grundet søgt henholdsvis til Roskilde og Aarhus¹, og lignende Foreteelser kan oftere iagttages i denne Periode. Nævnes kan saaledes den siden saa berømte Biskop Hans Poulsen Resen, der 1579 drog til Viborg Skole², den senere Biskop Hans Wandal († 1641), som 1600 gik til Herlufsholm³, den yngre Hans Svaning, der 1611 kom til Sorø⁴, og Præsten Anders Lauridsen Vejle, der 1627 blev overflyttet til Vor Frue Skole i København⁵. Nu og da søgte Disciple direkte til tyske Skoler. Allerede 1558 omtales det, at en Ripenser optugtedes i Lüneburg hos den oftere nævnte Rektor Lucas Lossius, og det samme var Tilfældet med den senere Digter Hans Lauridsen Amerinus⁶. Ogsaa Biskop Peder Hegelund sendte to Sønner til Skole i Tyskland, Jørgen til Lübeck og Laurids til Giessen⁷.

2. Det er desværre heller ikke muligt med Sikkerhed at angive, hvor mange og hvilke Ripensere der i dette Tidsrum er blevet dimitterede fra Ribe Katedralskole. Først fra 1611 er Københavns Universitets Matrikel bevaret, og den viser, at Universitetet i Aarene 1611—60 (58) har modtaget 323 Studenter fra Ribe⁸. Antallet fordeler sig naturligvis ikke blot absolut, men ogsaa procentvis forskelligt i de enkelte Rektors Tid. Mærkeligt nok kan Hans Meiers Rektorat opvise det største Tal, ikke mindre end 60 Studenter. Omtrent lige saa mange dimitteredes dog under de tre foregaaende Rektorer, nemlig 56 under Christen Friis, 59 under Jens Kjeldsen og 58 under Anders Romdorp. Det vil gennemsnitligt sige 7 om Aaret. Forholdsvis langt det største Tal (42) naaedes i de faa Aar 1647—51, da Christen Rasmussen Brod var Rektor, men Kvaliteten synes rigtignok ikke at have svaret til Kvantiteten⁹.

Det falder uden for dette Arbejdes Rammer at meddele personalhistoriske Efterretninger om alle de Disciple, der er udgaaet fra Ribe Skole. Dog vil det være rimeligt at anføre Navnene paa nogle af de berømteste Disciple fra denne Periode (Disciple, der enten er blevet dimetteret fra Skolen, eller som maa have besøgt den i et kortere eller længere Tidsrum). Særlig fra det 16. Aarhundrede kan der opregnes en lang Række Mænd, hvis Navne lyser i vor Kulturhistorie; fra 1600 til 1660 er det derimod paafaldende faa, hvem en varig Berømmelse er blevet til Del.

Af Ripensere før Peder Hegelunds Tid kan saaledes nævnes Digteren Dr. med. HANS FRANDSEN¹⁰, et Par andre Medicinere, Professor ANDERS LEMVIG og den kgl. Livlæge PEDER SØRENSEN, den sidst-

nævnte i flere Aarhundreder æret som en af de banebrydende Aander i sin Videnskab, PEDER HEGELUND og ANDERS SØRENSEN VEDEL, Filologen og Historikeren NIELS KRAG, Digteren, Dr. med. HANS LAURIDSEN AMERINUS og Medicineren, Professor ANDERS CHRISTENSEN; af Peder Hegelunds Disciple Biskopperne JENS GJØDESEN (i Aarhus) og HANS POULSEN RESEN, Skuespilforfatteren JACOB JACOBSEN WOLF i Oslo, Skolemændene VILLADS NIELSEN BRØNS, Lektor i Viborg, samt i Ribe MAD S PORS og Erkedeggen ÆGIDIUS LAURIDSEN. I Tiden 1580—1614 Matematikeren og Teologen CHRISTEN HANSEN RIBER, siden Biskop i Aalborg, Lægen, Dr. med. MATTHIAS JACOBSEN¹, Biskopperne POUL MORTENSEN AASTRUP og HANS WANDAL, den teologiske Lektor CHRISTEN NIELSEN FRIIS og de to kendte Sønner af A. S. Vedel, SØREN ANDERSEN VEDEL og LAUGE ANDERSEN VEDEL, begge i en lang Aarrække samtidig Sognepræster i Ribe og saaledes fremtrædende Skikkelser i Byens Liv i det 17. Aarhundrede. Fra Aarene efter 1614 kan anføres den betydelige Skolemand ANDERS HEGELUND i København, Biskop ANDERS ANDERSEN RINGKØBING i Aalborg og Rektor JENS KJELDSSEN i Ribe samt de to store Stjerner ANDERS BORDING (1637) og OLE BORCH (1644). Foruden dem kunde dog ogsaa nævnes en lang Række Mænd, som vel ikke har vundet mere alment bekendte Navne, men som siden i Livet har udfyldt deres Plads paa hæderfuld Maade, de fleste som Skolemænd og Præster.

At der blandt disse Hundreder af Dimittender ikke skulde have været enkelte sorte Faar, er lidet tænkeligt, men der forekommer dog kun faa Eksempler paa Ripensere, der har gjort sig ufordelagtigt bekendte. Saaledes omtales 1614 en Johannes Ripensis som relegeret fra Universitetet², og 1622 var en anden Ripenser, Jens Hegelund, vist en Brodersøn af Biskoppen, paa mistænkelig Maade indblandet i en stor Skandalesag om opbrudte forseglede Breve, men undgik af Mangel paa Bevis Tiltale³. En haardere Skæbne overgik derimod en Del Aar senere Ripenseren Frederik Osvald Feddersen, der 1645 blev dømt til for stedse at relegeres fra Universitetet. Hans Brøde bestod deri, at han i sine Breve hjem til Ribe havde fremført en »utilbørlig, oprørisk, løgnagtig og vidt udseende Discours« om den danske Adel⁴.

3. Skønt det ikke kan være Opgaven for en skolehistorisk Skildring at følge de enkelte Disciple, efter at de har forladt Skolen, vil det

dog være rimeligt at gøre et Par Bemærkninger om deres senere Forhold under Studierne, især da der i det 16. og til Dels i det 17. Aarhundrede vedblev at bestaa en ejendommelig Forbindelse mellem Studenterne og deres gamle Skolemilieu.

Til at fremme dette bidrog bl. a. Domkapitlets Forhold til de dimitterede. Allerede i Universitetsfundatsen af 1539 var det blevet forudsat, at nogle af Landets Kapitler skulde understøtte Studenterne ved Universitetet¹, og 1541 udgik et særligt Kongebrev af lignende Indhold. Ved det blev der saaledes paalagt Ribe Kapitel at holde een studerende (egentlig en af de yngste Kapitelsherrer) ved Københavns Universitet med »Underholdning, Klæde, Føde, Bøger og anden Nødtørft«². Senere ser det ud til, at denne Forpligtelse er blevet udvidet til at gælde to Personer, men da Kapitlet ikke viste sig synderlig villigt til at efterkomme Kongens Befaling, udsendtes der 1542 et nyt Kongebrev, der igen indskærpede dets Pligter i saa Henseende. Det maa for saa vidt have frugtet, som det af Kapitlets Regnskaber for 1542 og 1544 fremgaar, at man har udbetalt — beskedne — Beløb til Studenter³.

Fra nu af blev det vistnok fast Skik, at Kapitlet i hvert Tilfælde ved passende Lejligheder tog sig af Studenter fra Ribe. Af et tidligere omtalt Takkebrev af 1549 fra Jacob Sørensen og Hans Madsen Højne, der studerede i Wittenberg, ser man f. Eks., at Kapitelsherrerne havde sendt dem en lille Pengegave, og ogsaa af Puggaards Regnskaber for 1552—53 fremgaar det, at der blev ydet Understøttelse til ripensiske Studerende i Wittenberg⁴. Andre Vidnesbyrd peger i samme Retning. 1548 anbefalede saaledes Rektor og Professorer i København en i Ribe Stift født og uddannet Student Hans Friis (Joannes Vrys) til Kapitlets Omsorg, idet man paaberaabte sig de gældende Bestemmelser og den hidtil fulgte Praksis. Formodentlig er det den samme Student, som ogsaa Peder Palladius en Maanedes Tid senere lagde et godt Ord ind for i et Brev til Erkedegnen Jens Viborg, »de fattige Studenters trofaste Beskytter ved denne vor Højskole« (pauperum studiosorum in hac nostra Academia Procurator fidelissimus), og bad ham tale hans Sag hos de øvrige Kapitelsherrer, som havde lovet at støtte ham. Det holdt aabenbart alligevel haardt at faa Kapitlet til at træde hjælpende til, thi over et Aar senere (1549) maatte Christian III selv i denne Anledning skrive Kapitlet til. Kongen forlangte bestemt, at Kannikerne nu gjorde deres Pligt, efter som »I haver ikke i to Aar givet hannem mere end X Daler til sin Underholdning«⁵.

Det samme Indtryk af, at Kapitlet paa dette Tidspunkt ikke har været synderlig stemt for at lukke Pungen op, faar man ogsaa af en anden Sag. 1549 klagede Hans Madsen Højne bittert i et Brev fra Wittenberg til Bugenhagen over, at skønt han havde Kongens Anbefaling til Ribe Kapitel, havde han ikke modtaget den ringeste Understøttelse — ikke en Hvid havde hans Bud bragt med sig fra Ribe¹!

Senere bedredes Forholdene vistnok noget. I hvert Tilfælde har man fra 1557 bevaret en Kvittering fra Sognepræsten i Vejle Oluf Nielsen, hvori han med megen Taknemmelighed omtaler de Penge, som Kapitlet i Ribe »velvilligen og kærligen« havde bevilget hans Søn til at studere for². Alt for redebonne har Kapitelsherrerne dog stadig ikke været. 1559 afviste de saaledes en Opfordring fra Universitetet til at underholde en Student, der var anbefalet til deres Velvilje. De kunde ikke tage sig af ham, hedder det her, dels fordi deres faste Indtægter var alt for knappe, dels fordi de allerede havde institueret eet Beneficium til Fordel for en Student, om end i den Form, at det fortrinsvis blev tildelt en af dem, »som ofrer deres Arbejde for at uddanne Ungdommen i Trivialskolen hos os«, d. v. s. virkede som Hørere i Skolen. For Tiden var det en Erik Sørensen, som først næste Foraar vilde blive sendt til Universitetet, idet man haabede, at Professorerne da vilde finde Behag i hans gode Sæder og Studiefid³.

Domkapitlets Forhold til de tidligere Ribe-Disciple kan betragtes som en Slags Fortsættelse af dets Patronat over for Katedralskolen, men det er uvist, hvor langt ned i Tiden det har villet anerkende sine Forpligtelser i saa Henseende. Endnu 1590 ser man dog, at »Capitulares Ripenses« betænkte en Student, der var paa Besøg i Hjembyen, med en Pengegave⁴, og 1596 tilegnede en Ripenser, der studerede i Wittenberg, Jacob Bonus († 1649 som Sognepræst i Darum), Kapitlet et lille Skrift som Tak for al den Støtte, han havde modtaget af det⁵.

Giver Kapitlets Holdning paa dette Omraade som Helhed Indtrykket af en vis Karrighed, saa er det dog ikke udelukket, at Kapitelsherrerne paa anden Maade med større Interesse kan have fulgt de unge Ripensere paa deres Studiebane. Der kan saaledes mindes om, at Kapitlet 1598 i varme Udtryk anbefalede en ripensisk Student Lauge Christensen († som Rektor i Horsens) til at opnaa det kongelige Rejsestipendium, da der var »en synderlig god Forhaabning om hannem, at han med Tiden kan tjene sit fæderne Land med Ære«⁶.

4. Hovedmængden af de Disciple, der efter Reformationen dimitteredes fra Ribe, gav sig til at studere ved Københavns Universitet, men som i Middelalderen søgte ogsaa nu et større eller mindre Antal før eller senere til fremmede Lærdomssæder. Gennemgaar man derfor Matriklerne for de udenlandske Universiteter, vil man finde adskillige Ripensere immatrikulerede der. I det 16. Aarhundrede synes Wittenberguniversitetet at have været det foretrukne, og ikke faa Studenter drog direkte dertil fra Ribe. Ialt findes her fra Aarene før 1660 indskrevet 66 Ripensere, deraf dog blot 17 i Tiden efter 1602. Af ripensiske Studerende tog ikke mindre end i hvert Tilfælde 38 Magistergraden i Wittenberg, men Tallene bør sikkert sættes væsentligt højere, da ikke alles Hjemhør er tilstrækkeligt klart angivet i Matriklerne. Blandt mere bekendte Ripensere i denne By kan fremhæves Hans Frandsen, Hans Thomesen, Anders Sørensen Vedel, Peder Hegelund, Anders og Niels Krag, Mads Pors m. fl.¹ — Breve og andet Materiale viser, at flere Ripensere under deres Ophold i Reformatorenes By traadte i personlig Forbindelse med Melanchton² og ogsaa derved blev i Stand til siden at virke som direkte Formidlere af den filippistiske Dannelse baade i Ribe og andetsteds i Danmark.

Ogsaa til Universitetet i Rostock søgte mange Studenter fra Ribe. Alene af dem, der udtrykkeligt betegnes som »Ripenses«, findes der immatrikuleret ikke mindre end 50 mellem 1540 og 1660, deraf dog kun 10 efter 1600. I det 17. Aarhundrede synes især Franeker en Overgang at have øvet Tiltrækning paa Studenter fra Ribe (1592—1660 er her af saadanne immatrikuleret 15)³.

Interessant er det at se, hvorledes ripensiske Studenter aabenbart vedblivende har følt sig nær knyttet baade til deres Kammerater fra Skolen og til deres By. Dette lader sig paavise allerede for de Studenter, der gik til København. Fra dansk Universitetshistorie haves ikke Sidestykker til den andetstedsfra saa vel kendte Foreteelse, at Studenter fra bestemte Landskaber sluttede sig sammen i »Nationer«, men i hvert Tilfælde i det 16. Aarhundrede kan man med nogen Ret tale om, at Ribe-Studerterne i København dannede et Slags aandeligt Fostbroderlag, en »natio Ripensis«.

Meget oplysende i saa Henseende er en Række Kalenderoptegnelser for Aarene 1584—95 nedskrevne af Ribe-Studenten PEDER CHRISTENSEN († 1610, siden Magister, Provst og Sognepræst i Vejle)⁴. Sammen med tre andre Disciple fra Ribe Skole drog han 1584 til København for at deponere, og selv blev han senere Famulus hos den gamle

Ripenser, Professor Anders Krag, hvis Forelæsninger han troligt fulgte. Hans Optegnelser viser, hvorledes hans Interesse i kendelig Grad vedblev at dreje sig om ripensiske Forhold og Personligheder. Stadig er der Tale om, at der gaar Bud og Brev mellem Ribe og København, og atter og atter hører man om Studenter og lærde Mænd med Tilknytning til Ribe. Man faar Indtrykket af, at en ikke ringe Del af Peder Christensens Hjerter er blevet i hans gamle By, lige som man paa mange Maader mærker, at han og hans ripensiske Studiefæller i København har staaet hverandre troligt bi, hvad enten det nu gjaldt om at laane tre Mark til at købe et Par Hoser for eller som Budbringer at føre Bøger og Breve med sig. For Peder Christensen var det af livsvigtig Betydning, at han stadig havde et fast Tilhold i Ribe. Herfra fik han saaledes sendt alle Slags Klædningsstykker og forskelligartet Proviant, i Maj 1591 f. Eks. en halv Faarekrop, en Ost, en halv Torsk, en Flæskeside (»boste«) og en Snes Flynder.

Ogsaa de yngre Ripensere, der senere blev Studenter, synes at være blevet optaget i de ældres Kreds, og Peder Christensen noterer omhyggeligt, hver Gang Ripensere drager frem og tilbage mellem København og Hjemstavn (patria). Ligeledes har han med Deltagelse fulgt de Ripensere, der blev syge eller døde i København. Den jyske Students Kalendernotitser tegner paa en egen fortrolig Maade Billedet af et lille Ribe midt i Hovedstadens Hjerter.

Et lignende Sammenhold — og maaske endnu stærkere — gjorde sig gældende mellem de Ripensere, der studerede i Udlandet. Under Skildringen af Peder Hegelunds Studieaar i Wittenberg og Leipzig er der tidligere blevet gjort opmærksom paa, hvorledes hans Kalenderoptegnelser vidner om, at de ripensiske Studenter stadig søgte hverandres Selskab og ogsaa her næsten dannede smaa Kolonier¹. Andre Kilder taler det samme Sprog.

Man faar et levende Indtryk af, at ikke alt i det fremmede var idel Lyst og Leg. Skønt de unge Skolarer med Iver sugede Lærdom til sig under Melanchtons og andres Ægide, deltog i Disputationer, holdt Taler og udgav Skrifter og ofte følte Lykken ved Samlivets Fællesskab, kom der dog jævnlig mørke Timer, naar Sygdom og Nød bankede paa Døren og kastede Skygger over Studieglæden. Ikke faa af de samtidige Breve handler om, hvorledes Ripensere — som andre danske Studenter — maatte leve under trange Kaar og føre en bestandig Kamp med Kreditorer, hvorledes Pengeforsendelser fra Hjemmet udeblev eller blev bortstjaaet undervejs, eller hvorledes de følte

sig trykkede af Byrden ved at skulle være Hovmestre for uannede Adelsjunkere¹. Under saadanne Forhold gjaldt det da at staa trofast sammen, og baade aandeligt og materielt var det af stor Værdi, at Traadene, der førte tilbage til Hjembyen, ikke blev afbrudt.

Ogsaa i Ribe har man gjort sit til ikke at miste Forbindelsen med de unge, der var fløjet bort fra Reden. Typiske i saa Henseende er vistnok et Par Breve, som er bevaret fra Mette, Anders Sørensen Vedels Hustru, til hendes Søn, Søren Andersen Vedel, skrevne i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede². Den kærlige Moders Æmhed og Omsorg afspejler sig smukt i disse Breve: først og fremmest lægger hun sine Sønner paa Sinde at frygte Gud, at skikke sig ærligt og vel, at fly ondt Selskab og Drukkenskab, at vare paa deres Studium og Lærdom, men ikke mindre interesseret er hun i at sørge for deres materielle Fornødenheder. Skønt Søren Vedel opholdt sig helt nede i Heidelberg, vilde hun dog gerne sende ham nogle »Spegebøster«, om ellers »Fader vilde fly mig dem«. Overhovedet faar man et stærkt Indtryk af, at den gode Mester Anders Vedel har været saare vanskelig at have med at gøre paa sine gamle Dage. Moderen vilde saaledes nok gaa imellem Sønnerne og den vrantne Fader, naar det gjaldt Pengesager, men betegnende nok hedder det: »han svarer mig ikke altid saa lige, det vedst du vel«. Mette Anders Vedels, der saa trofast af egne Midler Aar efter Aar støttede de fattige Skolebørn i Ribe, var da ogsaa her rede til at skyde noget til af sit eget. »Hvad Fader vil ikke betale, det vil jeg«. Bl. a. sendte hun Søren en Guldring »ikke til nogen Pragt eller daglig Brug, men til moderlig Amindelse og Betænkelse«, og for at han i Sygdomstilfælde kunde have en Nødskilling at falde tilbage paa.

Trods deres hverdagsagtige Tilsnit er Brevene fra Mette Anders Vedels menneskelige Dokumenter af høj Rang og giver paa enestaaende Maade Indblik i Forholdet mellem Datidens Ribe-Studenten og deres Hjem. Ved Skæbnens Spil er blot disse Breve kommet til Efterverdenen, medens sikkert utallige andre af lignende Karakter forlængst er blevet opslugt af Tidens Malstrøm. Vi faar da nøjes med at tænke os, at paa samme Vis som Mette Vedel har mangan en Moder med et alvorligt, paa een Gang kærligt og bekymret, Blik set deres Sønner, de unge Ripensere, drage bort fra Skolen og det trygge Hjem for at stævne ud mod fjerne Strande.

NOTER OG KILDEHENVISNINGER

Medens det er Hensigten i 2. Del at give en samlet Oversigt baade over Kildestoffet til Ribe Katedralskoles Historie og over tidligere Behandlinger af denne, skal der her meddeles en Liste over de almindeligst anvendte, ikke umiddelbart forstaaelige Forkortelser.

B A. ∴ Bisparkiv. *Heg. Cal.* ∴ Biskop Peder Hegelunds Kalenderoptegnelser (jvfr. S. 304). *Kapit. Prot.* ∴ Uddrag af Kapitlets Forhandlingsprotokol 1622—70 (72) i Thott, 4°, 2030. *Kh. Saml.* ∴ Kirkehistoriske Samlinger. *Kinch I—II* ∴ J. Kinch, Ribe Bys Historie og Beskrivelse, I—II, 1869—84. *L A.* ∴ Landsarkiv(et for Nørrejylland). *Pers. T.* ∴ Personalthistorisk Tidsskrift. *Progr.* ∴ Programmer for Ribe Katedralskole, hvori bl. a. talrige Bidrag til Byens og Skolens Historie (med vedføjede Aarstal). *R A.* ∴ Rigsarkivet. *R B.* ∴ »den gamle Skolebog», indrettet 1590 (i Skolens Arkiv, nu i L A.). Der citeres efter Pagineringen med Blyant heri. *R C.* ∴ Peder Terpager, Ripæ Cimbricæ sev Vrbis Ripensis in Cimbria sitæ Descriptio, 1736. *Rep.* ∴ Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis, 1—2. Række. *S R D.* ∴ Scriptorum Rerum Danicarum. *Thorup* ∴ P. N. Thorup, Historiske Efterretninger om Ribe Cathedralskole, I, 1, 1846.

FØRSTE HOVEDAFSNIT

TIDEN INDTIL REFORMATIONEN (1145—1536)

Kapitel I: Det højere Skolevæsen i Oldtid og Middelalder.

S 3. ¹⁾ Til det følgende jvfr. de ældre Hovedværker: Karl Schmidt, Die Geschichte der Pädagogik, II, 1861. K. A. Schmid, Geschichte der Erziehung vom Anfang an bis auf unsere Zeit, I, 1884. Kortere Oversigter — til Dels i Lærebogsform — findes i: Theobald Ziegler, Geschichte der Pädagogik mit besonderer Rücksicht auf das höhere Unterrichtswesen, 1904. Richard Wickert, Geschichte der Pädagogik, 1916. Wendelin Toischer, Geschichte der Pädagogik, 1912. Karl Knabe, Geschichte des deutschen Schulwesens, 1905. — Hovedværket for Middelalderens Vedkommende er F. A. Specht, Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland, 1885. Paa Dansk foreligger Niels Bang, Oversigt over Opdragelsens og Skolens Historie, 7. Udg., 1931, paa Svensk A. G. Hollander, Svenska undervisningsväsendets historia, I, 1884, og Georg Brandell, Svenska undervisningsväsendets och uppfostrans historia, I, 1931.

S. 4. ¹⁾ Jvfr. Ernst Troeltsch, Augustin

die christliche Antike og det Mittelalder, 1915, især S. 154 ff., og Martin Grabmanns Afhandling Der Einfluss des heiligen Augustinus auf die Verwertung und Bewertung der Antike im Mittelalder (i hans Mittelalderliches Geistesleben II, 1—24, især S. 9 ff.). Det nedenfor citerede Sted fra De doctrina Christiana bygger paa Exod. 11, 7, der allerede af Origenes er blevet anvendt paa samme Maade. ²⁾ Augustini De doctrina Christiana II, 60; Confessiones VII, 9—15. Jvfr. Gaston Boissier, La fin du Paganisme I, 1891, S. 243 ff., 393 ff. F. A. Specht, Geschichte S. 46—7. ³⁾ Hugo Blümner, Die römischen Privataltertümer, 1911, S. 312—40. A. S. Wilkins, Roman education, 1905. J. L. Ussing, Underviisningen hos Grækerne og Romerne, 1865. Otto Denk, Geschichte des gallo-fränkischen Unterrichts- und Bildungswesens, 1892, S. 40 ff. ⁴⁾ Otto Denk, anf. Skrift S. 47. W. Toischer, anf. Skrift S. 24.

S. 5. ¹⁾ Boissier, anf. Skrift I, 233 ff., 259 ff. ²⁾ Friedrich Paulsen, Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwicklung, 2. Aufl., 1909, S. 4.

S. 6. ¹⁾ Martianus Capella, De nuptiis philologiae et Mercurii (ed. A. Dick, 1925). Cassiodorus, De artibus ac disciplinis liberalium litterarum (J. P. Migne, Patrologia. Series Latina. 70, p. 1150 ff.). Jvfr. F. A. Specht S. 81—5.

S. 7. ¹⁾ Til det følgende jvfr. især F. A. Specht, især S. 8 ff., 40 ff. K. A. Schmid, Geschichte der Erziehung II, 1, S. 121 ff. Fr. Paulsen, Das deutsche Bildungswesen S. 5—12. ²⁾ Otto Denk, anf. Skrift S. 82 ff. ³⁾ Benedicti Regula monachorum, rec. Ed. Woelfflin, cap. 59, jvfr. cap. 30, 37, 39, 45, 63, 70. Jvfr. Dom Cuthbert Butler, Benedictine Monachism, 2. ed., 1924, S. 322—6, 332 ff.

S. 8. ¹⁾ Om tidlige Episkopskoler (Katedralskoler) for Stiftelsen af egentlige Kapitler se Otto Denk, anf. Skrift S. 191 ff., 197. Erna Patzelt, Die karolingische Renaissance, 1924, S. 50. Jvfr. C. J. v. Hefele, Conciliengeschichte III, 1877, S. 618. Hans v. Schubert, Geschichte der christlichen Kirche im Frühmittelalder, 1921, S. 709 f. Léon Maitre, Les écoles épiscopales et

monastiques de l'Occident, 1866, S. 185 f. ²⁾ Jvfr. hertil Specht S. 12 ff.

S. 9. ¹⁾ Philipp Schneider, Die Bischöflichen Domkapitel, 1885, især S. 30 ff. Karl Viktor Lundqvist, De svenska domkapitlen, 1897. ²⁾ Monumenta Germaniae historica, Leges, Sectio II, I, 79 ff., jvfr. Erna Patzelt, Die karolingische Renaissance især S. 50 ff., 78 ff. ³⁾ J. D. Mansi, Sacrorum conciliorum collectio XIII, App. III, p. 173. De unge skal lære »psalmos, notas, cantus, compotum, grammaticam«. Jvfr. K. A. Schmid, Geschichte der Erziehung, II, 1, S. 145 ff. Specht S. 15—39. ⁴⁾ Mansi, anf. Værk XIV, 147 ff., 346 ff. Albert Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands II, 1912, S. 594 ff. ⁵⁾ A. F. Leach, The schools of medieval England, 1915, S. 3 ff. Samme, Educational charters and documents 598 to 1909, 1911, S. IX ff. Modsat paa Fastlandet sondrede man i England skarpt mellem »the school of grammar« og »the school of song«. Den sidste Art af Skoler var den første underordnet i Betydning. Grammatikskolerne var en direkte Fortsættelse af Oldtidens hedenske Skoler af samme Art. ⁶⁾ Om tidlige Skoleforhold i Bremen se Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, ed. B. Schmeidler, 1917, p. 69, 97, 156. ⁷⁾ Eduard Meyer, Geschichte des Hamburgischen Schul- und Unterrichtswesens im Mittelalder, 1843, S. 8—9. ⁸⁾ F. H. Grautoff, Historische Schriften I, 1836, S. 342 ff. Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthums-kunde III, 1876, S. 7 ff. ⁹⁾ Monumenta Germaniae paedagogica XLV, 3, S. 32 f., 36 f., 38 f.

S. 10. ¹⁾ F. A. Specht, Geschichte S. 182 ff. Eduard Meyer, Geschichte S. 33 ff. F. H. Grautoff, Historische Schriften I, 343 f. H. J. Kaemmel, Geschichte des Deutschen Schulwesens im Uebergange vom Mittelalder zur Neuzeit, 1882, S. 120 f. Léon Maitre, anf. Skrift S. 179 f., 184 f., 188 f. — I England bruges Titlen scholasticus ikke meget. Her tales almindeligvis om magister scholarum (A. F. Leach, The schools of medieval England S. 109 ff.). Albert Werminghoff, Verfassungsgeschichte der deutschen Kirche im Mittelalder, 2.

Aufl., 1913, S. 148 f. Wilhelm Suhr, Die Lübecker Kirche im Mittelalter, 1938, S. 48 f. Monumenta Germaniae paedagogica I, 1, S. XIX f., XXIII f. — Om Skolestens Disciplinaret se f. Eks. A. F. Leach, Educational charters S. 232. Mon. Germ. paedag. XXXVIII, 1, S. 24, 30; om hans Stilling som Notar sst. S. 30. ²) Jvfr. Mon. Germ. paedag. XXXVIII, 1, S. 83, 95. Pastus er oprindelig en Naturalieafgift, jvfr. sst. I, 1, S. XXVIII. ³) Eduard Meyer, Geschichte S. 18. Specht S. 180. Grautoff, Schriften I, 356, 359 f. ⁴) Eduard Meyer S. 46 ff. Denne Forfatter anfører følgende synonyme Betegnelser: Rectores scholarum, Rectores in schola, Rectores scholarium, Magistri scole, Doctores scholarum, Ludimagistri, ludimoderatores, Meystere, Mestere, Scholmestere. 1329 ses klart Forskellen mellem 1) scholasticus og 2) rector seu doctor scolarium (sst. S. 199).

S. II. ¹) Eduard Meyer, Geschichte S. 199, jvfr. S. 48, 203. A. F. Specht S. 186. ²) Eduard Meyer, Geschichte S. 46 ff. (Loca tenentes, Locati, Socii, Collaboratores, Locathen, Schulgesellen, Gesellen, Hulper des Scholemasters). Monumenta Germaniae paedagogica I, 1, S. XLIV ff. ³) A. F. Specht S. 173 ff. Eduard Meyer S. 13 f. A. F. Leach, The schools of medieval England S. 193, 207 ff. ⁴) A. F. Specht S. 176 ff. (Man talte ogsaa om »scolas et chorum frequentantes« eller om »choro et scolis deservientes«). Eduard Meyer S. 25 f., 203 f., 275 f. Monumenta Germaniae paedagogica XXXVIII, 1, S. 22 f., 62.

S. 12. ¹) Afbildning i Einar Høigård, Oslo katedralskoles historie, 1942, S. 13 (Seglet under et Dokument af 1474). ²) A. F. Specht S. 202 ff. Fr. Paulsen, Das deutsche Bildungswesen S. 20. ³) A. F. Specht S. 222 ff. H. J. Kaemmel S. 201 f. Monumenta Germaniae paedagogica XXXVIII, 1, S. 31; I, 1, S. XXXIII ff. N. Staphorst, Historia ecclesiae Hamburgensis I, 454. Klaus Harms, Das Domkapitel zu Schleswig S. 162 § 7. I Danmark nævnes »jwlebispen« i Odense 1509 (Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udg. af William Christensen, S. 309).

S. 13. ¹) J. D. Mansi, Sacrorum conciliorum collectio, ed. nov., XXII, 227—8, 999; XXIX, 163. N. Coletus, Sacrosancta concilia XIX, 1023. J. Clausen, Papst Honorius III, 1895, S. 379 ff., især S. 381. ²) Eduard Meyer S. 58. Ragnar Askmark, Svensk prästutbildning fram till år 1700, 1943, S. 14.

S. 14. ¹) H. J. Kaemmel, Geschichte des Deutschen Schulwesens S. 23 ff., 28, 30. Fr. Paulsen, anf. Skrift S. 9 ff. er med Rette mere tilbageholdende i sin Dom. ²) Jvfr. Ellen Jørgensen i Historisk Tidsskrift 8. R. V, 331 ff.; VI, 197 ff. Georg Brandell, Svenska undervisningsväsendets historia I, 181 ff. ³) F. Eks. Theobald Ziegler, Geschichte der Pädagogik S. 34 ff.

S. 16. ¹) A. F. Leach, The schools of medieval England S. 235 ff.

S. 17. ¹) Specht S. 247 ff. Eduard Meyer. S. 119 ff. H. J. Kaemmel S. 56 ff. Monumenta Germaniae paedagogica I, 1. S. XXXV ff.

Kapitel II: Middelalderligt Skolevæsen i Danmark.

S. 19. ¹) J. A. Cypræus (Annales episcoporum Slesvicensium, 1634, p. 102; jvfr. E. Pontoppidan, Annales ecclesiae Danicæ I, 102) har en Efterretning (uvist hvorfra) om, at Svend Estridsen af Erkebiskop Adalbert skal have forlangt, at der i Danmark beskikkedes indfødte Præster. ²) Den her fremsatte Argumentation har tidligst været fremført af Steen Friis i S. N. J. Bloch, Bidrag til Roskilde Domskoles Historie I, 9—16. Muligt er det, at ogsaa nogen Op-læring til Præstetjeneste kan have fundet

Sted i de mærkelige Klerkesamling, som synes at have eksisteret i Knud den Stores Tid (A. D. Jørgensen, Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling S. 525 ff.). — Om Striden mellem Ribe og Roskilde Katedralskoler med Hensyn til Prioriteten se Roars Kilde, udg. af Roskildenser-Samfundet, Nr. 25, 1943, S. 26. ³) Jvfr. A. D. Jørgensen, anf. Skrift, Tillæg, S. 86 ff.

S. 20. ¹) En fuldt moderne Oversigt over dette Emne findes ikke. Fra ældre Tid

haves: Jens Worm, Forsøg til en Skole-Historie, forestillende de Latinske Skolers og Skole-Væsenets Tilstand i Danmark for Reformationen (i »Det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter«, XI, 1777, S. 345—98), Fr. Münter, Den Danske Reformations-historie I, 1802, S. 142—53, Rasmus Nyerup, Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge II, 1804, S. 238 ff., 338 ff. og L. Helveg, De Danske Domkapitler, 1855, S. 99—118. ²) J. E. Rietz, Skånska skolwäsendets historia, 1848, S. 193 f. ³) Lunds domkyrkas nekrologium, utg. av Lauritz Weibull, 1923, S. 103, 115; jvfr. XLVII. Jvfr. Rietz, anf. Værk S. 238. ⁴) Diplomatarium Suecanum, ed. J. G. Liljegren, I, Nr. 26, 97. Rietz, anf. Værk S. 193. Brevet af 1085 i Lunds domkyrkas nekrologium, utg. av Lauritz Weibull, S. 3—6. Jvfr. A. Köcher i Historisk Tidsskrift 9. R. II, 129—68. ⁵) Diplomatarium Suecanum I, Nr. 35, 34. Rietz, anf. Værk S. 195. ⁶) Rietz, anf. Værk S. 225—35, 238—45.

S. 21. ¹) Dipl. Danicum 2. R. I, Nr. 186. Magnus Matthiae, Episcoporum ecclesiae Lundensis series, ed. Thomas Bartholin, 1710, p. 72. ²) Rietz, anf. Værk S. 196—200. Kr. Erslev, Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450 S. 73,3. ³) Mangfoldige Eksempler hos Kr. Erslev, Testamenter, saaledes S. 19,2; 22,5; 25,1; 28,1; 32,3; 40,3; 44,5; 50,4; 54,2; 87,3; 92,6; 106,4; 108,7—109,1; 113,4; 118,6; 130,3; 131,5; 149,2; 175,7; 182,1,4. ⁴) Rep. 1. R. Nr. 3566. ⁵) Rietz, anf. Værk S. 199. ⁶) P. F. Suhms Samlinger til den Danske Historie I, 3. Hefte, S. 42, jvfr. S. 60. ⁷) Sst. S. 22, 23, 51, 52, 54, 58, 59.

S. 22. ¹) J. O. Arhning, Roskilde Domkapitels Historie I, 394, jvfr. S. 142. Alfred Otto, Liber daticus Roskildensis S. 38. ²) Saxonis Gesta Danorum XI, 12,3 (ed. J. Olrik et H. Ræder p. 21). ³) Necrologium Lundense, utg. av Lauritz Weibull, p. 83. ⁴) Scriptores minores historiae Danicae medii ævi, ed. M. Cl. Gertz, I, 379. Jvfr. S. N. J. Bloch, Bidrag til Roskilde Domscoles Historie I, 4 f., 35.

S. 23. ¹) Dipl. Danicum 2. R. I, Nr. 104. ²) Rep. 1. R. Nr. 1282. Jvfr. hertil J. O. Arhning, anf. Værk S. 244, 395 f. ³) Rep.

1. R. Nr. 913, 1112, 4716, jvfr. Nr. 2204, 4527; 2. R. Nr. 6501. ⁴) S. N. J. Bloch, anf. Skrift I, 35. ⁵) Acta Pontificum Danica VII, Nr. 5462.

S. 24. ¹) Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. af Lis Jacobsen, V, 93. ²) Jvfr. Fortalen til Niels Hemmingsen, Catechismi quæstiones, 1560. ³) Codex Esromensis, udg. af Oluf Nielsen, p. 117. ⁴) Kjøbenhavns Diplomatarium, udg. af Oluf Nielsen, I, 86. ⁵) Sst. IV, 5—6. ⁶) Jvfr. Bjørn Kornerup, Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie S. 144 f. Jvfr. S. 176, 182. ⁷) SRD I, 292; VII, 224. Jvfr. R. J. F. Henrichsen, Bidrag til Odense Cathedralskoles Historie, I, 1846, S. 2 ff. L. Helveg, De danske Domkapitler S. 110. C. T. Engelstoft, Odense Byes Historie, 2. Udg., S. 74—6. ⁸) Erich Pontoppidan, Annales ecclesiae Danicae I, 758. ⁹) Sst. II, 175. Rep. 1. R. Nr. 2182. ¹⁰) Pontoppidan, anf. Skrift II, 212. Rep. 1. R. Nr. 2772.

S. 25. ¹) Rep. 1. R. Nr. 6710. Jvfr. Vedel Simonsen, Bidrag til Odense Byes ældre Historie I, 2. Hefte, S. 117—18 (her efter Langebeks Diplomatarium, der alene har det vigtige Ord »scolae particularis«). ²) SRD I, 229, 300, 303, 307; VII, 228, 229. Det er sikkert en Forveksling med Særslev Kirke, naar det sst. I, 307 siges, at Biskop Peder Pagh skænkede Skolen Marslev Kirke (jvfr. Vedel Simonsen, anf. Skrift I, 2. Hefte, S. 44 og Rep. 1. R. Nr. 1399). ³) SRD I, 292. (Jvfr. Vedel Simonsen, anf. Skrift I, 1. Hefte, S. 170). ⁴) R. J. F. Henrichsen, anf. Skrift I, 49—50. Jvfr. Rep. 1. R. Nr. 7663. ⁵) Erich Pontoppidan, anf. Værk II, 97—8, jvfr. Vedel Simonsen, anf. Skrift I, 2. Hefte, S. 11—12, 100. — At den 1434 omtalte Pugeskole er identisk med Vor Frue Skole, synes ogsaa at fremgaa af Hvitfelds Bemærkning om, at der til 12 Dreng i denne blev bygget »et lidet Stenhus, som staar paa Kirkegaarden og kaldes endnu Pogeskolen« (Arild Hvitfeld, Danmarckis Rigis Krønike, Fol., II, 1086). Denne Bygning findes endnu. Den er afbildet paa 1. Tavle til De tre ældste danske Skuespil, udg. af S. Birket Smith, 1874 (jvfr. S. 83—4). ⁶) Kh. Saml. 2. R. III, 798—800 (jvfr. S. 797—8). Libri memoriales capituli Lundensis, udg. af C.

Weeke, S. 289. ⁷⁾ Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udg. af William Christensen: Degne af de tre Skoler S. 407; St. Albani Degne S. 98, 281, 305; St. Hans Degne S. 98, 107, 305; Vor Frue Degne S. 95, 97, 305.

S. 26. ¹⁾ Jvfr. forrige Note; desuden anf. Værk S. 303, 305, 306 (se iøvrigt Registeret). ²⁾ Danske Magazin I, 297. ³⁾ De ældste danske Archivregistraturer, udg. af T. A. Becker, I, 28, jvfr. Rep. I. R. Nr. 3696. ⁴⁾ Vitae sanctorum Danorum, udg. af M. Cl. Gertz, S. 262—3. ⁵⁾ Scriptores minores historiae Danicae medii aevi, rec. M. Cl. Gertz, II, 270, jvfr. p. 266, 268. ⁶⁾ Erich Pontoppidan, Annales ecclesiae Danicae II, 580—1. ⁷⁾ Jvfr. E. G. Tauber, Historia scholae cathedralis Arhusiensis, 1817. H. H. Blache i Program for Aarhus Katedralskole 1850. ⁸⁾ S R D. VI, 411.

S. 27. ¹⁾ S R D. VI, 471. ²⁾ S R D. VI, 441. — I Aarhus omtales en Magister Johannes i Forbindelse med Visitation af Skolen (Vitae sanctorum Danorum, udg. af Gertz, p. 405—6). Det er sikkert den samme Mand, som 1327 var scholasticus, og som ogsaa nævnes 1345 (S R D. V, 309; VI, 437, 447, 496). ³⁾ H. F. Rørdam, Monumenta historiae Danicae II, 667—72. Emanuel Sejr i Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift, 1926 S. 130—77, 1927 S. 255—6. ⁴⁾ Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv II, Tillæg, S. 43. ⁵⁾ Klaus Harms, Das Domkapitel zu Schleswig von seinen Anfängen bis zum Jahre 1542, 1914, S. 44 f., 156. Kr. Erslev, Testamenter S. 58. ⁶⁾ A. E. Erichsen, Bergens Kathedralskoles Historie, 1906, S. 1—6. Samme, Trondhjems Kathedralskoles Historie, 1911, S. 1—9. Margit Hübert, Nogen undersøgelser om de norske domkapitler væsentlig indtil 1450, 1922, S. 28, 32, 33, 41. K. V. Lundqvist, Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden, 1897, S. 73 ff.

S. 28. ¹⁾ Eksempler paa Forekomst af scholasticus: i Lund før 1123 (Necrologium Lundense, utg. av Lauritz Weibull, p. 103); sst. 1358, 1359, 1379 (Kr. Erslev, Testamenter S. 122, 125, 149). Roskilde 1364 (Acta Pontificum Danica VII, Nr. 5462). Aarhus 1327, 1388 (S R D. VI, 447, 441).

Flensborg ca. 1411 (Nyrop, Gildeskraer I, 269). Naar der sst. I, 385, 424 i Roskilde 1512 og 1528 tales om en »skolasticus« (scholasticus), er der dog maaske snarere tænkt paa rector scholarum. ²⁾ I Aarhus var scholasticus 1388 »procurator bonorum choralium« (S R D. VI, 441); et lignende Forhold synes ogsaa at have gjort sig gældende i Viborg 1440, hvor to Kanniker, valgt af Biskop og Kapitel, førte Regnskab over Distributspengene (Pontoppidan, Annales II, 581). ³⁾ Om Ribe jvfr. S. 49 f., 56, om Roskilde C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraer fra Middelalderen I, 372. ⁴⁾ Pontoppidan, Annales II, 580. Diplomatarium dioecesis Lundensis, udg. af Lauritz Weibull, IV, Nr. X. Kjøbenhavns Diplomatarium, udg. af O. Nielsen, I, 86. ⁵⁾ Jvfr. S. 24—5. ⁶⁾ Lund 1145 (Diplomatarium Suecanum I, Nr. 34). Odense 1349 (E. Pontoppidan, Annales II, 175—6, jvfr. Rep. I. R., Nr. 2224). Dronning Christines Hofholdningsregnskaber S. 263, 285. Den rette Forstaaelse af Ordet »Skoleleje« fremgaar af Kh. Saml. 2. R. III, 303. Om Skolepast se Rørdam, Kirkelove I, 176. — I Rønne fik »Scholemesteren« 1512 1 Skilling Penninge aarlrigt af alle Frimænd, Bønder, Købstadmænd og Vornede (L. Engelsstof, Universitets- og Skole-Annaler 1811, II, 49).

S. 30. ¹⁾ Magister scholarum: Necrologium Lundense p. 122, 123. ²⁾ Magister scholarium: Lund 1364 (Erslev, Testamenter S. 135). ³⁾ Magister: Odense 1349 magister sive rector (Pontoppidan, Annales II, 176). Magister vistnok brugt om Forstanderen i et Skolekollegium i Odense 1319 (Kh. Saml. 2. R. III, 800). — Fra Otto Sperlings Tid har det været almindeligt antaget, at de tre lundensiske Magistre, Johannes, Walther og Hugo, som nævnes i Erkebiskop Absalons Testamente (Kr. Erslev, Testamenter S. 5—6), ikke var magistri promoti, — Magisterværdigheden som akademisk Grad skulde endnu ikke være kendt paa dette Tidspunkt —, men derimod blot magistri scholarum (Testamentum Dni Absalonis, ed. Otto Sperling, 1696, p. 129—32. Jens Worm, Forsøg til en Skole-Historie S. 363. J. E. Rietz, anf. Skrift S. 239. Libri memoriales capituli

Lundensis, udg. af C. Weeke, S. 29—30). For Hugos Vedkommende er det muligvis rigtigt, da han i en anden Kilde betegnes som »magister scholarum« (Weeke, anf. Skrift S. 29), men ivojvrigt maa det bemærkes, at for saa vidt den nævnte Opfattelse i Almindelighed bygger paa den Antagelse, at virkelige Magistre ikke skulde forekomme saa tidligt, kan den næppe være rigtig. Alleerede ca. 1200 tales der i Paris om Magistersammenslutninger, Magistregilder (jvfr. W. Norvin, Københavns Universitet i Middelalderen S. 32 f.), og »Magister« synes den Gang at have været ensbetydende med »Doctor«, offentlig Lærer (jvfr. P. E. Müller, Vita Andreæ Sunonis p. 6 f. Chartularium universitatis Parisiensis, ed. H. Denifle, I, Nr. 3, 6—7, 12). Ogsaa herhjemme nævnes oftere før 1200 Magistre, som vel næppe kan tænkes blot at have været Rektorer ved Skoler (Magister Johannes, clericus regis, 1180 (S R D. I, 280) samt Magistrene Nicholaus og Johannes i Vellerup (?) 1196 («Oldemoder» udg. af Oluf Nielsen S. 2)). Derimod er det maaske tænkeligt, at de tre Magistre i Roskilde Thurgotus, Bartholomæus og Willelmus, som nævnes i Slutningen af Jacob Erlandsens Gavebrev 1253, blot kan have været Lærere ved Domskolen, idet hver af dem betegnes som »magister dictus«, maaske i Modsætning til en ovenfor nævnt Magister Johannes Rufus. (Dipl. Danicum 2. R. I, Nr. 104). ⁴⁾ Rector scholarum: Slesvig ca. 1484 (Nyrop, Gildeskraaer I, 447). Odense 1349 (Pontoppidan, Annales II, 176). ⁵⁾ Rector scholarium: Flensborg 1487, 1501, 1505 (Nyrop, Gildeskraaer I, 318, 321, 322). Roskilde 1492, 1502 (sst. I, 372, 378). Aalborg 1456 (sst. I, 654). Lund 1519 (P. F. Suhm, Samlinger til den Danske Historie I, 3. Hefte, S. 82). ⁶⁾ Rector scholasticorum: Flensborg 1512 (Nyrop, Gildeskraaer I, 323). Scholasticus kan betyde Pebling (Jon Turson, Vocabularius, 1579, Bl. H 5v.). ⁷⁾ Skolemester: Næstved 1484 (Danske Magazin I, 271). Odense 1496 (Nyrop, Gildeskraaer I, 468). Sst. 1504, 1510, 1520, 1521 (Dronning Christines Hofholdningsregnskaber S. 49, 51, 56, 87, 187, 360, 369, 407, 421). Lund 1519 (P. F. Suhm, Samlinger til den Danske Historie I, 3. Hefte, S. 23, 81). ⁸⁾ Schol-

mester: Flensborg 1432, 1492, 1530 (Nyrop, Gildeskraaer I, 206, 225, 311). ⁹⁾ P. F. Suhm, Samlinger I, 3. Hefte, S. 82. ¹⁰⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 276. Nyrop, Gildeskraaer I, 365—6. ¹¹⁾ Rep. 1. R. Nr. 3518. Betegnelsen Hørere i Lund 1519 (P. F. Suhm, Samlinger til den Danske Historie I, 3. Hefte, S. 23). Collaborator scole maa ogsaa være en Betegnelse for en Hører (Flensborg 1505; Nyrop, Gildeskraaer I, 322). ¹²⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 96. Ogsaa af Morten Borups Vita fremgaar det, at der i Aarhus ca. 1473—75 var flere Klasser (H. F. Rørdam, Monumenta Historiæ Danicæ II, 668). ¹³⁾ Nyrop, Gildeskraaer I, 365—6, 368, 369, 371, 372, 375, 377. ¹⁴⁾ Scholaris, qui scholas tenet et in iis docet (du Cange, Glossarium mediæ et infimæ Latinitatis, VI, 1846, p. 112). I Udtrykket »rector scholarum . . . ceteriqve scholares« 1349 (Pontoppidan, Annales II, 176) er det muligt, at scholares betyder Hørerne. ¹⁵⁾ Af de overmaade talrigt forekommende Eksempler kan følgende anføres her: Æbelholt ca. 1200 (Gertz, Vitæ sanctorum Danorum S. 345). Lund ca. 1260 (Dipl. Danicum 2. R. I, Nr. 186), 1269, 1274, 1283, 1297, 1334, 1337, 1358, 1360, 1379, 1404, 1408 (Kr. Erslev, Testamenter S. 19, 22, 25, 44, 71, 73, 118, 130, 148, 175, 182), 1386 (Rep. 1. R. Nr. 3566). Roskilde 1253 (Dipl. Danicum 2. R. I, Nr. 104), 1257, 1307, 1434, 1448 (Erslev, Testamenter S. 7, 57, 207, 216). København 1304, 1307 (Erslev, Testamenter S. 55, 57). Odense 1319 (Kh. Saml. 3. R. III, 797, 799), 1349 (Pontoppidan, Annales II, 176), Køge 1504, Ribe 1507 (Dronning Christines Hofholdningsregnskaber S. 187, 253). Viborg ca. 1250 (Gertz, Scriptorum II, 270), 1440 (Pontoppidan, Annales II, 581). Aarhus 1388 (S R D. VI, 441). ¹⁶⁾ Degne og Peblinge: Lund 1519 (Suhm, Samlinger I, 3. Hefte, S. 58, jfr. S. 42, 59, 81). Degne: Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, f. Eks. S. 22, 111, 236, 407. Peblinge: Børglum 1389 (De ældste danske Archivregistraturer I, 28). Roskilde 1437 (Erslev, Testamenter S. 208). Næstved 1484 (Danske Magazin I, 271). Odense 1496 (Nyrop, Gildeskraaer I, 468). Dronning Christines Hofholdningsregnskaber f. Eks. S. 61, 87, 135, 357, 408

(jvfr. iøvrigt Registeret). ¹⁷) Dronning Christines Hofholdningsregnskaber S. 18, 138, 321, 362, 377. (Danske Magazin 4. R. I, 67, 68, 175. Om Begrebet jvfr. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Love IV, 115—116). ¹⁸) Sst. S. 75, 105, 106, 152, 153, 209. ¹⁹) Sst. S. 226. ²⁰) P. F. Suhm, Samlinger til den Danske Historie I, 3. Hefte, S. 42 (her er udtrykkeligt Tale om »to *smaa versicularii*«), 59, 81. E. Pontoppidan, Annales II, 581 (Viborg 1440).

S. 31. ¹) Allerede 1349 tales der i Odense om »pauper scholaris de elemosinis vivens vel victum suum mendicando qverens« (Pontoppidan, Annales II, 176). ²) Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. af Lis Jacobsen, V, 92. ³) Johs. Swaning, Christiani II Vita, 1670, p. 73, 204—10. Jvfr. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Love IV, 60, 104. ⁴) Dronning Christines Hofholdningsregnskaber S. 275, jvfr. f. Eks. S. 22, 276, 309, 373, 388, 408. ⁵) Sst. S. 61, 80, 87, 92, 109, 134, 278. ⁶) Sst. S. 263, 285. ⁷) Sst. Sko S. 109, 232, 275, 276, 285, 291, 303. Klæder S. 75, 152, 271. Skrædderløn S. 103, 306, 309, 310, 313. Øl og Kost S. 236, 317, 391. Bøger, Papir og Lys S. 285, 306.

S. 32. ¹) Eksempler sst. S. 92, 107, 122, 134, 278, 361, 407. ²) Sst. S. 111. ³) Sst. S. 21. ⁴) Sst. S. 404. ⁵) Sst. S. 383. ⁶) Kr. Erslev, Testamenter S. 87, 118, 130, 131, 175, 176, 177. ⁷) Sst. Eksempler: S. 7 (1257), S. 19 (1269), S. 25 (1283), 1304 (S. 55), S. 73 (1337), S. 113 (1353), S. 182 (1404), S. 216 (1448). P. F. Suhm, Samlinger I, 3. Hefte, S. 51, 52, 54, 55 (1519). ⁸) Kr. Erslev, Testamenter S. 154, 207, 208, 209—10. E. C. Werlauff, Kiøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen, 1850, S. 85. ⁹) Kjøbenhavns Diplomatarium IV, Nr. 137. — 1509 skænkede Fru Kirstine Eriksdatter Rosenkrantz til Peblinge og fattige Folk i Slagelse 4 Sjølebad hvert med 2 Tønder Øl og Mad dertil (Danske Magazin VI, 187). ¹⁰) Jvfr. S. 22—3. ¹¹) Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv II, Tillæg, S. 40—1. ¹²) Klaus Harms, Das Domkapitel zu Schleswig S. 45.

S. 33. ¹) H. F. Rørdam, Danske Kirke- love I, 122. ²) I Slesvig Domkapitels Sta-

tuter af 1352 (§ 38) hedder det ligefrem, at alle de Klerikere, som skal ordineres til Præster, først i to Aar skal gøre Tjeneste i Domkirkens Kor, »ut suum officium ad-discant« (Klaus Harms, anf. Skrift S. 167). Om Skolarernes Kortjeneste under Ledelse af scholasticus Viborg-Statuterne af 1440 (Pontoppidan, Annales II, 581). Jvfr. Rep. 1. R., Nr. 913, 1282, 1284 og J. O. Arh-nung, anf. Skrift S. 69. S R D. VI, 441. Ikke mindre betegnende er det, at da Erkebiskop Laurentius 1261 fastlagde Bestemmelser for Kortjenesten i Uppsala, gjorde han det med udtrykkelig Henviisning til Forbilleder i Lunde og Roskilde Domkirker. Han paa-lagde den unge Præst i sit første Aar at gøre Tjeneste her for at lære »quomodo vel qualiter commissum a deo sibi officium rite postmodum valeat implere« (Diplom. Sue-canum I, Nr. 470). ³) J. O. Arhning, Ros-kilde Domkapitels Historie I, 394, 396. ⁴) Kr. Erslev, Testamenter S. 54 (1304): Gave til »pauperibus scholaribus . . . aliis pauperibus publice mendicantibus«. ⁵) Eks-empler: Kr. Erslev, Testamenter S. 206 (1434), 216 (1448). Rep. 1. R., Nr. 4716 (1405). Kaldes ogsaa »pauperes scolares, scolas et chorum frequentantes« (S. 54) eller »pauperes scolares chorum frequentantes« (S. 46, 78, 105) eller »pauperes scolares misse inherentes« (S. 105). Aarhus 1388 (S R D. VI, 441), her skulde Skolarerne selv anskaffe sig superpellicium. I Viborg bestemtes det derimod 1440, at en Del af Kannikernes Fællesindtægter skulde anvendes »pro pauperum scholarum chorum visitan-tium suppelicium« (Pontoppidan, Annales II, 581). I København 1461 kaldes de udtrykkeligt »chorales scolares« (Rep. 2. R. I, Nr. 1355) ⁶) Bullarium Danicum, udg. af Alfred Krarup, Nr. 150.

S. 34. ¹) Ellen Jørgensen i Historisk Tids-skrift 8. R. V, 331—82; VI, 197—214.

S. 35. ¹) Kr. Erslev, Testamenter S. 169. ²) Chr. Listov, Indskrifter paa gamle Grav-stene i Herlufsholms Kirke, 1866, S. 11—13. ³) H. J. Helms, Næstved St. Peders Kloster (Skovkloster), 1940, S. 310—14. ⁴) H. F. Rørdam, Danske Kirke love I, 38, 125. ⁵) W. Norvin i Sorø, udg. af Soransk Sam-fund, I, 555 ff., 575—6. L. S. Vedel Si-monsen, Familie-Efterretninger om de dan-

ske Ruders for 200 Aar siden uddøde Adels-slægt I, 239. ⁶⁾ Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udg. af William Christensen, S. 134. Kh. Saml. 2. R. V, 415, 417; 3. R. III, 98. — Naar Vilhelm Lorenzen, De danske Klosters Bygningshistorie XI (Cistercienserkløstre) S. 303 som Vidnesbyrd om Tilstedeværelsen af den middelalderlige Klosterskole i Øm paaberaaber sig en Udtalelse om, at Biskop Svend i Aarhus i det 12. Aarhundrede lod afskrive Bøger til »Føde for Smaa børn«, er det sikkert en Misforstaaelse af det latinske Udtryk «cibus paruulorum» (Scriptores minores historiae Danicae, rec. M. Cl. Gertz, II, 188). Sammenhængen det paagældende Sted taler om Klosterbrødrene i Øm, og »paruuli« skal aabenbart forstaaes i billedlig Betydning. ⁷⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—1550, udg. af Kr. Erslev og W. Mollerup, S. 260. Jvfr. ovenfor S. 25.

S. 36. ¹⁾ Dueholms Diplomatarium, udg. af Oluf Nielsen, Indledningen S. XVII og S. 115. Kh. Saml. 3. R. III, 728. ²⁾ Vitae sanctorum Danorum, udg. af M. Cl. Gertz, S. 345. ³⁾ J. Oskar Andersen, Paulus Helie I, 1936, S. 28, 40 ff. ⁴⁾ Sst. S. 13. ⁵⁾ Johannes Lindbæk, De danske Franciskanerklostre S. 40, 190. Jvfr. Georg Brandell, Svenska undervisningsväsendets historia I, 165. — At der i Ribe Dominikanerkloster har været Lectorer, fremgaar klart nok af de Brudstykker af et Necrologium, der

er bevaret fra dette Kloster. Heri nævnes ikke mindre end 7 Lectorer (Kh. Saml. II, 490 ff., især S. 497—8). ⁶⁾ Ellen Jørgensen i Historisk Tidsskrift 8. R. VI, 209—10. Om flere andre Skoler jvfr. S. 38 Note 1. 1504 nævnes desuden Skoler i Nyborg og Køge, 1508 i Slagelse (Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udg. af William Christensen, S. 87, 187, 291). ⁷⁾ 1480 stadfæstede Paven Skovklosters Privilegium paa at ind- og afsætte »rectorem sive magistrum scolarium« i Næstved (Acta Pontificum Danica IV Nr. 2770). Jvfr. S R D. IV, 317.

S. 37. ¹⁾ Svenskt Diplomatarium, IV, Suppl., Nr. 3085. Jvfr. Sigurd Schartau, Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden, 1929, S. 2—3. Ogsaa for Skolen i Rønne kender man Stiftelsesbrevet, udstedt 1512 af Erkebiskop Birger Gunneren (L. Engelstoft, Universitets og Skoleannaler 1811, II, 48—50).

S. 38. ¹⁾ H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621 I, 447, 511; II, 426—7. — Betegnende er det ogsaa, at det i det tidligere nævnte Stiftelsesbrev for Rønne Skole hedder, at Bornholmerne skulde holde Børnene i denne Skole, »saa længe the vorde fempen Aar gamle; siden maa the sende thennem andenstedtz, om them saa tyckis« (anf. Sted S. 49). ²⁾ H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I, 90.

Kapitel III: Ribe Katedralskoles almindelige Historie til Aar 1500.

S. 39. ¹⁾ Kinch I, 4 ff. Hugo Matthiessen, Middelalderlige Byer, 1927, S. 84 ff. ²⁾ Vita Anskarii auctore Rimberto, ed. G. Waitz, 1884, cap. 32 (S. 64). Adam von Bremen, Hamburgische Kirchengeschichte, herausg. von Bernhard Schmeidler, 1917, I, cap. 29. Kh. Saml. 6. R. I, 26. ³⁾ Regesta diplomatica I Nr. 24. Jvfr. A. D. Jørgensen, Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling S. 197 ff., 651 f. Helge Haar, Da Ribe Stift blev til (Ribe Stifts Aarvog 1938 S. 40 ff.). ⁴⁾ Jeg slutter mig her til A. D. Jørgensens Opfattelse (anf. Skrift S. 142). Kinch (I, 507) er mere usikker. J. Helms (Ribe Domkirke, 1870, Sp. 97) tog først

Afstand fra Tanken om, at St. Peders Kirke skulde være Ribes ældste, men indrømmede siden Muligheden af dette (J. Helms, Danske Tufstens Kirker, 1894, I, 74).

S. 40. ¹⁾ Vita Anskarii, rec. Waitz, cap. 4, 5, 6. ²⁾ Sst. cap. 8. ³⁾ Eduard Meyer, Geschichte des Hamburgischen Schul- und Unterrichtswesens im Mittelalter, 1843, S. 8 ff. Allerede i et Scholion til Adam af Bremen (anf. Udgave II, schol. 54) tales der om en »magister scoliarum« i Hamburg.

S. 41. ¹⁾ Adam af Bremen, anf. Udgave, II, cap. 36; schol. 25; cap. 46, 49, schol. 35; schol. 59. Kh. Saml. 6. R. I, 26—7. ²⁾ Adam af Bremen, anf. Udgave, II, cap.

72. Jvfr. sst. III, cap. 25; IV, schol. 98, cap. II. ³⁾ Hugo Matthiessen, *Middelalderlige Byer* S. 21 ff., 85 ff. ⁴⁾ Kh. Saml. 6. R. I, 26. ⁵⁾ Sst. 6. R. I, 27. *Scriptores minores*, rec. Gertz, I, 29. Jvfr. Jacob Helms, *Ribe Domkirke*, 1870, Sp. 98 f. Jacob Helms og H. C. Amberg, *Ribe Domkirke*, 1906, S. 3, 6.

S. 42. ¹⁾ »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 40—1 (Nr. 63).

S. 43. ¹⁾ Kh. Saml. 6. R. I, 27—8.

S. 44. ¹⁾ L. Helveg, *De Danske Domkapitler* S. 8—10. Hal Koch, *Danmarks Kirke i den begyndende Højmiddelalder* II, 103—4.

S. 45. ¹⁾ Kh. Saml. 6. R. I, 30—1. ²⁾ »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 60—9. Kh. Saml. 2. R. I, 76—8. ³⁾ Kh. Saml. 6. R. I, 27. ⁴⁾ *Saxonis Gesta Danorum* (ed. J. Olrik & H. Ræder) XIV, 4, 9. »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 28.

S. 46. ¹⁾ Jvfr. Oluf Nielsen i *Danske Samlinger* I, 322 ff. ²⁾ *Monumenta Germanica historica*, *Scriptores*, XXI, 78. ³⁾ *Scriptores minores historię Danicę*, rec. M. Cl. Gertz, II, 145; jvfr. p. 40. ⁴⁾ *Monumenta Germanica historica*, *Leges*, II, 127. ⁵⁾ Lauritz Weibull i *Scandia* IV, 270 ff., 281 f. Jvfr. Ellen Jørgensen i *Historisk Tidsskrift* 9. R. IV, 294 Note 4.

S. 48. ¹⁾ Kh. Saml. 6. R. I, 28. — Elias' Dødsaar er ikke sikkert afhjemlet. 1162 synes dog det sandsynligste (jvfr. L. Helveg, *Den Danske Kirkes Historie til Reformationen* I, 395 Note 2). — En mindre gunstig Bedømmelse af Biskop Elias er givet af Helge Haar i *Ribe Stifts Aarbog* 1944 S. 11—15, jvfr. S. 18. ²⁾ Det vil her være paa sin Plads at give en Oversigt over de forskellige Opfattelser, der er blevet gjort gældende med Hensyn til Ribe Skoles Ælde. ARILD HVITFELD (*Den Geistlige Histori* offver alt *Danmarckis Rige*, 1653, S. 24) og siden PEDER RESEN (*Uldall*, Fol., 186, VI, p. 640) samt ALBERT THURA (*Idea historię litterarię Danorum*, 1723, p. 63 og *Valvę scholarum Danici regni apertę*, 1738, p. 378 (Addit., 4°, 205)) mener, at Stiftelsen af Puggaard 1298 er identisk med Stiftelsen af Skolen. JENS WORM (*Forsøg til en Skole-Historie*, 1777, S. 354—5) holder paa, at den er ældre end 1298, i hvert Tilfælde senest fra 1278. Allerede TERPAGER (R. C. p. 491)

havde dog 1736 efter Ribe Bispekrønike hævdet, at Skolen gik tilbage til Biskop Elias, men naar han anfører Aaret 1142, har han ingen Hjemmel herfor. THORUP (S. 17) bygger paa det S. 43 anførte Brev af Biskop Elias og betragter derfor den 13. Juni 1145 »som Skolens diplomatiske Stiftelsesdag«. Hertil sluttede ogsaa J. KINCH (I, 20, 609) sig. Som ovenfor fremstillet, synes det sandsynligst at antage, at der fra meget gammel Tid har eksisteret en Skole i Ribe, men 1145 er det Aar, i hvilket den første Gang omtales i Historien, og Tilsynet med den overdrages Domkapitlet. Dette sidste Forhold er aldeles rigtigt fremstillet i den af Terpager 1708 udgivne »*Chronicon ecclesię Ripensę*«, hvor det p. 21 hedder om Biskop Gunner: »qvi approbauit, ut canonici cum episcopo haberent inspectionem et ordinationem scholę«. ³⁾ Jens Worm, *Forsøg til en Skole-Historie* S. 354—5. ⁴⁾ Eksempler: fra *Lund* 1145 (*Diplomatarium Suecanum*, ed. J. G. Liljegrén, I, Nr. 35); 1186 (sst. I, Nr. 97); ca. 1256—68 (*Diplomatarium Danicum* 2. R. I, Nr. 186); 1304 (Kr. Erslev, *Testamenter* S. 54); 1358 (*Testamenter* S. 122); 1379 (sst. S. 149); 1386 (Rep. 1. R. Nr. 3518); 1519 (P. F. Suhm, *Saml. til den Danske Historie* I, 3. H., S. 22). Udat. (*Necrologium Lundense*, utg. av Lauritz Weibull, p. 88). Fra *Malmö*: 1406 (*Svenskt Diplomatarium*, IV, Suppl., Nr. 3085). Fra *København*: 1246 (*Codex Esromensis*, udg. af Oluf Nielsen, S. 117). Fra *Roskilde*: 1448 (*Testamenter* S. 216). Fra *Odense*: 1349 (E. Pontoppidan, *Annales* II, 176); 1365 (sst. II, 212); 1447 (R. J. F. Henrichsen, *Bidrag til Odense Cathedralsskoles Historie* I, 49). Fra *Viborg*: ca. 1250 (*Scriptores minores historię Danicę*, rec. Gertz, II, 270). At den her eksemplificerede Sprogbrug ogsaa paa et tidligt Tidspunkt har været gængs i Ribe, ses af Breve af 1294, 1296 (Rep. 1. R. Nr. 633, 661), 1310 og 1346 (R. C. p. 695, 696). — Formen »*scolę*« forekommer vel ogsaa undertiden i middelalderlige Kilder (f. Eks. i *Odense* 1434, Rep. 1. R. Nr. 6710), men er i Forhold til Formen »*scolę*« meget sjælden. — Allerede THORUP (S. 18 f.) har Fortjennende af — ud fra et langt mindre omfattende Materiale — at have be-

stemt Fortolkningen af »scolae« i Ribe-
Brevet 1145 rigtig. ⁵⁾ »Oldemoder«, udg.
af Oluf Nielsen, S. 40: »Item canonica va-
cans conferatur de consensu capituli«.
Denne Rettighed fremhævedes stærkt i den
»Haandfæstning« af 1298, som enhver Kan-
didat til Bispestolen blandt de ripensiske
Kanniker maatte underskrive, sst. S. 46, 49.

S. 49. ¹⁾ Kh. Saml. 6. R. I, 28—9.
²⁾ Scriptores minores, rec. Gertz, II, 293.
³⁾ Jvfr. S. 10, 28. ⁴⁾ Dipl. Danicum 2. R.
II, Nr. 328.

S. 50. ¹⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 74
—5. — Det 'er saaledes en Misforstaaelse,
naar det i Hans von Schubert, Kirchen-
geschichte Schleswig-Holsteins I, 354 hed-
der, at der i Ribe vel fandtes Skoler og
Cantores, »aber keine Scholastici«. ²⁾ Test.
S. 162. ³⁾ Thorup S. 49. Brevet er her —
som oftere i ældre Tid — urigtigt henført
til 1463, jvfr. Rep. 2. R. I, Nr. 1732. ⁴⁾ Rep.
2. R. V, Nr. 8560. ⁵⁾ R C. p. 502. ⁶⁾ R B.
Fol. 36 b: »Nam ijs temporibus inferiores
et novitij canonici (si quando necessitas
postulabat) ludirectoris munus obibant«.
Jvfr. nedenfor S. 184. ⁷⁾ Erslev, Testa-
menter S. 74. — 1411 var det Scholasticus
alene, der ved en lignende Lejlighed fik til
Opgave at foretage Distributionen til de
fattige Skoledisciple (R C. p. 217). ⁸⁾ R C.
p. 478—9. ⁹⁾ R C. p. 502.

S. 51. ¹⁾ Thorup S. 49. ²⁾ Dipl. Danicum
2. R. II, Nr. 328. ³⁾ Erslev, Testa-
menter S. 162, 199, 209—10. Rep. 2. R. V,
Nr. 8560. R C. p. 63. ⁴⁾ Kh. Saml. 6. R.
I, 31: »bibliotheca per sex uolumina di-
gesta«. Ellen Jørgensen opfatter dette Ud-
tryk som: »en Bibel i seks Bind« (Dansk
biografisk Leksikon, 2. Udg., XVII, 467).

S. 53. ¹⁾ Kh. Saml. 6. R. I, 31. ²⁾ S R D.
V, 536. ³⁾ Jvfr. ovenfor S. 43. ⁴⁾ Dipl.
Danicum 2. R. II, Nr. 328.

S. 54. ¹⁾ Rep. 1. R. I, Nr. 1583. ²⁾ Rep.
2. R. V, Nr. 9127. — 1488 nævnes som
»rector parochialis ecclesie s. Laurentii in
Darum« Kong Hans' Kapellan Laurentius
Bartoldi (Acta Pontificum Danica VII, Nr.
6089); tre andre Sognepræster sst. 1462—3
nævnes anf. Værk III, Nr. 2248, 2275.
³⁾ Jvfr. S. 83 ff. ⁴⁾ Jvfr. S. 49. ⁵⁾ Scrip-
tores minores, rec. Gertz, II, 293. Johs.
Lindbæk, De danske Franciskanerklostre,

1914, S. 98. ⁶⁾ Rep. 1. R. I, Nr. 316. P.
Hasse, Schleswig-Holstein-Lauenburgische
Regesten und Urkunden II, Nr. 260. »Olde-
moder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 39. ⁷⁾ R C.
p. 359.

S. 56. ¹⁾ Thorup (S. 27) antyder den Mu-
lighed, at de to Skolaster af Navnet Lau-
rentius i Virkeligheden maaske blot er een
Mand. Det var muligt, at Terpager ved en
Fejl havde angivet 1306 for 1316 som Be-
gravelsesaar for den første, og da den anden
døde 19. Decbr. 1315, vilde denne Opfat-
telse vinde i Sandsynlighed. Imidlertid er
det Thorup, der har opløst Ribe-Nekrolo-
giets Angivelse af Dødsdagen (XIV Kal.
Februarii) for den anden Laurentius urig-
tigt. Ikke den 19. Decbr., men den 19. Jan.,
1315 døde den anden Laurentius, og her-
ved formindskes Sandsynligheden for en
Sammenblanding stærkt. ²⁾ S R D. V,
537. Jvfr. R C. p. 695, hvor omtales den
Gaard, han ejede og beboede i Skolegaden.
³⁾ P. Hasse, anf. Værk III, Nr. 615. — 1625
blev en Ingvarus Nicolai MULVADIUS Ma-
gister (H. F. Rørdam, Magistre indtil 1660
S. 32). ⁴⁾ S R D. V, 563. ⁵⁾ Jvfr. S. 50.
⁶⁾ Rep. 1. R. I, Nr. 1583. R C. p. 27. ⁷⁾ Ers-
lev, Testamenter S. 75. ⁸⁾ S R D. V, 539,
jvfr. p. 560. ⁹⁾ S R D. V, 562. ¹⁰⁾ Monu-
menta historica universitatis Carolo-Ferdi-
nandae Pragensis II, 119. ¹¹⁾ Erslev, Testa-
menter S. 155, 157. ¹²⁾ Monumenta
historica univ. Pragensis II, 128. ¹³⁾ Rep.
1. R. II, Nr. 3492; 4034. 1406 nævnes han
første Gang paa Dansk »Nicholadius Jensß«
(sst. Nr. 4854). ¹⁴⁾ »Oldemoder«, udg. af
Oluf Nielsen, S. 61.

S. 57. ¹⁾ Erslev, Testamenter S. 179. R C.
p. 218. — Dødsaaet: Rep. 1. R. III, Nr.
5281. ²⁾ R C. p. 478—9. ³⁾ Erslev, Testa-
menter S. 161, 163. ⁴⁾ Monumenta his-
torica univ. Pragensis II, 150. ⁵⁾ Erslev,
Testamenter S. 179, 180, 199, 201.

S. 58. ¹⁾ »Oldemoder« S. 61. ²⁾ Rep.
1. R. III, Nr. 5589. ³⁾ Sst. Nr. 5180, 5201.
⁴⁾ Erslev, Testamenter S. 199. ⁵⁾ Sst. S.
201. »Oldemoder« S. 52, 54, 118. Rep. 1. R.
III, Nr. 6021. ⁶⁾ R C. p. 298. »Oldemoder«
S. 55. ⁷⁾ Jvfr. S. 184. ⁸⁾ S R D. V, 557.
⁹⁾ Erslev, Testamenter S. 75. ¹⁰⁾ Rep. 1. R.
I, Nr. 1583.

S. 59. ¹⁾ Erslev, Testamenter S. 75.

Denne Hr. Jacob maa da være forskellig fra den ovennævnte *Skolast*, Magister Jacob († 1342). ²⁾ Jvfr. S. 50. ³⁾ R C. p. 492 (Terpager bygger paa Opgivelser »in manuscripto quodam scholæ«).

S. 60. ¹⁾ Rep. 2. R. V, Nr. 9111, 9797, 9804, 9922. ²⁾ Sst. 2. R. IV, Nr. 7614; V, Nr. 8415. ³⁾ Die Matrikel der Universität Rostock, herausg. von A. Hofmeister, I, 233. ⁴⁾ Naar L. Helveg (De Danske Domkapitler S. 115) mener at kunne fastslaa, at der allerede 1369 har været Hørene i Ribe, fordi der i et Brev af 8. Juni 1369 fra den pavelige Pönitentiar, Kardinalpresbyter Stephanius tales om »doctores, magistri« (E. Pontoppidan, *Annales* II, 215, jvfr. *Acta pontificum Danica* I, Nr. 661), bygger han aabenbart paa løs Grund. Sammenhængen i det nævnte Brev viser, at der blot er Tale om gængse Kancelliformler. Men i al Almindelighed kan hans Antagelse være rimelig nok. ⁵⁾ Ny kgl. Saml., 4°, 123. Jvfr. R. Nyerup i *Minerva* 1787, IV, S. 1—16 og Ellen Jørgensen, *Catalogus codicum Latinorum medii ævi bibliothecæ regiæ Hafniensis* p. 163—5. Samme i *Hist. Tidsskrift* 8. R. III, 235—8. ⁶⁾ Rep. 2. R. IV, Nr. 8262.

S. 61. ¹⁾ Jvfr. S. 53. ²⁾ E. Pontoppidan, *Annales* II, 175—6. ³⁾ Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. af Lis Jacobsen, V, 93. Det samme Synspunkt genfindes ogsaa i »Malmøbogen« (Malmøbogen af Peder Laurensen, udg. af H. F. Rørdam, 1868, Fol. 52).

S. 62. ¹⁾ Danske Samlinger I, 214—15 (Vers 1083—8). ²⁾ En saadan Almissegave var den 1 Mark »pro scholaribus«, som Dronning Christine ved sit Besøg i Ribe den 8. September 1507 skænkede Disciplene (Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, ved William Christensen, S. 253). ³⁾ Rep. 1. R. I, Nr. 661. ⁴⁾ P. Hasse, Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden II, Nr. 802.

S. 63. ¹⁾ Erslev, Testamenter S. 74. Om »Puukflo« Kinch I, 183 Note 3. ²⁾ R C. p. 473. ³⁾ R C. p. 474. ⁴⁾ S R D. V, 557. — R C. p. 474. — Terpager (p. 473) opfatter dette som en Gave til Puggaard. Det er vel en Forstaaelse, der var mulig, men det maa dog fremhæves, at der hverken i

Hr. Vilhelms Testamente eller i de andre Breve tales om en Gave til fattige Skolarer i Puggaard, men blot til »fattige Skolarer i Ribe« (R C. p. 474 øverst). Mod Terpagers Forstaaelse taler ogsaa paa ret afgørende Maade den Bestemmelse i Testamentet, at hvis Ejendomsretten til den paa-gældende Gaard i St. Hansgade blev omstødt, skulde andet Gods henlægges til samme Formaal; men blev den ikke omstødt, skulde dette andet Gods tilfalde Puggaard.

S. 64. ¹⁾ Jvfr. S. 80. ²⁾ Jvfr. herom Bjørn Kornerup, Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie S. 162 ff. ³⁾ S R D. V, 542.

S. 65. ¹⁾ Rep. 1. R. I, Nr. 633. ²⁾ S R D. V, 567. ³⁾ S R D. V, 553. ⁴⁾ S R D. V, 537. ⁵⁾ S R D. V, 565. ⁶⁾ S R D. V, 563. ⁷⁾ S R D. V, 535. ⁸⁾ S R D. V, 569. ⁹⁾ Erslev, Testamenter S. 58. ¹⁰⁾ Sst. S. 156, 199. ¹¹⁾ Sst. S. 210. ¹²⁾ Rep. 2. R. I, Nr. 851 (R C. p. 60). ¹³⁾ Rep. 2. R. I, Nr. 945 (V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel, 1871, S. 366).

S. 66. ¹⁾ Rep. 2. R. II, Nr. 3459 (R C. p. 63). ²⁾ Rep. 2. R. V, Nr. 8560. ³⁾ Rep. 2. R. I, Nr. 1549 (R C. p. 61). ⁴⁾ Rep. 1. R. I, Nr. 722 (P. Hasse, Regesten und Urkunden II, Nr. 937). Jvfr. S R D. V, 553, 567. Kinch II, 566. ⁵⁾ Erslev, Testamenter S. 74. ⁶⁾ C. Molbech og N. M. Petersen, Danske Diplomer og Breve Nr. 209. Rorate Alter er ikke identisk med Marie Bebudelses Alter (Kinch II, 793).

S. 68. ¹⁾ Rep. 1. R. III, Nr. 5157 (R C. p. 217). ²⁾ Rep. 2. R. I, Nr. 1109. ³⁾ Detaillerede Bestemmelser for Kortjenesten i Ribe Domkirke findes fra ca. 1300 og 1414 i »Oldemoder« S. 89—92. I sidstnævnte Kilde forekommer to Steder (S. 91) Bestemmelser om, at »lectiones debent legi ante stolam« og om »quicumque habens cantoriam ante stolam«. Da Sammenhængen her forbyder at tage Ordet stola i sædvanlig middelalderlig Betydning om et specielt liturgisk Klædningsstykke, end sige om en kirkelig Afgift, har J. Kinch foreslaaet at rette disse Steder til »ante scolam« (jvfr. Registeret S. 144), og man skulde da have et direkte Vidnesbyrd om Skolens Deltagelse i Korsangen. En saadan Rettelse forekommer dog ret søgt og passer næppe

heller godt i Sammenhængen, rent bortset fra, at man i Tilfælde af, at der skulde være ment, Skolen snarere skulde have ventet Flertalsformen »scolas«. Professor, Dr. theol. J. Oskar Andersen har derfor (mundtlig) fremsat den Hypotese, at »stola« her skal forstås rent lokalt om »Stolen« d. v. s. Læsepulten i Koret. ⁴⁾ »Superpellicium« i Ribe Domkirke omtales derimod oftere (»Oldemoder« S. 89, 90). ⁵⁾ Saaledes blev det ogsaa i Ribe 1414 af Biskop Peder Lykke fastsat i Kapitelsstatutterne: »quod quilibet clericus nostre dyocesis volens ad gradum sacerdotij promoueri, teneatur vicariatus officium in ecclesia nostra Ripensi, dum per cantorem et capitulum fuerit requisitus, per duos annos, saluo sibi salario consweto, in sacris ordinibus adimplere, nisi illi, quos ad seruicium nostrum duxerimus aduocandos« (»Oldemoder« S. 92).

S. 70. ¹⁾ Rep. 2. R. II, Nr. 3502 (R. C. p. 201—2); Nr. 3509.

S. 72. ¹⁾ H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen S. 167—8. ²⁾ Kinch I, 374—5. M. Galthen, Beskrivelse over Kiøbstæden Ribe, 1792, S. 116—17. ³⁾ R. C. p. 502. Thorup S. 24. Jvfr. S. 235, 295, 366—7. — Allerede 1307 forekommer tydeligt nok »minister« i Betydningen Degn (Erslev, Testamenter S. 57, 4). ⁴⁾ Aarbøger, udg. af Historisk Samfund for Aarhus Stift, XIX, 1926, S. 144—5. Angul Hammerich, Musik-Mindesmærker fra Middelalderen i Danmark S. 108—14. ⁵⁾ R. C. p. 506.

S. 73. ¹⁾ C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I, 310—39. — I Hamburg omtales allerede 1385 et Skolegilde med lignende Formaal »quedam fraternitas pro exequiis et sepultura pauperum presbiterorum, clericorum et scolarium in Hamborch« (Eduard Meyer, Geschichte des Hamburgischen Schul- und Unterrichts wesens im Mittelalter S. 218—20). Ogsaa i Mecklenburg forekommer et Skolebroderskab (Monumenta Germaniae paedagogica XXXVIII, 1, S. 94) og i England, her indviet til St. Nicolaus (A. F. Leach, The schools of medieval England S. 148).

S. 75. ¹⁾ R. C. p. 438; p. 60. Nyrop, anf. Skrift I, 354, 509. Rep. 2. R. V, Nr. 8560.

²⁾ Nyrop, anf. Skrift I, 353—5. ³⁾ Kinch I, 362. ⁴⁾ R. C. p. 60. ⁵⁾ R. C. p. 63. ⁶⁾ Rep. 2. R. V, Nr. 8560.

S. 76. ¹⁾ Nyrop, anf. Skrift I, 508—10. Senere ejede Gildet et Jordstykke i Nikolaj Gade (R. C. p. 440). ²⁾ R. C. p. 438—9. ³⁾ Nyrop, anf. Skrift I, 509. ⁴⁾ St. Nicolai Gilde synes endnu at forekomme paa en Fortegnelse af 1535 over Byens Gilder, som findes indført i den ældste Raadstueprotokol af 1531. Navnet er utydeligt skrevet og opfattedes først som »St. Marci Gilde« af Kinch (I, 611—12), siden læste han det som »St. Nicolai Gilde« (II, 773 Note 2), og heri synes han at have Ret. ⁵⁾ Jvfr. S. 21. ⁶⁾ Ellen Jørgensen, Helgendyrkelse i Danmark S. 120—1, 150—2. — Peder Palladius nævner dog mærkeligt nok ikke blandt Specialhelgenerne for »peblinge oc skolegong« St. Nicolaus, men derimod St. Gregorius og St. Karene (Danske Skrifter, udg. af Lis Jacobsen, III, 67). Karl Meisen, Nikolauskult og Nikolausbrauch im Abendlande, 1931 (Forschungen zur Volkskunde Heft 9—12). ⁷⁾ Han er dog tidligt blevet sammenblandet med Abbed Nicolaus af Sion, jvfr. Gustav Anrich, Hagios Nikolaos II, 509 ff., 513—14. ⁸⁾ G. Anrich, anf. Skrift I, S. 4.

S. 77. ¹⁾ Meisen, anf. Skrift S. 289 ff., 292, 296 f. ²⁾ Meisen, anf. Skrift S. 289, 531—2. En Afbildning af denne Art findes f. Eks. i et Kalkmaleri fra ca. 1200 i Aal Kirke i Vester Horne Herred (J. Magnus Petersen, Kalkmalerier i danske Kirker, 1895, S. 1; Tavle X, 2).

S. 78. ¹⁾ Meisen S. 307 ff. ²⁾ H. F. Feilberg, Jul I, 105, 108. ³⁾ C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer I, 469. ⁴⁾ Naar Ellen Jørgensen, anf. Skrift S. 120 efter Svend Grundtvig, Gamle danske Minder III, Nr. 41 (skal være: Nr. 141) henfører Tradition fra Ribe-Tønderegnen om Skolefesten ved Juletid til St. Nicolausdag, staar der intet om dette i den citerede Kilde. Den nævnte Tradition maa sættes i Forbindelse med St. Thomasdag — den 21. December —, som allerede oplyst 1904 af H. F. Feilberg (Jul I, 338).

S. 80. ¹⁾ Rep. 1. R. Nr. 633. R. C. p. 696, 479. ²⁾ Rep. 1. R. Udat. Nr. 304. Testamentet er dog blot kendt af et Udtog i

Ribe Kapitels Registrant af 1553 (De ældste danske Arkivregistraturer, udg. ved William Christensen, V, 431). ³⁾ R C. p. 695. ⁴⁾ Progr. 1833 Tillæg, S. 29: »It. Pugegaard med sin lunge og brede. Itt. gamle Skole Jord hos St. Michaelis Kirke«. ⁵⁾ Kinch I, 535. Jordebog 1450 f. Fol. 5 v Nr. 54 (i den historiske Samling i Ribe Raadhus). ⁶⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 74. R C. p. 473. Jvfr. her S. 63 ff. ⁷⁾ Kapitlets Registrant af 1553 (De ældste danske Arkivregistraturer V, 447). ⁸⁾ »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 57. Vigtigt i denne Sam-

menhæng er det, at Beløbet — de 6 Skilling — er aldeles overensstemmende med det, der nævnes i de Dokumenter fra 1338, som citeres S. 63. ⁹⁾ Kinch I, 535—6. Jordebogen 1450 f.

S. 82. ¹⁾ Progr. 1833 Tillæg, S. 31. ²⁾ Kapitlets Registrant af 1553, De ældste danske Arkivregistraturer V, 437. Rep. 1. R. IV, Udat. Nr. 522. Peder Brok nævnes i Anders Broks Testamente (R C. p. 62). Anders Brok døde 1462 (sst. p. 268). — Indberetning om det gamle Skolehus ved Hugo Matthiessen i Nationalmuseets Arkiv.

Kapitel IV: Puggaard.

S. 83. ¹⁾ Tidligere Fremstillinger af Puggaards Historie findes: R C. p. 465—85 (om St. Michaels Kirke sst. S. 383—91); Progr. 1826 S. 1—28; Thorup S. 38—45; Kinch I, især S. 122—8, 163, 233—5, 253—4, 532—3, 534; V. Bloch i Progr. 1912 S. 7—12. ²⁾ H. J. Kaemmel, Geschichte des Deutschen Schulwesens S. 134 f. ³⁾ Jvfr. S. 21, 22, 25.

S. 85. ¹⁾ Dipl. Danicum 2. R. IV, Nr. 291. Originalfundatsen for Puggaard er forlængst gaaet tabt. Dens Ordlyd kendes nu kun fra tre Afskrifter. Den ene er indført S. 47—9 i »Ribe Hospitals Kopibog 1298—1697« (i Hospitalets Arkiv i L. A. for Nørrejylland). Denne Bog er indrettet 1595—6 af Biskop Peder Hegelund. Da Hegelund ikke — som i flere lignende Tilfælde — henviser til, at Afskriften er taget efter »et Pergamentsbrev«, var Originalen formodentlig allerede den Gang forsvundet, og Hegelund har selv som Tekstkilde blot haft en Afskrift af bygge paa. Denne Afskrift, der ogsaa er gaaet tabt, var maaske taget af Mag. Thomas Knudsen. — Den anden Afskrift fra ca. 1600 findes i Langebeks Diplomatarium. Den tredje Afskrift fra det 16. Aarhundrede (ikke omtalt i Dipl. Dan.) er føjet som Tillæg til A. S. Vedels Haandskrift af Ribe Bispekrønike (Ribe Katedralskoles Bibliotek, Grønlands Samlinger IV, 44). — Jvfr. S. 88 Note 4.

S. 86. ¹⁾ Thomas Knudsens Optegnelser om Biskop Christiern i Afskrift i Ribe Hospitals Kopibog 1298—1697. Jvfr. Kinch I,

98 f. Nævnes første Gang som Biskop 12. September 1288 (Dipl. Danicum 2. R. III, Nr. 318). ²⁾ Dipl. Danicum 2. R. III, Nr. 322, 323. ³⁾ Sst. 2. R. III, Nr. 333. ⁴⁾ Acta processus litium inter regem Danorum et archiepiscopum Lundensem ed. Alfred Krarup et William Norvin p. 237, 255, 256 f., 265, 280, 341 ff., 352, 353 f., 356. Hans mange Tillidshverv opregnes Kinch I, 144—5.

S. 87. ¹⁾ Dipl. Danicum 2. R. IV, Nr. 292. ²⁾ Jvfr. f. Eks. sst. IV, Nr. 273 om gejstlig Retspleje. ³⁾ Sst. IV, Nr. 73, jvfr. Nr. 207. ⁴⁾ »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 80—1. ⁵⁾ Kinch I, 563. ⁶⁾ S R D. V, 551, 556. Jvfr. Kinch I, 146.

S. 88. ¹⁾ S R D. V, 551. Chronicon ecclesiae Ripensis, ed. P. Terpager, 1708, p. 24. Allerede 1310 havde Biskop Christiern villet nedlægge sit Embede paa Grund af Svagelighed (Bullarium Danicum, ed. Alfred Krarup, Nr. 1012). ²⁾ Annales Danici medii aevi, ed. Ellen Jørgensen, p. 155. Ogsaa den senere, anonyme Ribe Bispekrønike berømmer Biskop Christiern i de højeste Toner: ». . . ut vir pius et doctus sibi persuadens scholas esse seminaria ecclesiae, fundavit in ciuitate Ripen. Collegium triuialium scholasticorum . . . vnde facile colligere licet hunc pium virum bene intellexisse religionem christianam non diu saluam consistere, nisi liberaliter scholasticæ iuuentuti prospiciatur« (Chronicon ecclesiae Ripensis ed. P. Terpager p. 23—4). ³⁾ Dipl. Danicum 2. R. V, Nr. 32. ⁴⁾ I Peder Hegelunds Af-

skrift af Thomas Knudsens Optegnelser om Biskop Christiern (i Hospitalets Kopibog) hedder det: »Hic fundavit in civitate Ripensi collegium Scholasticorum et donavit ad eorum vsum domum lapideam dictam Puggaard cum fundo amplissimo et alijs domibus«. ⁵⁾ Dipl. Danicum 2. R. V, Nr. 275. ⁶⁾ Kinch I, 124. Denne Opfattelse gaar vistnok tilbage til Chronicon ecclesiae Ripensis, ed. P. Terpager, p. 23. ⁷⁾ Dipl. Danicum 2. R. V, Nr. 326, 275. R. C. p. 472. ⁸⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 65. S. R. D. V, 546. ⁹⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 74, 76. R. C. p. 475, 476, 477. Rep. 1. R. Nr. 3705. ¹⁰⁾ »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 61. ¹¹⁾ Rep. 2. R. II, Nr. 3206, 3680. R. C. p. 385. Rep. 2. R. V, Nr. 8729; R. C. p. 480. ¹²⁾ Rep. 1. R. Nr. 5589.

S. 90. ¹⁾ Progr. 1826 S. 2—3. Thorup S. 39. Kinch I, 124—5; jvfr. O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske sprog V, 827. Verner Dahlerup, Ordbog over det danske Sprog XVII, 70, 71—2. ²⁾ R. C. p. 465—6. Petrus Nicolai Puk omtales ogsaa i S. R. D. V, 550 med Tilnavn »Pusæl«. ³⁾ Bullarium Danicum, udg. af Alfred Krarup, Nr. 849. Se Reg. til Rep. 1. R. S. R. D. p. 561 forekommer en »Hr. Esgerus Pwk« og p. 537 »Magister Nicholaus Pukæ«. ⁴⁾ I Odense tales der 1434 om en »Pugeskole« (Rep. 1. R. Nr. 6710); i Odense, Køge og Stubbekøbing fandtes »Pugestræder« (Hugo Matthiessen, Gamle Gader S. 37).

S. 91. ¹⁾ Kinch I, 127—8. ²⁾ R. C. p. 480. Progr. 1833 Tillæg, S. 29. R. C. p. 481. ³⁾ M. Mackeprang i Progr. 1916 S. VIII—IX.

S. 92. ¹⁾ Dipl. Danicum 2. R. V, Nr. 31. ²⁾ Sst. Nr. 32. ³⁾ Jvfr. A. Werminghoff, Verfassungsgeschichte der deutschen Kirche im Mittelalter, 1913, S. 149 f. Jvfr. Dipl. Danicum 2. R. IV, Nr. 292 § 4. ⁴⁾ Sst. Nr. 275. Den erkebiskoppelige Stadfæstelse kendes kun gennem Omtalen i dette Brev.

S. 93. ¹⁾ Dipl. Danicum 2. R. IV, Nr. 337. Ogsaa i Slutningen af Juli 1299 opholdt Isarnus sig i Ribe, sst. 2. R. V, Nr. 55—59. ²⁾ Sst. Nr. 275. — Endnu 1537 fandtes det originale pavelige Stadfæstelsesbrev »med et Bly hængendis Indsegl« (R. C. p. 470. Progr. 1826 S. 20). ³⁾ Dipl. 2. R. V, Nr. 263, 274.

S. 94. ¹⁾ Sst. Nr. 326.

S. 96. ¹⁾ R. C. p. 472. Om Valdemar Erikson og Ludvig Eberstein se Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XXV, 40; VI, 183—4. Kinch I, 163. ²⁾ R. C. p. 472—3. Maaske er der med Kinch (I, 194) Grund til at mene, at Aarstallet 1337 skyldes en Fejlskrift for 1347. ³⁾ Dipl. Danicum 2. R. IV, Nr. 291; V, Nr. 326. ⁴⁾ R. C. p. 477. Chronicon ecclesiae Ripensis p. 24 kalder træffende Stiftelsen et »Collegium scholasticorum«. ⁵⁾ Sst. p. 475. ⁶⁾ Dipl. Danicum 2. R. V, Nr. 31. ⁷⁾ Sst. Nr. 275.

S. 97. S. R. D. V, 557. ²⁾ Dipl. 2. R. V, Nr. 326. R. C. p. 472 (2 Steder). ³⁾ Erslev, Testamenter S. 74. Rep. 1. R. Nr. 2997. R. C. p. 475, 476. »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 61. ⁴⁾ Rep. 1. R. Nr. 1583, 2997. ⁵⁾ Rep. 2. R. II, Nr. 3680; 2. R. V, Nr. 8729. R. C. p. 115. ⁶⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 74. ⁷⁾ Rep. 1. R. Nr. 1583. ⁸⁾ Rep. 1. R. Udat. Nr. 306.

S. 98. ¹⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 74. ²⁾ R. C. p. 477 (Rep. 1. R. Nr. 3573). ³⁾ R. C. p. 115. ⁴⁾ Rep. 2. R. V, Nr. 8729. ⁵⁾ Sst. VII, Nr. 12458.

S. 99. ¹⁾ Sst. 1. R. Nr. 2997. ²⁾ R. C. p. 475.

S. 100. R. C. p. 475—6 (jvfr. Rep. 1. R. Nr. 3267). ²⁾ R. C. p. 477—8 (jvfr. Rep. 1. R. Nr. 3573).

S. 101. ¹⁾ Rep. 1. R. Nr. 3705 (Brevet mangelfuldt bevaret). — Om Erkebiskop Magnus Nielsens Stilling se P. F. Suhm, Historie af Danmark XIV, 529 ff. ²⁾ »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 61. ³⁾ Rep. 2. R. III, Nr. 4964. ⁴⁾ Saaledes skænkede 1310 Provst Christiern i Harsyssel de fattige Skolarer i Pukhus 10 Mark, og 1338 Kantoren, Mag. Esger de samme 1 Tønde Øl og 2 Ører Korn (Kr. Erslev, Testamenter S. 65, 76). ⁵⁾ Rep. 1. R. Nr. 1583.

S. 102. ¹⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 63—4. ²⁾ R. C. p. 387—8. ³⁾ R. C. p. 388. ⁴⁾ R. C. p. 390. ⁵⁾ Saaledes Chronicon ecclesiae Ripensis, 1708, p. 23. ⁶⁾ R. C. p. 385.

S. 103. ¹⁾ Rep. 2. R. II, Nr. 3680. ²⁾ R. C. p. 386. ³⁾ R. C. p. 388—9. ⁴⁾ R. C. p. 389.

S. 104. ¹⁾ R. C. p. 389—90 (jvfr. Rep. 2. R. I, Nr. 1874); p. 390—1. ²⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 64, 75. R. C. p. 62.

S. 105. ¹⁾ R. C. p. 384. ²⁾ Kr. Erslev,

Testamenter S. 64. ³⁾ S R D. V, 546. »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 58. ⁴⁾ Jvfr. nedenfor Note 8. ⁵⁾ 1563 (R C. p. 223, jvfr. Kronens Skøder, udg. af L. Laursen, I, 96). Jvfr. her S. 345. ⁶⁾ Acta Pontificum Danica II, Nr. 940. ⁷⁾ R C. p. 384. Brevet er her ikke forsynet med Aarstal, men at dette maa være 1453, fremgaar af det følgende Brev. ⁸⁾ Rep. 2. R. I, Nr. 246. ⁹⁾ Sst. I, Nr. 1650.

S. 106. ¹⁾ R C. p. 387, 384. Om Mads Hvid se J. Kinch i Samlinger til jydsk Historie og Topografi IX, 57—72, 372—3. ²⁾ S R D. V, 546. ³⁾ Kinch I, 534, jvfr. S. 314. Kinch gaar ud fra et Dokument af 1397 om Leje af en Grund, der skal have ligget »vesten for« St. Michaels Kirke. Dette maa dog være en Misforstaaelse for »østen for«, da det hedder i Dokumentet selv »in platea Skoelgaath ad orientem ab Ecclesia Sancti Michaelis« (R C. p. 479). Dette stemmer ogsaa med, at den paagældende Ejendom, der senere kan identificeres med Kanniken Niels Markvorsens Residens (De ældste danske Arkivregistraturer, udg. af William Christensen, V, 1, S. 448), laa paa den nuværende Stiftamtmandsgaards Plads. Det er da tvivlsomt, om St. Michaels Kirke just har ligget lige op til Puggaard. Muligvis har dens Plads været der, hvor fhv. Pedel Nielsens Hus blev bygget 1937. Dette kan maaske yderligere bestyrkes ved den Omstændighed, at man ved Grundgravningen til dette Hus stødte paa en stor Mængde »Ribbesten«, som netop brugtes ved Hvælvinger i Kirker. En af disse er indsat over Indgangsdøren til det nye Hus. ⁴⁾ Kinch II, 584. ⁵⁾ M. Mackeprang i Progr. 1916 S. IX. ⁶⁾ R C. p. 389. ⁷⁾ Kinch I, 160. ⁸⁾ Rep. 1. R. Nr. 1583.

S. 107. ¹⁾ Jvfr. S. 63. ²⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 74—5.

S. 109. ¹⁾ Rep. 1. R. Nr. 2997, 3705. ²⁾ Jvfr. S. 76 ff.

S. 110. ¹⁾ Rep. 1. R. Nr. 2826; jvfr. Nr. 3335, 3448, 3492, 3516. ²⁾ S R D. V, 545. ³⁾ »Oldemoder«, udg. af Oluf Nielsen, S. 61. Jvfr. S. 101. ⁴⁾ R C. p. 390. ⁵⁾ Rep. 2. R. I, Nr. 65, 578, 1016, 2207. R C. p. 152. ⁶⁾ R C. p. 480. ⁷⁾ Rep. 2. R. II, Nr. 2961. ⁸⁾ Kh. Saml. I, 257 f. Rep. 2. R. IV, Nr.

7016. ⁹⁾ Kh. Saml. I, 257—60, jvfr. Rep. 2. R. II, Nr. 3420.

S. 112. ¹⁾ Rep. 2. R. VII, Nr. 12997. ²⁾ Rep. 2. R. II, Nr. 2996; IV, Nr. 6566, 6989, 7170 a, 7416. ³⁾ Sst. V, Nr. 8923. — Om Vor Frues Tider se R C. p. 297 (Rep. 2. R. VII, Nr. 13034) og Kinch I, 400. — Hr. Hennikin Saxens Husholderske, Kirsten Pedersdatter, hvem han havde testamenteret et Hus, omtales i et Brev af 1510 (R C. p. 542). ⁴⁾ R C. p. 480. ⁵⁾ Die Matrikel der Universität Köln, herausgegeben von Hermann Keussen, I, 2. Udg., Nr. 459, 1. ⁶⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 392—4. ⁷⁾ R C. p. 480—1. David Grønlunds Afskrifter af Dokumenter i Ribe Stiftskiste (R A.) Nr. 513. ⁸⁾ Progr. 1826 S. 18—21. R C. p. 482.

S. 113. ¹⁾ Kinch II, 8 ff., 82. — Gunde Lange døde 9. Februar 1547 og blev begravet i Ribe Domkirke (Erik Pontoppidan, Marmora Danica II, 64). Jvfr. her S. 236. ²⁾ Kinch II, 29, 107 ff. ³⁾ Acta Pontificum Danica VI, Nr. 4366. ⁴⁾ Rep. 2. R. VII, Nr. 12458. ⁵⁾ Astrid Friis i Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., VIII, 123 f.

S. 114. ¹⁾ Acta Pontificum Danica V, Nr. 4117. ²⁾ Sst. V, Nr. 4275—6, 4278. ³⁾ Sst. VI, Nr. 4347—9, 4355—6, 4360, 4362, 4366, 4376. ⁴⁾ Sst. VI, Nr. 4969.

S. 115. ¹⁾ R C. p. 482. Progr. 1826 S. 18—19. ²⁾ Kinch I, 127 efter Thomas Knudsens Optegnelse i Hospitalets Kopibog, hos hvem det hedder om Biskop Christiern, at han skænkede Puggaard »multa bona ruralia« »qvæ extendebant se ad xxiiij Lasta[s] frumentij«. Hertil føjer Hegelund denne Bemærkning: »Istud σχόλιον ascripsit manu sua ad istam narrationem a se contextam [reve]rendus Senex M. [Tho]mas Canuti, Canon[us] Ripensis, harum reru[m] diligens indagator«. Teksten her suppleret efter en nyere Afskrift i Hospitalets Jordebog fra ca. 1640 Fol. 94 (ligeledes i Hospitalets Arkiv). Jvfr. iøvrigt Chronicon ecclesie Ripensis, 1708, p. 23. — Puggaards Kornindtægter udgjorde 1552—3 ca. 120 Ørter Korn; de 24 Læster svarer til 956 Ørter (efter Svend Aakjær i Nordisk Kultur XXX, 264).

S. 116. ¹⁾ Progr. 1826 S. 21. ²⁾ Kh. Saml. 4. R. VI, 458—61, 485. ³⁾ R C. p. 480. ⁴⁾ M. Mackeprang i Progr. 1916.

Kapitel V: Undervisning og Skolebøger i Middelalderen.

S. 119. ¹⁾ H. J. Kaemmel, *Geschichte des Deutschen Schulwesens* S. 182 ff. ²⁾ *Monumenta Germaniae paedagogica XXXVIII* 1, S. 47 ff. Jvfr. Specht S. 91 ff. ³⁾ William Norvin, *Københavns Universitet i Middelalderen* S. 160 ff. ⁴⁾ *Monumenta Germ. paedag. XXXVIII*, 1, S. 83. ⁵⁾ Jvfr. Ellen Jørgensen i *Historisk Tidsskrift* 8. R. IV, 35: »de ældste Tryk bidrager til at holde Billedet af Middelalderen fast for os«.

S. 120. ¹⁾ *Dipl. Danicum* 2. R. V, Nr. 275. ²⁾ F. A. Specht, *Geschichte des Unterrichtswesens in Deutschland* S. 67 ff. H. J. Kaemmel S. 164 ff. A. F. Leach, *Educational charters and documents*, 1911, S. 314 f. (Skoleordning i Exeter 1357). ³⁾ Her til og til det følgende jvfr. især Albert Appuhn, *Das Trivium und Quadrivium in Theorie und Praxis*, I (Disp., Erlangen, 1900). Specht S. 81 ff. ⁴⁾ Carl Prantl, *Geschichte der Logik im Abendlande* IV, 175. Huskeverset stammer fra Nicolaus de Orbellis († 1455).

S. 122. ¹⁾ J. P. Migne, *Patrologia, Series Latina*, CI, 854. Citatet anført hos Appuhn I, 14. ²⁾ Appuhn S. 16—24. Specht S. 86 ff. H. J. Kaemmel S. 167 ff., 187 ff.

S. 124. ¹⁾ J. P. Migne, *Patrologia, Series Latina*, CI, 857. Dette og flere af de følgende Citater er overtaget fra Appuhn. ²⁾ Sst. CVII, 395. ³⁾ Sst. CVII, 395: »[Ars grammatica] et origo et fundamentum est artium liberalium«. Meget betegnende for den senere Middelalders Syn paa Grammatikken er en Ytring i »Glosa notabilis« til »Doctrinale«: »Grammatica est ostiaria omnium aliarum scientiarum, linguae balbutientis expurgatrix aptissima, logicae ministra, rhetoricae magistra, theologiae interpres, medicinae refrigerium et totius quadrivii laudabile fundamentum« (Monumenta Germaniae Paedagogica XII, S. III). I Stiftelsesbrevet for en Skole i Wotton-under Edge 1384 siges det, at »grammatica est fundamentum omnium arcium liberalium« (A. F. Leach, *Educational charters and documents* S. 330).

S. 125. ¹⁾ Jvfr. især Paul Lehmann, *Erforschung des Mittelalters*, 1941, S. 33 f.,

55 f., 62 ff., især S. 66 ff. Hastings Rashdall, *The universities of Europe in the middle ages*, new ed., III, 343—4. Fr. Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts*, 3. Aufl., I, 44 f., 51 f. Genklang af en ældre Tids Opfattelse i Th. Ziegler, *Geschichte der Pädagogik*, 2. Aufl., 1904, S. 29. ²⁾ Appuhn S. 17, 24 ff. ³⁾ Appuhn S. 30 ff., 52 ff. ⁴⁾ Ludvig Holberg, *Erasmus Montanus* 1. Actus 4. Scene. Meget betegnende kaldtes de smaa Skoledisciple for »Donatistae« (A. F. Leach, *Educational charters and documents* S. XXX, 274). ⁵⁾ N. F. S. Grundtvig, *Kirke-Speil*, 1871, S. 362.

S. 127. ¹⁾ Jvfr. S. 140 om den første trykte Donatudgave i Danmark. Det kgl. Bibliotek besidder en Række ældre, i Udlandet trykte Udgaver (Inc. Haun. Nr. 1441—45), desuden en Udgave 1515 i Deventer. Jvfr. Victor Madsen, *Katalog over Det kongelige Biblioteks Inkunabler* I, 265—6. Moderne Udgave af Donat i *Grammatici Latini ex recens. H. Keilii* IV, 1864.

S. 129. ¹⁾ Jvfr. Udgaver af *ÆSOP*: Inc. Haun. Nr. 18—29 og Gl. kgl. Saml., 4°, 1978 »Aesopus moralizatus« (se Ellen Jørgensen, *Catalogus codicum Latinorum medii ævi Bibliothecæ Regiæ Hauniensis* p. 353). — Udgave af *AVIAN*: Inc. Haun. Nr. 473, desuden Haandskrifter i Ny kgl. Saml., 4°, 213 b og Gl. kgl. Saml., 4°, 1634 (E. Jørgensen, *Catalogus* p. 335, 352). ²⁾ Talrige Udgaver før 1500: Inc. Haun. Nr. 1069—78, desuden fire Haandskrifter: Thott, Fol., 305, 306—7 og Ny kgl. Saml., 4°, 213 b, de tre første typisk nok stammende baade fra Tyskland, Frankrig og England (E. Jørgensen, *Catalogus* p. 335, 352). Moderne Udgaver: *Catonis philosophi liber rec. Ferdinandus Havthall*, 1869 (med Kommentar); *Dicta Catonis quae vulgo inscribuntur Catonis Disticha de moribus* ed. Geyza Némethy, 1895. Jvfr. ogsaa Fr. Zarncke, *Der Deutsche Cato. Geschichte der deutschen Übersetzungen der im Mittelalter unter dem Namen Cato bekannten Distichen*, 1852. ³⁾ Appuhn S. 38 ff., 62 ff. Specht S. 96 ff., 111 f.

S. 130. ¹⁾ Jvfr. S. 143 ff Udgaver af Doc-

trinale: Inc. Haun. Nr. 129—42. ²) Græcismus: Inc. Haun. Nr. 1490 og Gl. kgl. Saml., Fol., 423. — Af Johannes de Garlandias grammatiske Smaaskrifter talrige Udgaver: Inc. Haun. Nr. 2271—89. Jvfr. Thott, 8°, 313. ³) E. Dümmler, Das Formelbuch des Bischofs Salomo III von Constanz, 1857, S. 73 (jvfr. Appuhn S. 48).

S. 131. ¹) M. Grabmann, Mittelalterliches Geistesleben I, 114. ²) Andreae Sunonis Hexaëmeron, ed. M. Cl. Gertz, V. 32—74.

S. 132. ¹) Citatet af Johannes Sarisberienensis (Specht S. 126). ²) Appuhn S. 82 ff. Specht S. 114 ff. ³) Kr. Erslev, Testamenter S. 178. Naar det her i umiddelbar Fortsættelse af Omtalen af Formularbogen hedder »cum aliis libris gramaticalibus«, synes det at tyde paa, at man paa dette Tidspunkt i Lund har henregnet Diplomudfærdigelse til »Grammatiken«. ⁴) Appuhn S. 100 ff. Specht S. 122 ff.

S. 133. ¹) Augustini De ordine II, 13 (J. P. Migne, Patrologia XXXII, 1013, jvfr. Appuhn S. 103). Hraban Maurus hos Migne CVII, 397.

S. 134. ¹) Appuhn S. 85—6. ²) Danske Magazin VI, 364, 365. ³) F. A. Specht S. 73 f., 140 ff. H. J. Kaemmel S. 175 ff.

S. 136. ¹) Specht S. 128 ff. H. J. Kaemmel S. 189 ff. Moritz Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik I, 1894, S. 778 ff., 791. Udgaver af Computus: Inc. Haun. Nr. 1253—54, Udg. Parisiis 1511, 1515 (Computus manualis). Jvfr. Thott, 4°, 825. — Eksemplarer af Cisiojanus i Gl. kgl. Saml., Fol., 177; 4°, 1810. ²) Specht S. 143 f. ³) Specht S. 104 f. P. Mosellanus, Paedologia, herausg. von H. Michel, 1906, S. 9. Jvfr. J. L. Heiberg, Gjenoplivelsen af Studiet af Græsk, 1891. ⁴) H. J. Kaemmel S. 179 ff. ⁵) Dipl. Danicum 2. R. I, Nr. 104.

S. 137. ¹) Sst. Kh. Saml. 2. R. III, 800. ²) Kr. Erslev, Testamenter S. 115. ³) Sst. S. 126. ⁴) Sst. S. 122, 178. ⁵) Sst. S. 123. ⁶) Sst. S. 149, 122. Skrifter af Ovid omtales 1358 (S. 122), af Cicero 1379 (S. 149), og 1379 bortskænker en Erkebiskop i Lund til »ipsis scholaribus« actores, libros et poetas nostros reliquos» (S. 151). ⁷) Sst. S. 73

(1337), 151 (1379), jvfr. S. 29 (1285): »itenerarium meum«.

S. 139. ¹) Danske Magazin I, 297; 299—300. Chr. Bruun, Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliothek I, 110—11. Jvfr. H. O. Lange i Bogvennen 1893 S. 7. ²) Danske Magazin VI, 366. ³) Christiern Pedersens Danske Skrifter, udg. af C. J. Brandt, IV, 505, 511, jvfr. S. 506. ⁴) Om Skolebøger i Danmark jvfr. Erasmus Nyerup, Librorum, qui ante Reformationem in scholis Daniæ prælegebantur, Notitia, 1784, og samme Forfatter, Librorum, qui ante Reformationem in scholis Daniæ prælegebantur, Notitiæ Mantissa ex Museo Hielmstierniano, 1785. Samme, Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge II, 344—65. Ellen Jørgensen i Historisk Tidsskrift 8. R. IV, 31—6. ⁵) Monumenta Germaniæ Paedagogica XII S. CLXXIV (Nr. 10), CLXXIX (Nr. 21), CCXXXV (Nr. 155). ⁶) Jvfr. Nyerup, Notitia p. 47 ff., 51 ff., 61 ff. Max Manitius, Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters III, 746. — Forfatteropgivelserne er vaklende. Naar der tales om »Sinonima Britonice«, menes der maaske en af Guilelmus Brito bearbejdet eller ham tillagt Udgave (jvfr. ogsaa Thott, 8°, 30 og Inc. Haun. Nr. 1862). Af Johannes de Garlandias Smaaarbejder findes der adskillige Udgaver i Det kgl. Bibliotek: Aequivoca Inc. Haun. Nr. 2271—74, Composita verborum sst. Nr. 2275—77 og Synonyma sst. Nr. 2279—82 samt i Thott, 8°, 313. Jvfr. Aug. Scheler, Lexicographie Latine du XIIe et du XIIIe siècle, 1867. ⁷) Jvfr. nedenfor S. 152 ff. ⁸) Jvfr. S. 160 ff. ⁹) Genudgivet af Rasmus Nyerup 1828 og af Aage Hansen og Chr. Behrend 1929. Fyldigste Udgave i Östnordiska och latinska medeltidsordspråk, utg. av Axel Kock och Carl af Petersens, 1889—94. Om Peder Laales Betydning for Skolerne jvfr. de satiriske Bemærkninger, der lægges »Sognepræsten« i Munden i Skuespillet »Kortvendings«, f. Eks. »den gode Peder Laale er nu foragt / Som alle Skoler holdt ved Magt« (Danske Samlinger I, 243—5).

S. 140. ¹) Jvfr. S. 137—8. ²) Lauritz Nielsen, Dansk Bibliografi 1482—1550 Nr. 60. ³) Lauritz Nielsen Nr. 70 og Nr. 228. —

H. J. Helms, Næstved St. Peders Kloster (Skovkloster), 1940, S. 310—17. ⁴) Lauritz Nielsen Nr. 229. ⁵) Sst. Nr. 120, 121. ⁶) Sst. Nr. 216—17, 122. Jvfr. C. J. Brandt, Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter, 1882, S. 33 ff., 81 ff., 407—8. ⁷) Lauritz Nielsen Nr. 223. Jvfr. Julius Paludan i Nordisk Tidsskrift for Filologi 2. R. X, 83—8.

S. 141. ¹) Jvfr. S. 110. Mod det her udviklede kan ikke anføres det Eksempel paa den senmiddelalderlige Gejstlighedens formentlige Uvidenhed, der skulde foreligge i den Omstændighed, at det om en Kannik i Ribe Kapitel 1518 hedder, at han »ikke kunde skrive«. Allerede J. Kinch har forlængst gjort det sandsynligt, at det omtalte Udtryk blot maa betyde, at den paagældende, der tilmed indtog en saa høj Stilling som Generalofficial, blot ved en speciel Lejlighed — antagelig paa Grund af Sygdom — ikke mægtede at føre Pennen (Kh. Saml. 2. R. I, 337—40). ²) Kr. Erslev, Testamenter S. 75.

S. 142. Sst. S. 162. ²) Sst. S. 149. ³) Sst. S. 75. ⁴) Sst. S. 75. ⁵) Ellen Jørgensen i Historisk Tidsskrift 8. R. III, 260. ⁶) R. C. p. 218.

S. 143. ¹) N. Coleti Sacrosancta concilia XIX, 1732, p. 952. ²) Oversættelse af H. J. Helms, jvfr. samme Forf., Næstved St. Peders Kloster S. 312. ³) Om Doctrinale se Charles Thurot i Notices et extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale XXII, 2, 1874, S. 1—592. Das Doctrinale des Alexander de Villa-dei, kritisch-exegetische Ausgabe, bearbeitet von Dietrich Reichling, 1893 (Monumenta Germaniae Paedagogica, XII). Martin Grabmann, Mittelalterliches Geistesleben I, 109 ff. Max Manitius, Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters III, 756—9. Nyerup, Librorum ... Notitia p. 2—21.

S. 144. ¹) Reichling S. XX ff., XXIX ff. ²) Nyerup, Notitia p. 9. ³) Reichling S. XLIV ff., LIII ff., LX ff. ⁴) Doctrinale V. 7—10. ⁵) Nyerup, Notitia p. 10. ⁶) En Kommentator forklarer Navnet saaledes: »Est a doctrina tibi Doctrinale vocatum, nam sua doctrina reddit quomcunqve beatum« (Nyerup, Notitia p. 3). ⁷) Ch. Thu-

rot, anf. Sted S. 494. ⁸) Jvfr. Reichling S. LXXIV ff., jvfr. S. XXXVII. Maximiani Elegiae er udgivet af M. Petschenig i Berliner Studien für classische Philologie und Archaeologie, XI, 2, 1890. ⁹) V. 1—10.

S. 145. ¹) Reichling S. LXXI ff.

S. 146. ¹) Sst. S. LXXVI ff.

S. 147. ¹) Ch. Thurot S. 93 ff., 118—21. Reichling S. XI ff. ²) Ch. Thurot S. 485 ff. Reichling S. XV. ³) Typisk er Rasmus Nyerup, der taler om »totum spissum opus obscurum, barbarum, jejunum et perplexum« (Notitia p. 8) og »hic foedæ barbariei genuinus foetus« (sst. p. 24).

S. 148. ¹) Ch. Thurot S. 494—5. ²) Reichling S. XV. ³) C. J. Brandt, Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter S. 412—13. Om Jodocus Badius og hans Forhold til Doctrinale jvfr. Ch. Thurot S. 495, Reichling S. CIII. ⁴) Laborinthus V. 667—70. (Bibliothèque de l'école des hautes études 238 S. 360). ⁵) Jvfr. S. 142. ⁶) Nyerup, Librorum ... Notitia p. 29. Jens Worm i Det københavnske Selskabs Skrifter XI, 378.

S. 150. ¹) En Udgave af Graecismus fra ca. 1490 findes i Det kgl. Bibliotek (Inc. Haun. Nr. 1490). Teksten er i nyere Tid (1887) udgivet af Joh. Wrobel i Corpus grammaticorum medii aevi I (jvfr. hertil P. Egenolff i Wochenschrift für klassische Philologie VI, 1889, Sp. 1260—5). Jvfr. J. J. Baebler, Beiträge zu einer Geschichte der lateinischen Grammatik im Mittelalter, 1885, S. 95—115. Nyerup, Librorum ... Notitia p. 28—42. L. Traube, Vorlesungen und Abhandlungen III, 190 f. Karl Lohmeyer i Romanische Forschungen XI, 412—30. ²) D. Reichling i Monumenta Germaniae Paedagogica XII, p. LXXIX ff. ³) Baebler S. 96, jvfr. Corpus gram. I, p. X.

S. 151. ¹) Sst. S. 105 ff. ²) Sst. S. 69. ³) Corpus I, 104 f., jvfr. Baebler p. 113.

S. 152. ¹) Sst. S. 96. Nyerup p. 30, 38 f. ²) Gl. kgl. Saml., Fol., 423, jvfr. Ellen Jørgensen, Catalogus codicum Latinorum p. 343. ³) Nyerup p. 41 f. ⁴) Jvfr. S. 139, 177 f. ⁵) Jvfr. S. 148. ⁶) Benyttet er Udgaven af Edmond Faral i Bibliothèque de l'École des hautes études, 238, 1924, S. 336—77. En ældre Udgave foreligger i Poly-

carp Leyser, *Historia poetarum et poematum medii aevi*, 1721, p. 796—854. Jvfr. E. Nyerup, *Librorum . . . Notitia* p. 42—7. Mitteilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte XVI, 37 f.

S. 153. ¹⁾ E. Faral, anf. Skrift S. 38—39.

S. 155. ¹⁾ En litterærhistorisk Kommentar til hele denne Forfatterliste giver Manitius i de anførte Mitteilungen XVI, 232—77.

S. 162. ¹⁾ Saaledes i Fortalen til Udgaven af Facetus (*Ethica morosi Faceti*) Köln 1511 (Det kgl. Bibliotek). ²⁾ Om Johannes de Garlandia se Edwin Habel i Mitteilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte XIX, 1—34, 118—30 (om Facetus sst. S. 33). E. Faral i *Bibliothèque de l'école des hautes études*, 238, S. 40 ff. Hauréau i *Notices et extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale XXVII*, 2, S. 1 ff. ³⁾ Romania XLVI, 254 ff. (her Omtale af forskellige Skrifter, der gaar under Navnet Facetus). Et beslægtet Skrift er det ligeledes Johannes de

Garlandia tillagte Cornutus (jvfr. *Der Deutsche Cornutus*, herausgegeben von Edwin Habel, 1—2, 1908—09). — Hauréau, anf. *Sted XXVII*, 2, S. 15 ff., Carl Schroeder, *Der deutsche Facetus i Palaestra LXXXVI*, 1911, med Indledning. ⁴⁾ Inc. Haun. Nr. 1551—52, 370, 1078. Ellen Jørgensen, *Catalogus codicum Latinorum* p. 353 (Thott, Fol., 308); p. 350 (Gl. kgl. Saml., 4°, 1634) den anden Facetus, der begynder »Moribus et uita quisquis uult esse facetus«. Den tillægges Rainerus Alemannicus. ⁵⁾ Jvfr. S. 139. Julius Paludan i *Nordisk Tidsskrift for Filologi* 2. R. X, 83—8. *Nordisk Tidsskrift for Bok- og Biblioteksvæsen* II, 173—5. Lauritz Nielsen, *Dansk Bibliografi* 1482—1550 Nr. 223. Chr. Pedersens Udgave er kun kendt i eet Eksempplar i Uppsala (Fotografi herefter i Det kgl. Bibliotek).

S. 163. ¹⁾ *Quod minus exsequitur morosi dogma Cathonis, Supplebo pro posse meo monitu rationis.*

S. 166. ¹⁾ Kølnrudgaven af 1511 slutter: *Sedulus in studio puer in templo pius esto, Pacifice redeas per vicos atque plateas.*

Kapitel VI: Humanisme og Reformation.

S. 167. ¹⁾ Til det følgende jvfr. Friedrich Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts*, 3. Aufl., I, 1 ff. Samme, *Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwicklung*, 1909, S. 23—37. H. J. Kaemmel, *Geschichte des Deutschen Schulwesens im Uebergange vom Mittelalter zur Neuzeit*, 1882, S. 243 ff. Theobald Ziegler, *Geschichte der Pädagogik* S. 38 ff. Jvfr. Karl Knabe, *Geschichte des deutschen Schulwesens*, 1905, S. 32 ff. Wendelin Toischer, *Geschichte der Pädagogik*, 1912, S. 52 ff. W. H. Woodward, *Vittorino da Feltre and other Humanist educators*, 1912. Samme, *Studies in Education during the Age of the Renaissance 1400—1600*, 1906.

S. 169. ¹⁾ Jvfr. H. J. Kaemmel, anf. Skrift S. 381.

S. 170. ¹⁾ Friedrich von Bezold, *Rudolf Agricola, ein deutscher Vertreter der italienischen Renaissance*, 1884. W. H. Woodward, *Studies in Education*, 1906, S. 79—103. Karl Hartfelder, *Philipp Melanchton*

als *Praeceptor Germaniae* S. 186, 217 ff. ²⁾ H. J. Kaemmel, anf. *Værk* S. 362—77. Fr. Paulsen, *Geschichte* I, 65 f. ³⁾ J. Huijzinga, *Erasmus*, 2. Druk, 1925. H. J. Kaemmel, anf. Skrift S. 326—61. Fr. Paulsen, *Geschichte* I, 67—70. W. H. Woodward, *Studies in Education* S. 104—26. ⁴⁾ Hovedparten af Erasmus' pædagogiske Arbejder findes udgivet i *Erasmi Opera omnia*, I, 1703.

S. 172. ¹⁾ Karl Hartfelder, *Philipp Melanchton als Praeceptor Germaniae*, 1889 (*Monumenta Germaniae Paedagogica VII*). Peter Petersen, *Geschichte der aristotelischen Philosophie im protestantischen Deutschland*, 1921, S. 19 ff. W. H. Woodward, *Studies in Education*, 1906, S. 211—43. Bjørn Kornerup, *Biskop Hans Poulsen Resen* I, 148 f. ²⁾ *Corpus Reformatorum XI*, 15—25.

S. 173. ¹⁾ D. Martin Luthers Werke (Kritische Gesamtausgabe) XV, 9—53; XXX, 2, 508—88. ²⁾ Die evangelischen Kirchen-

ordnungen des 16. Jahrhunderts, herausg. von Ae. L. Richter, I, 99 ff., jvfr. S. 108, 128, 146.

S. 174. ¹⁾ Jvfr. Johs. Sturms Undervisningsplan De literarum ludis recte aperiendis, Argentorati 1538, p. 12. ²⁾ Jvfr. S. 140.

S. 175. ¹⁾ Jvfr. C. J. Brandt, Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter, 1882, S. 32—6, 407—8. ²⁾ Jvfr. R. Nyerup, Librorum . . . mantissa p. 30—40. ³⁾ Vilhelm Andersen, Tider og Typer af dansk Aands Historie. Erasmus I, 105. Jvfr. hele Karakteristiken af Parvus sst. S. 105—16. ⁴⁾ Oversættelsen af Vilhelm Andersen (Erasmus I, 109).

S. 177. ¹⁾ R. Nyerup, Librorum . . . mantissa p. 21—28. ²⁾ Lauritz Nielsen, Dansk Bibliografi 1482—1550 Nr. 51, 189, 267, 278. Typisk for Synet paa den Kreds af »Poeter«, som man nu ønskede fremmet (Virgil, Terentius, Cicero) i Modsætning til de middelalderlige Forfattere, og for den Værdsættelse af rent Latin, som bl. a. Murellius gav Udtryk for, er »Sognepræstens« Bemærkninger i »Kortvending« (Danske Samlinger I, 244—5). ³⁾ Landretten § 5, 125, Byretten § 56 (J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske Love IV, 3, 60, 104). Jvfr. J. Oskar Andersen, Overfor Kirkebruddet, 1917, S. 154, 156. ⁴⁾ Danske Magazin VI, 364—7. Jvfr. J. Oskar Andersen, anf. Skrift S. 161—3. Forbudet mod Skoletiggeriet skal være inspireret af Sigbrit (Johs. Swaning, Christiani II . . . vita, 1670, p. 206—11).

S. 179. ¹⁾ Christiern Pedersens Danske Skrifter, udg. af C. J. Brandt, IV, 467—518. Jvfr. C. J. Brandt, Om Lunde-Kanniken Christiern Pedersen og hans Skrifter, 1882, S. 228—36. ²⁾ Chr. Pedersen, anførte Skrift S. 469 f., 476 f. ³⁾ Sst. 485—7, 489 f., 493, 508. ⁴⁾ Her S. 139.

S. 180. ¹⁾ Anførte Skrift S. 475, 505, 506, 514. ²⁾ Sst. S. 505, 506, 512, 514, 515. ³⁾ Sst. S. 502, jvfr. S. 505. ⁴⁾ Sst. S. 503—4.

S. 182. ¹⁾ H. F. Rørdam, Monumenta historiae Danicæ II, 667—72, især 670. ²⁾ Skrifter af Paulus Helie, udg. ved Marius Kristensen, III, 130, jvfr. 88, 276. ³⁾ Sst. III, 33. ⁴⁾ Sst. I, 182. ⁵⁾ [Henrik Boort,] Fasciculus morum, Coloniae 1517,

Fortalen. ⁶⁾ Niels Hemmingsen, Catechismi qvæstiones, 1560, Dedikationen. ⁷⁾ H. F. Rørdam, Monumenta historiae Danicæ 2. R. II, 232, 251, 276. Kh. Saml. 2. R. IV, 318.

S. 183. ¹⁾ R C. p. 492: »Vir industrius, quique primus barbaris Scriptoribus et versilogis e Schola missis, elegantiores Auctores in Scholam introduxit, et simpliciter vernacula lingua exposuit«. ²⁾ S. 76. — At Hr. Backen skulde være identisk med en Nicolaus Bacquinus, som nævnes 1456 ff. (jvfr. Thorup S. 31), er udelukket af kronologiske Grunde. BACKEN (BAKKEN) er et i Sydvest-Danmark ikke helt sjældent forekommende Navn (jvfr. Gunnar Knudsen og Marius Kristensen, Danmarks gamle Personnavne I, 91).

S. 184. ¹⁾ R C. p. 492: »Sed ob magicas artes non nihil vulgo suspectus fuit. Comitabatur ipsum ubique locorum, domi et in schola, corvus«. — Det er utvivlsomt ogsaa denne Hr. Backen, der til Bedste for Skolens Rektor stiftede et lille Legat paa 20 Mark dansk (R B. p. 27). Det er forlængst forsvundet (Thorup S. 32). ²⁾ Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. ved Lis Jacobsen, V, 93. Jvfr. III, 146. ³⁾ R B. S. 72. R C. p. 492. Som Kilde for sine Efterretninger om Rektorerne henviser Terpager dels i Almindelighed til »Acta Scholæ«, dels specielt til Meddelelser »in Manuscripto quodam Scholæ«. Formodentlig sigter han hermed til R B., og dennes (nu forsvundne) Kildegrundlag. At baade R B. og R C. delvis gaar tilbage til en fælles Kilde, viser Ordlyden af Karakteristikerne af Rektorerne. ⁴⁾ C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I, 509. R C. p. 502.

S. 185. ¹⁾ R B. S. 72 (»nam ijs temporibus inferiores et novitij Canonici (si quando necessitas postulabat) Ludirectoris munus obibant«). ²⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 336—7, 409 (om den 1497 og 1502 gennemførte Fordeling af residerende og ikke-residerende Kanonikater i Ribe jvfr. S. 79). Kinch I, 443—5, 523, 602. ³⁾ R B. S. 72 (»nam priscis temporibus Ludirectores etiam Pastores fuerunt Ecclesiæ S. Johannis«). Ogsaa i Viborg var St. Hans Kirke siden 1440 tillagt Skolens Rektor (Pontoppidan, An-

nales II, 580). Ribe St. Hans Kirke var allerede før 1230 blevet annekteret til Kapitlet (S R D. V, 541).

S. 186. ¹⁾ R C. p. 492. R B. S. 72: »propter rigiditatem disciplinæ et res novas inuisitas. Carcerem Scholasticorum (Stocken) collocavit in ipsa Schola. Sed scholastici grandiores, facta conspiratione securibus carcerem ligneum comminuerunt«. Om Puggaards Stok beretter Terpager følgende (Inscriptiones Ripenses, 1702, p. 6): »Habitationi Rectoris inservit curia, Puggaard, ubi

etiamnum in cella superstes carcer scholasticus, nostris Puggaard-Stok, in quo graviter delinquentium alumnorum pedes arcte tenentur«.

S. 187. ¹⁾ R C. p. 502. ²⁾ Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. ved Lis Jacobsen, V, 93. — Allerede Jens Worm (Det Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter XI, 367) var ved at »falde i Forundring« over de store Tal hos Palladius og vilde ikke tro dem, »hvis ikke en saa troeværdig Mand . . . berettede dem«.

Kapitel VII: Disciple og Dimitterede.

S. 188. ¹⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 75. ²⁾ Acta Pontificum Danica I, Nr. 293. ³⁾ Kr. Erslev, Testamenter S. 210. ⁴⁾ Jvfr. S. 60. — Testamentet, der er udateret, er trykt i R C. p. 64—5. Kinch (I, 415, jvfr. S. 361) har sikkert Uret i at henføre det til saa sent som 1500—1515. Af Testamentets Eksekutorer forekommer den ene, Kanniken, Mag. Niels Markvarsen, allerede som en betroet Mand 1461 (Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans's Tid, udg. af William Christensen, II, Nr. 13) og bør ikke forveksles med hans Navne, der ligeledes var Kannik i Ribe og nævnes endnu 1518 (R C. p. 120, han synes at være blevet Kannik 1493 (Acta Pontificum Danica V, Nr. 3363)); den anden, Raadmanden Thomas Olufsen, nævnes allerede 1486 (Kinch I, 636). Formodentlig er Testamentet fra ca. 1485. Hermed stemmer det ogsaa godt, at Hr. Peder Madsen synes at være død 1486, i hvilket Aar Biskop Hartvig Juel henlagde St. Peders Kirke til Ribe Kapitels Kannikebord (Rep. 2. R. III, Nr. 5974).

S. 189. ¹⁾ R C. p. 482. Progr. 1826 S. 18—19. ²⁾ Jvfr. S. 184, 187. ³⁾ Danske Samlinger I, 52 (S. 47—59). Jvfr. Kh. Saml. 2. R. I, 394—9. ⁴⁾ J. P. Grundth, Liber posthumus continens similitudines, ed. A. S. Vedel, 1567, Bl. O. 6. Om Laurids Nielsen jvfr. Kh. Saml. 3. R. III, 403—14. ⁵⁾ R C. p. 639. A. C. Bang, Den norske Kirkes Historie i Reformations-Aarhundredet S. 209 ff. ⁶⁾ Om de to første se Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., I,

377 f., 389 f., om den tredie Kh. Saml. 2. R. I, 401 f., 409.

S. 190. ¹⁾ Ellen Jørgensen i Historisk Tidsskrift 8. R. V, 357.

S. 191. ¹⁾ Chartularium Universitatis Parisiensis, ed. H. Denifle, II Nr. 635. Jvfr. H. Roos i Classica et Mediaevalia VIII, 87—115. Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XV, 385. ²⁾ Skat Rørdam og J. Kinch i Kh. Saml. 2. R. I, 265—318, især S. 273—4, 511—12. Ellen Jørgensen i Hist. T. 8. R. V, 345—6 og i Nordisk Tidsskrift for Bok- og Biblioteksvæsen XX, 195—6. ³⁾ Chartularium Universitatis Parisiensis, II Nr. 863. R C. p. 146 f. Kinch I, 161. — Om Philomela se især Paul Lehmann i Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Abteilung, 1936, Heft 2, S. 52 ff. ⁴⁾ Auctarium Chartularii Universitatis Parisiensis ed. H. Denifle et Ae. Chatelain I, 188. Kinch I, 226—7 (efter S R D. V, 556). ⁵⁾ Auctarium II, 980; III, 40. ⁶⁾ Hist. T. 8. R. V, 357.

S. 192. ¹⁾ Ellen Jørgensen i Hist. T. 8. R. VI, 197 ff. ²⁾ »Oldemoder«, udg. af O. Nielsen, S. 33. ³⁾ Sst. S. 42. ⁴⁾ Matrikler over Nordiske Studerende ved fremmede Universiteter, udg. af Ludvig Daae, I, 1 ff. ⁵⁾ Kh. Saml. 5. R. V, 139. ⁶⁾ Sst. 2. R. II, 512 ff., suppleret efter Georg Erler, Die Matrikel der Universität Leipzig, 1—3, 1902 ff. ⁷⁾ Daae, Matrikler I, 30 ff., suppleret efter A. Hofmeister, Die Matrikel der Universität Rostock. ⁸⁾ Daae, Matrikler I, 16 f. ⁹⁾ Pers. T. 3. R. V, 292 ff.; 8. R. II,

91 ff., sammenlignet med Hermann Keusen, *Die Matrikel der Universität Köln*, 1892 ff., især 2. Udgave af 1. Bind, 1928, med mange nye Oplysninger. ¹⁰) Kh. Saml. 4. R. VI, 340 ff. ¹¹) Pers. T. 8. R. V, 118 ff. ¹²) *Album Academiae Viteber-*

gensis 1502—1560, ed. C. E. Foersteman. ¹³) Alb. Thura, *Regiæ Academiae Hafniensis infantia et pueritia*, 1734, p. 23, 32. Pers. T. 8. R. II, 96 (*Math. Nicolai*). ¹⁴) Kh. Saml. 4. R. VI, 352. Rep. 2. R. V Nr. 8560.

ANDET HOVEDAFSNIT

TIDSRUMMET 1536—1805

A. (1536—1660)

Kapitel I: Det latinske Skolevæsens almindelige Udvikling i Danmark 1536—1660.

S. 197. ¹) Jvfr. S. 172 ff. ²) Vedrørende den højere Skoles Historie efter Reformationen henvises der en Gang for alle til følgende Skrifter: Rasmus Nyerup, *Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider III*, 1, 1804. J. Paludan, *Det høiere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig*, 1885. Bjørn Kornerup, *Frederiksborg Statsskoles Historie 1630—1830*, 1933. ³) Christiern Pedersens *Danske Skrifter*, udg. af C. J. Brandt, IV, 506.

S. 198. ¹) H. F. Rørdam, *Mester Jørgen Jensen Sadolin*, 1866, S. 5 f. *Diplomatarium Vibergense*, udg. af A. Heise, S. 220. ²) H. F. Rørdam, *Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621 I*, 670 ff. ³) *Malmøbogen af Peder Laurensen*, udg. af H. F. Rørdam, 1868, Fol. 51 v f. ⁴) Kh. Saml. 2. R. II, 169; 5. R. II, 434, 435, 437. *Danske Magazin III*, 104. Jvfr. Sigurd Schartau, *Malmö högre allmänna läroverk under den danska tiden*, 1929, S. 18 ff.

S. 199. ¹) C. T. Engelstoft, *Reformantes et Catholici tempore, quo sacra emendata sunt, in Dania concertantes*, 1836, p. 186. ²) H. F. Rørdam, *Danske Kirkelove 1536—1683 I*, 6. ³) C. T. Engelstoft i Kh. Saml. 2. R. II, 71 f. ⁴) Rørdam, *Kirkelove I*, 52 ff.

S. 201. ¹) Sst. I, 101. ²) Sst. I, 90. ³) Typisk for Tidens hele Opfattelse er

Formuleringen i Antvorskov-Synodens Bestemmelse 1546: »Cum scholastica juvenus seminarium sit reipublicæ, maxime eorum, qui successu temporis futuri sunt verbi Dei ministri . . .« (sst. I, 258). ⁴) Sst. I, 94—6. ⁵) Sst. I, 90. ⁶) Sst. I, 90—93.

S. 202. ¹) Sst. I, 91, 93. ²) Sst. I, 93. ³) W. Norvin i Sorø, udg. af Soransk Samfund, I, 570. ⁴) Rørdam, *Kirkelove I*, 96. ⁵) Sst. I, 49. ⁶) Sst. I, 96. Jvfr. S. 91—3; II, 36.

S. 203. ¹) Sst. I, 96—7 (jvfr. *Danske Kancelliregistranter 1535—1550*, udg. af Kr. Erslev og W. Møllerup, S. 206. *Danske Magazin* 3. R. VI, 312; 4. R. IV, 234). ²) Sst. I, 108, 110, 115. ³) Sst. I, 110. Jvfr. II, 36; III, 19, 43. ⁴) Sst. I, 121. ⁵) Sst. I, 112. Jvfr. Bestemmelserne i Christian III's tredje københavnske Reces af 22. Oktober 1540 sst. S. 165—6. ⁶) Sst. I, 93.

S. 204. ¹) Sst. I, 93. ²) Sst. I, 160—1. ³) Sst. I, 164—5. ⁴) Sst. I, 308—9, 532. ⁵) *Danske Kancelliregistranter 1535—1550*, udg. af Kr. Erslev og W. Møllerup, S. 219, 220, 221, 222, 223, 225, 244, 257.

S. 205. ¹) *Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dännemark*, herausgegeben von Andreas Schumacher, I, 4. ²) H. F. Rørdam, *Kjøbenhavns Universitets Historie 1537—1621 IV*, Nr. 11. ³) Peder Palla-

dius' Danske Skrifter, udg. ved Lis Jacobsen, V, 94, jvfr. S. 70. Ogsaa Bispemødet i København 1540 bestemte: »Ruri autem in summis tribus festis tantum Introitus, Præfatio et Sanctus Latine canantur in ornametum et decus Latinæ linguæ et scolarum« (Rørdam, Kirkelove I, 153).

S. 207. ¹⁾ Peder Palladius' Danske Skrifter V, 91-4. ²⁾ Sst. II, 318. Kh. Saml. 2. R. VI, 134, 136. ³⁾ Rørdam, Kirkelove II, 19-38, især S. 35-8. ⁴⁾ Sst. I, 257-8, 465-6.

S. 208. ¹⁾ H. Beckman, *Communitatis Regiæ Havniensis Historia*, 1785, p. 161. ²⁾ Rørdam, Kirkelove II, 58 f., 108, 166 ff., 211 ff., 224 ff., 306, 312 ff. Enkelte af disse Stiftelser repræsenterer udvidede Fornylser af tidligere kongelige Gaver. Til de her nævnte større »Kommuniteter« kan føjes lignende Begunstigelser for Skolerne i Vordingborg (Kancelliets Brevbøger 1576-79 S. 239), Ringsted, Sorø og Slagelse (sst. 1580-83 S. 118, 157, 409) og i Nyborg (sst. 1584-88 S. 600). Karakteristisk er ogsaa Bestemmelsen om, at Skolemestre og Hørere ved de smaa Latinskoler i Fyens Stift skulde have fri Kost hos Byens Borgere (sst. 1576-79 S. 423; jvfr. 1580-83 S. 588). ³⁾ Typiske er især Bestemmelserne for Kommunitetet i Viborg, jvfr. Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen I, 42 ff.

S. 209. ¹⁾ Rørdam, Kirkelove I, 13; II, 424. ²⁾ Sst. II, 222 ff. Kh. Saml. 3. R. II, 161-2. ³⁾ Gl. kgl. Saml., 4°, 3182. Jvfr. Kh. Saml. 2. R. IV, 225-31. Bjørn Kornerup, H. P. Resen I, 243-4. ⁴⁾ Olaus Theophilus, *Paræneses seu præceptiones sapientes et utiles de vita ac studiorum honesta formatione*, 1573, Bl. V 4 ff. Kh. Saml. 2. R. VI, 157. R. Nyerup, anf. Skrift III, 1, S. 26 ff. Samlinger til Fyens Historie og Topographie I, 45 ff. Bjørn Kornerup, H. P. Resen I, 42 f.

S. 210. ¹⁾ Kornerup, anf. Skrift I, 29 ff., 40 ff. Kh. Saml. 2. R. VI, 154-82. ²⁾ Jvfr. Olaus Theophilus, *Paræneses*, 1573. Niels Bredal, *Børnespejl*, udg. af H. F. Rørdam, 1894. ³⁾ Bjørn Kornerup, *Frederiksborg Statsskoles Historie 1630-1930* S. 5-14.

⁴⁾ Rørdam, Kirkelove II, 519 f. ⁵⁾ Sst. III, 17 ff. ⁶⁾ Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen I, 236 f., 246 f.

S. 211. ¹⁾ Rørdam, Kirkelove III, 16. Allerede 24. Juli 1604 var et lignende Brev udgaaet til de norske Biskopper (Norske Rigsregistranter IV, 80 f.). Foranledningen til disse Breve synes at være blevet givet af de norske Biskoppers Klager paa Herredagen i Bergen 9. Juli 1604 (N. Slange, *Christian den Fierdes Historie* S. 206). ²⁾ Skolereformens Forudsætninger og Gennemførelse er udførligt fremstillet hos Kornerup, H. P. Resen I, 242-71.

S. 212. ¹⁾ Trods Reformen 1604 lod Skolevæsenet aabenbart vedblivende meget tilbage at ønske. 1608 klagede Bisperne bitert over dets Tilstand og krævede Reform: »alias enim barbaries tandem metuenda est, nam minitantur passim scholæ ruinam, et verendum, ne brevi destituantur idoneis hominibus, si occluditur præmii janua« (Erich Pontoppidan, *Annales ecclesiæ Danicæ* III, 579). ²⁾ S. M. Gjellerup, Biskop Jens Dinesen Jersin S. 41 ff., 65 ff. J. Oskar Andersen, Holger Rosenkrantz den Lærde S. 169 ff.

S. 214. ¹⁾ Rørdam, Kirkelove III, 114 f. Kancelliets Brevbøger, udg. af L. Laursen, 1616-20, S. 668. ²⁾ Bjørn Kornerup i Årsbok för Vetenskapssocieteten i Lund 1943 S. 37 f. ³⁾ J. Oskar Andersen, anf. Skrift S. 175 ff., 178 ff. Rørdam, Kirkelove III, 69 f., 81, 257, 277 f., 279. Kancelliets Brevbøger, udg. af L. Laursen, 1616-20 S. 521-2. ⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1616-20 S. 72. ⁵⁾ Rørdam, Kirkelove III, 180 f. ⁶⁾ J. E. Rietz, *Skånska Skolvæsendets Historia*, 1848, S. 629-31. Kh. Saml. 3. R. II, 709-10. Reglementet af 1632 hos Rietz, anf. Værk S. 631-54. Det autoriseredes ved et Kongebrev af 11. Oktober 1633 (Kh. Saml. 3. R. II, 714 f.).

S. 215. ¹⁾ Rørdam, Kirkelove III, 357-9. ²⁾ Rørdam, *Historiske Samlinger og Studier* I, 182-92. At det er Bangs Grammatik, der nu havde sejret, fremgaar bl. a. ved Sammenligning med Bispernes Udtalelser 1650 (Rørdam, Kirkelove III, 357). ³⁾ Historisk Tidsskrift 3. R. IV, 546.

*Kapitel II: Ribe Katedralskoles Historie i Christian III's
Tidsalder (1536-1559).*

S. 217. ¹⁾ Kinch I, 475 f., 493. ²⁾ Kinch I, 477. Imm. Barfod og Holger Rørdam, Kirke-Kalender for Slesvig Stift 1862 S. 145 ff., 177 f. Helge Haar i Festskrift til Professor, Dr. theol. J. Oskar Andersen, 1936, S. 67-89. ³⁾ Kirke-Kalender 1862 S. 177. ⁴⁾ Kh. Saml. 2. R. IV, 1-20. ⁵⁾ Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte 1. R. 18. Hefte S. 96.

S. 219. ¹⁾ Kinch I, 493-4. Danske Magazin 3. R. IV, 186, 206, 213. ²⁾ Kinch I, 482 f., 489, 492. ³⁾ R B. Fol. 31v. — Kinch (I, 493) har næppe Ret i at tillægge Terpager (R C. p. 562) den Opfattelse, at der i Ribe skulde have lydt luthersk Prædiken før 1535. ⁴⁾ R C. p. 562. Brevet kendes kun gennem en næppe helt korrekt Gengivelse af Terpager.

S. 220. ¹⁾ R B. Fol. 32, 34v. — Jvfr. Kh. Saml. 2. R. I, 412 ff. Kinch I, 495. ²⁾ C. 1540 skrev Melancthon til Kansler Johan Friis om de danske Skoler: »intelligo autem pueriles scholas oppidorum collapsas« (H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie 1537-1621 IV, 16). ³⁾ R C. p. 562. R B. Fol. 34v. ⁴⁾ I det stille vedblev dog mange i Ribe at holde fast ved Katolicismen, jvfr. A. S. Vedels betegnende Ord om Jens Pedersen Grundets Præstevirksomhed her 1554-65: »quot ille discordiarum semina sustulerit, quot animas papisticis nugis imbutas ac pertinaciter inhærentes sua prudenti lenitate conuerterit, credo exempla adhuc in recenti multorum hærerere memoria« (J. P. Grundith, Similitudines, 1567, Q 2). Det er vel ogsaa hertil, at den unge Hans Laugesen sigter 1552, naar han taler om, at Ribe-Kapitel »exemplo suo multos etiam obstinatos ad pietatem invitant« (Ny kgl. Saml., 8°, 190).

S. 221. ¹⁾ Thomas Jørgensens Kopibog for Byens Dokumenter 1601 f. S. 142 (i Raadhuset i Ribe). R C. p. 395.

S. 222. ¹⁾ Progr. 1826 S. 19-21. ²⁾ R C. p. 469-71. — Stadfæstelsesbrevet angiver urigtigt Bullens Datum som 1. December

1304, den rette Datum er dog 20. November 1303.

S. 223. ¹⁾ Om denne Mand se Kinch II, 12-15. Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XVIII, 101 f. (Astrid Friis). ²⁾ Hospitalets Kopibog S. 108-9. ³⁾ R A., Reg. 108 A, Riberhus Lens Regnskaber 1537-38. — Det virker da mindre overbevisende, naar man endnu paa Stikket af Ribe i Braunius, Urbium theatrum III fra 40-50 Aar senere stadig ser St. Michaels Kirke med sit knejsende Spir!

S. 224. ¹⁾ Rørdam, Kirkelove I, 90. ²⁾ Danske Kancelliregistranter 1535-1550, udg. af Kr. Erslev og W. Møllerup, S. 219, 220, 221, 225. Jvfr. Danske Magazin 3. R. VI, 337. ³⁾ Danske Kancelliregistranter 1535-1550 S. 356. Jvfr. Danske Magazin 4. R. I, 318. ⁴⁾ Jvfr. S. 248. — R C. p. 301.

S. 225. ¹⁾ Rørdam, Kirkelove I, 91, 96. 1636 formanede Biskop Hans Borchardsen Stiftets Præster til at sende deres Sønner, naar de havde gennemgaaet de mindre Skoler, »ad scholam nostram Ripensem, in qua fidelem informationem cum pietate conjunctam volente Altissimo sunt sortituri« (Ribe Landemodeprot. 1635-64 Fol. 10). ²⁾ Sst. I, 93, 96, 111. ³⁾ Sst. I, 110. ⁴⁾ Hans Thomesen, Den danske Psalmebog Bl. d. 2 v. ⁵⁾ Kinch II, 49-51.

S. 226. ¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1566-1570, udg. af L. Laursen, S. 67, 536. ²⁾ Hans de Hofman, Foundationer og Gavebreve VII, 323 f. ³⁾ Kancelliets Brevbøger 1566-1570 S. 478. ⁴⁾ Kh. Saml. 5. R. I, 764-5. ⁵⁾ Ribe Kapitels Tegnebog 1538-1675 S. 201. R B. Fol. 1 v. ⁶⁾ Jvfr. S. 232, 248, 449 f.

S. 227. ¹⁾ Jvfr. S. 244. ²⁾ Jvfr. S. 249, 287 f. ³⁾ Om J. Wenth se Imm. Barfod og H. F. Rørdam, Kirke-Kalender for Slesvig Stift, 1862, S. 140 ff. 1864, S. 121 ff. Ernst Michelsen, Die Schleswig-Holsteinische Kirchenordnung von 1542 S. 12 ff. Kinch II, 11, 23 f. Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XXV, 323-6 (J. Oskar Andersen). ⁴⁾ Det er sikkert betegnende, at

Johann Wenth i »Vorspisinge«-Registeret 1537 (ved Riberhus Lensregnskab, R A.) stadig forekommer som »der leßemester«. De Beløb, der her opføres i Rug, Byg, Havre og Smør, er dog saa anseelige, at der næppe kan være Tale om hans Vederlag som Læsemester, men om hans Løn som Biskop.

S. 229. ¹⁾ Jvfr. S. 231. ²⁾ Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XXIII, 367—79 (J. Oskar Andersen). Bjørn Kornerups Indledning til Facsimileudgaven af Hans Tausens Oversættelse af de fem Mosebøger, 1932, S. 53 f. ³⁾ Hans Tausens Postil, Facsimileudgave ved Bjørn Kornerup, I, 1934, Bl. A 4.

S. 231. ¹⁾ R C. p. 453. ²⁾ Rørdam, Kirkelove I, 112. ³⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—1550 S. 89. Jvfr. Danske Magazin 3. R. VI, 284.

S. 232. ¹⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 351—3 (efter Thott, 4°, 2041). ²⁾ Den her nævnte Vikar er vistnok identisk med den Peder Gumifsen, »Præst og Succentor udi Riber Domkirke«, som nævnes i et Brev af 11. Februar 1561 (Ribe Kapitels Arkiv, R A., Papir). ³⁾ R B. Fol. 12b. Her bemærkes det: »huilcke try Gaarde, Vicarij haffde købte tilsammen for Gildens oc fellies penninge, oc bleff lagt til Scholemesterens Vnderholdning, den tid Gilderne bleffue afflagde. Impetravit M. Johannes Tausanus«. — Jvfr. ogsaa Opgivelserne 1555 her S. 234. ⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1566—70 S. 75. ⁵⁾ Jvfr. S. 234, 248.

S. 233. ¹⁾ Orig. paa Papir i Ribe Kapitels Arkiv i R A. ²⁾ Jvfr. S. 234. — Ribe Kapitels Tegnebog 1538—1675 i Ribe B A. (L A., Viborg) viser, at Rektoren fra 1545 til 1550 fik tilstaaet mindre Smør- og Korndeputater af Kapitlets Prælater. ³⁾ Jvfr. S. 53. ⁴⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 353. ⁵⁾ Sst. S. 353, 490. ⁶⁾ »Rerum Ecclesiæ, Scholarum et Nosocomiorum curato diligentissimus« (Kh. Saml. 2. R. III, 353, jvfr. R B. Fol. 13). ⁷⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 303—4 (efter Kopibogsteksten). Orig. paa Pergament med Kongens Underskrift i Ribe Kapitels Arkiv i R A.

S. 234. ¹⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 354. ²⁾ Ribe Raadstuebog 1544—96 Fol. 15—16, jvfr. Thorup S. 139. Kinch II, 724. ³⁾ R C.

p. 236—7. (Kh. Saml. 2. R. III, 36. Rørdam, Kirkelove I, 268). Jvfr. Danske Magazin 4. R. I, 300. Sidstnævnte Sted hedder det, at »Mester Hans Tagessen haver forhvervet« dette Brev. ⁴⁾ Kinch II, 793 (jvfr. I, 300 f., 581) som Berigtigelse af en tidligere (I, 574) fremsat Opfattelse, i Henhold til hvilken der skulde være Tale om det af Dronning Margrethe stiftede »Rorate Alter«. ⁵⁾ R C. p. 301 (efter en Afskrift, denne efter Originalen?). Kopibogsteksten har i Stedet for Øster Vedsted Vester Vedsted (jvfr. Danske Kancelliregistranter 1535—50 S. 388. Kh. Saml. 2. R. III, 40—1. Rørdam, Kirkelove I, 284). At det imidlertid er Terpagers Tekst, der har den rette Form, fremgaar af R B. Fol. 13. Her hedder det ogsaa: »impetravit idem M. Johannes Tausanus«.

S. 235. ¹⁾ Kinch I, 99, 579. ²⁾ Jvfr. S. 234 Note 2. ³⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—1560 S. 339; 1566—70 S. 124. Allerede i det tidligst bevarede Regnskab for Riberhus Len opføres i »Vorspisinge«-Registeret 1537 »item vor Schullen ij t^e Byg (R A.)«. ⁴⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 39—40. ⁵⁾ Jvfr. Note 2. ⁶⁾ R B. Fol. 6v. Nogle Degnekald var i Tidens Løb gledet ud, og andre kommet til, men dog var det samlede Tal større end i 1514. Jvfr. S. 295, 366—7.

S. 236. ¹⁾ Jvfr. S. 115. ²⁾ P. Terpager, Inscriptiones Ripenses p. 81. ³⁾ J. Francisci Elegia, 1554, Bl. D 4v. ⁴⁾ Kinch II, 107 f.

S. 238. ¹⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 37. Om Niels Lange se Kinch II, især S. 78 ff. ²⁾ Danske Magazin 4. R. I, 343. ³⁾ Kh. Saml. 2. R. II, 253—65. Imm. Barfod og H. F. Rørdam, Kirke-Kalender for Slesvig Stift, 1862, S. 177—80. Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XII, 626—7 (Bjørn Kornerup). ⁴⁾ Progr. 1826 S. 12. ⁵⁾ Jvfr. Kinch I, 482 f.; II, 12, 57 f. P. Terpager, Inscriptiones Ripenses p. 34, 68.

S. 239. ¹⁾ Progr. 1826 S. 11—14. ²⁾ Frederik II's Brev af 19. Febr. 1568, kun kendt fra en Afskrift i Hospitalets Kopibog S. 114. ³⁾ Progr. 1826 S. 12. Hospitalets Kopibog S. 108 f., 109 f. ⁴⁾ Danske Magazin 4. R. I, 301. ⁵⁾ Sst. 4. R. I, 343. Kh. Saml. 2. R. III, 38. ⁶⁾ Jvfr. S. 85. ⁷⁾ Regnskabet for 1547—49 i Ribe Katedralskoles Bibliotek

(E I, 2), for 1552—53 i R.A., Topografisk Samling paa Papir, Ribe Skole (trykt i Kh. Saml. 3. R. VI, 178—83).

S. 240. ¹⁾ Regnskabet 1547—49.

S. 241. ¹⁾ Kinch II, 806. Hr. Niels er vistnok identisk med Hr. Niels Olufsen († 1572), der tillige var Kapellan ved Domkirken.

S. 242. ¹⁾ Der er aabenbart her Tale om den »tilstødende Bygning«, hvis Tilstedeværelse man ad arkæologisk Vej har kunnet paavise (M. Mackeprang i Progr. 1916 S. XII). ²⁾ R C. p. 504.

S. 243. R B. Fol. 27. ²⁾ Kh. Saml. 3. R. VI, 182—3. ³⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 354—5. ⁴⁾ Jesper Krause var blevet afløst af Peder Bild 1554, da Regnskabet revideredes (Kr. Erslev, Danmarks Len og Lensmænd 1513—1596 S. 56).

S. 244. ¹⁾ R C. p. 483—4 og igen p. 532 (efter den nu forsvundne Original?). Rørdam, Kirkelove I, 372—3. Kancelliets Brevbøger 1551—1555, udg. af C. F. Bricka, S. 283—4. — Afskrift i R B. Fol. 5—5v.

S. 245. ¹⁾ Progr. 1826 S. 28.

S. 247. ¹⁾ R B. Fol. 34v. 16. Marts 1537 nævnes hans Eftermand som Rektor (Progr. 1826 S. 20). — Kh. Saml. 2. R. I, 390, 391, 414—15. ²⁾ R B. Fol. 31v, 34v. At det er rigtigt, at han som Rektor tillige var Præst, fremgaar af, at han i samtidige Dokumenter kaldes Hr. (Progr. 1826 S. 20. R C. p. 469—70). ³⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 468 (Petrus Ducius Ripensis).

S. 248. ¹⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 500. ²⁾ Sst. 2. R. III, 320; 3. R. III, 412. P. Resen, Inscriptiones Hafnienses, 1668, p. 135—6. To Breve af 28. Marts 1552 i R.A., Ribe Kapitels Arkiv, Papir. ³⁾ R B. Fol. 34v. Det hedder her: »M. Johannes Organicen, Vardensis. Is cum aliquot antea annos, magna cum laude et fructu, supremi hypodidascali et organistæ munus obiisset, contulit se Vitebergam: Unde tandem ipsi reverso, commissa fuit Scholæ gubernatio. Sed vix pauculis diebus in pulvere scholastico versatum, Pestis, quæ tum grassabatur, corripuit, Anno 1539«. — Antages at være identisk med den »Johannes Pistorius de Ripis Danicæ«, som studerede i Wittenberg 1536—7 (Kh. Saml. 2. R. I, 465). ⁴⁾ R B. Fol. 35. ⁵⁾ Jvfr. S. 232—3. ⁶⁾ R B.

Fol. 33v, 35. Kh. Saml. 2. R. I, 467. ⁷⁾ J. P. Grundith, Similitudines, 1567, Bl. P 3v: »uix in ea essent pueri numero quadraginta, et horum ne duo [quidem], qui latine saltem congrue loqui aut scribere possent«. — Skønt denne Mands Fornavn paa Latin altid anføres som JOHANNES, kaldtes han dog aabenbart paa Dansk JENS (jvfr. Danske Kancelliregistranter 1535—1550 S. 442. Danske Magazin 4. R. I, 255. Anderledes Rørdam i Kh. Saml. 2. R. I, 477).

S. 249. ¹⁾ A. S. Vedel, Oratio de vita et obitu reverendi viri Iohannis Petri Grundith scripta, føjet til dennes: Liber posthumus continens similitudines, quibus præcipua capita Religionis Christianæ explicantur et illustrantur, Witebergæ 1567. (Bogen udkom 24. Juli 1567 (Heg. Cal.)). — Vedels Oratio er oversat og kommenteret af Fr. Moth i Vejle Amts Aarbøger, udg. af Vejle Amts historiske Samfund, 1926 S. 133—87. Oversætteren fremhæver med god Grund det værdifulde Indhold i »Vedels skønne mindeskrift«, men paapeger, at det bærer tydelige Spor af hastig Udarbejdelse. Det er dog et stort Spørgsmaal, om Moth ikke her er gaaet for vidt. Naar han f. Eks. saaledes et Sted S. 180 anker over, at Latinen er »ganske forrykt«, viser dette — som ogsaa andre Udtalelser —, at Moth ikke har været fuldt fortrolig med den melanchonisk farvede Latinitet fra det 16. Aarhundredes Midte. ²⁾ Om denne se Pers. T. 10. R. I, 231—7. ³⁾ Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., I, 76—7 (Bjørn Kornerup).

S. 250. ¹⁾ Similitudines Bl. O 6v. ²⁾ Jvfr. S. 198. ³⁾ Om Sinnings Hjemrejse fra Wittenberg 1537 jvfr. nye Oplysninger i Kh. Saml. 6. R. IV, 187 f., 189—94. Det er dog sikkert urigtigt, naar det her S. 188 siges, at Sinnings Ophold i Ystad skyldtes et Skibbrud. En aandelfuld, men lidt konstrueret Analyse af de to Venners Møde er givet i Vilh. Andersen, Tider og Typer af dansk Aands Historie. Erasmus I, 137 f. Endnu 1538 opholdt Grundet sig hos en Borgmester i Helsingborg (H. F. Rørdam, Monumenta Historiæ Danicæ 2. R. II, 85).

S. 251. ¹⁾ Similitudines Bl. P 5. ²⁾ Sst. Bl. P 3. ³⁾ Bl. P 5, O 6. ⁴⁾ Ogsaa R B. (Fol. 35) siger, at Grundet følte sig død-

træt af Skolegerningen («tandem istorum laborum pertæsus»).

S. 252. ¹⁾ Similitudines Bl. Q 4. P. Terpager, Inscriptiones Ripenses p. 41 f., 76. Om den rette Datum for hans Død jvfr. C. F. Wegener, Om Anders Sørensen Vedel, 1846, S. 37 Note 13. ²⁾ I R. B. Fol. 35 hedder det om Grundet: «... summaque diligentia et studio, magno etiam fructu, juventutem frequentem informabat...». ³⁾ Similitudines Bl. P 3v: «Et cum initio unus toti scholæ succiceret, iam hunc ludo exeuntem secuti sunt collaboratores quinque». Kinch (II, 67) opfatter dette Sted, som om de fem Hørere forlod Skolen sammen med Grundet. Rigtigere er det sikkert med Moth (Vejele Amts Aarbøger 1926 S. 163) at forstaa «secuti sunt» som = «prosecuti sunt», fulgte til Dørs. ⁴⁾ Similitudines Bl. P 4. Vedel bruger endog det stærke Udtryk: «At sub eo usque adeo excrevit discipulorum grex, numero et eruditione, ut inde uiri proeuatæ ætatis, doctrina et moribus præstantes, functionibus publicis idonei sæpe deligerentur» (sst. Bl. P 3v). ⁵⁾ Similitudines Bl. Q. ⁶⁾ Heriblandt findes ogsaa ikke faa Eksempler og Lignelser fra Skolelivet, der maaske kan tages som Vidnesbyrd om, at det her er en gammel Skolemand, der taler (Bl. C 2, D 3, D 3v, E, M 4v, M 5v, M 7).

S. 254. ¹⁾ Jvfr. Titelbladets: «Liber :... nunc primum auctior editus...» og Bl. A 4v: «scriptum Similitudinum... auctum et in ordinem redactum». ²⁾ Similitudines Bl. P 3v—P 4. ³⁾ Sst. Bl. A 4v, O 3v, P 6v.

S. 255. ¹⁾ Sst. Bl. P 7 f. ²⁾ Et Par Smaanotitser fra samtidige Kilder peger i samme Retning. I Puggaards Regnskab for 1552—53 er opført 22½ Mk. for et halvt Aars Udgift til «Gabriels Kost» hos Hr. Jens Persen (Kh. Saml. 3. R. VI, 181), og i Riberhus Lens Regnskab 1562—63 findes en lignende Post paa 25 Dlr. 9 Sk. 2 Alb. til «Mester Laurids Søns Kost og Klæder» (formentlig en Søn af Biskop Laurids Nielsen, den senere Professor Niels Lauridsen Riber, jvfr. Kh. Saml. 3. R. III, 413). ³⁾ Sst. Bl. P 5v—P 6v. Jvfr. P 3v (jvfr. [P. F. Suhm], Saml. til den Danske Historie I, 2, S. 146). ⁴⁾ Sst. Bl. Q 4—4v. ⁵⁾ Sst. Bl.

Q 6—R 2. ⁶⁾ P. Terpager, Inscriptiones Ripenses p. 41—2: «Ejus fidelitatis testibus discipulis eruditissimis hodie utitur Aula et Academia Regia, et sparsim omnis Patria». — Epitaphiet er nu forsvundet.

S. 256. ¹⁾ Talen slutter med en Henvendelse til «cives Ripenses» (Bl. Q 5). Dette kunde tyde paa, at Talen var holdt i Ribe. Omvendt gør forklarende Bemærkninger f. Eks. om Byerne Ribe og Malmø (Bl. O 5v, O 8v) Indtryk af, at Taleren har haft en ikke-dansk Tilhørerreds for Øje. De omtalte «cives Ripenses» kunde da opfattes som de ikke faatallige Ripensere, der netop i Midten af 1560'erne studerede i Wittenberg (jvfr. Wegener, Om Anders Sørensen Vedel, 1846, S. 38 f., 45). Afvises kan dog heller ikke den Opfattelse, at man staa over for en *fingeret* Tale. Selv den grundige og omhyggelige Wegener (anf. Skrift S. 43—4) behandler ikke dette Spørgsmaal. ²⁾ Similitudines Bl. R 2v—R 4v. ³⁾ J. Francisci Elegiae, 1554, Bl. D 7v. ⁴⁾ Sst. Bl. B 5—5v. ⁵⁾ Similitudines Bl. Q 5.

S. 257. ¹⁾ Kh. Saml. 3. R. IV, 41. — Derimod er det sikkert en Overdrivelse, naar en senere Ripenser, Provst Peder Christensen i Vejle, kalder Grundet en «vir ad miraculum doctus» (Kh. Saml. 3. R. II, 495). ²⁾ R. B. Fol. 35. — I Puggaards Regnskab 1551—52 nævnes to Gange «Ib skolmester» (Kh. Saml. 3. R. VI, 181, 182). ³⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 469. ⁴⁾ Kh. Saml. 6. R. IV, 201. ⁵⁾ Brevet er efter Originalen i Ribe Katedralskoles Bibliotek udgivet i Kh. Saml. 6. R. IV, 195—7. Det synes at være ført i Pennen af Jacob Sørensen.

S. 258. ¹⁾ P. Terpager, Inscriptiones Ripenses p. 118, 119. ²⁾ Heg. Cal. 1580^{29/3}. ³⁾ Epistolæ ad Lucam Lossium, ed. A. H. Lackmann, 1728, p. 138—9, jvfr. Kh. Saml. 6. R. IV, 545. ⁴⁾ R. B. Fol. 19, 21v. — Hans Frandsen har skrevet et Par Digte til ham (Elegiae, 1554, C 7—D, E 2).

S. 259. ¹⁾ Hans Thomsen, Den danske Psalmebog, 1569, Bl. a 3v. Rørdam, Københavns Universitets Historie 1537—1621 II, 736 ff. I Følge en ældre Opfattelse var han født i Ribe (R. C. p. 652. Kh. Saml. 2. R. III, 491, 501). ²⁾ Hans Thomsen, Oratio, 1560, Bl. a 3v. Jvfr. Kh. Saml. 2. R. III, 501. ³⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 471. ⁴⁾ Sst.

4. R. III, 817. ⁵) Hans Thomesen, Oratio, 1560, p. 43. ⁶) Hans Thomesen, Den danske Psalmebog Bl. d 2v. ⁷) Om denne jvfr. nedenfor S. 262 ff.

S. 260. ¹) Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie IV, 172. ²) Kh. Saml. 2. R. III, 501. R. C. p. 652—3. ³) Bjørn Kornerup, Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie S. 250 ff. ⁴) Jvfr. Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XXIII, 530—35 (Niels Møller og Jens Peter Larsen). ⁵) Hans Thomesen, Den danske Psalmebog, 1569, Bl. d 2v—d 3.

S. 261. ¹) Sst. Bl. d 2v. ²) Rørdam, Kirkelove II, 135 ff. ³) Erik Abrahamson, Liturgisk Musik i den danske Kirke efter Reformationen S. 100 f. P. Severinsens Efterskrift til Facsimileudgaven af H. Thomesens Psalmebog, 1933. ⁴) P. Severinsen anførte Sted. ⁵) R. B. Fol. 19v.

S. 262. ¹) Sst. Fol. 18v, 19. Jvfr. Dania sonans, Tomus I, p. XX—XXI. ²) Den er derfor ogsaa blevet genudgivet i Nicolai Cragii Annales, ed. Johs. Gram, 1737, p. 435—62. ³) Oratio, 1560, p. 15, 16, 40, 46, 50.

S. 263. ¹) Sst. p. 30. ²) Sst. p. 12, 13, 25, 29, 44, 50. ³) Sst. p. 29. ⁴) Sst. p. 43—45. ⁵) Sst. p. 43. ⁶) Sst. p. 16. ⁷) R. B. Fol. 21v f.

S. 264. ¹) Oratio, 1560, p. 7. — Jvfr. S. 320. ²) Kh. Saml. 3. R. IV, 41. Den paagældende Kilde henfører dog urigtigt dette til 1557, medens det maa gælde den sidste Del af hans Rektortid (jvfr. C. F. Wegener, Om Anders Sørensen Vedel, 1846, S. 16 Note 4). — Ogsaa R. B. (Fol. 35) siger om Thomesens Rektortid: »summa fide et fructu partes officij præstitit«. ³) Oratio, 1560, p. 8. ⁴) Kh. Saml. 3. R. IV, 42. A. S. Vedels Skrift »Antichristus Romanus«, 1571, forsynede Hans Thomesen siden med et dansk Digt »til Læseren« (Bl. C 4v). Ogsaa Vedel satte sin gamle Rektor højt, »præceptor meus perpetua observantia colendus« (Similitudines Bl. P 6). ⁵) Sst. Jvfr. R. B. (Fol. 35), der siger, at han drog bort »magnum sui suis bonisque omnibus desiderium relinquens«. — Et Minde fra Thomesens Rektortid findes i Ribe Kapitels Arkiv, Pap., i en Vidisse af et Dokument af 1327, udstedt 2. Juni 1558 bl. a. af Sognepræsten

Hr. Jens Pedersen [Grundet] og »Mester Hans Thamßen Scholemester«.

S. 265. ¹) J. P. Grundith, Similitudines Bl. P 3v. Jvfr. S. 248 Note 7. ²) R. C. p. 236 f. Kh. Saml. 2. R. III, 40 f.; 3. R. VI, 180 f. ³) Benyttet er den latinske Kirkeordinans i Udgvægen i Nic. Cragii Annales, 1737, Additamentum II, p. 51—5, den danske i Rørdam, Kirkelove I, 89—98. Palladius' Uniformitetstabel, udarbejdet 1546 i Anledning af Bispemødet i Antvorskov, trykt 1555 i hans »Formula visitationis provincialis seu præposituralis«, genudgivet i Kirkelove II, 35—8, jvfr. I, 257—9.

S. 266. ¹) Den sidstnævnte Betegnelse er kendt fra Odense (Samlinger til Fyens Historie og Topographie I, 54). ²) Petrus Mosellanus, Paedologia, herausgegeben von Hermann Michel, 1906 (Lateinische Literaturdenkmäler 18).

S. 268. ¹) Rørdam, Kirkelove I, 93 ff.

S. 269. ¹) Typisk er Udviklinger hos Mosellanus, anf. Skrift S. 1, 3, 45. ²) Cragii Annales, Addit. III p. 105. ³) Rørdam, Kirkelove I, 95. ⁴) Sst. I, 96.

S. 270. ¹) Sst. I, 257. ²) Kh. Saml. 3. R. VI, 182. ³) Rørdam, Kirkelove II, 35—7. ⁴) Grammatica Latina in usum Daniae iuventutis uniformitatis causa. Udgaver kendt fra 1556, 1558, 1559 (Lauritz Nielsen, Dansk Bibliografi 1551—1600 S. 165—9). Da Fortalen er dateret 28. Oktober 1552, er formodentlig en Udgave fra dette Aar gaaet tabt. ⁵) Jvfr. S. 139.

S. 271. ¹) R. B. Fol. 18v ff. ²) Sst. Fol. 20v: »Biblia Latina, qvæ in Schola perpetuo asservantur, ex quibus mane et vesperi recitantur lectiones«. ³) Det kgl. Bibliotek ejer et Eksemplar af Lucas Lossius, Novum Testamentum annotationibus eruditissimum illustratum, 1—2, Francof. 1559—62, Fol. — Om Lossius's pædagogiske Virksomhed og store Anseelse i Danmark se Lucas Bacmeister, Oratio de Luca Lossio, 1586, Bl. c 4v, d. ⁴) Vitus Theodorus, Summaria offuer vor christelig lerdøm for unge folck, fordanskede aff M. Nicolao Palladio, 1552. ⁵) Bjørn Kornerup, Frederiksborg Statskoles Historie 1630—1830 S. 99. C. N. Rosenkildes Efterladte Skrifter, udg. af P. Hansen, I, 79 ff.

S. 272. ¹⁾ Det kgl. Bibliotek besidder Udgaver fra 1536 og 1572 af Nizolius' Observationes in M. T. Ciceronem. Sidste Udgave kaldes »Thesaurus Ciceronianus«.

S. 273. ¹⁾ R B. Fol. 19. Om Jep Skriver se Kinch I, 420, 635, 637. ²⁾ R B. Fol. 18v ff. Fortegnelsen er, ledsaget af en værdifuld Kommentar, udgivet af Knud Jeppesen i Dania sonans I, S. XX—XXI. ³⁾ Cragii Annales, Addit. II p. 65—6. Rørdam, Kirkelove I, 122. ⁴⁾ Rørdam, Kirkelove I, 36. ⁵⁾ Sst. I, 18—19, 22, 214—15, 504—5; II, 198. J. E. Rietz, Skånska skolväsendets historia, 1848, S. 282 ff. ⁶⁾ Rørdam, Kirkelove I, 38—9, 125, 269, 311.

S. 274. ¹⁾ Sst. I, 205 ²⁾ Af saadanne »forstandige Borgere« kan man i Ribe tænke paa den tidligere nævnte kgl. Rentemester Jørgen Pedersen og paa Borgmester Peder Mortensen Hegelund († 1584), der bl. a. havde studeret i Louvain og Paris (jvfr. Kinch II, 156 ff.). ³⁾ Rørdam, Københavns Universitets Historie IV, 175. ⁴⁾ Kh. Saml. II, 283. Danske Magazin VI, 297. ⁵⁾ H. Beckman, Communitatis Regiæ Havniensis Historia p. 178.

S. 275. ¹⁾ R B. Fol. 33v. ²⁾ Sst. — Smaa-skrifter af Hans Tavsens, udg. af Holger Fr. Rørdam, 1870, S. XXXV—XXXVII. ³⁾ Smaaskrifter S. XXII—XXX, jvfr. S. 237 ff. ⁴⁾ Rørdam, Kirkelove I, 217—18, jvfr. Kh. Saml. 2. R. III, 30. R C. p. 219—20. Orig. paa Perg., R A., Ribe Kapitels Arkiv.

S. 276. ¹⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 82.

S. 277. ¹⁾ Jvfr. S. 281. ²⁾ R C. p. 221. Orig. paa Perg. med Kongens Underskrift i R A., Ribe Kapitels Arkiv. ³⁾ Jvfr. S. 345. ⁴⁾ R C. p. 222—3. (Repertorium diplomaticum 2. R. I, Nr. 450). ⁵⁾ R C. p. 224. Orig. paa Perg. med Kongens Underskrift i R A., Ribe Kapitels Arkiv. 1559 og 1563 betalte Kapitlet Bygningsudgifter vedrørende Læsemesterens Residens (Kapitlets Tegnebog 1538—1675). ⁶⁾ R C. p. 225, jvfr. Kinch II, 548—9. ⁷⁾ R B. Fol. 33v. ⁸⁾ R C. p. 218. — 1544 omtales et Møde i »Lectoris Capelle« i Ribe (Suppl. til N. Crag's Kong Christian den Tredies Historie S. 8). ⁹⁾ Kinch I, 214 f., 562 f.

S. 278. ¹⁾ R C. p. 484. ²⁾ R B. Fol. 33v, jvfr. R C. p. 225. ³⁾ Kh. Saml. 2. R. I,

467; 4. R. III, 817. ⁴⁾ Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv, udg. af C. F. Wegener, I, 234, 238, 244. ⁵⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 477—8. ⁶⁾ Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dänemark, herausgegeben von Andreas Schumacher, I, 63—4.

S. 279. ¹⁾ Aarsberetninger I, 244. R. Nyerup, Langebekiana S. 288. ²⁾ Gelehrter Männer Briefe I, 84. ³⁾ Det er næppe rigtigt, naar Kinch (II, 34) først lader ham vende tilbage til Ribe i December 1546. ⁴⁾ Kapitlets Tegnebog 1538 ff. Fol. 12 (Ribe B A.). Jvfr. Kinch II, 34—5. ⁵⁾ Danske Magazin 4. R. I, 255. Kapitlets Tegnebog 1538 ff. for 1547. Danske Kancelliregistranter 1535—1550 S. 442. ⁶⁾ Heg. Cal. 1568 ¹⁷⁾3. ⁷⁾ Jo. Francisci Elegiæ, 1554, Bl. Cv—C3, Ev. ⁸⁾ R C. p. 625. P. Terpæger, Inscriptiones Ripenses p. 16, 19, 22 f., 24, 52, 53. Om Lauge Stephensen se Kinch II, 115 f. ⁹⁾ Inscriptiones p. 22. R C. p. 625. Jvfr. Kh. Saml. 2. R. III, 345. Laugesens Eksemplar af Hemmingsens berømte Bog De lege naturæ, 1562, findes i Universitetsbiblioteket i Oslo. ¹⁰⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 345. ¹¹⁾ H. F. Rørdam, Monumenta Historiæ Danicæ 2. R. II, 654. Kh. Saml. 2. R. III, 346.

S. 280. ¹⁾ Ny kgl. Saml., 8°, 190 (Afskrift ved Peder Terpæger). Jvfr. Kinch II, 116. Haandskriftet bærer der Forfatterbetegnelse blot »M. H. L.«, som vel maa opføres som: Mag. Hans Laugesen.

S. 281. ¹⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 471. ²⁾ Rørdam, Monumenta 2. R. II, 657. H. F. Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned, 1868, S. 278. — Efter hans Død kom en af hans efterladte Bøger til Ribe Skoles Bibliotek (R B. Fol. 21v). ³⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 470. Det kgl. Biblioteks Eksemplar af Hans Frandsens Elegiæ, Witt. 1554, er forsynet med en egenhændig Dedikation fra Forfatteren til Hans Laugesen. ⁴⁾ Pistorius var blevet immatrikuleret i Wittenberg den 11. November 1551 (Kh. Saml. 2. R. I, 470). Om deres gensidige Forhold se Kh. Saml. 2. R. III, 318, 346. Rørdam, Monumenta 2. R. II, 654, 656, 657. Ogsaa en anden, endnu bevaret Bog (et Eksemplar af Forhandlingerne paa Naumburgmødet 1554) har Pistorius forsynet med en Til-

skrift, der vidner om hans varme Venskabsfølelse over for Hans Laugesen (O. Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten II, 343).⁵⁾ Kh. Saml. 4. R. III, 817. ⁶⁾ Rørdam, Monumenta 2. R. II, 632—3. ⁷⁾ Saaledes ogsaa Kinch (II, 35). Jvfr. S. 277.

S. 282. ¹⁾ Rørdam, Monumenta 2. R. II, 647—8. — Ganske anderledes havde Hans Laugesen nogle Aar tidligere i sin Tale om Ribe dømt om Kapitlet, hine »egregii viri«

... »doctrina enim et mores eorum quales sint contestantur« (Ny kgl. Saml., 8°, 190).

²⁾ Sst. 2. R. II, 647. ³⁾ Sst. 2. R. II, 244. Jvfr. P. Terpager, Inscriptiones p. 53. ⁴⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 321. ⁵⁾ Sst. 2. R. III, 345. ⁶⁾ Rørdam, Monumenta 2. R. II, 653 ff.

S. 283. ¹⁾ Kh. Saml. 2. R. VI, 101—2. ²⁾ Sst. 2. R. III, 345—6. ³⁾ Sst. 2. R. III, 318. ⁴⁾ Jvfr. hans smukke Ord om Melanchton sst. 2. R. III, 320.

Kapitel III: Ribe Katedralskoles Historie i Frederik II's Tidsalder (1559-1588).

S. 284. ¹⁾ J. Francisci Elegiae, 1554, Bl. A 6v. ²⁾ C. F. Ingerslev, Bidrag til Kolding lærde Skoles Historie, 1845, Bilag I.

S. 285. ¹⁾ Jvfr. saaledes Kinchs Afhandling om Klyne-Slægten i Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 219—304. ²⁾ J. Francisci Elegiae, 1554, Bl. A 3v ff. Johs. Amerinus, Carmina, 1576, Bl. E 6v—7. G. Braunius, Urbium praecipuarum mundi theatrum quintum Tomus III, Ripæ, (A. S. Vedel). Hans Laugesen i Ny kgl. Saml., 8°, 190. Erasmus Lætus, Rerum Danicarum libri XI, 1573, p. 391—2. H. Rantzau hos E. J. Westphalen, Monumenta inedita I, 61. J. J. Kolding, Daniæ descriptio nova, 1594, p. 86. Lyschander i [P. F. Suhm], Samlinger til den Danske Historie I, 2, 60. Johannes Pratensis, Daphnis, 1563, Bl. A 4.

S. 286. ¹⁾ Lyschander, anf. Sted. ²⁾ Lyschander, anf. Sted. ³⁾ Kh. Saml. 5. R. III, 5 (jvfr. dog hertil Hans Brix, Analyser og Problemer I, 47, 49). ⁴⁾ Et Vidnesbyrd om Hans Laugesens fine melanchtoniske Dannelse var ogsaa hans udsogte Bibliotek, hvoraf Dele endnu er bevaret i Sverige (O. Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten II, 341—3). ⁵⁾ R B. Fol. 21v, 22. ⁶⁾ Jvfr. S. 294.

S. 287. ¹⁾ 1561: R B. Fol. 35. 1565: H. F. Rørdam, Historiske Samlinger og Studier III, 127. 1585: Heg. Cal. 1585^{7-8/5}. 1569: Heg. Cal. 1569^{12/11}. ²⁾ Han omtales som en af Skolen paa Grund af sin Gavmildhed højt fortjent Personlighed i Talen om Hans Tausen 1590 (Thott, 4°, 1967). ³⁾ Om Jens Viborg se P. Terpager, Inscriptiones

Ripenses p. 42. C. F. Wegener, A. S. Vedel, 1846, S. 19 Note 11. Kinch II, 180 ff. ⁴⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 465; 4. R. III, 816. ⁵⁾ Johs. Francisci Elegiae Bl. B 3, C 4v ff. Jvfr. Samme, Epigrammata D 5v, D 8, E 2v. Johs. Amerinus, Carmina C 7.

S. 289. ¹⁾ Jvfr. f. Eks. Heg. Cal. 1569^{6/12}. ²⁾ Progr. 1826 S. 36 f. ³⁾ Kh. Saml. 3. R. IV, 41—2.

S. 291. ¹⁾ J. P. Grundith, Similitudines, 1567, A 4. ²⁾ Lauge Christensen opnaaede siden det kgl. Rejsestipendium, blev 1600 Magister i Marburg, studerede ogsaa i England og blev 1625 Rektor i Horsens (R C. p. 604—5. C. F. W. Bendz, Bidrag til Horsens lærde Skoles Historie S. 47—8. C. F. Wegener, A. S. Vedel, 1846, S. 180, 221, 222. H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie IV, 441—2, 444, 465—6. Kh. Saml. 5. R. I, 284). ³⁾ Jens Sinning, Oratio Bl. A 4v. ⁴⁾ Kh. Saml. 3. R. IV, 45. ⁵⁾ O. Walde, Studier i ældre dansk Bibliotekshistoria S. 43.

S. 292. ¹⁾ Saaledes 1574 og 1581 (R B. Fol. 9, 8—8v) samt 1589 (Kancelliets Brevbøger 1588—92 S. 190). ²⁾ Kancelliets Brevbøger 1561—65 S. 539, 553, 584.

S. 293. ¹⁾ Det originale Kongebrev findes ikke mere (heller ikke Kopi i »Kancelliets Brevbøger«), men en Afskrift i Ribe B A., ad Rev. 7, 34, 1. ²⁾ R B. Fol. 13. ³⁾ R C. p. 240. ⁴⁾ R B. Fol. 13. R C. p. 239. ⁵⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75 S. 108.

S. 294. ¹⁾ Optegnelsen i Thott, 4°, 2041 (trykt i Kh. Saml. 2. R. III, 353—4). En lignende Beretning er ogsaa indført R B.

Fol. 10v—11 men med Udeladelse af de her citerede Bemærkninger af personlig Karakter. At Forhandlingerne i Kolding foregik i Januar 1572, slutter jeg deraf, at Hege-
lund den 25.—30. Jan. opholdt sig her (Heg. Cal.).²⁾ Heg. Cal. 1573 ^{9/6}/_{9/8}. I Ribe B. A. (ad Rev. 7, 34, 9) findes i Original en Kontrakt af 29. Juli 1585, hvorved Mads Pors, Skolemester i Ribe, bortfæster Darum Kongetiende til to Mænd sst. for 34 Tdr. Rug og Byg samt 1 Td. Havre.
³⁾ Kancelliets Brevbøger 1571—75 S. 308 (Original i Ribe B. A. ad Rev. 7, 34, 1). R. B. Fol. 14.

S. 295. ¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—60 S. 339; 1566—70 S. 124. 1575 omtales tilfældigt 4 Skoledisciple, der 'ginge neder af Slottet fra deres Kost' (Ribe Tingbog 1575 Fol. 5?, jvfr. Kinch II, 747).²⁾ Jvfr. Heg. Cal. 1569 ^{6/12}/_{19/12}; 1570 ^{7/12}/_{19/12}; 1573 ^{15/8}/_{7/12}, ^{7/12}/_{19/12}; 1574 ^{12/12}/_{19/12}; 1575 ^{21/12}/_{19/12}.³⁾ R. B. Fol. 11v—12. ⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1588—92 S. 189—90. R. B. Fol. 3—4. Jvfr. Progr. 1826 S. 29 f.
⁵⁾ R. B. Fol. 6v. — Desuden nævnes 1590 5 Degnekald (Føvling og Holsted, Lindknud, Mjolden, Tjæreborg og Sneum samt Aastrup), hvoraf Sædedegnen svarede Pension til Skolen. Uddeling af Degnekald omtales bl. a. i Heg. Cal. 1571 -/2; 1573 ^{8/2}/_{19/12}.
⁶⁾ Kh. Saml. 2. R. III, 340.

S. 296. ¹⁾ Et stort Materiale til Belysning af disse Forhold findes i Pakken Diverse Dokumenter vedr. Ribe Latinskole 1565—1711 i Ribe B. A. ²⁾ R. B. Fol. 15.
³⁾ R. B. Fol. 14v. ⁴⁾ R. B. Fol. 1, 9 (jvfr. Progr. 1826 S. 36 f.).

S. 297. ¹⁾ R. B. Fol. 1, 8—8v (jvfr. Progr. 1826 S. 40 f.). ²⁾ R. B. Fol. 15. ³⁾ Heg. Cal. 1586 ^{1/9}/_{19/12}. ⁴⁾ Denne endnu staaende Fløj af Skolehuset, som ved en meget tydeligt fremtrædende Skillelinie («staaende Fuge») adskilles fra den Bygning, som blev opført under Christian Falster, bestaar vel af svært, middelalderligt Munkestensmurværk, men dette er ikke lagt i Munkerforbandt. Muren er da maaske opført eller omsat netop 1586.

S. 298. ¹⁾ R. B. Fol. 15 med urigtigt Aars-
tal 1573, der maa rettes efter Heg. Cal. 1572 ^{18/6}/_{19/12}.

S. 299. ¹⁾ Kh. Saml. 3. R. VI, 32—40.

S. 300. ¹⁾ Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dänemark, herausg. von Andreas Schumacher, II, 88. Brevets Navneform: Laurentius »Egenden« har voldt baade Rørdam (Kh. Saml. 2. R. I, 473) og Kinch (II, 164) Besvær. Et Eftersyn af Originalen (R. A., Lærde Mænds Breve, Fasc. 3) viser dog, at den anførte Form beror paa en Fejl i Aftrykket. Originalen har korrekt »Laurentius Egidij«. Han er maaske — som af Rørdam formodet — identisk med den »Laurentius Johannes Sebiensis Danus«, som immatrikuleredes 7. December 1557 i Wittenberg. ²⁾ P. Terpager, Inscriptiones Ripenses p. 123. ³⁾ Kh. Saml. 3. R. IV, 33. ⁴⁾ Heg. Cal. 1565 ^{10/6}/_{19/12}. ⁵⁾ R. B. Fol. 23v, 35v. Jvfr. Kinch II, 105 f.

S. 301. ¹⁾ Hovedkilden til J. M. Vejles Levned er hans selvbiografiske Optegnelser udg. i H. F. Rørdam, Historiske Samlinger og Studier III, 126—43 samt Erasmus Vinding, Regia Academia Hauniensis, 1665, p. 123—5. Jvfr. ogsaa Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XXV, 299 f. ²⁾ J. P. Grundith, Similitudines Bl. O 2. ³⁾ Det er muligvis J. M. Vejle, der er ment med den Student Jacobus Mathias, som Universitetet 1559 ønskede, at Ribe Kapitel skulde underholde (Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie IV, 100 f.). ⁴⁾ Kh. Saml. 2. R. I, 475. Vinding p. 124. Ny kgl. Saml., 4°, 2756. — At han særlig havde lagt sig efter Medicin, fremgaar af R. B. Fol. 35v. ⁵⁾ Jvfr. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie II, 61 Note 1. ⁶⁾ Vinding p. 124 (feria quinta Paschatos).

S. 302. ¹⁾ Heg. Cal. 1566 ^{13/10}/_{19/12}. Rørdam, Hist. Saml. III, 127. Om Bagge Jensen se Kinch II, 159. ²⁾ Johs. Amerinus, Carmina, 1576, D ff. Det hedder her bl. a.: »Et si quid est valentiæ / Virtutis, aut scientiæ / In litteris mihi, tuæ / Debetur id solertiæ.«
³⁾ R. B. Fol. 20v. ⁴⁾ Om hans Foragt for Konkordieformlen se Kh. Saml. 3. R. I, 135. ⁵⁾ Den tredie fyenske evangeliske Biskops, Mester Jakob Madsens, Visitatsbog, udg. af A. Crone, 1853, passim.

S. 303. ¹⁾ Rørdam, Hist. Saml. III, 135. ²⁾ Ny kgl. Saml., 4°, 2756. — Det er saaledes urigtigt, naar Wegener (A. S. Vedel, 1846, S. 43) lader dem blive Magistre først

den 20. August s. A. ³⁾ Kh. Saml. 3. R. IV, 33, 42. ⁴⁾ Sst. Brylluppet stod 24. November 1566 (Heg. Cal.).

S. 304. ¹⁾ R B. Fol. 35v. Kh. Saml. 3. R. IV, 33. ²⁾ R B. Fol. 20v, 21v, 19. ³⁾ Jvfr. S. 320. ⁴⁾ Hjemstjerneske Samling Nr. 2544 (Det kgl. Bibl.). Jvfr. en nyere Afskrift ved C. F. Bricka i Ny kgl. Saml., 8°, 604. Som Rørdam (Kh. Saml. 2. R. III, 483) maa man ogsaa nu beklage, at der ikke findes nogen samlet Udgave af disse vigtige Optegnelser. — Af Biografier af Hegelund kan nævnes R C. p. 615—16. P. Terpger, Inscriptiones Ripenses p. 42—7. Kinch II, 203—14. Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen I, 27—36. R. Paulli i Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., IX, 528 f.

S. 306. ¹⁾ Jvfr. Heg. Cal. f. Eks. 1565 ⁹/₆, 1569 ⁹/₆. ²⁾ Blandt Hegelunds nu tabte, haandskrevne Arbejder anføres en Biografi af J. P. Grundet (Johs. Moller, Cimbria literata I, 240. H. F. Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned S. 301). Jvfr. ogsaa Hegelunds Mindedigt over Grundet (J. P. Grundith, Similitudines Bl. R 2v—R 4v). ³⁾ R C. p. 615. ⁴⁾ Hans Thomsen, Oratio de Christiano III, 1560, p. 67—100. ⁵⁾ Sst. Bl. a 4v. ⁶⁾ Kh. Saml. 3. R. IV, 42. ⁷⁾ R C. p. 315.

S. 307. ¹⁾ P. Hegelund, De natali Domini nostri Jesu Christi carmen elegiacum, Hafn. 1563, 4°. ²⁾ R C. p. 615. Kh. Saml. 2. R. II, 518. Album Academiae Vitebergensis II, 102. ³⁾ Det er ikke blevet anset for nødvendigt at give nøjagtige Henvisninger til alle Steder i Heg. Cal. for de anførte Data. ⁴⁾ En Udgave af Euklid, erhvervet af Hegelund i Leipzig 1565, findes endnu i Uppsala (O. Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten II, 328). ⁵⁾ Jvfr. O. Walde, anf. Skrift II, 331. C. F. Wegener, A. S. Vedel, 1846, S. 38 f.

S. 308. ¹⁾ J. P. Grundith, Similitudines, 1567, Bl. R 5—5v. ²⁾ Heg. Cal. 1565 ⁹/₁₁. Hemmingsen blev immatrikuleret i Wittenberg 1. Maj 1566 (Album II, 102). R C. p. 615. — Om Hans Hemmingsen se H. F. Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie II, 592—8.

S. 309. ¹⁾ Heg. Cal. Jvfr. Ny kgl. Saml., 4°, 2756. ²⁾ Heg. Cal. 1574 ⁴⁺⁵/₁₀.

S. 310. ¹⁾ Jvfr. S. 317. ²⁾ Et nu tabt Haandskrift af Hegelund: »De educatione puerorum« (J. Moller, Cimbria literata I, 240) har vel indeholdt hans pædagogiske Grundsætninger. ³⁾ Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., I, 39—41. ⁴⁾ J. M. Aarhus blev Magister i Wittenberg 18. Februar 1567 (Ny kgl. Saml., 4°, 2756). Et Brev fra ham til Hegelund omtales Heg. Cal. 1572 ⁵/₃. ⁵⁾ Heg. Cal. 1586 ¹⁵/₇. ⁶⁾ P. Hegelund, Compendiolum, 1579, Bl. A 3v.

S. 311. ¹⁾ P. Hegelund's Susanna, udg. af S. Birket Smith, S. 227 f., 231—33, 191 f., 183. ²⁾ Epigrammata, Indledningsdigtet og Epistola dedicatoria. Krag's Digt paa Bagsiden af Titelbladet. ³⁾ Kall, 4°, 492. Ny kgl. Saml., Fol., 727. ⁴⁾ P. Hegelund's Susanna S. 260 f. ⁵⁾ Bjørn Kornerup, H. P. Resen I, 244.

S. 312. ¹⁾ Heg. Cal. 1569 ¹⁷/₁₁. ²⁾ Heg. Cal. 1569 ²²/₁₁, ²⁷/₁₁. ³⁾ Heg. Cal. 1575 ⁶/₃. ⁴⁾ R B. Fol. 19. ⁵⁾ Heg. Cal. 1570 ²³/₁₀; 1574 ¹⁸/₁; 1575 ²⁶/₁₀. ⁶⁾ Heg. Cal. 1570 ¹⁷/₁. — Om Lucas Lossius jvfr. S. 271, 417, 447. ⁷⁾ R B. Fol. 21v, 22v. ⁸⁾ Heg. Cal. 1573 ³⁰/₁; 1574 ¹³/₂. Der kan dog her ogsaa være Tale om Hegelunds Privatstudier. ⁹⁾ Heg. Cal. 1573 ²⁷/₁; 1576 ¹⁶/₁, ¹⁷/₁. ¹⁰⁾ Heg. Cal. 1569 ²⁵/₁₂ (Juledag!). ¹¹⁾ Heg. Cal. 1570 ⁸/₁, ²⁰/₁, ¹⁶/₈; 1572 ⁶/₈, ¹³/₈, ²⁰/₈, ³/₀.

S. 313. ¹⁾ Heg. Cal. 1573 ³/₂; 1579 ²⁴/₈. ²⁾ Optegnelser af Rektor, siden Lektor, i Viborg Villads Nielsen Brøns († 1637) i H. F. Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned S. 92. ³⁾ Om Forbindelsen mellem Hegelund og Wolff vidner, at den første endnu 1603 forsynede Wolffs »Jødekronike« med et langt Digt (Bl. V 4v—V 7v). ⁴⁾ Om Hegelunds Interesse for Ordsprog se Danske Studier 1930 S. 1 ff.; 1931 S. 114 ff. ⁵⁾ Rørdam, Lyskanders Levned S. 92. ⁶⁾ P. Hegelund, Compendiolum, 1579, Bl. A 3v.

S. 314. ¹⁾ Gl. kgl. Saml., 4°, 2288, jvfr. H. F. Rørdam, Historiskriveren Arild Hvitfeldt S. 320. ²⁾ Epitome orthographiae Aldi Manutii Pavlli F. Aldi N., Venetiis 1575.

S. 315. ¹⁾ H. Ehrencron-Müller, Forfatterlexikon III, 476. Bogen bærer intet Forfatternavn, men Forfatterskabet fremgaar af Heg. Cal. 1579 ⁴/₈; 1581 ⁸/₇. ²⁾ Heg.

Cal. 1579 ^{4/8}. ³) Heg. Cal. 1582 ^{12/3}, ^{19/8}; 1583 ^{15/2}, ^{21/4}, ^{1/5}.

S. 316. ¹) Epigrammata p. 126 ff. ²) Kh. Saml. 6. R. II, 73—4.

S. 318. ¹) Anf. Skrift Bl. B 6. Som en Prøve paa Hegelunds latinske Digtekunst kan det lille Vers fortjene Plads her: Ingenuo Lago ingenio vultuque parentum / Magna et sola quidem mascula spes obijt. / Sed studio et virtute ardens, dum totus anhelat / A patria in portum, ô Hafnia, tuamque Scholam! / Euicit semel et studia ærummasque laborum: / In patriam, in portum, ô cælum, abit inque Scholam. / Sanctiloquis ubi mixtus avis discitque videtque / Cuncta, ubi cuncta simul datque docetque Deus.

S. 319. ¹) Af Litteratur til dette Afsnit henvises især til P. V. Jacobsen i Historisk Tidsskrift V, 495—534. Julius Paludan sst. 5. R. II, 1 ff. Oluf Friis, Den danske Litteraturs Historie I, 450 ff. F. J. Billeskov Jansen, Danmarks Digtekunst I, 53 f., 63, 208 ff. Torben Krogh, Ældre dansk Teater, 1940. Peder Hegelund's Susanna og Calumnia, udg. af S. Birket Smith, 1888—90. ²) De tre ældste danske Skuespil («Christiern Hansen's Komedier»), udg. v. S. Birket Smith, 1874. Jvfr. ogsaa A. Thura, Idea historiarum litterarum Danorum, 1723, p. 72 (om Skuespil i Aarhus).

S. 320. ¹) Torben Krogh, Ældre dansk Teater S. 63. ²) Kinch II, 762 (efter Kæmnerregnskaberne). ³) Sst.

S. 321. ¹) [P. F. Suhm:] Samlinger til den Danske Historie I, 2. Hefte, S. 99. ²) Kinch (II, 762) siger urigtigt »Discipel«. ³) Jvfr. saaledes Heg. Cal. 1565 ^{11/3}, ^{12/3}, ^{14/3}, ^{8/5}, ^{9/5}, ^{11/5}; 1567 ^{24/9}.

S. 322. ¹) P. Hegelund's Susanna, udg. af S. Birket Smith, S. V. Oluf Friis, Den danske Litteraturs Historie I, 451. ²) P. Hegelund's Susanna S. V—VI. ³) Heg. Cal.

S. 323. ¹) Susanna S. VII. ²) Sst. S. VI, XIII f., 14. ³) Heg. Cal. 1565 ^{9/5}, ^{11/5}. ⁴) Susanna S. 14. ⁵) Sst. S. 14.

S. 324. ¹) Billeskov Jansen S. 210 f. ²) Birket Smith i Indledningen til Susanna S. XVIII, XX. Billeskov Jansen I, 211. Oluf Friis I, 459. ³) Susanna S. 9. ⁴) Sst. S. XV—XVI. ⁵) Sst. S. 6.

S. 325. ¹) Sst. S. 8—9. ²) Sst. S. 19. **S. 326.** ¹) Sst. S. 145. ²) Oluf Friis I, 499—506. ³) Til det følgende jvfr. især Torben Krogh, Ældre dansk Teater, navnlig S. 89 f., 114, 130, 144, 150, 154, 186 f., 191.

S. 327. ¹) R C. p. 360. Thorup S. 83. Kinch II, 535, 762. ²) Torben Krogh S. 90. ³) Kinch II, 762. ⁴) Susanna S. 144.

S. 328. ¹) Sst. S. 22 ff.

S. 330. ¹) ∅: føre sig.

S. 331. ¹) Susanna S. 142—5.

S. 332. ¹) Heg. Cal. 1571 ^{4/10}; ^{11/11}. ²) P. Hegelund, Argumenta resurrectionis corporum, 1578.

S. 333. ¹) Heg. Cal. 1572 ^{11/3}, ^{14/4}; 1573 ^{17/11}, ^{20/11}; 1575 ^{9/3}; 1578 ^{20/5}. ²) Heg. Cal. 1573 ^{11/12}. ³) Heg. Cal. 1570 ^{25/7}; 1572 ^{24/1}; 1573 ^{22/1}, ^{27/8}, ^{11/12}; 1576 ^{9/8}, ^{28/10}; 1577 ^{13/4}, ^{8/11}; 1578 ^{17/4}; 1579 ^{14/1}, ^{21/3}. ⁴) Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen I, 28. ⁵) Jvfr. S. 332.

S. 334. ¹) R B. Fol. 23v—24, 11v. ²) Heg. Cal. 1570 ^{21/3}, ^{12/4}; 1575 ^{4/2}; 1588 ^{19/3}. ³) Kh. Saml. 2. R. V, 378—9. — Om J. J. Koldings Forhold til P. Hegelund se den førstnævntes Daniae descriptio nova, 1594, p. 169—70. ⁴) Diplomatarium Vibergense, udg. af A. Heise, S. 304 ff., 334. Kh. Saml. 4. R. I, 143 ff., især S. 146. A. F. Mülertz, Actstykker til Odense Cathedralskoles Historie 1819, S. 26 f. Samlinger til Fyens Historie og Topographie X, 196 f.

S. 335. ¹) Orig. paa Papir i Ribe B A. (ad Rev. 7, 34, 9); trykt herefter i R C. p. 504—5. Kancelliets Brevbøger 1561—1565 S. 171. ²) Vidisse af 12. Marts 1596 i Afskrift i Uldall, Fol., 16, Fol. 55. — Læsningspaategninger paa Originalen (R C. p. 505). ³) Rørdam, Kirkelove I, 465.

S. 336. ¹) Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. af Lis Jacobsen, V, 248; jvfr. S. 140, 247. ²) Eksemplarer i Roskilde Musæum og i Kulturen, Lund (jvfr. Fig. 56). Jvfr. Georg Bruun i Vor Ungdom, 1928, S. 232—37. ³) Danske Magazin VI, 367. Rørdam, Kirkelove I, 465; II, 38. ⁴) Kh. Saml. 3. R. IV, 538—9. ⁵) Samlinger til jydsk Historie og Topografi III, 141 ff. ⁶) Heg. Cal. 1572 ^{22/10}. — Allerede 1564 tales der om, at en »Degn« Thomas Olufsen havde tilføjet en anden Person

Saar og Skade (Ribe Tingbog 1561—7 Fol. 243, jvfr. Kinch II, 755). Om andre Stridigheder Heg. Cal. 1579 ^{1/4}, ^{23/4}. ⁷) Det paagældende Oprtrin synes blot at have været et enkelt Led i en hel Fejde mellem »Degnene« og Hans Bartskeer (Ribe Tingbog 1576 7. Juli, 11. Juli, 10. Sept. Katedralskolens Haandskriftssaml. E I, 14, jvfr. Thorup S. 83). ⁸) Heg. Cal. 1571 ^{13/5}.

S. 337. ¹) R. B. Uddelingslister Fol. 43v ff. ²) Heg. Cal. 1573 ^{14/7}; jvfr. siden 1596 ^{20/7}; 1599 ^{9/7}; 1600 ^{13/7}; 1602 ^{11/7}; 1607 ^{13/7}; 1610 ^{12/7}; 1611 ^{11/7}, ^{12/8}. ³) Heg. Cal. 1571 ^{1/5}. ⁴) Heg. Cal. 1570 ^{1/5}; 1571 ^{1/5}; 1576 ^{1/5}; 1578 ^{1/5}.

S. 338. ¹) Heg. Cal. 1570 ^{1/5}. ²) Hans Thomesen, Oratio de rege Christiano III, 1560, p. 7. ³) Jvfr. Heg. Cal. 1606 ^{19/12} og R. B. Fol. 41. — Ribe Gejstligheds Bog 1649 (B. A.). ⁴) Jvfr. S. 370 ff. ⁵) Om forskellige Forklaringer paa dette Ords Etymologi se O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog I, 342.

S. 339. ¹) Heg. Cal. 1569 Debr.; 1570 Jan.; 1571 ^{8/1}; 1572 ^{8/1}, ^{1/12}, ^{6/12}; 1573 ^{6/12}; 1574 ^{1/12}; 1576 ^{2-3/12}. 1603 (bagest); 1604 (ved Juli); 1606 ^{21/11}. ²) Jvfr. S. 344. — Heg. Cal. 1610 ^{1/12}; jvfr. vistnok ogsaa 1577 ^{5/10}; 1578 ^{10/10}, ^{4/0}, hvis der da ikke her sigtes til »Argumenta«, 1578. ³) Ribe Tingbog 1583 (Kinch II, 312—13). ⁴) Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 229.

S. 340. ¹) R. B. Fol. 23v—24. ²) I den af A. S. Vedel forfattede Tekst til Prospektet af Ribe i G. Braunius, Urbium theatrum III hedder det under Omtalen af Domkirken: »In vicinia Lectorium Theologicum et Bibliotheca publica Gymnasii triuialis quoque binæ ædes ampliores«. ³) Kancelliets Brevbøger 1571—75 S. 238; 1576—79 S. 594.

S. 341. ¹) Heg. Cal. 1580 ^{12/5}. ²) R. C. p. 660. Heg. Cal. 1573 ^{3/2}. ³) Jvfr. S. 318. ⁴) Heg. Cal. anførte Dage. ⁵) Rørdam, Lyskanders Levned S. 92. Heg. Cal. 1583 ^{25-26/6}. ⁶) Heg. Cal. 1585 ^{7/5}. Jvfr. næste Note. ⁷) Kancelliets Brevbøger 1584—88 S. 237, 295.

S. 342. ¹) Heg. Cal. 1585 ^{7/5}. Album Academiæ Vitebergensis II, 333. Ny kgl. Saml., 4°, 2756. Kancelliets Brevbøger 1637—39 S. 131. ²) Rørdam, Lyskanders Lev-

ned S. 283—4. ³) Jvfr. om ham Kinch II, 238—47. Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XVIII, 484 f. ⁴) Rørdam, Københavns Universitets Historie IV, 297—8. ⁵) Album Academiæ Vitebergensis II, 287. Ny kgl. Saml., 4°, 2756. ⁶) C. F. W. Bendz, Horsens lærde Skoles Historie S. 44 f. Heg. Cal. 1585 ^{7/5}. ⁷) Den 14. Juli 1590 »sagde M. Matthias Pors Skolen op« (Heg. Cal.). Mester Jakob Madsens Visitatsbog, udg. af A. Crone, S. 292. Jvfr. Kancelliets Brevbøger 1593—1596 S. 35. ⁸) Johs. Møller, Cimbrica literata II, 656. Kancelliets Brevbøger 1616—1620 S. 51—2. I et samtidigt Brev siges det, at Pors »frivilligt« opgav sit Embede (Gl. kgl. Saml., 4°, 3028, Brev Nr. 106).

S. 343. ¹) Et venligt Brev til Pors fra den berømte Professor David Chytræus i Rostock er trykt i D. Chytræi Epistolæ, 1614, p. 734—5. ²) Rørdam, Historiske Saml. og Studier I, 21. ³) Genethiacon Jesu servatori sacrum. Scholæ Ripensis præscriptum, quo tyrones etiam annuensarios Christi natales sic primulum et religiose concelebrent. Slesvigæ 1589, 4°. (Eksemplar i Det kgl. Bibliotek).

S. 345. ¹) Johannes Regulus Ripensis er kendt fra et Testimonium af 1604 fra J. J. Venusin (Kh. Saml. 3. R. I, 281). ²) In sacrum nuptiale . . . M. Matthiæ Porsii, rectoris scholæ olim Ripensis solertissimi iuxta ac felicissimi sponsi cum . . . Anna Bagonia . . . ὑμέναιος decantatus a Jacobo Bonno Ripensi, sponsi olim discipulo. Hamburgi 1592, 4°. (Eksemplar i Det kgl. Bibliotek). — Om Hr. Jacob Bonn (Bonnus, Bonum) se Kinch II, 206, 309. ³) Orig. paa Pergament med Frederik II's Underskrift i R. A., Ribe Kapitels Arkiv. Jvfr. R. C. p. 223, 384. — Om Mads Hvid se Saml. til jydsk Historie og Topografi IX, 57 ff., 372 f. ⁴) Orig. paa Pergament af 8. Marts 1572 i R. A., Ribe Kapitels Arkiv. ⁵) Kh. Saml. 3. R. IV, 33. Heg. Cal. 1580 ^{12/5}; 1588 ^{24/6}.

S. 346. ¹) Heg. Cal. 1575 ^{16/5} meddeler, at nævnte Dag begyndte M. Laurentius sine Forelæsninger over Titus-Brevet. ²) Kongen opholdt sig 11.—26. Maj paa Koldinghus (Kancelliets Brevbøger 1580—1583 S. 80—9). Wegeners Formodninger

(A. S. Vedel, 1846, S. 123 Note 18) bortfalder derfor. ³⁾ Heg. Cal. 1580 ^{11/5, 12/5, 14/5, 21/5, 25/5}. — Wegener (anf. Skrift S. 128) bemærker med Rette, at de gamle Ungdomsvenners Forhold fra nu af »havde tabt noget i virkelig Inderlighed«. Hertil kan ogsaa have bidraget, at Vedel blev gift med Biskop Hans Laugesens Datter Mette, som Hegelund havde bejlet til (Heg. Cal. 1579 ^{11/5}; 1580 ^{18/9}; 1581 ^{20/8}). Ligeledes forekommer nu og da direkte Sammenstød mellem dem (sst. 1582 ^{16/2}; og vistnok ogsaa 1590 ^{19/6, 14/7}. Jvfr. ^{16/7} og 1591 ^{15/6} (Striden om Kirkeregnskaberne)). Desuden var Hegelund nær knyttet til Vedels Konkurrent som Historiker, Prof. Niels Krag. ⁴⁾ Heg. Cal. 1580 ^{14/7, 11/8, 18/8, 21/10, 22/10}; 1583 ^{8/4}.

S. 347. ¹⁾ Heg. Cal. 1581 ^{5/7}; 1582 ^{14/5}; 1583 ^{8/4}; 1584 ^{10/1, 8/10}; 1588 ^{9/1, 15/1}. Formodentlig var hans nu tabte, haandskrevne »Explicatio evangeliorum dominicalium Latina, et Prælectiones in Epist. ad Galatas« (J. Moller, Cimbria literata I, 240) et Minde fra hans Virksomhed som Lektor. ²⁾ Heg. Cal. 1585 ^{22/1, 22/3}; jvfr. 1581 ^{19/7}. ³⁾ Heg. Cal. 1579 ^{31/8, 1-2/9, 24/9, 1/10, 15/10, 14/11, 14/12, 27/12}; 1580 ^{26/6}. — 1591 ^{22/7, 4/8}. ⁴⁾ Heg. Cal. 1582 ^{30/7}; 1583 ^{30/5, 23/11}; 1584 ^{29/2, 15/5}. Jvfr. P. Hegelund, Epigrammata, 1583, Fortalen Bl. ** 2v. Samme, Memento mori, 1587, S. 22. Om Brødrene se Bjørn Kornerup, H. P. Resen

I, passim. ⁵⁾ Heg. Cal. 1584 ^{15/1, 16/1, 7/2}. ⁶⁾ I Ribe B. A. (L. A.) ad Rev. 7, 16, Pk. 1 paa Arkivkammeret, findes en stærkt medtaget Koncept til en Kontrakt af 20. Juni 1580 mellem Hegelund og en vis Poul Sørensen, om at denne maatte bruge V. Vedsted Præstegaard i Hegelunds som før i Laurids Ægidiisens Tid.

S. 348. ¹⁾ Heg. Cal. ²⁾ Udvalgt 23. Maj, kaldet 24. Juni, kom til Ribe 21. Aug. og begyndte sine Forelæsninger 22. Sept. 1588 (Heg. Cal.). Omtales ofte i Forbigaaende af Hegelund, første Gang 28. April 1586. ³⁾ Kinch II, 317 f. H. G. Olrik, Forstandere og Lærere ved den kgl. Skole i Sorø 1586—1737 S. 32—3. ⁴⁾ Rørdam, Kbhvns Universitets Historie II, 615. Kh. Saml. 3. R. I, 290—2. ⁵⁾ Heg. Cal. 1589 ^{12/2} (jvfr. ^{1/2, 23/5, 2/6, 11/6, 20/7}. Ribe Tingbog 1589 ^{21/2, 24/2} (jvfr. Kinch II, 317). ⁶⁾ P. Terpager, Inscriptiones Ripenses p. 19, 118, 119. Jvfr. Kinch II, 317 f. Kinchs Meddelelse (II, 318) om, at N. S. Glud 1600 forsaa sig ved Administrationen af Nadveren og samme Forfatters videre Betragtninger derover, beror paa en Misforstaaelse som Følge af Fejl læsning af en Notits hos Hegelund (Cal. 1600 ^{1/11}). Der er ikke Tale om Glud, men om den ogsaa andetstedsfra velbekendte Odense-Præst Mag. Niels Glad (jvfr. H. F. Rørdam, Historieskriveren Arild Hvitfeldt S. 236).

Kapitel IV: Ribe Katedralskoles Historie 1588—1660.

S. 349. ¹⁾ Kh. Saml. 3. R. IV, 35. ²⁾ Jvfr. S. 393.

S. 350. ¹⁾ Ribe B. A., Biskop Kragelunds Kopibog 1652—64 Fol. 113v ff. ²⁾ Jydske Tegn. 1643—48 Fol. 213 (Orig. i Ribe B. A. ad Rev. 7, 58, 13). ³⁾ Rørdam, Kirkelove I, 110; II, 519 f.; III, 19, 43. ⁴⁾ Jydske Tegn. 1643—48 Fol. 336v, jvfr. Thorup S. 107—8. ⁵⁾ Jvfr. S. 441 Note 1. ⁶⁾ Thott, 4°, 2030 (Udtog).

S. 351. ¹⁾ R. B. Fol. 1 v. Kapit. Prot. Fol. 25v. ²⁾ Progr. 1826 S. 51. Jvfr. Brev af 1. Maj 1610 i Ribe B. A., ad Rev. 7, 34, 6. ³⁾ Heg. Cal. 1597 ^{17/1}. ⁴⁾ Mange Eksemplarer herpaa i Ribe B. A., Diverse Dokumenter vedr. Ribe Latinskole 1565—1711.

⁵⁾ Kinch II, 301—8. V. S. Skeel, Optegnelser om Familien Skeel S. 134—61; Suppl. S. 40—48.

S. 352. ¹⁾ Terpager, Inscriptiones p. 52. Heg. Cal. 1594 ^{16/8}. ²⁾ Thott, 4°, 2041. Har tilhørt Hegelunds Søn, Rektor i København, Mag. Anders Hegelund. »Hunc Librum commodo et conservationi Scholæ Ripensis conscripsit digessitque Petrus Joh. Hegelund, tum temporis Canonicus et Notarius Capituli Ripensis et Pastor ad D. Virginis ynscendis, att den maatte altid forbedris aff Gudfrycteg fromme Mennsker, fattige Scholebørn til hyldeste oc Trøst. 1590«.

S. 354. ¹⁾ Heg. Cal. 1595 ^{17/6}; 1596 ^{12/3};

1597 ¹⁷/₁, ¹/₃, ¹/₄, ¹/₅, ¹/₆, ¹/₇. Jvfr. 1599 ²³/₈ (Commonefactio in schola Ripensi) og 1610 ⁷/₁₁ (Disciplina scholastica). ²) Jvfr. Heg. Cal. f. Eks. 1601—04 ved Juli eller August. ³) Heg. Cal. 1598 ¹¹/₁₁. ⁴) Ny kgl. Saml., 8°, 381 f. (Frederik Andersens Klynnes Stambog) Bl. 121. ⁵) Kh. Saml. 2. R. VI, 646—7, 651. ⁶) Heg. Cal. 1613 ¹³⁻¹⁴/₁₂. Terpager, Inscriptiones p. 46. Sammes haandskrevne Optegnelser i Universitetsbiblioteket i Oslo (M. S., 8°, 77, Fol. 107).

S. 356. ¹) Provst Andreas Jacobsen i Skærbæk (J. Møller, Cimbria literata I, 240). ²) Jvfr. S. 379 ff. ³) Se især hans Pastoralsskrivelser i Holman Herreds Provstebog (L. A. for Nørrejylland), især 1616 2. Decbr. ⁴) C. F. Wegener, A. S. Vedel, 1846, S. 242. Kh. Saml. 2. R. VI, 392—7.

S. 357. ¹) Kh. Saml. 2. R. VI, 504—13, især S. 510—12. Jvfr. Kinch II, 269—72. ²) Jvfr. S. 212 f. ³) Kh. Saml. 3. R. II, 118, 129.

S. 358. ¹) Kh. Saml. 2. R. II, 662—3. Jvfr. her S. 413. ²) Jvfr. S. 417. ³) S. M. Gjellerup, J. D. Jersin S. 182. 1652 ansatte Biskop Kragelund en Søn af J. D. Jersin, Dines Jersin, som Hører i Ribe »optimi parentis causa, cujus ossa molliter apud nos quiescunt« (Biskop Kragelunds Kopibog 1652—64 Fol. 3). ⁴) E. Pontoppidan, Annales ecclesiae Danicae IV, 147. ⁵) Ribe Stifts Landemodeprotokol 1635—64 Fol. 10v (Ribe B A.). Jvfr. Note 1 ad S. 225. ⁶) Jvfr. S. 361 f. ⁷) Rostgaard, 4°, 158. En lignende anbefaling fra s. A. for Knud Poulsen Colding omtales i Pers. T. 5. R. III, 3.

S. 359. ¹) Kh. Saml. 3. R. VI, 172—4.

S. 360. ¹) E. Pontoppidan, Annales IV, 148 f. P. Terpager, Ripensium episcoporum series, 1704, p. 36. Kinch II, 440 f.

S. 361. ¹) Johan Monrad's Selvbiografi, udg. af S. Birket Smith, 1888, S. 12. ²) Dansk biografisk Leksikon, 2. Udg., XIII, 244 f. ³) Ribe B A., Biskop P. J. Kragelunds Kopibog 1652—64 Fol. 114. ⁴) Jvfr. Terpager, Inscriptiones p. 145.

S. 363. ¹) H. H. Resen, Oratio funebris de Dn. Christiano Frisio, 1640, Bl. F 2v. ²) Kancelliets Brevbøger 1616—1620 S. 72, 74, 206, 346—7. ³) Sst. 1621—1623 S.

105—6. ⁴) Orig. af 29. April 1642 i Ribe B A., ad Rev. 7, 34, 1, 12. Jydske Tegn. 1639—42 Fol. 446 f. ⁵) D K., Indlæg til Reg. og Tegn. 1642 s. d. (Udtag af Biskoppens Indstilling). ⁶) Se Note 4 og Jydske Tegn. 1653 Nr. 113—114. ⁷) Regnskabsbogen i Skolens Arkiv i L A., delvis trykt i Progr. 1825 S. 25—36. — Opgivelse 1649 i Ribe Gejstligheds Bog i Ribe B A., Herredsboøger.

S. 364. ¹) Ribe B A., XIII A, ad Rev. 7, 34, 4 paa Arkivkammeret i Bispegaarden.

²) Pontoppidan, Annales III, 579, 580.

S. 365. ¹) R B. Fol. 91v, 102, 128v, 134, 140v. ²) Kopi i Ribe B A., Diverse Dokumenter vedr. Ribe Latinskole 1565—1711. R B. Fol. 141v. R C. p. 497—8. ³) Om Bertil Struchs Gave som om Skolens Anbringelse af sine Kapitaler 1581—1683 se R A., Top. Samling paa Papir, Ribe Skole, Indberetning af 1683 10. Marts. »Elitez Norbys Fundats i Orig. og Afskrift i Ribe B A., ad Rev. 7, 34, 1. — Jvfr. R C. p. 498—9. Kinch II, 332. ⁴) Jvfr. S. 363 Note 7. Hermed stemmer ogsaa Optegnelser 1652—58 af en Hører Niels Rasmussen (Kinch II, 733; Originalen, der efter Kinch skal findes i Universitetsbiblioteket, er forgæves eftersøgt).

S. 366. ¹) V. A. Secher, Corpus constitutionum Danicae II, 499. ²) Heg. Cal. 1609 ¹/₃. ³) R B. Fol. 123v. ⁴) Fortegnelse i Ribe B A., ad Rev. 7, 34, 9 (1646 med senere Tilføjelser). ⁵) Orig. i Ribe B A. ad Rev. 7, 34, 3. Kancelliets Brevbøger 1616—1620 S. 256—7, jvfr. S. 300.

S. 367. ¹) R B. Fol. 141, 146v. ²) Et Kongebrev af 1636 30. Decbr. havde indskærpet Nødvendigheden af, at der overalt i Ribe Stift blev ansat Substituter i Degnekaldene. Derfor skulde alle Degnekald udrede en »Pens« til Skolerne (Kancelliets Brevbøger 1635—36 S. 788 f.). ³) Orig. Fundats af 1604 25. Febr. paa Perg. i Ribe B A., ad Rev. 34, 7, 1, 9. R B. Fol. 93—5. Jvfr. Progr. 1826 S. 44—52. Saml. til jydske Historie og Topografi I, 258—77.

S. 368. ¹) R B. Fol. 95v—96. ²) R B. Fol. 98. Progr. 1826 S. 53. ³) R B. Fol. 103v. Orig. Gavebrev af 8. Oktbr. 1606 i Ribe B A., Diverse Dok. vedr. Ribe Latin-

skole 1565—1711. Om Christen Hegelund se Saml. til jydsk Hist. og Top. 2. R. I, 108 ff. ⁴) R B. Fol. 99, 100. Heg. Cal. 1606 ⁵/₅; 1609 ⁸/₁₂; 1612 ²⁶/₆. Kinch II, 137—8. ⁵) Hans de Hofman, Fundationer IV, 505. ⁶) Hans Borchardsen, Bonum certamen et corona justitiæ (Ligprædiken over Alb. Skeel 1639) Bl. Zv—Zz; jvfr. Bl. Xv. ⁷) Peder Terpagers Excerptbog i Universitetsbiblioteket i Oslo (M. S., 8°, 77, Fol. 2v—3, 84—v); jvfr. Kinch II, 460—1. — Hofman, Fundationer IV, 521—2. ⁸) R B. Fol. 109. Hofman, Fundationer IV, 517—8.

S. 370. ¹) R B. Fol. 108v. — Fol. 41. ²) Heg. Cal. 1569 ⁶/₁₂. ³) R B. Fol. 90—91v.

S. 372. ¹) R B. Fol. 54.

S. 373. ¹) R B. Fol. 127v. Fol. 62 tales der om, at et Par Drengene kom i Betragtning, fordi Maren Mag. Jens Viborgs Enke »bad« for dem. ²) R B. Fol. 98v. ³) Kinch II, 329 ff., 780 ff. (Kinchs Kilde, maaske det første Fattigregnskab 1630, er ikke blevet genfundet, derimod findes i Byens Arkiv (L A.) Fattigregnskaberne 1632—41).

S. 374. ¹) Dette fremgaar af Regnskaberne. — Kinch II, 782 har urigtigt 393 for 293 Sldlr. ²) Heg. Cal. 1595 ²⁶/₆, ¹/₁₂; 1596 ¹²/₇; 1597 ²⁶/₆, ⁴/₇, ¹⁻¹⁰/₁₀. ³) Jvfr. S. 363. Ribe Gejstlighedens Bog 1649 (Ribe B A.). ⁴) Ribe Hospitals Kopibog 1298—1697 Fol. 146.

S. 375. ¹) Sst. Fol. 147 f. ²) Forordning i Hospitalet af 14. Septbr. 1652 i Ribe B A., ad Rev. 7, 35, 2, 1. ³) Ribe Landemodetprotokol 1635—64 Fol. 135v—136. ⁴) Hospitalsforordningen af 1652. Terpager, Inscriptiones p. 139, 141. ⁵) Ribe Landemodetprotokol 1635—64 Fol. 110. ⁶) Hospitalsforordningen af 1652. Terpager, Inscriptiones p. 142. ⁷) R C. p. 533—4.

S. 376. ¹) Jvfr. S. 297. ²) Domkirkens Regnskaber 1591—2. Johan Monrad's Selvbiografi, udg. af S. Birket Smith, S. 12. ³) Rørdam, Kirkelove I, 121. ⁴) I Ribe B A. (L A.).

S. 377. ¹) Regnskabet 1651—2. ²) Terpager, Inscriptiones p. 142.

S. 378. ¹) R B. Fol. 27, 166. ²) Ægidius Lauridsens Regnskabsbog (jvfr. S. 363 Note 7).

S. 379. ¹) Jydske Tegn. 1640 13. Septbr. (1639—42 Fol. 264v). Jvfr. allerede 1639 (V. A. Secher, Corpus constitutionum Daniæ V, 10, 26). ²) Danske Saml. IV, 136—7. ³) Heg. Cal. 1590 ¹⁴/₇. ⁴) Terpager, Inscriptiones p. 54—5. Thorup S. 86—7. ⁵) Iverhardus Junior Hemmettensis, Carmen de sancto conjugii foedere, 1584, et Bryllupsdigt til Christopher Kruse til Viumgaard. Ekspl. med egenhændig Dedikation til Peder Hegelund i Det kgl. Bibliotek. ⁶) Album Academiæ Vitebergensis II, 353. Ny kgl. Saml., 4°, 2756. ⁷) J. Møller, Cimbria literata II, 316. Danske Magazin 4. R. II, 33.

S. 380. ¹) I. I. Hemmet, En ny Scriffue Calender, 1592, Bl. A 4 ff.

S. 381. ¹) Heg. Cal. 1593 ¹⁸/₁; 1596 ¹²/₃. ²) Thott, 4°, 1967. Jvfr. Kh. Saml. 2. R. III, 5, 348—50. ³) Rostgaard, 4°, 270, S. 73 ff. ⁴) Sst. — Jvfr. P. Hegelund, Epigrammata p. 137 f. F. R. Friis, Tyge Brahe S. 50 f.

S. 382. ¹) Kh. Saml. 3. R. IV, 34. Ægidius Lauridsens Levnedsoptegnelser (S. 34—40) er Hovedkilden for det følgende. ²) Jvfr. Heg. Cal. 1586 ¹/₆. Kh. Saml. 3. R. II, 480.

S. 383. ¹) Kh. Saml. 2. R. V, 69—70. Pers. T. III, 128. Jvfr. Heg. Cal. 1594 ⁶/₁₁. ²) Jvfr. Pers. T. II, 38—9.

S. 384. ¹) Jvfr. S. 393. ²) Kh. Saml. 3. R. I, 288; 3. R. III, 291. ³) Jvfr. R B. Fol. 35. Heg. Cal. 1596 ¹³/₂; 1605 ²¹/₃; 1607 ²¹/₃. ⁴) Terpager, Inscriptiones p. 50. P. Terpager, Appendix inscriptionum Ripensium, 1714, p. 6. ⁵) En Søn af P. Hegelund, Mag. Jens Hegelund hædrede Brud og Brudgom ved i Wittenberg 1599 at udgive et latinsk Lykønskingsdigt. ⁶) Nye danske Magazin II, 9—56. Kh. Saml. 3. R. IV, 40—50. ⁷) Jvfr. S. 363 Note 7.

S. 386. ¹) Heg. Cal. 1596 ¹²/₃. ²) (P. T. Wandall), Nye originale Skuespil II, 1778, Indledning og S. 4—17. ³) Catalogus librorum D. Petri Terpager, 1739, Haandskrifter i 8°, S. 116 Nr. 14. ⁴) L. P. Borberg, Slægtebog over Familien Borberg, 1944, S. 19 ff., 127 ff. ⁵) Johan Corylander, Berættelse om Lunds Domkyrke, utg. af Martin Weibull, 1884, S. 187. ⁶) R B. Fol. 46.

S. 387. ¹⁾ Corylander, anf. Skrift S. 126. Heg. Cal. 1598 ^{6/11}; 1603 ^{1/9}. Kh. Saml. 5. R. II, 402; V, 145. Pers. T. 4. R. I, 131; 9. R. I, 38. ²⁾ Pers. T. III, 130. Heg. Cal. 1605 ^{13/2} (her omtales et «Commendatzbreff Rectoris» for P. M. Aastrup, men det siges ikke, hvem der har udstedt det), ^{21/3}; 1607 ^{21/3}. ³⁾ Jvfr. S. 210 f. Bjørn Kornerup, Hans Poulsen Resen I, 236—71. ⁴⁾ Rørdam, Kirkelove III, 16, 17—20. Kh. Saml. 2. R. V, 838—41. ⁵⁾ O. Walde, Neue Bücher- und Bibliotheksgeschichtliche Forschungen in deutschen Bibliotheken, 1942, S. 225.

S. 388. ¹⁾ Kornerup, H. P. Resen I, 246, 253. ²⁾ R B. Fol. 92 f., 97 f., trykt i Progr. 1827 S. 47—8. ³⁾ Heg. Cal. 1609 ^{31/7}. — Ogsaa den S. 393 nævnte Frederik Andersen Klyne havde været i Kost hos P. M. Aastrup (Heg. Cal. 1606 ^{29/6}). ⁴⁾ C. F. Bricka og S. M. Gjellerup, Den danske Adel i det 16de og 17de Aarhundrede I, 20. Jvfr. Kh. Saml. 2. R. V, 841—3.

S. 391. ¹⁾ R B. Fol. 97v, 98v, 107, 123v. Jvfr. Heg. Cal. 1606 ^{14/3}, ^{15/7}, ^{14/8}; 1607 ^{30/7}; 1610 ^{29/3}. ²⁾ Thorup S. 92. ³⁾ H. F. Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 153. ⁴⁾ Corylander, anf. Skrift S. 187. ⁵⁾ Danske Magazin 4. R. II, 219. ⁶⁾ Heg. Cal. 1605 ^{14/7}, ^{13/10}. — Brevet er trykt i Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie IV, 604—5. ⁷⁾ Heg. Cal. 1610 ^{21/1}, ^{19/2}, ^{23/2}. ⁸⁾ Vetenskaps societeten i Lund, Årsbok 1943 S. 10 f., 37 f.

S. 392. ¹⁾ Heg. Cal. 1610 ^{19/2}. ²⁾ Heg. Cal. 1583 ^{15/10}; 1590 ^{19/5}; 1594 ^{21/2}; 1602 ⁸; 1603 ^{21/3}. ³⁾ Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und des Freistaates Anhalt, Neue Reihe XIV, 38. Heg. Cal. 1607 ^{9/7}, ^{3/11}, ^{27/12}; 1608 ^{28/1}. ⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1609—1615 S. 692. Sønderjydske Aarbøger 1910 S. 205. ⁵⁾ Jvfr. J. P. Hegelund, Tvende nye Sang2, 1629. ⁶⁾ Terpager, Inscriptiones p. 70. R C. p. 609—10. Progr. 1842 S. 74. Kh. Saml. 5. R. II, 402. Pers. T. III, 135. Stambog i Ny kgl. Saml., 8°, 370. Geschichtsquellen der Provinz Sachsen N. R. XIV, 101.

S. 393. ¹⁾ Riber Skoles Jordebog overleveret Chr. Friis 19. Maj 1614 af Jørgen Hegelund (Skolens Arkiv, L. A.). ²⁾ R C.

p. 610. ³⁾ Afskrift af Klynes Brev af 8. Aug. 1616 i Gl. kgl. Saml., 4°, 3038. ⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1616—20 S. 75.

S. 394. ¹⁾ R C. p. 603. Kjøbenhavns Universitets Matrikel, udg. af S. Birket Smith, I, 33. Geschichtsquellen der Provinz Sachsen N. R. XIV, 230. Pers. T. II, 114. ²⁾ Pers. T. III, 258. Svanings Digt i Ny kgl. Saml., 4°, 2127. ³⁾ Kinch II, 324 ff. Progr. 1834. ⁴⁾ R C. p. 636. ⁵⁾ Kh. Saml. 2. R. II, 662. Jvfr. her S. 358. ⁶⁾ Kbhvns Universitets Matrikel I. ⁷⁾ S. Cawallin, Lunds stifts herdamine III, 270. Aars-tallet 1630 her maa være galt for 1631, thi endnu 17. Marts 1631 udstedte Kjeldsen som Rektor Testimonier (jvfr. nedenfor).

S. 395. ¹⁾ Ny kgl. Saml., 4°, 1177. ²⁾ Catalogus librorum D. Petri Terpager, 1739, p. 111. (P. T. Wandall), Nye originale Skuespil II, 27 ff. Jvfr. S. M. Gjellerup, J. D. Jersin S. 176—7. ³⁾ Universitetets Arkiv, Pakke 1674. Efter at S. 395 var sat, er der blevet fundet en *Afskrift* af et ganske kortfattet Testimonium, udstedt 1. Marts 1588 af Mads Pors for en Petrus Christiani (Langebeks Excerpter, 4°, 54). Dette maa derfor nu anses for det ældste, hidtil kendte Testimonium fra Ribe. ⁴⁾ H. Matzen, Kjøbenhavns Universitets Retshistorie II, 119 f.

S. 396. ¹⁾ Jvfr. S. 364.

S. 398. ¹⁾ Terpager, Inscriptiones p. 24—5. J. Møller, Cimbria literata I, 566. Kbhvns Universitets Matrikel I, 66. Kh. Saml. 4. R. VI, 504. L. Daae, Matrikler over Nordiske Studerende I, 123. Pers. T. III, 264. Romdorp er i nyere Tid blevet biograferet af Helge Haar i Ribe Statsseminariums Elevforenings 10. Aarskrift 1933 S. 5—25. — Romdorp kan først være tiltraadt 1631, jvfr. S. 394 Note 7 og hans egen Udtalelse 3. Februar 1637, at han havde været Rektor i seks Aar (Ribe Raadstuerets Dombog 1634—46, 1637 17. Marts). ²⁾ Kancelliets Brevbøger 1633—34 S. 247—8. ³⁾ Jvfr. her S. 400.

S. 399. ¹⁾ Jydske Reg. 1640 6. April (Fol. 15). ²⁾ Peder Terpager hos J. Møller, anf. Skrift I, 566. ³⁾ Jvfr. Kh. Saml. 3. R. VI, 171. Det sst. omtalte Arbejde: Tabula synoptica historiarum Novi Testamenti apocalypticæ af Matthias Friis, Lüneburg 1683, har blot

benyttet Romdorps efterladte Arbejde. Titlen paa et meget lærd Haandskrift af eksegetisk-dogmatisk Art af Romdorp har Terpager opbevaret (U B., Oslo, M. S., 77, Fol. 16v). Terpager ejede vistnok Haandskriftet til Apokalypseværket »Apocalypsis futuræ sortis Ecclesiæ N. T.«, 1644 (Catalogus librorum D. Petri Terpager, 1739, S. 117 Nr. 19). ⁴) Kinch II, 367, 442. ⁵) Universitetets Arkiv Pk. 1674. Afskrifter i Ribe Katedralskoles Haandskriftsamling E I, 4.

S. 400. ¹) Universitetets Arkiv Pk. 1674. ²) Kh. Saml. 3. R. II, 708—9. Matzen, anf. Skrift II, 123 ff.

S. 401. ¹) Original i Universitetets Arkiv, Pk. 1674 (jvfr. Kh. Saml. 3. R. VI, 171), mangelfuld gammel Afskrift i Odense Katedralskoles Arkiv, Forskellige Sager 1635—42, herefter trykt hos Thorup S. 97. ²) Acta consistorii 1635 11. Juli (jvfr. Matzen, anf. Skrift II, 120). ³) Terpagers Afskrift i M. S., 8°, 77 i Oslo Universitetsbibliotek. ⁴) Eksemplar i Universitetsbiblioteket i København. — Terpager ejede et Par Haandskrifter af Romdorps Julesange (Catalogus librorum D. Petri Terpager, 1739, S. 116 Nr. 7 og 14).

S. 402. ¹) Helge Haar, anf. Afhandling.

S. 403. ¹) Jvfr. S. 377. ²) Jvfr. S. 427. ³) Gavebrev af 1641 30. Marts indført i Chr. Falsters Regnskabsbog for Skolen S. 9—10. ⁴) Thott, 4°, 1921 (Bordings Biografi). ⁵) Hovedkilden til Hans Meiers Levned er en haandskrevet Biografi, aabenbart opr. stammende fra Ribe, i Gl. kgl. Saml., 4°, 3022, delvis trykt i H. F. Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 41—2. Jvfr. J. Møller, Cimbria literata I, 400—1. — Kbhvns Universitets Matrikel I, 93. ⁶) Pers. T. II, 119. G. J. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolæ, ed. P. Colomesius, 1691, II, 86 ff. — Maaske har Meier ogsaa studeret i Oxford 1636 (Pers. T. 10. R. II, 149). ⁷) Gl. kgl. Saml., Fol., 1117.

S. 404. ¹) Foruden enkeltvis trykte Digte findes en Samling haandskrevne i Rostgaard, 4°, 231, hvoraf flere er Afskrifter ved P. Terpager, der vistnok har paatænkt en Udgave. ²) Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve, udg. ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia, V, 341—2. Pers. T. IV,

57. De ældres Tvivl, om Hans Meier er tiltraadt 1640 eller 1641 (Thorup S. 103 f.), maa sikkert besvares med, at Meier tidligst i Forsommeren 1641 kan have tiltraadt Rektoratet, thi først den 25. April s. A. afgik han fra Høftjenesten (Joh. Grundtvig, Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872 S. 188). I Marts 1641 søgte han at blive Professor ved Gymnasiet i Roskilde (Kh. Saml. 2. R. IV, 163—5). ³) Chr. IV's egenhændige Breve V, 341—2.

S. 405. ¹) Originaler i Bøllingske Brevsaml., D, 4°, Nr. 643—6. Afskrifter i Ny kgl. Saml., 4°, 1292 og i Rostgaard, 4°, 158.

S. 406. ¹) Laurids Hegelunds Kalenderoptegnelser (Hielmstiernes Saml. Nr. 2544 VII) 1646 ¹⁴/₁₁; 1647 ²⁰/₅. Jvfr. nedenfor. ²) Olavius' Digt i Meiers Biografi i Gl. kgl. Saml., 4°, 3022. ³) Danske Saml. IV, 137, 122.

S. 407. ¹) U B., Oslo, M. S., 8°, 77, Fol. 72v—73. R. A., Top. Saml. paa Papir, 1683 10. Marts. ²) Ludv. F. A. Wimmer, Om Undersøgelsen og Tolkningen af vore Runemindesmærker, 1895, S. 31—4. ³) Kinch II, 370 ff. Progr. 1836. ⁴) Jvfr. S. 376. ⁵) Progr. i Ole Borch, Cogitationes de variis Latinæ lingvæ ætatibus, 1691, Bl. a 2v. ⁶) Poul Vinding i O. Borchs Dissertationes ed. S. Lintrup I, 15—16. Jvfr. Jørgen Karstens' Tale om Borch i Ny kgl. Saml., 4°, 1989 d. — Om Stilebogen jvfr. S. 419, 420. ⁷) Deliciae Poëtarum Danorum, coll. a Fr. Rostgaard, I, Bl. ** 4. Det paagældende Digt af Meier findes i Afskrifter i Rostgaard, 4°, 231.

S. 408. ¹) O. Wormii Epistolæ, II, 1751, p. 776. ²) Terpager, Inscriptiones p. 64. Kbhvns Universitets Matrikel I, 111. Pers. T. 4. R. I, 141; III, 64; 9. R. I, 112; 10. R. II, 150. O. Wormii Epistolæ I, 570, 571, 578, 580. Pers. T. IV, 61. ³) Det S. 407 Note i citerede Brev (i Oslo). Danske Saml. IV, 137. Laurids Hegelunds Kalenderoptegnelser (Hielmstiernes Saml. Nr. 2544 VII) 1646 ¹¹/₅, jvfr. ¹⁸/₄. ⁴) Brev af 1649 3. Maj fra Biskop Erik Monrad i D K., Indlæg til Reg. og Tegn.

S. 409. ¹) Danske Magazin 5. R. II, 218—19. ²) Kh. Saml. 3. R. IV, 40. Om Legatet se Chr. Falsters Regnskabsbog for Skolen S. 11. ³) Hovedkilden til Chr. Aa-

gaards Historie er hans Søn Søren Aagaards Biografi i Rostgaards Deliciæ I, 341—7.

4) Danske Saml. IV, 138.

S. 410. 1) Deliciæ I, 349—562. M. S. og Forarbejder hertil i Rostgaard, 4°, 233 med mange Afskrifter ved Peder Terpager. Jvfr. R. C. p. 598. 2) Deliciæ I, Bl. * 12. 3) Hørerer Niels Rasmussens Optegnelser (jvfr. S. 365 Note 4) om Discipeltallet 1652—58 (Kinch II, 751—2). Thorup S. 106, 124—5.

S. 411. 1) I en Biografi af Sønnen Søren († 1693 som Præst paa Rømø) i Thott, 4°, 1921 tales der bl. a. om den fra Faderen nedarvede »facilitas et comitas quin et urbanitas integritasque«. 2) R. C. p. 658. Pers. T. IV, 58; 9. R. V, 60. Danske Saml. IV, 120. Kanslerens Anbefaling i Afskrift i U. B., Oslo, M. S., 77, 8°, Fol. 76. 3) Jvfr. S. 408. 4) L. Luja, Statua honoris erecta Gymnasio Othiniensi, 1724, p. 70—2. J. C. Bloch, Den Fyenske Geistligheds Historie I, 401—6. Pers. T. IV, 65. Kh. Saml. 4. R. II, 684. Efter Progr. 1827 S. 68 blev han først 8. Septbr. 1652 Konrektor i Ribe.

S. 412. 1) Bloch S. 405. 2) Bloch S. 488 f. Kh. Saml. 5. R. III, 714, 722. Ribe Landemodetprotokol 1635—64 Fol. 117v ff. Danske Saml. IV, 138. 3) Danske Saml. IV, 117 ff. 4) Thorup S. 110—114. 5) Rørdam, Kirkelove I, 110. 6) Om den nedefor nævnte Hører Hans Varde hedder det saaledes, at han blev ansat »consilio Episcopi nec non consensu Rectoris«. 7) Danske Saml. IV, 137.

S. 413. 1) R. B. Fol. 88v, 101. Heg. Cal. 1606 6/2. 2) Thorup S. 112. 3) Jvfr. hans Testimonium i Universitetets Arkiv Pk. 1674. 4) Kh. Saml. 2. R. II, 662—3. Jvfr. her S. 357—8.

S. 414. 1) Domkirken Regnskaber 1591. 2) Kancelliets Brevbøger 1624—26 S. 209. Jvfr. her S. 358—9.

S. 415. 1) Ribe Landemodetprotokol 1635—64 Fol. 124v ff. — Jvfr. Danske Saml. IV, 138, 123. Kinch II, 456 ff. 2) Landemodetprotokollen Fol. 130v. Danske Saml. IV, 124.

S. 416. 1) Landemodetprotokollen Fol. 135 ff. 2) S. 210 ff. 3) Bjørn Kornerup, Biskop H. P. Resen I, 255 f. 4) R. B. Fol. 96v.

S. 417. 1) D. K., Indlæg til Reg. og Tegn.,

ca. 1630. 2) R. B. Fol. 107 viser dog, at man 1607 udbetalte et særligt Honorar for ekstraordinær Undervisning i Aritmetik.

S. 418. 1) Jvfr. S. M. Gjellerup, J. D. Jersin S. 182. 2) J. E. Rietz, Skånska skolväsändets historia S. 631—55. Jvfr. Bjørn Kornerup, Frederiksborg Statsskoles Historie 1630—1830 S. 90 ff.

S. 420. 1) H. Matzen, Kbhvns Universitets Retshistorie II, 122 ff. — Prøvestile fra Ripensere findes vedlagt deres Testimonia i Universitetets Arkiv, Pk. 1674. 2) Terpager, Inscriptiones p. 145—6. 3) Ny kgl. Saml., 8°, 360 l. 4) Rørdam, Kirkelove III, 357—9. Rørdam, Hist. Saml. og Studier I, 182—92. Terpager, Inscriptiones p. 143—7. 5) Ribe B. A., Diverse Dokumenter vedr. Ribe Latinskole 1565—1711.

S. 421. 1) Heg. Cal. 1607 10/11; 1609 17/1; 1610 16/1; 1613 4/3; jvfr. 1610 7/11. Inscriptiones p. 144. 2) Jvfr. S. 338. R. C. p. 507. 3) R. J. F. Henriksen, Disciplenes Stilling i de latinske Skoler i gamle Dage II, 42 (efter Chr. Falster). Kinch II, 733 (Niels Rasmussens Optegnelser). 4) Kancelliets Brevbøger 1616—20 S. 521 f. Kr. Erslev, Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermoderens Historie I, 267, 275. V. A. Secher, Corpus constitutionum Daniæ III, 636—41; om Roskilde sst. S. 633—5.

S. 422. 1) Secher, Corpus IV, 674—5. Brevet vedr. Ribe i Orig. i Ribe B. A., ad Rev. 7, 34, 1. 2) Orig. i Ribe B. A., ad Rev. 7, 34, 3. Jvfr. Corpus V, 9—11. Kancelliets Brevbøger 1637—39 S. 745. 3) Orig. i Ribe B. A., ad Rev. 7, 34, 3. Jvfr. Corpus V, 14—27.

S. 423. 1) Orig. sst., ad Rev. 7, 34, 3. 2) R. C. p. 489. 3) Dissertatio miscellanea thesibus constans logicis, metaphysicis, physicis et mathematicis, Hafn. 1640, 4°. Som Respondent virkede en Ribe-Student fra 1638 Søren Christensen Borris. 4) Helge Haar i Ribe Statseminariums Elevforenings 10. Aarsskrift 1933 S. 12—13.

S. 425. 1) Anf. Disp. Bl. A 4 Th. 1. — Terpager ejede Romdorps haandskrevne Annotationes in physicam (Catalogus, 1739, S. 117 Nr. 22). 2) R. B. Fol. 91, 152v, 153. 3) Gejstlighedens Bog 1649. Biskop Krage-lunds Kopibog 1652—64 Fol. 114, (Ribe B. A.)

S. 426. ¹⁾ Rørdam, Kirkelove I, 52 f. ²⁾ Nic. Cragii Annales Chr. III, 1737, Addit., p. 70—80. ³⁾ Rørdam, Kirkelove I, 258. ⁴⁾ R C. p. 484. ⁵⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—60 S. 462. Jvfr. Kinch II, 85 ff.

S. 427. ¹⁾ N. Lukman i Fra Ribe Amt XI, 1, S. 74 ff. Kornerup, H. P. Resen I, 35 Note 4. ²⁾ Rørdam, Kirkelove I, 52 ff. Jvfr. S. Widding, Dansk Messe, Tide- og Psalmesang 1528—1573, I, 166—79. ³⁾ Rørdam, Kirkelove III, 283—4. ⁴⁾ Orig. i Ribe B A., ad Rev. 7, 34, 3. Jydske Tegnelser 1643—48 Fol. 206v. ⁵⁾ R C. p. 579—80. I Terpagers Exceptbog (Ny kgl. Saml., 8°, 190) findes S. 9 opbevaret nogle »Peblingenes Korsange og Aftensange« delvis paa Latin og derfor formentlig fra Tiden før 1646.

S. 428. ¹⁾ R C. p. 138—41. Heg. Cal. 1586 ¹⁴/₁₂. Kapit. Prot. Fol. 30, 30v. Jvfr. Kapitlets Tegnebog 1538 ff., f. Eks. Fol. 12b, 13b, 14b. Terpagers Aarstal 1569 (R C. p. 139) maa rettes til 1596 dels paa Grund af Navnene paa Statutets Underskrivere, dels efter en korrektere Tekst i Oslo U B., M. S., 8°, 77, Fol. 69v. ²⁾ R C. p. 141.

S. 429. ¹⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. VII, 149 ff., jvfr. R C. p. 578, 580. Terp-ager, Inscriptiones p. 143. ²⁾ Jvfr. S. 375 og S. 415. ³⁾ Jvfr. S. 393. ⁴⁾ Heg. Cal. 1606 ⁶/₁. ⁵⁾ Ribe Tingbog 1599 19. Juli (Kinch II, 249).

S. 430. ¹⁾ Jvfr. S. 357. — 1649 bestred nederste Lekties Hører tillige »Cantoriet« (Ribe Gejstligheds Bog 1649). ²⁾ S. M. Gjellerup, J. D. Jersin S. 183 ff. Fra Ribe Amt VI, 646 ff.

S. 431. ¹⁾ Dombog for Ribe Raadstueret 1634—46, 1637 17. Marts. ²⁾ Jvfr. S. 334—5. ³⁾ Kh. Saml. 3. R. VI, 171—2.

S. 432. ¹⁾ Trykt efter en gammel Afskrift hos Thorup S. 98, ikke indført i Jydske Tegn. 1638. ²⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. VIII, 51. ³⁾ Raadstuebog over Byens Enge, Jorder m. m. 1594—6 Fol. 79v (jvfr. Kinch II, 756—7). Maaske drejer det sig om en Skoledreng, som uberettiget gik om og tiggede, og hvem Skolemesteren derfor havde Ret til at lade sine Peblinge paagribe og føre til Skolen for der at »hudslide« (Secher, Corpus II, 502). ⁴⁾ Ribe Raad-

stuearkiv, Forpligts samt Vide og Vedtægts- bog 1596—1639 for 1614 22. Aug. Ribe Tingbøger 1618 25. Aug.; 1619 2. Septbr. Jvfr. Kinch II, 756—7. »Sværgets Tov over« o: kendes skyldig ved Nævningers Ed.

S. 433. ¹⁾ Ribe B A., Diverse Dokumenter vedrørende Ribe Latinskole 1565—1711 (kun et Brudstykke bevaret). ²⁾ Jvfr. S. 431—2. ³⁾ Landmodeprotokollen 1635—64 Fol. 110.

S. 434. ¹⁾ Ved et Kongebrev af 1621 15. Febr. (Kh. Saml. 3. R. II, 706, jvfr. S. 737) var Hundedagsferien ganske vist formelt blevet afskaffet, men det er tvivlsomt, om Forbudet blev strengt efterlevet. — Thomasfesten omtales i Heg. Cal. 1606 ¹⁹/₁₂. ²⁾ R B. Fol. 7v. ³⁾ Saaledes 1600, 1626, 1627, 1638 («en liden Skoleperson, der druknede i en Baad ved Stampemøllen»). ⁴⁾ Resens Atlas (Uldall, Fol., 186, VI, S. 634—5). Fra Ribe Amt VI, 647. ⁵⁾ Kh. Saml. 2. R. II, 619 ff. ⁶⁾ Ribe B A., Gejstligheds Bog 1649.

S. 435. ¹⁾ D K., Indlæg til Reg. og Tegn., 1636 12. Marts fra Chr. Friis. Kancelliets Brevbøger 1635—36 S. 57, 476. Jvfr. sst. 1637—39 S. 855. ²⁾ Kapitlets Tegnebog 1538 ff. Fol. 201v. — 1592 var der blevet lagt Tegl paa »Lectoris Residens« (Heg. Cal. 1592 ³¹/₅). ³⁾ Kapit. Prot. Fol. 16, 17v, 19. Kancelliets Brevbøger 1627—29 S. 784. ⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1621—23 S. 104. Jydske Tegn. 1643—48 Fol. 246. ⁵⁾ Kapit. Prot. Fol. 26, jvfr. Fol. 33. Biskop P. J. Kragelunds Kopibog 1652—64 Fol. 21—v. ⁶⁾ Terp-ager, Inscriptiones p. 19—20.

S. 437. ¹⁾ Sst. p. 61, 119. Pers. T. II, 109, 136. ²⁾ Kancelliets Brevbøger 1616 —20 S. 438—9. ³⁾ Progr. 1836 S. 39. ⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1624—26 S. 696; jvfr. 1630—32 S. 256. Jydske Tegn. 1643—48 Fol. 238v f. Jvfr. Kinch II, 299—300, 323. — Hans Olufsen blev Præst 14. Maj 1614, Chr. Friis Læsemester 19. Maj s. A. (U B., Oslo, M. S., 8°, 77, Fol. 62). ⁵⁾ Terp-ager, Inscriptiones p. 20. Pers. T. II, 128, 134; IV, 63; 4. R. I, 143. Anf. M. S. i Oslo S. 121v. Anders Ringkøbing, Ligprædiken over Tyge Kruse til Stenalt, 1650, Bl. E 3 ff., Fv—F3. ⁶⁾ Kapit. Prot. Fol. 33. Terp-ager, Inscriptiones p. 63. Kinch II, 458. ⁷⁾ Jvfr. f. Eks. hans Ligprædiken

over Jomfru Ide Brusch, 1621. ⁸⁾ Jvfr. S. 393—4 og ovenfor. ⁹⁾ Fr. Rostgaard, *Deliciae* I, 523—5.

S. 438. ¹⁾ Heg. Cal. 1601 ^{12/6}; 1610 ^{14/11}, ^{28/11}. ²⁾ R. B. Fol. 123v. Peder Pors blev siden efter en Udenlandsrejse Præst i Vilslev. Jvfr. R. C. p. 637. Fra Ribe Amt XI, 1, S. 82. ³⁾ J. Møller, *Cimbria literata* II, 317. ⁴⁾ Heg. Cal. 1597 ^{4/2}; 1602 ^{12-13/2}. Domkirken Regnskaber viser, at der nu og da blev afholdt Reparationsudgifter vedr. »Læsemesterens Capelle« (1591, 1620—23). ⁵⁾ Kinch II, 398 ff. Progr. 1838.

S. 439. ¹⁾ Progr. 1838 S. 93—4, 100—3, jvfr. S. 23, 49. I Biskop Kragelunds Kopibog Fol. 110 nævnes det, at baade Konrektor og Lektor havde betalt 2 sl. Dlr. for saadanne Breve. Sst. Fol. 104 hedder det 19. Juli 1658, at hverken Rektor eller Konrektor havde faaet en Skæppe af deres Kornindtægter. ²⁾ Kjøbenhavns Universitets Matrikel, udg. af S. Birker Smith, I, 266, 267, 281, 292. ³⁾ Sst. I, 296, 299, 303. ⁴⁾ Kapit. Prot. Fol. 33. ⁵⁾ Danske Saml. IV, 124.

S. 440. ¹⁾ R. C. p. 496. Kbhvns Univ. Matrikel I, 235, 270. Danske Saml. IV, 138, 124. Kinch II, 464. ²⁾ Kh. Saml. 3. R. VI, 176. Univ. Matr. I, 235, 270. Danske Saml. IV, 139, 123. Progr. 1838 S. 79, 99. Saml. til jydsk Hist. og Top. 2. R. I, 112 f. ³⁾ Jydske Tegn. 1659 Nr. 35. H. F. Rørdam, De danske og norske Studenters Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar mod Karl Gustav, 1855, S. 110—11. — Ogsaa flere ripensiske Studenter findes ind-

ført i Studenternes Rulle (sst. f. Eks. S. 166 og E. Marquard, Kjøbenhavns Borgere 1659 S. 139 ff.). Særlig kan mærkes Ægidius Lauridsen, d. 1698 som Præst i Bylderup (R. C. p. 626).

S. 441. ¹⁾ Biskop P. J. Kragelunds Kopibog 1652—64 Fol. 113v-114. ²⁾ Kh. Saml. 3. R. VI, 176. Danske Saml. IV, 125. ³⁾ Jydske Tegn. 1660 Nr. 95 (jvfr. Kh. Saml. 3. R. VI, 177—8). ⁴⁾ Jydske Tegn. 1660 Nr. 81 (Kh. Saml. 3. R. VI, 175). Biskop Kragelunds Kopibog Fol. 122v. ⁵⁾ Kh. Saml. 3. R. VI, 175—6 (kaldes her urigtigt Johannes). Jvfr. Kapit. Prot. 1660 ^{21/8} (Fol. 35). Blev 1660 Præst i Vilstrup (jvfr. P. Rhode, Samlinger til Haderslev-Amts Beskrivelse, 1775, S. 318 ff.). Biskop Kragelunds Kopibog Fol. 122v, 123. — Ogsaa Prof. Thomas Bang havde i 1658 søgt at faa en af sine Klienter Simon Pedersen Hoff (siden Rektor i Trondhjem), der havde udmærket sig under Københavns Belejring, til Konrektor i Ribe (Rørdam, De danske og norske Studenters Deltagelse i Kbhvns Forsvar S. 217).

S. 442. ¹⁾ Danske Saml. IV, 139. ²⁾ Kapit. Prot. Fol. 34—5.

S. 443. ¹⁾ Ribe Landemodetprot. 1635—64 Fol. 167. ²⁾ Ribe Hospitals Jordebog ca. 1640 Fol. 161—2 (L. A.). Kapit. Prot. Fol. 35v.

S. 444. ¹⁾ Biskop Kragelunds Kopibog Fol. 106—v, trykt hos Terpager, *Inscriptiones* p. 141—2, men uden Datering. ²⁾ Biskop Kragelunds Kopibog Fol. 107. ³⁾ Terpager, *Inscriptiones* p. 143—7.

Kapitel V: Disciple og Dmitterede 1536—1660.

S. 445. ¹⁾ Jvfr. S. 248. ²⁾ R. B. Fol. 43, 49v. ³⁾ Den S. 365 og 410 nævnte Hører Niels Rasmussens Optegnelser, her efter Kinch II, 751—2. ⁴⁾ R. C. p. 597, 598, 628, 656, 657.

S. 446. ¹⁾ S. 421, jvfr. R. C. p. 507. ²⁾ Jvfr. S. 252, 393, 410.

S. 447. ¹⁾ Jvfr. S. 187, 189. ²⁾ Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen I, 37—8. ³⁾ Kh. Saml. 3. R. V, 94. Ogsaa Lauge Andersen Vedel gik ca. 1608 til Herlufsholm (Danske Magazin 3. R. I, 46—7).

Om en Discipel, der fra Herlufsholm og Odense Skoler 1635 kom til Ribe, tales der i Pers. T. 5. R. III, 2—3. ⁴⁾ H. F. Rørdam, Hist. Saml. og Studier II, 153. ⁵⁾ Saml. til jydsk Historie og Topografi I, 322. ⁶⁾ *Epistolae ad Lucam Lossium*, 1728, p. 138—9. J. Amerinus, *Carmina*, 1576, Bl. Dv—ij. ⁷⁾ Heg. Cal. 1603 ^{21/3}; 1611 ^{8/2}, ^{23/2}. ⁸⁾ Efter Optællingen hos Thorup S. 94 ff., jvfr. S. 119—25. ⁹⁾ Jvfr. S. 408—9. ¹⁰⁾ Om Hans Frandsens Kærlighed til sin gamle Skole vidner bl. a. en

Notits i R B. (Fol. 18v), der meddeler, at han skænkede Skolens Bibliotek flere Musikværker, hvorom det hedder: »Hos libros donavit olim Scholæ Ripensi D. D. Johannes Franciscus Ripensis, qui et aliquot partes ad calcem sua manu exaravit«.

S. 448. ¹⁾ Rørdam, Hist. Saml. og Studier III, 97. O. Walde, Storhetstidens litterära krigsbyten II, 262. ²⁾ Rørdam, anf. Skrift IV, 251. Allerede 1547 tales der om »Ripenses studiosi«, som burde tiltales for Uordener (Rørdam, Kbh. Univ. Hist. IV, 26). ³⁾ Kh. Saml. 2. R. VI, 505 ff. ⁴⁾ Danske Magazin 2. R. VI, 210 ff.

S. 449. ¹⁾ Rørdam, Danske Kirkelove I, 30. ²⁾ R A., Ribe Kapitel, Pap., 1541 21. Oktbr., (meget mutileret Orig.), jvfr. Rørdam, Kirkelove I, 187. ³⁾ R A., Ribe Kapitel, Pap., 1542 4. Maj, jvfr. R C. p. 191. Rørdam, Kirkelove I, 207—8. — Kapitlets Tegnebog 1538 ff. ⁴⁾ S. 257. — Kh. Saml. 3. R. VI, 180, 181. ⁵⁾ R C. p. 190, 190—1, 192.

S. 450. ¹⁾ Kh. Saml. 2. R. IV, 78. ²⁾ R A., Ribe Kapitel, Pap., 1557 11. Juni. ³⁾ Rørdam, Kjøbenhavns Universitets Historie IV Nr. 72, jvfr. Nr. 78. ⁴⁾ Kh. Saml. 3. R. II, 505. ⁵⁾ Jacobus Bonnus, Ἀνάλυσις historica Firmiani Lactanti de imperio occidentali in orientem transfe-

rendo carmine contexta, Witt. 1596. ⁶⁾ Rørdam, Kbhvns Universitets Historie IV Nr. 322, 324, 335. Jvfr. dette Værk S. 291.

S. 451. ¹⁾ Album Academiae Vitebergensis 1502—1602, I—III, 1841—1905. Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und des Freistaates Anhalt, Neue Reihe XIV—XV (heri Album 1603—60). Jvfr. Kh. Saml. 2. R. I, 455 ff.; 4. R. III, 814 ff.; 6. R. IV, 181 ff. Ny kgl. Saml., 4°, 2756. — Jvfr. Heg. Cal. 1565 ^{13/4}, ^{10/6}, ^{11/8}; 1567; 1568 (ved Aarens Slutning); 1571 ^{21/7}, ^{5/8}; 1576 ^{15/10}; 1578 ^{29/3}. ²⁾ F. Eks. Hans Thomesen (her S. 257, 263), Hans Laugesen (sst. S. 281), Laurids Ægidiisen (sst. S. 300) og Hans Frandsen (Kh. Saml. 2. R. IV, 79 ff.). ³⁾ Matrikler over Nordiske Studerende ved fremmede Universiteter, udg. af Ludvig Daae, I, 80 ff. — Pers. T. 9. R. V, 53 ff. ⁴⁾ Udg. i Kh. Saml. 3. R. II, 472—522.

S. 452. ¹⁾ Jvfr. S. 307.

S. 453. ¹⁾ Jvfr. især Kh. Saml. 2. R. IV, 79 ff.; 6. R. IV, 194 ff. — I Universitetets Arkiv (Pk. 175) findes et Brev af 1588 13. Septbr. fra Rektor og Professorer i Wittenberg om den Gæld, som en »Seuerinus Christianus von Ripen« havde efterladt sig. ²⁾ Danske Magazin 3. R. I, 43 ff. I det andet Brev tales indgaaende om Lauge Andersens Vedel.

BILLEDFORTEGNELSE

- Fig. 1. Efter Hugo Blümner, Die römischen Privataltertümer (Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft IV, 2. Abt., 2) S. 317 Fig. 53.
- Fig. 2. Efter Einar Høigård, Oslo Katedralskoles Historie, 1942, Titelbladet.
- Fig. 3. Orig. i Det kgl. Bibliotek (Inc. Haun. Nr. 136).
- Fig. 4. Sst. (Inc. Haun. Nr. 2281).
- Fig. 5. Tegning i Nationalmusæet efter et Kalkmaleri i Tudse Kirke.
- Fig. 6. Tegning i Nationalmusæet.
- Fig. 7. Orig. i Mønt- og Medaillesamlingen.
- Fig. 8. R A., Avia Ripensis. («Oldemoder»).
- Fig. 9. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1245 15.—16. Septbr.
- Fig. 10. Sst., 1318 21. April.
- Fig. 11. Orig. i Mønt- og Medaillesamlingen.
- Fig. 12. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1278 27. Marts.
- Fig. 13. Fot. i Nationalmusæet.
- Fig. 14—17. Gl. kgl. Saml., Fol., 849.
- Fig. 18. R A., Seglsamlingen.
- Fig. 19. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1388 2. Decbr.
- Fig. 20. Sst., Seglsamlingen.

- Fig. 21. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1338 25. Maj.
- Fig. 22. Ny kgl. Saml., 4°, 123, Bl. 11.
- Fig. 23. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1496 30. Novbr.
- Fig. 24. Sst., Perg., 1407 19. Septbr.
- Fig. 25. Orig. i L.A. for Nørrejylland.
- Fig. 26. Fotografi.
- Fig. 27. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1474 4. Aug.
- Fig. 28. Sst., Perg., 1466 30. Juni.
- Fig. 29. Efter Karl Meisen, Nikolauskult und Nikolausgebrauch im Abendlande, 1931, S. 295.
- Fig. 30. Efter samme S. 301.
- Fig. 31. Gl. kgl. Saml., Fol., 849.
- Fig. 32. Fotografi i Nationalmusæet (Hugo Matthiessen fot.).
- Fig. 33. Fotografi.
- Fig. 34. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1305 17. April.
- Fig. 35—6. Fotografier.
- Fig. 37. Fotografi i Nationalmusæet.
- Fig. 38. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1304 1. Juli.
- Fig. 39. Gl. kgl. Saml., Fol., 849.
- Fig. 40. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1338 25. Maj.
- Fig. 41. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1385 18. Oktbr.
- Fig. 42. Sst., 1453 27. Febr.
- Fig. 43—4. R A., Ribe Kapitel, Pap., 1474 4. Marts.
- Fig. 45. Efter A. Thiset, Danske adelige Sigiller fra det XV., XVI. og XVII. Aarhundrede, 1905, F, XLIII, 35, da Originalen nu er stærkt hemsuldret.
- Fig. 46—7. Orig. i Det kgl. Bibliotek.
- Fig. 48. Sst. (Bl. a 2 v).
- Fig. 49. Sst. (Inc. Haun. Nr. 1075).
- Fig. 50. Sst. (Inc. Haun. Nr. 1069).
- Fig. 51. Sst.
- Fig. 52. Sst.
- Fig. 53. Sst. (Inc. Haun. Nr. 1490).
- Fig. 54. Sst.
- Fig. 55. Sst.
- Fig. 56. Orig. i Kulturhistoriska Museet i Lund.
- Fig. 57. Orig. i Det kgl. Bibliotek.
- Fig. 58. Sst. (Inc. Haun. Nr. 23 Bl. b 6).
- Fig. 59. R A., Ribe Kapitel, Perg., 1502 30. Marts.
- Fig. 60. R A., Aalborg Bisp, Pap., 1539 14. Juni—1540 27. Aug.
- Fig. 61. Maleri paa Frederiksborg.
- Fig. 62. Orig. i Det kgl. Bibliotek.
- Fig. 63. Efter Otto Andrup, Peter Ilse og Poul Nørlund, Danmarks Historie i Billeder, 1936, S. 127.
- Fig. 64. Maleri paa Frederiksborg.
- Fig. 65—6. Fotografi.
- Fig. 67. R A., Topografisk Samling paa Papir, Ribe.
- Fig. 68. R A., Ribe Kapitel, Pap., 1552 28. Marts.
- Fig. 69. Sst., Pap., 1553 24. Decbr.
- Fig. 70. Sst., Pap., 1558 2. Juni.
- Fig. 71—2. Fotografi.
- Fig. 73. R A., Ribe Kapitel, Pap., 1566 15. Juli, 1558 2. Juni.
- Fig. 74. Fotografi. (Orig. i Ribe Katedral-skole).
- Fig. 75. Karen Brahes Bibliotek, Odense.
- Fig. 76. Maleri i Ribe Domkirke.
- Fig. 77. Fotografi.
- Fig. 78. R A., Ribe Kapitel, Pap., 1543 7. April.
- Fig. 79. Maleri paa Frederiksborg.
- Fig. 80. R A., Ribe Kapitel, Pap., 1543 7. April.
- Fig. 81. Georg Braunius, Urbium mundi theatrum V.
- Fig. 82. Rest af et Epitafium, nu i Ribe Katedralskole.
- Fig. 83. Universitetets Arkiv, Pk. 470—74, Brev af 1605 12. Decbr.
- Fig. 84. Thott, 8°, 572.
- Fig. 85. Maleri i Ribe Domkirke.
- Fig. 86. Det kgl. Bibliotek, Hielmstiernes Saml. Nr. 2544.
- Fig. 87. Des. Erasmi Rot. Stultitiæ Laus, ed. G. G. Beckerus, 1780, p 197.
- Fig. 88. R A., Hyldinger 63, 12.
- Fig. 89. Orig. i Det kgl. Bibliotek.
- Fig. 90. Fotografi.
- Fig. 91. Maleri i det historiske Musæum i Ribe.
- Fig. 92. R A., D K., Indlæg til Reg. og Tegn., 1630 17. Decbr.
- Fig. 93—5. Maleri i Ribe Domkirke.

Fig. 96. Maleri paa Frederiksborg.	Fig. 107. Bøllingske Brevsaml., D, 4°, Nr. 643.
Fig. 97. R B. Fol. 78.	Fig. 108. RA., Christian IV's Arkiv, Egenhændige Breve, 1643 14. Maj.
Fig. 98. Maleri i Ribe Domkirke.	Fig. 109. Ribe B A., Gejstlighedens Bog i Ribe 1649.
Fig. 99. Rest af et Epitafium, nu i Ribe Katedralskole.	Fig. 110. Ribe Landemodeprotokol 1635—64 Fol. 111. (Ribe B A.).
Fig. 100. Fotografi.	Fig. 111. Ny kgl. Saml., 8°, 360 l.
Fig. 101. Ny kgl. Saml., 8°, 370.	Fig. 112. Fotografi.
Fig. 102. R B. Fol. 141.	Fig. 113. Fotografi.
Fig. 103. Ribe B A., Gejstlighedens Bog i Ribe 1649.	Fig. 114. Ribe B A., Ribe Gejstligheds Bog 1649.
Fig. 104. Universitetets Arkiv, Pk. 1674.	
Fig. 105. Fotografi.	
Fig. 106. Universitetets Arkiv, Pk. 1674.	

TILFØJELSE

Direktør O. Andrup (jvfr. Forordet) har velvilligst været mig behjælpelig bl. a. med Udvælgelsen af de Portrætter i Ribe Domkirke, som kunde fortjene at gengives. Medens det straks stod klart, at Portrætterne Fig. 95 og 98 kun kunde betegnes som formentlige, er Direktør Andrup ved fortsatte Undersøgelser, efter at det foranstaaende var blevet rentrykt, kommet til at stille sig tvivlende over for Ægtheden ogsaa af Portrætterne Fig. 76, 93—4. En nærmere Redegørelse kan andetsteds ventes fra den nævnte Forfatters Haand, og Bestemmelsen af de omtalte Portrætter gives da indtil videre med alt Forbehold. — S. 255 L. 2 f. n. den vellærde Mænd, læs: vellærde Mænd.

